

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TÜRK MODERN DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM
SÜRECİNDE SİYASAL İKTİDAR KARŞISINDAKİ
KONUMLARI VE KİMLİK SORUNSAĞI BAĞLAMINDA
NUSAYRİLER

Doktora Tezi

Hakan Mertcan

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

TÜRK MODERN DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM
SÜRECİNDE SİYASAL İKTİDAR KARŞISINDAKİ
KONUMLARI VE KİMLİK SORUNSAĞI BAĞLAMINDA
NUSAYRİLER

Doktora Tezi

Hakan Mertcan

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mithat Sancar

Ankara-2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (GENEL KAMU HUKUKU)
ANABİLİM DALI

**TÜRK MODERN DEVLETİNİN OLUŞUM VE GELİŞİM
SÜRECİNDE SİYASAL İKTİDAR KARŞISINDAKİ
KONUMLARI VE KİMLİK SORUNSAĞI BAĞLAMINDA
NUSAYRİLER**

Doktora Tezi

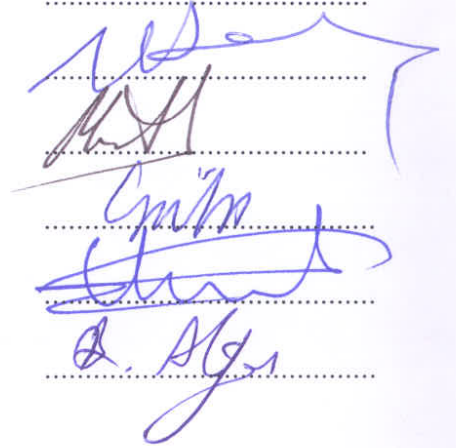
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mithat Sancar

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Mithat Sancar
Prof. Dr. Mehmet Ali Apaçıoğlu
Gülri 2 Uygun
Yrd. Doç. Dr. Uğur Kara
Yrd. Doç. Dr. Bülent ALGAN

Tez Sınavı Tarihi 12-12-2012

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (15/12/2012)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı
Hakan Mertcan
İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ VE NUSAYRİLER

1- DOĞUMUNDAN OSMANLI MODERNLEŞMESİNE NUSAYRİLİK.....	11
1.1. Genel Olarak Nusayriliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Koşullar	13
1.2. Bir Topluluk Olarak Nusayriler	17
1.3. Hamdaniler Dönemi	20
1.4. Hamdaniler Sonrası Dönem	23
1.5. Osmanlı Egemenliğinin Tesisi	30
2. HUKUKSAL BAĞLAMDA OSMANLI REFORM SÜRECİ.....	35
2.1. Tanzimat Dönemi.....	38
2.2. I. Meşrutiyet	43
2.3. II. Meşrutiyet.....	48
3. OSMANLI YÖNETİMİ ALTINDA NUSAYRİLER.....	51
3.1. Genel Olarak Suriye’de Osmanlı Yönetimi (18. yy. – 19. yy.)	51
3.2. Osmanlı Reform Sürecinde Nusayriler	62
3.2.1. Genel Durum.....	62
3.2.2. Belgeler ve Olaylar Işığında Nusayrilerin Devletle İlişkileri	70
3.2.2.1. Asker ve Vergi Toplama Çabası	70
3.2.2.2. Misyonerlik Faaliyetleri ve Devletin İhtida Politikaları	75
4. İMPARATORLUĞUN DAĞILMA SÜRECİ VE NUSAYRİLER	89

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET TÜRKİYE’SİNDE NUSAYRİLER

1. MİLLİ MÜCADELE VE KURULUŞ EVRESİNDE NUSAYRİLER	100
2. TEK PARTİ DÖNEMİ VE NUSAYRİLERE YÖNELİK TEMEL POLİTİKA.....	109
2.1. Yeni Devletin Niteliğini Belirleyen Temel Adımlar.....	109
2.1.1. Saltanat ve Hilafetin Kaldırılması.....	109
2.1.2. Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi.....	111
2.1.3. Şer’iye ve Evkaf Vekâleti’nin Kaldırılması.....	112
2.1.4. Hukuk Rejiminde Yapılan Değişiklikler.....	113
2.2. Hatay Meselesi	118
2.2.1. İskenderun Sancağı’nın Demografik Yapısı	123
2.2.2. İskenderun Sancağı’nın Statüsüne İlişkin Tutumlar	126
2.2.3. Nusayri Bir Ulusalcı Lider: Zeki Arsuzi.....	128
2.2.4. İlhak Süreci ve Nusayrilere Yönelik Faaliyetler.....	131
2.3. Asimilasyon Politikası	138
2.3.1. Kuramsal Çabalar.....	138
2.3.1.1. Genel Olarak Resmi Tarih Tezi	138
2.3.1.2. Resmi Tarih Tezi Çerçevesinde Eti Türklüğünün İnşası	143
2.3.1.3. Eti Türklüğü Kuramının Değerlendirmesi	150
2.3.2. Kuramdan Hayata: Asimilasyonist Uygulamalar.....	153
3. ÇOK PARTİLİ HAYAT VE NUSAYRİLERİN SİYASAL İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ	165
3.1. Türk Modernleşmesinde Temel Bir Süreç: Çok Partili Döneme Geçiş.....	165
3.2. Çok Partili Hayat: Demokrat Parti İktidarı (1950- 1960)	172
3.3. DP İktidarında Nusayrilerin Siyasal Tutumu.....	186

4. 27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E: İKİ DARBE ARASI DÖNEMDE DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ VE NUSAYRİLER	217
5.1980 SONRASI SÜREÇ: KİMLİK SORUNSAĞI BAĞLAMINDA NUSAYRİLER	241
5.1. Topluluğun İsimlendirilme Sorunsalı: Nusayri mi Alevi mi?.....	241
5.2. Nusayri Kimliğinin Temel Esasları.....	244
5.3. Nusayrilerin Kimlik Sorunları.....	254
SONUÇ.....	274
KAYNAKÇA	281
EK I: SEÇİM TABLOLARI.....	305
EK II: ARŞİV BELGELERİ	320
EK III: TABLOLAR	400
ÖZET.....	402
ABSTRACT	403

KISALTMALAR

a. g. m.	: Adı geçen makale.
a. g.e.	: Adı geçen eser.
A.AMD	: Sadaret Amedi Kalemî Evrakı
AAMD	: Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
AKAD	: Alevî Kültürünü Araştırma Derneği.
AP	: Adalet Partisi.
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
AÜSBF	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
B.	: Baskı /Basım.
BEO.	: Bab-1 Ali Evrak Odası
BEO.AYN.D	: Bab-1 Ali Evrak Odası Ayniyat Defterleri
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.Y.	: Basım yayım.
bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi.
çev.	: Çeviren.
D. T.	: Doğum tarihi.
der.	: Derleyen.
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu.
DP	: Demokrat Parti.
DTCF	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
E.T.	: Erişim Tarihi.
ed.	: Editör.
FKF	: Fikir Kulüpleri Federasyonu.
Gnkur.	: Genelkurmay Başkanlığı.
GÜ	: Gazi Üniversitesi
H.	: Hicri.

HAT	: Hatt-ı Hümayun
haz.	: Hazırlayan.
HZ.	: Hazreti.
İ. DH.	: İradeler Dahiliye.
İGD	: İlerici Gençlik Derneği.
İ. HR.	: İradeler Hariciye.
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti.
İÜHF	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
KE	: Kanun-i Esasi.
M.	: Miladi
MC	: Milletler Cemiyeti.
M. Ö.	: Milattan önce.
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi.
MKT. MHM	: Sadaret Mühime Kalemi Evrakı
MSP	: Milli Selamet Partisi.
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü).
No	: Numara.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası.
SDÜİBF	: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği.
t.y.	: Tarih yok.
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMBSGBY	: Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
THKO	: Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu.
THKP-C	: Türkiye Halk Kurtuluş Partisi - Cephesi.
TİP	: Türkiye İşçi Partisi.

TİTEY	: Türk İnkılap tarihi Enstitüsü Yayınları.
TKP	: Türkiye Komünist Partisi.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu.
UEB	: Ulusal Eylem Birliği
vb.	: ve benzeri.
vd.	: ve diğerleri.
Y.	: Yayını / Yayınları.
y.y.	: yer yok
Yay. Haz.	: Yayına hazırlayan.
Y. EE.	: Yıldız Esas Evrakı
Y. EE.KP.	: Yıldız Esas ve Sadrazam Kamil Paşa
YKY	: Yapı Kredi Yayınları.
Y. PRK. MF	: Yıldız Maarif Nezareti Maruzatı

GİRİŞ

Yaygın haliyle Arap Aleviler olarak bilinen Nusayriler,¹ Türkiye'nin çok kültürlü yapısı içerisinde yer alan etno-dinsel kimlik gruplarından biridir. Nusayriler yüzyıllardır Akdeniz çevresine yerleşmiş bir heterodoks İslam topluluğu olarak bilinmektedirler.² Kendilerini etnik olarak Arap, dinsel olarak Alevi kimliğiyle ifade eden bu topluluk mensuplarının -yaklaşık dört yüz yıl süren Osmanlı egemenliğinden sonra- bir kısmı Suriye, bir kısmı Lübnan, geriye kalan kısmı ise Türkiye Cumhuriyeti egemenliği altında yaşamaktadırlar. Söz konusu yaşam alanlarında 20. yüzyılın başında büyük iktisadi, siyasi ve toplumsal dönüşümlere tanıklık edildi. Bu dönüşümler, altüst oluşlar temelde siyasal egemenlik biçiminin dönüşmesi biçiminde tezahür etti: Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasında İmparatorluğun bölüşülmesi ve parçalarının yeni siyasal egemenlik rejimleri olarak vücut bulması söz konusu olmuştur. Bu coğrafyada çok etnili, çok dinli, çok kültürlü imparatorluk idaresinden temelde ve uzun dönemde ulus-devlet tarzında örgütlenen siyasal egemenlik rejimlerine geçilmiştir. I. Dünya Savaşı ile başlayıp II. Dünya Savaşı ile tamamlanan yeni uluslararası güç dengesinin kurulması sürecinde çizilen ulus-devlet sınırları ve oluşturulan siyasal kodlar coğrafyanın çok etnili, çok dinli, çok kültürlü yapısının söz konusu sınırlara ve kodlara tabi kılınması anlamına gelmiştir.

20. yüzyıl sonlarında dünya siyasal iktisadi matrisinde yaşanan dönüşümler, yüzyıl başında belirlenen kodların, kurumların, yaratılan tabiyetlerin sorgulanıp dönüştürülmesine neden olmuştur. Siyasal egemenlik rejimlerinin dönüştürülmesi ihtiyacı bir kez daha baş göstermiştir. Geçmişte bastırılan, siyasal egemenlik kodlarının içinde kendilerine yer bulamayan, fakat tarihsel olarak siyasal karakteri

¹ Nusayri olarak nitelenen Alevi topluluğu kendisini genellikle Arap Alevi olarak ifade etmektedir. Nusayrilik kavramı, tarihsel ve teolojik metinlerde ve yakın dönem akademik literatürde kullanılmakla birlikte topluluk üyelerinin önemli bir kısmınca kullanılmamaktadır. Doğrudan alıntı yaptığımız kaynakların ve mülakat yaptığımız kimselerin bir kısmının Nusayri bir kısmının Arap Alevi nitelmesini tercih etmesi bizi çalışmamızın kimi yerlerinde Nusayri kimi yerlerinde Arap Alevi ifadelerini kullanmak zorunda bıraktı. Fakat bu adlandırma meselesinin basit bir mesele olmadığını tez çalışması sürecinde netlik kazanması, kimlik sorunsalı bağlamında yaptığımız tartışmalarda bu meselenin müstakil olarak ele alınıp incelenmesine neden olmuştur.

² İslam coğrafyasında Batnilik olarak adlandırılan heterodoksi, görünen anlam dünyasının ötesinde yer alan deruni, içsel bilgiye yaslanmaktadır. Kendini dinsel metinlerin dışsal anlam ve okumalarından ziyade zahiri örtünün altında yer alan bilgi üzerine inşa eden Batniler, muktedirlerin İslam yorumuna karşı kendi varoluşsal koşulları gereği farklı yorumlar üretebilme imkanına sahip olabilmişlerdir. İsmaililer, Karmatiler, Dürziler, Nusayriler gibi batni topluluklar Heterodoks İslami gruplar içerisinde anılmaktadırlar.

haiz topluluklar tanınma talebiyle yeniden tarih sahnesine çıkma fırsatı bulmuşlardır. Tabi oldukları siyasal egemenlik rejimlerin tanınma talepleri, kimliğe yönelik haklar olarak kavranmıştır. Her bir egemenlik biriminin, siyasal, elbette hukuksal kodlarınca tanınmayan topluluklarıyla ilişkileri doğal olarak kendi içinde özgünlükler barındırmaktadır: Siyasal rejimin niteliği, çoğunlukta olan gruplar, azınlık olanlar, vb. hususlar mevzu bahis ilişkinin kimi belirleyicileridir. İlişkinin mahiyeti ne olursa olsun, bu durum her devleti bu toplulukları siyasal egemenlik rejimi içinde masnetme sorunuyla karşı karşıya bırakmıştır. Uluslararası güç dengesinin, güç rejiminin yapısının değişmesiyle birlikte, sorun daha çetrefil bir hal almış, (etnik, dini, kültürel, yani siyasal) tanınma talebi somut hak taleplerine dönüşmüştür. Çoğu durumda ulus-devletin esas haline gelmiş olan homojenleştirici yurttaşlık hukukuyla üstesinden gelinemeyecek siyasal gerilimler, şiddet olayları, katliamlar, iç savaflara tanıklık edilmiştir.

21. yüzyılın ilk on yılı geride kaldı. Yüzyılın başından beri tarihin tekerlerinin daha hızlı dönmeye başladığına bilhassa Akdeniz havzasında gerçekleşen siyasal gelişmeler delil kabul edilebilir. Bölgedeki siyasal gerilimlerin dayanakları önceki siyasal egemenlik ve hukuk rejimlerinin üzerinden atladığı etnik ve dini toplulukların siyasal etkinlikleridir. Hatta söz konusu kimlikler ve bunların hak talepleri uluslararası kutuplaşmalara ve çatışmalara zemin teşkil edebilecek karakterdedir. Uluslararası siyasi-iktisadi güç dengesinin taşıyamadığı kırılma anlarında, önceki siyasal egemenlik rejiminin bastırdığı, haklı birer talep olan kimlik talepleri kuvvetle muhtemel yeni düşmanlıkların, ayrışmaların, savaşların, kıyımların gerekçeleri olabilecektir. Bu durumun biçimsel sebebi olan görmezden gelmeye dayalı siyasal ve hukuksal kodların bütün olumsuz, yıkıcı ihtimallerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir biçimde dönüştürülmesi, içinden geçtiğimiz zaman diliminin asli sorunu olarak belirmiştir. Bununla birlikte, bu tür çözümlerin üretilmesine dönük çabalar şöyle dursun, teker teker sorunların yerli yerinde ortaya koyulması çabalarının olduğunu iddia etmek bile hayli zordur. Sorunun ortaya koyulması kuşkusuz, çözüm çabasından bağımsız değildir; çözüme dönük motivasyon sorunun nasıl ortaya koyulacağını da belirleyecektir. Ancak nihai olarak sorunun tespiti çözümü karakterize edecektir. Bu bakımdan bu çalışma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-

devlet inşası sürecinde, siyasal ve hukuksal rejimin kodlarına mahkum edilmeye zorlanan Nusayriler açısından sorunun mahiyeti tespit edilmeye çalışılmıştır: Türkiye’de yaşayan etnik ve dinsel olarak farklı bir kimlik grubunu oluşturan Nusayrilerin, Cumhuriyet’le birlikte oluşan modern devlet ve modern hukuk bağlamında konumlarının/statülerinin, oynadıkları tarihsel rolün inter-disipliner bir yaklaşımla incelenmesi ve sorgulanması. Bu yapılırken Nusayrilerin ulus-devletin gelişimine katkısı, ulus-devletten beklentileri ve ulus-devletin bu beklentilere verdiği yanıtın araştırılması, aynı zamanda farklı kimliklerle bir arada yaşamı nasıl becerdikleri, hangi dinamikler etrafında bu çoğulculuğun başarıldığının tarihsel/düşünsel temeller çerçevesinde incelenmesi gerekmiştir.

Çalışmamızda, Nusayrilerin ortaya çıktığı evreden Cumhuriyete kadar olan süreci mümkün olduğunca çok sayıda kaynağa-veriye giderek önemle incelemeye çalıştık. Neden? Bu bir tarih çalışması değilken ve tarih bilimindeki bir boşluğu doldurma arzusu esas değilken böyle bir çabanın nedeni nedir? İlk başta Türkiye’de yapılan çalışmaların bugünü anlamaya yönelik gayretlerinin birçok yerde geçmişin bilgisindeki yetersizlikle malul olduğuna dair kanaatim beni bu irdelemeyi yapmaya sevk etti. Nasıl ki bir olgu ilişkili bulunduğu yapıyla/sistemle bütünsel olarak ele alınıp irdelenmezse ortaya yanıltıcı sonuçlar çıkması yüksek bir olasılıksa, bu olgunun tarihsel kökenleri göz ardı edilerek incelenmesi de zayıf tahlillere, eksik ve belki de yanlış sonuçlara ulaşmayı mümkün kılabilir. İncelediğimiz topluluğun kapalı bir yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında (ki bu yapı da başka bir büyük zorluğu temsil ediyor) bu topluluğun Cumhuriyet evresindeki politik tutumlarını, sisteme yönelik tepkilerini, talep ve beklentilerini anlamak bakımından, bu tarz bir perspektifin, ‘olmazsa olmaz’ bir koşul olduğunu düşündüm. Bugün, farklı azınlık topluluklarının benzer durumlar karşısında verdikleri tepkiler, grup çıkarları, toplumsal-tarihsel olarak geline nokta vb. göz önüne alındığında, belli durumlar karşısında verdikleri tepki çelişkili, paradoksal, anlaşılır olmaktan uzak vb. görülebilir. Fakat bu, yüzyıllar öncesinin bilgisinden süzülüp gelmiş bir güdülenme de olabilir; siyasal iktidar karşısında biçimlendirilen konum, ilk bakışta anlaması güç olsa (ve birçok açıdan oportünizm, çıkarıcılık vs. ile eleştirilmesi mümkün olsa) da, ‘geçmişin gölgesi’yle veya tarihin kristalize olmuş deneyimiyle ilişkilendirildiğinde

daha anlaşılır olabilir. İşte en kestirmeden, bunun için, bugününü ya da yakın tarihini incelediğimiz bu topluluğun geçmişte nasıl bir süreç içerisinde biçimlendiğini bugünkü yapının, eski bünyenin hangi açılardan kültürel sürdürücüsü olduğunu ve hangi psiko-sosyal güdülerini taşıdığını bilmek, anlamak gerektiğini düşünmekteyiz.

Bir etnik-dinsel topluluğu birçok açıdan incelemek, çeşitli akademik disiplinlerin konusu haline getirmek mümkündür. Fakat antropoloji, sosyoloji, teoloji, tarih, siyaset bilimi gibi birçok disiplin tarafından ele alınmasını mümkün kılan bir inceleme ‘nesnesi’ olan bu konu hemen hemen bu disiplinlerin tamamınca - konunun önemi ve dikkat çekiciliğine rağmen- sınırlı sayıda çalışmanın konusu haline getirilmiştir. Literatür taraması neticesinde ulaştığımız sonuç, uluslararası literatür dahil bu konuda oldukça sınırlı sayıda bilimsel/akademik inceleme ve araştırmanın olduğudur. Bu kanaatimizin yapılan sınırlı sayıdaki kimi çalışmalarda çeşitli biçimlerde dile getirildiğini görmekteyiz. Örneğin Farhad Daftari, Heterodoks gruplardan olan İsmaililer üzerine yaptığı oldukça kapsamlı çalışmasında genel olarak Şii/heteredoksi üzerine yapılan araştırmaların “modern akademide” hakkettiği yeri bulamadığına, bu konuların ihmal edilmiş olduğuna dikkat çeker.³ Daftari’nin bu tespiti, Nusayrilik için daha da güçlü bir biçimde savunulabilir.

Uluslararası literatürde yer alan ciddi çalışmalarda tarihsel süreç içindeki politik hattın ya bir noktadan sonra ele alındığını, ya bir noktada kesildiğini ya da çoğunlukla yüzeysel bir anlatımla geçirildiğini görmekteyiz.⁴ Türkiye’de yapılan çalışmalarda da genel olarak ‘Tarihsel Kökenler’ denilerek konunun yüzeysel olarak ele alındığı, bir akademik yöntemin gereği kısa bir değinmenin yapıldığını görüyoruz. Yani bir anlamda âdet yerini bulsun istenmektedir. Nusayrilerin kendi çalışmalarıysa çoğunlukla dışarıya yansımadığından değerlendirme yapmak çok zor. Fakat yayımlanan birkaç eser içinde en dikkati çekici olan et-Tavil’in kitabıdır ki akademik bir çalışma olmaktan uzak olmakla birlikte, en çok istifade edilen kaynak konumundadır. Hatta bizce bazı ciddi hata ve yanlışlarına rağmen temel bir eser olarak ele alınabilir.

³Farhad Daftari, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, çev: Erdal toprak, İstanbul, Doruk Yay, 2005, s. 55.

⁴ Örneğin yakın zamanda yayımlanan Friedman’ın dikkat çeken akademik çalışmasında tarihsel süreci bir noktaya kadar inceledikten sonra Nusayri teolojisine yoğunlaşmıştır. Yaron Friedman, **The Nusayri-‘Alawis: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010.

Bu konuda yapılmış az sayıdaki incelemenin çoğunlukla teoloji disiplini çerçevesinde yapılmış olması da bir başka zorluk kaynağı olmuştur. Bu çalışmalarda kısmen tarihsel-kültürel ve sosyolojik verilere yer verilse de esas olarak dinsel doktrinin incelenmesi, karşılaştırılması ve eleştirilmesi söz konusu olmaktadır. Gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde yapılan sınırlı sayıdaki sosyolojik ve tarihsel çalışmanın da konunun sadece belli bir dönemine ve/veya belli bir kısmına yoğunlaştığı görülmektedir. Tarihsel gelişime, özellikle siyasal tarih çerçevesinde yaklaşan bir çalışma neredeyse bulunmamaktadır. Konu, Türkçe olmayan literatürde daha çok Suriye'nin toplumsal-tarihsel gelişimi çerçevesinde ele alınıp inceleniyor. Bir noktaya kadar Nusayrilerin ortak tarihi belli ölçülerde bu kaynaklardan okunabilse de Osmanlı'nın dağılmasının ardından belirlenen sınırların iki farklı tarafında kalan Nusayrilerin farklı siyasal kaderleri bu çalışmalarda bütünlüklü olarak incelenemiyor. Yani Suriye'de siyasal hayatta/siyasal iktidar ilişkileri içerisinde yer edinebilmelerinin yarattığı etkiyle incelenmeye değer görülen Nusayrilerin, Türkiye sınırları içinde kalan “kardeşleri” (topluluk üyeleri) genellikle dikkatlerden uzak kalmıştır. Bu durum iki tür zorluğa işaret etmektedir. Birincisi, Nusayrilerin, ortaya çıkışlarını hazırlayan süreci saymazsak, bir topluluk olarak belirginleştikleri ve isimlendirildikleri tarihten itibaren kabaca 1000 yıllık bir tarihsel sürecin, ‘bilgi arkeolojisi’ anlamında, yeterli bir kazısının yapılmamış olmasıdır. Bu bağlamda, gerçek şu ki bu topluluğun siyasal tutumlarının, bütün süreçler hesaba katılarak analiz edilmesi çok da mümkün olamamıştır. Özetle bu durum, tarihsel verileri bir araya getirerek siyasal tutumları ortaya koyacak bir hat kurmayı zorlaştırıyor. İkinci ve bizim için daha da önemli husus Türkiye’de yaşayan Nusayrilerin bırakın siyasal iktidarla ilişkilerine dair akademik bir çalışmanın, sosyal, kültürel ve iktisadi durumlarına ilişkin bütünlüklü bir bilimsel eserin var olmayışıdır. Hele ki Nusayrilerle ilgili herhangi bir hukuksal araştırmanın/inceleminin yapılmamış olduğu da göz önüne alınırsa kaleme almaya çalıştığımız doktora çalışmasının ne tür bir zorluk içerisinde yürütüldüğü takdir edilecektir.

Çalışmada, tarih yazını ile birlikte alan araştırması yapılması zorunluluğu gündeme gelmiştir. Suriye’de yaşayan Nusayrilerin siyasal iktidarla ilişkilerini inceleyen akademik çalışmalar bulunmasına karşın, Türkiye’de yaşayan Nusayrilerin

siyasal iktidarla ilişkilerini ve kimlik sorunlarını bütünlüklü olarak ele alan akademik çalışmaların bulunmaması, tezin araştırma ve yazımında önemli zorluklar yaratmıştır. Ulaşılan yazılı kaynakların eksiklikleri alan araştırmasını zorunlu kılmıştır. Hatay ve Adana illerinde 2 yılı kapsayan bir alan araştırması yapılmıştır. Kent merkezinde ve kırsal alanda yaşayan, farklı yaşlardan, eğitim düzeylerinden ve meslek gruplarından çok sayıda insanla yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. İç kapalı ve dışarıya karşı kuşkuyla yaklaşan bir topluluk olan Nusayrililerle ilk aşamada güven tesis etmeye yönelik görüşmeler yapılmış, daha sonra bu insanlar içinden seçilen kimselerle yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kimseler yaş esasına göre üç kategoriye (genç, orta ve yaşlı kuşak) ayrılmış ve her kuşağın mensuplarına yaşadıkları dönemlere ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu sorular temel olarak kişilerin deneyimlediği süreçlere ilişkin Nusayrililerin siyasal iktidarla ilişkilerini, Nusayri kimliği eksenindeki sorunları anlamaya, ortaya çıkarmaya yönelik olmuştur. Örneğin, genel olarak, yaşlı kuşağa tek parti dönemine ve tek partiden çok partiye geçiş sürecine ilişkin sorular yöneltilirken, orta kuşaklara çok partili döneme, 1960 ve 1970’li yılların siyasal gelişmelerine ilişkin sorular yöneltilmiştir; genç kuşağın ise daha yakın dönemlere ilişkin deneyimleri sorgulanmıştır. Siyasal faaliyet içinde olan ya da siyasal faaliyet yürütmüş olan kimseler çok rahat konuşurken, politik olmayan kimseler daha temkinli bir tavır içerisinde olmuşlardır. Dolayısıyla bazı şahıslarla görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş, bazıları ise bundan tedirginlik duyduğu için sadece notlar alınması mümkün olabilmıştır. Tezde yer verdiğimiz aktarımlarda, bütünüyle kişilerin anlatımına sadık kalınmıştır. Fakat karşılaştırmalı bir incelemeyle çelişkili, yanlış, spekülatif anlatımlar çalışmanın dışında bırakılmıştır. Kimi insanlarla birden çok kez görüşülmüş, önemli bulduğumuz bazı konuları detaylandırmaları, netleştirmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Alan araştırması bulguları, yazılı verilerle birlikte değerlendirilerek güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Alan araştırmasının yanı sıra geniş bir arşiv taraması yapılmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinden, yanı sıra gazete arşivlerinden faydalanılmıştır. Tek parti döneminde siyasal iktidarın Nusayrilere yönelik yaklaşımına dair –daha önce bir akademik incelemeye konu olmamış–çok sayıda belgeden yararlanılmıştır. Tek parti döneminin asimilasyonist yönelimi içinde

varlıkları ortadan kaldırılmaya çalışılırken “zorunlu” olarak isimlerinin sıkça zikredildiği görülmüştür. Fakat ilerleyen süreçlerde isimleri zikredilmeksizin çağırıldıkları görülmüştür. Özellikle 1950’lerden sonra “kendi var, ismi yok” hale getirilen bu topluluğun siyasal ilişkilerinin dönüşümünü sözlü anlatımlardan anlamaya çalıştık. Fakat bu anlatımlarla yetinmeyerek, bu anlatımlardan elde edilen bulguları, yazılı basında bir “arkeolojik kazı” yapmada kullandık. Örneğin görüşmecilerin anlattığı olaylar, alan araştırmasının sağladığı bulgular yazılı basın taramalarından elde edilen verilerle karşılaştırılarak gerçekliğe ulaşılmaya çalışıldı. Örneğin, görüşmecilerin bahsettiği bir olay, o tarihli gazetelerde de bulunmuş, fakat olayın Nusayrilerle ilişkisinin tespiti bizim alan araştırmamız sayesinde mümkün olabilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü (ve Türkiye İstatistik Kurumu) seçim sonuçları verileri de topluluğun siyasal tutumlarını açıklamakta yardımcı kaynak olarak incelenmiştir. Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler tespit edilmiş ve bu bölgelerin seçim sonuçları analiz edilmiştir.

Kapalı bir topluluk biçiminde yaşayan Nusayrilere ilişkin yazılı verilerin yetersizliği alan araştırmasında elde edilen sonuçların önemini ciddi düzeyde artırmaktadır. Bu nedenle araştırmada tarih ve kamu hukuku disiplinlerinin yanı sıra sosyoloji disiplinin kavramsal ve yöntemsel çerçeveleri kılavuz kabul edilmiştir.

İncelemenin esasını Nusayrilerin siyasal iktidarlara ilişkileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda Arap Alevilerin Cumhuriyet’ten sonra bir yandan siyasal iktidarla olan ilişkileri incelenerek modern ulus-devletin biçimlenmesindeki rollerinin ortaya konulmasına çalışılırken, diğer taraftan kimlik haklarının/sorunlarının incelenmesine çalışılmıştır ve bir çoğulcu toplum modeli oluşturma dinamikleri bu örnek grup üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu şekilde, tezde akademik çalışmalara pek konu olmamış bir mesele kamu hukuku çerçevesinde ele alınarak işlenmiştir.

Nusayriler, kimi zaman siyasal iktidarın yanında yer almışlar, devlete eklemlenerek devletin hegemonya alanının genişlemesinin bir aracı olmuşlardır: Resmi ideolojinin taşıyıcılığını yapmışlardır. Örneğin, Cumhuriyet’in başlarında Osmanlı Devleti’nden bir kopuş, yeni bir rejimin doğmakta olduğu inancı ve Kemalizmin laiklik söylemi gibi gerekçelerle siyasal erkin yanında konumlanmışlardır. Fakat ilerleyen süreçte bu

tavırda farklılaşmalar meydana gelmiştir. Örneğin, çok partili hayata geçişle birlikte, azımsanamayacak sayıda Nusayri önceki dönemin şedit aktörü olarak gördükleri Halk Partisi'nden uzaklaşarak Demokrat Parti'ye eklenmiştir. Nusayri topluluğundan genç kuşaklar, 1970'li yıllarda mevcut siyasal yapı karşısında “radikal” denebilecek muhalefetin kaynaklarından biri haline gelmiştir. Özetle bütün bu kırılma anları dikkate alınarak etnik ve dinsel bir topluluk olarak Nusayrilerin tarihleri incelendikten sonra, Türk modern devletinin oluşumunda, sınırlarının ve yapısının belirlenmesinde konumlarının tespitine çalışılmaktadır.

Tezin birinci bölümünde Nusayri toplumunun tarihsel süreç içerisindeki yerlerinin tespiti yapılmıştır. Nusayri topluluğunu ortaya çıkaran tarihsel koşullar araştırılarak, bir topluluk olarak siyasal alanda hangi biçimlerde var olabildikleri, siyasi iktidarlar karşısında tavır alma biçimleri incelenmiştir. Cumhuriyet dönemi gelişmelerinin belleğini oluşturması bakımından Osmanlı egemenliğinin tesis edildiği süreçte Nusayriler ve Osmanlı Devleti arasında yaşananlar irdelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci olarak gördüğümüz 19. yüzyılda devletin dönüşümü özellikle hukuki metinler üzerinden incelenmiştir. Bu süreçte, devletin siyasal ve hukuksal yapısını belirleyen temel metinler olan, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi incelenmiş ve Türk modern devletinin doğumunu hazırladığını düşündüğümüz süreç ortaya konulmuştur. Bu dönemde Nusayrilerin Osmanlı modernleşmesinden hangi biçimlerde etkilendikleri, modernleşme karşısındaki tutumları ele alınmıştır. Bu anlatılarda Nusayrilerin kendi tarih yazımına bakıldığı gibi Osmanlı arşiv belgeleri de dikkate alınmış, bu belgeler analitik bir incelemeye tabi tutulmuştur.

İkinci bölümde imparatorluğun dağılmasının ardından milli mücadele sürecinde Nusayrilerin rolü araştırılmış ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecindeki katkıları ortaya konulmuştur. Cumhuriyet'in tek parti idaresi altındaki yapısı genel özellikleriyle tez bağlamında irdelendikten sonra bu yapının Nusayrilere ilişkin temel politikaları araştırılmıştır. Cumhuriyet dönemi arşiv belgelerinden de yararlanılarak yapılan bu araştırma neticesinde tek parti dönemi politikaları açısından Nusayrilerin ciddi bir yer teşkil ettikleri tespit edilmiştir. Cumhuriyet tarihinde tek parti yönetimi boyunca esaslı bir yer kaplayan iki önemli politikanın incelenmesine çalışılmıştır: (1) Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında

birakılan Hatay'ın Türkiye'ye ilhakında Nusayrilerin kilit bir rol oynadığı belirlenmiştir. Nusayrilerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilhak politikasına eklenmesi için yoğun bir siyasi çalışma yapıldığı ortaya konulmuştur. (2) Dönemin genel yaklaşımının yansıması olarak değerlendirilebilecek asimilasyon politikalarının Nusayri toplumu için de çeşitli yöntemler kullanılarak hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte genel bir teveccüh gören Demokrat Parti'nin Nusayrilerin de ilgisine mazhar olduğu ileri sürülerek, tek parti döneminin baskıcı politikalarına bu topluluğun duyduğu tepki ve demokratikleşme özelemleri, alan araştırmalarındaki verilere de dayanılarak ortaya konulmuştur. Demokratikleşme vaatleriyle iktidarı elde eden Demokrat Parti'nin özellikle 1954'ten sonra anti-demokratik yönetim pratiklerini hayata geçirmesi ve bunun karşısında Nusayrilerin tutumundaki farklılaşma süreçleri incelenmiştir. İki darbe arası olarak adlandırılan 27 Mayıs'tan 12 Eylül'e giden evrede devletin genel yapısı, anayasal sistem esas alınarak açıklanmıştır. Yazılı veri yetersizliği karşısında özellikle alan araştırması sonuçlarına yaslanılarak Nusayri topluluğunun Türkiye'nin bu önemli değişim evresinde nasıl bir siyasal tavır aldıkları ortaya konulmuştur. Alan araştırmasının sunduğu tanıklıklara dayanılarak ortaya koyulan bu döneme dair tespitlerle, Türkiye siyasal tarihi araştırmalarına katkılar sunacak özgül anlatıların kapsandığı düşünülmektedir. Son olarak, 1980'li yıllardan itibaren işleyen süreç kimlik sorunsalı bağlamında ele alınmıştır. Bu kısımda, Nusayri kimliği genel olarak, çalışmamızı ilgilendirdiği ölçüde incelenmiştir. Nusayrilerin kimlik sorunları tespit edilmeye çalışılmış, eşit yurttaşlık, kimlik hakları bağlamında bir tartışma yürütülmüştür.

Kamu hukuku disiplini içerisinde incelemeye çalıştığımız etno-dinsel Nusayri topluluğunun dönüşen Türkiye siyasal egemenlik rejiminin içindeki yerine ilişkin bulgu ve vargılarımızın, sadece literatüre akademik bir katkı olması değil, aynı zamanda pratik toplumsal faydalarının da olması amaçlanmıştır. Çalışmamızın, Türkiye'nin demokratikleşmesi ve birçok çevre tarafından sıklıkla ifade edilen çok-kültürlü bir coğrafyanın barışçıl bir arada yaşam projesinin ve çoğulculuğun gerçekleşmesi açısından da yararlar sağlaması umut edilmektedir. Kuşkusuz çalışmanın nihai sebebi bu da değildir. 1 milyon civarında bir nüfusa sahip olan, Türkiye'nin güney bölgesinde Hatay, Adana ve Mersin illerinde yüzyıllardır yaşayan

otokton bir halk olan Nusayriler “cisimleri var ama isimleri yok” bir biçimde varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. Eğitim, iş dolayısıyla İstanbul, Ankara gibi Türkiye’nin büyük şehirlerine de göç edip yerleşen Nusayriler, Türk modern devletinin hem dinsel hem etnik kimliklerine ilişkin tüm baskıcı, asimilasyonist uygulamalarına rağmen, Türkiye Cumhuriyeti’nin erken dönemlerinden başlayarak, siyasal-hukuksal sisteme entegre olmaya çabalamış, kendilerini Türkiye Cumhuriyeti’nin bir parçası olarak görmüş, hiçbir dönem ayrılıkçı siyasal eğilim ve talepler içerisinde olmamışlardır. Kimliklerine saygı gösterilen eşit birer vatandaş olarak yaşama arzusu içinde olan bu insanları tanımak, anlamak, beklentilerini ve sorunlarını bilmek, demokratik bir devlette hukuksal olarak onların varlıklarına saygı gösterip kimlik haklarını tanımak gereğine olan inancımız, bizi bu çalışmayı yapmaya motive eden temel gerekçelerdendir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNLEŞME SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ VE NUSAYRİLER

1- DOĞUMUNDAN OSMANLI MODERNLEŞMESİNE NUSAYRİLİK

Ana hatlarıyla tarihsel arka plana bakıldığında, Nusayrilik, Hz. Ali ve Ehlibeyt'in inanç ve öğretilerini benimseyen Muhammed bin Nusayr'ın önderliğinde belirginleşen, Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi tarafından sistemleştirilip örgütlenen, heterodoks/batını karakter taşıyan inançsal bir yapı olarak karşımıza çıkar. Kısaca, geniş anlamda “Alevilik” çerçevesi içinde yer alan bir öğreti yani ‘Alevilikler’den biri olarak adlandırılabilir. İslam toplumu, M. 632 yılında Gadir Hum olayının ardından bir bölünme yaşamış ve Kerbela faciasıyla birlikte de bu bölünme derinleşmiştir. Hz. Ali'nin ve ardından da Ali evlatlarının öldürülmesiyle birlikte ipler iyice kopma noktasına gelmiş, Ali taraftarları, iktidara gelen Emevi hanedanına biat etmemiş, Ehlibeyt soyundan olan imamları önderleri olarak kabul edip, onların yolundan yürümüşlerdir. Ali taraftarları zaman içinde çeşitli kollara ayrılmış, birbirinden farklı anlayışları/yorumları temsil etmişlerdir. Bir kısmı -İsmaililer, Dürzîler gibi- imamlığın İmam Cafer es-Sadık'tan sonra oğlu İsmail'in soyundan yürümesi gerektiğini savunarak *On İki İmam* zincirinin 6. halkasında kopmuş; büyük çoğunluk ise İmam Cafer'in oğlu Musa el Kazım'ı izleyerek *On İki İmamcılar* olarak nitelenen topluluğu oluşturmuştur; bunlar içinden bazıları da aşırılıkla nitelenmiş ve Gulat-ı Şia olarak anılmıştır. *Gulat* olarak adlandırılan yani “aşırı” gibi menfi bir nitelemeyle “damgalanan” farklılaşmış gruplardan biri de Nusayrilere aittir. Elbette, bu aşırı nitelemesi, nitelemeyi yapanların kabul ettikleri ölçütlerle, bir anlamda baktıkları yerle ilgilidir. Genelde Ortodoks İslam inançları esas alınarak Nusayriler aşırılıkla, yoldan çıkmakla vb. suçlanır. Onlar ise kendilerini kesinlikle “aşırı” olarak değerlendirmez, Hz. Ali ve Ehlibeyt izinde yürüyen, arı/duru/doğru yolun temsilcileri olarak ifade ederler.⁵ Ayrıca çoğunlukla kendilerini Nusayri değil, Arap Alevi olarak tanımlarlar.

⁵ Geniş bilgi için bkz: M. E. Galip et-Tavil, **Arap Alevilerinin Tarihi-Nusayriler**, çev. İ. Özdemir, İstanbul, Çiviyazıları, 2000, s. 67-148; Mahmut es- Salih, **Gerçeklerin Işığında Aleviler**, çev. A. Bedir, Ankara, Baran Ofset, 2007, s. 19-50; Mahmut Reyhani, **Gölgesiz Işıklar I Alevilik ve Öncesi**,

Gerek Türkiye'deki gerekse İslam dünyasındaki çoğu mezhep tarihçisinin başta Muhammed b. Nusayr olmak üzere Nusayri inanç önderlerine ve Nusayri öğretilerine karşı oldukça sert bir tutum aldıkları açıkça görülmektedir. Çoğu zaman işi Nusayri toplumunu tahkir eden, aşağılayan, onları halen birçok sapkınlıkla malul müfritler olarak niteleyen bir düzeye vardırırmaktadırlar. İslamın erken dönemlerinde yazılan eserlerin, çeşitli çıkar kavgalarının ve iktidar hasletlerinin ürünü olan fetvaların⁶ esas alınarak değerlendirmeler yapıldığı bugün bile gözlenmektedir. Somut örneklerle meseleye yaklaşırsak, Muhammed b. Nusayr'a ilişkin çeşitli rivayetler anlatılmıştır. Erken dönemlerde Nevbahti ve Kummi gibi yazarların ortaya attığı iddialar⁷ daha sonra çeşitli yazarlarca takip edilerek zenginleştirilmiştir. Bu anlatılarda, Nusayr'ın kendini ilah ilan ettiği ya da nisbet ettiği imamı ilah olarak tanımlayıp kendini de peygamber olarak gösterdiği rivayet edilmiş, bu sebepten dolayı 11. İmam Hasan el- Askeri'nin onunla ilişkisini keserek, onu ve öğretilerini reddettiği fakat buna rağmen onun sapkınlığının bazı takipçileri tarafından çeşitli dinlerden beslenerek daha da genişletilerek tedavüle konulduğu ve cahil kitlelerin aldatılmasının sağlandığı; bu kişilerin yoldan çıkmış, her türlü haramı helal sayan, İslam dışı hatta İslam düşmanı kimseler oldukları ileri sürülmüştür.⁸ Türkiye'deki

3. B., İstanbul, Can Yayınları, 1997; Şerafettin Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007; M. Ali Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, y.y., t.y. (Kitabın yazarıyla yaptığımız görüşmeden, kitabın Adana'da, Koza Matbaa tarafından çeşitli tarihlerde birçok baskısının yapıldığını öğrendik); Ömer Uluçay, **Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh**, Adana, Karahan Y., 2003, s. 1-140.

⁶ Nusayrilerle ilgili verilen ilk fetvalar Ahmed İbn Teymiye'ye aittir. Bu fetvalarda Nusayriler sapıklık içinde kafir bir topluluk olarak ilan edilmekte ve katledilmelerinin ve mallarına el konulmasının gerekliliği meşrulaştırılmaktadır. Bu, çalışmanın ileriki kısımlarında açıklanmaktadır, bkz. s. 27-29.

⁷ Kummi/Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitabı'l-Makalat ve'l- Fırak Fıraku's- Şia**, çev. H. Onat vd., Ankara, Ankara Okulu Y., 2004, 238-39.

⁸ Örneğin Ebu Zehra'ya göre, Nusayriler "Şii fırkaların aşırı görüşlerinin bir karışımı" niteliğinde "gulat bir fırka"dır. Hasan Sabbah bu Nusayrilerin liderlerinden biridir ve tarihte kendilerine haşhaşiler de denir. Bunlar "müritlerini haşhaşla uyuşturuyorlardı." Haçlıların Müslümanlara saldırılarında onların yanında yer almışlar, sonraki süreçlerde de fırsat buldukça Müslümanlara karşı hareket etmişlerdir. Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, çev. S. Kaya, Ankara, Yeni Şafak Gazetesinin Kültür Armağanı, t.y., s. 63-64. Yazarın Nusayriler hakkındaki bu anlatılarının, tarihsel hatalarla dolu ve önyargılı olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Yazar farklı bir çalışmada da Nusayrilerin İslamla alakaları olmadığını ifade eder: Muhammed Ebu Zehra, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiye (Hayatı- Görüşleri-Fıkıhtaki Yeri-Usulü)**, çev. O. Keskinoglu, İstanbul, Hilal Y., 1987, s. 172. Ayrıca, Bosworth, radikal Şiiilerin en başarılı gurubu olarak nitelediği Fatimilerin, düşmanları tarafından Yahudi olmakla suçlandığını ve bu Yahudi suçlamasının Orta Çağ İslam'ının oldukça meşhur bir "iftira yöntemi" olduğunu kaydeder. C. Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005, s. 108. Bu "Yahudilik suçlaması"nın, Nusayrileri de içine alacak şekilde geniş bir biçimde kullanılmış olduğu tespit edilebilir.

mezhep tarihçilerinin de genel olarak bu çizgiyi esas alarak değerlendirmelerde bulundukları görülmektedir. Örneğin, Çağatay-Çubukçu, farklı inançlarla çok sayıda ortaklıkları bulunduğunu belirttiği Nusayrilerin eskiden beri, başka dinlerden insanlar tarafından kınanıp kötülendiklerini ifade eder.⁹ Fırlalı ve Gölpınarlı, Nusayriliğin birçok eski inanç ve ilkel dinden, totemcilikten, sabilikten, Hristiyanlık ve Musevilikten meydana gelen, batını bir örtüde kendini gizleyen bir inanç olduğunu ifade eder.¹⁰ Bu biçimdeki anlayışı takip eden çalışmalar, her ne kadar bilimsel araştırmalar olarak yapıldıkları iddia edilse de, kimi zaman nefret söylemi kapsamında yer alabilecek ifadeler içermekte, en hafifinden Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olan yüz binlerce Nusayri'nin temel bir insan hakkını, din, vicdan ve inanç özgürlüğünü ihlal etmektedir. Nusayri yazarlar ve din adamları da çalışmalarında bu konuya ilişkin eleştirilerini/tepkilerini dile getirmekten sakınmamışlardır.¹¹

Muhammed b. Nusayr'ın ve onun takipçilerinin düşüncelerine, yaklaşımlarına ve duruşlarına gelmeden önce, bu ve benzer heterodoks/batını toplulukların ortaya çıkışını hazırlayan koşullara genel hatlarıyla bakmak yararlı olacaktır. Bir konunun, tarihsel bağlamı içerisinde ele alınmasının, o konunun anlaşılabilirliğini daha mümkün kıldığı düşüncesinden hareketle, tez çalışmamıza, Nusayriliğin belirmesinden önceki gelişmeleri kısaca inceleyerek başlayacağız.

1.1. Genel Olarak Nusayriliğin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Koşullar

Hz. Muhammed, yedinci yüzyılın başlarında (Miladi 610) Mekke'de yeni bir dinin tebliğcisi olarak ortaya çıkmış, vahiy yoluyla kendisine iletiildiği söylenen bilgileri önce Mekke'de ardından Medine'de içinde yaşadığı topluma aktarmak suretiyle yeni bir dinin esaslarını tesis etmiştir. Hz. Muhammed, Mekke'de kendine ve tebliğine inanan küçük bir grupta, gördüğü baskı ve zulüm pratiğine rağmen yıllarca yılmadan inandığı davayı savunmaya devam etmiş, nihayetinde, uzun ve zorlu bir mücadelenin ardından, kendini peygamber olarak kabul eden ve ortaya

⁹ Neşe Çağatay, İ. Agah Çubukçu, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, AÜİFY., 1976, s. 68, 72.

¹⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, **Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997, s. 141; E. Ruhi Fırlalı, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, 5. B., Ankara, Selçuk Y., 1991, s.192.

¹¹ Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, s. 10-51; Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, s. 110-179; Yunus Tümkiye, **Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi**, İstanbul, Can Yayınları, 2004, s. 227-250; Mehmet Mullaoğlu, **Nusayriler Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları**, Hatay, yayınevi yok, t.y., s. 24-85.

koyduğu inançlara göre yaşamayı ilke edinen yeni bir topluluk meydana getirebilmeyi başarmıştır.

Kendisinin de bütün insanlar gibi bir fani olduğunu belirten Hz. Muhammed'in hastalanmasının ardından kısa bir zaman içinde, M. 632 senesinde, vefat etmesi, bu yeni topluluğu büyük bir krizle karşı karşıya bıraktı. Bu da peygamberden sonra bu yeni topluluğun yönetimine kimin geçeceği meselesiydi. Bu konu etrafında yaşanan tartışma ve gruplaşma İslam toplumunda sürekli hal alacak bir ayrışmanın, Sünni-Şii ayrışmasının başlangıcı oldu. Peygamberin ölümünün ardından, bir grup halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunuyor ve bu iş için seçilmiş kişinin Hz. Ali olduğuna inanıyorlardı. Fakat peygamberin takipçileri olan kitle içindeki azımsanamayacak bir kesim peygamberin, kendisinden sonra yönetime geçecek kişiyi açıkça tayin etmediği görüşündeydi. Neticede, çekişmeli bir sürecin ardından, bu kesim Ali'nin yerine Ebu Bekir'in halife olarak getirilmesinde etkin olmuşlardır.¹²

Genel olarak Ali'nin taraftarları (Şia't Ali) peygamberin kendisinin yerine geçecek kişiyi Gadir Hum'da açıkça işaret ettiğini savunur. Şia'nın halifelik konusundaki en büyük delilleri bu Gadir Hum olayıdır. Mekke ile Medine arasında yer alan Gadir Hum, İslam tarihinde, Hz. Muhammed'in Hz. Ali lehine yapmış olduğu konuşmayla ünlenmiştir. Birçok Sünni ve Şii kaynak bildirir ki, Peygamber Veda Haccı'nın ardından Mekke'den Medine'ye dönerken, Gadir Hum olarak adlandırılan yerde takipçilerini bir araya toplayarak, Sünni ve Şia tarihinde, en tartışılan konulardan birini oluşturacak olan konuşmayı yapmıştır. Bu konuşmada peygamber, "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır", "Allahım! Ali'yi seveni sev, ona düşman olana düşman ol" şeklinde cümlelerle Ali'yi yüceltmıştır. Bu konuşmadaki "mevla"nın anlamı hususunda, Sünni ve Şiiler arasında anlaşmazlık söz konusudur. Sünni kaynaklar mevlayı arkadaş ya da yakın akraba manasında ele alırlar. Böylece Sünni yorumda peygamber Ali'nin konumuyla ilgili olarak herhangi bir dinsel ve politik tavrı/duruşu ifade etmemiş, sadece takipçilerine, kuzeni ve damadı olan Ali'ye büyük saygı göstermeleri gerektiğini işaret etmiştir. Şii

¹² Daftary, a.g.e., s. 58-59.

gelenek ise, mevlayı, lider manasında kabul eder ve peygamberin kendisinden sonra yerine geçecek kişi olarak Ali'yi işaret ettiğini savunur.¹³

Ali'nin hakkının gasbedildiğine inananlar azınlıkta kalmış ve bir yenilgi yaşamıştır. Bunların, uzun bir süre iktidar mekanizmasından uzak tutulmaları başarılmıştır. Bu durum, bizce, tüm Ali taraftarlarının içinde, büyük bir haksızlığa uğramışlık duygusunun derinleşmesine ve bir gün bunun hesabının sorulacağı ve Hakk'ın yeniden tesis edileceği inancının kökleşmesine neden olmuştur. İlk mücadeleyi kaybeden Şia, heyecanını yitirerek geri çekilmiş, Ali de siyasal alandan uzaklaşmıştı. Bu geri çekilmede yeni doğmakta olan İslam topluluğunun bölünüp dağılmaması düşüncesi rol oynamış olabilir;¹⁴ fakat Ali'yi asıl yalnızlaştıranın, evine kapanmasına neden olanın, kendi tutumundan ziyade (bu tutumu besleyen) siyasal-toplumsal gücü elde eden Ebu Bekir ve Ömer'in tavrı olduğu da ileri sürülebilir.¹⁵ Bunlar, Ali'yi iktidar sahasından uzak tutmak için neredeyse ellerinden geleni ardlarına koymamışlardır.¹⁶ Fakat, Ali ve taraftarlarının yaşadığı durgunluk Osman'ın halifeliliği döneminde değişmeye başladı ve yeni bir dinamizm ortaya çıktı. Ali yandaşlarınca Osman'ın dönemi, her şeyin çok daha kötüleştiği, İslam'ın eşitlik ve adalet fikrinin derinden sarsıldığı, “bencilliği, tekelciliği ve yağmayı”

¹³ Meir M. Bar- Asher ve A. Kofsky, **The Nusayri- Alawi Religion: An enquiry Into Its Theology And Liturgy**, Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002, s. 121. Özelde Nusayriler için Gadir Hum olayı çok daha büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Peygamber, Ali'ye biat edilmesini açıkça istemekle birlikte - ki o an, orada bulunanlar bu arzuya uymuşlardır- Allahın öz nurundan olduğuna inanılan Ali'nin kutsiyetinin burada ayan olduğuna da inanılır. Gadir Hum olayının gerçekleştiği tarihi (18 Zilhicce) kutsal bir gün olarak kabul eden Nusayriler, bugün halen bu günü en önemli bayramları olarak kutlamakta olduklarını ve verdikleri önemi alan çalışmalarımız sırasında da bizzat gözlemlediğimi belirtmeliyim. Gadir Hum olayının Alevi kaynaklarında anlatımı için bkz. Yunus Ramadan, **Evrensel Değerlerin Yüce Simgesi Hz. Ali**, çev. Ahmet Bedir, Adana, Ekrem Matbaası, t.y., s. 46-55; M. Ali Bedir, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, t.y, y.y, s. 62-66. Gadir Hum'un Nusayri teolojisindeki yerinin bir açıklaması için ayrıca bkz. Asher ve Kofsky, a.g.e., s. 120-128.

¹⁴ “İmam'ın önünde iki felaket duruyordu: (i) Çiğnenen hakkı (ii) İslam'ı tehdit eden unsurlar: İçte kendisine kin güden Medineli ve Mekkeli münafıklar, her an dinden dönebilecek Arap kabileleri; dışta, pusuda bekleyen Bizans ve Pers İmparatorlukları. Hz. Ali bu iki felaket arasında bir tercih yapmalıydı. O, kendi hakkından, İslam dini ve halkın genel yararı adına feragat etti.”, Ramadan, a.g.e., s. 57.

¹⁵ İbn Kays'ın, “Ebu Bekir, Ömer ve Osman sırasıyla halifelik makamına oturunca, kılıcını kuşanmaktan seni ne alıkoydu” şeklindeki soruya Hz. Ali'nin verdiği yanıtın anlatısı da bu fikri doğrular niteliktedir: “Kılıcımı kuşanmamamın nedeni, korku ya da savaştan bıkkınlık değildir. Allah katındaki nimetlerin dünya nimetlerinden daha hayırlı olduğunu bilmemem de değildir. Beni engelleyen, Peygamber'in buyruğu ve vasiyetidir. O, kendisinden sonra ümmetin nasıl davranacağını bana bildirmişti... Peygamber'e sormuştum: ‘Bu olaylar olduğunda ne yapmamı emredersin?’ Bana: ‘Eğer destekçi bulursan onlara karşı cihat et. Bulamazsan, elini çek ve canını koru. Ta ki Allah'ın kitabını ve benim sünnetimi üstün kılmak için destekçi bulana kadar.’ demişti.”, Ramadan, a.g.e., s. 95.

¹⁶ Daftary, a.g.e., s. 65-66.

meşrulaştıran bir süreç olarak görülmüştür.¹⁷ Ali taraftarlarının uykudan ayıklaymaya başlamasıyla yeni fikir ve talepler kendini gösterdi. “Ali’yi destekleyen yeni siyasal grupların doğuşu ve onun iktidarında izleyeceği kesin olan katı eşitlikçi politika başta Ümeyye oğulları ve diğer güçlü Mekke oymakları olmak üzere boy aristokrasisinin huzurunu kaçırmaya yeterli”¹⁸ olmuştur. Bu dönem İslam toplumunun içine sürüklendiği kaos, Halife Osman’ın M. 656 yılında öldürülmesiyle daha da derinleşti. Ali halifelige gelse de bu kaotik ortama tam anlamıyla son vermeyi başaramamış, iki birbirine karşıt anlayış arasında başlayan şiddetli mücadelede “eşitlik ve adalet” idealinin¹⁹ yenilgiye uğraması ve sürecin sonunda Ali’nin de öldürülmesiyle Sünni-Şii ayrışması, belki de artık hiçbir zaman giderilemeyecek bir düzeye taşınmıştır. Ali’nin uğradığı onca haksızlığı ve katledilmesini Ali evlatlarının göreceği büyük zulümler izlemiştir.

Ali’nin ardından, Küfelilerin halife olarak tanıdığı Hasan b. Ali kısa süre sonra Maviye lehine bu işten el çekmek zorunda bırakıldı ve ardından öldürüldü. Böylece İslam aleminde Şii ve Haricilerin dışında, çoğunluk tarafından tanınacak olan Emevi iktidarı kuruldu. Bu da Alevi topluluklarca, Emevilerin şiddetle, zorbalıkla yenilgiye uğrattıkları İslam’ın adil mesajına bağlanmış, Hakk’ı esas alan Müslümanların anlayışının yerine kendi İslam anlayışlarını yani “Emevi İslamı”nı, çıkarıcı, kayırmacı, aristokratik yaşam esaslarını ihya etmeleri anlamına geliyordu.

İmam Hasan’ın öldürülmesini, kardeşi İmam Hüseyin’in Kerbela’da yakınlarıyla birlikte trajik biçimde katledilmesi ve imamlık makamına gelen (gayba karıştığına inanılan 12. İmam Mehdi hariç) tüm Ali evlatlarının öldürülmesi izlemiştir. Emevi iktidarı boyunca, İmamların yanı sıra çok sayıda Ali taraftarı katledilmiş, onların değerlerine karşı savaş açılmış ve uzun yıllar Hz. Ali’ye mimberden sövmek bir adet haline getirilmiştir.²⁰ Bütün bu zulüm ve baskı pratikleri, farklı radikal Şii grupların olduğu gibi, Nusayriliğin de ortaya çıkışını hazırlayan bir zemin sunmuştur. Ayrıca bu süreçte yaşananlar, genelde Şii/Alevi topluluklar, özelde

¹⁷ Ramadan, a.g.e., s. 256.

¹⁸ Daftary, a.g.e., s. 69.

¹⁹ Ali’nin adalet ve eşitlik konusundaki yaklaşımı için özellikle bkz. Ramadan, a.g.e., s. 255-291.

²⁰ Ramadan, a.g.e., s. 116-120

Nusayri toplumunun kolektif belleğinde unutulmaz bir yer edinmiş ve Nusayri toplumsal kimliğinin şekillenmesinde belirleyici bir karakter oluşturmuştur.²¹

1.2. Bir Topluluk Olarak Nusayriler

Basra'nın ileri gelenlerinden Muhammed b. Nusayr, 11. İmam Hasan el-Askeri'nin en yakın müridi ve "bab"ı yani İmamın ilmine/bilgilerine açılan "kapı" olarak kabul edilir. Hasan el-Askeri'nin ölümünün ve ardından gelen 12. İmam Mehdi'nin "gaybı" neticesinde imamların bilgilerinin Muhammed b. Nusayr aracılığıyla, sırasıyla Alevi toplumunun genel başkanlığı misyonunu üstlenecek olan Muhammed b. Cündüb, Abdullah b. Muhammed el-Cennan el-Cünbülani, Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi, Muhammed b. Ali el-Cilli, Seyyid Ali el-Cisri, Ebu Said el-Meymûn Sürûr b. Kasım Et-Tabarani'ye aktarıldığı ifade edilmektedir.²²

Muhammed b. Nusayr, Nusayri toplumunun adlandırılmasında ve 12 İmam silsilesinin ardından topluluğun varlığını koruyup devam ettirmesinde merkezi bir rol üstlenmiş olsa da, birçok araştırmacının ve Nusayri yazarın da kabul ettiği gibi, yeni bir mezhep kurucusu olarak görülmez. Muhammed b. Nusayr, teolojik ve tarihsel olarak tartışmasız bir lider olsa da birçok yazar topluluğun asıl kurucusunun Hamdan el-Hasibi olduğu konusunda ittifak içindedir.²³ Burada teolojik bir tartışmaya girmeyi uygun bulmadığımızdan dolayı, mezhep ifadesinden kaçınarak, şu kanaati paylaştığımızı vurgulamalıyız. Hasibi gerçekten el-Cünbülani aracılığıyla Muhammed b. Nusayr'dan kendisine ulaştırılmış olan bilgi ve değerleri daha sistematik bir yapıya kavuşturup, takipçilerini daha örgütlü bir yapı içerisinde

²¹ Ramadan'ın şu satırları bu durumun bir örneği olarak verilebilir: "Emevilerin ve Abbasilerin, şeytani amaçlarına ulaşmak için İslam'ı nasıl kullandıklarına, uydurdukları yalan hadislerle iyiyi kötüye, kötüyü iyiye nasıl dönüştürdüklerine ve Hz. Ali'nin soyunu, sevenlerini nasıl katlettiklerine tanık olduk. Bugün Müslümanların geneli, bu zihniyeti alkışlıyor ve şuursuzca peşinden gidiyor. Bu acı tablo, Onikinci İmam Hz. Muhammed b. Hasan el-Kaim el-Mehdi dünyaya inene kadar sürecektir. O geldiği zaman ise mazlumlar zalimlerden hakkını alacak, batıla aldananlar hakkı görecek, ilahi adalet tecelli edecek ve hak dinin güneşi parlayacaktır. Bekleyenler için o gün uzak değildir!", Ramadan, a.g.e., s. 128.

²² Et-Tavil, a.g.e., s. 150-58. Muhammed b. Nusayr ile ilgili geniş bilgi için ayrıca bkz: Yaron Friedman, **The Nusayri-'Alawis: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010, s. 6-17.

²³ Meir M. Bar-Ashar, **Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia** L-Z, index Vol: 2, Ed: Josef W. Meri, New York, Taylor&Francis Groups, 2006, s. 569; Mahmut Reyhani, **Gölgesiz ışıklar II Tarihte Aleviler**, 2. B., İstanbul, Can Yayınları, 1997, s. 28-29, 41-42; Yaron Friedman, "al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî- 'Alawite Sect", **Studia Islamica**, No: 93 (2001), s. 91.

birleştiren, dağınık haldeki güçleri bir “topluluk” haline getirip, düzenlediği inanç esasları doğrultusunda davasını yaymaya girişen teorik ve eylemsel bağlamda büyük bir lider olmayı başarmış bir şahsiyettir. İran, Irak, Suriye coğrafyasında faaliyetler yürüten bu şahsiyet çeşitli devlet yöneticilerinin de aralarında bulunduğu çok sayıda taraftar edinmeyi başarmıştır. Kendisinden sonra, Nusayri topluluğunun işlerinin düzenlenmesi ve topluluğun devamının sağlanması açısından Bağdat ve Halep’te iki merkez kurulmasının zeminini hazırlamıştır. Hasibi kendisinden önceki ve sonraki genel şeyhler gibi, teolojik misyonunun ve dinsel önderliğin yanı sıra sosyal ve siyasal bir misyon ve birleştirici bir önderliği de temsil etmekteydi. Bu “kolektif misyon” hem dini önder hem askeri bir kurtarıcı ve toplum kurucu konumunda yer alan Hasan el-Mekzun es-Sincari’nin şahsında daha net bir görünürlük kazanacaktır.

Hasibi’nin yaşam öyküsüne baktığımızda kısaca şunları aktarabiliriz: 9. yüzyılın ikinci yarısında²⁴ dünyaya gelen Hasibi’nin nerede doğduğu konusunda farklı görüşler vardır. Bazı yazarlar Irak’taki Küfe ile Vâsıt şehirleri arasında yer alan Cumbula kasabasında doğduğunu,²⁵ bazılarıysa Mısır’da doğmuş olup el-Cennan’ı tanıdıktan sonra onun yanına yerleşmek için Cumbula’ya geldiğini söylerler.²⁶ Hasibi Şii bir ailede büyür ve erken dönemde dinsel bilgilerle tanışır. Zaman içinde kendini çok iyi yetiştirir ve derin bilgilerle kuşanır. Oldukça zengin bir ruhsal dünyaya sahip, yetenekli bir şair olarak kabul edilir. Zaman içinde Nusayr’ın takipçilerinin lideri Abdullah b. Muhammed el-Cennan el- Cünbulani’yi tanıması hayatına yön verir. Hasibi, onun en önemli talebesi haline gelir ve birçok ilmi ondan öğrenir. Nusayri literatürüne göre, el-Cennan Muhammed b. Nusayr’dan öğrendiği ilkeleri Hasibi’ye aktarmıştır.²⁷

Görünüşe göre, Hasibi ilk zamanlar, mesajını açık propaganda yaparak yaymıştır. Bu şekilde davranarak kendisini ve öğrencilerini ciddi tehlikeye

²⁴ Et-Tavil, bu tarihi M. 873 (Hicri 260) olarak belirtmektedir ki bu Hasan el- Askeri’nin öldüğü tarihe denk gelmektedir: Et-Tavil, a.g.e., s. 154. Friedman da tarihlerin bu şekilde denkleştirilmesine dikkat çeker: Friedman, a.g.m., s. 97, dn: 37.

²⁵ Hasibi’nin yaşamı üzerine çalışmış olan Yaron Friedman, Hasibi’nin Cumbula’da hatırı sayılır Şii bir ailede doğduğunu söyleyenlerdendir. Ayrıca Amcası İbrahim’in İmam Askeri’nin yakın bir takipçisi; öteki amcası Ahmet’in de Şii literatüründe bilinen biri olduğu gibi detayları da aktarır: Friedman, a.g.m., s. 97; Friedman, a.g.e., s. 18.

²⁶ Et-Tavil, a.g.e., s. 153; Reyhani de Mısırlı olduğunu, Cumbula’ya geldiğini oradan da Bağdat’a gittiğini yazıyor: **Gölgesiz Işıklar II**, s. 41-42.

²⁷ Friedman, a.g.m., s. 97-8.

sokmuştur. İslam İmparatorluğu'nun merkezi Irak aşırı derecede karışıktı ve bu karışıklık 10.yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaşmıştı. Hallac-ı Mansur'un Bağdat'ta idamıyla birlikte de geniş bir tutuklama başlatılmıştı. Karmati isyancılarına yardım ettiğinden şüphelenilenlerin tasfiye edilmesi ve Hallac-ı Mansur'un öldürülmesi gibi olaylar Hasibi'yi yolundan caydırmamıştır. Açıkta propagandasını yürüten Hasibi Bağdat yönetimince, İslam'a aykırı inanç ve faaliyetler içinde olduğu şeklinde gerekçelerle tutuklanmıştır (Bu olayın 10. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru gerçekleştiği tahmin ediliyor). Hasibi daha sonra cezaevinden kurtulmayı başarmış (bunun mistik bir deneyim neticesinde gerçekleştiği anlatılır) ve yoluna devam etmiştir.²⁸

Hasibi Bağdat'tan sonra Suriye coğrafyasına gider ve orada artık daha temkinli davranır. Irak'ta saltanatı Şii-Pers haneden olan Büveyhilerin ele almasının ardından, aşırı Şii olarak nitelenen grupların Büveyhi Irak'ında yaşama olanağına sahip olduğu görülmüştür.²⁹ Böylece koşulların değişmesiyle birlikte, Hasibi 947'de Irak'a geri dönmüş ve çalışmalarını sürdürmüştür. Örneğin, Turba'da 140 kişiden meydana geldiği belirtilen "Muvahhidun" topluluğunu oluşturmuştur.³⁰ Hasibi bu şekilde örgütlenme, kurumsallaşma çalışmalarını yürütürken öte yandan teorik çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Çok sayıda eserin müellifi olduğu bildirilen Hasibi'nin³¹ ilim ve irfan konularında oldukça derin bir alim olduğu farklı mezheplerden bazı yazarlarca da kabul edilmektedir.³² Friedman da³³ Nusayrilerin

²⁸ Friedman, a.g.m., s. 100-101. Şanlı yazısında, Hasibi'nin, Karmatiliğe mensup olduğu suçlamasıyla tutuklandığını, daha sonra masum olduğunun anlaşılması sonucu serbest bırakıldığını ve kendisinden özür dilendiğini kaydetmektedir: Hüseyin Şanlı, "El-Hasibi (Kaddes Allahu Ruvhahü) I", http://www.akadnet.com/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=28 (E.T: 14.05.2010) (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

²⁹ Bunun bir örneği olarak şu aktarılır: Tarihçi İbnü'l Esir'e göre, görüşleri Muvahhidun'a benzeyen bir grup kafir, liderlerinin ölümünden sonra 951'de Bağdat'ta tutuklanır. Bunlar Büveyhi yöneticisi Muizz al-Davla'ya kendilerinin Ali taraftarları olduklarını bildirirler ve bunun üzerine serbest bırakılırlar. Friedman, a.g.m., s. 102,

³⁰ Friedman, a.g.m., s. 100-102. Muvahhidun nitelemesi tevhide/Allahın birliği inancına gönderme yapar. Nusayrilerin yer yer bu ifadeyle kendilerini nitelediklerini görmekteyiz. Bar-Ashar'ın da belirttiği gibi, Ortodoks İslam, Nusayrileri, ısrarla, sapkın olarak görmüş ve göstermişse de onlar kendilerini gerçek inananlar (muvahhidun) olarak görmekten vazgeçmemişlerdir: Meir M. Bar-Ashar, 2006, s. 569.

³¹ Şanlı, a.g.m.; Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 44. Hasibi'nin bu eserlerinden sadece, Maide ve Hidayet'ül Kübra isimli eserlerin bugüne ulaştığı bildirilmektedir. Alan araştırması esnasında edindiğimiz bazı bilgilere binaen, kayıp diye bilinen kimi eserlerin Nusayri ileri gelenleri tarafından özenle korunduğunu ileri sürebiliriz.

³² Şanlı, "hilekar siyasetin" ve mezhep taassubunun etkisiyle, Hasibi'yi karalayan tarihçiler olduğunu belirtip tepkisini koyduktan sonra, Hasibi'nin değerini teslim ettiğini düşündüğü farklı inançlardan

Şia tarafından reddedilen ve dışlanan bir pozisyonda olmalarına rağmen, Hasibi'nin, güçlü bir biçimde bağlı bulunduğu takıyye prensibi sayesinde, kişisel olarak bu durumdan biraz farklı bir yerde durduğunu; bir yandan Nusayri literatüründe mezhebin teolojik esaslarının kurucusu olarak kabul edilirken öte tarafta, Şii literatüründe önemli bir figür/din âlimi olarak var olmaya devam ettiğini ifade eder.

Hasibi bir süre sonra, yöneticileri arasında öğrencilerinin de olduğu Büveyhilerin yönetimi altında yaşamaktan vazgeçmiştir. Birçok yöneticisinin Alevi öğretisini benimsediği aktarılan Büveyhoğulları arasındaki iktidar kavgasının, yönetimdeki istikrarsızlık ve kargaşa ortamının Hasibi'yi rahatsız ettiği belirtilir.³⁴ Nihayetinde, birçok uzun yolculuk yapmış olan bu mistik önder, ömrünün son dönemlerini geçireceği Halep'e göçmeye karar vermiştir. Halep bu dönem Hasibi'nin öğrencisi olan Seyfüddevle'nin liderliğindeki Hamdanilerin merkezidir. Ve Nusayriler için tarihte yeni bir dönem başlar. Hasibi yaşamının sonuna kadar Halep'te kalarak hem açık hem de örtülü faaliyetlerini sürdürmüş, topluluğunun hiç değilse bir süre huzur içinde yaşamasını, gelişip genişlemesini sağlamıştır. Taraftarlarının gözünde büyük bir değeri ifade eden ve “şeyhhüddin” olarak nitelenen bu dikkate değer şahsiyet öldüğünde arkasında irili ufaklı çeşitli devletlerde yöneticilik yapan bir öğrenci grubu³⁵ ve bir ölçüde “ete kemiğe bürünmüş” bir topluluk bırakmıştı.

1.3. Hamdaniler Dönemi

Nusayrilerin tarihinde Hamdaniler Dönemi'nin özel bir yeri vardır. Özellikle Seyfüddevle (916?-967) önderliğinde Halep merkezli etkinliğin yoğunlaştığı (miladi 10. yüzyıla denk gelen) süreç, bir anlamda “Nusayrilerin Altınçağı”nı temsil etmektedir. Bu özel öneminden dolayı bu sürecin üzerinde biraz durmakta yarar olduğunu düşünmekteyiz.

Bilime ve sanata verdikleri önem ve Bizans'a karşı seferleriyle tanınan Hamdaniler, Abbasi Halifeliği'nin gücünü ve itibarını yitirdiği, geniş İslam

tarihçilerin eserlerinden örnekler verir: Şanlı, a.g.m.; Reyhani de, Arapça kaleme alınmış bu eserlerden benzer şekilde bahseder. Bkz. Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 44.

³³ Friedman, a.g.m., s. 112.

³⁴ Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 42-43.

³⁵ Hasibi'nin öğrencileri arasında Büveyhoğulları ve Hamdanoğullarının dışında Mısır Fatimileri gibi başka devlet yöneticilerinin de olduğu ifade edilir: Bkz. Matti Mossa, **Extremist Shiites The Ghulat Sects**, New York, Syracuse University Press, 1987, s. 264; et-Tavil, a.g.e., s. 154.

coğrafyasının birçok devlet ve beyliğe bölündüğü bir ortamda, önemli ticari merkezler ve bereketli topraklar üzerinde egemenliklerini sağlamış,³⁶ Musul ve Halep olmak üzere iki merkezli bir yapı tesis etmişlerdi. Bir yanda bu bölünmüş güçlerle, öte yanda Bizans kuvvetleriyle mücadele etmek durumunda kalan Hamdaniler, kısa bir süre de olsa Nusayrilerin “devlet”leşme olanağını sağlayan bir dönemi temsil eder. İslam tarihinde genellikle bir Şii devleti olarak adı geçen Hamdanilerin, aksi yöndeki iddialara karşın³⁷ en üst düzeydeki yöneticilerinin Alevi-Nusayri öğretisine bağlı olduklarını, özellikle Alevi-Nusayri kaynaklarında net bir biçimde görmekteyiz.³⁸ Hamdanilerin bir Alevi-Nusayri devleti olup olmadığı tartışması bir kenara bırakılsa dahi, Nusayrilerin devletin iktidar mekanizması içinde yer aldıkları, siyasal erkin kullanılmasında ve onun korumasında var oldukları, bu devletin kendilerine ait bir devlet olduğu düşüncesi ve hissini taşıdıkları rahatlıkla ileri sürülebilir.

Hamdaniler, Bizans güçleriyle mücadele etmiş, birçok Bizans bölgesini ele geçirmiş, Kürtleri, Karmatileri, Haricileri kontrol altına almış, İhşidilerden Şam gibi önemli bir kenti almış, Mezopotamya ve Şam kırsalına yayılmış birçok nüfuzlu Arap kabilesi üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Neticede, Hamdaniler, Musul, Diyarbakır, Diyarırabia, Kuzeydoğu Mezopotamya, Halep ve Halep’in kuzeyinde Toroslar’a kadar uzanan bölgeyi kapsayan, Kuzeydoğu Akdeniz sahillerine, kuzeybatıda Bizans topraklarına, güneybatıda Filistin ve Şam’a kadar uzanan bir coğrafya üzerinde egemenlik kurarlar.³⁹

³⁶ Ebu A. M. İbn Battuta Tanci, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, C.1, çev. A. S. Aykut, İstanbul, YKY., 2004, s. 112; Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, C. 1, 2. B., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1996, s. 458-60; C. Edmund Bosworth, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005, s. 134-35.

³⁷ Tokuş, yüksek lisans tezinin Hamdanilerin Şiiliğini anlattığı kısmında, “Nusayrilerin On İki İmam’ı kabul etmemeleri ve Hamdaniler’in belirtildiği gibi On İki İmam’a olan inançları Hamdaniler’in Nusayrî olduğu tezini tamamen çürütmektedir. Nusayrî olmaktan ziyade, diğer müfrit unsurları da korudukları gibi Nusayrîleri de korumuşturlar. Bu durum da Nusayrî oldukları anlamına gelmez. Ancak Hamdanilerin Şialığı şefkattan kaynaklanan şialıktır.” tespitinde bulunur: Ömer Tokuş, **Hamdaniler (Siyasi, İçtimai, İlmi ve Kültürel Hayat)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), ŞanlıUrfa: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 100-101. Oysa bu tespit temel bir yanlışla maluldür. İlgili yerlerde belirtildiği gibi, Nusayriler Hz. Ali’ye, Ehlibeyt’e ve On İki İmamların tamamına kutsal bir sevgi ve sadakat ile bağlıdırlar ve On İki İmam öğretisinin en sadık takipçileri olduklarına inanırlar. İncelediğimiz Nusayri kaynaklarının hiçbirinde bunun aksini kanıtlayabilecek bir bulguya rastlamadığımızı belirtmeliyiz.

³⁸ Es- Salih, a.g.e., s. 89, 92-93; Tümkiye, 2004, s. 124, 128; Uluçay, a.g.e., s. 82-83; Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 28-32; Et- Tavis, a.g.e., s. 189-203.

³⁹ Es- Salih, a.g.e., s. 83-85.

Bu dönemin yöneticileri arasında en etkili isimlerin, Nusayrilerin karizmatik politik ve askeri önderi Seyfûddeve ve onun veziri ve başkumandanı Ebu Firas el-Hamdani olduğunu belirtmek gerekiyor. Seyfûddeve'nin önemli bir özelliği de, yukarıda belirtildiği gibi, Nusayri tarihi ve teolojisi açısından büyük öneme sahip olan Hüseyin b. Hamdan el-Hasibi'nin yetiştirdiği bir kişi olmasıdır; o, Hasibi'nin en önemli talebelerinden biriydi. Farklı tarihlerde gelip Çukurova'ya yerleşen ve yüzyıllardır buralarda oturmakta olan Nusayrilerin bölgeye ilk gelişlerinin, Hamdanilerin ünlü Halep emiri Seyfûddeve'nin Miladi 10. yüzyıl ortalarında bölgeye düzenlediği seferlerle başladığını düşünmekteyiz. Et- Tavi'l'in aktardıklarına bakıldığında da, Hamdanilerin hüküm sürdüğü bu dönemlerde, Çukurova'da Arap Alevilerin (Nusayrilerin) yaşadığı anlaşılmaktadır.⁴⁰

Birçok başarıya imza atan ve Hamdani otoritesini ihya eden Seyfûddeve'nin ölümünün ardından oğlu Sa'duddeve yönetimin başına geçti, ama Sa'duddeve adı gibi *devletin şansı* olamadı. Tecrübesiz ve yeteneksiz olarak görülen Sa'duddeve'nin Karaveyh isminde bir hizmetkârının etkisinde hareket ettiği, yakın çevresine ve halkına yabancılaştığı, Ebu Firas'ın öldürülmesinin ardından işinin daha da zorlaştığı ve Karaveyh'in kendine karşı ayaklanması ve halkının sahip çıkmaması neticesinde ülkeyi bırakıp kaçmak zorunda kaldığı rivayet edilir. Böylece Hamdaniler güçlerini kaybedip çözülmeye başlamıştır. Sa'duddeve'nin ardından yerine geçen oğlu Ebu'l-Fadail Sa'iduddeve de çözülmeyi engelleyememiş, sonuç olarak Seyfûddeve döneminden beri fırsat bekleyen güçler harekete geçerek Hamdanilerin varlığına son vermişlerdir.⁴¹

Hamdaniler Dönemi yaşanan tüm zorluklara ve çatışma iklimine rağmen (Bizans ve Haçlı akınları, Hariciler ve Kürtlerle mücadele vb.) Alevilerin en mutlu ve huzurlu dönemi olarak kabul edilir.⁴² Çünkü devletin kılıcını enselerinde hissetmeden, inanç ve değerlerine uygun bir biçimde yaşayabildikleri; *özgürlüğün* ve iktidar olmanın nimetlerinden yararlanabildikleri bir dönemi temsil ediyordu

⁴⁰Et- Tavi'l, a.g.e., s. 195-199, 213-215, 276-277. Ayrıca şunu da belirtelim: Resmi Türk tarih yazıcılığında, Arap Hamdani devletinin en büyük yöneticisi, asıl adı Ebül Hasan Ali bin Abdullah olan Seyfûddeve'nin de Türk olarak anlatıldığına rastlanmaktadır. Kuşkusuz bu tarz bir anlatı, ileriki bölümlerde ayrıntısıyla tartışacağımız, Nusayri toplumunun Türklüğe asimilasyon çabalarında önemli işlevler üstlenmektedir. Bu yaklaşımın bir örneği olarak bkz. Kasım Ener, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, 6. B., İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964, s. 130.

⁴¹Es- Salih, a.g.e., s. 93-99.

⁴²Aynı, s. 93.

Hamdaniler Dönemi. Fakat altı çizilmesi gereken nokta şudur: Bu “altın çağ”da dahi Nusayriler kendilerini açıktan ifade etmeme yolunu benimsemiş, inançlarını devletin resmi dini kategorisine dönüştürmemiş, öğretilerini egemenlikleri altındaki topluluklara dayatma yoluna başvurmamışlardır ki aksi öğretilerinin batını yapısıyla da çelişirdi.⁴³ Bu yaklaşım, ileri tarihlerde de, egemenlik elde ettikleri durumlarda devam etmiştir. Arap Alevilerin, 20. yüzyıldan bu yana Suriye’deki siyasal etkinlikleri/deneyimleri de bunun en yakın örneklerini oluşturmaktadır.⁴⁴

1.4. Hamdaniler Sonrası Dönem

Hamdanilerin ardından Halep uzun süreli bir kargaşaya sürüklendi. Çeşitli Arap kabileleri burada egemenlik sağlamaya çalıştı (örneğin Hamdanilerin ardından, Mirdasiler yaklaşık 50 yıl burada hüküm sürdü⁴⁵). Bu süreçte Heterodoks İslam toplulukları içinde etkili bir yeri olan İsmaililerin kurduğu Fatımi Devleti’nin egemenlik çabaları da görülmektedir. Nihayetinde, Fatımiler şehri ele geçirmeyi başararak hakimiyetlerini tesis ederler.⁴⁶ Es-Salih’e göre, Fatımilerin varlığını sevinçle karşılayan ve egemenliklerinin kurulmasına katkı sunan Nusayriler bir süre

⁴³ Arap Alevi kaynaklarının dışında, İslam tarihi çalışmalarında Seyfüddevle ve hanedanı genellikle Şii olarak belirtilir, Alevi-Nusayriliğe ilişkin bir göndermede bulunulmaz. Bu bile başlı başına inançlarını nasıl bir örtü altında tuttuklarını kanıtlar. Örneğin bkz. Carl Brockelmann, **History of the Islamic Peoples**, London-Henley, Routledge&Kegan Paul, LTD, 1948, s. 152-153; Fikret Işıltan, Seyf-üd Devle, **İslam Ansiklopedisi**, 10. C. (106. cüz), (haz. A. Adıvar vd.), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965, s. 536-539; Marius Canard, “Hamdanids”, **The Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 3, Leiden, E. J. Brill, 1971, s. 126-131. Thierry Bianquis, “Sayf al-Dawla”, **Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 9, Leiden, E. J. Brill, 1997, s. 103-109 (Yazar, Şii’liğe sempati duyan Seyfüddevle ile Nusayrilerin Suriye’de yayılımı arasında bir ilişki olduğuna, bunda Hasibi’nin rol oynadığına işaret etmektedir, s. 109.); Bosworth, a.g.e., s. 134; M. Sobernheim, “Hamdaniler”, **İslam Ansiklopedisi**, C: 5/1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988, s. 179-182 Öztuna, a.g.e., s. 458 (Öztuna, Hamdani hanedanının Sünni olduğunu, Seyfüddevle gibi hanedandan bazılarının Şii olduğunu belirtir).

⁴⁴ Burada şunu belirtmek gerekiyor: Bugün Suriye’de devlet başkanlığı dahil etkili bazı siyasal ve askeri pozisyonlarda Alevilerin olduğu görülmektedir. Fakat buna bakarak, Suriye’de Alevilerin egemen olduğu, Suriye’deki devlet yapısının Alevi bir nitelik taşıdığını iddia etmek mümkün değildir. Bu yönde yaygın yanlış bir söylem bulunmaktadır. Oysa Alevilik kamusal olarak etkili bir nitelik hiç olmamıştır, örneğin, devlet okullarında Alevilik bir din dersi olarak dahi okutulmamaktadır. Suriye’de Alevi devleti olduğu iddialarını eleştiren bir yazı için bkz. Sabbahali Aydın, “Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devleti midir?”, http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devleti-midir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012) (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

⁴⁵ Mirdasilerin, 11. yüzyılın başlarında, Fırat Nehrinin civarındaki yerlerden Kuzeydoğu Suriye’deki Halep’e göç eden ‘Kuzey Arap Kilab’ kabilesinden oldukları ve 1024 (miladi) senesinde Halep’i ele geçirerek Hamdanilerin mirasçısı oldukları ifade edilir: Bosworth, a.g.e., s. 111; Mirdasiler ile ilgili olarak ayrıca bkz. Öztuna, a.g.e., s. 461; Erdoğan Merçil, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005, s. 149-51.

⁴⁶ Daftary, a.g.e., s. 277-289.

sonra boş beklentiler içerisinde olduklarını anlarlar ve Fatımilerden umduklarını bulamayarak kabuklarına çekilirler. Karşılaştıkları zorluklar karşısında, güçlü savaş deneyimlerine rağmen başkaldırmak yerine itaati tercih ederek sakin bir yaşam sürmeye çabaladıkları belirtilir.⁴⁷ Fatımiler döneminde, Nusayrilerin devlet yönetiminin üst kademelerinde etkin bir konum elde edemediği,⁴⁸ bu dönemin Nusayriler bakımından en olumlu yanının inançlarını korkmadan yaşayabilmeleri ile ilim ve sanat alanında kaydedilen gelişmeler olduğu ifade edilir. Bununla birlikte, Alevilerin içinde bulunduğu zor şartların Fatımilerin Eyyübiler tarafından ortadan kaldırılmasının ardından daha da derinleştiği kaydedilir.⁴⁹

Hasibi'nin Nusayri tarihi açısından oldukça önemli olan iki merkezin -Bağdat ve Halep- temellerini attığını ifade etmiştik. Bunlardan Ali el-Cisri'nin başkanlığındaki Bağdat merkezi Moğolların işgaliyle ortadan kaldırılana dek devam etmiştir. Halep merkezi ise, Hasibi'nin ardından Muhammed b. Ali el-Cilli'nin önderliğinde varlığını sürdürmüştür. Onu, Nusayri öğretisine yaptığı büyük katkılarla tanınan Kasım et- Tabarani izlemiştir. Durmak bilmeyen savaş ve karışıklıklar sebebiyle Tabarani hareketin merkezini 1031'de Lazkiye'ye taşımak zorunda kalmıştır (bundan 3 yıl sonra da burada ölmüştür). Lazkiye'ye yerleşilmesinden sonra da İshakilerle çatışmışlardır. Tabarani'nin döneminde İshakilerin lideri olan zenginliğiyle tanınan Ebu Zuheybe İsmail b. Hallad Lazkiye'nin güneyini hareketinin merkezi yapmıştı. İshakilerin Nusayriler üzerinde baskı kurdukları, Beni Hilal'in yardımları sonucunda bu topluluğun baskısının durdurulup Nusayrilerin varlığını devam ettirdiği aktarılmaktadır. Beni Hilal Lazkiye'ye vardığında İshakilerin lideri Antakya'ya kaçsa da sonunda yakalanarak öldürülmüştür.⁵⁰

Nusayrilerin Halep'ten Suriye'nin kuzeybatı bölgesine, coğrafi olarak daha korunaklı yerleşim alanlarına taşınmasını sağlayarak Nusayri toplumunun maddi ve manevi açıdan varlığının hayat bulacağı tarihi bir merkezi, Lazkiye'yi, inşa eden

⁴⁷ Es-Salih, a.g.e., s. 100.

⁴⁸ Es-Salih, Fatımi yönetiminde söz sahibi olan, Hamdanilerin Musul kolunun meşhur hükümdarı Nasıruddevle el- Hasan b. Abdullah b. Hamdan'ın torunlarından Nasıruddevle Ebu Ali el-Hasan b. Hamdan'ın konumunun istisnai olduğunu belirtir: Es-Salih, a.g.e., s. 101.

⁴⁹ Es-Salih, Aynı yer.

⁵⁰ Mossa, a.g.e., s. 267-68; Et-Tavil, a.g.e., s. 156-157, 203; Reyhani ise, Beni Hilal'e yüklenen bu rolün tarihsel gerçeklere uymadığını ileri sürer: Bkz. Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 47-49.

Tabarani hem üretken bir yazar hem de dikkate değer bir lider olarak nitelenebilir.⁵¹ Birçok eser ortaya koymuş olan, Nusayri toplumunun bir yandan dinsel öte yandan dünyevi varlığına ilişkin önemli faaliyetler yürüten Tabarani Nusayrilerin son genel şeyhidir. Tabarani'den sonra hem toplumsal hem dinsel bakımdan merkezi bir otorite/önderlik sağlanamamıştır. Bundan sonra Nusayri toplumu 'özerk' yerel önderlerin liderliğinde farklı gruplara ayrılarak hayatta kalma mücadelelerine devam etmişlerdir.

11. yüzyıl sonlarında Suriye Haçlıların eline geçer ve 1103 yılında Nusayrilerin yaşadığı bölge Haçlı kuvvetlerinin egemenliği altına girer. Nusayrileri karalamayı bir ezber haline getirmiş Ortodoks İslam kalemlerinin Nusayrilerin Haçlılarla işbirliği yaptığı şeklindeki iddialarının aksine, Haçlı Seferleri Nusayriler için oldukça zor zamanları temsil etmiştir.⁵² Lyde, 1099'da Kudüs'e gitmekte olan Haçlı kuvvetlerinin dağlarda yaşayan Nusayrileri bulduklarını ve Haçlı kuvvetlerinin Nusayri Dağlarının doğusundan (Moarra şehrinden) Mount Lübnan'ın içlerine kadar çok büyük sayıda insanı öldürdüklerini aktarır.⁵³ Mossa da bu katliamı ifade ettikten sonra, (Teymiye'ye referansla) bir süre sonra Haçlıların Nusayrilerin bilinen anlamda (Ortodoks) bir Müslüman mezhebi olmadıklarını görünce onlara karşı daha toleranslı davrandıklarını, Suriye kıyılarının Haçlılar tarafından ele geçirilmesine Nusayrilerin yardım ettiğini, Nusayrilerin bu hizmetlerinin karşılığında, 1071 yılında İsmaililer tarafından zapt edilmiş olan birçok kalelerini geri aldıklarını belirtmektedir.⁵⁴ El-Hatib de Haçlı Seferleri sırasında Nusayrilerin kendilerini Haçlıların bir parçası gibi gördüklerini, inançlarındaki benzerlikler/yakınlıklar dolayısıyla işbirliği içinde hareket ettiklerini ileri sürmektedir.⁵⁵ Tüm bu iddialara karşı Nusayri kaynakların bu tarz iddiaları kesin bir dille yalanladığı görülmektedir. Verdiği fetvalarda birçok

⁵¹ Tabarani'nin birçok yazısının kaybolduğu düşünülse de, Massignon Tabarani'ye ait 17 çalışmadan bahseder. (Fakat bunların özellikle iki tanesinin, Kitab al-haft ve Risalat al-tawhid'in durumu muğlaktır) Tabarani'yi Nusayriler açısından büyük bir dini lider ve verimli bir yazar olarak anlatan Bar-Asher ve Kofsky, Tabarani'nin erken Nusayri literatüründeki yerinin, Kitab al-ma'rif ile ispatlanmış olduğunu açıklamaktadırlar: Meir M. Bar-Asher ve Aryeh Kofsky, "Dogma and Ritual in Kitab Al-Ma'arif By The Nuşayrı Theologian Abu Sa'id Maymun B. Al-Qasım Al-Tabarani (d.426/1034-35)", *Arabica*, T. 52, Fasc. 1 (Jan., 2005), s. 43-5.

⁵² Et-Tavil, Haçlı Seferleri'ni Nusayrilerin başına gelmiş en büyük iki felaketten ilki olarak görür, diğeri de Yavuz Sultan Selim'in katliamı olarak kabul edilir, s. 213.

⁵³ Samuel Lyde, *The Asian Mystery*, London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1860, s. 68.

⁵⁴ Mossa, a.g.e., s. 269.

⁵⁵ Muhammed Ahmed el- Hatib, *El- Harekat'ül Batiniyye fi Alem-i İslamiyye*, Ürdün, Mektebet el-'Aksa, t.y., s. 330.

tarihsel ve teolojik yanlış defalarca tekrar eden, Ortodoks İslam dışındaki inançlara düşmanca bir tavır olan Teymiye gibi fanatik bir kalemin bu gibi iddialara kaynak teşkil etmesi, bunun karşısında Nusayri kaynaklarında konunun açık bir dille yalanlanması bizi böyle bir işbirliğinin olma olasılığının zayıf olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Fakat bunun yanında “düşmanımın düşmanı dostumdur” prensibinden de hareket edilerek, kendileriyle çatışma/mücadele halindeki bir gruba karşı daha güçlü başka bir grubun desteğinin sağlanması olasılığı da anlaşılır bir seçenek olarak durmaktadır. Fakat Halm’ın da belirttiği gibi Haçlıların bölgeye (Lazkiye bölgesine) geldikleri dönemdeki olaylara ilişkin bilgiler oldukça sınırlıdır.⁵⁶ Yine de her durumda kesin olan bir şeyler vardır ki ilki, Haçlıların bölgeye gelmesiyle çok sayıda Nusayri katledilmiştir, ikincisi, ilerleyen tarihlerde kendilerine toleranslı davranılmış olsa da Nusayriler tekrar, yabancı bir gücün, egemen bir kuvvetin baskısı altına alınmıştır.

1188 tarihinde, bu sefer bölge Sünni İslam’ın keskin kılıcı konumundaki Eyyübilerin egemenliğine girer. Eyyübilerin dönemi diğer batını toplumlar için olduğu gibi Nusayriler için de baskıcı uygulamaların derinleşerek devam etmesi anlamına geliyordu. Eyübiler bu toplumları baskı altında tutmakla kalmamış, bunların kendi iktidarlarına tehdit olacak biçimde bir araya gelmesini de önleyecek pratikler geliştirmiştir.⁵⁷ Bu devrin arkasından büyük Nusayri lideri Hasan el-Mekzun es-Sincari’nin bölgeye gelişine tanık olunur.⁵⁸ Sincari, askeri ve dini yetkinliğinin yanı sıra edebi yönüyle de dikkatleri çekmeyi başarmış önemli bir şahsiyettir. Bu dönemde Nusayriler, mücadele içinde oldukları (İsmaililer, Kürtler gibi) çeşitli toplumlar karşısında güçsüz düşmüşlerdi. Sincari, bölgeye ilk gelişinde başarı elde edemediği için geri döner, yaklaşık üç yıl sonra tekrar gelerek sıkı bir

⁵⁶ Von Heinz Halm, **Die Islamische Gnosis**, Zürich, Artemis Verlag, 1982, s. 284-285.

⁵⁷ Es-Salih, Aleviler ile Karmati ve İsmaili toplumların arasının bu dönemde, birbirlerine nefret ve düşmanlıkla yaklaşacak biçimde açıldığını ifade eder: A.g.e., s. 102-103.

⁵⁸ Et-Tavil, Sincari’nin bölgeye ilk gelişine dair çeşitli rivayetler olduğunu ifade eder. Bunlar, Nusayrilerle kavga içinde olan İshakilerin sonunu getirmek, Şamanist Türklerin zulmünü önlemek ve Kürtlerin saldırılarını bertaraf etmek şeklinde sıralanır. Et-Tavil’e göre en doğru seçenek Kürtlerle mücadele için geldiği yönündeki rivayettir. Et-Tavil, a. g. e., s. 225. Ayrıca İshakilerle mücadelenin de neticelendirildiği belirtilir: “Emir Hasan bölgeyi savaşarak ele geçirdi, bölgenin doğusunu ele geçirmiş olan Kürtleri oradan sürdü, İsmaililerin nüfuzunu kırdı ve İshak el-Ahmer’in öğretisine ilişkin mevcut kitapları toplayıp imha etti. Sonunda Nusayra dağlarında İshakiyye öğretisine ilişkin tek nüsha bırakmadı.”; a. g. e., s. 228.

mücadelenin ardından 1223'te bölgeye egemen olur⁵⁹ ve Nusayrilerin toparlanmasında önemli bir figür haline gelir.

1258 yılında Moğol ordusu Bağdat'a girerek şehri yağmalamıştır. Daha sonra Moğol ordusu kuzey Suriye'yi yerle bir edip, (Hama ve Halep gibi) belli başlı önemli şehirleri ele geçirmiştir. Bağdat'ın yağmalanması sürecinde Nusayrilerin buradaki merkezi de tüm kurumlarıyla birlikte yerle bir edilmiştir. Buna rağmen, Nusayriler, Moğollarla da işbirliği yaptıkları yönünde iddialardan kurtulamamışlardır. Baybars'ın Moğollara karşı 1260'da kazandığı zaferi, Nusayrilerin bir felaket olarak gördüğü belirtilmiştir. Neticede, işbirliğiyle suçlanan Nusayriler Baybars tarafından kaleleri yerle bir edilerek cezalandırılmışlardır.⁶⁰

Memlüklerin egemen olduğu dönem boyunca Nusayriler üzerindeki baskı devam ettirilmiştir. 1260-1277 yılları arasında Suriye ve Mısır'da hüküm süren Sultan Baybars Nusayrilerin Sünniliğe ihtidası için uğraşmış, Nusayrilerin yaşadığı bölgelerde camiler yaptırmıştır. Sultan Kalavun devrinde de bu uygulamalara devam edilmişse de istenilen sonuç elde edilememiştir. İbn Battuta, Baybars'ın fermanıyla Nusayri köylerine mescitler yapıldığını, fakat Nusayrilerin buralara ilgi göstermediğini, hatta çoğu yerde bu mescitlerin farklı amaçlarla kullanıldığını aktarmaktadır.⁶¹

Tabii Memlüklerin Nusayrilere yönelik tavrı sadece Sünnileştirme yönünde bir baskıyla sınırlı kalmamış, önceki dönemlerde olduğu gibi katletme politikası da güdülmüştür. Önemli Nusayri tarihçiler özellikle Lübnan'ın kuzey bölgelerindeki Nusayri katliamlarına işaret eder. Sultan Muhammed b. Kalavun'un donanmasına Lübnan'ın Kisravan dağlarında Şii yerleşimlerini yok etme emri verdiği, Memlük askerlerinin, özellikle el-Akura, el-Munaytara, el-Betrun gibi bölgelerde Alevileri kılıçtan geçirdikleri aktarılır.⁶²

Nusayrilere düşmanlığıyla tanınan ve etkili bir din adamı olan Teymiyye, Nusayrilerin Moğolların Suriye'yi fethetmelerinde onlara yardım ettiklerini ileri sürenlerdendir. Ayrıca Nusayrilerin sapkın bir topluluk olarak büyük bir tehlike

⁵⁹Tavil, a.g.e., s. 227-28, 262.

⁶⁰Mossa, a.g.e., s. 267, 270-71.

⁶¹Battuta, a.g.e., s. 120.

⁶²Es- Salih, a.g.e., s.106-107.

teşkil ettiği propagandasını yapanların başında yer almaktadır. Bu doğrultuda fetvalar vererek Nusayrilerin katledilmelerinin, mallarına-mülklerine el konulmasının helal olduğunu savlayarak katliamlara meşru-hukuki bir dayanak sunmaya çalışmıştır.⁶³ Bu anlamda, burada Teymiyye'ye ve fetvalarına kısaca da olsa değinmeyi zorunlu görmekteyiz.

Teymiyye, İslamın köklerine/kendi kaynaklarına dönmesini savunan bir din adamıydı. O, Ortodoks İslam dışındaki inançları heretik olarak addetmekteydi. En çok reddettiği inançlar içerisinde Nusayrilerin başı çekmekte olduğunu görmekteyiz. Nusayrilerle alakalı fetvalar ilk defa Teymiyye tarafından 14. yüzyılda, Memlükler döneminde yayımlanmıştır. Toplamda üç tane olan bu fetvalar, Nusayrilerin hayatları üzerinde kara bir bela gibi salınıp durmuştur. Nusayri tarihi açısından büyük önemi haiz olan bu fetvalardan biri 1317'de yayımlanır. Diğer ikisinin kesin tarihi bilinmez. Teymiyye'nin fetvaları 'al-Fatawa al-Kubra' isimli eserinde toplanmıştır. Nusayrilerle ilgili fetvada önce Nusayriler tanıtılır, sonra Müslümanların Nusayrilere davranış şekilleriyle ilgili soru sorulur ve cevaplanır. Bu fetvaya göre, Müslümanların Nusayrilerle evlenmesi haramdır, kestikleri yenmez, Müslümanlarla aynı mezarlığa gömülemezler, onları öldürmek ve mallarına el koymak helaldir. Onlarla savaşmak Moğollarla savaşmaktan daha önemlidir. Onlar, Yahudi ve Hristiyanlardan daha da sapkındırlar. Onların Müslümanlara zararları Moğollar, Haçlılar ve diğer kafir savaşçılardan daha fazladır. Şii gibi görünseler ve Ehlibeyt'i destekler görünseler de Allah'a, peygambere ve kitabına inanmazlar. İslam'a düşmanlıklarını gösteren çok olay vardır. Hacca gidenleri öldürmüşler, Karataşı (Hacerül Esvet) çalmaya cüret etmişlerdir.⁶⁴

Teymiyye cevaplarında Nusayrilerle ilgili cahilliğini ortaya koyar. Suriye'de yaşamasına rağmen Nusayrilerle ilgili bilgisi çok zayıftır. Gerçek olmayan teolojik ve tarihsel suçlamaları onlara yöneltir. Örneğin onların 200 yıl boyunca Mısır'ı yönettiğini söyler oysa kastedilen bu yönetim Fatimilere aittir. Sonra Hac yolunda

⁶³ Ebu Zehra da İbn Teymiyye'nin Nusayrilere karşı savaşında haklı olduğunu düşünenlerdendir: Muhammed Ebu Zehra, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiyye**, s. 171-172. Bedir, Teymiyye'nin yaklaşımının aşırı bir Ehlibeyt ve Alevi düşmanlığı ile birlikte Emevi taraftarlığından ileri geldiğini savunur: Bedir, a.g.e., s. 52.

⁶⁴ Yvette Talhamy, "The Fatwas and the Nusayri/Alewis of Syria", **Middle Eastern Studies**, Vol. 46, No. 2, March 2010, s. 179. Ayrıca bkz. İmam İbn Taymiyyah, "Islamic Ruling on the Nusayri/Alawi Sect", **Macmoo al-Fatava** 35/145, <http://islaam.com//Article.aspx?id=467> (E.T: 02.03.2009) (İnternet ortamında yer alan bu yazı için sayfa belirtilememektedir.)

hacıları öldürdüklerini ve Kabe'deki Karataşı çaldıklarını söyler ki bunu da Karmatiler yapmıştır. Teymiyye'nin fetvalarının gerçek amacı, Ortodoks inanç sahiplerini Nusayrilere karşı kışkırtmaktır. İkinci fetvasında da Nusayri ve Dürzilerle ilgili sorular sorulur. Burada da birinci fetvadaki birçok unsur yer alır. 3. fetva bir Nusayri'nin 1317'de mehdi olarak ortaya çıkma iddiasıyla alakalıdır. İddiaya göre, mehdi olduğunu ileri süren şahıs, Müslümanları öldürmek için Nusayrilerin kendini takip etmesini söyler.⁶⁵ Teymiyye'ye, Müslümanların Nusayrilerle savaşmalarının gerekip gerekmediği, çocuklarının rehin olarak alınıp alınamayacağı ve mallarına el konulup konulamayacağı sorulur. Bu fetvada da öncekilerdeki saldırısını sürdürür Teymiyye. Savaşçıları öldürün, mallarına el koyun, der. Sonuç itibarıyla, Teymiyye'nin bu fetvalarının Nusayriler üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Örneğin, 1305'ten önce yayınlanan fetvalardan birinin etkisiyle, Nusayrilerin de içinde bulunduğu değişik inanışlardan insanların yaşadığı Kisrawan (Lübnan) bölgesinde bir askeri birlik çok sayıda Nusayri'yi katleder ve bu katliamdan kurtulanlar Nusayri Dağları olarak bilinen bölgeye giderler.⁶⁶

Fanatik bir tutumu olan Teymiyye, farklı inançlara karşı şüphecidir. Fetvalarında da gördüğümüz gibi onları İslam topraklarını ele geçirmek isteyen düşmanla işbirliği yapmakla ve ihanetle suçlamıştır. Talhamy'nin de işaret etmiş olduğu gibi, Teymiyye'nin Nusayrilere karşı fetvaları sahte teolojik ve tarihsel bilgilere dayanmaktadır, fakat buna rağmen halen çok sayıda Müslüman tarafından savunulmaktadır (Suriye rejiminin başlıca karşıtları, bu fetvalara dayanarak halen Nusayrilere, gerçek Müslüman olmadıkları yönündeki saldırılarını sürdürürler).⁶⁷

⁶⁵ Mossa, Moğolların Bağdat'ı ele geçirip Abbasi saltanatına son vermesinin ardından siyasal bir boşluğun ortaya çıktığını ve Moğolların otorite tesis etmek üzere izlediği (farklı grupları birbirine karşı kullanma yönlü) politikaların sonucu dinsel ve politik kargaşalıkların meydana geldiğini anlatmaktadır. Bu koşullar içinde bazı insanlar yeni inanç grupları kurma çabasına girdikleri gibi bazıları da kendilerini 'mehdi' ilan ederek dünyada adaleti yeniden sağlamak iddiasını dillendirmişlerdir. Örneğin, 1317 yılında Nusayrilerin Cebele'de (Sünni) Müslümanlara saldırdıkları, bu olaylar sırasında bir Nusayri'nin kendini mehdi ilan ederek isyan ettiği rivayet edilir. Ayrıca, söz konusu Mehdi olayının haberleri Suriye'yi kontrol eden Mısır sultanı Melik Nasır'a ulaştığında sultanın bu mehdi ve takipçilerinin öldürülmelerini emrettiği, fakat toprak sahibi zengin Müslümanların, bu Nusayrilerin öldürülmeleri sonucunda topraklarını işleyecek adam kalmayacağını ileri sürerek bu emrin sultan tarafından geri çekilmesini sağladıkları da not edilir: Mossa, a.g.e., s. 271-73.

⁶⁶ Talhamy, 2010, s. 180-81.

⁶⁷ Yakın tarihli bazı çalışmalardan örnek vermek gerekirse; bir çalışmada şu ifadelere rastlanmaktadır: "Bu gün Suriye bu insanlar [Nusayriler] tarafından idare edilmekte olup, tarih boyunca Müslümanları devamlı katletmişlerdir... Sonuç olarak... Bunların [Nusayrilerin] kâfir, müşrik, mühlid olduklarında

Yukarıda değindiğimiz, 1317 yılındaki mehdi olayının ortaya çıkışından, 1516 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişine kadar Nusayrilerin yaşadığı topraklar Memlüklerin egemenliğinde kalmıştır. Bu dönem içerisinde Ortadoğu coğrafyasındaki en önemli ve dikkat çekici olayların başında Timur'un bölgeye yönelik fetih siyaseti gelmektedir. 1392'de Timur, Irak, Anadolu ve Suriye'nin bazı bölgelerini ele geçirmiştir. 1401'de Şam ve Halep Timur kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. O da farklı dinsel grupları birbirine karşı kullanma siyasetini izledi. Timur, Sufi önderleriyle güçlü ilişkiler kurarak onların desteğini yanına almaya çalışmış, bunun yanında Şii/batını toplulukların da desteğini kazanmaya özen göstermiştir. Hz. Ali'nin taraftarı olan topluluklara bir jest olarak da Şam işgalini Kerbela'nın/Hz. Hüseyin'in intikamını almak gibi Ehlibeyt taraftarlarını büyüleyici bir amaçla gerekçelendirmiştir. Bu gibi olaylar kimilerine Timur'un Şii/batını olduğu düşüncesini ilham etmiştir. Böyle olsa da olmasa da, bir ölçüde Şii/batını toplulukları koruyup desteklemiş ve kontrolü altındaki İslam ülkelerinde bu topluluk mensuplarına güç-mevki sahibi olma imkanı sunmuştur.⁶⁸

Timur Suriye üzerine yürürken, Nusayrilerin de (Sünni) düşmanlarından intikamlarını alabilmek için Timur'a başvurduğu, Timur'un Şam'a girdikten sonra Ehlibeyt'in intikamını almak adına şiddet uyguladığı aktarılmaktadır.⁶⁹ Timur'un Suriye'deki egemenliği çok uzun sürmemiştir. Ülkenin kontrolü önce Memlüklerin ardından da 1516 tarihinde Osmanlıların eline geçmiştir. Suriye'nin Osmanlı egemenliğine girmesi, Mossa'nın ifadelerine göre, Nusayriler açısından büyük bir "talihsizlik" olmuştur. Çünkü ilk rastlaşmadan itibaren güçlü Sünni düşmanlarının büyük zulmüyle karşılaşacaklardı.⁷⁰

1.5. Osmanlı Egemenliğinin Tesisi

16. yüzyılın başlangıcında bir tarafta Sünni topluluğun temsilcisi Osmanlı diğer tarafta Şii topluluğun temsilcisi Safeviler olmak üzere iki büyük gücün ortaya

bütün Ehl-i sünnet ve Şia uleması ittifak etmiştir. Hatta Ibn Teymiyye, bunların kestiklerinin yenilemeyeceğini, kadınlarının nikâh edilemeyeceğini söyledikten sonra; mürted olduklarından Cizye ödemekle hayat hakkına sahip olamayacaklarını bildirmektedir." Abdürrahim Güzel, "Nusayrilik", <http://www.enfal.de/orta13.htm> (E.T. 01. 06. 2009). (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

⁶⁸ Mossa, a.g.e., s. 273.

⁶⁹ Et-Tavil, a.g.e., s. 246; El- Hatib, a.g.e., s. 331.

⁷⁰ Mossa, a.g.e., s. 274.

çıkışına şahitlik edilmektedir. “İsmail’in 1501’de, o zamana dek Sünnilerin ağırlıkta olduğu İran’da, On İki İmamcı Şiiliği devlet dini ilan etmesi Osmanlı İmparatorluğu ile olan dini cepheleşmenin sertleşmesine yol açar. O andan itibaren, devletin istikrarını bozabilecek uyrukların önemli bir bölümünün heterodoksluğuna ve Safevilerin Şiiliğine karşı, Sünnilik Osmanlı sarayının ideolojisinin merkezi unsuru olarak öne çıkar.”⁷¹ Nusayrilerin bu süreçte, Safevi güçlerinin tarafında yer aldıkları ifade edilir. Osmanlı Sultanı bütün heterodoks topluluklardan olduğu gibi Nusayrilerden de şüphe ediyordu. Osmanlı arşivlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Osmanlı yöneticileri, Nusayrilerin İranlılara yönelik sempatilerinden kuşkulunmuş ve bazı tedbirler almışlardır.⁷²

1514’te, Osmanlı’nın Suriye’yi fethinden önce, Sultan Selim Şii Safevilerle savaş halindeydi. Suriye’deki heterodoks topluluklar ve Safeviler arasında muhtemel bir işbirliğinden korkan Sultan Selim İran’la sınır olan bölgelerde yaşayan Şii/heterodoks toplulukların nüfusunu tespit etmeye çalışmış ve tehlike olarak gördüğü bu toplulukların ortadan kaldırılmaları için emirler vermiştir. Safevilerin yenilgiye uğratılması ve Suriye’nin fethinden sonra da çeşitli Şii/heterodoks gruplar üzerine askeri seferler son bulmamıştır.⁷³

Çaldıran galibiyetinin ardından yüzünü Memlûklerin egemenlik alanlarına çeviren Sultan Selim’in Suriye ve Mısır üzerine yürüyüşü⁷⁴ Nusayriler için tarihi bir dönemeci temsil eder. 1516 yılında Mercidabık Savaşı’nda Osmanlıların galibiyeti

⁷¹ Elise Massicard, **Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması**, çev. A. Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007, s. 32.

⁷² Mossa, a.g.e., s. 275.

⁷³ Talhamy, 2010, s. 181. Sultan Selim’in Çaldıran Savaşı’na hazırlandığı süreçte Anadolu coğrafyasında katlettiği Alevilerin sayısının 50 binin üzerinde olduğu aktarılır: Mehmet Bayrak, **Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler)**, y.y., Öz-Ge Yayınları, 1997, s. 15-16. (Kitapta belirtilmemekle birlikte, söz konusu yayın evinin internet sitesinde, kitabın Ankara’da basıldığı görülmektedir.)

⁷⁴ “1516’da Anadolu’nun coğrafi durumuna bakıldığında görülüyor ki, son olarak Dulkadiroğulları beyliği ile Diyarbakır’ın devlete katılmasından sonra, Osmanlı toprakları arasında ilişki, Yukarı Mezopotamya’daki Memluk çıkıntısının çevresini dolaşarak mümkündü ancak; bu çıkıntı ise, Antep’le Malatya’nın ötesinde, kuzeyde Sivas’la Erzincan arasında Divriği’ye değin uzanıyordu. İleride İran’a doğru yapılacak hareket bakımından, sultan için pek kaygılandırıcı bir strateji engeldi bu. Dahası Selim, şahın Kansu Gavri’ye bağlaşıklık önerilerinde bulunduğunu biliyordu ve Memluk sultanı, şaha karşı ne denli soğukluk içinde olursa olsun, Osmanlıların Orta ve Doğu Anadolu’daki son yayılışları, Kahireli sultanı, kuzeydeki kendi toprakları bakımından kaygılandırıp hasım bir tavır takınmaya itebilirdi. Osmanlı sultanı için, doğuda savaşın sürdürülmesi, güneyde daha önce yapılacak harekate gelip varıyordu böylece; Tebriz’in yolu, Kahire’den geçiyordu kafasında.” J. Louis Bacque-Grammont, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007, s. 171.

Halep'teki büyük katliamın yolunu açmış ve Nusayrilerin hiçbir zaman unutmayacakları bir felaketi doğurmuştur. Halep ve çevresinde on binlerce Nusayri katledilmiş, kıyımdan kurtulanlar Nusayri Dağları'nın ulaşılması en güç yerlerine kaçarak yerlerini-evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Sultan Selim, bu dağların etrafına büyük kitleler halinde getirttiği Türkmen aşiretlerini yerleştirerek uzun erimli bir muhasaranın ilk adımını atmıştır.⁷⁵ Böylece Nusayriler dağlarda hapsedilmek ve mücerret bir hayatın ağır koşulları altında yok oluşa doğru sürüklenmek istenmiştir.

Osmanlı Sultanı düzenlediği askeri seferleri ve yaptığı katliamları meşrulaştırmak için daha önce de kullanılan bir yönteme başvurmuştur. Özelde Nusayriler genelde de tüm Şii/heterodoks toplulukların durumuna ve cezalandırılmalarının haklılığına dair bir fetva alınmıştır.⁷⁶ Böylece yapılan tüm gayri-insanı uygulamalar meşru bir zemin yakalayacak, hukuksal bir dayanağa sahip olabilecekti. Şeyh Nuh fetvası ya da Hamidiye fetvası olarak bilinen ve tüm Nusayrilere lanetlenen bu fetvanın müellifi Şam şeyhi Nuh al-Hanafî al-Dimashqî'dir.⁷⁷ Talhamy, söz konusu fetvayı veren din adamının, bu fetva haricinde hakkında hiçbir bilgi bulunmadığını ifade eder ve bu durumun, bu şeyhin parlak bir alim olmadığının göstergesi olduğu yorumunda bulunur. Fetvada bu toplulukların her türlü sapkınlığın birleşimi oldukları, kötü, namussuz ve dinsiz oldukları yazılır. Bu

⁷⁵ Et-Tavil, a. g. e., s. 248-251.

⁷⁶ Nusayri yazarlar genellikle bu fetvanın özel olarak Nusayrilerin katledilmesine yönelik verildiğini yazarlar. Fakat bu doğru olmakla birlikte eksik bir husus vardır. Çünkü fetva genel olarak Ortodoks İslam için tehlike olarak görülen ve sapkın/ yoldan çıkmış addedilen Rafizi, Şii/heterodoks topluluklara yönelik verilmiştir. Böylece Sultan Selim'in her cephede karşılaştığı rakip heterodoks toplulukların ortadan kaldırılmasının meşru zemini hazırlanmış olacaktı. Bkz. Tahamy, agm., s. 181-83. Fakat şu notu da düşmek gerekir: Nusayriler gibi heterodoks bir topluluk olan İsmaililer, bu süreçte Osmanlı'nın saflarında yer almıştır. Nusayrilerle ilişkileri sürekli gerginlik içinde olan İsmaililerin Osmanlılarla ittifak yaptıkları, kimi Nusayri kalelerine saldırarak bazılarını ele geçirdikleri görülmüştür. Bir yandan tarihsel süreç içinde biriken kin ve intikam duyguları, koşulların uygun olduğu durumda onları böyle davranmaya itmiştir, öte yandan da –ve daha belirleyici bir faktör olarak- Osmanlı'nın zulmünden duydukları korku onları Osmanlı'ya yakın durmaya zorlamıştır. İsmaililer Osmanlı güçlerini memnun etmek için, Osmanlı geleneklerine uygun hareket etmeye çalıştıkları, giyim kuşamlarını bile buna göre düzenledikleri, hatta kadınlarını örttükleri aktarılır: Mossa, a.g.e., s. 275-276.

⁷⁷ “Bu adam Aleviler hakkında uğursuz fetvalar veren adamdır. Bu fetvaya inanan kimse onlara uygulanan bu katliamı normal görür” diyerek tepkisini dile getiren Reyhani, fetvanın içeriğinden şu cümleleri aktarır: “Allah seni mesut etsin. Bilmiş ol ki (fetva isteyenlere hitaben) bu kafir, bu zındık, bu zalim ve fecir olanlar, zulüm, inat, sapıklık, zındıklık... ve doğru yoldan dönem niteliklerini bir arada toplamışlardır. Bunların kafir olduklarına, kendileriyle [onlarla] mücadele edip [onları] öldürmelerinin caiz olduğuna inanmakta kuşkulanan kimse kesinlikle kendileri [onlar] gibi kafir olur.”, Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 80.

fetvaya göre, kim bunların sapkın olmadığını söylese o da kafirdir. Kafir ve kötü olan bu kişilerle savaşmak zorunludur. Nihayetinde, bunlar tövbe etseler de etmeseler de öldürülmelidir. Canlarının alınmasının yanında, kadın ve çocuklarının da köleleştirilebileceği ilan edilmiştir.⁷⁸

Nusayrilere yönelik girişilen katliamının boyutuna dair, kaynaklarda birbirinden oldukça farklı rakamlar zikredilmekle birlikte, 40 binin üzerinde insanın katledildiği anlaşılmaktadır.⁷⁹ Yavuz Sultan Selim'in yaptığı katliam, Halep ve çevresiyle sınırlı kalmamıştır. Nusayrilerin Suriye ve Anadolu'da yaşadıkları bölgeler de kırımdan geçirilmiştir. Et-Tavil'in aktardığına göre, bu dönemde Çukurova bölgesindeki Nusayri varlığı da yok olma noktasına getirilmiştir.⁸⁰

Nusayriler için karanlık bir dönemin mimarı olan Yavuz Sultan Selim ve yaptığı kıyım Nusayri toplumunun hafızasında silinmez bir yer edinmiştir. Bugün bile canlılığını koruyan bu durum kolektif hafızanın bir parçasını oluşturmuş ve Nusayri kimliğinin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Nusayriler, çocuklarına, dinsel eğitim aşamasında, kendi tarihsel/dinsel önderlerini dinsel pratikler/ritüeller içinde aktarırken, tarihsel düşmanlarını da öğretirler ve bu düşmanları ilençlemek dinsel pratiğin bir parçasını oluşturur. Bu yolla, kolektif bir hafızanın oluşturulduğunu ve grup aidiyetinin devamlılığının sağlandığını söyleyebiliriz.

Yavuz Sultan Selim'den sonra, Nusayriler, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşamaya başlamışlar ve bu tabiiyet imparatorluğun dağılmasına kadar devam etmiştir. Ortaylı, Osmanlı döneminde devirlere göre değişen bir Alevi politikası olduğunu belirtir. Ona göre, Alevilere yönelik şiddet-itham politikası tipik bir uygulama değildir. Yavuz'un Alevilere yönelik uygulamasının tipik ve sürekli bir

⁷⁸ Talhamy, 2010, s. 182.

⁷⁹ Nusayrilerin sözel aktarımında 70 bin kişinin katledildiği belirtilir. Yazılı kaynaklarda şu şekildedir: Serin, sözel aktarımı teyit ederek, katliamda 70 bin kişinin öldürüldüğünü yazar: Serin, a.g.e., s. 117; Reyhani, sayının 70 bin değil, 80 bin olduğunu belirtir. Ayrıca katliamın sorumlularını da şu şekilde sıralar: a) Nusayrilerin katledilmeleri için fetva veren din adamları, b) katliamı emreden veya buna göz yuman Yavuz Selim, c) Yavuz'u kıskırtan ve ellerini kana bulamaktan çekinmeyen mutaassıp Sünniler: Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 81. es-Salih ve et-Tavil sadece Halep şehrinde 40 binin üzerinde insanın katledildiğini kaydeder: et-Tavil, a.g.e., s. 249-250, es-Salih, a.g.e., s. 110. Bulut, 50 ile 80 bin arasında insanın katledildiğinden bahseder: Faik Bulut, "Sabır Taşında Sır Aynasında Nusayriler/Arap Alevileri", **Ortadoğu'nun Solan Renkleri**, İstanbul, Berfin Yayınları, 2002, s. 63. M. Öz'ün tebliğinde, bazen ayrıntı denilebilecek hususlara yer vermiş olmasına rağmen, bu konuyu sessizce geçiştirmesi dikkat çekicidir. Bkz. Mehmet Öz, "Nusayriyye", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.

⁸⁰ Et-Tavil, a. g. e., s. 254.

uygulama olmadığını, tipik yaklaşımın bu grupları görmezden gelmek şeklinde belirdiğini ileri sürer.⁸¹ Ortaylı, Osmanlı arşivlerini işaret ederek bu tespitlerini temellendirir. Kuşkusuz arşiv çok önemlidir, fakat asla yeterli değildir. Arşivler bize her zaman hakikati bütünüyle vermez. Firro'nun da belirttiği gibi,⁸² arşiv belgeleri başlı başına Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı gruplarla ilişkilerini anlamak için yeterli bir ölçüt oluşturamaz; bu grupların kendi sözel veya yazılı aktarımlarına da bakmak gerekir. Bu perspektiften bakıldığında, Nusayrilerin Osmanlı'yla ilişkilerinin genel kabullerle tam bir örtüşme içinde olmadığı görülür.

İmparatorluğun farklı inançlara göreli bir hoşgörü içinde olduğu genel olarak kabul edilir. Fakat tüm bu genel kabule rağmen, bazı grupların bu hoşgörden çok yararlanamadığı da inkâr edilemez.⁸³ İşte Nusayriler de bu hoşgörden pek yararlanamayan, baskı altında tutulan gruplardan biridir. Bu gerçek sadece Nusayri yazarlarca tespit edilmemekte farklı araştırmacılarca da dile getirilmektedir. Örneğin Talhamy, imparatorluk sınırları içinde yaşayan dinsel gruplara karşı nispi bir hoşgörü politikası bulunduğunu, ancak, Nusayrilerin Osmanlı'nın egemenliğine girdikleri süreçten 19. yüzyılın ortalarına kadar (1516-1839) hem yerel Sünni Müslüman çoğunluk hem de Osmanlı yönetimince hor görüldüklerini, kafir-sapkın olarak nitelendirilerek ayrımcılığa uğratıldıklarını, yasal haklardan mahrum bırakıldıklarını ifade eder.⁸⁴

Osmanlı'nın uzun egemenlik döneminde Nusayriler şehirlerden, Osmanlı yetkililerinden ve kendilerine karşı nefretle kışkırtılan Sünni Müslüman kesimlerin yoğunlukta oldukları yerlerden uzak durmaya gayret eden bir hayat pratiği geliştirmişlerdir. Şehirlerde yaşayan Nusayriler olabildiğince kıtman ve takıyye prensibi mucibince yaşamış, kimliklerini gizleyerek hayatta kalmaya çalışmışlardır. Nusayri Dağları'nda yaşayan büyük çoğunluksa, çeşitli aşiretlere bölünmüş olsalar da kendi toplumunun insanlarından oluşan homojen birimler halinde ulaşılması güç doruklarda yerleşmiş, asırlarca, oldukça güç koşullar içinde yarı-otonom bir halde

⁸¹ İlber Ortaylı, "Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı □'li", **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004, s. 37.

⁸² Kais Firro, "Müzakereler", a. g. e., s. 47.

⁸³ Ortaylı da, Vahabiler, İsmaililer, Hurufiler gibi toplulukların hoş görülmediğini kabul eder; a. g. m., s. 47.

⁸⁴ Yvette Talhamy, "The Nusayri Leader Isma'il Khayr Bey and the Ottomans", **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 6, November 2008, s. 896.

varlık-yokluk mücadelesi vermişlerdir. Nusayrilerin 1839'dan sonra durumunun değiştiği ileri de anlatılacaktır, fakat baştan belirtmek gerekiyor ki, Tanzimat süreci doğrudan olumlu bir etkiyle yansıtmıyor Nusayrilere. Bu süreçte de birçok kanlı olay meydana gelmiştir; ayrıca bir nebze iyileşme yaşanmışsa da bunun arkasında yer alan, Nusayrileri inançlarını terk ettiklerini açıklamaya zorlayan, koşulların hesaba katılması gerekmektedir.

2. HUKUKSAL BAĞLAMDA OSMANLI REFORM SÜRECİ

Bu kısımda, ana hatlarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecini hukuksal açıdan ele alıp değerlendireceğiz. Bizim yaklaşımımıza göre, Türk modern devleti Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği dönüşüm sürecinin bir ürünüdür. Başka bir ifadeyle, özellikle Osmanlı devletinin 19 yüzyıldaki reformasyon evresi modern Türk devletinin doğumunu hazırlayan bir süreçtir. Bu bakımdan bu sürecin, genel çizgileriyle incelenmesini gerekli gördük (Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu “resmi” düzeyde bir reform süreci yaşarken, birçok anayasal belge, insan hakları metinleri ilan ederken, Kanuni Esasi'yi kabul ederek meşruti bir monarşiye geçişi deklare ederken, bütün bunların günlük yaşamda, toplumsal düzlemdeki karşılığını, ilerleyen kısımlarda, Nusayriler özelinden hareketle de değerlendireceğiz). Hukuksal düzlemde birtakım hak ve özgürlüklerin tanındığı ve bir modern devlet yapılanmasının belirdiği bu evrede, Osmanlı tebaası içerisinde yer alan Nusayrilerin yaşamına bütün bunların nasıl yansıdığı, önemli bir meseledir. Osmanlı modernleşmesinde Nusayrilerin durumunu irdelemeden önce, meseleyi bütünlüklü olarak değerlendirebilmek amacıyla, Osmanlı reform sürecinin genel yapısını ortaya koymak gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun batılılaşma hareketinin III. Selim ile başladığı genel olarak kabul edilir. Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği yıl olan 1789'da tahta çıkan III. Selim, Avrupa'daki sosyal-siyasal değişimin farkındaydı. Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) olarak adlandırılan reform programı da bunun bir yansımasıdır. Bu reformlarla amaçlananın yerel güç odakları karşısında merkezi devlet örgütünü güçlendirmek, “modern” bir idari mekanizma oluşturmak bu sayede de “devleti kurtarmak” olduğu anlaşılmaktadır. Olayların akışı göz önüne alındığında, arzu edilenin dışında paradoksal bir durumun meydana geldiği görülecektir. Merkezi

devlet güçlendirilmeye çalışılırken yapılan reformlar karşısında (başta Yeniçeriler olmak üzere) direnç gösteren güç odaklarıyla mücadele için etkinliği kırılmak istenen yerel güçlere (ayanlar) başvurulmuştur. Bu da arzu edilenin aksi yönünde gelişmelere sebep olmuştur.

1807 yılında Kabakçı Mustafa önderliğinde başlayan isyan sonucunda III. Selim tahtan indirilmişti. Durumu öğrenen Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa III. Selim'i kurtarmak üzere İstanbul'a hareket etmiş, fakat saray ulaşmadan III. Selim öldürülmüş yerine IV. Mustafa tahta çıkarılmıştır. IV. Mustafa'nın saltanatı çok kısa sürmüş, nitekim Alemdar İstanbul'a ulaştıktan sonra Selim'in yeğeni olan II. Mahmud'u tahta çıkarmış, Alemdar Mustafa Paşa da sadrazam olmuştur. Bu, Osmanlı reform sürecinde önemli bir evrenin başlangıcı anlamına geliyordu.

Sadrazam olduktan sonra, İstanbul'da devlet otoritesini yeniden tesis eden Alemdar Mustafa Paşa, merkezi otoritenin etkisiz hale gelmiş olduğu taşrayı yeniden düzenleme çabasına girişmiştir. Bunun için, Anadolu ve Rumeli'nin yerel güç ve nüfuz sahibi olan ayanların (zengin tüccar, toprak sahibi, eşraf vb.) ileri gelenlerini İstanbul'a toplantıya davet etmiştir. Toplantının ana konusu imparatorluğun sorunlarıydı. Devlet ileri gelenleri ve ayanlar 29 Eylül'de Kağıthane'de toplandılar. Toplantının sonunda Sened-i İttifak kabul edildi ve 7 Ekim 1808 tarihinde taraflarca imzalanıp padişahın onayına sunuldu. Padişah II. Mahmud da kendine sunulan bu belgeyi onayladı. Sened-i İttifak, bir "giriş", 7 "şart" ve bir "zeyl"den (ek) oluşmaktaydı. Belgenin içeriğine bakıldığında, Sened-i İttifak'ın bünyesinde merkeze ve ayanlara tanınan hak ve güvencelerin yanında -hiç değilse teorik olarak- genel kazanımların da bulunduğu görülmektedir. *Merkezin kazanımları*; merkezi devlet otoritesinin pekiştirilmesi, vergi ve maliye ile ilgili buyruklara uyulması, ayanın kendine ait toprakların dışına el atmaması; *ayanların kazanımları*, sadrazamın keyfi uygulamalarının engellenmesi, yerel hanedanlara haksızlık edilmemesi ve güvenceler sağlanması, büyük âyânların egemenlik alanlarının korunması, hanedan haklarının babadan oğla intikalinin kabulü, bir nevi fiili feodal varlıklarını hukuki bir zemine oturtmaları; yönetici "kullar" ile yoksulları ve reayayı ilgilendiren *genel kazanımlar* ise; yine sadrazamın keyfi uygulamalarının yasaklanması, adil

vergileendirme yapılması, zulmün önlenmesi, soruşturma olmaksızın cezalandırma yapılmaması şeklinde özetlenebilir.⁸⁵

Tanör, Sened-i İttifak'ın değeri konusundaki tartışmaları üç grupta toplar.⁸⁶ Bunlardan ilki, *hukukçu bakışın* egemen olduğu yaklaşımdır. Bu yaklaşımın anahtar kavramını “devletin merkezi iktidarının sınırlanması” oluşturmaktadır ki bu açıdan Sened-i İttifak olumlu bir ilerlemedir. Örneğin bu grupta yer alan S. Sami Onar,⁸⁷ padişah ve hükümet üzerinde üstün bir hukuk normu yarattığı için Sened-i İttifakı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk kamu hukuku kaidesi ve hukuk devletine gidişin bir belirtisi olarak değerlendirir.

Daha çok sosyolojik bakışın egemen olduğu ikinci yaklaşımda yer alan yazarlarsa, ilk yaklaşımın tersine, Sened-i İttifak'ın ileri doğru atılmış olumlu bir adım olduğu tezine şiddetle karşı çıkarlar. Bu hareketin sınıfsal dayanaklarına (ayanlar, derebeyliği ya da feodal ilişkilere) bakarak çağdışı bir nitelik taşıdığını savunurlar. Örneğin Cem Eroğul, “(b)u antlaşma ile tarihte *ilk kez*, Osmanlı padişahının yetkileri kısıtlanıyordu. Bu bakımdan Sened-i İttifak, hükümdarın erkine sınır getiren bir girişim olarak, Osmanlı tarihinin ilk anayasal belgesi sayılabilir. Ne var ki, Batı'dakinin aksine, bu sınırlamadan yararlananlar burjuvazi ile halk değil, bunların baş düşmanı olan yoz bir derebeylikti. Bu bakımdan, Sened-i İttifakı, gerçekte yükselen burjuvazinin siyasal dışavurumu olan anayasacılık akımının bir parçası saymak bana doğru görünmüyor” demektedir.⁸⁸

Üçüncü yaklaşım hem hukuki hem de sosyolojik bakış açısını bir arada değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın en başta gelen isimlerinden olan Halil İnalcık'a göre, siyasi tarih bakımından Sened-i İttifak güçlü ayanların devlet otoritesini kendi kontrolleri altına alma girişimidir. Bu bağlamda, Sened-i İttifak olayı yerel güçlerin ve onların dünya görüşünün ifadesidir ve gelenekçidir, bu açıdan da modernleşme karşıtı bir akımı temsil eder. Fakat öte yandan, bu belgeyi baskıcı ve mutlakıyetçi devlet anlayışını sınırlandırmaya yönelik hareketler içinde değerlendirmek de

⁸⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, İstanbul, YKY., 4. B., 1999, s. 43-47.

⁸⁶ Tanör, a.g.e., s. 56-59.

⁸⁷ Sıddık Sami Onar, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, 3. B., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966, s. 147.

⁸⁸ Cem Eroğul, **Anatüze Giriş**, 6. B., Ankara, İmaj Yayınevi, 2000, s. 201.

mümkündür. Burada ayanlar bir bakıma halkın koruyuculuğunu ve temsilciğini üstlenmişlerdir.⁸⁹

Sened-i İttifak ile ilgili bir tartışma da Manga Carta ile kurulan benzerliktir. Kimileri Sened-i İttifak'ı padişahın ayanlara tanıdığı hak ve güvenceler ve devlet otoritesinin sınırlanabileceği fikrini içermesi bakımından, İngiliz kralının (Yurtsuz Jean) baron ve asillerin haklarını tanıdığı 1215 tarihli Manga Carta'ya benzetir. Tartışmanın öteki kutbu ise böyle bir benzerlik kurulamayacağını, Sened-i İttifak'ın İngiltere'de demokratik gelişimin önünü açan, egemen olanın keyfiliğini sınırlamaya yönelik bir adım olan Magna Carta gibi bir rol oynamadığını savunur.⁹⁰ Örneğin Soysal, buradaki temel amacın, derebeylik düzeninin meşrulaştırılarak ayanların elde ettikleri kazanımların babadan oğla intikal ettirilmesinin güvenceye alınması olduğunu belirtir.⁹¹

Sonuç itibarıyla, uygulanma olanağı yakalayamayan bu belgeye gereğinden fazla önem verildiği söylenebilir.⁹² Tam bu noktada, yukarıda yer verilen karşıt görüşler bile buluşmaktadır; şu farkla ilk gruptakiler Sened-i İttifak'ın hayata geçememesinden dolayı rahatsız olsalar da onu hukuksal bağlamada bir soyutlama ile ele alarak yüceltmektedir, Sened-i İttifak'a eleştirel yaklaşan ikinci gruptakiler ise, onun feodal yapıyı meşrulaştırma misyonuna fazlasıyla vurgu yapmaktadır.⁹³ Neticede, Osmanlı modernleşmesinde küçük de olsa bir adım olarak değerlendirilebilecek Sened-i İttifak'tan sonra, reformasyonun önemli bir basamağı olan Tanzimat Dönemi kendini göstermiştir.

2.1. Tanzimat Dönemi

Tanzimat olarak adlandırılan dönem, 1839 yılında, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayan reform sürecidir. Tanzimat'ın anlam ve niteliğine

⁸⁹ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-i Hümayunu", *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, Ekim 1964, s. 607- 609.

⁹⁰ Tanör, a.g.e., s. 59-60.

⁹¹ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. B., Gerçek Y., İstanbul, 1997, s. 19-20. Shaw-Shaw'a göre de "Manga Carta'nın aksine bu **Sened-i İttifak** daha sonraları Osmanlı İmparatorluğunda meşrutiyetçilik davasını ilerletmekte kullanılmamıştır. Böylece pek sınırlı bir etkisi ve önemi olmuştur." Stanford J. Shaw, E. Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, çev. M. Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983, s. 27.

⁹² Berkes, Sened-i ittifak'ı ölü doğmuş bir belge olarak nitelendirir: Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 1. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973, s. 128.

⁹³ Tanör, a.g.e., s. 61.

geçmeden önce belirtilmesi gereken birkaç şey vardır. Sened-i İttifak'tan sonraki süreçte Sultan Mahmud iktidarını güçlendirmiş ve bunu müteakip bir takım reformlara girişmiştir. Genel bir çerçevede, II. Mahmud Dönemi bir “yenileşme” dönemi olarak kabul edilir ve II. Mahmud'un kendisi de yenilikçi/reformist bir padişah olarak anılır. Genel kabulün dışında II. Mahmud'u bir yenilikçi değil de bir despot olarak görenler ve bu dönemde yapılanların aslında gerçek birer reform olmadığı, Osmanlı'nın yarı-sömürgeleşmesinin önünü açıcı düzenlemeler olduğu şeklinde, göz ardı edilemeyecek eleştiriler bulunduğunu da ifade etmek gerekir.⁹⁴ Bunları belirttikten sonra şunu söyleyebiliriz, her iki durumda da gerçek şu ki, II. Mahmud'la başlayan süreç, Tanzimat dönemini hazırlamıştır; Tanzimat bu temeller üzerinde yükselmiştir. Tanzimat Fermanı'yla başlayan bu dönemde çeşitli hatt-ı humayunlar/fermanlar çıkarılmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı'ndan sonra, 1845 Hatt-ı Humayun'u, 1856 Islahat Fermanı ve 1861 Hatt-ı Humayun'u ilan edilmiştir.⁹⁵ Aşağıda açıklayacağımız gibi, 1856 Islahat Fermanı özellikle gayrimüslimlerin durumunu iyileştirmeye ve eşitliği sağlamaya yönelik olması dolayısıyla hatırı sayılır bir hukuksal metin olarak değerlendirilir.

1839 yılında II. Mahmud'un ölümünün ardından büyük oğlu Abdülmecid tahta çıkmış ve babasının izlediği siyaseti takip etmiştir. Abdülmecid'in tahta çıkışından kısa bir süre sonra Mustafa Reşit Paşa padişahı ikna ederek 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ya da Gülhane Hatt-ı Hümayunu (GHH) olarak anılan Tanzimat-ı Hayriye'nin ilan edilmesini sağlar. Ferman Gülhane Parkı'nda padişahın, yabancı büyükelçilerin ve halkın önünde okunur. Yaklaşık üç sayfadan oluşan fermanda, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu gerilemeden bahsedilmiş ve bu süreçten kurtulabilmek için çeşitli yeniliklerin yapılması gereği vurgulanmıştır. Tanzimat Fermanı Osmanlı anayasacılığı bakımından oldukça önemli bir belgedir. Çünkü, ferman bir taraftan devlet iktidarını sınırlandırmakta, diğer taraftan da Osmanlı tebaasına birçok temel hak ve özgürlük tanımaktaydı. Fermanın içeriğinde yer alan temel hak ve özgürlükler, yaşam, mülkiyet, ırz ve namus güvencesi, eşitlik

⁹⁴ Bkz. Taner Timur, **Osmanlı Çalışmaları: İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996, s. 136-157; Fikret Başkaya, **Yediyüz. Osmanlı Beyliğinden 28 Şubat: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, Ankara, Ütopya Y., 1999, s. 202-215.

⁹⁵ Soysal, bu fermanların birbirine paralel ilkeler içerdiğine işaret eder: Soysal, a.g.e., s. 21.

prensibi,⁹⁶ kanunun üstünlüğü prensibi, mali güce göre vergilendirme, devlet harcamalarının kanuniliği, asker alımında adalet prensibi, yargılamanın aleniliği, yargılanma hakkı gibi yargısal güvenceler şeklinde özetlenebilir.⁹⁷

Tanzimat Fermanı'nın hukuksal niteliğine bakıldığında, bu belgenin bir anayasa olmadığı çok açıktır. Fakat fermanın anayasal bir belge olduğu konusunda da bir şüphe bulunmamaktadır. Çünkü bir yandan devlet iktidarı sınırlandırılıyor, öte yandan tebaaya bir takım temel hak ve özgürlükler tanınıyordu. Kısaca belirtecek olursak, bu ferman padişahın tek yanlı iradesi ile kendi kendini sınırladığı (oto-limitasyon) bir belgedir. Fermanın sonunda padişah bu fermana bağlı kalacağı hususunda söz vermiştir.⁹⁸ Kuşkusuz bu, dönemin koşulları içinde düşünüldüğünde önemli bir durumdu; fakat öte yandan padişahın verdiği sözü tutmaması (kendi kendini sınırlayan iradeye aykırı davranması) durumunda ne olacağına dair hiçbir şey bulunmamaktaydı. Belgenin en önemli zaafı da budur. Verilen sözlere uygun davranılıp davranılmadığını denetleyecek bir mekanizma ve uygunsuzluk durumunda bunun ne gibi bir yaptırımı olacağı öngörülmemiştir. Sonuç olarak bu ciddi zaafa rağmen, belgenin Osmanlı anayasacılık hareketi ve devletin modernleşmesi bakımından bir adım teşkil ettiği söylenebilir.⁹⁹

Bu fermanı takip eden yıllarda “yenileşme” yolunda adımlar atılmaya devam edildi. Özellikle ordunun modernizasyonu konusunda ciddi yol kat edildi. Merkezi bürokrasinin ıslahı için çaba harcandı. Yeni bakanlıklar ve idari kurullar oluşturuldu. 1845'te polis teşkilatı kuruldu. 1850'de ilk kız lisesi (Darülmaarif) açıldı. 1855'te ilk telgraf hattı (İstanbul-Edirne-Şumnu arasında) yapıldı. Bunların yanı sıra hukuk

⁹⁶ “Tanzimat Fermanında, insanların eşit oldukları yolunda bir düşünce veya inanç açıkça dile getirilmemiş, hatta eşitlik (müsavat) sözcüğü de kullanılmamıştır. Yalnızca, eşitlik anlamına gelen, yani eşitlik ilkesi olarak anlaşılabilecek bir hükme yer verilmiştir (...) Bununla beraber, Tanzimat Fermanının can ve mal güvenliğinin ve şeref ve haysiyetin korunması haklarından din farkı gözetilmeksizin herkesin eşit olarak yararlanmasını öngören hükmü, eski İslam geleneğinden ayrılışı ifade eden en radikal reform niteliğindedir.” Merih Öden, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 96.

⁹⁷ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. B., Bursa, Ekin Kitabevi, 2004, s. 15-16; Gülhane Hattı, http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf, (E.T. 12.01.2012), s. 11-13.

⁹⁸ Gözler, Aynı yer.

⁹⁹ Kılıçbay'a göre, “Tanzimat fermanı ne siyasal bir toplum kurmayı amaçlayan anayasal bir belge, ne de halkın bir kısmının dayatmasıyla, verilmek zorunda kalınan bir ‘haklar belgesi’dir. Yalnızca, tebliğ edilen, yani hazırlanmasına olduğu kadar, uyulmasına da tepeden karar verilen bir idari programdır. ‘Bürokrat Osmanlı Cumhuriyeti’nin’ anayasasıdır.” Mehmet Ali Kılıçbay, **Benim Polemiklerim**, 1. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1995, s. 107.

sisteminde iyileştirmeler yapıldı. 1840'ta Batılı anlayışa yaslanan bir ceza kanunu hazırlandı; İslam dininden çıkanlar için öngörülen idam cezası 1844'te kaldırıldı; Fransa örnek alınarak hazırlanan yeni bir Ticaret Kanunnamesi 1850'de kabul edildi. Böylece şeriatın (İslam hukukunun) alanı daraltıldı, bunun yerine batılı seküler yasa ve kurumların önü açıldı.¹⁰⁰ 1856 yılında da Islahat Fermanı ilan edildi.

Islahat Fermanı, Paris Konferansı öncesinde, dış dinamiklerin baskısıyla oluşturulup ilan edilmiştir. Kırım Savaşı'nda Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu destekleyen Avrupa ülkeleri (İngiltere, Fransa, Avusturya) bir anlamda bu desteğin bir diyeti olarak Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin durumunun iyileştirilmesine yönelik bir reform programı dayatmışlardır. Müttefiklerin bu yöndeki talepleri doğrultusunda, İstanbul'da bulunan İngiliz ve Fransız büyükelçileri ve Ali Paşa tarafından müştereken Islahat Fermanı'nın esasları belirlendi ve I. Abdülmecid tarafından Şubat 1856'da ilan edildi.¹⁰¹

Fermanın içeriği şu şekilde özetlenebilir:

1839 GHH ile tanınan can, mal, namus, şeref dokunulmazlıklarının ve Müslüman olmayan cemaatlerin öteden beri sahip oldukları ruhâni ayrıcalıkların bir kez daha güvence altına alınması, bu yolda somut önlemlere başvurma sözünün verilmesi, kiliselerin topladığı vergilerin kalkması, Rum Patriği'nin ömür boyu seçilmesi, dinsel toplulukların kendilerini yönetmeleri için cemaat meclislerini oluşturabilmeleri, ibadet yeri ve okul açabilmeleri, din, vicdan ve ibadet özgürlüklerinin kesin olarak korunması, din ve mezhebi yüzünden aşağılanmama, din değiştirmeye zorlanmama, İslam'dan çıkmanın idamla cezalandırılmaması, Hristiyanların da eyalet meclislerine, Meclis-i Vâlâ'yı Ahkâm-ı Adliye'ye, bütün okullar, hattâ askeri hizmete girebilmeleri, mahkemede tanıklıklarının eşdeğerde sayılması, Müslüman ve Müslüman olmayan kişiler arasındaki davalara karma mahkemelerde bakılması, yargılamanın açık olması, yeni ceza yasaları yapılması, işkencenin kaldırılması, ceza uygulamalarının insancillaştırılması, maliyede yeniliklere

¹⁰⁰ Eroğul, 2000, s. 210-211. Tanör, a.g.e., s. 110-111.

¹⁰¹ Tanör, a.g.e., s. 95-96; Gözler, a.g.e., s. 17.

gidilmesi, vergide eşitlik, iltizamın kaldırılması, yabancı uyruklulara “tasarruf-u emlâk” izni verilmesi, banka, ticaret ve tarım sermayesine olanak sağlanması, “sermaye-i Avrupa’dan istifadeye bakılması.”¹⁰²

Tanzimat Fermanı’nın hükümlerini tekrar edip genişleten Islahat Fermanı’nın görünürdeki özelliğinin Osmanlı İmparatorluğu’nun uyrukları olan Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki eşitsizlikleri gidermeye yönelik olduğu söylenebilir. Fermanla gayrimüslimler lehinde hükümler getirilmiş, bütün devlet memurluklarına atanabilmeleri, eyalet meclislerine girebilmeleri ve Meclis-i Vâlâ’da temsil edilebilmelerinin önü açılmıştır. Ferman’ın bir özelliğinin de yabancılara yönelik bir takım iktisadi kolaylıklar ve haklar tanınması olduğunu belirtmek gerekir. Sonuç olarak bakıldığında, Osmanlı modernleşme sürecine ilişkin şekli bir adımın daha atıldığı görülmektedir.

Tanzimat Dönemi’ne ilişkin görüşler üç grupta toplanabilir.¹⁰³ Bunlardan ilki, Tanzimat’ı hukuki yönden ele alıp değerlendiren yaklaşımdır. Bu yaklaşımın ortak özelliği, bu dönemdeki yeniliklerin tüm yetersizliklerine karşın, anayasal gelişme bakımından önemli adımlar olarak değerlendirilmesidir. Nihayetinde keyfilikten yasallığa doğru bir gidiş söz konusudur. İkinci gruptakiler, olayı siyasal teori açısından, özellikle de modernleşme bağlamında ele alırlar. Bu grupta yer alanlara göre, egemenlik ilişkilerinde, özellikle meşruluk anlayışında bir değişim başlamış ve artık yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişki daha seküler temellere ve yazılı normlara dayanmaya başlamıştır. Üçüncü grubu sosyo-ekonomik yaklaşım temsil ediyor. Bunlara göre, Osmanlı devleti iktisaden yarı-sömürgeleşme sürecine girmiştir. Söz konusu düzenlemeler de, altyapı ilişkilerindeki bu değişimin (siyaset, hukuk gibi) üstyapı kurumlarındaki karşılığıdır (sömürgeleşmenin yansıması olan bu düzenlemelerin, aynı zamanda bu sürecin önünü açmak gibi de fonksiyonu vardır). Birbirinden farklı bu üç yaklaşımın her birinin, Tanzimat devrinin pozitif ve negatif yanlarını ortaya kaydukları söylenebilir. “Gerçekten de bu dönem, hukuksal ve siyasal alanda görece ve ikircikli bir çağdaşlaşmayı, sosyal ve ekonomik alandaysa

¹⁰² Tanör, 1999, s. 96.

¹⁰³ Tanör, 1999, s. 117-120.

yarı-sömürgeleşmeyi ifade etmektedir. Burada çelişki yorumlarda değil, olayın kendisindedir.”¹⁰⁴

2.2. I. Meşrutiyet

Tanzimat döneminin getirdiği yenilikler tüm eksiklik ve cılızlıklarına rağmen, ülkedeki düşünsel hayatı etkilemiş ve küçük de olsa genç bir “aydınlar” grubunun oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dönemin görece seküler yapısı içinde yetişen, Avrupa’ya -özellikle de Fransa’ya- gidip okuyan bir genç Osmanlı kuşağı oluşmuştu. Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi gibi isimlerin içinde yer aldığı bu topluluğa *Yeni Osmanlılar* adı verilmektedir. *Yeni Osmanlılar* muhafazakar özelliklere sahip olmakla birlikte, Avrupa’daki anayasacılık fikirlerinden önemli ölçüde etkilenmişlerdi. İşte, ilk Osmanlı anayasası olan Kanun-i Esasi de bu grubun başarısının bir neticesidir. Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekiyor, Osmanlı’daki anayasal hareketler Avrupa’daki örneklerinin tersine sınıfsal tabandan yoksun olarak hep yukarıdan beslenmiştir. İlk anayasanın ortaya çıkması da aynı kaderi paylaşmıştır. Avrupa’da anayasal gelişmeler sınıfsal bir hareketin neticesiyken yani tarih sahnesinde yeni bir sınıf olarak beliren burjuvazinin önderliğinde ve ezilen öteki katmanların desteğiyle yürüyen sınıf mücadelelerinin belirleyiciliği söz konusuysa, Osmanlı’da böyle bir sınıfsal dayanak bulunmamaktaydı. Osmanlı Devletinin ilk anayasası da bir sınıf hareketinin öncülüğünde değil, bürokrasi kökenli aydın elitin çabası neticesinde ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵

1876’ya gelindiğinde, meşruti yönetim anlayışının toplumda tartışılmaya başlandığı bir atmosfer vardı. Bu havadan ve siyasi-iktisadi buhran gibi başkaca etkenlerden de istifade eden başta Mithat Paşa, Serasker Hüseyin Avni Paşa olmak üzere yönetici seçkinlerin zoruyla (bir nevi hükümet darbesiyle) 30 Mayıs 1876’da Abdülaziz saltanattan uzaklaştırıldı ve yerine veliaht V. Murad getirildi. Fakat bir süre sonra, akli dengesinin yerinde olmadığı ileri sürülerek V. Murad tahtan indirildi ve onun yerine, yeni bir yönetim ve anayasa sözü veren Abdülhamid tahta çıkarıldı. Eylül ayının başında tahta çıkan padişah, kısa bir süre sonra söz verdiği üzere, 23 Aralık 1876’da Kanun-i Esasi’yi (Temel Kanun) ilan etti.

¹⁰⁴ Tanör, 1999, s. 120.

¹⁰⁵ Soysal da benzer bir tespitte bulunur: Soysal, a.g.e., s. 21-22.

Kanun-i Esasi, 12 bölüm halinde düzenlenmiş, toplam 119 maddeden oluşmaktaydı.¹⁰⁶ Bu anayasaya bakıldığında, devlet ve hükümet biçimine, padişahın durumuna, yasama, yürütme ve yargı yetkisine, Osmanlı uyruklarının temel hak ve özgürlüklerine ilişkin önemli düzenlemeler görülmektedir. Böylece Kanun-i Esasi ile padişahın geniş yetki ve imtiyazlarının yanında, iki kanatlı bir genel meclis oluşturulmuş ve tebaanın hakları anayasayla güvence altına alınmıştır. Anayasanın öngördüğü düzenlemeleri özetle aktaracak olursak;

Padişah yürütme organının başı olarak kabul edilmiş, Heyet-i Vükela'nın (bakanlar kurulunun) üyelerini seçme, atama ve azletme yetkisi padişaha verilmiştir. Padişah kutsal ve sorumsuz olarak kabul edilmiş, padişahlığın kalıtım yoluyla Osmanlı ailesinin en yaşlı erkek üyesine ait olduğu belirtilmiş; rütbe-memuriyet verme, para basma, savaş ve barış ilan etme, yabancı ülkelerle antlaşmalar yapabilme, kanunları uygulama, mahkemeler tarafında verilen cezaları hafifletebilme ya da affedebilme gibi geniş yetkiler tanınmıştır ki bu yetkilerden iki tanesi büyük sakıncaları haizdi. İlki, 113 maddedeki düzenlemedir; bu düzenlemeyle padişah muhaliflerini istediği gibi sürgüne gönderebilecekti. İkincisi de gerekli gördüğünde (en geç 6 ay içerisinde yenisini toplamak şartıyla) Meclis-i Mebusan'ı dağıtabilme yetkisiydi. Özcesi, imparatorluğun monarşik ve teokratik niteliklerinde bir değişim olamamış, padişahlık Osmanlı ülkesindeki en yüce makam olarak addedilmiştir. Ayrıca, Heyet-i Vükela'nın parlamentoya karşı sorumlu tutulmaması (meclisin hükümeti düşürememesi) ve özellikle padişahın konumu düşünülünce ne kadar güçlü bir yürütme organı oluşturulduğu kolayca anlaşılabilmektedir.

Yasama organı Meclis-i Umumi adını taşıyan iki kanatlı bir meclisti. Meclis-i Umumi her yıl Kasım ayı başında padişahın buyruğu (irade-i seniye) ile toplanır ve Mart ayına kadar görev yapardı. Padişah isterse toplanma zamanını daha erken veya geç bir tarihe alabilir, toplanma süresini uzatabilir, kısaltabilir ve hatta (14 Şubat 1876'da yaptığı gibi, Kasım başında meclisi toplantıya çağırması gerekirken herhangi bir çağrı yapmayarak) meclisi "tatil"e gönderebilirdi. Aşağıda açıklanacağı

¹⁰⁶ "Kanun-i Esasi", **Türk Anayasa Metinleri** (Yay. Haz. Ş. Gözübüyük-S. Kili), Ankara, SBF Yayınları, 1982, s. 27-42.

gibi, bu meclis birçok açıdan yürütme karşısında güçsüzdü. Meclis-i Umumi'yi oluşturan iki kanat şunlardı: Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan.¹⁰⁷

Kanun-i Esasi, yargı faaliyetlerine, mahkemelere dair yeni düzenlemeler getirmiş, yargı güvencelerini güçlendirmiştir. Kanun-i Esasi'nin öngördüğü yargı düzeninde şer'i davalar için "şer'iy mahkemeleri", nizami davalar için "nizamiye mahkemeleri" olmak üzere iki tip mahkemeye karşılaşıyoruz. Bu düzenlemelerle aile, miras, velayet ve vesayet gibi özel hukuk konularında Şer'iy mahkemeleri, ceza hukuku gibi yeni yasaların kapsamına giren davalarda Nizamiye mahkemeleri görevli kılınmıştır (KE, md. 87). Tanör, Kanun-i Esasi'nin yargılama alanında getirdiklerinin azımsanamayacak düzeyde olduğunu, bunun da Tanzimat'ın birikimleriyle ve İslam ve klasik Osmanlı düzeninin "adalet" anlayışıyla ilişkili olduğunu belirtir.¹⁰⁸ Eroğul ise, anayasanın getirdiği bu düzenlemelerin, II. Mahmud'tan itibaren başlayan ve İslami ideoloji ile Batı ideolojisini karşı karşıya getiren kültür ikileşmesinin açık izlerini taşıdığını tespit eder.¹⁰⁹

Yargı ve yargı güvenceleri ile ilgili düzenlemeler şu şekilde sıralayabiliriz: Yargıçların özlük işleri (atama, terfi, emeklilik vb.) kanunla yapılabileceği, mahkemelerin (Şer'iy ve Nizamiye) hâkimlerinin (bir cürüm dolayısıyla mahkûm olmadıkça) azledilemeyecekleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve müdahalelerden

¹⁰⁷ Heyet-i Mebusan halk tarafından seçilen mebuslardan oluşmaktaydı. Seçimler 4 yıl için, iki dereceli olarak, her elli bin erkek nüfusa bir temsilci olmak üzere yapıldı (Genel oy ilkesinin benimsenmediği kolayca anlaşılabilir). Heyet-i Mebusan'a seçilebilmenin şartlarından biri belli düzeyde bir emlağın sahibi olmaktı. Heyet-i Mebusa'nın başkanı, meclis tarafından belirlenen üç aday arasından padişahça atanırdı. Heyet-i Ayan ise, padişah tarafından ömür boyu görev yapmak üzere atanan üyelerden oluşmaktaydı. Heyet-i Ayan'ın başkanını da doğrudan padişah atardı. Bu heyetin üyeleri hemen her konuda padişaha bağlıydılar ve bu heyet, bir anlamda Heyet-i Mebusan karşısında "frenleyici" bir misyon yüklenmişti. Heyet-i Ayan'ın üye sayısı, Heyet-i Mebusan'ın üye aysısının üçte birini geçemezdi. Fakat bu durum pratikte onu Heyet-i Mebusan karşısında zayıf bir konuma getirmiyordu. "*Yasama yetkisi* bakımından, parlamentonun iki kanadı eşit durumdadır. Atama ile gelen kanadın üye sayısının Heyet-i Mebusan'ın üye sayısının üçte birini aşamaması, Heyet-i Ayan'ı daha güçsüz kılmaz. Çünkü (...) iki meclis ayrı ayrı toplanır. Kaldı ki, yasama alanındaki bu yetki eşitliği, gerçekte bir *yetkisizlik* eşitliğidir. Anayasaya göre, hükümet dışında, Meclis-i Umumi üyelerinin de yasa önerme yetkileri vardır. Ancak, bu yetki, anlamsızlaştırılacak ölçüde sınırlı tutulmuştur. Bir kere, parlamento üyeleri, her konuda yasa önerememektedirler. İkincisi, böyle bir önerinin yapılabilmesi için padişahın izni gerekmektedir. Üçüncüsü, izin çıktıktan sonra bile, görüşmelere konu olacak metnin Şura-yı devlet tarafından hazırlanmış olması zorunludur. Dördüncüsü, bütün bu koşullardan geçerek iki meclis tarafından kabul edilen bir metnin yürürlüğe girebilmesi için, yine padişahın onayı gerekmektedir. Başka bir deyişle, padişah, önceden izin verdiği bir öneri yasalaştıktan sonra, onu saltık olarak "veto" etme, yani yürürlüğe sokmama yetkisine sahiptir." Eroğul, 2000, s. 216-17.

¹⁰⁸ Tanör, 1999, s. 144.

¹⁰⁹ Eroğul, 2000, s. 217.

korunacağı, mahkemelerin davalara bakmaktan kaçınamayacağı, yargılamanın aleniyeti ilkesi, iddia ve savunma hakkı düzenlenmiş, olağanüstü mahkeme oluşturma yasağı (tabii hâkim ilkesi) getirilmiş, savcılık kurumu anayasalaştırılmış, vekilleri, Temyiz Mahkemesi başkan ve üyelerini ve padişah aleyhinde cürüm işleyenleri yargılamak üzere, Ayan'dan, Şura-yı Devlet ve Temyiz Mahkemesi üyeleri arasından onar kişi olmak üzere toplamda otuz kişiden oluşan Divan-ı Ali (Yüce Divan) kurulmuştur.

Temel hak ve özgürlükler konusunda Tanzimat'la başlayan sürece uygun bir gelişimin devam ettiği; Kanun-i Esasi'nin, kuramsal açıdan, Tanzimat'ın getirdiklerini aşan, genişleten ve anayasal güvenceye bağlayan bir özelliği olduğu tespit edilebilir. Gerçi bu konuda da birbirinden farklı görüşler bulunmaktadır. Kanun-i Esasi'nin temel hak ve özgürlükler konusunda pek bir yenilik getirmediğini ileri sürenler olduğu gibi¹¹⁰ Kanun-i Esasi'nin “en anayasal” yönünün bu alan olduğunu iddia edenler de bulunmaktadır.¹¹¹ Kanun-i Esasi'de tanınan hak ve özgürlükler özetle şunlardır: Kanun önünde eşitlik, kişi özgürlüğü ve güvenliği, mülkiyet hakkı, konut dokunulmazlığı, din ve inanç özgürlüğü, işkence ve kötü muamele yasağı, basın özgürlüğü, eğitim özgürlüğü, dilekçe hakkı, müsadere ve angarya yasağı, verginin yasallığı ilkesi. Eksiklerine rağmen bu hak ve özgürlüklerin anayasal bir belge içerisinde tanınmış olması oldukça önemliydi. Fakat buradaki en büyük sorun bunların güvenceden yoksun bulunmasıydı. Daha önce de belirtildiği gibi, padişah, Kanun-i Esasi'nin “en zayıf noktası”¹¹² olarak görülen 113. maddesiyle kendisine tanınan *devletin güvenliği bakımından tehlikeli oldukları bir polis soruşturmasıyla tespit edilenleri ülke dışına gönderebilme* yetkisiyle muhalif kimseleri/hoşuna gitmeyenleri rahatlıkla bu hak ve özgürlüklerden (ve yargısal güvencelerden) yoksun bırakabiliyordu; dolayısıyla bu hak listesi de anlamsızlaşabiliyordu.

Uygulamaya bakıldığında görülen şudur: Kanun-i Esasi'deki sınırlı ve çelişkili de olsa pozitif düzenlemeler çok da yaşam şansı bulamamıştır. Reformlara öncülük

¹¹⁰Eroğul, 2000, s. 217.

¹¹¹ Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, 6. B., Ankara, Liberte Yayınları, 2009, s. 38.

¹¹² E. Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, Ankara, TTK Yayınları, (t.y.), s. 230.

eden Mithat Paşa gibi belli başlı insanlar, kısa süre içinde sürgüne gönderilmiş; 20 Mart 1877’de Dolmabahçe Sarayı’nda açılan meclis, padişahın “hoşuna gitmeyen” biçimde davrandığı için 28 Haziran 1877’de feshedilmiş; yeni seçimlerin ardından Ocak 1878’de toplanan ikinci meclis de kısa bir süre sonra 14 Şubat 1878’de tekrar padişah tarafından “tatil”e gönderilmiştir. Bundan sonra da tam 30 yıl toplantıya çağırılmamıştır. Bu süre içinde Abdülhamid ülkede sert bir yönetim kurmuştur. *İstibdat Dönemi* olarak adlandırılan bu baskıcı yönetim altında kısmi özgürlükler bile yaşam alanı bulmakta zorlanmıştır.¹¹³

Konuyu sonlandırmadan önce birkaç noktanın altını çizmek gerekiyor. Kanun-i Esasi ile gelen düzenin meşruti bir rejim olduğu konusu oldukça tartışmalıdır; parlamentonun etkisiz konumu ve çok kısa bir süre açık kalması bunun bir göstergesidir. Bunun da ötesinde, Kanun-i Esasi’nin bir anayasa olduğu hususunda bile uzlaşa yoktur. Örneğin, R. G. Okandan gibi önemli hukukçulardan bazıları, Kanun-i Esasi’yi bir anayasa olarak kabul etmezler.¹¹⁴ İlk bakışta Kanun-i Esasi ile mutlak monarşiden meşruti (anayasalı/sınırlı) monarşiye geçiş sağlanıyor; padişahın yetkileri bir anayasa ve parlamento ile sınırlandırılıyordu. Oysa, yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, gerçek egemen halen padişahın kendisiydi. Ne anayasa ne de parlamento padişahın egemenliğini gereğince sınırlayamamıştı. Örneğin Erdoğan’a göre, Kanun-i Esasi’nin öngördüğü sistemin tam olarak anayasal bir monarşi olduğu, bu anayasanın gerçek bir parlamenter rejim getirdiği söylenemez.¹¹⁵ Tabi tüm bunlar Kanun-i Esasi’nin anayasal gelişmedeki yerini görmezden gelmeyi, onu tamamen hiçleştirmeyi haklı kılmaz. Netice itibarıyla, Kanun-i Esasi “gerçek bir meşrutiyete geçişi değil ama mutlakiyetten çıkışı ifade eder. Bu *yarı meşruti* sistemde padişah, yargı ve kısmen de yasama işlevi açısından egemenliğin *biricik* ve *mutlak sahibi* olmaktan çıkmakta, ayrıca toplumun ve kişinin bazı özerkliklerini ferman tipi de olsa bir *anayasa* ile tanımaktadır. Monarşi kendini sınırlayarak mutlak olmaktan çıkıp

¹¹³ Karal, a.g.e., s. 9-14, 230-243, 256-268.

¹¹⁴ Okandan, Kanun-i Esasi’nin ne şekil ne de içerik açısından bir anayasa kabul edilmeyeceğini açıklar: R. Galip Okandan, **Umumi Amme Hukukumuzun Ana Hatları (Birinci Kitap)**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948, s. 147-149.

¹¹⁵ Erdoğan, 2009, s. 37.

*ılımlı, anayasalı ve parlamentolu hale gelmekte, ama henüz gerçekten, meşruti, anayasal ve parlamenter bir niteliğe kavuşmuş olmamaktadır.”*¹¹⁶

2.3. II. Meşrutiyet

II. Meşrutiyet’in ilanına, İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) üyesi genç muhalifler önyak olmuşlardır. Jön Türkler olarak da bilinen bu grup, Abdülhamid yönetimine muhalif olan çeşitli yapıların birleşmesinden oluşmuştu. Çok kısa bir biçimde belirtecek olursak, Akşin’e göre,¹¹⁷ İTC’nin genel özellikleri beş maddede toplanabilir: Türkçülük (Türk ulusçuluğu ideolojisi), gençlik (örgüt gençlerden oluşuyordu), yönetenler sınıfından olmak (İTC’liler genellikle memur ve subaydılar), mekteplilik (İTC’lilerin çoğu yüksek okul öğrencisi veya buradan mezunlardı), burjuva zihniyetli olmak (İTC, Batı’yı örnek alıyor ve Türk toplumunu Batı tipi kapitalist/ burjuva toplumuna dönüştürmek istiyorlardı).

1908 yılının başlarında İngiltere’nin Makedonya ile ilgili bazı girişimleri, İTC’de Makedonya’nın kaybedilebileceği endişesini doğurdu. Bu gelişmeler üzerine, İTC harekete geçti ve II. Abdülhamid yönetimine son vereceğini duyurdu. Manastır’da Kolağası Niyazi Bey, yanında bir grup asker ve siville birlikte dağa çıkarak baş kaldırdı. Bu başkaldırıyı bastırmak üzere gönderilen Şemsi Paşa öldürüldü. II. Abdülhamid bastırma çabasının beyhude olduğunu fark etti. Rumeli’nin belli başlı merkezlerinde de 23 Temmuz 1908’de Hürriyet ilan edilmiş ve bu doğrultuda İstanbul’a teller çekilmişti. Neticede, çaresiz kalan II. Abdülhamid Kanun-i Esasi’yi yeniden yürürlüğe koymuş, yeni seçimlerin yapılacağını duyurmuş ve böylece II. Meşrutiyet devri başlamıştır.¹¹⁸

II. Meşrutiyet’in ilanında önemli bir paya sahip olan İTC, padişahın saltanatına dokunamamıştır. Hürriyet’in ilanında kendi rolü üzerine yaptığı başarılı propaganda ve İTC’nin yeterli deneyimi ve gücü elde toplayamamış olmasının da etkisiyle

¹¹⁶ Tanör, 1999, s. 149.

¹¹⁷ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, 3. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998, s. 46-47.

¹¹⁸ Akşin, 1998, s. 45. Kansu’ya göre, “1908 Temmuzunda başlayan yeni döneme, sanki otuz yıllık ‘tatil’den sonra kaldığı yerden tekrar başlanıyormuş gibi. ‘İkinci Meşrutiyet’ adı konularak Devrim’in küçültülmesi son derece yanlıştır. (...) 1908’de istenen, artık bürokrasinin rolünün garanti altına alındığı bir 1876 Kanun-u Esasisi değil, halkın gerçek anlamda siyasal sürece katılacağı ve hükümetlerin *yalnızca* doğrudan seçimle işbaşına gelen Meclis-i Mebusan’a karşı sorumlu olacağı ve bürokrasi ile Saray’ın yetkilerinin sınırlarının çizileceği yeni bir ‘1876 Kanun-u Esasisi’ idi.” Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, 4. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 3-4.

padişah yerini korumuştur. Meşrutiyet'in ilanının ardından, Kasım- Aralık aylarında yapılan Mebusan Meclisi seçimlerin neticesinde, İTC ezici bir çoğunluk elde etti (Prens Sabahattin'in Osmanlı Ahrar Fırkası yalnızca bir sandalye kazanabilmişti; Osmanlı Demokrat Fırkası'nda toplanan İ. Temo, A. Cevdet gibi eski ittihatçılar da seçime girmemişlerdi). Yeni meclis, padişahın nutkuyla 17 Aralık 1908'de açıldı. İTC, bu dönemde, elde ettiği başarıya karşın geri planda kalarak ipleri elinde tutmaya çalıştı.¹¹⁹

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı siyasal-toplumsal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem birçok açıdan önemli bir canlılığın başladığı bir süreç olmuştur. Kadın örgütlülüğü, işçi hareketleri, ilk grevler, sendikalar kendini gösterdi. Basın-yayın hayatı renklendi, birçok gazete, dergi, kitap okurlarla buluştu. Yeni dernekler, siyasi oluşumlar kuruldu. Kuşkusuz bu evreye hayat veren temel faktörlerden biri ve dönemin en büyük hukuki olayı 1909 Anayasa değişiklikleri olmuştur.

Bu anayasa değişikliklerine geçmeden önce belirtilmesi gereken bir husus da *31 Mart Vakası* olarak bilinen ayaklanmadır. Meşrutiyetin ilanı ve parlamentonun açılışını takip eden aylarda tarihe *gerici bir ayaklanma* olarak geçen 31 Mart Vakası gerçekleşmiştir. Bu ayaklanma halen belli açılardan bir muammadır. Bu başkaldırının “yakın nedeni” olarak muhalif bir kalem olan Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi'nin 6 Nisan gecesı Galata Köprüsünde öldürölmesi ve bunun ardından başlayan olaylar gösterilir. Hasan Fehmi'nin öldürölldüğü köprölün iki yakasında da karaköl bulunmasına rağmen katiller yakalanamamış, bunun üzerine İTC muhalefetçe cinayetin sorumlusu olarak suçlanmıştır (Bu suçlamanın haksız olmadığı ileriki yıllarda ortaya çıkmıştır). Fehmi'nin cenazesi dev bir kitle gösterisine dönüşmüş, cenazeden 5 gün sonra da 13 Nisan 1909'da (Rumi 31 Mart 1325) ayaklanma patlak vermiştir. Ayaklanma şariat istekleriyle karakterize olmuştur. Ayaklanmanın asıl tertipçilerinin kim olduğı konusu tartışmalıdır. Görünürde asıl suçlu, provokasyonun başında yer alan Nakşibendî tarikatı mensubu Derviş Vahdettin'di. Buna karşın, kimileri Prens Sabahattin'i, kimileri İTC'yi kimileri de Abdölhamid'i sorumlu olarak görür. Fakat en nihayetinde ortaya çıkan

¹¹⁹ Erdoğan, 2009, s. 45-46.

durum İTC'nin işine yaramış ve ayaklanmanın meyvelerini İTC toplamıştır. Bir yandan muhalefet sindirilmiş diğer yandan Padişah tahtan indirilmişti. Böylece, Akşin'in ifadesiyle “bir taşla iki kuş vurulmuştu”. İsyanı bastırmak üzere Selanik'ten yola çıkan Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Harekat Ordusu İstanbul'a gelerek isyanı bastırmış, 27 Nisan'da Abdülhamid'i tahtan indirerek yerine kardeşi Mehmed Reşad'ı çıkarmıştır.¹²⁰

II. Meşrutiyet'le toplanan meclis yeni bir anayasa yapmaktansa var olan Kanun-i Esasi üzerinde değişiklik yapmayı tercih etmiştir. Bu tercih neticesinde, Ağustos 1909'da Kanun-i Esasi'de esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle önceki dönemden farklı olarak padişahın yetkileri sınırlanmaya çalışılmış, bunun karşısında meclisin güçlenmesi amaçlanmıştır. Padişahlığın kalıtım yoluyla devamı ilkesi eskisi gibi benimsenmekle, padişahın şeriata bağlılığı korunmakla ve devletin teokratik niteliği daha da güçlendirilmekle birlikte, padişahın yetkilerinde bir kısıtlamaya gidildiği, temel hak ve özgürlüklerin pekiştirildiği görülmektedir. Birçok anayasa hukukçusu bu değişiklikleri çok önemser, hatta kimilerince değişikliklerle ortaya çıkan anayasal durum “1909 Anayasası” olarak adlandırılır. Tanör'e göre, bu değişiklikler neticesinde Osmanlı'da ilk kez gerçek anlamıyla parlamenter, meşruti bir monarşi kurulmuştur. Fakat Tanör, bu teorik durumun karşısında, uygulamanın bu yönde olmadığını da açıklar.¹²¹

Söz konusu anayasa değişikliklerinin getirdiği yenilikler şu biçimde sıralanabilir: Padişah Meclis-i Umumi'de anayasaya bağlılık yemini etme zorunluluğu altına sokulmuş, padişahın bakanlar kurulunun oluşumundaki yetkisi oldukça sınırlandırılmış, ödenekleri yasaya bağlanmış, tek başına karar alabilme serbestisinin yerine, yetkilerin sadrazamın ve ilgili bakanın imzasıyla kullanılabilmesi kuralı getirilmiş, “mutlak veto” hakkı elinden alınmış, bu hak “geri gönderme” yetkisine dönüştürülmüş (yani, padişah önüne gelen yasayı onaylamayıp meclise geri gönderebilir, meclis aynı yasayı üçte iki çoğunlukla kabul ederse, artık padişah bunu onaylamak zorundadır), sürgüne gönderme yetkisine son verilmiş; hükümetin etkili silahı fesih hakkı sınırlandırılmış, yasa tekliflerinde padişahın izin alma zorunluluğu kaldırılmış, Meclis-i Mebusan'ın kendi başkanını seçebilme hakkı

¹²⁰ Akşin, 1998, 49-52.

¹²¹ Tanör, 1999, s. 197.

tanınmış, bakanlar kurulunun Meclis-i Mebusan karşısında sorumluluğu kabul edilmiş, kişi özgürlüğü güçlendirilmiş, sansür yasaklanmış, özel yazışmaların gizliliği, mahkeme (ya da sorgu yargıcı) kararı olmaksızın mektupların açılmayacağı ilkesi benimsenmiş, toplanma ve dernek kurma hakları tanınmıştır.¹²²

Bütün bu değişikliklere, yasal düzenlemelere karşı uygulamanın bu metinlerde ifade bulmaya çalışan iyimser ruha uygun olmadığına altını çizmek gerekir. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının gerçekte amaç ve niyetlerinin ne anayasal bir sistem kurmak ne de sivil iradenin ve siyasal hürriyetlerin pratikte egemen hale gelmesi için gayret göstermek olduğu tespit edilebilir. İktidarı elde etmelerinin neticesine bakıldığında bu anlaşılabilir. Sonuçta görülen, anayasanın, hak ve hürriyetlerin rafa kaldırılması, muhalif seslerin baskı ve şiddet içeren yöntemlerle hizaya çekilmeye çalışılmasıdır.¹²³

3. OSMANLI YÖNETİMİ ALTINDA NUSAYRİLER

3.1. Genel Olarak Suriye’de Osmanlı Yönetimi (18. yy. – 19. yy.)

Nusayriler ağırlıklı olarak Suriye’nin Lazkiye bölgesi ile Anadolu’nun Çukurova bölgesinde (Antakya-Adana-Mersin hattı) yaşamaktaydılar. Suriye’deki Osmanlı yönetiminin gelişimine kısaca yer vermeyi konunun bütünlüğü bağlamında anlamlı buluyoruz. İmparatorluğun idari örgütlenmesinde eyaletlerin yönetimine ilişkin kesin bir genelleme yapmak, bölgesel özellikler, tarihsel evrim içerisinde yerel farklılıkların gitgide artması gibi nedenlerden dolayı, oldukça güçtür. “Bu ihtiyat kaydıyla, Arap eyaletlerinin idaresinin, belli başlı şu üç temele dayandığı söylenebilir: Valiler (paşalar), yargıçlar (kadı), yeniçerilerden oluşan milis. Bu eyalet örgütlenişinin bir başka temel ögesi, eyalet idaresinin işleyişi için gerekli parayı sağlayacak mali örgüttü.”¹²⁴

Suriye ve Filistin’de hemen hemen 16. yüzyılın başlarından beri Osmanlı yönetiminin bu topraklardaki faaliyet alanı, özellikle Osmanlı egemenliğiyle ilgili, vergi toplanması, statünün sürdürülmesi gibi konularla sınırlıydı. Diğer meselelerde,

¹²² Bu değişikliklerle ilgili olarak bkz. Cem Eroğul, “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri”, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2010, s. 92-100.

¹²³ Erdoğan, 2009, s. 48.

¹²⁴ André Raymond, “Arap Eyaletleri”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007, s. 411.

özellikle sosyal ve ekonomik çerçevede meselelerin çözümü bölgenin kendi özerk kurumlarına bırakılmıştı. Hükümet kontrolü gevşek tutarak ve bölgedeki çeşitli kuvvetler arasında güç dengesini sağlayarak amaçlarını gerçekleştirmeye (yönetimi sürdürmeye) gayret etmiştir. Yöneticilerin itaatsizlik edecek düzeyde güçlenmeleri meselesine gelindiğinde, İmparatorluk bunların gücünü kırmak için diğer paşaları bunlara karşı kullanma yöntemine başvurmuştur. Eğer Osmanlı hükümeti bu konuda başarısız olursa, gücünü kıramadığı yöneticiyi onurlandırır, taltif eder ve yeniden otoriteye sahip olabilecekleri bir fırsat doğana kadar beklerdi. 17. yüzyıldan itibaren merkezi yönetimin yozlaşmaya başlamasıyla Suriye eyaletleri üzerindeki kontrolü zayıflamış ve bu durum güçlü yerel yöneticilerin yükselmesine yol açmıştır. Bu süreçte Osmanlı yetkilileri ve yerel liderler kendilerini daha önce hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde konumlandırıdılar. Böylece yerel hanedanlar kendilerini 18.yy. boyunca Suriye ve Filistin'in çeşitli parçalarında özerk yöneticiler olarak var ettiler.¹²⁵

19. yüzyılın ilk yarısında, II. Mahmud devrinde, Anadolu ve Rumeli'de birçok eyalet merkezi hükümetin denetimi altına alınırken, Suriye'nin birçok bölgesi, isyancı veya özerk yetkililerce ve fiilen bağımsız Bedevi reisleri ve dağ şefleri tarafından yönetilmiştir. II. Mahmud Yönetimi Suriye ve Filistin'in dağlık bölgeleri üzerinde de kontrolü sağlamakta güçlük çekiyordu ki bu bölgeler yarı-bağımsız yerel şeflerce yönetiliyordu. Mount Lebanon'dan başka ikisi Suriye ikisi de Filistin'de olmak üzere 4 büyük bölge daha vardı. Suriye'de olan iki bölge, azınlık heterodoks İslam grubu olan Dürzi ve Nusayriler tarafından tutuluyordu. Dürziler özerk yaşamlarını Houran Dağı ya da Dürzi dağlarında kurmuşken, Nusayriler Ensariye Dağları ya da Lazkiye Dağları'nda yoğunlaşmışlardı.¹²⁶

Osmanlı resmi görevlileri ve birliklerinin ikamet ettiği şehir ve kasabalar da bile, gerçek iktidar her zaman imparatorluğun temsilcilerinde değildi. Bazı yerleşim bölgelerinde egemen güç olmak için çeşitli gruplar arasında çetin mücadeleler olmuştur. Örneğin Halep'te yeniçeriler ile eşraf gerçek gücü ellerinde tutuyordu ve bunlar iktidar için birbiriyle savaşırdı. Zaman zaman Osmanlı valisi birine karşı

¹²⁵ Moshe Ma'oz, **Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1861)**, Oxford University Press, Great Britain, 1968, s. 4.

¹²⁶ Maoz, a.g.e., s. 5-6.

diğerini destekleme yoluna başvurarak şehri bir süre yönetebilirdi, ama rakip grupların birlik olmayı başararak paşanın yetkisine son vermeleri de az rastlanılan bir durum değildi. Örneğin 1813'te Celaleddin Paşa, Halep'te İmparatorluğun yetkisini yeniden oluşturdu. 1814'te Halepliler, Celaleddin Paşa'nın halefi olan Mahmut Paşa'ya karşı ayaklanarak, onu güçsüz kılmışlardı. Gerginlikle geçen yıllardan sonra, 1819'da, ağır vergilendirme gerekçesiyle ve yerel ileri gelenler tarafından desteklenen dikkate değer bir isyan patlak vermiştir. Bu isyan güçlükle bastırılabilmiştir. Benzer bir ayaklanma da, aynı gerekçelerle 1831'de Şam'da meydana gelmiştir. İsyanın sonucunda, vali öldürülmüş, ordu püskürtülmüş ve hükümet binaları yakılmıştır. Tripoli'de de Yeniçeriler ve eşraf arasında sürekli bir mücadele mevcuttu. Ve sıklıkla bu mücadele, yöneticilerin kovulmasıyla sonuçlanmıştır.¹²⁷

Osmanlı yönetimi sadece düzeni ve güvenliği sağlamakta başarısız olmamış¹²⁸ aynı zamanda Suriye ekonomisinin gelişmesinde de başarısız olmuştur. Kamu hizmetleri ve kamusal işler göz ardı edilmiş, ağır vergiler uygulanmış, mallara el konulmuş ve zaman zaman Osmanlı para biriminde devalüasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu olaylara karşı yasal çözümler hemen hemen hiç yoktu: Çünkü mahkemelerde rüşvet ve yolsuzluk egemendi, mahkemelerin idam kararlarının infazı yönetimin iyi niyetine bağlıydı, oysa bu cezaya çarptırılan çoğu insan mevcut yönetime karşı geldiği gerekçesiyle hüküm giymiştir. Bu insanlar Osmanlı'nın kötü yönetiminin "kurbanları" olarak görülmektedir. Bu haksız uygulamalara son vermek için Sultan II. Mahmud'un bazı girişimleri olmuşsa da başarı sağlanamamıştır. Değişime yönelik girişimlere yerel güçlerin muhalefeti ve başka bazı faktörler

¹²⁷ Maoz, a.g.e., s. 6-7. Maoz'a göre, Osmanlı yetkililerine karşı vuku bulan bu başkaldırıları, imparatorluğun ve sultanın nihai otoritesine bir meydan okuma göstergesi değildir. Suriye yerleşimlerinde yaygın olan hoşnutsuzluk ki bu daha çok yerel ileri gelenlerce kışkırtılırdı, daha çok buralardaki yöneticilerin zulüm ve zorbalığından kaynaklı olarak, onların şahıslarına yönelikti. Merkezi yönetim karşısında güvencesiz bir konumda olan bu paşalar eyaletlerde geniş yetkilere sahiptiler ve bu güçlerini sıklıkla, halkı korkutmada ve onları servetlerinden yoksun bırakmak için kullanırlardı. Örneğin birçok insan masum olup olmadığına bakılmaksızın, olası bir isyanı önlemek ve halkı itaate sevk etmek gibi amaçlarla, yargılanmadan idam edilirdi. İkinci olarak daha sıklıkla vali ya mültezimler aracılığıyla ya da haksız vergiler koyarak halktan büyük miktarlarda para toplayarak gayri adil durumlara neden olurdu. Ayrıca, bölge insanları sadece paşaların zulmünden değil, aynı zamanda rakipleri ve kendi aralarındaki kavgalardan da muzdariplerdi. Kırsal kesimde kabile ve köy toplulukları arasında sürekli çatışmalar yaşanırdı. Örneğin Nusayri Dağları'nda yaşayan Nusayrililer hem birbirleriyle hem de komşuları olan diğer mezheplerle çatışma içerisindeydi. Maoz, a.g.e., s.7-9.

¹²⁸ Bu bölgelerdeki adli, idari ve askeri yapı ile ilgili genel bir bilgi için bkz. Raymond, a.g. m, s. 411-419.

Sultan Mahmud'u merkezi yönetim sağlamaktan ve Suriye'deki reformları gerçekleştirmekten alı koymuştur.¹²⁹

1826'da II. Mahmud, artık Osmanlı Devleti için “zararlı ve tehlikeli” bir duruma geldiği düşünülen Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak için beklediği fırsatı elde eder ve böylece uzun yüzyıllar imparatorluğun esaslı bir gücü olan bu askeri yapılanmaya son verilir. İmparatorluğun içinde bulunduğu güç koşullar ve hassas durumdan kurtulmanın bir yolu olarak “modern” Batı ülkelerindeki örneklere benzer bir askeri yapılanmaya gidilerek “Asakir-i Mansure-i Muhammediye” adında bir ordu kurulur.¹³⁰ Bu yenileşmeyle, II. Mahmud, bazı yarı-bağımsız eyaletlerde otoritesini yeniden kurabilmenin imkânlarını yaratmaya çalışır. Bununla birlikte, 1826- 1831 tarihleri arasında muhtemelen Sultan II. Mahmud, Suriye müdahalesi için gerekli olan askeri kuvveti oralara kadar genişletebilecek güce sahip değildi. Uzun süren Yunan savaşı Osmanlı askeri kaynaklarını tüketmiş ve 1827'deki Navarin Deniz Muharebesi (Navarin Faciası) da Osmanlı donanması üzerinde gerçek bir yıkım oluşturmuştu. 1828-1829 Osmanlı- Rus Savaşı da Osmanlı'ya büyük çaplı zararlar vermiş ve Sultan, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan¹³¹ yardım istemek zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, ordu bu olumsuzlukların etkilerinden sıyrılıp kendine gelememişken, Balkanlar'da başka bir isyanı bastırmak ve Bağdat'ta Osmanlı otoritesini sağlamak için buralara asker göndermek mecburiyetiyle karşılaşmıştı. 1831'de, II. Mahmud'un reform politikasının hedeflerinden biri Suriye idiyse de, o bunu başaramadan, Mısır hâkimi Mehmet Ali'nin işgali gündeme

¹²⁹ Maoz, a.g.e., s. 9-10.

¹³⁰ Musa Çadırcı, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2008, s. 28-29.

¹³¹ Kavala'da doğan Mehmet Ali Paşa'nın, bekçi bir babanın 17 çocuğu içinde hayata kalmayı tek başarıyı olduğu aktarılır. Erken yaşta babasını kaybeden M. Ali hayatın zorluklarını yalnız başına karşılamaya çabalayarak olgunlaşmıştır. Kavala'da Leon isminde bir tacirin yanında işe girer ve bu süreçte Fransızlara karşı sempati duymaya başlar; nihayetinde 18 yaşına geldiğinde askeri hizmete girer. Oldukça zeki ve yetenekli biri olan M. Ali mesleğinde hızla yükselmeyi başarmıştır: Yavuz, a.g.e., s. 64. Osmanlı yönetimi tarafından Mısır'a gönderilmesinden kısa bir zaman sonra Mehmet Ali'nin yıldızı parlamıştır. 19. yüzyılın erken dönemlerinde Arabistan coğrafyasında meydana gelen Vahabi ayaklanmasını sona erdirmeye görevini üstlenmesi siyasi konumunu daha da güçlendirmesine hizmet etmiştir. Fakat Paşa'nın Mısır coğrafyasında modernleşme ve kalkınma yönünde yürüttüğü faaliyetler, milliyetçi akım ve fikirlerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bu milliyetçi cereyanla birlikte Mısır'ın Osmanlı idaresinden bağımsız bir yapıya kavuşma temayülü ve Paşa'nın mutlak muktedir olma arzusu bir araya gelince, ortaya Osmanlı İmparatorluğu'nu yıllarca uğraştıracak bir *Mısır meselesi*, meşakkatli bir badire çıkmıştır: Ömer Kürkçüoğlu, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBFY., Ankara, 1982, s. 12.

geldi.¹³² Böylece Suriye ve Filistin’de 1840’a kadar Osmanlı egemenliğine Mısır kuvvetlerince bir ara verilmiş oldu.

Mısır’da “modern bir ordu ve merkezi bir devlet yönetimi”¹³³ kurmayı başaran M. Ali Paşa’nın, Suriye’yi ele geçirmesi, her şeyden önce kendi topraklarının güvenliği için zaruri bir durum olarak kabul ediliyordu.¹³⁴ Suriye’de M. Ali Paşa’yı “kurtarıcı” olarak bekleyen kesimler de bulunmaktaydı. Neticede, Paşa, beklediği fırsatı 1831 yılında ele eder ve Suriye’yi egemenliği altına almak için harekete geçer.¹³⁵

1831-1840 tarihlerinde gerçekleşen M. Ali’nin oğlu İbrahim Paşa’nın Suriye işgali Osmanlı’nın Suriye yönetiminde bir ara dönemi ifade eder. Zeine’nin ifadesiyle bu müdahale, Arap ulusalcı bir karakteri olmamakla birlikte, “Arap dünyasını Türk egemenliğinden ayıracak bir (...) hamle” idi.¹³⁶ Bu işgal sürecinde İbrahim Paşa Suriye’de birçok alanda yeni düzenlemelere gitmiş, kimi zaman bölgedeki belli güç odaklarını karşısına alarak kendi modernleşme çizgisine uygun köklü değişiklikler getirmekten çekinmemiştir. İbrahim Paşa öncesi Suriye’de sosyal, siyasal ve ekonomik durum oldukça kötüydü. İnsanlar, İmparatorluğun genelinde olduğu gibi sömürüye dayalı bir ekonomik yapı içinde, hukuki güvencelerden uzak bir biçimde ve keyfi bir yönetim altında yaşamaktaydılar. İbrahim Paşa görece bir düzenli yönetimin ve sosyal-iktisadi iyileşmenin mümkün olabileceğini göstermiştir.

¹³² Maoz, a.g.e., s. 10-11.

¹³³ Bessam Tibi, **Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998, s. 103. Tibi, bu evrede Mısır’da, askeri feodalizmin dayandığı temellerin, iltizam usulüne son verilip toprakların, devlet mülkiyetine alınmasıyla altının boşaltıldığını; vakıf arazilerine devletin el koymasıyla feodal kastın önemli bir kesimini oluşturan ulemanın siyasi ve ekonomik gücünün törpülendiğini; tarım ve endüstri politikaları aracılığıyla devletin sosyal değişimin tek belirleyicisi olduğunu; nihayetinde, devletin uyguladığı tekelci politikalarla kapitalist esaslara dayalı iktisadi kalkınmayı “resmen” başlattığını açıklamaktadır: Aynı, s. 103-104.

¹³⁴ M. Ali Paşa’nın danışmanlarından birinin ifadesiyle; “Nil kenarında kurulacak müstakil bir devlet büyük bir varlık teşkil edebilirdi. Fakat bu gayeye varmak için Suriye’nin Mısır’a ilavesi elzemdi. Memleketin genel durumu, kendisini dışarıdan, özellikle Süveyş üzerinden gelecek istilalara karşı koruyacak bir vaziyette değildir. Tarihte (...) görkemli istilaların daima doğudan, Suriye üzerinden, Mısır’a geldiklerini görmekteyiz. Bundan dolayı Mısır’ın müstakil olarak emniyet içinde yaşaması, ancak Suriye’yi hudut yapmakla mümkündür. Çünkü, Mısır’ın doğal sınırları Süveyş’te değil, Toroslardır”: Celalettin Yavuz, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Gemi Ofset, Ankara, 2005, s. 69-70.

¹³⁵ Yavuz, a.g.e., s. 70.

¹³⁶ Zeine N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: E. Akbaş, Gelenek Y., İstanbul, 2003, s. 43. Yazar, şu şekilde devam etmektedir: “Kendisi Türk kökenli olan Muhammed Ali Paşa’nın gayesi Osmanlı İmparatorluğu’na karşı bir Arap İmparatorluğu’nun kurulması değildi, Arap yanlısı görüşlerden yararlanmak ve Arap yanlısı desteği içindi bütün çaba”: Aynı yer.

Fakat sert yönetim anlayışı ve büyük ölçeklerde şiddete başvurması yönetiminin olumlu olarak görülebilecek özelliklerini geride bırakmıştır.

Genel hatlarıyla belirtecek olursak, İbrahim Paşa Suriye’de kaldığı süreçte, yönetim sistemini merkezileştirmekle birlikte sekülerize etti. Tam da bu nedenle - daha önce merkezi yönetimin zayıflığı sayesinde bölgede büyük güç elde etmiş olan yerel hanedanların daha önce yürüttüğü işleri, devletin memurları üstlendi; ayrıca vergi sistemi tek tipleştirilerek ilk defa Suriye halkına sosyal güvence sağlanmış oldu.¹³⁷ İbrahim Paşa döneminde, tarımsal alandaki reformlara öncelik vermiş, feodal yapının tasfiyesine gayret edilmiş, ayrıca danışma meclisleri oluşturularak Müslümanlar ve gayri-Müslimlerin eşitliği fikri hayata geçirilmeye çalışılmıştır.¹³⁸

Mısır kuvvetlerinin yönetiminin başlangıçta birçok kesimce iyi karşılandığı, fakat kısa zaman sonra bu yeni egemenlerin popülaritesini yitirmeye başladığı, Suriye’deki Müslüman nüfusun önemli bir kesiminin İbrahim Paşa’ya sırtını döndüğü ifade edilir. Özellikle merkezileştirme çabaları, vergilendirme ve askere alma meselesi ve gayrimüslimlere karşı gösterilen eşitlikçi yaklaşım bunda etkili olmuştur. Suriye’nin genelinde oluşturduğu düzenli kurallar ve yasalara karşı geniş çaplı tepkilerle karşılaşan İbrahim Paşa, muhaliflerini sert tedbirlere başvurarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır.¹³⁹ Fakat her şeye karşın Mısır yönetiminin Suriye’de uzun dönem sürecek bir etki bıraktığı da bir gerçektir. Maoz’a göre, bu süreçte, Müslüman ve gayri-Müslümanlar arasında eşitliğe yönelik atılan adımlar, Suriyelilerin içine politik eşitlik fikirlerinin tohumlarını ekmiştir. Buna ek olarak, Mısır yönetimi altındaki bu bölgeler, uzun süren yalıtılmış geleneksel bir yaşam modelinin ardından ilk defa Avrupalıların etkinliğine ve etkilerine açık hale gelmişlerdir. Kısaca, Mısır yönetiminin kayda değer önemi, Suriye tarihinde yeni bir dönemin açılmasında ve gelmekte olan Tanzimat reformlarına zemin hazırlamasında

¹³⁷ Dalal Arsuzi-Elamir, **Arabischer Nationalismus in Syrien: Zaki al-Arsuzi und die arabisch-nationale Bewegung an der Peripherie Alexandretta/Antakya 1930-38**, Münster, LIT Verlag, 2001, s. 19.

¹³⁸ Abd al-Aziz Duri, **The Historical Formation of the Arab Nation**, London, New York, Sydney, Croom Helm, 1987, s. 145.

¹³⁹ Tibi’nin aktarımlarına göre, “sosyal ve siyasi güçlerinden mahrum kalan yerel feodal hanedanlar tüm bu kapsamlı değişimleri itirazsız kabul etmediler. 1831 ve 1840 yılları arasında, ulemanın ittifakı ile İbrahim Paşa rejimine karşı sürekli köylü ayaklanmalarını örgütlediler. Reformlara karşı dindar Müslüman halkı mobilize etmede ve ayaklanma çıkarmada başarı kazandılar, bilhassa bazı Hristiyanların Müslümanları geçmesi ve açıkça sokaklarda şarap içip haç taşımaları halkı tahrik etmişti. İbrahim Paşa bu saptırılmış ayaklanmaları acımasızca bastırmış ve sonuçta yönetimi Müslüman halk arasında popülerliğini kaybetmişti”: Tibi, a.g.e., s. 131.

başka bir ifadeyle Osmanlı Tanzimat sürecinin Suriye’de yürütülmesinin önünü açıcı bir miras oluşturmada yatar.¹⁴⁰

Özetle ifade edilecek olunursa, Nusayrileri önemli ölçüde etkileyen bu işgale karşı, Nusayrilerin ortak bir görüş ve tavır içinde olmadıkları Nusayri kaynaklarından görülmektedir. Genel olarak, İbrahim Paşa’nın dağdaki Nusayrileri yanına çekme çabasında başarılı olamadığı, Nusayrilerin Osmanlı’ya “ihnet” etmediği kaydedilir.¹⁴¹ İbrahim Paşa kendisini desteklemeyen birçok Nusayri’yi silahsızlandırdı, sürgün etti ve kalelerini yerle bir etti ve liderlerini öldürdü. Hatta İbrahim Paşa, Nusayrileri yenilgiye uğratmak için Dürzilerden ve Maruniler (maronites) yardım arayışına girmiştir. İbrahim Paşa’nın Nusayrilerin üzerine gönderdiği Dürzi birliklerinden 500 Dürzi Nusayriler tarafından esir alınarak, daha sonra “kanlı kaya” adı verilecek olan Vadi el-Uyun’da bir kayalıkta öldürülürler.¹⁴² Farklı bir kaynakta da, 1834 yılında İbrahim Paşa’ya karşı, Suriye’nin büyük bir bölümünde Nusayri isyanının baş gösterdiği, özellikle Lazkiye ve Asi Nehri arasındaki dağlık alanda 3 ay boyunca Nusayrilerin şiddetle direndikleri fakat neticede düzenli birlikler karşısında yenilgiye uğrayarak çok sayıda Nusayri’nin katledildiği anlatılır.¹⁴³ Samur’un aktardığı bilgiler de bu anlatılanları doğrulamaktadır.¹⁴⁴ Osmanlı arşiv belgelerinde de Nusayrilerin İbrahim Paşa’ya karşı güçlü bir direniş sergiledikleri görülmektedir.¹⁴⁵

Tavil, üstün yetenekli ve sağduyulu biri olarak tanımladığı İbrahim Paşa hakkında, Alevi kaynaklarında iki farklı görüşün bulunduğunu ifade eder. Kimilerince (ki bunlar Osmanlı’nın büyük zulümlerine uğramış kıyı halkıdır)

¹⁴⁰ Maoz, a.g.e., s. 19.

¹⁴¹ Et-Tavil, a.g.e., s. 288. Reyhani de, Nusayrilerin yaşadığı tüm bölgeleri etkisine alan İbrahim Paşa işgali sırasında, Nusayrilerin Osmanlı’nın yanında yer alarak İbrahim Paşa’ya karşı savaştıklarını anlatıyor.: Reyhani, Gölgesiz Işıklar II, s. 97-102. Maoz da Nusayrilerin İbrahim Paşa’ya karşı güçlü bir direniş sergilediklerini ifade eder: Maoz, a.g.e., s. 13-14.

¹⁴² Mossa, a.g.e., s. 277; et-Tavil, a.g.e., s. 283. Dussaud de İbrahim Paşa’nın Nusayrilerin yaşadığı dağlara geldiğinde büyük bir dirençle karşılaştığını, bu süreçte buralarda yoğun bir şiddetin yaşandığını, çok sayıda Nusayrinin öldürüldüğünü ve kalelerinin yıkıldığını aktarmaktadır: René Dussaud, *Histoire et Religion des Noşairis*, Paris: E. Bouillon, 1990, s. 32-33.

¹⁴³ Uğur Akbulut, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayrileri (19. yy.)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 54, 2010, s. 113.

¹⁴⁴ Sebahattin Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Üniversitesi Y., Kayseri, 1995, s. 75-76.

¹⁴⁵ BA, HAT, 451/22354-C (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920) Haz. A. Sinan Bilgili vd, Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010, s. 37.)

İbrahim Paşa değerli, büyük bir insandır, halka eşit davranan, din ayrımı yapmayan adil bir tutum sergilemiştir. Kimilerince de tam tersi bir biçimde, İbrahim Paşa büyük bir zalim ve onun dönemi de baskı ve işkenceyle geçen bir felaket süreci olarak görülmektedir.¹⁴⁶ Tavi'l'in de belirttiği gibi, muhtemelen bu iki portre de doğrudur. Çünkü Nusayrilerin Paşa'ya ilişkin tutumu farklı olduğu için, gördükleri muamele de farklı olmuştur. Nusayrilerin geniş kesimi İbrahim Paşa'ya direnmiş ve bunun karşılığında büyük çaplı şiddetle karşılaşmışsa da Paşa'nın karşısına çıkmayan kesimler açısından bu sürecin bir zulüm dönemi olarak görülmemesi anlaşılır bir durumdur.

Suriye'deki iç dengelerin İbrahim Paşa yönetiminin aleyhine dönmesi, Paşa'nın geniş halk kesimleri nezdinde popülaritesini yitirmesi, Osmanlı sultanının müdahalesi için elverişli bir durum yaratmıştı. 1838'de İngilizlerle yapılan ticaret anlaşmasının ardından elde edilen İngiliz siyasi desteği de sultanın elini güçlendirmişti.¹⁴⁷ Neticede, İngiltere'nin desteğiyle birlikte İbrahim Paşa'nın Suriye'den çıkarılmasının ardından Osmanlı egemenli bu bölgede tekrar tesis edildi¹⁴⁸ ve bunu müteakip Osmanlı merkezi yönetimi başlatmış olduğu reformları burada da yürürlüğe koymaya girişti.

Tanzimat reformlarının başlangıcından kısa süre sonra, Osmanlı İmparatorluğu bazı il merkezlerini imparatorluk yönetimine bağlama yoluna gitti ve böylelikle aslında Bab-ı li ile tebaa arasına 'aracı adamlar' yerleştirmiş oldu. Bütün bu merkezileştirme çabaları siyasi düzeyde valilerin durumunu etkiledi, çünkü vali Bab-ı li'nin doğrudan temsilcisi konumundaydı. Bu, özellikle yarı-özerk bölgeler (iller) açısından egemenliğin merkezileşmesine karşılık geliyordu.¹⁴⁹

Halep, Şam ya da Kudüs'te aslında daha önce olduğu gibi güçler dengesi, vali, askeri komutanlar ve yerel ileri gelenler arasında kurulmuştu. Ama 1840'ta Fransız

¹⁴⁶ Et-Tavi'l, a.g.e., s. 284. Tavi'l, aynı yerde, İbrahim Paşa'ya en büyük kını, sıradan halkla aynı muameleye tabi tutulan mukaddemlerin (aşiret liderleri) beslediğini belirtir.

¹⁴⁷ Yavuz, 2005, s. 73.

¹⁴⁸ Mısır kuvvetleri "yaklaşık on yıl Suriye vilayetini işgal edip yönetmiş olsa da nihai amacında başarısız olmuş ve son olarak İngiliz donanmasının askeri müdahalesi ile Mısır'a geri çekilmeye mecbur olmuştur. Bununla birlikte, 1 Haziran 1841 tarihli ferman ve 13 Temmuz 1840 tarihli ikinci Londra Anlaşması ile Muhammed Ali'nin Mısır'ın mirasçı paşası olduğu onaylanmıştır. Paşanın sultanın hükümdarlığı altında olacağı doğrudur, ancak hakiki uygulamada Mısır yönetimi siyasal, ekonomik ve hatta askeri bakımdan hemen hemen tamamen özerk hale gelmiştir. Paşa kendi evinin efendisiydi": Zeine, a.g.e., s. 44.

¹⁴⁹ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 20.

modeli örnek alınarak yeni bir düzenleme getirilmiştir. Yeni oluşturulan il meclisinde illerin önemli eşrafı temsil ediliyordu. 1854 yılında bunu meclisin idari meclis ve denetim meclisi olarak ikiye ayrılması izledi. 1865 yılında, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin Suriye'de uygulanması gündeme geldi ve bunun sonucu olarak Suriye, Halep, Şam ve Beyrut olmak üzere 3'e ayrıldı¹⁵⁰ ve bunlar da kendi içlerinde birimlere ayrıldı. Vilayetler sancaklara (livalara), sancaklar kazalara, bunlar da en küçük birim olan nahiyelere. Yönetici olarak illerde vali, sancakta kaymakam, kazada müdür, nahiyede de muhtarlar görev yapıyordu.¹⁵¹

Tanzimat sürecindeki idari yapılanmada, imparatorluğun amacı Suriye eyaletlerindeki çeşitli yetkililer arasında dengeyi kurmak ve valilerin yetkilerini sınırlandırarak bölgeyi İstanbul'daki merkezden yönetmekti. Bu yeni bir Osmanlı fikri değildi, eski bir yöntemin yeniden canlandırılmasıydı. Ama artık ihanet, güvensizlik ve görevlilerin doyumsuz hırs ve arzularına karşı uyanık ve tecrübeli bir bünyeden neşet ediyordu. Bu politika geçmişte, Suriye'de fiilen bağımsız bir paşalığın önüne geçememişti; fakat şimdi valilerin çok güçlenmesini önleyecek etkiye sahipti. Eyaletin bu genel yöneticisinin, artık birçok mutlak yetkiden yoksun kalmasından dolayı pek bir ağırlığı kalmamıştı. Valilerin görev süresi 1 yıl hatta kimi zamanlar bundan da az bir süre ile sınırlandırılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi, valinin yetkilerini kısıtlayan bir başka yeni yapı da eyaletlerde oluşturulan

¹⁵⁰ Maoz, bu 3 eyaleti şöyle sıralar: Halep, Şam ve Sidon (Sayda) A.g.e., s. 31-2. Ayrıca, Halep'in doğal ticari limanı olan İskenderun, paşalıktan ayrılıp Adana Valisinin yetki alanına verilmiştir. Urfa da Halep'e eklenmiş. Hama, Hums, Ürdün'ün doğusu Şam eyaletine bağlıydı. Sidon paşalığının başkenti Beyrut'tu, Lübnan'ın büyük bölümü ve Filistin buraya dahil edildi. Beyrut (Şam'dan sonra) 1840'ların başlarında fiilen bütün Suriye yönetiminin merkezi olmuştu. Sidon eyaleti içerisinde özel statülü iki bölge vardı. Birincisi Mount Lübnan ki 1841'de iki bölgeye ayrıldı (Dürzi ve Maruni kaymakamlarca yönetilen) iki bölge de özerkliğe sahipti. İkincisi, Kudüs Sancağı ve Nablus ve Gazze sancaklarıydı, bunlar birlikte Sidon'a bağlı bir bölgeydi. Daha sonra Kudüs'ün konumu değişir, yöneticisi doğrudan İstanbul'a bağlanır. A.g.e., s. 32-33. Ayrıca yeri gelmişken şunu da belirtelim: Çeşitli eserlerde Osmanlı devletinin eyalet yapılanmasına ilişkin verilen bilgiler belli bir döneme ait olabiliyor. Uzun yıllar içerisinde bu idari yapılanmada birçok değişiklikler olmuştur. Kimi zaman sancaklar bir eyaletten alınarak diğer bir eyalete dahil edilmiş ya da ayrı bir eyalet haline getirilmiştir; kimi zaman eyalet tamamen ortadan kaldırılarak sancakları komşu eyaletlere bağlanmıştır: Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12426.pdf>, (E.T. 27.01.2012), s. 189, 9. dipnot. Samur da, 3 eyalete ayrılmış olan Suriye bölgesinin Halep ve Şam dışındaki 3. eyaletinin kimi zaman Sayda kimi zaman Trablus olarak adlandırıldığına ve zaman zaman eyalet sınırlarında değişikliklerle birlikte eyalet merkezinin de değiştirildiğine işaret eder: Samur, a.g.e., s. 4-5.

¹⁵¹ Arsuzi-Elamir, s. 21. Dumont'a göre, 1864'te "yapılan reformun en cesur yanı, taşra idaresinin bütün aşamalarında, çeşitli sorumlulukları olan seçilmiş ya da atanmış heyetleri getirip işin içine sokması"dır: Paul Dumont, *Tanzimat Devri*, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007, s. 82.

‘meclis’lerdi. Bu meclisler teoride valiye yardımcı olacaktı. Fakat gerçekte bakıldığında, meclis, yerel gücü ve imparatorlukça kendisine verilmiş olan geniş yetkilerle eyaletin idari meselelerine etkin olarak müdahale etmiş ve sıklıkla Tanzimat sürecinin ilerlemesini zorlaştırmıştır.¹⁵²

1852’de imparatorluk, oluşum aşamasındaki merkezi yönetimin zararlı yanlarının farkına vararak, valilerin yetkilerini genişleterek bir kez daha eyaletlerde onların etkili bir yönetici olmalarını sağlamıştır. 28 Kasım 1858 tarihli bir fermanla idarenin bütün kollarını (mali ve askeri yetkililer ve eyalet meclisi de dahil) valinin yönetimi altına vermiştir. Valiler artık düzenli kuvvetleri çağırabilir, mali hesaplar üzerinde denetleme yapabilir ve meclise üye atayabilir ya da üyeleri görevden alabilirdi. Ayrıca kendi altında bulunan idari birimlerin şeflerini (kaymakam, müdür vb) atayabilir ve görevden alabilirdi. Aynı zamanda yasal yetkileri de kamu düzenini sağlamasına imkân verecek şekilde genişletildi. İmparatorlukça onaylanan ölüm cezalarını infaz edebilecek, küçük suçlarda merkeze danışmadan cezalandırma yoluna gidebilecekti. Böyle 1852’lerin sonlarında teorik olarak valilerin yetkileri hemen hemen geçmişteki paşalar kadar genişlemişti.¹⁵³ 1864 Vilayet Nizamnamesi, özellikle de 1871 Vilayet Nizamnamesi ile valilerin birçok alanda oldukça güçlü bir konuma kavuştukları görülmektedir.¹⁵⁴

Yerel idari yapıdaki bu düzenlemelere değindikten sonra, merkezileşmede önemli bir başka konu olan ordunun konumuna da yer vermek gerektiğini düşünmekteyiz. Suriye eyaletlerinin yönetiminde ve Tanzimat reformlarının uygulanmasında 1840-1861 arasında, düzenli Osmanlı ordusunun oynadığı rol, diğer birimlerle karşılaştırıldığında oldukça önemli ve baskın bir karaktere sahipti. Halkın çoğunlukla silahlanmış olduğu, savaşçı dağ toplulukları ve güçlü göçmen kabilelerden meydana gelen Suriye gibi bir ülkede, istikrarlı bir hükümet ve düzenli bir idare kurabilmenin yolu güçlü bir askeri oluşumla mümkün görülmüştür. Bölgedeki yerel toplulukların aşırı özerklik istekleri ve değişime karşı halkın muhalefeti, askeri gücün kullanılarak Filistin ve Suriyeliler üzerinde çeşitli tedbirlerin uygulamasını gündeme getirmiştir, özellikle de doğrudan yönetimle ilgili

¹⁵² Maoz, a.g.e., s. 34-36.

¹⁵³ Maoz, a.g.e., s. 36.

¹⁵⁴ Bkz. Erkan Tural, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Talimatnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 14, S. 1, Ocak 2005, s. 71-74

olan askere alma ve vergilendirme gibi konularda. Bu şekilde kamu düzeni hem kırsal alanlarda hem de şehirlerde sağlandı ve itaatsiz olan bölgelerdeki vergi kayıpları giderildi.¹⁵⁵

Tanzimat sürecinde, Osmanlı yönetiminin temel amacı doğrudan idaresini kurarak yerel otonomilerin gücünü kırmak ve heterojen toplulukların isyankar ve savaşı duruşlarına son vermektir. Suriye'nin dağlık bölgelerinde, Osmanlı yöneticilerinden hemen hemen bağımsız olan kendi şeflerince yönetilen savaşı insanlar yaşamaktaydı. Suriye çöllerinde ve Ürdün'ün batısında güçlü konumda olan Bedeviler bulunurdu, bunlar da başlarına buyruk hareket ederlerdi. Bütün bu coğrafyanın, Osmanlı yetkililerine ve uygulamalarına karşı çıkmak, direnmek ve gerekirse bu otoriteyle savaşmak gibi bir "geleneği" vardı. Bu gibi yerlerde düzeni sağlamanın yolu, ilkin yerel özerkliğin temellerini aşındıracak uygulamalar sahneye koymak olarak görülürdü. Bunun için önce, yerel şefleri askeri güçlerinden yoksun bırakmak için halk silahsızlandırılır ve askere alınır. İkinci olarak da yarı-feodal sistem tasfiye edilerek doğrudan vergilendirme yöntemine başvurulurdu. Başka biçimde söylersek, Osmanlı açısından, öngörülen yeni düzeni uygulayabilmek üzere gerekli olan ordunun yapılanması bakımından zorunlu olan insan ve parayı karşılayabilmek için askere alma ve vergilendirmeye başvurulması elzemdir.¹⁵⁶ Osmanlı Devleti, egemenlik süresince bunu gerçekleştirmek için önemli bir çaba ortaya koymuşsa da arzu edildiği ölçüde başarı sağlanamadığı söylenebilir.¹⁵⁷ Bir

¹⁵⁵ Maoz, a.g.e., s. 44-45.

¹⁵⁶ Maoz, a.g.e., s. 75-76.

¹⁵⁷ 1841 Nisan'ında Gülhane Fermanına yerel bir tepkiden bahsedilir. Sünni Müslümanlar orduya katılmayı, evlerine dönemeyecekleri korkusuyla reddederler. İbrahim Paşa'nın zalimce askere alma hatırası bu karşı çıkışlarını daha da güçlendirir. Dağlardaki ve kırsaldaki yerel liderler, kendi askeri güçlerinin zayıflamasına ve özerk yapılarının aşınmasına neden olacağı düşüncesiyle hükümetin bu yöndeki uygulamalarını kabul etmekte isteksizlerdi. Bu sebepten ötürü 1843-46 yılları arası askere almanın başlangıç adımı olarak, Suriye'de nüfus sayımı girişimleri olmuş, aynı zamanda belli bölgelerde zorla silah altına almalar söz konusu olmuştur. Suriyeliler buna şiddetli biçimde silahlı direnişlerle karşılık vermiştir. Osmanlı yetkilileri genel bir isyandan korktukları için askere alımları bir süreliğine askıya alma kararı almış ve dikkatli hazırlıklar sonrasında yeni uygulamaları hayata geçirmeye çalışmışlardır. İlk olarak her sancakta güvenli bir nüfus tespiti yapmaya çalışılır. Daha sonra Suriyeliler için askerlik 5 yıla sınırlandırılır. Aynı zamanda askerliğe karşı çıkan liderlere çeşitli cezalar verilir, çeşitli suçluların askeri hizmet için yakalanmasına çalışılır. 1847'de İmparatorluğun genel askere alma uygulamasının ardından, 1848'de Suriye eyaletlerinde tekrar bir nüfus sayımına girişilmiştir. Suriyelilerin birçoğu bu uygulamaya direnebilmek için silahlanmaya giderken binlercesi dağlara kaçmıştır. Neticede bu sayım tüm önlemlere rağmen tam olarak başarılı olamamıştır. Daha geniş çaplı hazırlıklardan ve askeri tedbirlerden sonra, genel asker alımı 1850'de daha önceki tamamlanamamış sayım üzerinden başlamıştır. Halep'te, bu askere alımların sonucu olarak bir isyan meydana gelir. Birçok bölgelerde, özellikle dağlarda ve göçebe bölgelerde askere alımlar şiddetli

düzeye kadar halk silahsızlandırıldı, askere alınabildi ve vergilerini ödemeleri temin edildi, fakat buna karşı direnç neredeyse hiç bitmedi. Aşağıda Nusayrilerin durumu anlatılırken bu konuda çok sayıda örnek olay aktarılacaktır.

3.2. Osmanlı Reform Sürecinde Nusayriler

Osmanlı yönetimi altında uzun yüzyıllar geçiren Nusayrilerin bu süreçte gerek sosyo-ekonomik gerekse hukuki-siyasi açıdan oldukça kötü koşullar içerisinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına, özellikle Abdülhamid dönemindeki Nusayrilere ilişkin yaklaşımdaki dönüşüme kadar, Tanzimat devri de dahil olmak üzere, devlet Nusayrilerin karşısına asayiş sağlama ve vergileri tahsil etmek üzere katı yüzüyle çıkmıştır. Kuşkusuz 19. yüzyılda Osmanlı'daki genel değişim, Nusayri bölgelerine de yansımıştır ama bu bir reformasyondan/iyileşmeden daha çok, oluşmakta olan modern devletin gerekleri doğrultusunda ve şiddeti daha sistematik hale getirmek biçiminde olmuştur. Aşağıdaki kısımlarda Nusayrilerin Osmanlı devletiyle olan ilişkilerinin genel çerçevesi çizildikten sonra, özellikle asker ve vergi toplama ile misyonerlik faaliyetleri ve ihtida politikaları bağlamında gelişen olaylar incelenecektir.

3.2.1. Genel Durum

Osmanlı idaresi çoğu zaman ağır vergilerle Nusayri toplumunu zorlamış, ayrımcı mali politikalar izlemiş, siyasal otoritenin isteklerine uygun davranılmadığında büyük cezai yaptırımlara başvurmuştur. Toplu tutuklamalar,

direnişlerle karşılaşır. Dağlık bölgelerin bütün yerleşimleri -Filistin Dağlarındakiler hariç- isyana kalkışır. Hükümet güçlerini püskürtmek için, Suriye ovalarının Bedevileri ve Türkmen göçmenleri yer yer dağlılarla işbirliği yapmışlardır. Bütün bu başkaldırıları iki yıl sürmüş ve genel bir karışıklığa neden olmuştur. Nihayetinde bu hareketlilik Türk idaresince bastırılmış ya da barış görüşmeleri neticesinde sonlandırılmıştır. 1853'den sonra zorla askere alma mesele olmaktan çıktı. Çünkü bu uygulama çok daha ufak boyutlarda uygulanmış ve bundan sakınmak için yeterince alan sağlanmıştır. Belirli yerlerde -Halep ve Beyrut gibi- 1861'e kadar yeni alımlar yapılmamıştır. Askeri alımların yapıldığı bazı yerlerde, bu alımlar kura çekimiyle belirlenmek yerine yerel ileri gelenlerce ya kavgacı unsurlardan ya da aşağı tabakaların mensuplarından seçilerek yapıldığı ifade edilir. Böylece etkin ve zengin kesimler kendilerini bu uygulamadan muaf tutabilmişlerdir. Sonraki geniş ölçekte asker alımı Şam ve Lübnan'daki 1860 olaylarını takiben meydana gelmiştir. Sonuçta, Suriye ve Filistin'de, askere alma uygulaması eksikliklerine rağmen, Suriye nüfusunun askeri gücünü zayıflatma bağlamında, Osmanlı'nın doğrudan yönetiminin bölgede ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Özellikle Suriye kasabalarında mesele bu yöndeydi. Osmanlılar paramiliter yapıyı parçalamayı başarmıştı. Fakat Dağlık bölgelerde askere alma daha az etkili olabilmiştir. Bakıldığında, İbrahim Paşa'nın doğrudan yönetimiyle birkaç yıl içinde yaptıklarını Osmanlı yönetimi 20 yıl boyunca yapamamıştır. Maoz, 1968, s. 81-86.

katliamlar, sürgünler, köy yakmalar vb. bu cezalandırma pratiklerinin içinde yer alan ve istisnai olarak addedilemeyecek uygulamalar olarak görülmektedir. Osmanlı'nın egemenlik süresince bu yaptırımlara rastlanmakla birlikte özellikle 19. yüzyılda devletin yeniden yapılanma çalışmaları ve merkezi devletin kendini daha çok hissettirmesinin de belirleyici etkisiyle bu süreçte direniş ve cezalandırma pratiklerinin küçümsenemeyecek bir düzeye ulaştığı izlenebilmektedir. Yukarıda bahsedilen reformların ise, ayrımcı uygulamaları kaldırma, kanuni güvenceler, can, mal ve ırz güvenliği gibi olumlu yönlerinin Nusayrilerin yaşamlarına çok da yansımadağı tespitinde bulunulabilir.¹⁵⁸

Nusayri bölgelerine birçok yabancı seyyah ziyarette bulunmuş, misyonerler buralarda yerleşerek çalışmalar yapmıştır. Bunlar önyargılı tutumlarına, oryantalist yaklaşımlarına, eksik ve yanlış bilgilerine rağmen ampirik gözlemlere dayalı aktarımlarla Nusayrilerin her açıdan nasıl bir “felaket koşulları” altında yaşadıklarını gözler önüne sermektedirler. Örneğin 19. yüzyılın ortalarında, bir süre Lazkiye’de yerleşen ve okul açan misyoner papaz Lyde, Nusayriler arasında geçirdiğı yılları kaleme aldığı eserinde, Nusayrilerin devletle ve çevredeki Sünni Müslümanlarla sürekli bir çatışma halinde olduklarını ve nasıl kötü koşullar altında yaşamakta olduklarını birçok olayla aktarır.

Lyde’in Burekhardt’tan aktardığı bir olayda, (onun tanımlamasına göre büyük bir adalet ve doğruluk adamı olan) Tripoli Paşası Berber, Lazkiye’de isyancı Nusayrilere karşı savaşmaktaydı. Burası kanun tanımazlığıyla nam salmış olan Kelbiye bölgesiydi. Nahr es-Seen civarında, Fransız bir kaptan, Arab il-Mulk olarak adlandırılan bir grup Arap tarafından öldürölür. Bu olay üzerine Berber’den yardım

¹⁵⁸ Bazı yazarlara göre, Tanzimat süreci ve onun getirdiğı hukuki düzenlemeler Aleviler üzerindeki baskının başka bir boyut almasını sağladı; devlet memurları elde ettikleri yetkileri Alevilerin haklarını ve mallarını gasbetmekte kullanmaktan geri kalmadılar. Örneğin et-Tavil’e göre, “Tanzimat-ı cecide, memurlara hayallerini gerçekleştirebilecekleri bir alan açtı... Alevilerin aleyhine şikayet ve ihbarları dinleyecek kulaklar icad edildi ve Alevilerin dağı askeri kuvvetler tarafından defalarca saldırıya uğradı (...) Mahkemelerde incelikli muhakeme usulleri ve incelikli nazariyeler yürürlüğe kondu; mahkemelerde yapılacak en küçük dikkatsizlik hakların elden çıkmasına yol açıyordu; bu mahkemeler tarafsız da olmayınca aleviler mallarını kaybediyor, malları başkalarına veriliyordu. İdare ve tapu işlemleri yeni yönetmeliklere göre yürütölüyor, devlet dairelerindeki memurlar yalnızca Sünni memurlardan oluşuyordu. Sonuçta gayrimenkul malların büyük bölümü Alevilerden başkasının eline geçti ve Aleviler dağlarında hapsolmuş kaldılar. Alevilerce bilinmeyen, adi senetlerin, gayriresmi satışların, muvazaa şartlarının kabulü ve mahkemelerin Sünni hakimlerle doldurulması ve kısaca dairelerdeki suistimaller, toprak, emlak ve hayvanlarıyla birlikte binöçyüz köyün Sünni ve Hristiyanların eline geçmesi sonucunu doğurdu. Buraların ilk sahibi olan Aleviler ise ırgat oldu.” Et-Tavil, a.g.e., s. 289.

istenir. Bunun üzerine katillerin şefi Kelbiye bölgesine kaçar ve onlara sığınır. Bu bölge insanları da gelenekleri icabı katili Berber'e teslim etmeyi reddeder. Sonuçta Berber bölgeye saldırır ve bütün bölge bunun üzerine ayaklanır. Savaşın neticesinde Nusayriler dağların yüksek yerlerine çekilmek zorunda kalır. Lazkiye'deki Berber'in zamanlarını iyi hatırladığını söyleyen İngiliz başkonsolosunun tercümanı, Berber'in Lazkiye'ye gelişlerinde Nusayri mahkumların o geldiğinde sokağa çıkarıldığını ve onun, mahkumların kellesini uçurtup kazığa diktirdiğini anlatır. Aktarılanlara göre, Nusayriler, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi kitap ehli kabul edilmiyor, kafir olarak görülüyorlardı ve katı (Sünni) Müslüman anlayışa göre, kılıçtan geçirilmeleri, çocukları ve karılarının köle olarak satılmaları gerekiyordu! Şeyh İbrahim Muğrabi (ö. 1827) fetvasında Nusayrilerin hayatlarının ve mallarının Müslümanlarca alınmasının serbest olduğunu yazmıştı. Nusayrilerden nefret ettiği söylenen Berber de, bu insanları sadece katletmekle yetinmemiş, mallarına da zarar vermiştir.¹⁵⁹

Lyde, Nusayri kabileleri arasındaki çatışmalardan da bahseder. Bunlardan birinde, yönetici Ali Bey'e götürmek üzere, askerler bu çatışmaların olduğu Nusayri bölgesine gelirler ve kabileler arası barışı sağlamak üzere ve güvence vererek kabile şefini alır ve Lazkiye'ye götürürler. Fakat sözlerinde durmayarak bu şefi cezaevine koyarlar. Bu davranış söz konusu kabile üyelerini deliye dönderir. Bunu üzerine kabileden 70 kişi gece yarısı Lazkiye'ye inerek cezaevini yerle bir ederek şeflerini kurtarıp dağlarına çekilirler. Lazkiye yöneticisi bu duruma çok kızar, 2000 civarında adam toplayarak (düzensiz bir birlik şeklinde) harekete geçer. 27 Kasım 1854 hükümet kuvvetleri bölgenin üzerine yürürler. Bunun üzerine bölge insanı buraları terk eder. Hükümet kuvvetleri Kırdaha köyünde kamp kurarlar. Bu civarlar tamamen boşaltılır ve insanlar daha yüksek yerlere kaçarlar. Neticede çeşitli çarpışmalar sonucu çok sayıda insan hayatını kaybeder.¹⁶⁰

1856'nın ortalarında işler tekrar kızışır. Lazkiye yöneticisi, Nusayri liderlerine, vergilerini ödemeleri için yetkililer göndermesi üzerine –durulmak bilmeyen- olaylar tekrar başlar. Sonuçta, hükümet, Nusayri bölgesine iyi eğitilmiş bir birlik gönderir ve çatışmalar yaşanır. Lyde'in arabuluculuğu ve vergilerin ödeneceği sözünün alınması

¹⁵⁹ Lyde, 1860, s. 195-96; Mossa, a.g.e., s. 277.

¹⁶⁰ Lyde, a.g.e., s. 200-202.

üzerine daha büyük olayların ortaya çıkması engellenir.¹⁶¹ Devam eden yıllarda da çeşitli çarpışmalar meydana gelmeye devam etti. Örneğin hem diğer Nusayri kabileleriyle hem de hükümetle güçlü çarpışmalara giren kabilelerden biri olan Kelbeeh'in (Kelbiye) 1858'de hükümetle çatışmalarının ardından 40 insanı öldürülür. Çatışma kabile şeflerinin 5 çocuğunun hükümete 'rehin olarak' teslimiyle sonuçlanır. Hükümet bu cezalandırmalarla yetinmez, durumdan kendine başka avantajlar sağlamak için uğraşır. Yeni vergiler salık verir, yeni taleplerde bulunur –ki bunları, bu insanları umutsuzluğa sürükleyecek tehditler eşliğinde yapar.¹⁶²

Nusayrilerin zulüm kaynağı olarak gördükleri Osmanlı yönetimine karşı yaygın bir direniş halinde olduklarını söylersek yanılmış olmayız. Bu çatışmalarda Osmanlı yöneticileri tutuklama, çeşitli biçimlerde ölüm cezaları, sürgün, toplu cezalandırmalar, silahsızlandırma gibi birçok yöntem kullanılarak Nusayrilerin direnişini yok etmeye çalışıyorlar.¹⁶³ 19. yüzyılın en önemli isyanlarının başında İsmail Hayri Bey'in önderliğinde gelişen hareket gelmektedir. Osmanlı yönetimi, İsmail Hayri Bey'le baş edemediği durumda, geleneksel bir yöntem de denilebilecek “bükemediğin bileğe hürmet et” prensibi gereğince, onu merkezin bir görevlisi olarak yetkilendirmeyi deniyor. Fakat İsmail Bey'in asi hareketleri ve daha önemlisi kabilelere parçalanmış Nusayri toplumunu birleştirme gücü Osmanlı yönetimini ürkütüyor ve sonuçta İsmail Bey'in ortadan kaldırılması kararlaştırılıyor. Kırım Savaşı dolayısıyla, İsmail Bey'le “gereğince” uğraşamayan Osmanlı Devleti, 1858'de gücünü gösteriyor. Düzenlenen askeri seferlerde çok sayıda Nusayri savaşçısının öldürülmesinin yanı sıra köyler yakılıyor ve sivil insanlar katlediliyor. Neticede, İsmail Bey, Osmanlı'nın satın aldığı yakın bir akrabası tarafından tuzağa düşürülerek öldürülüyor ve yarattığı başkaldırı hareketi bastırılarak merkezi idarenin gücü görece olarak tesis ediliyor.¹⁶⁴ İsmail Bey'in öldürülmesinin ardından da Osmanlı'nın askeri hareketi devam etmiştir. 1859 yılının sonunda Nusayrilere ait bazı köyler yakılmaya başlanır ve hükümet yetkililerinin göz yummasıyla birçok cinayetler işlenir; çaresizlik günlük hayatın bir parçası olarak sürekli artar. Lyde'e

¹⁶¹ Lyde, a.g.e., s. 206-207.

¹⁶² Lyde, a.g.e., s. 208.

¹⁶³ Moshe Ma'oz, **Esad Şam'ın Sfenksi**, Çev. H. Gündüz, İstanbul, Akademi Y., 1991, s. 20.

¹⁶⁴ İsmail Hayri Bey'le ilgili daha geniş bilgi için bkz. Talhamy, 2008, s. 895-908.

göre, bu yıkım hareketi bu topraklar üzerinde yaşayan kimse kalmayana kadar devam edecek gibi görünmekteydi.¹⁶⁵

1866 tarihinde de, Reşid Paşa'nın vali olduğu zamanda Nusayriler Osmanlı yönetimine başkaldırmışlardır. Ama isyan bastırılmış, isyancı liderler idam edilmiş ve evleri yerle bir edilmiştir. Nusayriler isyanları bastırıldıktan sonra, yaklaşık 10 yıl sonra hükümete karşı tekrar isyan etmişlerdir. Beyrut'tan Akif Paşa kumandası altında bir güç isyancıları ele geçirerek bazılarını idam etmiş bazılarını da Akka'ya sürmüştür.¹⁶⁶

Lyde'in aktarımlarına devam edecek olursak, misyoner yazarımız, görünüşe göre, Nusayrilerin yaptığı çok şeyde suçlu olarak addedilebileceklerini belirtmekle birlikte, bu insanları bu işlerden alıkoymakta yeterince çaba göstermeyen yöneticilerin, bu insanlardan daha fazla suçlu olduklarını ifade eder. Güçlü ve adil bir yönetim altında olsalardı Nusayrilerin daha farklı davranıp davranmayacaklarını, bu şekilde umutsuzca isyanlara başvurup vurmayacaklarını sorgular. Lazkiye'nin Müslüman yerel yetkililerinin (umut veya korku verebilecek biçimde) farklı davranmış olsalardı Nusayrilerin de bu tarz şiddete başvurmamış olabileceklerini, kaotik ortamın son bulabileceğini,¹⁶⁷ bu insanların bütün istediklerinin, mallarının ve hayatlarının güvenliğini olduğunu ifade eder. Uzun anlatılarının sonunda Lyde, Nusayrilerin yaşamlarına dair çizilen tablonun okuyucu tarafından oldukça melankolik olduğunun düşünülebileceğini fakat kesinlikle abartmadığını, görünenin oldukça üzücü bir manzara olduğunu ifade eder.¹⁶⁸ Lyde'in burada yöneticilerin zalim/adil olmayan tavrına ilişkin aktardığı örnekler Osmanlı Devletinin resmi belgelerinde de görülür.¹⁶⁹

Genel tabloya tekrardan dönecek olursak, Osmanlı Devleti'nin egemenli altındaki Nusayri tarihine bakıldığında, özellikle 19. yüzyılın çok önemli bir tarihsel dönemeci temsil ettiği görülür. 19. yüzyılda modern devletin doğumuna koşut olarak yoğunlaşan bir dizi isyan, silahlı çatışma, katliamlar ve devletin sert önlemleri ve

¹⁶⁵ Lyde, a.g.e., s. 209

¹⁶⁶ Mossa, a.g.e., s. 278.

¹⁶⁷ Lyde, a.g.e., s. 210.

¹⁶⁸ Lyde, a.g.e., s. 231.

¹⁶⁹ Bkz. BA, İ.DH. 409/27058 (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 51-58.)

sistemli şiddet pratikleri gibi olaylara tanıklık edilmekle birlikte, yüzyılın sonlarına doğru, Nusayrilerle devlet arasındaki ilişkinin geleneksel biçiminde farklılaşmanın meydana geldiği ve devletin Nusayri politikasında bir dönüşümün yaşandığı da gözlemlenebilmektedir. Dağılmakta olan devleti kurtarma çabası içindeki bazı Osmanlı bürokrat-aydınların reformist yaklaşımları ve II. Abdülhamid'in ihtida/Sünnileştirme politikası ve bütün bunların Nusayrilere sağladığı manevra olanakları Nusayrilerin kader çizgisinde azımsanamayacak bir rol ihtiva etmektedir. Bu konular ileriki bölümlerde Osmanlı'nın girdiği yeni süreç, Türk modern devletinin doğum koşullarını hazırlayan reform-yenilenme çabalarının yansımalarıyla birlikte ele alınarak analiz edilecektir.

Osmanlı arşiv belgelerine bakıldığında da Nusayrilere devletin yaklaşımı şu olaylar ekseninde kategorize edilebilir: Nusayrilerin isyan ve “şekavet” hareketleri ve devletin bunlara verdiği karşılık ile nizam kurma çabası, askeri yaptırımlar, Nusayri liderlerinin cezalandırılması veya ödüllendirilmesi gibi tedbirler, merkezi devletin ihdasının en önemli göstergeleri olarak vergi ve asker toplamaya yönelik çabalar, Nusayrilerin diğer topluluklarla (özellikle Sünnilerle) ilişkileri, Misyonerlerin faaliyetleri ve Nusayrileri Protestanlaştırma çalışmaları, devletin buna ilişkin çalışmaları, Abdülhamid döneminde ihtida politikaları ve bu çerçevede Nusayri yerleşimlerine okul ve mescit yaptırılması faaliyetleri... Modern devletin doğum sancılarına denk gelen bu “ilişkiler” aşağıda geniş bir biçimde anlatılacaktır.

Son olarak, hukuki açıdan bir noktayı netleştirmek gerektiğini düşünmekteyiz. Tozlu, sadrazamlık tarafından Halep valisine gönderilen 19 Mart 1870 tarihli yazıda yer alan bilgilerin bizlere Osmanlı ile Nusayriler arasındaki “hukuki ilişkinin” yönünü gösterdiğini ifade eder. Söz konusu belgedeki “Devlet-i ‘Aliyye her dürlü tekalif ve mu’amelat-ı diniyyesinde ta’ife-i merkumeyi şimdiye kadar İslam’dan ayrı tutmayarak haklarında Ehl-i İslam mu’amelesi icra itmekde bulunduğına mebni bunları da’vayı İslamiyet’de bulunduracak ahali-i İslamiyye ile umur-ı diniyyede ittifak ve ittihad hasıl idecek tedabirin ittihazı lazimeden olmağla...”¹⁷⁰ şeklindeki ifadelerle göre “Osmanlı Devleti, bütün resmi işlerde Nusayrileri ‘Müslüman’ olarak görmekte ve Müslümanlara nasıl muamele ediliyorsa onlara da aynı şekilde muamele

¹⁷⁰ BA, BEO.AYN.d (Haleb Ayniyat Defteri), 867, s. 141 (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 71).

edilmektedir.”¹⁷¹ Fakat bizce bu ifadeler Osmanlı’nın bırakalım toplumsal hayatı, başlı başına “resmi işlerde” Nusayrilere Sünni Müslümanlar gibi eşit muamelede bulunduğunu kanıtlamaz. Bunun için çok sayıda örnek gösterilebilir. Bu hususta, Nusayrilerin kendi kaynaklarına bakmak ve onların anlatılarını dikkate almak önemlidir. Nusayri yazarlardan Reyhani, Osmanlı döneminde Nusayri Alevilerin mahkemelerde şahitlik yapamadıklarını, tanıklıklarının kabul edilmediğini belirtir.¹⁷²

Reyhani, Arapça elyazması bir eserden Şeyh Musa Keferkemre’nin kendi dilinden hikayesini bize aktarır. Söz konusu hikaye H. 1030-1060 yıllarını kapsıyor (Yazar bu dönemlerin genel olarak baskıcı bir süreç olmakla beraber Aleviler için daha beter koşulların yaşandığı bir dönem olduğuna işaret ediyor). Şeyh Musa, H. 1030 yılında ‘çocukların bile saçlarını beyazlatacak derecede felaketler yaşadıklarını anlattıktan sonra, (muhtemelen Türkmen aşiretlerinden olan) Sökmen oğulları kendilerinden haraç almak üzere başlarına musallat olur. 70 kadar askerden oluşan bu topluluk günlük işlerini ve her ay ulufe olarak belli bir para talep ederler. Bu isteklerinin giderilmesi için sürekli baskı ve işkence uygulamışlardır. 90 gün kadar süren bu eziyetlere dayanamayıp bir süre köyü terk eden köylüler, köye tekrar döndükten sonra aynı şeylerle karşılaşır ve tekrar bölgeyi terk edip başka yere yerleşirler, orada da başka gruplar aynı şeyleri yapar. Tekrar yer değiştirip Safita’ya giderler. Bu sefer de buranın bölge yöneticisinin zulmüne uğrarlar. Aralarından bazıları öldürülür. Kaçıp köylerine dönerler burada, açlık, kıtlık ve vebanın illetine duçar olurlar. Bunun ardından adil bir valisi olduklarını işittikleri Şam’a doğru yola koyulurlar. fakat yolda baskına uğrarlar, yine insanlar öldürülür, kalanlardan 7-8 kişi Hums valisine teslim edilir. Vali yargılanmaları üzere bu insanları kadıya teslim eder. Şeyh Musa kadıyla tartışmaya girmesi üzerine kadının şiddetli tepkisini üzerine çeker ve kadı dinsiz olarak gördüğü bu Nusayri’yi hapse gönderir ve bir yolunun

¹⁷¹ Selahattin Tozlu, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 84.

¹⁷² Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 83. Reyhani, Alevilere gayrimenkul edinme konusunda da ciddi sıkıntılar yaşatıldığından bahseder. Hangi döneme ilişkin olduğu belirsiz olmakla birlikte, Osmanlı son dönemleri olarak tahmin edilebilecek, iki örnek olay aktarır. İlkinde, Antakya’nın bir köyünde yaşayan bir Alevi’yi 8 dönüm toprak alması üzerine, “ulan dinsiz sen tarla mı aldın?... senin ne hakkın var tarla almaya” diyerek Tapu idaresine döverek götürülen bölgenin ağası, köylüyü, topraktan kendi lehine feragat ettirir. Benzer bir olay da Arsuz’da gerçekleşir, ağanın uyarısına aldırmayan Alevi çiftçi, ağanın adamlarınca dövüldükten sonra, hiçbir yargılama olmaksızın, belli bir süreliğine, çocuklarıyla birlikte Halep’e sürgüne gönderilir: Reyhani, a.g.e., s. 86.

bulup hakkında ölüm kararı çıkarır, ancak mucizevi bir olay neticesinde Şeyh Musa kurtulmayı başarabilir.¹⁷³

Aslında, Tozlu'nun yukarıdaki tespitini aktardığımız çalışmasının hemen ilerleyen sayfalarında başka bir belgeye dayanarak söyledikleri de kendisiyle çelişmekte ve bizim yaklaşımımızı teyit etmektedir. 1892 tarihinde Halep valisinin Nusayrilerin cami ve mescitlere girmek istedikleri halde alınmadıkları üzerine yaptıkları şikayetleri değerlendirerek Şurayı devlete gönderdiği yazılarda yer alan, Nusayrileri bu yerlere almak istemeyenlerin Nusayrilerin asıl amacının “mahkeme-i şer’iyyede şهادetlerinin ‘adem-i kabuli hakkında öteden beri cari olan usulün kaldırılması ve ahali-i Müslimeden görmekde oldukları hakaretlerin” önlenmesi olduğu şeklindeki ifadelerden hareketle “demek ki Nusayrilerin şahitlikleri mahkemelerde kabul edilmemektedir” tespitini yapar.¹⁷⁴ Tespit tarihsel veriler açısından yerinde ve haklıdır, fakat daha önce söylenenlerle çelişkilidir. Mahkemelerde şahitliği kabul edilmeyen Nusayrilerin nasıl oluyor da diğer Müslümanlarla aynı muameleyi görmüş olduğu izaha muhtaçtır!

Osmanlı Devleti'nin Nusayrilere karşı tavrının özellikle Nusayrilerin hukuki statüsü konusunun sorunlu/muğlak olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti, Nusayrileri tam olarak/‘gerçek anlamda’ Müslüman olarak kabul etmiyor, onları sapkın (*heretique*) bir topluluk olarak nitelendiriyordu. Bununla birlikte, Nusayrilere, Hristiyanlara, Yahudilere tanıdığı gibi, gayrimüslim bir millet statüsü de verilmiş değildi; kendilerinden cizye alınmıyordu ve askere kabul ediliyorlardı. Kısacası, egemenlerin zihinlerinin gerisindeki gerçek tutumu bir kenara bırakırsak (ki bizce toplumsal düzlemde, halk arasında nasıl ki Nusayriler kafir olarak görülüyorduydu yöneticiler de, sadece yerel yöneticiler değil merkezdekilerin de çoğunluğu, yüzyılların ideolojik birikiminin koşullamasıyla bu şekilde düşünüyordu. Mithat Paşa gibi reformcular bir kenara konmalı kuşkusuz. Ama bize göre, Nusayriler için, “Allah onların kötü inançlarından bizi korusun” diyen Ahmet Cevdet Paşa¹⁷⁵ gibileri

¹⁷³ Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 87-91.

¹⁷⁴ Tozlu, a.g.m., s. 86.

¹⁷⁵ Yönetici zümreden olan tarihçi Ahmed Cevdet, Nasiri ya da Nasiriyye diye anlattığı Nusayrileri, sapkın ve sapık bir topluluk olarak tarif etmektedir: Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 1, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966, s. 286-288. Ortaylı, A. Cevdet Paşa'nın, rakibi olan Fuat Paşa'nın Nusayri olan hanımı ve hanımının ailesi ile ilgili yakışıksız ifadeler kurduğuna işaret eder ve bunu eleştirir: Ortaylı, a.g.m., s. 40-41.

genelin tutumuna örnek teşkil eder) resmi düzlemde Nusayriler İslam dairesiyle bir biçimde ilişkilendirilmekteydi; bir anlamda ne bu dairenin merkezinde kabul ediliyorlardı ama ne de tamamen dışında. Bu durum kuşkusuz, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, siyasal konjonktürün gereklerine uygun bir biçimde, Nusayrilere yaklaştırmaya, onlara ilişkin siyasa üretmeye olanak tanıyordu.¹⁷⁶

3.2.2. Belgeler ve Olaylar Işığında Nusayrilerin Devletle İlişkileri

3.2.2.1. Asker ve Vergi Toplama Çabası

Osmanlı İmparatorluğu'nda verginin esas olarak toprağa dayandırılmış olduğu ifade edilir. Fakat fetihler sürecinde toprakları genişledikçe gelirleri de artan imparatorluğun, gerileme ve toprak kaybetme sürecine girmesiyle birlikte gelir kaybının başlaması; artan ordu masrafları ve ordunun modernizasyon ihtiyacı da yeni gelir arayışlarını¹⁷⁷ dolayısıyla vergi sisteminde önemli farklılıkları gündeme getirmiştir. Osmanlı egemenliğinin uzun yüzyıllara yayıldığı hatırlandığında tek bir vergi sisteminden, vergi türü ve toplama usulünden bahsedilemeyeceği kolaylıkla söylenebilir. Fakat farklılaşmalara rağmen Klasik Dönem olarak adlandırılan dönemde de Tanzimat sonrasında da ortak özellikler tespit edilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu'nda vergilerin iki ana kategoride toplandığı görülmektedir. İlki Kuran ve Sünnet'e dayandırılan, cizye, haraç, öşür gibi türlerden oluşan *Şer'i Vergiler* (Tekalif-i Şer'iyye), ikincisi devletin mali ihtiyaçlar doğrultusunda ihdas ettiği, örfe dayandırılan, *Örfi Vergiler* (Tekalif-i Örfiye) idi.¹⁷⁸ Bu vergi biçimlerinin yanı sıra özellikle reayaya yönelik angarya olarak nitelenebilecek birtakım bedeni yükümlülüklerin getirildiği de aktarılmaktadır.¹⁷⁹ Ki bütün bu mali yükümlülükler uzun zamanlar, dinsel, sosyal vb. farklı nedenlerle

¹⁷⁶ Hakan Mertcan, "Nusayriler (Arap-Aleviler) ve Türkiye'de Ulus Devlet İnşa Sürecindeki Konumları", **Resmi Tarih Tartışmaları 8: Türkiye'de Azınlıklar**, ed: F. Başkaya- S. Çetinoğlu, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2009, s. 150-151.

¹⁷⁷ Heath Lowry, "Osmanlılar'ı 600 Yıl Ayakta Tutan Vergi Sistemi ve Adalettir", http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf, (E.T. 27.01. 2012), s. 9.

¹⁷⁸ Abdullah Mutlu, **Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, Ankara, TCMB SGBY., 2009, s. 43-54. Geniş bilgi için ayrıca bkz. Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2003.

¹⁷⁹ C. Can Aktan vd., "Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I", **SDÜİİBFY.**, C:7, S: 2, 2002, s. 2.

birlikte, imparatorluğun birçok değişik bölgesinde çok sayıda isyan ve direniş neden olmuştur.¹⁸⁰

Osmanlı İmparatorluğu coğrafi, iktisadi ve sosyal bakımdan birbirinden farklı bölgeleri kapsayan geniş bir toprak parçası üzerinde egemenlik tesis etmişti. Bu durumun bir sonucu olarak imparatorluk yöneticileri, herkes/her bölge için geçerli olacak yekpare bir vergi kanunnamesi düzenlemesini tercih etmemişlerdir. Bunun yerine her idari bölgenin yerel koşulları gözetilerek, vergi düzenlemesi yapılması uygun görülmüştür.¹⁸¹

Talhamy, Osmanlı egemenliğinin tesis edilmesinin ardından Nusayrilerin, *dirhem el-rical* olarak bilinen, ayrımcı bir varlık vergisine tabi tutulduklarını, bu varlık vergisinin daha sonra kaldırılmasına rağmen, Nusayrilerin, Sünni Müslüman toplumundan daha ağır vergiler ödemek zorunda bırakıldıklarını aktarır.¹⁸² 1571 tarihli “Kanunname-i İskele-i Tarablus”ta da İslam şeriatına aykırı yaşadıkları belirtilen Nusayrilere “dirhem-ür-rical” diye “bir mikdar mal ta’yin” edilmesinin “adet-i kadime” olduğu belirtilir.¹⁸³

Lyde, Nusayrilerin yaşadığı Lazkiye bölgesindeki vergi uygulamalarını şu şekilde aktarmaktadır: Buralarda yaşayan yoksul halk adil olmayan bir vergilendirmeye tabi tutulmaktaydı. Ayrıca yönetim, gelecek yılın vergisinin yarısını bu insanlardan peşinen alırdı. Hükümet, bunlarla da yetinmez daha birçok talepte bulunurdu; Lazkiye’deki en önemli ürünlerden olan tütünün üzerindeki ihraç vergisini yükseltir ve kasabalardan dağlara ekin gönderimine karşı yasak koyardı ki bunlar insanları neredeyse açlıktan ölme sınırına getirirdi. Hükümet vergileri şöyle tahsil ediyordu: Belli sayıda atlıyı bölgenin şefine gönderirdi. Bu şef bu altılıları, köylere, mahallelere götürürdü. Vergi toplayıcısı, gittiği evden vergiyi tahsil edene dek bunlardan yer içer, atına bakılırdı. Kimi zaman tahsildarlar bu yoksul

¹⁸⁰ Bkz. Aktan, a.g.m.; C. Can Aktan vd., “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II”, **SDÜİİBFY.**, C:8, S: 1, 2003, s. 1- 13.

¹⁸¹ Altundağ, a.g.m., s. 189.

¹⁸² Talhamy, 2008, s. 895.

¹⁸³ Ömer Lütfi Barkan, **XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C:1, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1943, s. 216.

coğrafyalardan vergileri toplayamadan dönmek zorunda kalırdı.¹⁸⁴ Belgeler incelendiğinde vergilendirme/vergi toplama meseleleri dolayısıyla devleti ile Nusayri toplumu arasında çok sayıda şiddetli olayın yaşandığı görülmektedir.

Sayda valisi Namık Paşa'nın Nusayrilerin üzerine asker gönderilmesine ilişkin talebe verilen cevabın yer aldığı 1855 (1271 H.) tarihli bir belgede, Nusayrilerin iki-üç senedir isyan halinde bulunduğu ve vergilerini ödemedikleri belirtilmekte. Bu durum karşısında Sayda valisinin bu insanlar üzerine asker gönderilerek isyanın sonlandırılması ve vergilerin tahsilinin zor kullanılarak sağlanması yönündeki talebe karşılık, bunun zor olduğu ve uygun olamayacağı belirtilmektedir.¹⁸⁵ Takip eden sene, 15 Mayıs 1856 (10 Ramazan 1272) tarihinde, Kırdaha müdürlüğünden Lazkiye kaymakamlığına yazılan yazıda, “kuvve-i ‘askeriyye vücuduna mütevakıf olup yohsa hal suret-i hazırada kalur ise mal-ı miri dahi tahsil olunamayacağı derkar bulunmuş” olduğu ifade edilerek, askeri güç kullanılmaksızın Nusayrilere vergi toplanmasının imkansız olduğu bildirilir.¹⁸⁶ 15 Mayıs 1856 tarihli belgede, Lazkiye kaymakamının da vergilerini ödemeyen Kırdaha ve Beytü’ş-şelef Nusayrilerinin askeri güç kullanılmaksızın bu vergileri ödemeyecekleri kanaati görülür.¹⁸⁷ Takip eden yazışmalarda, Lazkiye kaymakamı, “kuvve-i askeriyye vücuhla ihtiyâc görüldüğü ve akdemce ‘arz ve inhâ kılındığı üzere münâsib mahalden dört kıt’a top ile bir alay piyade ‘asakir-i nizamiyenin sevk ve i’zâmı lâzimedden ve ‘asâkir-i merkumenin arası uzatıldığı halde livâ-i mezkur ahvâli külliyyen perişan ve emvâl-i mürettebe-i miriyyenin tahsili müstehilü’l-imkân olup bu ise tecviz olunur mevâddan olmadığına binâ’en muvâfık-ı irade-i âliye-i âsafâneleri buyurulduğu halde ‘asâkir-i merkumenin seri’an ve ‘âcilen münasib mahalden” sevkini talep ederek, uygun olan yerlerden 4 top ve bir alay piyadenin acilen bu bölgeye gönderilmesi isteğini ortaya koyar.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Lyde, a.g.e., s. 217-218. Lyde, bulunduğu köydeki ileri gelen bir Nusayri’ye, nasıl vergileri ödemedi gönderebiliyorsunuz bu tahsildarları, diye soruyor; o da, gün geçtikçe yemeklerini azaltırdık ve artık gitmek zorunda kalırlardı, cevabını veriyor: Lyde, a.g.e., s. 218.

¹⁸⁵ BA, A. MKT. MVL. 74/84. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 40).

¹⁸⁶ BA A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 41).

¹⁸⁷ BA, A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 45).

¹⁸⁸ BA, A. MKT. MHM. 757/110. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 47).

11 Şubat 1860 (19 Recep 1276) tarihli Sadaret'ten Sayda valisi ve seraskerine gönderilen yazı içerdiği ifadeler ve yaklaşım itibariyle de ilginçtir:

Sayda Valisine ve bi'l-hassa Ser'asker Paşa Hazretlerine

Lazkiye Sancağı dahilinde ka'in Cebel-i Lazkiyetü'l-'Arab denilen mahallatda mütevattın bulun ve öteden berü bunca senelik emval-i miriyyeyi i'tadan imtina' ve her türlü edebsizlik ve uygunsuzluk ika eylemekde olan Nusayri ta'ifesinin bu aralık hareket-ı kabihalarını bir kat daha tezyid itmiş olduklarına bina'en Lazkiye'de aramsaz olan bir tabur 'asakir-i şahanenin lüzumı mikdar neferat-ı muvazzafa ile beraber üzerlerine sevk olunması hakkında mahalline vuku bulan iş'ar-ı desturileri üzerine icabatının icrasına ibtidar ille ta'ife-i merkumeden merreten ba'de uhra mevaki-i mütea'ddidede tahaşşüd iden eşhasın da'ire-i mutava'ata dühulleri zımnında nush u bend olunmuş ise de müsmir olmayarak teşhir-i silaha cür'et eylemelerinden naş mukabele-i bi'l-misl icrasıyla ne vechile münhezimen firar eyledikleri cihetle emr-i tahsilata ve husul-i zabıta esbabının istihsaline ne vechile mübaşeret olundığına da'ir Lazkiye Ka'immakamı rif'atlü efendi tarafından gelen muharrerat suretleriirsal kılındığı ve Ka'immakam-ı mumaileyhle 'asakir-i şahane binbaşı Yunus Ağa ve müdirinden mekremetlü Abdü'r-rezzak Efendi'nin bu babda vuku'a gelen hıdemat-ı mebrureleri bi-hakkın şayan-ı takdir ve Tahsin görüldüğü ifadesine da'ir tevarüd iden tahrirat-ı behiyyeleri me'aliyle suret-i mezkure mü'eddası malum-i senaveriolarak saye-i şevketvaye-i hazret-i şahanede ta'ife-i merkumenin te'dibat-ı layıkları bi-hakkın icra olunmasıyla ıslahat-ı mukteziyyezabıta-i kaviyyelerinin istihsaline dikkat olunmakda idüğü anlaşılabu bu babda masruf olan mesai-i cemile ve tedabir-i desturileri doğrusı hıdemat-ı mebrureden ve Ka'immakam ve binbaşı-i mumaileyhima ve mumaileyh Abdü'r-rezzak Efendi'nin bu yolda vuku'a gelenikdamat-ı Kamileleri dahi şayan-ı takdir ve Tahsin umurdan olarak müstelzim-i memnuniyet ve mahzuziyyet olmuş ve

salifü’z-zikr tahrirat-ı behiyyeleri meclisi valaya dahi ira’e ile kıra’at itdirilmidir mukteza-yı fetanet ve dirayet-i desturileri üzere ta’ife-i merkumenin tekarrür-i zabıta-i kaviyyeleri ve emval-i miriyyelerinin istihsali ne makule tedabire mütevakkıf ise istihsali esbabının hüsn-i istikmaline himmet buyurulması ve Ka’immakam-ı mumaileyhe tahsini havi tahrirat-ı mahsusa yazıldığından mumaileyh Binbaşı Yunus Ağa’ya taraf-ı vala-yı ser’askeriden ve mumaileyh Abdü’r-rezzak Efendi’nin hıdemat-ı vakı’asının takdirini havi kendisine tahrirat-ı seniyyeleri tastir kılınması tezekkür olunmağla icabının icrasıyla her halde ifa-yı me’asir-i reviiyetkariye himmet buyurmaları siyakında şukka¹⁸⁹

Belgenin tarihi 1860 yani Tanzimat ve Islahat fermanları ilan edilmiş, reform süreci yaşanıyor, tebaya yönelik hoşgörü, eşitlik söylemi üst düzeyde fakat kendi tebaasından olan Nusayriler “her türlü edepsizlik ve uygunsuzluk” içinde olmakla niteleniyor! Görüldüğü gibi vergilerini ödemeyen ve her türlü edepsizlik ve uygunsuzlukla suçlanan Nusayrilerin üzerlerine asker gönderilerek cezalandırılması dahi yeterli görülmemiştir.

Yine arşiv belgelerinden 13 Şubat 1865 (17 Ramazan 1282) tarihli metin dikkat çekicidir. Geniş bir içeriğe sahip olan bu belge Lazkiye ve Cebel-i kelbiyye’de yaşamakta olan Nusayrilerin vergi meselesi ve askerlik kurasına katılmamaları ve çevreye yönelik saldırılarıyla ilgili olup Nusayrilerin adeta tebaa olmaktan çıktıkları bu hallerine bir an önce son verilerek hizaya getirilmeleri gerektiğine ilişkin Şam Valisi Esad Muhlis Paşa tarafından Sadaret’e yazılan yazıdır. Bu metinde de 1860 tarihli metine benzer biçimde, “Nusayri milleti gayet edepsiz ve fettan bir kavim olarak” tanımlanmakta ve “enva-ı fesadı icra edegeldikleri”nden bahsedilmektedir.¹⁹⁰

Yukarıda da belirtildiği gibi, Nusayriler sadece vergilendirmeye değil asker alımlarına karşı da uzun süre muhalefet ederek direnmiş, bu konuda birçok çatışma yaşanmış ve devlet sert tedbirler ile meseleyi kendi yönünden “çözmeye” çalışmıştır.

¹⁸⁹ BA, A. MKT. UM. 395/98. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 59).

¹⁹⁰ BA, A. MKT. MHM. 349/68. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 62-65.)

Nusayriler direnişleri kırıldığı ölçüde asker olarak kaydedilebilmiştir. 28 Nisan 1852 tarihli, Sadaret'ten Sayda Valisi Mehmet Paşa'ya gönderilen tezkirede, asker alımın ilişkin kuraya muhalefet eden Nusayrilere karşı önlemler alınması uygun görülmüştür.¹⁹¹

6 Mayıs 1852 tarihli Sadaret'in yazısında devletin asker alımına ilişkin tedbirlerde başarılı olduğu görülmekte: "Sayda eyaleti dahilinde ka'in mahall-i ma'lume kur'a-i şer'iyyesinin tamamen icrasını ve Lazkiye Sancağı muzafatından olub muhalefet üzerine bulunan ta'ife-i Nusayriyye kazalarının dahi bundan evvelce teşebbüs ve iş'ar olunan tedbir semerresiyle bi's-suhule husul-i ita'at ve inkiyadlarıyla kur'alarının icrasına mübaşeret olundığını mutazammın Sayda valisi devletlü paşa hazretlerinin bu kerre dahi gelen iki kıt'a şukkası manzur-ı 'ali buyurulmak için arz ve takdim kılınmış olmağla muvafık emr ü ferman hazret-i padişahi buyurulduğu halde işbu şukkalara dahi münasibi vechile cevabnameler yazdırılacağı beyanıyla tezkire"den asker alımlarına ve kura usulüne muhalefet eden Nusayrilerin alınan tedbirler karşısında bu kez sorun çıkarmaksızın uygulamaya iştirak ettirildikleri anlaşılmaktadır.¹⁹² Fakat bunun her zaman bu biçimde mümkün olmadığını, en azından Osmanlının son yıllarına, II. Abdülhamid'in hayata geçirmeye çalıştığı dönüşümün etkilerine kadar merkezi devlet uygulamalarının çoğunda olduğu gibi bu konuda da direnişlerin, karşı duruşların önemli ölçüde devam ettiği ifade edilebilir.

3.2.2.2. Misyonerlik Faaliyetleri ve Devletin İhtida Politikaları

19. yy. sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ne yönelmiş tehditlerden biri de misyonerlik faaliyetleri olarak kabul edilir. Emperyalist politikalarla misyonerlik faaliyetleri arasında ontolojik bir ilişki bulunduğu söylenebilir.¹⁹³ Osmanlı'daki misyonerlik faaliyetleri bir yandan devletin meşruiyet çabalarına zarar veriyordu diğer yandan Avrupa kamuoyunda Osmanlı karşıtı bir tutumun oluşmasına olanak

¹⁹¹ BA, MKT. MHM. 46/19. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 38).

¹⁹² BA, A. AMD. 37/70. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 39.)

¹⁹³ Bu tür faaliyetler, bir nevi, emperyalizmin keşif kolu olarak değerlendirilmesi yanlış olmasa gerek. Bu konuyla ilgili bir inceleme için bkz. Hakan Mertcan, "Oryantalizm-Sömürgecilik ilişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin'in Lambasına Uzanan 'Aşk'ın Bitmeyen Kanlı Serüveni", **Milel ve Nihal**, C: 4, S: 2, 2007, s. 11-28.

sağlıyordu.¹⁹⁴ Bu misyonerlik çabaları sadece Hristiyan topluluklara yönelik yürütülüyordu. Müslüman topluluklar ve çeşitli heterodoks-marjinal gruplar da faaliyetlerin hedef kitlesi içerisindeydi. Kuşkusuz Nusayriler de bunlar içinde dikkati üzerinde toplayan bir topluluktu. Misyonerlerin bu yönelimlerinin Osmanlı yöneticilerini tedirgin ettiği ve önlem almaya zorladığı söylenebilir. Devletin ürkmesinde misyonerlerin eğitim faaliyetleri çerçevesinde şimdiki kuşakların da ötesinde gelecek kuşakları etki altına alacak gücü yakalama olanakları olduğu gibi, henüz siyasal erk tarafından yeterince istifade edilememiş fakat bu yönde değerlendirilebilecek güçlü potansiyeller taşıdığı düşünülen –Nusayriler gibi- toplumların elden kaçması olasılığı da etkili olmuştur.¹⁹⁵

Misyonerlik meselesiyle “başa çıkmanın yollarından biri, özellikle Şiiler, Nusayriler ve Yezidi Kürtler gibi marjinal unsurlar arasında tatbik edilen ve amacı onları Sünni Hanefi itikada döndürmek için sistematik olarak uygulanan programdı.”¹⁹⁶ Bu şekilde, İslam birliğini hedef alan Abdülhamid, ihtida politikasına ağırlık vermiştir. Belgelerden de takip edilebildiği gibi, bu konuda eğitim, esaslı bir araç olarak benimsenmiş, camilerle birlikte okulların yapımına ağırlık verilmiştir.

Osmanlı’nın ihtida politikasının hayat bulduğu süreci inceleyen Deringil, Osmanlı Devleti’nin Shmith’in ‘eğitmen devletler’ kavramı çerçevesine yerleştirilebileceğini açıklar.¹⁹⁷ Özellikle ilköğretimi yaygınlaştırarak kendi ideolojisini genç dimağlardan başlayarak empoze etme çabası tam da Osmanlı’nın sosyal mühendislik yaklaşımıyla uyum içerisinde görülür. Osmanlı batıda olduğu ölçüde zorunlu ve yaygın bir ilköğretimi yaşama geçiremezse de Tanzimat’tan

¹⁹⁴ İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya gibi pek çok yabancı devletin Hristiyan cemiyetlerince altına imza atılan bir dilekçede, Osmanlı ülkesinde, hukuk düzeni itibarıyla, Hristiyanların inançlarının gereğini serbestçe yerine getirmeleri gerekirken, bunun engellendiği, Hristiyanlığı seçenlere karşı kötü davranıldığı yönünde şikayetler bildirilmiştir. Belgede “Nusayrı ta’ifesinden biri Hristiyan mezhebine duhul ile bir misyoner mektebinde ve kendi halinde mu’allimlik itmekde iken geçen bin sekiz yüz yetmiş üç senesi Eylülünde nâ-gehân tevkif idilerek Şam-ı Şerif’e sevk ve orada habs olunduktan başka ahz olunan ma’lumât-ı mevsukaya göre sebb ü şetm ve darb itmek ve aç bırakmak gibi” kötü muamelelere maruz bırakıldığından bahsedilmiştir. Osmanlı yetkililerin verdiği cevap, bu din değiştirmenin askerden kaçmanın bir yöntemi olarak kullanıldığı, bu biçimde din değiştirmenin askerlik vazifesini ortadan kaldırmayacağı, bunun askeri kanunlara aykırı olduğu ve böyle bir şeye müsaade edilmesinin kötü örnek oluşturacağı biçimindeki açıklamalar bakımından da ilginçtir. **İ. HR. 266/15960-1. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 82-85.)**

¹⁹⁵ Selim Deringil, **Simgeden Millete: II. Abdülhamid’den Mustafa Kemal’e Devlet ve Millet**, İstanbul, İletişim Y., 2007, s. 112-13; ayrıca Deringil, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. G. Ç. Güven, 3. B., İstanbul, YKY, 2007, s. 148.

¹⁹⁶ Deringil, **Simgeden Millete**, s. 115-116.

¹⁹⁷ Deringil, **Simgeden Millete**, s. 138.

sonraki süreçte İmparatorluğun en uç noktalarına kadar ulaşmaya çalışan bir eğitim ağı oluşturmaya gayret göstermiştir. Bu çerçevede uzun yıllar Nusayrilerin yaşadığı bölgelere eğitim olanakları götürmeyi akıllarına getirmeyen Osmanlı yöneticileri misyonerlerin faaliyetleri, dağılma tehlikesiyle yüzyüze olan devletin birlik ve güç arayışları, ideolojik meşruiyet üretim zarureti gibi nedenler dolayısıyla okul yapımına, eğitim kadrosu oluşturulmasına ve bunlar için ödenek tahsis edilmesine “olabildiğince” ağırlık vermiştir. Osmanlı arşivlerini incelemek tabloyu netleştirecektir.

1884 tarihli Şam’dan yazılmış bir mektuptan, İngiliz ve Fransızların kendi emperyal amaçları doğrultusunda Suriye ve Filistin’deki çeşitli topluluklarla ilgilendikleri, bunlar arasında Dürzi ve Nusayrilerin de yer aldığı ve okullar açılarak bu toplulukların çocuklarının Hristiyanlığa kazanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.¹⁹⁸

1889’da Meclis-i Vukela’da Nusayrilerin Hristiyanlaştırılmasına yönelik faaliyetlere karşı önlemler görüşülmüştür. 21 Ekim 1889 tarihli belgeden Meclis-i Vukela’nın kararını okumaktayız:

Hülâsa-i me’âli

Lazkiye Sancağı ahâlisinin ekseri Nusayri olup bunları Hristiyanlığa celb için teşebbüsât-ı hâriciyye eksik olmadığından ve Nusayrileri diyânet-i İslâmiyyeye da’vete vasıta-i müstakille mektebler olduğundan bahisle gösterilen mahallerde sekiz bâb mekteb-i ibtidâ’iyye te’sis ve küşâd olunmak ve seyyâr müfettişliğine bâb-ı fetvâca evsâf-ı matlube ile muttasıf ‘ulemâdan bir zât ta’tin kılınmak üzere ma’ârif hisse-i i’ânesinden ma’ârif nezâretine ‘âid nısfının terki lüzumuna ve ol bâbda ba’zı ifâdeye dâ’ir Beyrut Vilâyetinden vuku’ bulan iş’âr üzerine nezâret-i müşârünileyhâ ile muhâbereli tezkire-i sâmiyye melfufiyle beraber kırâ’at idildi

Karârı

Cevâb-ı nezâretde hisse-i mezkûre nısfı Der-sa’âdet mekâtib-i ‘âliyye mesârifinin karşılığı olduğu cihetle bunun mekâtib-i sâ’ireye

¹⁹⁸ BA, Y. EE.KP, 1/80. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 90-93.

sarfi câ'iz olamayacağı dermeyân idilmiş ise de ahâli-i merkumenin diyânet-i İslâmiyyeye celbi dilmek üzere ber-muceb-i iş'âr-ı mahalli lâzım gelen yerlerde mekâtib-i ibtidâ'iyyenin te'sisi muktezi idüğinden zıkr olunan Lazkiye Sancağı ma'ârif hisse-i i'ânesinin kâmilen mahalline terkiyle bunun oralarda icâbı kadar mekâtib-i ibtidâ'iyye te'sis ve seyyâr müfettişliğine dahi kezalik iş'âr-ı vilayet vechile bâb-ı fetvâca münâsib bir zâtın ta'yin kılınması ve livâ-i mezbur dâhilinde lüzumı kadar ibtidâ'iyye mektepleri te'sis olundukdan sonra ma'ârif hisse-i i'ânesi nısfının yine ma'ârif nezâretince istifâsı bi-t tensib ana göre icrâ-yı icâbının cevâben nezâret-i müşârünileyhâya iş'ârı karârlaştırıldı¹⁹⁹

Görüldüğü gibi, Lazkiye Sancağı'nda yaşayan Nusayrilerin Hıristiyanlaştırılmaya çalışıldığı buna karşı önlem olarak bu bölgelere okullar inşa edilmesi ve seyyar bir müfettiş atanması kararlaştırılmıştır.

1893 tarihli Adana Maarif Müdürlüğünce yazılan yazıda, Amerikalı misyoner Dr. Metheny'nin okulunun faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Dr. Metheny'nin 7-8 sene önce izinsiz bir biçimde, Mersin'de bir misyoner okulu açarak özellikle Nusayri kız çocuklarını bu okulda yetiştirerek Protestanlaşmalarını sağladığı, bu kızların kendi topluluklarına dönerek Protestan propagandası yapmaları ve bu sayede Nusayrilerin Protestanlığa dahil edilmelerinin hedeflendiği anlatılmaktadır.²⁰⁰

1870'li yıllardan itibaren -çok sınırlı da olsa- Sünniliğe geçişe ilişkin (hazırlık adımları olarak nitelenebilecek) dilekçeler verdiği görülen Nusayri gruplarının, yüzyılın sonlarına doğru, ihtida politikasının derinleşmesiyle beraber Sünniliğe geçme, okul ve cami yapılması isteklerinin arttığı görülmektedir. Bu Sünnileşme yönündeki isteklerin neden ve anlamını tartışmayı ileriki sayfalara bırakmaktayız.

¹⁹⁹ BA, MV.48/32 (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 98-99).

²⁰⁰ BA, Y. PRK. MF, 3/11. Dr. Metheny vakıasının Osmanlı yetkililerini çok uğraştırdığı anlaşılmaktadır. Bu konuda çok sayıda yazışma bulunmaktadır. Bu belgelerde, Metheny'nin okulunda bazı kızların ailelerinin rızası hilafına zorla tutulduğu, daha sonra bazı Nusayri kızların Amerika'ya kaçırıldığı gibi ciddi iddialar yer almaktadır. Bu konudaki belgelerin özeti için bkz. A. Sinan Bilgili, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010, s. 58-72.

1870 tarihinde, Antakya Nusayrilerinden bir kısmı Sünnilerle aynı camilere gitmek istediklerini beyan etmişlerdir. Bunun üzerine bunun uygun olup olmayacağı tartışılmış neticede bu istek olumlu olarak değerlendirilmiş, ardından bu insanların yaşadığı yörelerde cami ve mektep inşa edilmesi, imam, vaiz gibi din görevlileri tayin edilmesi gündeme gelmiştir.²⁰¹

27 Mayıs 1890 tarihinde Yıldız Sarayı'na "Geçende Lazkiye Nusayrilerinde on beş bin nüfus 'aka'id-i İslamiyyeyi kabul itdiği gibi bu kere de Lazkiye'de Merkab kurasında bulunan kırk bin kadar Nusayrinin kabul-i 'aka'id eyledikleri mahalli mutasarrıflığına altmış nefer şüyuh imzasıyla beyan ve i'lan itdikleri" bildirilmiştir.²⁰² Böylece Merkab kazasından yüksek sayıda Nusayri'nin, toplumun en önemli kesimini oluşturan şeyhlerden 60 kadarının beyanıyla, Sünni-Hanefiliğe dönderildikleri anlaşıyor. Bunu takiben ilgili yerlerde mescit ve okul yapılması talebi dile getiriliyor.²⁰³

3 Haziran 1890 tarihli Meclis-i Vükela kararında Lazkiye'ye bağlı olan Cibal-i Nusayriyye köylerindeki Nusayrilerin inançlarını düzelterek Sünni/Hanefiliğe geçtikleri bundan dolayı buralara 23 okul ve 15 mescit yapılması, bunlar için gerekli ödeneğin Lazkiye Maarif bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır:

Ahâli-i Nusayriyeden birçoğunun bu suretle tashih-i din ve i'tikad eylemeleri muhassenât-ı 'asariyye-i hazret-i hilâfetpenâhiden olarak şâyân-ı şükür ve memnuniyet olduğu gibi Lazkiye mutasarrıflığından vârid olan telgrafnâmede bunlar için iktizâ iden kütüb ve resâ'ilden başka şimdilik büyücek karyelerde on beş mescid-i şerif ile yigirmi üç bâb mektebe lüzum görüldüğü anlaşılmış ve Beyrut Vilayetinin cümle-i iş'ârâtından bulunduğu vechile yapılacak mesâcid ve mekâtibin kireç ve taş gibi levâzımı ahâli tarafından i'âneten tedârik olunmak üzere beherinin dörder bin gurusla vücuda geleceği dermeyeran kılınmış olmasına göre zikr olunan mektebler için icâb iden kütüb ve resâ'ilin tertib ve istihzârı ile lüzumı kadar mu'allim

²⁰¹ BA, BEO.AYN.D (Halep Ayniyet Defteri), 867, s. 141, s. 144, s. 149. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 69-77.)

²⁰² BA, İ. DH. 1182/92449. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 104.)

²⁰³ BA, İ. DH. 1182/92451. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 105.)

ta'yini hususunda mahalliyle bi'l-muhâbere iktizâ-yı hâlin ifâsının şimdilik inşâsı dermeyân olunan yigirmi üç bâb mektebin liva-i mezkur hisse-i ma'ârifî kamilen ve muvakkaten mahalline terk edilerek anınla ve vilâyetin iş'ârı vechile inşâsı hususunun ma'arif nezaretine havalesi ve lüzum-ı te'sisi gösterilen on beş bâb mesâcid-i şerifenin keزالık iş'âr-ı vilâyet vechile taş ve kireci ahâli tarafından i'âneten tedârik idilmek ve mesârif-ı sâ'iresi hazine-i celile-i mâliye tarafından tesviye kılınmak üzere inşâsı hususunun dahi hazine-i müşârünileyhâya me'zuniyet virilmesinin ba-mazbata 'arz ve istiyânı tezekkür kılındı²⁰⁴

Beyrut valisi Halil Halid'in, 26 Ekim 1892'de bildirdiğine göre, Lazkiye Sancağı'nda daha önce yapımları tamamlanan 17 okula ek olarak, Sahyun, Cebele ve Merkab kazalarında Şevket-i Hamîdî, Hasenat-ı Hamîdiyye, Mihrab-ı Hamîdî, Nasr-ı Hamîdî, 'Avnü'l- Hamîdî, Me'asir-i Hamîdiyye, Nurü'l- Hamîd isimlerinde 7 tane daha okul yapılmış ve bunlar, halkın da coşkulu katılımıyla resmi törenle açılmıştır.²⁰⁵

15 Ocak 1893'te de Meclis-i Vükela, Antakya'daki "Nusayri etfalinin mekatib-i Müslimeye kabulüyle etfal-i İslamiyye ile muhteliten terbiye ve ta'limi ve evkad-ı mu'ayyenede cevami-i şerifeye yine etfal-i Müslime ile idhali ve mu'allim ve müfettişler vasıtasıyla 'akayid-i İslamiyyenin ta'lim ve telkiniyle 'akayid-i batıllarının terk etdirilmesi" için Nusayrilerin yaşadığı üç köye birer mescit ve mektep yapılmasına karar verir.²⁰⁶

Bu konularda resmi metinlerden çok sayıda örnek vermek mümkün. Fakat daha fazla uzatmadan, yalnızca inşa edilen mekteplerin hülasasını gösteren bazı tabloları ekte vererek,²⁰⁷ bu meseleyi, tartışmalarını aşağıya bırakarak, sonlandırıyoruz. Devletin ciddi bir çaba sarf ettiği ihtida politikasının, ilerleyen yıllara bakıldığında aslında, tüm gayretlere rağmen merkezi iktidarın istediği amacı

²⁰⁴ BA, MV, 54/37. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 106-107.)

²⁰⁵ BA, Y.A.HUS.266/97. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 160-161.)

²⁰⁶ BA, MV, 73/38. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 162-163.)

²⁰⁷ Bkz. EK III.

tam olarak sağlayamadığı, hedefin ancak bir ölçüde başarıldığı görülmektedir. Yüzyıllarca katı bir Sünni İslam ideolojisi çerçevesinde, mezhep taassubu ve heterodoks gruplara karşı nefretle koşullanan topluluklar gelenekselleşmiş olan hor görme, aşağılama, ayırım yapma biçimindeki tavrı, gerek sıradan halk gerekse de – devletin ihtiyaçlarının bilincinde olan yöneticiler ve reformist bürokratlar dışındaki- devlet yetkilileri nezdinde sürdürmüştür. Nusayrilerin yaşadığı bölgelerdeki Sünni halk Nusayrilerle aynı camilerde bulunmak istememiş, bundan dolayı şiddet içeren birçok olay vuku bulmuş; Nusayri çocuklarının mekteplere gitmeleri engellenmek istenmiş, süregeldiği biçimiyle Nusayri çocuklarının topraklarında “köle gibi” çalıştırılmasını isteyen, egemen toprak sahiplerinin başını çektiği anlaşılan olaylar meydana gelmiş; açılan mekteplerde bazı öğretmenler Nusayrileri aşağılayan bakış ve davranışları sürdürmüş, hatta bu nedenlerden dolayı bazı aileler çocuklarını bu okullardan alarak misyoner okullarına göndermiş; bazı yerel yöneticiler ve memurlar, merkezin politikasına ve ikazlarına rağmen Nusayrilere baskı ve ayırım yapmaya devam etmiştir. Bütün bunları Nusayri kaynaklarından, Nusayrilerle yaptığımız kimi mülakatlardan görebildiğimiz gibi²⁰⁸ devletin resmi raporlarından, belgelerinden de okuyabilmekteyiz.

²⁰⁸ Görüşmeci Süleyman şunları aktardı: “Osmanlı döneminde, Karaçay köyünde, Türk bir ağa, (Alevi) bir marabasının karısı hamileyken, ona tecavüz etmeye çalışıyor. Bu maraba gidip Osmanlıya şikâyet ediyor, şikâyet edilmesi gereken yere, devlete. Bu adamı durduruyorlar, arkadaş diyorlar sen niye tecavüz etmeye kalkıştın, diyor ki ben müftüden onay aldım, Alevi bir kadına tecavüz etmek cennete gitmektir... Kuran’dan ayet, sözüm ona, getirmiş, bundan dolayı ben ona tecavüz etmeye çalıştım... Büyüklerimiz böyle anlatırdı, ben çocuktum... Müftü bu adamın savunmasını yapmış...” Görüşmeci, Alevi yaşlılarının Terbuşlarını, sarıklarını çocukların gelip çektiklerini, bu insanları aşağılayıp, tahkir ettiklerini belirtti: “Tarbuş yere düşünce ayaklarıyla ezerlerdi.” “Tabi bu çocukların işi değil sadece, arkalarında büyükleri var, bu çocuk işi olur mu?” (Süleyman, E., D.T. 1923, Medrese, Ekinci) Görüşmeci Ahmet de şunları aktardı: “Osmanlı zamanında Alevileri kaldırımda yürütmezlerdi. Şeyhlere, sakallılara sataşırldı. Sigara içerler, feslerinin içine sigara atarlardı, sonra yandı fesin yandı, deyip fesi atarlar top gibi oynarlardı...Birisi Dursunlu köyünden bir şeyh Kuran alacak, bir hocanın yanına gelmiş, demiş çocuğum için Kuran istiyorum, sövmeye başlamışlar, s. ettiler. Şih ağlamaya başlamış, dönerken bir Hristiyanı rastlamış, Hristiyan tanıyormuş bu şeyhi. Sormuş niye ağlıyorsun, hayırdır, ne oldu Şih efendi, demiş... Çocuğa Kuran almaya geldik, beni s. etti hoca, demiş. Ne kadar bu Kuran demiş, 25 kuruş, ver bana 25 kuruş, diyor Hristiyan 25 kuruş vermiş ve o Hristiyan gidip Kuranı alıp o şihâ vermiş.” (Ahmet, E., D.T. 1920, Antakya) Bu son olayı, olayı yaşayan şeyhin torunlarından Mahmut da şu şekilde aktarmaktadır: “Babamın dedesi Şeyh Selim Sa3d, bundan 50/55 yıl önce büyük oğlunun da aralarında bulunduğu birkaç çocuğa Kuran’ ı Kerim öğretmesi için Biğdêdî 'den (Değirmenyolu köyü) Antakya'ya yürüyerek gider. Antakya'da bugünkü baharatçıların bulunduğu yerde Hacı Kumru adında kitap satan birisi vardır. Şeyh Selim satıcıdan "elif, be" -Kuran dili denilen Kuran Kerim öğretmek için kullanılan kılavuz kitap- talep eder, ama satıcı sakalından ve tabi giyiminden Alevi olduğunu anlar ve onu kovar. Şeyhin kalbi kırılır, canı çok sıkılır çaresiz evin yolunu tutar. Antakya' da eski köprü'nün girişinde köyden zamanın Hristiyan ağalarından (min Âgat Bêt 3âzôr) biri Şeyhi ağlarken görür. Neden ağlıyorsun diye sorar? Utanan Şeyh ağlamıyorum der, saklamaya çalışır. Israr edince anlatır, ağa köprüde beklemesini ister.

Halep Maarif Müdürü'nün 30 Ekim 1897 tarihli raporunda, "ahali-i İslamiyye nazarında dinsizlikle ittiham ve köle gibi istihdam olunagelen" Nusayri çocuklarının, "darb", "tekrim", "tehdid" ve "tekfir"e uğradığı anlatılmaktadır. Maarif Müdürü, "eşraf ve ahali-i İslamiyenin" Nusayri çocuklarına karşı kötü tutumunun en önemli sebebinin bu çocukların "tahsil ve terbiye ile gözleri açılarak şimdi yaptıkları gibi boğaz tokluğuna kölelik ve hizmetçilik itmekden ve İslam ile teşerrüflerini müte'akib hal-i hazırlarına razı olmakdan" vazgeçmelerinden duyulan endişe olduğunu rapor eder.²⁰⁹

Maarif Nezareti'ne gönderilen 9 Ağustos 1898 tarihli tezkirede, Lazkiye'deki Nusayrilerin ihtida etmelerine rağmen, bölge ahalisinin olumsuz tutumuna maruz kaldıkları, buralarda Nusayri çocuklarının eğitim için açılan okullarda görevli olan öğretmenlerin de yerli ahali gibi Nusayrilere karşı "ta'assub ve nefret" hisleri taşıdıkları, bu nedenlerden ötürü açılan okullardan da beklenen faydanın sağlanamadığı anlatılmaktadır.²¹⁰ Bu gibi tutumların neticesinde, Maarif Nezareti'nden Beyrut vilayetine gönderilen 19 Kasım 1900 tarihi yazıda görüldüğü gibi, Lazkiye Nusayrileri arasında hükümete karşı rahatsızlık baş göstermiş, buradaki Nusayri aileler çocuklarını Protestan okullara göndermeye başlamıştır.²¹¹

Bab-ı 11'i'nin 16 Nisan 1893 tarihli yazısında, Antakya'da ihtida eden Nusayrilerin bazı cahil menfaatperestler tarafından cami ve mescitlere girişinin engellendiği, bunu yapanların Nusayrileri "abd-i memlûkleri hükmünde taht-ı esâretine alub istediği gibi istihdâm itmekde olan" kimseler olduğu belirtilmektedir.²¹²

Yine 1893 senesi içerisinde, Adana'da, Kadir Gecesi münasebetiyle Adana Cami-i Kebiri'ne Nusayrilerin yaptığı ziyaret sırasında şiddetli olaylar meydana gelmiştir. "Nusayri ta'ifesinden ba'zı kesanı 'ala-melai'n-nas Etrak'den bir takım cehele ve hazelenin cami'den tard için mu'amele-i cebriyye ve darbiyyeye bile"

Hristiyan ağa bizzat gider ve "elif, be" leri satın alıp kendisine verir." (Mahmut, E., D.T. 1986, Üniversite, Antakya)

²⁰⁹ BA, MF.MKT, 374/12. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 313-323.)

²¹⁰ BA, DH.TMIK. S. 26/31; aynı konuda Dahiliye Nezareti'nin yazısı için bkz. BA, MF. MKT. 496/33.

²¹¹ BA, MF.MKT. 496/33.

²¹² BA, BEO, 294/21989. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 211.)

kalkışmış, “kıyam-ı fitne-i na’imeye ramak” kala, orada bulunan ulemadan kimselerin araya girmesiyle olaylar yatıştırılabildiği. Bu olay Adana’daki nüfusu 40 bin dolaylarında olduğu belirtilen Nusayrilere de sirayet etmiştir. Neticede bazı devlet görevlilerinin ve Nusayri reislerinden İstinaf Hukuk Mahkemesi azası Garib-zade Cemal Efendi’nin çabalarıyla olayların heyecanı yatıştırılabildiği.²¹³ Benzer bir saldırı da, 1896 yılında İskenderun’da meydana gelmiştir. Yemen ve Hicaz’a sevk olmak üzere İskenderun’da bekleyen 50-60 kadar Antakyalı asker cami’deki Nusayrilere saldırmış, bu insanları değneklerle döverek camiden atmışlardır.²¹⁴ Her iki olayda da devlet görevlileri saldırıları engellemeye çalışsa ve (Adana’da olduğu gibi) bu konuda gayret gösteren kimseler taltif edilse de söz konusu saldırıyı yapanların herhangi bir kovuşturma ve müeyyide ile karşılaştıklarına dair bilginin olmaması dikkat çekicidir. Anlaşılan yapılan sadece, saldırganlara nasihat edilerek “sakinleşmelerinin” sağlanması olmuştur.

Anadolu Umum Müfettişi olan Ahmet Şakir Paşa da Halep vilayeti dahilinde olduğu 1898 yılının sonlarına doğru, kendisine başvuran Nusayrilerin durumuyla ilgilenmiş ve bu konuda birçok rapor kaleme almıştır. Paşa, 2 Aralık 1898- 4 Mayıs 1899 tarihleri arasında yazdığı raporlarda, Antakya ahalisinde 30.000 civarında Nusayri’nin Sünniliği kabul ettiklerini fakat buna karşın Antakya eşrafından çıkarlarının zarar göreceğini düşünen bazı kimselerin bu insanları camilere sokmadığını; devletin menfaatlerinin bazı kimselerin şahsi çıkarlarına feda edilemeyeceğini, devletin küçük bir işaretiyle bir anda on binlerce Nusayri’nin İslamiyet’e geçtiğini buna karşın yıllardır bu insanların İslamiyetinin kabulü için ciddi bir şeyler yapılmadığını, Nusayrilerin Sünnilerce hakarete uğramasının ve ayırım görmesinin dinen ve siyaseten uygun olmayacağını, bunlara yönelik olarak devletin tedbir alması gerektiğini bildirmiştir.²¹⁵

Mısır fevkalade Komiseri Gazi Ahmed Muhtar Paşa’nın 21 Mayıs 1902 tarihinde Mabeyn-i Hümayun’a gönderdiği yazıdan, ihtida siyasetinin ilerlemiş yıllarında dahi mahalli yöneticilerin Nusayrilere karşı kötü davranışlardan

²¹³ BA, BEO. 201-15050. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrilere ve Nusayrilik içinde, s. 169.)

²¹⁴ BA, Y.PRK.ASK, 358/80.

²¹⁵ BA, Y.E.E, 132/38. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayrilere ve Nusayrilik içinde, s. 330-337.)

vazgeçemediklerini anlamaktayız. Paşa, Adana'dan Mısır'a taşınan ve burada çıkardığı Anadolu isimli bir gazetede hilafet ve hükümet aleyhinde yazılar yazan bir Nusayri'den bahsetmektedir. Bu şahsa, muhalefedinin gerekçesi sorulduğunda, Adana valisinden gördüğü kötü muameleleri sebep göstermiştir. Paşa, "Adana'da idare-i vilayet ve ahali hakkında pek çok acıklı sözler" işittiğini bunların bir kısmı abartılı olsa da anlatılanların yüzde yetmiş-seksen oranında doğru olduğuna inandığını belirtir.²¹⁶

Antakya ve İskenderun'da yaşayan "şeref-i İslamiyet ile teşerrüf iderek Ehl-i Sünnet" olan Nusayrilere karşı halkın kötü davranışlarının önlenmesi ve gerekli yerlere mescit ve okul inşa edilmesini konu edinen, Şura-yı Devlet ve Meclis-i Hass-ı Vükela'nın 1892 tarihli yazısında, dikkat çeken bir husus, asimilasyonu güvenceye almak amacıyla olduğunu düşündüğümüz, sadece Nusayrilere meydana gelen homojen yapıdaki köylere gerektiği ölçüde göçmen yerleştirilerek cami ve mekteplerde karma bir yapının oluşturulma gayretidir. Belgede görülen bir başka önemli konu da devletin en üst organlarında, Nusayrilerin bazı çevrelerin iddia ettiği gibi zahiren (görünüşte) İslamı benimseyip gerçek inançlarını batinen koruyor olsalar da yani takiyye yapıyorlarsa da önemli olanın onları dışlamadan telkin, terğibat yoluyla kazanmak şeklindeki yaklaşımdır.²¹⁷ Halkın tavrı karşısında merkezi devletin bu tavrı daha pragmatik ve "rasyoneldir." Topluluğun dışlanması, onlara ihtiyaç duyan devletin yararına olmayacağı gibi, hedeflenen asimilasyonun da daha baştan batıl kılınmasına sebep olacaktır. Belgede yer alan, inançlarını korumakta ısrarcı oldukları anlaşılan bazı Nusayri şeyhlerinin yaşadıkları yerlerden başka yerlere gönderilme şeklindeki yaklaşım da bu asimilasyon anlayışının bir gereği olarak belirtmektedir ki, buna benzer sürgün vakıalarının başka bölgelerin Nusayri şeyhleri için de hatta kimi zaman gerekçesiz bir biçimde uygulandığını görmekteyiz.²¹⁸

Yukarıda da bahsolunduğu gibi, Abdülhamid dönemi ve güttüğü siyasa ile birlikte devletin Nusayrilere yaklaşımında belli bir dönüşüm yaşanmıştır. Devlet inançlarını terk etmeleri koşuluyla Nusayrilere bir el uzatmıştır. Nusayriler de kronik

²¹⁶ BA, Y.E.E., 129/79. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 364-365.)

²¹⁷ BA, İ.MMS, 130/5563. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 146-153.)

²¹⁸ Örneğin Temmuz 1886 tarihli bir belgede, Adana'nın Karataş sahil bölgesinde bulunan bir Nusayri şeyhinin herhangi bir "fesat" faaliyet içerisinde olmadığına bilinmesine rağmen, Nusayrilerin yaşamadığı başka bir bölgeye sürgün edilmesinin uygun olacağı belirtilmiştir: BA, DH. MKT, 1355/3

şiddet ortamından görece daha sakin ve düzenle uyumlu bir yaşama geçmeyi benimsemiştir. İhtida olarak yürütülen asimilasyon hareketine, büyük ölçüde takiyye aracılığıyla geçekte inanç ve değerlerini korumak kaydıyla, görünüşte/dışarı karşı rıza göstermişler. Yüzlerce yıl devleti sadece sopasıyla karşısında gören, devlet denilince tahsildar ve silahlı birlikler aklına gelen Nusayriler, dönemin gerekleriyle biçimlenen yeni politikaya el uzatmayı, yaşamlarını bir nebze olsun iyileştirmek adına, uygun bulmuşlardır. Üzerlerindeki felaket ve sefalet örtüsünü aralamanın bir yolu olarak inançlarını terk ettiklerini beyan etme yolunu seçmişlerdir. Bunu kendi imzalarını taşıyan dilekçelerle, önderlerinin taahhüt ve sözleriyle yapsalar da bu durumu gönüllü bir hareket biçiminde, kendi rızalarıyla gerçekleşen bir ihtida olarak kabul etmek fotoğrafın sadece bir karesini yakalamaktır. Çerçevenin bütünü göz önüne alınırsa, koşulların zorlamasıyla ihtidaya rıza gösterildiği anlaşılabacaktır. Yani bu yapılanın yüzlerce yıllık direniş karşısında gördükleri muameleyi, elde ettiklerini ölçüp biçmek ve modernleşen devletin gücü karşısında artık daha fazla ayak diretemeyecek konuma gelmek, İsmail Bey isyanının ardında dirençlerinin de iyice kırılmasıyla çözümleri, ayrıca devletin bir nebze ılımlı yaklaşımıyla yeni kazanımlar elde edebilecek bir olanak yakaladıkları gibi sebep ve saiklerin bileşiminin, farklı dinamikler üzerinde yükselen zaruretler silsilesinin neticesinde bu asimilasyona cevaz verildiği tespit edilebilir.

Asimilasyona cevaz verilmesi Nusayrilerin durumunda görece bir iyileşmenin yolunu açmıştır. Asimilasyona açıktan direnen kimseler, sürgün örneklerinde olduğu gibi, ciddi sıkıntılarla karşılaşsa da ihtida edenler açısından yol bir nebze olsa açılmıştır. Kimi Nusayri liderleri (Şeyh Maruf örneğinde olduğu gibi²¹⁹) çeşitli nişanlarla taltif edilmiş, kimi Nusayriler (Şakir Paşa'nın raporundaki Tarsuslu Nusayri çocukları örneğinde olduğu gibi) devlet kademelerinde görev alama olanağı yakalamıştır. Kimi zaman, bu sadece sıradan memurlukların ötesine de geçmiştir.²²⁰

²¹⁹ BA, DÜİT, 68/20. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 387-389.) Bu konuya aşağıda değinilecektir.

²²⁰ Bu durumun en bilinen örneği, yıllarca polis şefliği yapmış olan M. Galip et- Tavi'l'dir. Bir diğer örnek, yukarıda adı geçen İstinaf Hukuk Mahkemesi azası Garibzade Cemal Efendi'dir. [Hatta daha erken tarihlere bakıldığında, Nusayri olduğu belirtilen Kara Mehmed Paşa'nın (ö. 1828/29) da Ankara valiliği, Biga mutasarrıflığı ve 1822'de kaptan-ı deryalık görevlerinde bulunduğu görülür. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, C: 4, Haz: N. Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 1058-1059. Ayrıca, Halep ve Bosna valiliği yapmış olan Mehmed Emin Vahit Paşa'nın (ö. 1828) da, kesin olmamakla birlikte, Nusayri olabileceği yönünde bilgiler bulunmaktadır: Bkz.

Devlet yöneticileri daha önce olmadığı ölçüde Nusayrilerin durumuna ilgi göstermiş, sıkıntılarına, sorunlarına çözüm üretme kaygısı duymuşlardır. Şakir Paşa, Gazi Muhtar örnekleri bize bunu gösteriyor. Fakat bunların ötesinde, belki tekrara düşme pahasına, anlaşılan o ki ne genel olarak Sünni topluluklar ne de devlet yetkililerinin geneli Nusayrilerin Sünni ahali gibi muamele görmesinden, onlarla eşit bir ilişki içerinden olunmasından memnun olmuştur. Hatta uç bir durum olarak görülebilecek şu örneği verecek olursak; Nusayrilere “iyi gözle bakıldığı”, tebaanın eşitliği ve Nusayrilerin de bundan ayrı görülemeyeceği söyleminin “dorukta” olduğu bir dönemde, 1899 yılının sonunda, Şam’da görevli yüzbaşı tarafından Yıldız Sarayı’na gönderilen şifrede, padişahın maiyetinde istihdam edilmek üzere seçilen askerler arasında “Nusayrilere bir ferdin bile bulunmadığına” “vav-ı kasev ta-i kasev” ile yemin edilmekte.²²¹ Hülase, devletin üst kademeleri ihtida eden Nusayrilere kötü muamelenin engellenmesi için görüşmeler yapıp yazılar gönderirken, yereldeki yetkilileri Nusayrilere yaklaşım konusunda uyarırken, devletin en üst makamının yani padişahın, net bir biçimde, Nusayrilere ihtida etmişlerse de tam olarak güven duymadığına ve Sünni tebaasından ayrı tuttuğuna şahit olunmaktadır.

Bazı araştırmacılar, “Tanzimat reformlarından etkilenen Nusayri aşiret ‘şeyhleri’nin bu reformlardan rahatsızlık”²²² duyduklarından ve bunlara ayak direttiklerinden bahsederler. Buradaki yaklaşım biçimi meseleye dair önemli bir hususu atlamaktadır ki bu eksiklik esaslı bir hatayı getirmektedir. Bazı Nusayri şeyhlerinin reformlara karşı gösterdiği tepki, tutucu bir tepkinin ötesindedir. Kuşkusuz Nusayri şeyhleri yekpare değildi ve içlerinde mevcut güçlerinin azalacağı fikriyle hareket edenler bulunmaktaydı. Fakat kuramsal açıdan bakıldığında Tanzimat reformları yani modernleşme süreci merkezi devletin güçlenmesini dolayısıyla askeri ve mali alanlarda yeni uygulamaları getiriyordu. Birçok bölgede olduğu gibi Nusayri bölgelerinde de devlet, artık vergi ve asker toplamak için daha fazla “zor gücünün” gelmesi demekti. Bu, yaşamları hem bireysel hem toplumsal

<http://www.kutahya.gov.tr/yetisenler.asp> (ET: 22 Mayıs 2009). Fakat önemli mevkiilerde yer almış olan bu iki şahsın Nusayri kimliğini gizlemek konusunda özen göstermiş olabileceklerini tahmin etmekteyiz.]

²²¹ BA, Y. PRK.MYD, 22/105. (Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik içinde, s. 348.)

²²² Naim Ürkmez- Aydın Efe, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S: 54, 2010, s. 128.

olarak derinden etkileyen hatta yeniden biçimlendiren bir durum anlamına geliyordu. Nusayri toplumu da buna geleneksel liderlerinin öncülüğünde (geleneksel tepkileri diyebileceğimiz) direnişle-karşı duruşla cevap vermişlerdir. Konuyu bu biçimde okumak gerektiğini düşünmekteyiz.

Nusayri şeyhlerinin toplum üzerindeki nüfuzlarının eksileceği korkusuyla hareket ettiklerini, sürgün kararlarına yaslanarak açıklayan yaklaşımlara²²³ karşı söz konusu sürgünlerin meşruluktan uzak olduğu ve reformların lafzıyla çeliştiği ileri sürülerek tartışma yürütülebilir. Sürgüne gönderilen şeyhler, toplumun Sünnileşmesine, asimilasyon politikasına, baskı ve haksızlıklara karşı çıkan ya da geleneksel olarak Osmanlı'ya güvensizlik duyan liderler olarak değerlendirilebilir.²²⁴ Örneğin İsmail Hayri Bey'in direnişinin²²⁵ güç sağlamaktan ziyade –ki hem azımsanmayacak bir yerel gücü vardı hem de Osmanlı tarafından çeşitli biçimlerde taltif edilmişti- Nusayri toplumunu örgütlü bir güç haline getirme ve kolektif bir direniş hareketi oluşturma gayretini yansıttığını düşünüyoruz.

Başka bir husus da kuşkusuz, belgeler başlı başına gerçeğin temsilcisi değildir. Her gerçek belgeye yansımamaktadır, bu tam da tarih yazıcılığıyla ilgilidir. Belgelerdeki tarih muktedirlerin kaleminden dökülen mürekkeple şekillenmekte ve bir süre sonra -grift bir dans sahnesinde- “hakikat” ve “hakikatin temsili” bir birine karışmaktadır. Ve bu durum çoğunlukla egemenlerin hedefindeki

²²³ Aynı, s. 130.

²²⁴ Görüşmeci Tarık'ın anlattıkları da bu bağlamda değerlendirilebilir: “Şeyh İbrahim Şeyh Maruf (Cilli)'nin amcası. Abdulhamit'in zamanında, yani 1890'larda ilan yazı yazıyor. Hatip, şair, 8 tane divanı var. Kendini halka adanmış sufidir yani. Hiç çocuğu yok. Evliya derler onun için, din içinde çok kuvvetli bir insan... Şeyh İbrahim fesatlarla oyunlarla şunla bunla... idam mahkumu oluyor... Çünkü o gün ülke tamamen boşa şey ediyor, dağılıyor. Hicaz'daki emir bile isyan etmiş devletini kurmuş. Burada çıkmış bir Nusayri Alevisi padişaha nağme gönderiyor. Bana hakkımı ver yoksa ben de isyan edeceğim. Bu yedi yıl Akka kalesinde hapis kaldı. Yedi yıl da sürgün, Karataş'ta kaldı... Divanı harp mahkumuydu. Kaç yıllarında bilemeyeceğim ama vefatı 1910 bunun. Şeyh İbrahim sufi, yani aslında siyaseti sevmeyen ama toplumun lideri olduğunu bilen biri. Osmanlı Meclisi Mebusu Hacı Rıfat Bereket'in zulmünden bıkmış. Rıfat Bereket Sünni ve despot biri; Antakya'lı, Altınözü ve Sinanlı'da da arazileri var. Sarayı kendine göre kullanan biri. Onun zulmünden kurtulmak için bu şeyleri yapıyor adam.” (Tarık, E., D.T. 1957, Lise, Samandağ) Kanaatimizce, Tarık'ın burada bahsettiği Şeyh İbrahim 18 Temmuz 1886 tarihli (BA, DH.MKT, 1368/44) belgede yer alan Mersin'de sürgünde bulunduğunu anladığımız Şeyh İbrahim isimli şahıs ile aynı kişi. Yine aynı tasnifte yer alan 27 Eylül 1886 tarihli (BA, DH.MKT, 1368/44) belgede Antakya'dan Mersin'e sürülmüş olan Nusayri Şeyhi Abdullah'ı, Süveydiye'den (Samandağ) ziyaret eden kimseler olduğu ve bunların şeyhe para verdiği gibi sebeplerin yarattığı şüpheyile Şeyh Abdullah'ın Nusayrilerin yaşamadığı bir yere sürülmesi öngörülmüştür. Burada bahsedilen Şeyh Abdullah'ın, görüşmeci Tarık'ın bahsettiği Şeyh İbrahim'in kardeşi olan Şeyh Abdullah olma olasılığı yüksektir.

²²⁵ Bkz. Talhamy, 2008.

‘zayıf’ topluluklar, hakkında konuşulan/yazılan kesimler aleyhinde sonuçlar doğurmakta, temelleri yanlış kurulan ve hakikate aykırı verilerle biçimlenen tarihsel çıkarımlara neden olmaktadır.

Son olarak, analitik bir yaklaşımla belgelerin dilini incelediğimizde vardığımız bir kanaatle bu kısmı bitirmek istiyoruz. II. Abdülhamid döneminin ihtida politikası sonucu çok sayıda Nusayri grubunun Sünniliğe geçtiklerini beyan ettiklerine değinmiştik. Bu konuda yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz, çok sayıda belge bulunmakta, bu belgeler incelendiğinde bazılarında, Sünni inancını benimsediklerini açıklayan Nusayriler için tashih-i i'tikat (inancın düzeltimi) edenler deyimi kullanılmaktadır. Kimi yazar da, Ortaylı gibi önemli tarihçiler de, bu ifadeden hareketle Nusayrilerin Müslümanlık dairesinin içinde olduğunu tespit etmektedir. Bir ölçüde haklılar, biz de yukarıda da belirttiğimiz gibi, gereklilik ölçüsünde, Nusayrilerin İslam dairesiyle bir şekilde ilişkilendirildiklerini düşünüyoruz. Fakat burada eksik ve bir ölçüde yanlış olan bir şey var. O da belgelerde bunlardan başka deyimlerin yani din değiştirme durumlarında kullanılan deyimlerin de kullanılması söz konusu. Bu durumu tespit eden yazarlar bulunmakta.

Nusayrilerin ihtida ederek Sünniliğe geçmeleri belgelerde çoğunlukla “din-i mübin-i İslam ile teşerrüf etmek”, “din-i mübin-i İslama geçmek”; zaman zaman “hidayet-i rabbaniye eseri olarak ihtida etmek” gibi ifadelerle karşılanmakta. Bu ifadeler din değiştirmeye refere etmektedir. Oysa söz konusu olan Müslüman daire içinde kabul edilen bir topluluğun Sünniliğe geçmek yoluyla mezhep değiştirmektir. Tozlu lafzın ötesinde kastın bu olduğuna işaret eder.²²⁶ Bizce bu lafız, üzerinde düşünülmeyi hakkeder. Politik bir yaklaşım gereği (imparatorluk mantığı, geniş coğrafyaya yayılmış olan devletin birliği ve bekası vb.) olarak İslam dairesinde addedilmiş olan heterodoks gruplar aslında İslam görülmüyordu, mahalli ölçüdeki yaklaşımlar kuşkusuz merkezin bu anlayışından beslene gelmişlerdir, aynı biçimde merkez de bu mahalli tutumdan etkilenmiştir. ‘İslam tektir o da Sünniliktir’ şeklinde –aslında bugün bile belli bir çevrede varlığını koruyan- anlayışın getirdiği bir yaklaşımdır söz konusu olan. O yüzden mezhep değişikliği olarak kabul edilmesi gereken ve buna göre bir dil ortaya koymak gerekirken din değiştirmek, İslam’la

²²⁶ Tozlu, a.g.e., s. 107.

şereflemekten bahsedilmiştir. Dil ile düşünme biçimi/ideoloji arasındaki ilişki göz önüne alınırsa, bunun, basit bir dil sürçmesi (ya da hatalı bir ifade biçimi) olmadığı tespit edilebilir. İş böyle olunca devletin en üst makamlarında yer alanların dahi kendi söylemleriyle çelişen tavırları “anlaşılır” bir hal kazanmaktadır.

4. İMPARATORLUĞUN DAĞILMA SÜRECİ VE NUSAYRİLER

1908 olayları ve “hürriyetin ilanı”ndan sonra Osmanlı hukuk rejiminde düzenlemeler devam etti. 1909 yılında önemli anayasal değişiklikler yapıldığı yukarıda açıklanmıştı. 1909’u takip eden yıllarda da çeşitli anayasal değişiklikler yapılmış; fakat bunların hepsi, meclisin feshini zorlaştıran düzenlemelerin 1914’te kaldırılarak eski duruma dönülmesi örneğinde olduğu gibi,²²⁷ ileriye doğru atılmış adımlar biçiminde tezahür etmemiştir.

1909 sonrası, Osmanlı hukuk dünyasında yaşanan değişimlerle birlikte Osmanlı siyasal hayatında da birçok önemli olay yaşanmıştır. İmparatorluğun çöküşünün gerçekleştiği bu yıllar oldukça çalkantılı bir dönemi temsil eder. Bir taraftan çeşitli cemiyetler, partiler kurulmuş, muhalefet ivme kazanmış, öte yandan İTC’nin diktatöryal hevesleri ve imparatorluğun sonunu hazırlayan maceraperestliği beraber yürümüştür. Trablusgarp, Balkan Savaşı ve ardından I. Dünya Savaşı ile imparatorluk yok oluşa sürüklenmiştir. Bu hengâme içerisinde, İTC, muhalifleri sindirip kendi iktidarını sağlamlaştırmak için, etkisi Türk siyasal hayatına da yansiyacak birçok gayrı meşru eylem gerçekleştirmiştir. İTC, muhalif güçleri bünyesinde toplayan Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın güçlenmeye başlaması karşısında baskının dozajını arttırmış, “sopalı seçimler” olarak anılan Nisan 1912 seçimlerinde “zor” yöntemlerini kullanmış, beğenmedikleri hükümeti değiştirmek üzere 23 Ocak 1913’te Babiâli Baskını’nı gerçekleştirmiştir (Bu baskında Harbiye Nazırı öldürülmüş, yeni bir kabine kurdurulmuştur). Soysal’a göre, Bab-ı Ali Baskını’yla gerçek diktatörlüğünü kuran İTC, eninde sonunda bir avuç insanın isteklerine boyun

²²⁷ “Böylece *meclisin feshi*, bazı ufak farklarla 1876 sistemindeki şekline dönüştürülmüş, kolaylaştırılmış oluyordu...bu değişikliğin amacı, meclisteki muhalefeti sindirmek ve gerektiğinde yeni bir meclisin oluşmasını sağlayabilmektir. Ancak, 1914’te tamamlanan bu değişikliğe artık pek ihtiyaç kalmamıştı. Çünkü bu tarihten sonra İT fiilen tek parti durumuna gelmişti.” Tanör, a.g.e. s. 203.

eğmiş ve Almanların Yakın Doğu üzerindeki planlarının bir parçası haline gelerek imparatorluğu I. Dünya Savaşı'na sürüklemiştir.²²⁸

1914-1918 yılları arası yaşanan I. Dünya Savaşı, imparatorluğun aldığı ağır yenilgi ve bunun ardından başlayan işgal Osmanlı Devleti'ni bütün veçheleriyle etkilemiş ve imparatorluğun dağılışının resmileşmesini sağlamıştır. 12 Ocak 1920'de Mebusan Meclisi son olarak toplanabilmiş, işgal ortamının yarattığı güçlüklerin de ağırlığı altında çalışmalarını yürütemeyeceğini düşünen meclis 18 Mart 1920'de faaliyetlerine ara vermiştir. 11 Nisan 1920'de de Sultan Vahdettin meclisin varlığına resmen son verir. Bu şekilde imparatorluğun parlamenter sistem yolculuğu da sona ermiştir. İmparatorluğun yarı-sömürgeleşme ve savaş sürecinin etkileri bir yana, reforma ilişkin düzenlemelerin halk desteğinden yoksun olması, bunların kalıcılığını da belirlemiştir. Sanırız Avrupa örneğinde olduğu gibi, getirilen yeni kurumlar, yapılan düzenlemeler taban hareketlerinin zoruyla gerçekleşse ve kitlelerin ilgi ve desteğine mazhar olsalardı, bu kadar kolay geri alınamayabilir, ortadan kaldırılamayabilirdi.

Bu gelişmelerin yaşandığı evrede Arap ulusalcı fikir ve hareketlerin de yükseldiği görülmektedir. İskenderun bölgesi de içinde olmak üzere tüm Suriye'de Arap milliyetçi hareketinin kökleri 19. yüzyıla dek uzanır. 19. yüzyılın ortalarına kadar, ulusal kimlik ve bağlılıklar politik bir anlam ifade etmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan herkes sultanın tebaası konumundaydı. İnsanlar kendilerini Suriyeli, Iraklı ya da Arap olarak ifade etmiyordu. Nüfus esas olarak dinsel aidiyetler bakımından ya da bölgelere/şehirlere göre (Bağdatlı vb.) farklılaşıyordu. Bütün 19. yüzyıl boyunca devam eden hukukun ve eğitimin sekülerleşmesi süreci, belli bir bilgi birikimine ve seküler siyasal düşüncelere sahip yeni bir elitin oluşumunu beraberinde getirmişti. Bu süreçte belirginleşen eğilim ve aydın elitin faaliyetleri, imparatorluğun çözülmesinde önemli bir etken oluşturmuştur.²²⁹

Osmanlı yönetiminin altında, Suriye'nin faklı bir politik varlık olmadığını, çeşitli vilayetlere ayrılmış biçimde İstanbul merkezi yönetiminin altında yer aldığını açıklamıştık. Osmanlı yönetimi altında, bazı gruplar ve bölgeler sosyo-politik

²²⁸ Soysal, a.g.e., s. 26.

²²⁹ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 27-28.

özerkliğe ve dinsel kimliklere sahiplerdi. Suriye toplumunun büyük çoğunluğunun da kimliği, yukarıda belirtildiği gibi, ülkesel olarak değil, önemli ölçüde kabileler/aşiretler, dinsel aidiyetler (mezhep vb.) ve yerleşim bölgeleri üzerinden şekilleniyordu. Kuşkusuz bunlara ek olarak soyo-ekonomik ayrılıklar da söz konusuydu; örneğin Sünni çoğunluk içerisinde, küçük kent oligarşisi -toprak sahipleri ve ulema- ile birçok küçük toprak sahipleri ve topraksız köylüler ile kentlerdeki alt tabakadan insanlar yer almaktaydı. Bununla birlikte, daha önce açıklandığı gibi, Mısırlı İbrahim Paşa'nın Suriye işgali sürecinde bu kompozisyonda değişim başlamış, yönetimin parçalı yapısına son verilerek merkezi yönetimin tesisine girişilmişti.²³⁰ Osmanlı'nın bölgeye tekrar egemen olmasının ardından, Tanzimat reformları, Mısır reformlarını -daha ağır adımlarla da olsa- takip etmişti. Bu süreçte Osmanlı, otoritesini yeniden tesis edebilmek için yerel liderlerden ve kabile şeflerinden yardım istemiştir. 19. yüzyılın sonuna doğru Osmanlılar otoritesini gittikçe arttırırken, 1860'tan başlayarak ilk defa Hristiyan entelektüeller arasında Suriye ülkesel kimliği ve Arap ulusal bilinci oluşmaya başlamıştır. Bu hareketler sonuç olarak bir Arap ulusal ideolojisini açığa çıkarmıştır.²³¹

1880'lerden itibaren Arapların siyasal-kültürel taleplerini dile getiren afişler ilkin Beyrut'ta, ardından Şam, Sidon ve Tripoli'de görülmeye başlandı. İlk afişler, Türklere hizmet etmeye son vermek, Arap onuruna sahip çıkma amacına yönelikti. İkinci afişlerde, “kendi topraklarımızda kendi işlerimizi yürütecek yeterlikte adam yok mu, onurumuza sahip çıkacak, yurdumuzu aydınlatacak kimse yok mu” şeklinde nidalar belirmiş, neye mal olursa olsun ulusal bilinçlenmenin yapılacağı ifade edilmiştir. Üçüncü afişlerde kendilerini “vatanın halkı” olarak tanımlayanlar, Türklerin kendilerini köleye indirgediklerini, gelişimlerinin önünde engel olduklarını; anadillerinin yok edildiğini, geçmişte en bilgili, yetenekli kimselerin bu topraklardan çıktığını ifade etmişler, Arapçanın resmi dil olmasını, otonomi ve istiklal gibi talepleri dillendirmişlerdir²³² (Bu afişlerden Osmanlı reformcu yöneticisi

²³⁰ Sonucu başarısız da olsa İbrahim Paşa'nın bu süreçte Arap ulusalcı bilinci uyandırmaya çalıştığı tespit edilir: Adid Davişa, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. L. Yalçın, İstanbul, Literatür Y., 2004, s. 25.

²³¹ Moshe Maoz vd., “Introduction: The Emergence of Modern Syria”, **Modern Syria: From Otoman Rule to Pivotal Role in The Middle East**, ed. Ma'oz vd., Sussex Academic Pres, Brighton-Portland, 1999, s. 1-2.

²³² Duri, a.g.e., s. 167-169.

Midhat Paşa'nın sorumlu olduğu yönünde iddiaların bulunduğunu²³³ ve hatta bu yönlü ilişkilendirmenin kısa süre sonra Paşa'nın başına iş açılmasına –başka etkenlerle beraber- vesile olduğunu belirtmeliyiz. Oysa, Midhat Paşa'nın Suriye'de ayrılıkçı bir çaba içerisinde olduğu hiç de gerçekçi bir düşünce değildir²³⁴). Zaman içinde bu talepler ve yükselen ulusalcı fikirler çerçevesinde çeşitli Arap cemiyetlerin teşekkül ettiğini²³⁵ ve neticede “Arap uyanışı” olarak da adlandırılan²³⁶ bir sürecin meydana geldiğini belirtmeliyiz.

İmparatorluğun son dönemecinin en önemli aktörlerinden olan İTC'nin, başlarda, dışlayıcı özelliği olan Türk milliyetçiliği ideolojisini benimsemediği belirtilir, fakat süreç içerisinde, İTC özellikle Balkanlar'da alınan mağlubiyetlerin ardından Türk milliyetçiliğine sarılmış ve egemen olunan coğrafyada homojen bir toplum yaratma amacıyla, Türkleştirme çabalarına hız verilmiştir.²³⁷ Zamanla Türkçülüğe daha fazla yaklaşan Jöntürkler, devletin iç yapısını merkezileştirmeye uğraştılar ve bu çerçevede Arapların kültürel ve siyasal taleplerini bastırdılar. Jöntürkler, vilayet idaresinde görevli olan Suriyeli personeli Türklerle ikame ettiler, okullarda, mahkemelerde Türkçe kullanımını teşvik ettiler ve bu ölçüde Arapçılık, Suriyeli Arap muhalefet açısından kaybedilen pozisyonların geri alınmasına dönük bir araç haline geldi.²³⁸

1909-1914 arası, Şam'da Arap milliyetçiliğinin genişlediği ve örgütlenmesine yönelik çabaların arttığı bir dönem oldu. Ki bu çabalar siyasi güçlerini arttırmak isteyen etkili kişiler tarafından desteklendi. Bu sürecin bir sonucu olarak, I. Dünya Savaşı öncesinde ademi-merkezi talepler gündeme getirildi. Bu arada Araplar içerisinde sadece küçük bir kesim, Arapların bağımsızlığını savunuyordu.²³⁹ 1913'te

²³³ Zeine, a.g.e., s. 64. Nusayri yazarlar, Mithat Paşa'nın kendilerine olan ilgisinin de Paşa'nın cezalandırmasında etkili olduğu kanaatindedirler: Et-Tavil, a.g.e., s. 287; Mahmut Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, y.y., 2003, s. 28-29.

²³⁴ Hasan Kayalı, **Jön Türkler ve Araplar**, çev. T. Yöney, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 38.

²³⁵ Davişa, a.g.e., s. 26-27.

²³⁶ Zeine'ye göre, Arap uyanışı olarak nitelenen şey “esasen Türk rejiminin istismar, yozlaşma ve despotizmine karşı bir uyanış ve onu ıslah etme yönünde bir arzuydu, yani kötü yönetime bir son vermek, Araplar için Türklerle eşit haklar talep etmek ve daha çok siyasal özgürlük ve sivil hürriyet elde etmek anlamına geliyordu.” Zeine, a.g.e., s. 66.

²³⁷ Bkz. Soner Çağaptay, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, Çev. Ö. Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 12-13.

²³⁸ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 28.

²³⁹ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 29.

Paris'te geniş bir çevrenin katılımıyla toplanan Arap Ulusal Kongresi'nde ileri sürülen fikirler ve alınan kararlara bakıldığında bu yaklaşım görülmektedir. Kongre, Arap ulusunun kültürel ve siyasal haklarının tanınarak ademi merkezi bir yapı içerisinde imparatorluğun çatısı altında yaşama isteğini dile getirmişti. Kongrenin önemli isimlerinden İskender Ammun, Arap ulusunun (ümmetinin) istediğinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmak olmadığını, halihazırdaki siyasi rejimde değişiklikler yapılarak, imparatorluğun içindeki tüm toplulukların eşit hak ve yükümlülöklere sahip olduğu ademi merkeziyete dayanan bir devlet yapısı arzulandığını ifade etmiştir. Böylece tüm toplulukların nispi bir biçimde temsil edildiğı bir üst yapı ("ulus") yeni rejimin asli yasama kaynağı olarak teşekköl edecektir.²⁴⁰

Kongreyi engellemeyi başaramayan İTC, kongre katılımcılarıyla görüşmek ve bir anlaşmaya varmak üzere Mithat Şükrü'yü görevlendirdi. Neticede, genel olarak kongrede alınan kararlara uygun bir anlaşmaya varıldı ve böylece İTC ve Arap liderleri arasında bir "balayı" dönemi başladı.²⁴¹ Fakat bu uzun sürmedi, İTC, varılan uzlaşma hükümlerini yerine getirme noktasına gelince, farklı bir tutum sergileyerek, Arap cemiyetlerinin taleplerini yerine getirmeyerek bastırma yoluna gitti, birçok Arap lideri Suriye'de Cemal Paşa tarafından sert bir biçimde cezalandırıldı, bir kısmı idam edildi.²⁴² Böylece, Arap-Türk dayanışmasının çözölmesiyle, Araplar Türk ulusalcılığının şiddetli baskısı altında kendi bağımsızlık ve birliklerinin yollarını aramaya başladı. Nihayetinde, 1916 Haziran'ındaki Arap isyanı meydana geldi ve 1918 Ekim'inde Türklerin Suriye'den çekilmesiyle "modern" olarak nitelenen ilk Arap yönetimi kuruldu.²⁴³

II. Abdülhamid döneminde Nusayrilerin sistemle daha uyumlu bir ilişki geliştirme gayretlerini açıklamıştık. İmparatorluğun çöküşünü temsil eden I. Dünya Savaşı sürecinde, Arap ulusalcı akımların yükselişine koşut olarak aralarında ulusalcı fikirlerin filizlendiğı görölmekle birlikte, Nusayriler, genel olarak rejime bağılı olarak hareket etmiş ve (kendilerine yüklenen sorumluluk gereğı) Osmanlı ordusunda görev

²⁴⁰ Zeine, a.g.e., s. 93; Tibi, a.g.e., s. 151; kongrede alınan kararların listesi için ayrıca bkz. Zeine, a.g.e., s. 137-138.

²⁴¹ Zeine, a.g.e., s. 94-95.

²⁴² Tibi, a.g.e., s. 153-154.

²⁴³ Abdul-Karim Rafeg, "Arabism, Society and Economy in Syria 1918-1920", **State and Society in Syria and Lebanon** (ed. Y. M. Choueiri), New York, St. Martin Press, 1994, s. 3.

alarak, I. Dünya Savaşı'nda imparatorluğun düşmanlarına karşı mücadelede yer almışlardır. Adana'dan Lazkiye bölgesine kadar Nusayri yerleşim alanından çok sayıda insanın katıldığı Çanakkale Savaşı bunlar içinden önemli bir örnektir. Yaptığımız mülakatlarda dedelerinin Çanakkale'de savaştığını anlatan insanlar bulunmaktadır. Örneğin görüşmeci Nadir, Çanakkale Savaşı'nda yer alan büyük dedesi ile ilgili olarak şunları aktarmıştır:

Hadara ve Nureddin Kel Ali'nin oğlu Ali. Muhtemelen 1893-95 yılları arasında doğmuştur. Antakya'ya bağlı Ğaydi -Ekinci-köyünden Arap Alevisi. Anadili Arapçadır, muhtemelen askerlikte Türkçeyi çat pat öğrenmiştir. Yıl 1915 büyük dedem Ceddi Ali yeni evli, karısı Vahide gebe, I. Paylaşım Savaşı sürüp giderken halk tabiriyle 'Seferbirlik' gelip çatmış. Apar topar büyük dedem Ceddi Ali ve onun gibi nice genç 'seferbirliğe' alınmıştır. Büyük dedem Ceddi Ali Çanakkale'de (1915) kahramanca savaşırken oğlu Derviş doğar. Ali'nin oğlu rahmetli dedem Derviş'in anlatımına göre babası Nusret Mayın Gemisini patlatan topçular arasında en ağır görevler üstlenmiştir. Büyük dedem, Ceddi Ali oğlunun doğduğundan bile habersiz savaşta ağır yaralanır. Resmi kaynaklarda Gata Askeri Hastanesine götürüldüğü yazılır, ama hastanenin hangi ilde olduğu belirtilmez. Büyük dedem (Ceddi) Ali aynı yıl içinde oğlunu ceddi Derviş'i bir kez bile görmeden Çanakkale Savaşı'nda ırkçı söylem 'Türk oğlu Türk' e inat 'Arap oğlu Arap' olarak arkasında gözü yaşlı eş, yetim oğul ve acılar bırakarak hayata 20'lerinde veda etmiştir. Kim için? Ne için? (Nadir, E., D. T. 1974, Üniversite, Hatay)

Genel olarak "Türk ulusal şahlanış miti" şeklinde işlenen Çanakkale Savaşı'nda Arapların konumu fazla dillendirilmeyen bir durumdur. Oysa tarihi hakikat, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli üyeleri olan Arapların bu savaşta hatırı sayılır bir yerlerinin olduğunu gösteriyor. Avustralyalı tarihçi Bill Sellers M. Kemal'in birliklerinin Suriyeli Araplardan meydana geldiğine işaret eder.²⁴⁴ Yakın

²⁴⁴ Salim Tamari, *Year of the Locust: A Soldier's Diary and the Erasure of Palestine's Otoman Past*, London, University of California Press, 2011, s. 13.

zamanlarda medyada yer alan Çanakkale Savaşı'nda en kanlı çarpışmalarda Arapların yer aldığı haberleri de bu durumu desteklemektedir.²⁴⁵ Medyada yer alan bu son haber-yorumlar esas olarak, Osmanlı ordusunda yer alan Filistinli bir er olan İhsan Turjman'ın günlüklerini ortaya çıkaran Profesör Salim Tamari'nin yakın tarihli bir çalışmasına dayanmaktadır. Tamari, Süveyş, Gazze ve Kut al Amara'da olduğu gibi Çanakkale Savaşları'nda da Arapların Osmanlı askeri olarak savaştığını ve Çanakkale'deki çarpışmalarda 87.000 Arap askerin öldüğünü ortaya koymaktadır.²⁴⁶

Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayımlanan Çanakkale Savaşı'na ilişkin resmi tarih anlatısını temsil eden kitapta, bu savaşta Arap askerlerin yer aldığı anlatılmakla birlikte bu askerlerin bulunduğu alayların başarısızlıkları da bu askerlerin sırtına yüklenmektedir. Kitapta bazı Arap askerlerin kahramanca savaştığının yadsınamayacağına yer verilmişse de ağır bir dille buradaki Arap askerler, “kahraman Türk askerleri” karşısında töhmet altında bırakılmıştır:

“77 nci Piyade Alayında çok sayıda Arap erleri vardı... bunlar daha genç elemanlardı. Ama eğitim noksanlığı, dil ve anlaşma güçlükleri vb... gibi pek çok yönlü ve karışık sorunları vardı...” 25 Nisan günü başlatılan taarruzlarda birçok sorun yaşanmıştı. “Gerçekte, kahramanca savaşan ve pervasız süngü hücumlarıyla düşmanı zorlayan bu alayın Türk erlerinde ve subay kadrosunda hiç bir suç yoktu. Ancak, bu dönemde Arap erleri, Kavaktepe'den ileriye açılıp yanaşırlarken sık ve yüksek fundalıklara gizlendiler. Daha sonra, taarruzlar kızışıp düşman bombardımanları ortalığı karıştırınca Arap erlerinin kaçak sayısı fazlalaştı. Birliklerini habersizce bırakarak dağılan bu Arap perakendeleri, genellikle Kavaktepe-Kanlısirt eksenini dolaylarında ve Karayürek deresinin doğusundaki fundalıklar içersine sinmişlerdi.” Fakat şunun da hakkı teslim edilmiş (!) kitapta: “Ancak, şu gerçeğin de bilinmesi gerekir ki, bu kaçak gruplar Arap erleriydi ama, 77 nci Alaydaki bütün Arap erleri de değildi. Mevcudun bir kısmı birliklerinde kalmış ve gündüz muharebelerinde canla başla savaşmışlardı.”²⁴⁷

²⁴⁵Robert Fisk, “Osmanlı Araplarının Müthiş Savaş Sırları”, <http://www.stargazete.com/yazar/robert-fisk/osmanli-araplarinin-muthis-savas-sirlari-haber-390268.htm> (E.T. 06.02.2012); <http://www.ensonhaber.com/independent-canakkalede-en-cok-araplar-savasti-2011-10-17.html> (E.T. 23. 05. 2012); <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=179375> (E.T. 23. 05. 2012)

²⁴⁶ Tamari, Aynı yer.

²⁴⁷ **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap)**, Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978, s. 123.

Et- Tavail'e bakıldığında Çanakkale Savaşı'nda yer alan Araplar arasında Alevi-Nusayrilerin önemli bir ağırlığı olduğu anlaşılmaktadır. Et- Tavail'e göre, özellikle en keskin çarpışmaların gerçekleştiği yerler olan Mustafa Kemal'in birliklerinin önemli kısmı Nusayrilerden oluşmaktaydı.²⁴⁸ Suavi Aydın'ın da et-Tavail'in bu yaklaşımını paylaştığını görmekteyiz.²⁴⁹ Çanakkale Savaşı kumandanlarından Fahrettin Altay'ın aktarımları da bu durumu net olarak ortaya koymaktadır. Çanakkale Savaşı'ndaki hatıralarını kaleme alan Fahrettin Altay Paşa, bu süreçte bir gün Mustafa Kemal'in kendisini arayarak şunları söylediğini ifade etmektedir:

“Aman Reis bey Kumandan Paşa dan rica edelim bana verilen 72 ve 77 numaralı alaylar ARAPTIR. Bir kısmı Yezidi Nusayri gibi savaşa karşı insanlardır. Eğitimleri de azdır. Bunları geri alsınlar halis türk delikanlılar olan ve eğitimleri oldukça ilerlemiş bulunan benim eski iki depo alayımı göndersinler.”²⁵⁰

Fahrettin Paşa da Mustafa Kemal'in kaygısını paylaşmış ve tehlikeli bir bölgeye “böyle kıymetsiz askerlerin gönderilmesine şaşmış” ve durumu başkumandana bildirerek gerekli değişikliğin yapılmasını talep etmişse de sonuç değişmemiş ve bu Arap, Nusayri askerlerle savaş yürütülmüştür.²⁵¹ Cephe kumandanlarından Esat Paşa'nın anıları da savaşta Nusayrilerin konumuna ilişkin ortaya konulan bu tabloyu doğrular niteliktedir.²⁵²

Şerif Hüseyin'in birliklerine karşı Gazze cephesinde savaşan Osmanlı askerleri arasında da çok sayıda Nusayri'nin bulunduğu aktarılır. Reyhani'nin ifadesine göre, “Şerif Hüseyin Paşa'nın isyanı boyunca Aleviler, Osmanlı ordusunda bir Türk askeri olarak [Şerif'in] karşısında idi. Ayrıca Şerif'in Hz. Ali'nin soyundan gelmiş bir aileden olduğu malumdur. Aceba bir Alevi, Hz. Ali'nin evladına hiç kurşun sıkarmı? İşte bu sefer sıkılmıştır. Zira, saltanat ve kişisel yarar uğrunda olup

²⁴⁸ Et-Tavail, a.g.e., s. 293.

²⁴⁹ Suavi Aydın, “Çanakkale Savaşları”, **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, (ed. F. Başkaya- T. Ersoy), Maki Basın Yayın, Ankara, 2007, s. 65-66.

²⁵⁰ Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970, s. 82-83.

²⁵¹ Altay, a.g.e., s. 83. Gerçi Altay, çarpışmaların sürdüğü bir anda bu Arap askerlerinden bazılarının çadırlarda gizlenip nargile içtiklerini gördüğünü, bunları toparlayıp geri cepheye gönderdiğini (s. 90), bu Arap alaylarının başarı zaafı yarattığını da anlatmaktadır: Altay, a.g.e., s. 95.

²⁵² **Esat Paşa'nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, 2. B., Haz: İ. Ilgar-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 48-49, 138.

nankör ve kalles olmaktan çekinmeyen bir insana kim olursa olsun kurşun sıkılır.”²⁵³ Yazarın aktardığı bazı anekdotlar konuya ilişkin tutumu güçlendirmektedir.²⁵⁴

4. Ordu Komutanlığı tarafından, 1916 yılının Eylül ayı içerisinde, “devlete hıdmet ve sadakatleri her türlü şübheden azade” bulundukları belirtilerek Lazkiye bölgesindeki bazı Nusayri liderlerinin nişan verilerek taltif edilmeleri gereği ifade edilir ve bu talep Osmanlı idaresi tarafından uygun görülerek onaylanır.²⁵⁵ Aynı biçimde, 1918 Kasım’ında da Antakya’nın en önemli Nusayri liderlerinden, Şeyh Maruf (Cilli) Efendi’nin sadakati dolayısıyla Mecidi nişanıyla taltif edilmesi Padişah Mehmed Vahideddin tarafından uygun bulunur.²⁵⁶

Cemal Paşa’nın, Mısır’a harekât düzenlemek için Beyrut’a yerleştiği zaman Nusayri bölgelerine büyük zararlar verdiği; buradaki insanların açlık ve hastalıktan kırılmalarına neden olduğu, Adana Nusayrilerini Anadolu’nun içlerine sürerek onları Türkleştirme isteğinde olduğu anlatılır.²⁵⁷ Tavil’in iddiasına göre, “Şam halkı, İtilaf devletleri ordularının önünden kaçan Türklere düşmanlık gösterdi, bunun üzerine harekete geçen Türk hükümeti Adana’daki Alevilerin kovulmasını emretti. Adana’ya gelen ilk emir, idari hakime, kuşkulanan Alevilerin sürülmesine yetki veriyordu. İkinci emir, Alevilerin ellerinden savaş silahlarının alınması ve yalnızca silahsız görevlere verilmeleri yolundaydı. Üçüncü emir ise Alevilerin Adana’dan sürülmesi gereğini bildiriyordu; ama bu emir Mondros Mütarekesinden üç gün önce gelmişti.”²⁵⁸ Dolayısıyla uygulanma olanağı bulunamadı. Tavil’in bu iddiasını destekleyecek doğrudan bir resmi dokümana ulaşamadıysak da o dönemlerin önemli bir aktörü olan Tavil’in, kişisel konumu ve İTC’nin genel olarak, savaş boyunca güçlenen ifradi milliyetçi tutumu ve bu süreçte, “Anadolu’yu etnik açıdan Türk

²⁵³ Reyhani, **Gölgesiz Işıklar II**, s. 112.

²⁵⁴ Aynı yer, s. 113-116.

²⁵⁵ **BA, İ.DUİT.66/52**

²⁵⁶ **BA, DUİT, 68/20**

²⁵⁷ Tavil, a.g.e., s. 293. Cemal Paşa’nın, Suriye’de bulunduğu süreçte, sadece Nusayrilere değil, genel olarak şiddet dolu bir siyaset izlediği görülmektedir. Zeine’ye göre, “Cemal Paşa’nın esasen çok hırslı ve despot bir adam olduğu yönündeki ifadeyi haklı çıkaracak çok kanıt bulunmaktadır. Suriye’ye varışından hemen sonra idamlar ve sürgünlerle bir terör saltanatı sürdü.” Zeine, a.g.e., s. 109. Kayalı’ya göre de, Cemal Paşa Suriye’de “Arap muhaliflere karşı yıldırma ve sindirme hareketına girişti.” (s. 217) Bu “kitlesel terör idaresi, Cemal Paşa’nın Bağdat ve İstanbul’daki sıkıyönetim hizmetleri sırasında aldığı tedbirlerin bir devamı gibiydi.” Kayalı, a.g.e., s. 218.

²⁵⁸ Tavil, a.g.e., s. 295-96.

kılacak bir plan çerçevesinde”²⁵⁹ hareket ettiği, ayrıca Suriye vilayetindeki Arapların sevk ve iskaniyle ilgili 23 Nisan 1916’da bir talimatname çıkarıldığı ve neticede savaş yıllarında Suriye’den binlerce Arapın Anadolu’nun çeşitli bölgelerine sürgüne gönderildiği²⁶⁰ göz önüne alınırsa, iddianın göz ardı edilemeyeceği anlaşılr; üstelik Cemal Paşa’nın Nusayrilere karşı güvensiz ve ayrımcı yaklaşımı da vakıadır. Örneğin, 16 Kasım 1919 tarihli telgrafında, “Adana’da bulunan Fransız Baş Administratörü Albay Brémond’un Nusayrilerden memur tedarik ederek memurlarımızın görevine son verdiği”ni²⁶¹ yazan, “memurlarımız” derken Türk ırkından olanları kastettiği açık olan Cemal Paşa’nın Osmanlı tebaası olan Nusayrilere karşı negatif bir tavır içinde olduğu açıktır.

Savaş sonrası, Osmanlı ordularının yenilgisinin ardından ülke işgal altına girmiştir. Bu işgalle birlikte birçok topluluk gibi Nusayrilerin de tavrında değişiklikler olmuştur. Kabaca genellersek ilk aşamada, birçok farklı grup gibi, işgal güçlerine karşı uzlaşmacı bir tutum benimsenmiş²⁶² ve onların idaresi altında görev alanlar olmuşsa²⁶³ da daha sonra başlayan direniş hareketına Nusayriler de destek vermiştir. Adana ve Mersin bölgelerinde işgal uzun sürmemiş ve bu dönemde Nusayriler genel olarak direniş hareketi içinde yer almıştır, resmi tarih anlatısı da bunu doğrulamaktadır. Hatay özel durumu nedeniyle daha girift bir konudur. Fakat ilk aşamada Nusayri toplumunun önemli ölçüde işgal karşıtı bir tutum içerisinde

²⁵⁹ Çağaptay, a.g.e., s. 16.

²⁶⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 92-107, 262-266.

²⁶¹ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, Haz: U. Demirbaş vd., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2002, s. 134.

²⁶² Adana vali vekili Abdurrahman Bey’in Dahiliye Nezareti’ne gönderdiği 30 Ağustos 1920 tarihli raporda, Adana ve çevresindeki Fransız işgal güçlerini bazı Arap-Alevi köylerinin “beyaz bayraklarla” karşıladıkları ifade edilmektedir: **BA, DH.İ.U.M., 20-25/ 14-54**. Fransızların işgaline uğrayan köylerden biri de Kayışlı Köyü’dür. Ailesi bu köyden olan Nihayet şu bilgileri aktarmaktadır: “Annem anlatırdı bize. Fransızlar bizim köye gelirlermiş, çok basmışlar köyü. Fransız uçakları inermiş köye. Bize, ailemize, köye bir şey yapmamışlar, bir eziyette bulunmamışlar. Hatta onların özel ekmekleri varmış, ondan verirlermiş millete. Hatta bir Fransız komutanı annemi istemiş, bize gelir gidermiş. O zaman biz ev şimdiki Bilal Habeş ziyaretine yakın, o askerler de küçük uçaklarla buraya inermiş, oraya siperler yapmışlar. Evin önünden geçip gidiyorlar, bizimkiler fakir bir inekleri var süt, yoğurt satarlarmış, onlar da almışlar. Annem genç kız, güzel, annesiyle birlikte yalnızlar. Komutana yemek de vermişler, belki açtır diye acımışlar, biraz da bizim kültürümüz böyle. Sonra adam anneme aşık olmuş, neneme, ‘bu kızı bana verir misin’ demiş. Annem kızmış, dil bilmiyorlar, Arapçayla bağırır, çağırır, hatta adamı bir sopayla kovalamış. Ama adam bir şey yapmamış, kötülük etmemiş, gitmiş.” (**Nihayet, K., İlkokul, DT. 1955, Adana**) O dönemin resmi yazışmalarında da Kayışlı Köyü’nde bir Fransız Karakolu tesis edilmiş olduğu görülmektedir: Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, s. 186.

²⁶³ **Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, s. 110-111, 134-135, 186.

olduğu belirtilebilir. Konjonktüre göre, Nusayri liderlerinin tutumunda değişiklikler görölmüşür. Bu konuyu, Hatay'ı kendi özel başlığı altında incelerken ele alacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET TÜRKİYE’SİNDE NUSAYRİLER

1. MİLLİ MÜCADELE VE KURULUŞ EVRESİNDE NUSAYRİLER

Milli Mücadele sürecinde ve sonrasında, özellikle İskenderun Sancağı’nın (bugünkü Hatay) Türkiye’ye iltihakının sağlanması mücadelesinde, Nusayriler önemli bir toplumsal grup olarak devlete egemen olan güçlerin gündeminde yer almışlardır. Milli Mücadele yıllarının başlarında Adana ve Mersin çevresindeki Nusayriler Fransızlara karşı direnişe geçmiş ve büyük ölçüde Kemalist harekete destek vererek bu direnişin yürütmesinde önemli bir cephe oluşturmuşlardır. Yine İskenderun Sancağı’ndaki Nusayriler de işgal karşısında Türk kuvvetleriyle birlikte direniş sergilemiş, daha sonra uzun yılları kapsayan manda rejimi altında farklı tutumlar almalarının ardından, nihai olarak Hatay’ın Türkiye’ye katılmasında kilit bir rol üstlenmişlerdir.

Adana ve çevresinde işgalin ilk zamanlarında örgütsüz/dağınık halde bulunan Nusayrilerin, almaları gereken tavır konusunda çelişkiler yaşadıkları görülmektedir. İlk eğilim Fransızlarla iyi geçinerek hayatta kalmaya çalışmak yönünde olmuştur. Hatta bazı yerlerde işgalcilerle işbirliği yapan marjinal gruplar olmuş ama bu istisnai bir durum olarak kalmıştır (bu kimseler de Milli Mücadele sonrasında bölgeyi terk etmek zorunda kalmışlardır).²⁶⁴ Genel eğilim ise Kemalist güçlerin direnişine katılmak şeklinde kendini göstermiştir. Hatta Adana ve çevresinde Milli Uyanış Derneği (İntibâh-ı Milli)²⁶⁵ ve Mersin’de Şii Arap İslam Hayır Cemiyeti (Cem’iyyetü’ş Şiiyyetü’l Arabiyyetü’l Hayriyyetü’l İslamiyye) olarak kendini gösteren Arap (Nusayri) örgütlenmeleri kısa bir süre sonra, Kemalist hareketin etkisi doğrultusunda Milli Mücadele’de yerlerini almışlardır.

Çelik, Mersin’deki Cem’iyyetü’ş Şiiyyetü’l Arabiyyetü’l Hayriyyetü’l İslamiyye ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

²⁶⁴ Et-Tavil, a.g.e., s. 311-312.

²⁶⁵ Bu dernek, başlangıçta, Çukurova’nın, tarihi, coğrafi ve sosyal bakımdan bir Arap bölgesi olduğunu savunuyordu: Et-Tavil, a.g.e., s. 301.

Bu cemiyetin ilk adı Cemiyetü'l-Arabiyyetü'l-Hayriyyetü'l-Şiiye idi. 'Arapuşağı' veya 'Fellah' olarak da adlandırılan bir kısım yerli halk tarafından kurulmuştu. İçlerinden bazılarının itirazı üzerine, uzun tartışmalar sonunda, cemiyetin adındaki 'el-Arabiyye, Arabiyyetü'l' ibareleri çıkarılmış, cemiyetin adı 'Cemiyetü'l-Hayriyyetü'l İslamiyyetü'l- Şiiye' şeklinde değiştirilmişti. Bu cemiyetin yöneticileri ve mensupları arasında Fransızlar ile işbirliği yapan ve aleyhimizde çalışanlar olduğu kadar, Türklere yapılacak fenalığa karşı çıkanlar, cemiyetten ayrılıp tarafsız kalanlar ve Türklerle birlikte, düşmana karşı verilen mücadelelerde büyük yararlıklar göstererek 'İstiklal Madalyası' almaya hak kazanan vatanseverler de vardı.²⁶⁶

Burada Arapuşağı veya Fellah denilen yerli halk Nusayrilerdir. Söz konusu cemiyetin yeniden örgütlenmesinde, işgal yıllarında Mersin belediye başkanlığı yapmış olan Nusayri asıllı Ahmet Hallaç'ın etkili olduğu görülmektedir. Hallaç'ın anılarından işgal döneminde Nusayrilerin Mersin'deki durumuna dair birtakım bilgiler edinilebileceğini ayrıca belirtelim.²⁶⁷

Resmi tarih çerçevesindeki anlatılarda Nusayrilerin bu mücadeledeki yerlerinin kısmen yadsınmadığı görülmektedir. Hatta bazı resmi tarihçiler Nusayrilerin bu tavrını "kadirşinas" bir tutumla yâd eder, ama bir şartla, o da bu insanların gerçek kimliğini örtüp Türklüğü/Eti Türkü kardeşliğini yücelterek! Resmi tarih anlatısındaki bu tutumu *Kaç-Kaç Olayı*'na bakarak örnekleyebiliriz.²⁶⁸ Adana'da Milli Mücadele yıllarının en önemli olaylardan biri olarak anılan Kaç-Kaç 10 Temmuz 1920'de başlayan olaylar dizisine verilen isimdir. İşgalin yarattığı

²⁶⁶ Kemal Çelik, **Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara, TTKY, 1999, s. 137.

²⁶⁷ Bkz. Kemal Çelik, "Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları", <http://atam.gov.tr/fransiz-ısgal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/> (E.T: 23 Kasım.2012).

²⁶⁸ Resmi tarih içinde bu yaklaşıma çok sayıda örnek rahatlıkla verilebilir. Biz burada bir tanesine daha yer verelim: Çelik, Mersin'deki Türkler tarafında kurulan *İslam Hayır Cemiyeti* içinde mücadele eden Nusayrilerden bahsederken, resmi tarihin çeşitli saptırmalarını kullanır: "Nesillerin değişmesiyle Türkleşmiş olan Suriyeli Arapların bir kısmı ile, 'özbeöz Türk oldukları kanaatindeki' bir kısım yerli halk İslam Hayır Cemiyeti'ne katılarak, Türklerle kader birliği yapmışlardır."; a.g.e., s. 136. Burada, uzun bir dipnot düşerek, söz konusu "yerli halk"ın, bir kısmı kendilerinin Arap asıllı olduklarını iddia etseler dahi, Türk olduklarını açıklar; aynı yerde, 76. dipnot. Böylece Nusayrilerin direnişteki rolü bir şekilde kabul edilmiş olur, ama gerçek kimlikleri dışarıda bırakılarak!

baskıdan bunalan halk, işgal güçlerinin ve işbirlikçilerinin içinde olduğu birtakım olayların yarattığı korku ve panikle şehri terk etmek üzere kaçırlar.²⁶⁹ ‘Kaç kaç’ diye bağrışlarla koşuşturan halkın yönü Nusayrilerin yaşadığı (ve Şeyh Cemil’in²⁷⁰ karargâhının da bulunduğu) kırsal güney kesimidir. O zamanlar Oba denilen bu bölge hem doğal-fiziki açıdan hem de işgal karşıtı örgütlü Nusayri güçlerden dolayı görece güvenli bir yerdi. Kaç-Kaç neticesinde şehrin büyük bir kısmı Oba Cephesi’ne sığınmıştır. Gelen binlerce insan Nusayriler tarafından yakın ilgi ve dostça duygularla karşılanmış ve bu insanların ihtiyaçları giderilerek Toros Dağları’na geçmeleri sağlanmıştır. Resmi tarih bakış açısından meselelere yaklaşan Kasım Ener, bu konuyla ilgili olarak, Nusayrilerin gösterdiği tavra yönelik Batı Kilikya Milli Kuvvetler Komutanı Sinan Tekelioğlu’nun teşekkür yazısını şu şekilde aktarmaktadır:

Oba’da Şeyh Cami Efendiye

Pek sevilen Eti kardeşlerimizin şimdiye kadar milli kuvvetlerimize olan istek ve saygılarıyla beraber, siz başta olmak üzere Adana Türklerine gösterdikleri misafirperverliğe teşekkür ederim. Hepinizin gözlerinden öper, Tanrı’ya emanet eylerim.²⁷¹

Sonuçta Nusayrilerin de etkin katılımıyla gerçekleşen direniş, başka değişkenlerin de bileşimiyle, başarıya ulaşır ve 5 Ocak 1922 tarihinde işgal güçleri

²⁶⁹ Olayların ortaya çıkışına ilişkin farklı anlatılar bulunmakla birlikte, genel olarak, olayların işgal kuvvetlerince bilinçli bir biçimde çıkarıldığı kabul edilir. Ener’e göre, Fransızlar, Yüreğir Ovası’na taarruz planladıklarından, iki ateş arasında kalmamak için güney kesimdeki insanları kaçırmak için olayları bilinçli olarak çıkardılar; bkz. Kasım Ener, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cem. Y., 1970, s. 177. Toros da, olayları işgal kuvvetleriyle ilişkilendirir ve olayların, Araplarla Ermeni ve Asuriler arasındaki gerginliğin şahlanması sonucu ortaya çıktığını ileri sürer. Olayların anlatımı için bkz. Taha Toros, **Kurtuluş Savaşı’nda Çukurova**, Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 2001, s. 193-95.

²⁷⁰ Şeyh Cemil, Akkapı’da yaşayan ve yörede sevgi ve saygı duyulan bir Nusayri din adamıdır. Halkı çevresinde toplayıp birleştirebilen, güçlü bir manevi kişiliği olan Şeyh Cemil’e, bu özelliğinden dolayı Şeyh Cami denildiğine de rastlanılmaktadır. İşte, bu etkili şahsiyet, işgalden sonra, Fransızların şahsi menfaat tekliflerini geri çevirip bulunduğu bölgede direnişi örgütleme işine girişmiştir. Sınırlı imkânlarla harekete geçen Şeyh Cemil’in çevresinde kısa sürede çok sayıda insan toplanmaya başlamış, birçok silahlı grup Şeyh Cemil’e katılmıştır. Mertcan, a .g. m., s. 166. Ayrıca Şeyh Cemil’in müfrezelerinin başında yer alan Arap eşkiya Süleyman Cerzun’un hikayesi için bkz. a.g.m.

²⁷¹ Ener, a.g.e., s. 178. Ener, orijinali Harp Dairesi Arşivinde bulunan Tekelioğlu’nun, hatıralarını daha sonraki yıllarda -kısaltarak- yayımladığını belirtir. 1965’de Dirlik gazetesinde oldukça uzun bir yazı dizisi halinde yayımlanan Tekelioğlu’nun hatıralarında, Arap Alevilerden bahsedilen hiçbir yerde “Eti Türki” ifadesinin geçmediğini belirtmek gerekiyor. Zaten, aşağıda açıklanacağı gibi, milli mücadele yıllarında böyle bir kullanım da mümkün değildi. Çünkü “Eti Türki” kavramsallaştırması, 1930’lu yıllarda, Türk Tarih Tezi çerçevesinde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Sinan Tekelioğlu, “Adana Cephesi Hatıratımdan”, **Dirlik**, 27 Nisan 1965 - 19 Ağustos 1965.

Adana'yı terk eder. Bu sürecin ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Adana ve Mersin hattındaki Nusayriler genel olarak, yeni rejime bağlılıklarını, desteklerini sunar ve yeni siyasal-hukuksal ve sosyal yapıya entegre olmak için gayret ederler. Yeni devletin asimilasyon politikası altında şekillenen bu entegrasyon süreci, Nusayriler bakımından bir kimlik erozyonu yaşanmasına sebep olmanın yanı sıra zaman içerisinde sınıfsal farklılaşmalarla farklı politik tavırlar içeren heterojen bir yapının da doğumunun hazırlayıcısı olmuştur.

İskenderun ve Antakya çevresindeyse durum biraz daha farklı cereyan etmiştir. Bölge özel bir konuma sahiptir ve ileri bir tarihte Türkiye'ye dâhil olacaktır. Bu süreç içerisinde Nusayriler arasında farklı eğilimlerin baş gösterdiğini görmekteyiz. Arap ulusalcı düşüncenin önemli bir etkiye ve taraftar kitlesine sahip olduğu ilk göze çarpan eğilimdir. Arap ulusal bilinciyle hareket eden bağımsızlıkçıların yanı sıra, Türk tarafını destekleyenler ve Fransızlarla iyi geçinmeye çalışan, onlarla işbirliği içinde olan kesimler de görülmektedir. Özellikle manda yönetiminin son yıllarına doğru, Türk tarafı kendi tezlerinin Nusayriler tarafından desteklenmesine oldukça ihtiyaç duyuyordu. Bu bölgede önemli bir nüfusa ve güce sahip olan Nusayrilerin Türk tarafına çekilmesinin, mücadelenin başarısı için yakıcılığının Atatürk ve çevresi de farkındaydı.

Sykes-Picot Anlaşması'yla Suriye, İngiltere-Fransa gibi büyük güçler arasında paylaşılmıştı. 1916 Haziran'ında baş gösteren ve İngiliz kuvvetlerince desteklenen Arap ayaklanması, 1918 yılında Osmanlı güçlerinin bu bölgelerden çekilmesiyle sonuçlandı. 1 Ekim 1918'de Faysal'ın orduları Şam'a girmiş, 5 Ekim'de bağımsız bir Arap hükümetinin kuruluşu ilan edilmişti. Oysa Nisan 1920'de, San Remo'da görüldüğü gibi, Fransız ve İngilizlerin iradesi bu ulusal hareket ve onun talepleriyle uyuşmuyordu. Neticede, Arapların bağımsızlık umutları boşa çıkartılmıştır. 1920 yılında Emir Faysal ve onu destekleyen Arap milliyetçilerin, müttefiklerin onayına başvurmaksızın Şam'da Arap devletini ilan etmelerinin ardından, Fransızlar çıkarlarına uygun olmayan bu davranışı kendilerine yönelik bir hakaret olarak kabul ederek, buna karşı harekete geçtiler. 24 Temmuz'da Fransız güçleri kendilerinden daha zayıf durumdaki Arap ordusunu Maysalun'da bozguna uğrattı. Faysal bunun üzerine iktidarını yitirdi ve Suriye'yi terk etmek zorunda kaldı. Bu biçimde, başlangıçta müttefiklerin desteklerini ilan ettikleri Arap ulusal devleti

uygulamada zıt bir hamleyle sona erdirildi ve sonuçta Suriye'nin yönetimi, manda idaresi altında, Fransızlara bırakıldı.²⁷²

Suriye'de, Fransızların tesis ettiği manda idaresinin ilk senelerinde işgal güçlerine karşı ciddi karşı duruş ve direniş, kırsal kesimde, bilhassa Nusayrilerin yaşadığı dağlık bölgelerde kendini göstermiştir.²⁷³ 1919'da Şeyh Salih el-Ali'nin işgalci güçlere karşı isyanı, bu anlamda önemlidir. Fransızlar bu isyana sert karşılık vermiş ve 1921 yılının ortalarında direniş kırılmıştır. Fransızlar, işgal ettikleri bölgeleri daha rahat yönetebilmenin bir yolu olarak çeşitli grupları özerk birimlerde toplama yoluna gitmişlerdi.²⁷⁴ Nusayriler için de 1920 yılında özerk bir *Alevi Bölgesi* oluşturmuşlardır. Zaman içerisinde, bu özerk yönetim ile ilgili birçok idari değişikliğe gidilmiştir. 1925'te *Alevi Devleti* olarak deklare edilen bu yapı, daha sonra da, Lazkiye, Tartus, Sahyun, Cebele, Masyaf, Banyas, Safita ve Telkelah gibi yerleşim yerlerinden teşekkül eden *Lazkiye Devleti* olarak tanımlanmıştır. 1930'da kurulan bu devlet, yaklaşık 6 yıl varlığını sürdürdükten sonra Suriye Devleti'nin bir parçası olarak yapılandırılmıştır.²⁷⁵

15 Aralık 1918'de Şeyh Salih Ahmet Ali, Fransız yönetimine karşı şiddetli bir ayaklanma gerçekleştirmiştir. Ali, Nahiyat Badr'da bir toplantı çağrısı yapmıştır, buna birçok önemli Nusayri lider katılmıştır. Burada Fransızların Suriye'nin kıyılarını işgal ettiklerini ve bu bölgeyi ülkenin geri kalanından ayırmayı amaçladıklarını, Fransızların Arap ulusal hareketine düşman olduklarını söylemiş ve Nusayrileri Fransızlara karşı isyan ederek onları Suriye'den kovmaya davet etmiştir. Fransızlar bu toplantıyı duyduklarında - Fransızlarla birlikte hareket eden İsmaililerin yerleşim yeri olan- Kadmus'tan Badr'a Salih Ali'yi tutuklamak için birlik

²⁷² Mossa, a.g.e., s. 280; Arsuzi-Elamir, a.g.e, s. 30; Tibi, a.g.e., s. 164-165.

²⁷³ Marianne Aringberg-Laanatza, "Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar", **Alevi Kimliği**, ed. T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 207-208.

²⁷⁴ Suriye toplumunun çeşitli dinsel ve siyasal gruplara bölünmüş oluşu Fransızlara manevra olanakları sağlamış ve işgal yönetiminin, ülkeyi 'böl ve yönet' ilkesi doğrultusunda kontrol altında tutmasını kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda, 1 Eylül 1920'de General Gouraud'nun başında yer aldığı Fransız idaresi, yönetimi altındaki Suriye topraklarını 4 bölgeye ayırdı: Büyük Lübnan, Şam Devleti (düzü dağları da içinde), Halep Devleti (İskenderun da burada) ve Lazkiye Bölgesi (Alevi bölgesi): Mossa, a.g.e., 280-81.

²⁷⁵ 6.500 km² yüzölçümüne sahip olan Lazkiye (Alevi) Devleti'nin 1933 sonlarındaki nüfusunun 334.173 olduğu, bunun 213.066'sını Nusayrilerin teşkil ettiği aktarılır: Louis Massignon, "Nusayriler", **İslam Ansiklopedisi**, 9.C. (94. cüz), (haz. A. Adivar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962, s. 365; Mossa, Alevi bölgesinin, 1922'de Alevi Devleti ismini aldığını, 1933'te de Lazkiye Hükümeti olarak adlandırıldığını yazmaktadır: Mossa, a.g.e., s.280.

gönderirler. Salih Ali Fransız kuvvetlerini Vadi el-Uyun'un batısındaki Niha Köyü'nde karşılar ve sert biçimde çarpışmalar başlar ve nihayetinde Fransız güçleri bozguna uğratılır (arkalarında 35 ölü bırakarak geri çekilirler) bu zaferden sonra Ali isyancı topluluğunu düzenli bir askeri güce dönüştürmek için uğraşır. Daha sonra Ali yüzünü İsmaililere döner ve onlara, Kadmus, Masyaf ve Nahr el-Khawabi'de saldırır. Bunun üzerine Fransız kuvvetleri İsmaililerin yardımına gelerek Ali'nin kuvvetlerine 21 Şubat 1919'da saldırırlar fakat ikinci kez mağlup olurlar. Bu arada doğudaki ittifak güçlerinin başı olan İngiliz general Allenby, Ali'ye Fransızlara karşı olan düşmanlığına son vermesini bildirir. Bir anlaşmaya varıldığı görülse de Fransızlar tekrar Ali'nin güçlerine saldırır, neticede 3. kez yenilgiye uğrarlar. Ali bu zaferden sonra ikinci kez İsmaililere saldırır ve Kadmus'u ele geçirir. 17 Nisan 1920'de İsmaililer karşı saldırıya geçerek Kadmus'u geri alır.²⁷⁶

Bu dönemde, Fransız güçlerin evlerini ve köylerini yerle bir etmelerine rağmen Lazkiye, Haffa, Tartus, Banyas ve diğer yerlerden birçok Nusayri lideri ve ileri gelen Sünni Müslüman, Ali'nin hareketine katılmışlardır. 1919 Temmuz'unda Fransız güçleri isyancılara saldırmış, buna karşı da Ali Fransızların müttefiki olan İsmaililerin yerleşimlerine saldırarak misilleme yapmıştır. Ve Fransızlara barıştan başka bir alternatif bırakmamıştır. Ali barış için kesin şartlar ileri sürmüştür: Suriye'nin deniz kıyıları Suriye devletine eklenecektir, ele geçirilen Nusayriler serbest bırakılacaktır, Fransız orduları tarafından zarara uğratılan yerleşimler için tazminat ödenecekti. Böylece barış karara bağlandı. Fakat Fransızlar bu anlaşmada samimi değildi, Kaf al-Jaz köyüne saldırıp yakarak anlaşmayı ihlal ettiler. Ali de buna karşı, Fransızların kendine yönelik saldırılarda askeri üs olarak kullandıkları Kadmus'u işgal etti. Fransızlarla çatışmalar bundan sonra da karşılıklı olarak devam etmiştir. Neticede 29 Kasım 1920'de Fransız askeri güçleri Ali'nin elinde bulunan yerlere girerek birçok Nusayri liderini tutuklar ve bunlardan bazılarını idam eder. Bu saldırıdan kaçmayı başaran Ali hakkında idam kararı verilir, yakalanması için başına ödül konur. Fakat bundan bir sonuç alamayan Fransız yetkililer, Ali'yi affettiklerini

²⁷⁶ Mossa, a.g.e., s. 282.

ilan ederler. Sonunda, bir yıl saklandıktan sonra yanında savaşıacak kimseler kalmamış olan Ali teslim olur ve 1950 Nisan'ında da evinde ölür.²⁷⁷

Fransızlar, 1918 yılının sonlarında İskenderun Sancağı'nı da işgal etmişlerdi. Bunu müteakip Arapların da önemli düzeyde içinde yer aldıkları işgal karşıtı direniş hareketleri başlamıştır. Bu süreçte Türk ve Arap direnişçilerinin önde gelenleri işgale karşı ortak bir politika için bir araya gelirmişler ve yapılan güç birliği neticesinde Fransız kuvvetleri zor durumda bırakılmıştır. Ağırlıklı olarak Halep çevresinde faaliyet yürüten Arap direnişinin önemli liderlerinden İbrahim Henânu da bu süreçte, Kilis Kuvay-ı Milliye komutanlığı ile temas halindeydi ve Sancak'taki Türk ve Arap direnişçilerin işbirliğini sağlama görevini üzerine almıştı.²⁷⁸

Henânu ayaklanması denilen ayaklanma 4 merkezdeki direnişten oluşuyordu. Ayaklanmayı yöneten lider kadrosuna olan bağlılık, lokal düzeyde olan çeşitli direniş hareketlerindeki gibi ailevi, bölgesel ve dinsel cemaat aidiyetlerinden besleniyordu (Bu durum, bir taraftan ayaklanmanın merkezi olarak yürütülmesini güçleştiriyordu, öte taraftan, büyük mülk sahiplerinin önderliğini üstlendiği ayaklanmaların, kır-köy halkının sosyal-ekonomik özgürleşmesine yönelik bir savaşa dönüşmesini engelliyordu). Ayaklanmalarda Hristiyanlar da yer almıştır ki bunlar zaten 19. yüzyılın ikinci yarısından beri Arap milliyetçiliğinin taşıyıcıları arasında yer alıyorlardı. Bu ayaklanmalarda para ve silah desteği iki farklı gruptan sağlanıyordu. Biri Şerif hareketi diğeri Türk cephesiydi. Başlangıçta ayaklanmalar Faysal'ın Arap hükümetinin bir parçasıydı ve Faysal tarafından destekleniyordu. Ve bu, Faysal 25 Temmuz 1920'de Suriye'yi terk ettikten sonra da bir süre devam etti. Türkiye'nin

²⁷⁷ Mossa, a.g.e., s. 283. Şeyh Ali'nin isyanı Fransızlara karşı Suriye'de gerçekleşen ilk başkaldırı olarak kabul edilse de bazı yazarlar bu görüşte değildir. Örneğin Taqi Sharaf, Şeyh Ali'nin isyanını Fransızların Suriye işgaline karşı olmaktan ziyade Nusayrilerin (Fransızlarla ittifak içindeki) İsmaililerle olan uzun süreli çatışmalarının neticesi olan bir hareket olduğu düşüncesindedir. Yani asıl kavgaları Fransızlar değil İsmaililerdir, fakat bu kavga İsmaililerin hamisi durumundaki Fransızlara da, ister istemez yönelmiştir. Yazar, Nusayrilerin de Fransızlarla ilişki içinde olduğu örnekleri vererek bu kanısını ispata çalışır. Ayrıca, Faysal'ın Ali'ye yardım edip, isyanı fiziken desteklediklerini kabul eder, ama bunu Ali'nin bir Arap ulusçusu olduğundan değil, Fransız emperyalizmini geriletecek bir hareket olarak gördüğünden yaptığını ekler; çünkü Faysal Fransızlara karşı her hareketi desteklerdi: Mossa, a.g.e., s. 284.

²⁷⁸ Serhan Ada, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Y., 2005, s. 46. Konuralp'in kitabında da, Henânu ile Türk milli kuvvetlerinin ortak hareketine dair birçok anlatı bulunmaktadır. Ayrıca altını çizmek gerekir ki, Konuralp'in, Henânu'ya karşı tutumu baştan itibaren menfidir ve Konuralp'in satırlarında, her fırsatta Henânu'yu kötülediğini, tahkir ettiğini görmekteyiz: N. Aydın Konuralp, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970.

desteği ise, 7 Eylül 1920’de Henanu ile Kemalist hareket arasında yapılan bir anlaşmadan sonra devreye girdi. Bu anlaşma çerçevesinde, Türkiye Henanu’yu Suriye’deki Arap hükümetinin temsilcisi olarak tanımış ve ona askeri destek garantisi vaat etmiştir.²⁷⁹

Bu ayaklanmaların Fransız birlikleri üzerindeki etkisi çok güçlü oldu. O kadar ki Fransa yakın doğudaki neredeyse tüm birliklerini, ayaklanmalarla mücadele etmek için Suriye’ye kaydırıldı. General Gouraud direniş gruplarının Fransız birlikleri üzerindeki etkisinin özellikle Antakya’da arttığını hissediyordu. San Remo Konferansı’nda alınan kararlara karşı protesto olarak ayaklanmalar Mayıs 1920’de Antakya, Harem, Amil bölgesi, al-Buga ve Alevi bölgesinde daha da şiddetlendi. Fransızların bütün direniş hareketleriyle aynı anda baş edemeyecekleri açıldı. Fransızlar, büyük mülk sahipleriyle işbirliği yapmaya yöneldiler. Ve böylece sokakları ayaklanmacılara karşı savunacak milisler oluşturmayı hesapladılar. Aynı zamanda Suriye’deki Arap direnişini zayıflatmak için Türklerle de iyi ilişkiler içinde olmayı önemsiyorlardı. Çünkü ayaklanmaların kuzey Suriye’deki isyancı birlikleri Türkiye sınırına çok yakındı. 11 Mayıs 1920’de General Gouraud Fransa’nın askeri donanımının hem Türkler hem de aynı anda Faysal taraftarlarına karşı durmaya yeterli olmadığını açıkladı. Fransa Türk tarafıyla bir ateşkes anlaşması yapma zorunluluğunun bilincindeydi. 25 Temmuz 1920’de Fransızlar, başında Faysal’ın savunma bakanının bulunduğu Arap birlikleri karşısında zafer kazandıktan sonra Şam’ı işgal etti ve Faysal’ın Suriye’deki egemenliğinin sonunu hazırladılar. Böylece ayaklanmacıların en önemli desteği düşmüş oluyordu (Aynı yıl Fransızlar, büyük mülk sahiplerinin ayrıcalıklarını da garanti altına alarak ellerini güçlendirdiler).²⁸⁰

20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ve Ankara Hükümeti arasında Franklin-Bouillon Anlaşması imzalanır. Ankara Anlaşması olarak da anılan bu anlaşmayla İskenderun Sancağı’nda Fransızların yönetiminde özel bir rejim oluşturulur. Bu anlaşma ile Türk tarafı hatırı sayılır ayrıcalıklar elde etmiştir. Hatta bu durumu değerlendiren bir Fransız yazar, Sancak’ın yeni statüsünün Fransa açısından “kendi

²⁷⁹ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 34-35, s. 37; ayrıca, W. Charles Bandazian, **The Crisis of Alexandretta**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi: The American University), 1967, s. 27-28.

²⁸⁰ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 36. Ada’nın aktardıklarına göre de “Gouraund, 14 Temmuz’da hükümet adına Faysal’a bir ultimatom verdi. Ancak, Şam’da ayaklanma başlamıştı. 24 Temmuz’da Fransız ordusu Han Maysalun’da Faysal güçlerini kanlı bir biçimde bastırınca Faysal’ın Suriye Krallığı sona erdi.” Ada, a.g.e., s. 40.

yönetimi altında dolaylı bir Türk denetimini kabul etmek” anlamı taşıdığını vurgulamıştır.²⁸¹ Bu yeni durum, önemli ölçüde, silahlı çatışma ortamından uzaklaşılmasını sağlasa da direnişe bütünüyle son verememiştir.²⁸² Fakat Ankara Anlaşması’nın isyancılar açısından son derece yıkıcı sonuçları olmuştur. Kısaca bu anlaşma, Türkiye’nin bundan sonra Suriye’deki direnişe destek vermeyeceği anlamına geliyordu. Suriye’de kırsalın ikinci büyük başkaldırısı da, Salih Ali’nin isyanında olduğu gibi, hem Faysal’dan hem de Kemalistlerden destek alıyordu. 24 Temmuz 1920’de Arap hükümetinin Fransa’ya karşı koyamaması ve daha sonra Türklerin Fransızlarla anlaşmasıyla kırdaki başkaldırıları destekten yoksun kaldı. Neticede, Fransa, Ankara Anlaşması’nı müteakip, Kilikya sınırındaki 50.000 askerini ayaklanmacılarla mücadele etmek üzere Suriye’ye nakletti ve buradaki isyancılar üzerinde yoğunlaştı. Destekten yoksun kalan isyancılar savaşı bırakmak ve Fransızlarla müzakere yoluna gitmek zorunda kaldılar. Ve böylece isyan Suriye’de hezimete uğramış oldu.²⁸³

İlerleyen süreçte, *ortak düşmana* karşı geliştirilmeye çalışılan işbirliği bozulmuş, taraflar arası rekabete ve çatışmaya dönüşmüştür. 1936 yılının sonlarına gelindiğinde karışıklık ve çatışmalarla geçen bir hava bölgede egemen olmuştur. “Zaman zaman cemaatler arasında, hatta bazen cemaatlerin kendi içlerinde yaralanma ve ölümle sonuçlanan çatışmalar görülmeye başla[nmıştır].”²⁸⁴ Gerginlik gün geçtikçe artarak devam etmiştir.²⁸⁵

²⁸¹ Comte R. de Gontaut-Biron, et L. Le Révérend, **D’Angora à Lozan (Les étapes d’une déchéance)**, Paris, Librairie Plon, 1924, s. 40’tan aktaran Ada, a.g.e., s. 52.

²⁸² 1920 sonlarında Antakya’da bazı halk birliklerinin bir araya geldikleri aktarılır. Bunlar “Gita” olarak biliniyorlardı. Bunlar bazı köyleri ve dağlık bölgeleri işgal ediyorlardı. Bazen şehrin bir bölümünü de birkaç gün veya birkaç hafta işgal altında tuttukları da oluyordu. Kemalistler burada güçlendikten sonra ve Fransızlar farklı halk gruplarını birbirine düşürdükten sonra bölgedeki ilişkiler dönüşmeye başladı. Öyle ki Fransızlar ayaklanmayı desteklemiş olan bazı büyük mülk sahiplerini kendi yanlarına çektiler. Bu nedenle Antakya, aşağıda hakkında geniş bilgi verilecek olan, Zeki Arsuzi’nin babası Necip ve kardeşleri Edip ve Nasip’in önder pozisyonunda olduğu “Gita” taraftarlarıyla Fransız sempatizanları arasında bölündü. Henanu ve Fransızlar arasında Nisan 1921’de Kurin köyünde yapılan görüşmelerde Fransızlar, Antakya, Harem, Cisir eş-Şuğur gibi yerlerin ayaklanmacıların kontrolünde olduğunu kabul ettiler. Böylelikle, Fransızlar, kuzey ve batı sahili boyunca yer alan ayaklanmaların sınırlarını kontrol altına almaya çalıştılar. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 36-37.

²⁸³ Rafeg, a.g.e., s. 19-20; Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 37.

²⁸⁴ Ada, a.g.e., s. 116-17.

²⁸⁵ Örneğin, “2 Kasım’da Antakya’daki Türk lisesinin erkek öğrencileri de boykota başladılar. 6 Kasım günü, Antakya’da öğretmenlik yapan Zeki el-Arsuzi’nin başını çektiği Asaba el-Amal el-Kavmi (Ulusal Eylem Birliği) adlı örgüte bağlı Araplar’ın gösterileri başladı. Taraflar arasında çıkan

2. TEK PARTİ DÖNEMİ VE NUSAYRİLERE YÖNELİK TEMEL POLİTİKA

2.1. Yeni Devletin Niteliğini Belirleyen Temel Adımlar

Kurulmakta olan yeni devletin yürütücü güçleri pozitivist bir aydınlanma anlayışının taşıyıcısı konumunda olan, “seküler” bir programı hayata geçirme amacıyla hareket eden bir çevreydi. Kullandıkları yöntemler yer yer “halk için halka rağmen” olarak da ifade edilen, tepeden inme ve otoriter yöntemler olmuştur. Bu çerçevede yönünü tayin eden ve iktidarın mutlak biçimde ele alınmasını hedefleyen Kemalist elit, birtakım temel adımlarla hem devletin kuruluşuna hem de ona rengini verecek niteliklere hayat vermeye çalışmıştır. Bu adımlar, Osmanlı’nın yapılanmasından, İslam ve şeriat uygulamalarından bunalmış çevrelerin kurulmakta olan devlete ilgisini ve güvenini arttırmasında önemli bir düzeye sahiptir. Nusayriler de bu minvalde, Osmanlı saltanatından, hilafetten, Sünni bağınazlıktan vb. kurtulacakları, daha insancıl ve adil bir yönetim altında yaşayacakları umuduyla Milli Mücadele evresinin ardından da yeni rejime desteklerini sürdürmüşlerdir.

Bu temel adımları, yeni kurulan devletin yapısını anlamaya yardımcı olacağı için kısaca özetlemenin anlamlı olacağını düşünmekteyiz:

2.1.1. Saltanat ve Hilafetin Kaldırılması

TBMM’nin, göreve başlamasının hemen sonrasında aldığı 24 Nisan 1920 tarihli kararda, Meclis’te toplanan milli iradeyi vatanın geleceğine egemen kılmanın asıl amaç olduğu, Meclis’in üstünde bir gücün bulunmadığı, Padişah ve Halife’nin içinde bulundukları baskıdan kurtarıldıkları vakit Meclis’in düzenleyeceği esaslar içinde yerlerini alacakları belirtilmiştir. Buradaki örtülü hedefin, daha baştan saltanat ve hilafetin, *ulusal egemenlik* tarafından kayıt altına alınma isteği olduğu ileri sürülür.²⁸⁶ Saltanat ve hilafetin kaldırılmadığı bu aşamalarda, Mustafa Kemal’in, aslında bunları kaldırma niyetinde olduğu, fakat toplumsal koşulların henüz müsait

çatışmalarda dört kişi yaralandı. 10 Kasım’da Antakya savcısı saldırıya uğradı. Aynı gün Türkçe eğitim yapan ilkokullarda da boykot başladı.” Ada, a.g.e., s. 117, 66. dipnot.

²⁸⁶ Ahmet Mumcu, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fırlı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999, s. 320.

olmamasından kaynaklı olarak, bu niyetini açıkça ortaya koymadığı da ifade edilmektedir.²⁸⁷

1921 Anayasası'nın kabulü de saltanatın kaldırılması yolunda atılan adımlardan biri olmuştur. Bu anayasa ile *egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu* ilan edilmiş ve böylece, mevcut biçimiyle Osmanlı rejiminin sürdürülmeyeceğinin mesajı ortaya çıkmıştır. En nihayetinde, Milli Mücadele'nin "başarı"yla sonuçlanmasının ardından toplanacak olan barış konferansına hem İstanbul Hükümeti'nin hem de TBMM Hükümeti'nin çağırılması ve bu durum üzerine Sadrazam Tevfik Paşa'nın Ankara'ya çektiği telgraflarda sergilediği tavır²⁸⁸ saltanatın kaldırılması için beklenen fırsatı yaratmış ve 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır.

Saltanatın kaldırılmasının ardında 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. "Cumhuriyet'in ilanı, başkansız bir devlet sisteminin yarattığı boşluğu halifenin doldurması olanağını engellemiştir."²⁸⁹ Sonuç olarak, Cumhuriyet ilanıyla, yeni rejimin çerçevesinin çizildiği ve devletin sekülerleşme yönünde yol aldığı kabul edilir. Fakat belirtmek gerekir, resmi olarak cumhuriyet ilan edilmiş olsa da, yurttaşın siyasete aktif olarak katılıp belirleyici olduğu gerçek anlamda bir cumhuriyet rejimine geçilmemiş olması, bu adımın önemini büyük ölçüde zaafa uğratmıştır.

Saltanat kaldırılmış olmakla birlikte, hilafet makamı bir süre korunmuştur. M. Kemal, kişisel egemenliğe dayanan padişahlığın kaldırılmasından sonra, başka bir sıfatla benzer nitelikte bir makam olan halifeliğin de kaldırılması gereğinin farkında olduklarını fakat bunu gerçekleştirmek için uygun zaman ve fırsatı beklediklerini ifade etmiştir.²⁹⁰ Bu süreçte halifenin tutumu, yeni rejime muhalif olanların halife çevresinde birleşerek halifeyi ayrı bir güç odağı haline getirme çabaları²⁹¹ "ulusal

²⁸⁷ Necip Bilge, "Atatürk Devriminin Temel Ögesi Laiklik", **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fırlı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

²⁸⁸ Bkz. Çetin Özek, **Devlet ve Din**, İstanbul, Ada Yayınları (t.y.), s. 465-66.

²⁸⁹ Özek, (t. y.), s.473.

²⁹⁰ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev**, Haz. H. Veldet Velidedeoğlu, C. 1-2, 33. B., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998, s. 342.

²⁹¹ "Cumhuriyet'in ilanı...[muhalif] çevreler, hatta Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşlarından bazıları Halifenin etrafında kilitlenmeye başladılar. Cumhuriyetin ilanından birkaç hafta geçmemiştir ki, 24 Kasım 1923 tarihinde Ağa Han ile Emir Ali'nin, Halifelik Makamının korunması, bu makamın saygınlığının arttırılması yolundaki ünlü mektubu yazdıkları anlaşıldı. 5- 6 Aralık 1923 günleri

egemenlik” ile çelişki içinde olan bu kurumun kaldırılmasını hızlandırmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılmış²⁹² aynı zamanda, Osmanlı hanedanının da, T. C. sınırları dışına çıkarılmasına karar verilmiştir.²⁹³ Sonuçta, saltanat ve hilafete son verilmesi ve bu yönde yapılan düzenlemelerle, bir yandan “cumhuriyet seçkinleri” kendi egemenliklerini daha güvenceli bir konuma taşımış diğer yandan da yeni rejimin temel nitelikleri belirlemeye başlamıştır.

2.1.2. Eğitim ve Öğretimin Birleştirilmesi

Mustafa Kemal, 31 Ocak 1923 tarihinde, daha önce açıkça ilan ettiği²⁹⁴ eğitim ve öğretimin ulusuna ve devletine hizmet edecek, bunların düşmanlarıyla savaşıacak insanlar yetiştirme misyonunu gerçekleştirebilmenin yolunun, eğitim ve öğretimin birliğinden geçtiğine işaret etmiştir: “Milletimizin, memleketimizin irfan yuvaları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır.”²⁹⁵

Mustafa Kemal’in, 1 Mart 1924’te yaptığı Meclis konuşmasında, zaman yitirilmeden eğitim ve öğretim birliğinin uygulanmasına işaret etmesi üzerine,²⁹⁶ bir grup milletvekili tarafından konuyla ilgili bir kanun teklifi hazırlanıp meclise sunulmuştur. Bu teklifin kabul edilip yasalaşmasıyla²⁹⁷ ülkedeki bütün eğitim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır.²⁹⁸ Ayrıca, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanmaya başlanmasından sonra 1927 yılında itibaren din

İstanbul basını da bu mektubu yayınladı. İki Şii liderin, Sünni bir halifeliğin savunuculuğunu yapmaları garabeti, galiba o günlerde pek anlaşılamamıştı. Böylece halifelik, uluslar arası bir sorun durumuna getirilmek isteniyordu. Halifenin tutumu da daha farklı değildi. İlk günler kuşkulu iken, pek çok kişinin ve basının kışkırtmaları ile yavaş yavaş kendine güvenmeye başlamıştı. Hükümetin ikaz ve tavsiyelerine uymuyor, gösterişli merasimler düzenliyor, basına iddialı demeçler veriyordu.”; Mumcu, 1999, s. 323-24.

²⁹² Halifeliğin kaldırılma tartışmalarında, bu kurumun kaldırılmasını, dinsel gerekçelerle de savunanlar olmuştur. Bunun için bkz. Özek, (t. y.), s. 477- 78.

²⁹³ İlgili yasa metnini sadeleştirilmiş hali için bkz. Ozankaya, 1995, s. 210- 11.

²⁹⁴ Hakan Mertcan, **Bitmeyen Kavga Laiklik: Türkiye’de Din-Devlet-Diyanet**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2012, s. 105-106.

²⁹⁵ M. K. Atatürk, a.g.e., s. 94.

²⁹⁶ Mustafa Kemal Atatürk, **Söylev ve Demeçleri**, C. 1, 4. B., TİTEY, 1989, s. 347.

²⁹⁷ Yasanın sadeleştirilmiş hali için bkz. Özer Ozankaya, **Türkiye’de Laiklik Atatürk Devrimlerinin Temeli**, 6. B., İstanbul, Cem Yayınevi, 1995, s. 209.

²⁹⁸ Yasanın çıktığı tarihte medreseler, henüz kapatılmamıştı. Bu sebeple, medreseler de Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir. Bir süre sonra, çağa uygun olmadığı düşünülen medreseler, Cumhuriyet’in vereceği eğitimin, “dinsel eğitim” değil de, “ulusal eğitim” olduğu gibi gerekçelerle kapatılmıştır. Bunun için bkz. Ozankaya, 1995, s. 236-43.

derslerine katılım velilerin onayına bağlanmış,²⁹⁹ daha sonra da 1930 yılından başlayarak kademeli olarak şehir ve köy ilkokullarının müfredatından din dersleri kaldırılmıştır.³⁰⁰

2.1.3. Şer'îye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması

Din konusunda düzenlemeler yapma ve diğer devlet kurumları tarafından yapılan işlemlerin dine uygun olup olmadığını denetleme yetkisine sahip olan Şer'îye Vekaleti, halifelik gibi, devletin dönüşümüne uygun olarak 4 Mart 1924'te kaldırılmıştır.³⁰¹ Hoca Halil Hulki Efendi ve bir grup arkadaşının imzasıyla meclise sunulan önergede, “(d)in ve ordunun politika akımlarıyla ilintili olmasının birçok sakıncaları vardır. Bu gerçek, bütün uygar uluslar ve hükümetlerce temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan yeni bir hayat varlığı sağlamak görevini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal yapısında, zaten hukuksal olan Şeriye ve Evkaf Bakanlığı ile Genelkurmay Bakanlığı'nın yer alması uygun olmaz. Şeriye ve Evkaf Bakanlığı'nın kaldırılmasıyla da bütün vakıfların ulusa geçmesi ve ona göre yönetilmesi doğal bir sonuçtur”³⁰² denilmiştir. Önerge, mecliste bir süre görüşüldükten sonra kabul edilmiş ve adı geçen bakanlıklar kaldırılmıştır.³⁰³

429 sayılı bu yasa³⁰⁴ ile Şer'îye Vekâleti kaldırılmış olmakla birlikte, bunun yerine aynı kanunla Diyanet İşleri Reisliği kurulmuştur. Başbakanlığa bağlı bir kurum haline getirilen Diyanet İşleri Reisliği'ne, bütün cami ve mescitler bağlanmış ve Müslümanların inanç ve ibadetlerle ilgili işlerini yürütme görevi verilmiştir. Şer'îye Vekâleti'nin kaldırılması laikleşme adına atılmış olumlu bir adım iken,

²⁹⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri**, www. 1001kitap.com/ Cocuk/cumhuriyet_cocugunun_din_dersleri/din000sunus.html (E.T. 7 Ocak 2007). (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

³⁰⁰ Şehir ilkokullarında 1930'da din öğretimine son verilmiştir. Berkes, 1933'te Eğitim Bakanlığı Örgüt ve Ödevler Kanunu'nda yer alan, okullarda din öğretimiyle ilgili maddelerin kaldırıldığını ve bu tarihte köy okullarında da din öğretimine son verildiğini belirtir: Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, s. 472. Sabuncu ise, köy ilkokullarında din derslerinin kaldırılma tarihini 1939 olarak verir. Bkz. Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, 9. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003, s. 123.

³⁰¹ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, 15. B., İstanbul, İnkılap Kitabevi, (t. y.), s. 129.

³⁰² İhtar B. Tarhanlı, **Müslüman Toplum 'laik' Devlet**, İstanbul, Afa Yayınları, 1993, s. 41.

³⁰³ “Laik ve sivil bir rejim için en ağırlıklı ön koşul din ve ordu kurumlarının siyaset dışı kalmalarıdır. Ancak hemen eklemek gerekir ki Cumhuriyetin kurucu ataları bu amaçlarını gerçekleştirememişler, din ve ordunun siyaset dışı kaldığı sivil bir toplumu kuramamışlardır. Aksine, bu iki kurum da söz konusu tarihten sonra, bazen gizli bazen açık, bazen dolaylı, bazen dolaysız bir biçimde, yoğun olarak politikanın içinde kalmıştır”: Gencay Şaylan, **Türkiye'de İslamcı Siyaset**, 2. B., Ankara, V Yayınları, 1992, s. 84-5.

³⁰⁴ Yasanın sadeleştirilmiş hali için bkz. Ozankaya, 1995, s. 207-209.

bunun yerine Diyanet İşleri Reisliği'nin kurulması, özellikle ileriki yıllarda kurumun genişlemesi, görevlerinin artması ve görevlerini yerine getirirken izlediği politika³⁰⁵ dolayısıyla, laik devlet ilkesi bakımından ciddi bir çelişki oluşturmuştur. Diyanet kurumu, dini konularda toplumu aydınlatma misyonunu yerine getirirken, aşağıda değinileceği gibi, genel olarak Alevilere olduğu gibi Nusayrilere de ayrımcı, tahkir edici, asimilasyonist bir hat izlemiştir.

2.1.4. Hukuk Rejiminde Yapılan Değişiklikler

Büyük Millet Meclisi'nin faaliyete başlamasından bir süre sonra, kısa bir metin olan 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. 24 maddeden oluşan bu anayasada³⁰⁶ esas olarak, ulusal egemenlik ilkesinin benimsendiği ilan edilmiştir (m. 1). Ayrıca, meclis şariat hükümlerinin uygulanması görevini üzerine almış, ilk halinde resmi bir devlet dinine yer verilmemekle birlikte 1923'te yapılan bir değişiklik ile resmi din düzenlemesi getirilmiştir.³⁰⁷ Yukarıda da değinildiği gibi, “mevcut koşullar gereği” saltanat ve hilafet ulusal egemenlikle çelişkili bir biçimde varlığını devam ettirmiştir. Kimilerine göre, bu çelişki, Milli Mücadele'ye katılmış olan değişik grupların uzlaştırılması mecburiyetinin doğal bir sonucuydu.³⁰⁸

1923'te ilan edilen Cumhuriyet'in ilk anayasası olma özelliğine sahip olan 1924 Anayasası da önemli düzenlemeler getirmiştir. Çeşitli zamanlarda değişiklikler yapılan anayasanın ilk halinde, İslam, devletin dini olarak belirlenmiş ve şerri hükümlerin yerine getirilme görevi meclise verilmişti. Fakat 1928'de yapılan değişikliklerle bu duruma son verilmiştir. 1937 yılında da CHP'nin “altıok”u olarak bilinen ilkeler anayasaya aktarılmıştır. Böylece devletin niteliklerinin sayıldığı 2. maddede “Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Layık ve Devrimci” bir rejim olarak ifade edilmiştir.

1924 Anayasası'nın da 3. maddede egemenliğin millete ait olduğunu kabul ettiği görülür. 4. maddede ise Türk milletini TBMM'nin temsil ettiği ve millet adına

³⁰⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini yerine getirirken izlediği politika ve bunun kapsamlı bir eleştirisi için bkz. Mertcan, a.g.e., s. 147-197.

³⁰⁶ Özbudun, 1876 Kanun-u Esasisinin o tarihte resmen ilga edilmemiş olmasını bu durumun gerekçesi olarak belirtmektedir. Bkz. Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Y., 1995, s. 5- 6.

³⁰⁷ Anayasa metni için bkz. Server Tanilli, **Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980, s. 30- 34.

³⁰⁸ Özek, (t. y.), s. 460-61; Tahranlı, 1993, s. 16.

egemenliği kullanma hakkına yalnızca TBMM'nin sahip olduğu ortaya konulmuştur. Yani egemenliğin yegane temsilcisi ve kullanıcısı meclis olarak belirlenmiştir. Bu maddelerden anlaşılacağı gibi, 1924 Anayasası, net bir biçimde “güçler birliği” anlayışını benimsemiştir. “Bu açıklık karşısında, devletin her türlü temel işlevini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yerine getireceği bellidir. Böylece 1924 Anayasası, Meclis üstünlüğünü sarsılmaz bir duruma getirmiştir.”³⁰⁹

1924 Anayasası'nın, kendinden önce tanınmamış olan bazı temel hak ve özgürlükleri düzenlediği görülmektedir. Fakat anayasada bu hak ve özgürlüklere genel olarak yer verilmesi ve bunların geniş ve detaylı bir biçimde düzenlenmemiş olması ciddi bir zaaf yaratmıştır. Neticede TBMM'nin, özgürlükleri istediği gibi sınırlandırabileceği kanunlar çıkarabildiği görülmüştür. Ayrıca meclisin çıkardığı kanunların anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir merci olmadığından, Meclis çoğunluğunun iradesiyle, azınlığın haklarının ölçüsüzce sınırlandırılması mümkün olabilmıştır.³¹⁰

1924 Anayasası'nın, bizim için, en dikkat çekici yanlarından biri, “Türklerin Kamu Hakları”nın düzenlendiği kısımdır. Anayasanın 68. maddesinde, her “Türk”ün hür doğup hür yaşadığı, 69. maddede, “Türkler”in kanun karşısında eşit oldukları ifade edilmiş, 70. maddede de “Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayım, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, malını ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma” gibi hak ve özgürlükler “Türklerin tabii hakları” olarak sıralanmıştır. Burada ilgi çeken ve sonraki yıllar uzun tartışmaların konusu olacak olan husus, “Türk” ifadesidir. Böylece, farklı etnik kökenlerden gelen vatandaşların tamamı, etnik bir içeriği sahip olan “Türk”lüğe bağlanmaktadır. Nitekim, anayasanın 88. maddesinde, Türkiye’de din ve ırk ayrımı yapılmaksızın “vatandaşlık bakımından herkese Türk” denileceği zikredilmiştir. Kimilerine göre, anayasanın temellerini oluşturan bu yaklaşım, “ırkçı veya dinci bir milliyetçilik anlayışı kökten reddedilmektedir. Öyle ise Anayasa’nın benimsediği milliyetçilik birleştirici, gerçek anlamıyla millî birliği sağlayıcı bir özellik” taşımaktadır.³¹¹ Fakat bizce vatandaşlığın

³⁰⁹ Ahmet Mumcu, “1924 Anayasası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 5, Cilt: II, Mart 1986. (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

³¹⁰ Özbudun, a.g.e., s. 11.

³¹¹ Mumcu, “1924 Anayasası” (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

“Türklük” üzerinden tanımlanması, birleştirici olmaktan ziyade ayrıştırıcı bir özellik taşımış, asimilasyonist politikalara anayasal bir güç sunmuştur. Ayrıca herkesin ayırım yapılmaksızın Türk kabul edileceği söylemi de tarihsel açıdan gerçekçilik taşımamaktadır; kendini Türk olarak ifade eden insanların, yeri geldikçe/gerektiği ölçüde “gerçekte ne oldukları”na bakılmış, etnik köken araştırmasına başvurulmuştur. Anayasanın bu homojen bir ulus yaratma yaklaşımının ne ölçüde sorunlu olduğu, aşağıdaki bölümlerde açıklanacağı gibi, Nusayriler örneğinde de bir kez daha görülecektir.

Hukuk sisteminde, o tarihlerde yapılan, en önemli düzenlemelerden biri Medeni Kanun’un kabulü olmuştur. Gerekçesinde muasır medeniyetin gereklerine işaret edilen Medeni Kanun, 17 Şubat 1926 tarihinde mecliste kabul edilmiş ve yeni Borçlar Kanunu ile birlikte, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu şekilde, dinsel hukuk esaslarına göre düzenlenen şahsın hukuku, aile ve miras hukuku, borç ilişkileri vb. önemli bir biçimde değiştirilerek, yeni ilkelere dayanan bir sistem getirilmiştir.³¹²

Medeni Kanun ile yapılan yeni düzenlemede, vekil ve temsilci vasıtasıyla evlilik usulüne son verilmiş, evlilikte tarafların istek ve iradesinin esas olduğu belirlenmiş, resmi yetkilinin kıyacağı medeni nikâhın esas olduğu fakat dileyenlerin bunun ardından dini merasim yapabilecekleri hükme bağlanmış, tek eşlilik ilkesi benimsenerek çok eşli evlilik yasaklanmış, boşanma hususunda (erkeğin tek taraflı iradesiyle evliliğe son vermesini sağlayan) ‘talak usulü’ geçersiz kılınmış bunun yerine, boşanmanın haklı nedenlerle ve ancak hâkim kararıyla olabileceği hükme bağlanmıştır. Evlilik ve miras konularında kadın ile erkeğin hakları arasındaki eşitsizlikler giderilmeye çalışılmış, çocuklar üzerinde anneye de velayet hakkı tanınmış, kişinin dinini seçmekte özgür olduğu kabul edilmiştir.³¹³

Medeni Kanun’un çıkarılmasından önce de yargı örgütünün sekülerizasyonuna dair düzenlemeler yapılmıştır. 8 Nisan 1924 tarihinde, Şer’iye Mahkemeleri ile birlikte diğer bütün dinsel yargı organları (örneğin, Temyiz Mahkemesindeki Şer’iye Dairesi) kaldırılmış, Müslüman olsun olmasın tüm

³¹² Mertcan, a.g.e., s. 109.

³¹³ Turhan Feyzioğlu, “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fırlı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

yurttaşlar tek bir yargı sistemine tabi kılınarak yargı birliği sağlanmıştır. 1928 yılında anayasada yapılan değişikliklerle de, sekülerleşme yolunda bazı adımlar atılmıştır.³¹⁴

Bazı hukuksal düzenlemeler de sosyal-kültürel alanı yeniden inşa etmeye yönelik olmuştur:

30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla tekke ve tarikatlar yasaklanmış, bir takım dinsel-geleneksel unvanların ve kıyafetlerin (?) kullanımına son verilmiştir. Yapılan bu düzenlemenin yanı sıra, laikleşmeye yönelik atılan adımlar içinde mütalaa edilen,³¹⁵ 25 Kasım 1925 tarihinde yapılan, fes gibi eski başlıkların kullanılmasını kaldırıp yerine şapka getiren “Şapka iktisası hakkında kanun”; 26 Kasım 1925 tarihli, batı takvimini kabul eden “Takvimde tarih mebdeinin tebdili hakkında kanun”; 1 Kasım 1928 tarihli, Arap alfabesini kaldırıp yerine Latin alfabesini getiren “Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun” ve 27 Mayıs 1935 tarihli, hafta tatilini Pazar gününe alan “Ulusal bayram ve genel tatiller hakkında kanun” gibi düzenlemelerin, dinsel değerlerin devlet yapısının ve hukuk sisteminin meşruluk kaynağı olmaktan çıkarılmasının ötesinde, devletten başlayıp giderek toplumsal/ kültürel yapının bütününde bir değişiklik yapılarak toplumu da dinsel/ geleneksel değerlerden arındırma, hiç değilse bu değerleri yeniden yorumlayarak değişik bir biçim verme çabası olduğu³¹⁶ ve bu çabanın, Kemalist laiklik anlayışının bir özelliğini oluşturduğu kanaatindeyiz. Ayrıca, bu değişikliklerin başka bir yönü de, eski düzenle, yani Osmanlı geleneği ile bağların koparıldığı, yeni bir kimlik inşa etme çabası içinde olunduğunun gösterilmesidir.

Şapka düzenlemesine Sünni kesimlerden çeşitli tepkiler gelirken, Nusayri din adamları bu düzenlemeye tepki vermeden hızlı bir biçimde uyum göstermişlerdir. Bu gün bile Nusayri din adamlarının büyük kısmı fötr şapkalarıyla toplum içinde ayırt edilirler. Gururla taşıdıkları bu şapkalar, çoğunlukça, Kemalizme olan sempatileri ve rejime bağlılıklarının bir simgesi olarak algılanmaktadır. Şapka kanunundan sonra 30 Kasım 1925 tarih ve 677 sayılı kanunla getirilen düzenlemeninse en çok Alevi

³¹⁴ Mertcan, a.g.e., s. 77.

³¹⁵ Tarhanlı, 1993, s. 20.

³¹⁶ Köker’e göre, “pozitivizmin Jön Türk düşüncesine ve oradan da Kemalizme Comte’cu biçimiyle yansıdığını kabul edersek Kemalist laiklik anlayış ve uygulamasının, eski İslam inancının yerine yeni bir inanç sistemi (yeni bir “din”) yerleştirmek istediğini kabul etmek gerekmektedir”: Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995, s. 168.

topluluklarına zarar verdiği, bu düzenlemenin onları kendi inanç merkezlerinden, ritüellerinden kopararak asimile etmenin önünü açtığı söylenebilir. Yapılan düzenlemeyle falcılık, büyücülük, üfürükçülük ve gaipen haber verme ve murada erdirmeye amacıyla muskacılık yapmanın yanı sıra, bütün türbe, tekke ve zaviyeler kapatılmış; tarikatlar yasaklanmış; şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, nakiplik gibi unvanların kullanılması yasaklanmış, bu unvan ve sıfatlara ilişkin hizmet yapılmasına ve kıyafet giyilmesine son verilmiştir.

Bektaşî babaları, çelebileri, Alevi dedeleri, dervişleri, Nusayri şeyhleri artık bu sıfatları kullanamayacaktı. Kuşkusuz resmi düzeydeki bu yasak günlük hayatta çok işlememiş, Nusayri din adamları, açık bir itiraz yükseltmeden şeyh sıfatını kullanmaya, ayinlerinde, dinsel kutlamalarında, bayram ve törenlerinde buna uygun giysilerini giymeye devam etmişlerdir. Türbe ve zaviyelere ilişkin yasaksa daha önemlidir, çünkü Nusayriler ibadet mekanı olarak ziyaret adı verilen türbeleri kullanmakta, inançlarının gereklerini buralarda ifa etmektedir. Bu yasak, diğer Alevi topluluklarda olduğu gibi, Nusayriler için de önemli bir kısıtlamayı getiriyordu. Nusayrilerin inançları açısından vazgeçilmez bir önem arz eden bu ziyaretlerin belki de bu yüzden uzun yıllar gelişimlerinin önü kesildi, gözlerden uzak tutulmaya çalışıldı, korku duyularak gidildi ve hatta kimi dönemler boş bırakıldı.

1 Kasım 1928 tarihli, Arap alfabesini kaldırıp yerine Latin alfabesini getiren düzenlemenin de, tüm ülkeyi olduğu gibi, özellikle Arapça eğitim yapan Nusayri şeyhlerini ve tilmizlerini (dolayısıyla toplumun büyük kısmını) etkilediği belirtilmelidir. Burada aslında çok daha büyük bir sorun ortaya çıkmaktadır. Daha önceki, Tevhid-i Tedrisat ve 677 sayılı düzenlemeler de bir arada değerlendirildiğinde, Nusayrilerin geleneksel din eğitimi ve bunun devamının baskı altına girdiği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler laikleşme yolunda dizilen taşlar olarak görülse de aslında laiklikle çelişmektedir. Dinsel taassubu geriletmek (ve aslında egemen güçlerin kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak) adına din özgürlüğü ihlal edilmiştir. İlerleyen bölümlerde detaylı bir biçimde açıklanacağı gibi, Nusayri şeyhleri kimi zaman din eğitimi, Arapça ve Kuran öğretimi dolayısıyla kovuşturmaya uğramıştır; zaten belli bir gizlilik içerisinde yürütülen din eğitimi, Osmanlı döneminde olduğu gibi yine, kimi zamanlar endişeyle yerine getirilmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen genel olarak, rejime yönelik somut-açık tepkiler görülmemiştir. Tek

parti döneminin başka açılardan da uygulamalarının yarattığı baskıcı ortama tepki (ileride ele alınacağı gibi) daha çok DP'nin kuruluşunu müteakip bu partiye gösterilen ilgi-teveccüh olmuştur. Hatta kısacık ömrüne karşın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na yönelik yaklaşım da bu konuda fikir verebilir. 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), ülkenin birçok yerinde olduğu gibi, Nusayrilerin yoğun olarak yaşadığı Adana ve Mersin illerinde de ilgiyle karşılanmıştır. Adana valiliği görevinde bulunmuş olan ve uzun zaman Adana mebusluğu yapan Hilmi Uran'ın anlatımlarından, SCF'nin Adana bölgesinde güçlü bir biçimde örgütlendiğini, belediye seçimlerinde CHP'yi çok zorladığını ve CHP'nin az bir farkla başarılı olabildiğini anlıyoruz.³¹⁷ Uran, SCF'nin buradaki gücünün dayanaklarını anlatırken “milliyetleri kabaran Araplar”ı da saymaktadır³¹⁸ ki burada kastedilenlerin Alevi Araplar olma olasılığı yüksektir. Ayrıca Nusayri bir ailenin mensubu olan ve Mersin'de 1919-1922 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Ahmet Hallaç'ın da bu süreçte SCF'nin teşkilatlanması için çalıştığı ve Mersin il başkanlığı görevini üstlendiği bilinmektedir.³¹⁹

2.2. Hatay Meselesi

Tek parti sürecinde Nusayrilere yönelik çalışmaların özellikle 1930'lu yılların ortalarından itibaren yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu süreçte, siyasi iktidarın Nusayrilere ilişkin temel politikalarının iki ana eksen üzerinden yürüdüğü görülmektedir: Bunlardan biri “asimilasyon”, ikincisi “Hatay meselesi”dir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, İskenderun bölgesinde I. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen işgale hem Türk hem de Arap ulusalcılar direnç göstermişse de Fransa'nın manda yönetiminin tesisinin önüne geçilememiştir. 1921 senesinde Ankara Anlaşması (Franklin Bouillon) yapılmış, bu antlaşmayla İskenderun için *özel yönetim* kurulmuştu. Arapçayla beraber Türkçe resmi dil olarak tanınmış, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere Türk yetkililerin atanması sağlanmış, kısaca Türkler açısından oldukça imtiyazlı bir durum yakalanmıştı.³²⁰ Türkiye, İskenderun

³¹⁷ Hilmi Uran, **Hâtıralarım**, Ankara, yayınevi yok, 1959, s. 215. SCF'lilerin, Adana seçimlerine hile karıştırıldığını iddia ettiklerini de belirtelim. Bkz. Uran, a.g.e., s. 228.

³¹⁸ Uran, a.g.e., s. 219.

³¹⁹ Kemal Çelik, “Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç'ın Anıları”, <http://atam.gov.tr/fransiz-iskal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/> (E.T: 23 Kasım 2012).

³²⁰ Aşağıda değinilecek olan Uruba hareketinin liderlerinden olan Zerka, Ankara Anlaşması'yla

bölgesinin “misakı milli” içerisinde olduğunu ısrarla dillendirmesine karşılık, Suriye ve Türkiye arasında 1921’de belirlenen sınırlar, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması (3. md.) ile onaylanmıştı. Türkiye, Lozan’ın 16. md. ile de sınırların güneyindeki bölgeler üzerindeki haklarından feragat etmişti.

İskenderun Sancağı’nın politik geleceği 1920’lerde Suriyeli politikacılar arasında ciddi kaygı yaratacak denli belirsizdi ki bu kaygıların içinde Halep’in durumu da vardı. Iraklı devlet yetkilileri, Türklerin Halep’e doğru yayılmacılığı ve hatta Irak’ın kuzeyine doğru yayılmaları korkusunu taşıyordu. Aynı zamanda Türk basını da bu korkuları besleyen tarzda yayın yapıyordu. Fakat Khoury,³²¹ 1930’ların ortalarından önce Türk hükümetinin İskenderun Sancağı’nı yönetme gibi bir isteği olduğuna dair gösterge olmadığını belirtiyor. Dahası Türk tarafının çıkarlarının büyük bir ihtimalle stratejik olduğunu söylüyor. Yani Türk hükümeti, İskenderun Körfezi’nin her iki tarafını tutmak ve Adana’dan Nisbin’e kadar olan tren yolunun tamamını kucaklamak istiyordu.

General Sarraıl Ocak 1925’te, özel bir rejimi olan İskenderun Sancağı’na finansal ve idari meselelerde ayrılık tanımıştır (Bu statü içinde Türkler, Fransız ve Araplarla aynı konuma sahiplerdi). Böylece, Sancak’a daha fazla özerklik verilmiş ve Halep’in Sancak üzerindeki etkisi azaltılmıştır. Fransız mandası altındaki Sancak, 3 kazaya bölünmüştü: İskenderun, Antakya ve Kırıkhan. Bu kazalar mutasarrıf tarafından atanmış kaymakamlar eliyle yönetiliyordu. Mutasarrıfın otoritesine rağmen, gerçek güç bölgedeki Fransız delegeesindeydi ki bunlar sadece yüksek komisere karşı sorumluydular. Ve asıl olarak 1926’daki bir düzenlemeyle özerklik güçlendirilmiştir. 1926 Haziran’ında Sancak’ın âdemi merkezi bir rejim biçiminde Suriye içerisinde kalması kararlaştırıldı. Suriyeliler Fransa’nın Suriye’yi kasıtlı olarak bölgelere ayırıp böl-yönet ilkesini uyguladığını fark etmişlerdi. Kimilerine göre, gerçek niyet, Fransızların Arap ulusal hareketine düşmanlığıydı. Ve ayrılıkçı eğilimler teşvik edilerek Suriye deniz bağlantısından koparılarak iç kısımlara

bölgedeki azınlık konumundaki Türkmenlere üstün imtiyazlar verildiğini, Arapların çoğunluk olmalarına rağmen azınlık statüsüne itildiğini, işgalci Fransız güçlerinin, Arapların her türlü demokratik, ulusal haklarına karşı şiddete dayanan baskıcı ve zalimane bir politika uyguladığını ifade etmektedir. Muhammed Ali Zerka, **Kadiyatı Liva İskenderun**, C.1, Beyrut, Dar al-Uruba, 1993, s. 16.

³²¹Philip S. Khoury, **Syria and the French Mandate: The Politics Of Arab Nationalism 1920-1945**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987, s. 498.

mahkûm edilmek isteniyordu. Lazkiye, Sancak ve Lübnan Fransa'nın mutlak egemenliğindeydi, Fransa burayı bir duvar gibi kullanıp Suriye devletini içe mahkûm etmeye çalışıyordu.³²²

Sancak'ın geleceğiyle ilgili daha önemli sorular, sorunlar 1934'ten sonra hem Türkiye hem de Suriyeliler arasında söz konusu oldu, yani Sancak'a dikkatlerin yoğunlaşması asıl bu tarihten sonrasına tekabül eder. Örneğin, Türkiye, Mersin limanındaki inşaatı durdurdu çünkü muhtemelen İskenderun'un alınabileceği hesabı yapıldı. Benzer biçimde de Fransa İskenderun yerine Tripoli'yi geliştirmeye önem verdi.³²³ 27 Nisan 1934'te Antep valisi Sancak'ı ziyaret eder ve bu ziyaret sürecinde Türkiye taraftarlarınca büyük gösteriler tertiplenerek Sancak'taki Türk ve Araplar arasında ilk büyük kargaşaların ortaya çıkmasına sebep verilir. Gösterilerde Atatürk posterleri dalgalanır ve göstericilerin 'çok yaşa Mustafa Kemal, kurtar bizi; kahrolsun Araplar' biçiminde sloganlar attığı ve Türk ordusunun 13 Mayıs'ta Sancak'a gireceğine dair dedikodular yayıldığı ifade edilir. Arap cephesi cevap vermekte gecikmez; 5 Mayıs'ta yeni Fransız kumandanı General Huntziger Antakya'ya teftişe geldiğinde Araplar Fransız ve Suriye bayraklarıyla Antakya sokaklarına dökülerek 'çok yaşa Fransa çok yaşa Suriye' sloganlarıyla gösteri yaparlar. Bu gösteriler 6 ve 7 Mayıs'ta Hacılar ve İskenderun'da tekrarlanır. General, Arap yetkililere, Türklerle Sancak sınırlarına ilişkin görüşmelere girilmediğini, bu yönde görüşmelerin yalnız Fransız politikalarına değil aynı zamanda Manda Yasası'na da aykırı olduğunu ifade ederek havayı yumuşatmaya çalışır.³²⁴

Bu tarihten sonra Türklerin bütün özel günleri görkemli bir biçimde kutlamaya başladığı görülmektedir. Her ne kadar 1936'ya kadar ciddi düzeydeki tartışmaların sayısı sınırlı idiyse de rahatsızlıklar artmaya başlamıştı. Örneğin, Antakya'da bulunan ve çoğunlukla Ermeni ve Alevilerden oluşan Suriye lejyonu 5. bataryası, Kemalist organizasyonlarla yaratılan ve gittikçe büyüyen Türk taraftarlığından rahatsızlık duymaktaydı. Sancak'taki, politik zayıflıklarının farkında olan Arap milliyetçiler Suriye devletiyle bütünleşmek için çabalarını yoğunlaştırmaya başlamış ve basın kampanyası yoluyla Fransızları Türkiye yanlısı

³²² Bandazian, a.g.e., s. 51-52, 5657.

³²³ Khoury, a.g.e., s. 498.

³²⁴ Bandazian, a.g.e., s. 64-65.

tavırları dolayısıyla suçlamışlardı.³²⁵ Türk basını Arapların ithamlarını güçlü bir biçimde reddetmekte, aynı zamanda Sancak'taki Türk topluluğun ihtiyaçlarına dikkat çekmekteydi. Görünüşte, Türk hükümeti Sancak'taki statünün devamından yana bir tavır sürdürüyor, Türkler, sadece Türk kültürünü ilerletme ve haklarını güvenceye alma çabasında olduklarını iddia ediyorlardı.³²⁶

Fransa ve Türkiye arasında 1921 ve 1926 yıllarında İskenderun'un özel statüsüne yönelik Türk azınlığın çıkarları gözetilerek tasarlanan anlaşmalarla kurulan rejim 15 yıl boyunca (zaman zaman Türkiye'nin, Sancak'a ilişkin telkinlerine rağmen) belli bir sükûnet ve uzlaşıyla sürmüştü. Bu arada Sancak'ın Suriye'nin bir parçası olduğuna ilişkin konumu da büyük bir sorgulamanın nesnesi olmamıştı. 1936 Eylül'ünde Suriye-Fransa anlaşmasında da bu konuyla ilgili bir hüküm yoktur.³²⁷ (Sadece Dürzi ve Alevi bölgeleri için İskenderun'daki âdemi-merkezi yönetim gibi bir yönetim sağlanacağı yönünde bir atıf yapılmıştı.) 9 Eylül'de bu anlaşma taslağının yayımlanmasının ardından MC'deki Türk temsilcileri ardı ardına Sancak'taki Türklere ilişkin kaygılarını dile getirdiler (Oysa bu kesim daha önce 1921, 1926 anlaşmalarında, Fransa'nın sağladığı güvenceyi yeterli buluyordu).

³²⁵ Örneğin Bayramian'ın iddiasına göre, Fransız sömürgeciliği, Türklerden yana siyasi tavır koymuştur. Fransa bu siyasi tavrını, memur atamalarında, bütçe payları dağılımında, eğitim, kültür ve siyasi hayatın her alanında sergilemiştir. Bütün önemli hükümet daireleri Türklerin denetimindeydi. Türkler nüfusun % 23'ünü oluşturmalarına rağmen hükümet makamlarının % 65'ine hükmediyorlardı. İbrahim Ethem Mümin (Liva mutasarrıfı), Alaeddin Bey (Mutasarrıflık Genel Müsteşarı), Kesir zade (Antakya nahiyesi müdürü), Sıdkı Bey (Kırıkhan nahiyesi müdürü) ve 12 kişilik merkez yürütme heyetinden 7'si, 6 temel idari başkanlıktan 4'ü Türk kökenliydi. Yine Türkler polis ve jandarma alanında nüfuz geliştiriyorlardı. Jandarmanın % 62'si Türklerden, % 28'i Araplardan oluşuyordu. Keza polisin % 55'i Türklerden, % 31'i Araplardan oluşuyordu. Türkler genel bütçeden de diğer topluluklardan daha fazla yararlanıyorlardı. Liva'nın bütün illerine ayarlanan bütçe 1936 itibarıyla 3.176.000 Frank'tı. Genel bütçeden 1.166.320 Frank Antakya giderlerine ayrılmıştı. Buranın nüfusunun yaklaşık % 70'i Türklerden oluşuyordu. Diğer bölgeler, Kırıkhan, Süveydiye (Samandağ), Rihani (Reyhanlı), Arsuz, Biylan (Belen), Kesap, Bityas (Batıyaz), Soğukoluk, Masayıf ve yaklaşık 10 nahiye bütçenin sadece % 31'ine sahipti. Bu bölgeler Arap ya da Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu bölgelerdi; Antakya nüfusunun üç misli nüfusa sahiptiler. Bir başka ayrımcılık, eğitim ve kültüre ayrılan bütçede görülmektedir. Yine 1936 yılı itibarıyla 1.732.720 Frank'lık bütçeden 1.030.396 Türk okullarına tahsis edilmiştir. Geri kalan diğer tüm etnik gruplara tahsis edilen meblağ sadece 729.300 Frank'tı. Yine 70 devlet okulundan 35'i Türklere, 28'i Araplara ve sadece 7'si Ermenilere verilmişti. Hükümetin verdiği öğrenci burslarında da ayrımcılık görülmektedir. Yıllık 12 Livali öğrenciye burs verilir. Bunlardan 8'i Türk, dördü Arap'tı, Ermenilere ise hiçbir mali yardım verilmemiştir. Fransız yazar ve tarihçileri de yapılan bu tür ayrımcılıklardan bahsetmişlerdir. Alişan Bayramian, *Kifah el-Ermen min Acil Uruba Liwa Iskenderun*, (Arapça'ya Tercüme: Alexander Keshishian) Dimeşk, Talas, t.y., s. 33-35.

³²⁶ Khoury, a.g.e., s. 498-99.

³²⁷ 1936 yılında Fransa'nın Suriye'nin bağımsızlığını dair yaptığı anlaşmalarda İskenderun Sancağı'nın durumuna ilişkin bir hüküm bulunmamaktaydı. Yani Sancak ile ilgili hak ve sorumlulukların Suriye'ye ait olduğu kabul edilmekteydi. Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)*, ASAM Y., Ankara, 2001, s. 2.

Bundan sonra Fransa ve Türkiye arasında Sancak'a ilişkin anlaşmazlıklar görülmüştür. Bunun üzerine taraflar arasında yapılan görüşmelerden sonuç elde edilemeyince sorun Milliyetler Cemiyeti'ne taşınmıştır.³²⁸ Sonuçta, Fransa ve Türkiye'nin anlaşması üzerine Hatay meselesi Milliyetler Cemiyeti'nin önüne getirilmiştir. 14-16 Mayıs tarihlerinde konuyu görüşen Cemiyet Konseyi, konunun incelenmesi amacıyla raportör tayin etmiştir. Raportör olarak görevlendirilen İsveçli Sandler hazırladığı raporda, bölgeye gözlemci bir heyetin gönderilmesini, tarafların MC yetkilileriyle ilişkilerini sürdürerek meseleyi müzakere etmelerini, MC'nin Ocak ayı toplantısında konunun tekrar görüşülmesini önermiştir. MC Konseyi bu öneriler doğrultusunda Sancak'a üç kişilik bir heyet gönderilmesini kararlaştırdı. İsveçli, İsveçli ve Hollandalı birer yetkiliden oluşan üç kişilik heyet 31 Aralık 1936'da Sancak'ta göreve başladı. Bu süreçte görüşmelere devam eden taraflardan Türkiye ve Fransa farklı öneriler ileri sürmekteydi. Türkiye, Hatay'ın bağımsız bir devlet olarak teşkilatlandırılmasını, bu devletin Suriye ve Lübnan'la kurulacak bir federasyonda yer alması fikrini savunurken, Fransa bu öneriye sıcak bakmıyordu. 1937 yılının Ocak ayı boyunca devam eden görüşmeler sonucunda belli bir uzlaşa yakalanmış neticede Sandler Raporu olarak bilinen metin MC Konseyi'nde 27 Ocak tarihinde kabul edilmiştir. Buna göre, bir "ayrı varlık" olarak tanınan Sancak, iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde önemli ölçüde Suriye'ye tabi olacak biçimde düzenlenmiştir. Bunun ardından 28 Ocak'ta İçişleri Bakanlığı'nca bütün vilayetlere talimatlar gönderilerek mitingler yapılarak halkın Hatay konusundaki duyarlılığının artırılması istenmiştir. Hatay'a da bu yönde talimat gönderilmiş, gösteriler yapılması salık verilmiştir.³²⁹ Bu tarihlerden sonra, Sancak konusu Türkiye'de daha hararetle ele alınarak işlenmeye başlanmış, basın bir nevi seferberlik başlatmış, sonuç olarak Sancak, Türkiye gündeminin en önemli meselelerinden biri halini almıştır. Böylece, Hatay mücadelesi herkes açısından giderek şiddetlenmiş, Sancak'ın kaderine ilişkin

³²⁸ S. Hemsley Longrigg, **Syria And Lebanon Under French Mandate**, Oxford University Press, Second Impression, 1968, s. 238.

³²⁹ Pehlivanlı vd., a.g.e., s. 77-80. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın 28. 01. 2012 tarihli bu talimatında muntazam biçimde mitingler organize edilmesi, Türkiye'deki halkın yoğun bir biçimde bu mitinglere katılımının sağlanması, özellikle üniversite ve yüksek okul öğrencilerinin toplu katılım gerçekleştirmeleri istenmektedir. Gösteriler CHP, Halkevleri ve belediyeler tarafından tertip ve idare edilmekle birlikte, gösterilere resmi bir mahiyet verilmemesi önemle belirtilmiştir. Gösterilerdeki nutuklarda, "Hatay'ın Türk olduğu", Hatay'daki "Türklerin hak ve hayatlarının istiklal şartları içersinde inkişaf etmesinin tabii ve medeni bir hak olduğu" üzerinden konuşmalar yapılması öngörülmüştür: BCA.CHP Evrakı, B.3. Sıra No: 753., Konu No: 687. Dahiliye Vekaleti'nin 28.1. 1937 tarihli talimatı.

tartışmaların, olayların, çatışma ve gerilimlerin dozunun artarak çoğaldığı bir evreye girilmiştir.

2.2.1. İskenderun Sancağı'nın Demografik Yapısı

Fransız manda döneminde İskenderun bölgesindeki sosyal ilişkiler Suriye coğrafyasının diğer bölgelerindekilere paralellikler taşımaktaydı; Sancak en az Suriye'nin diğer periferi bölgelerinde olduğu kadar etnik, dinsel ve sosyal çeşitlilik içermekteydi. Fakat yine de buranın bazı özgüllükleri yok değildi. Bunlar sınıfsal olmaktan ziyade İskenderun Sancağı'nın dinsel ve etnik bileşimiyle alakalıydı. Varlıklı tabakalar, ağalar-beyler ile yoksul kesimler, marabalar, topraksız tarım işçileri arasında bölünme olmasının yanı sıra, sosyal ve politik bölünmeleri belirleyen dilsel, dinsel ve mezhepsel aidiyet adaları mevcuttu. Türkçe ve Arapça konuşanlar ayrışması ile Hristiyan ve Müslüman ayrışması kadar, Müslümanların kendi içinde Sünni ve Alevi olarak bölünmüş olması dil ortaklıklarını da aşan bir farklılaşmaydı. Öte yandan, bir dönem Sancak içerisinde çeşitli topluluklar arasındaki ekonomik dayanışma Sancak'ın ekonomik gelişimini yüksek düzeylere taşımışken, dünya krizi nedeniyle Sancak ekonomisinin gerilemeye başlaması, Türk ve Arap ulusalcı fikirlerin, 1930'ların başlarında, hızla yayılmasıyla birlikte ortak çıkarların yerle bir olmasına zemin hazırlamış ve bunlar da özellikle 1930'ların sonuna doğru keskinleşen ve Sancak'taki politik yaşamı karakterize eden etnik ve dinsel çatışmalara hizmet etmiştir.³³⁰

Bu sosyal ve siyasal iklimde Nusayriler anadillerinin Arapça olmasına karşın Alevi olmayan Araplara, özellikle Sünni Araplara çoğu zaman mesafeli durmuşlardır. Fakat bu hem Sünni olan hem de ağaları konumundaki Türklere de yakın oldukları anlamına gelmiyordu. Konjonktüre göre değişen, arada gidip gelen bir tavır içerisinde oldukları tespit edilebilir. İleride açıklanacağı gibi, bu durum anlaşılabilir temellere sahiptir. Çünkü Türklerle aralarında hem dinsel hem etnik hem de sınıfsal farklılıklar vardı, onlara yakın durmamaları garipsenecek bir tavır değildir. Keza Sünni Araplara karşı duyulan kaygı, geçmişin getirdiği husumet ve güvensizlikler onları *Arap Uлуу bünyesinde* birleşmekten de önemli ölçüde uzak tutmuştur. Arsuzi ve örgütü bunu gidermek için çabalamış ve bir ölçüde başarı

³³⁰ Khoury, a.g.e., s. 494-95.

sağlamışsa da bu mutlak bir başarı olamamıştır. Neticede Alevilerin bu duygu ve düşünce iklimi ve kurulmuş, prensipleri az çok belli olan bir devletin sağladığı güven, sunduğu imkanlar ve taahhütler daha belirleyici olmuş ve “çağdaş”, “laik” olarak addedilen Türkiye’nin yanında saf tutmak, toplum önderleri için daha makul bulunmuştur. Kuşkusuz burada taahhüt, imkan ve iknanın yanı sıra, yoksul bir tabakanın mensupları olarak büyük mülk sahibi olan “patronlarından” kaynaklı baskı ve korku ile Türkiye’nin desteğini arkasına alan silahlı Türk çetecilerin etkisi/etkinliği de atlanmamalıdır.

Sancak’la ilgili problemlerden biri de nüfusa ilişkin tartışmalardı. Her topluluk kendi nüfus oranına ilişkin farklı istatistikler sunuyordu; görece daha nesnel biçimlerde sunulan oranlar da farklı yorumlanabiliyordu. Kısacası bu konuda kesinlikten uzak olunduğu, bir ölçüde muğlaklığın bulunduğu tespit edilebilir. Kimi araştırmacılar Türkiye’nin sunduğu rakamların abartılı olduğunu, en sağlam tahminlerin, 1936’da Fransız Yüksek Komiserliği’nin sunmuş olduğu rakamlar olduğunu kabul eder. Dinsel, mezhepsel sınıflandırma yapmaksızın Arapça konuşanların Türkçe konuşanlardan daha fazla olduğu, Sancak’ın dinsel yapısına bakıldığında %80’inin Müslüman, ancak bunun hemen hemen yarısının Sünni olduğu aktarılır.³³¹

Türkiye’nin iddiasına göre, 1937 yılında İskenderun Sancağı’nın toplam nüfusu 300.000 idi. Bu rakam topluluklar arasında şu şekilde dağılmaktaydı: Türkler: 240.000; Sünni Arap 20.000; Ermeniler 25.000; Hristiyan vd. 15.000. Yani bu rakamlara göre, Sancak nüfusunun büyük çoğunluğu 240.000 kişiden oluşan Türk topluluğa aitti. 1934’te Beyrut’taki Amerikan Konsoloslğunun verdiği rakamlara göre ise; 1922’de Türkler 85.000; Araplar 93.000; Hristiyan 34.000 idi ve 1922’den sonraki yıllarda Arap ve Hristiyan nüfusun çoğaldığı kaydedilmiştir.³³²

Daha güvenilir olarak kabul edilen Fransa’nın resmi istatistiklerine göre ise, 1925 ila 1936 arasında nüfus 125 bin 42 kişiden 219 bin 80 kişiye yükselmmişti ve 1936 yılı itibariyle toplam nüfus topluluklar arasında şu şekilde dağılmaktaydı: Türkler 85.242 (% 38.9), Arap Aleviler 62.062 (%28), Sünni Araplar 22.461 (%10), Hristiyan Araplar 18.051 (%8.16), Ermeniler 24.919 (%11.36), Çerkezler 954,

³³¹ Khoury, a.g.e., s. 495.

³³² Bandazian, a.g.e., s. 54-55.

Yahudiler 474, vd. 130 kişi. Bayramyan'ın verdiği rakamlarsa şöyle: 1937'de toplam nüfus 240 bin, bunun %49'u Araplar (117.600, bunun üçte ikisi Alevi, 20 bin Ortodoks Hristiyan, gerisi Sünni Arap) %31 Türkler (55 bin, bunun bir kısmı Türk bir kısmı Türkmen diye ayrılmış) %18 Ermeni (43 bin), geri kalan %2 Kürtler ve Çerkezler gibi çeşitli azınlıklardan oluşuyor.³³³

Türk nüfusun tespitine ilişkin çabalar, 1930'larda İskenderun krizinin patlak vermesine bağlı olarak artış göstermiştir. Benzer çabaların Arap olan nüfus için de yapıldığı görülmektedir. 1936'dan 1938/1939'a kadar devam eden İskenderun krizi sırasında çok sayıda kişi Türkleştirilmiş Araplardan ya da Araplaştırılmış Türklerden söz ediyordu. Mesela Zeki Arsuzi, Suriye'den İskenderun ve Antakya bölgesine giden (Sünni) Arapların, inanç ortaklığından dolayı daha çok Türklerle kaynaştıklarını söylüyordu. Ve bu Arapların, kaynaştıkları Türklerle birlikte bölgenin Türk çekirdeğini oluşturduğunu belirtiyordu. Aynı zamanda, Yeni Gün gazetesinde, Araplaşmış Türklerden bahsedilmekteydi. Yine benzer biçimde, Hristiyan ve Şiiler gibi Osmanlı'nın baskısından dolayı din değiştirmiş olanların da ya Sünni Araplara ya da Sünni Türklere bağlanmış olduklarından bahsedilmekte; Suriye'den İskenderun bölgesine gelen bir grup İsmaili'nin de Osmanlı tarafından Sünnileştirildiği ifade edilmekteydi.³³⁴

Netice itibarıyla bakıldığında, Türk yetkililerinin iddialarının, sundukları oranların gerçeği tam olarak temsil etmediği kanaatine varmaktayız. Çoğunluğun etnik bakımdan Araplarda olduğu çok açıktır. Arapları kendi içerisinde din ve mezhebe göre ayırmanın tutarlı bir yaklaşım olmadığını, Fransız kaynaklarının da yaptığı gibi, Arapları Alevi, Sünni ve Hristiyan şeklindeki kategorileştirmenin emperyalist politikalar dolayısıyla olduğunu düşünmekteyiz. Görünüşte Türk etnik topluluğu bütün diğer topluluklardan fazla bir oranı temsil ediyor. Fakat Arapça konuşan Alevi, Sünni ve Hristiyan topluluklar bir arada ele alındığında Sancak'ta Arap topluluğunun çoğunluk olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

³³³ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 25; ayrıca bkz. Bandazian, a.g.e., s. 55; Khoury, a.g.e., s. 495.

³³⁴ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 25-26. Arsuzi, bölgelere göre nüfus dağılımını da vermektedir. Örneğin Antakya şehrinde Türk nüfus %40, Araplar ise %50 oranında. Antakya'yı çevreleyen kırsal bölgede ise nüfusun %70'i Araplar (çoğunluğu Aleviler) idi; Sünni Araplar Antakya'nın doğusu ve güney doğusunda yoğunlaşıyorlardı. İskenderun'da Araplar nüfusun % 70'ini oluşturuyordu. Reyhaniye'de %80, Suveydiye (şimdiki Samandağ) % 90 Arap'tı. Arsuz Hristiyan ve Alevi Araplardan oluşuyordu. Arsuzi, ayrıntılarıyla, yerleşim yerlerini, köyleri nüfusa göre ele almış, ayrıntılar için bkz. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 26.

2.2.2. İskenderun Sancağı'nın Statüsüne İlişkin Tutumlar

İskenderun Sancağı'nda, Türk kesimi Sancak'ın kaderi açısından tek bir tutuma sahip olmamıştır. Türklerin bir kısmı Türkiye'ye katılıma karşı olmuşsa da etkili bir Kemalist ve milliyetçi kesim Türkiye'ye katılım için mücadele etmişlerdir.³³⁵ Khoury, Türk toplumu içinde 3 ayrı grup bulunduğuna işaret etmektedir. Bunlardan ilki özerkçi gruptu, bunlar Sancak'ın özerk yapısının korunması şartıyla Şam ile işbirliği eğilimindeydiler. Diğer grup, Türkiye'yle güçlü ilişkileri olan bağımsız bir sancak istegindeydi. Üçüncü grupsa Sancak'ın Türkiye'ye katılımını savunuyordu. Başlarda, bunlar arasında en etkili grup büyük toprak sahibi ailelerden meydana gelen, sosyal ve dinsel olarak muhafazakâr ve Kemalist harekette cisimleşen modern Türk ulusçuluğuna mesafeli olan özerkçilerdi. Diğer iki grupsa Kemalist harekete sempatiyle bakıyorlardı. Zaman içinde birinci grubun gücü zayıflamıştır. Dünya kriziyle birlikte maddi beklentileri ve iş olanakları büyük zarar gören, sosyal konumları aşınmaya başlayan genç Türkler yüzlerini Türkiye'ye dönmüş, Sancak'taki güç ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde tercihlerini Türkiye'den yana kullanmışlardır. Türk tüccar ve esnaflarını da yanlarına çekmeyi başaran Türk milliyetçileri, 1930'ların ortalarından itibaren ciddi biçimde güç kazanmaya başlamışlardır.³³⁶

³³⁵ Bayramian'a göre, Liva'da Türk sakinleri arasında aşırı Kemalist milliyetçiler olmasına rağmen, Liva'nın Suriye sınırları arasında olmasını isteyen önemli bir Türk kesim de vardı. Fakat bunlar, Türk kitlesi içerisinde kesin sonuç alacak ve Türk önderlerini etkileyecek bir yapıya sahip değildi. Aynı zamanda Türk milliyetçileri, 1920'lerden beri illegal olarak örgütlenmişlerdi. Milliyetçi Türklerin kurduğu Genç Spor Kulübü, içerik ve faaliyet olarak faşist bir yapılanmaydı. 1936'da da Antakya'da Halkevi kuruldu. Halkevi Liva'da halkı terörize eden Türk cemiyetlerinin başını çekiyordu. Halkevi, manda yönetimi tarafından 1936-1938 yılları arasında yapılan sayımlarda Türklerin çıkarlarını temsil eden meşru bir cemiyet olarak kabul edilmişti... Türk milliyetçileri sürekli bir şekilde Liva'nın Suriye'den kopartılıp Türkiye'ye bağlanmasını istiyorlardı. İyi örgütlenen Türk çeteler bunun için her türlü yola başvuruyorlardı. Halk Partisi de, şovenist - ırkçı söylemiyle Türk gençlerini etkiliyordu. Fransızlar bunlara açık destek vermiyorlardı. Fakat Liva'daki faaliyetlerine göz yumuyorlardı. Böylece Türkiye Türklerinden yüzlercesi farklı bahanelerle Liva'ya yerleştiler. İşgal idaresi bu gelişmelere karşı bir inisiyatif geliştirmede. Aksine meşru kapılar açarak bu akımlara zemin yarattı... Türkçe basılan kitapların çoğu ırkçılık içeriyordu. Tüm Türkçe gazeteler büyük sayıda hiç bir engelle karşılaşmadan Liva'nın tüm bölgelerine gönderilip Türklere ve diğerlerine dağıtılıyordu. Aynı zamanda Türk radyoları, kahvelerde, parklarda, toplantılarda ve tüm alanlarda Ermenilere ve Suriye'ye karşı kışkırtıcı yayınlar yapıyorlardı. Bu keskin ve yıkıcı silaha karşı, Fransa'nın işgal idaresi, yasaklama veya sınırlama gibi hiç bir yaptırım yapmamıştır. Türkiye ırkçıları, Liva'nın Türk toprağı olduğu, üzerinde Türk çoğunluğun yaşadığı, Ermenilerin, Fransız ve Arapların Türklere zulmettiği iddialarıyla kitleleri Liva'nın "anavatan" Türkiye'ye katılması gerektiğine inandırmaya çalışıyorlardı. Ankara da bu çalışmaları olabildiğince destekliyordu. Bayramian, a.g.e., s. 40-42.

³³⁶ Khoury, a.g.e., s. 502-503.

Sancak'ta Araplar arasında temel olarak 3 farklı eğilim bulunmaktaydı. Bazı gruplar Fransız mandasının altında ve bunların korumasında kalmayı savunuyordu. Diğerleri Sancak'ın Suriye'yle tam olarak birleşmesi ve Halep ve Şam'daki Ulusal Blok'a bağlanmasını istiyordu. Üçüncü bir grupsa, Suriye'nin bağımsızlığını daha büyük bir Arap ulusunun yaratılmasının ilk adımı olarak görüyorlardı ki bunlar (kısaca Usbeciler denilen) Usbet el-Amel el-Kavmi'nin (Ulusal Eylem Birliği) Antakya'daki şubesiydi. Sancak'ta Ulusal Eylem Birliği'nin yanı sıra onlarla belli noktalarda fikirleri uzlaşan Ulusal Blok taraftarları da bulunuyordu. Fakat belirtmek gerekir ki Arap hareketleri, Türklere kıyasla nüfusun çok fazla dinsel olarak bölünmüşlüğünden dolayı Türk hareketler gibi kapsayıcı olamıyordu... Sancak'taki politik akımın değişimi gözle görülür bir biçimde Arapların aleyhine olsa bile Arap grupları -ki bu gruplar tüm Arapça konuşanların kendilerini Arap olarak ifade etmelerini teşvik etmişlerdi- ellerinden geldiğince bir koalisyon oluşturdular ama bu koalisyon kırılğan bir yapıya sahipti ve nihayetinde etkisi yeterince güçlü değildi.³³⁷

Arapça konuşan özerkçi grup temel olarak çiftçilik yapan Alevilerden ve şehirdeki Hristiyan azınlıklardan oluşuyordu ki bunlara Türklere büyük acılar görmüş ve Arap ulusal güçlerine de kaygıyla bakan Ermeniler de dahildi. Suriyeli birlikçiler Sünni Arap toprak ağalarının önemli bir kesimini yanlarına çekmeyi başarmıştı ki bunların Halep'le güçlü sosyal-ekonomik bağları vardı. Zeki Arsuzi'nin lideri olduğu radikal Arap hareket, kendine çoğunluğu Sünni ve Hristiyan Arap olan entelektüeller arasında destek bulmuştu.³³⁸ Ulusal Eylem Birliği (UEB) temel olarak Sancak'ın Türkler tarafından alınmasını önlemek üzerinde yoğunlaşmasıyla birlikte anti-empyalist mücadeleyi de sürdürüyordu. Aynı zamanda Alevi köylülerin yaşadığı bölgelerde, hâkim Türk toprak sahibi sınıfın gücünü kırma mücadelesi veriyordu.³³⁹

Nusayrilerin son dönemlerde gerçekleşen Kemalist harekete yedeklenme sürecine kadar genellikle özerklikten yana bir tavır içerisinde oldukları söylenebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, Arap ulusalcılara karşı Suriye'de oluşturulacak bir devletin

³³⁷ Khoury, a.g.e., s. 504.

³³⁸ Bu entelektüel lider kadro içinde Zeki Arsuzi'nin dışında Muhammed Ali Zerka, Suphi Zekkur, İbrahim Fevzi, George Cabbur, Vehib el- Ganim, Faiz İsmail, Süleyman el- İsa, Kigard Matusyan gibi isimler bulunmaktaydı.

³³⁹ Khoury, a.g.e., s. 504.

Sünni ağırlıklı olacağı kaygısıyla mesafeli durmuş olmaları düşünülebilir. Fakat bunun yanı sıra, Arap ulusalcılığından etkilenen kesimler de mevcuttu. Bunlar, kendisi de Nusayri olan Arap ulusçuluğu fikrinin önemli isimlerinden Zeki Arsuzi'nin, İskenderun bölgesinde liderliğini yaptığı Ulusal Eylem Birliği'nde örgütlenmişlerdi. Bunda, Zeki Arsuzi'nin kişisel konumu ve çabalarının etkisinin belirleyici olduğunu düşünmekteyiz. Ulusal Eylem Birliği'nin en önemli aracı Uruba isimindeki yayın organıydı ve UEB, halk içerisinde genellikle bu isimle anılmaktaydı. UEB, faaliyetleri ve örgütlülüğü itibarıyla İskenderun Sancağı'ndaki en etkili ve dikkat çekici Arap örgütlenmesiydi.³⁴⁰ Yaptıkları eylemler ve etkinlikleri dolayısıyla Fransızların da dikkatini çeken UEB taraftarları yer yer baskıyla karşılaşmakta, şiddetle cezalandırılmaktaydılar.³⁴¹

2.2.3. Nusayri Bir Ulusalçı Lider: Zeki Arsuzi

Zeki Arsuzi ve onun örgütlenme faaliyetleri Türkiye'de genellikle resmi tarih anlayışı çerçevesinde değerlendirilir ve bu değerlendirmeler genellikle yetersiz, yüzeysel ve anlamaktan çok, baştan reddetmek ve olumsuzlamak üzerine kuruludur. Yeri gelmişken bu konuya tezin sınırları içerisinde değinmek uygun olacaktır.

Zeki Arsuzi, varlıklı bir Alevi ailede dünyaya gelir. Zeki'nin babası Necip Bey İskenderunlu saygın bir kişiliktir. Zeki'nin annesiyle evlenerek Lazkiye'ye taşınır, Zeki burada doğar, bir süre sonra geri İskenderun'a dönerler. Zeki'nin babası İskenderun'da itibarlı ve politik olarak aktif olan ve tüm bölgede çokça tanınan bir avukattır. Zeki 5-6 yaşlarındayken babası tarafından eğitim amaçlı Hawani al-Faqa Camii'nde bulunan bir Alevi şeyhine gönderildi. 3 yıl boyunca buraya devam etti. Abdülhamid'in 1908'deki düşüşünün ve İttihat ve Terakki'nin iktidara gelmesinin ardından çok sayıda okul açılması teşvik edildi. Antakya'daki Arap halkı da bundan iki devlet okulunun açılması çerçevesinde yararlandı, Zeki de 1908'de bu devlet okullarından birine geçti. Daha sonra da er-Raşidiya Lisesi'ne girdi. 1916 yılında babasının ve iki kardeşi Nasip ve Edip'in politik faaliyetlerinden dolayı ailesinin Konya'ya sürülmesinin ardından Zeki okula burada devam etti ve Türkçe ve

³⁴⁰ Mertcan, a.g.m., s. 159.

³⁴¹ Örneğin, Sancak'ın yeni statüsüne ilişkin 1937 yılının Aralık ayında yapılan bir toplantının ardından, Arsuzi ile yakın çevresinden bazı insanlar tutuklanmış, bunun ardından başlayan eylemlerde, Arsuzi yandaşlarının bir karakolu basmaları karşısında, jandarma kalabalığa ateş açarak iki kişinin ölümüne sebep olmuştur. Tutuklu bulunan Arsuzi de dava neticesinde altı ay hapse mahkum olmuştur; Ada, a.g.e., s. 154.

Fransızca öğrendi. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından babası yüksek öğrenim için onu Beyrut'a gönderdi.³⁴²

Zeki Antakya'ya döndükten sonra 1920-1921 arasında lisede matematik öğretmenliği yaptı ve 1924-1925 arasında da (Arsuz) nahiye başkanlığına getirildi. Bu görev onun sosyal adalet duygularının güçlenmesini sağladı; çünkü görevi sırasında köylülerin ağır yaşam şartlarına tanık oldu, onların kaygı ve ihtiyaçlarıyla karşılaştı. Zeki, toprak ağalarına karşı bu köylüleri destekler bir pozisyon aldı. Hatta bir büyük toprak sahibinin mahkemece cezalandırılmasını bile sağladı. Bunun üzerine, Fransızlar, resmi makamlar ve Antakya'daki elitler açısından rahatsız edici olduğundan 2 yıllığına Dairet al- Ma'arif'e (Kültür/Eğitim Dairesi) atandı. Burada tarih, edebiyat, felsefe ve matematikle ilgilenmek için çok zamanı ve fırsatı oldu. 1927'de manda yönetimi Zeki'yi, Sorbonne'da 3 yıl felsefe okuması için Paris'e göndererek başından savdı. Zeki orada milliyetçilik ve Fransız Devrimi ile ilgili düşüncelerle temasa geçti. 1930'da tekrar Antakya'ya döndü ve Antakya Lisesi'nde tarih ve matematik öğretmeni olarak çalışmaya başladı. Ama inandığı idealler ile içinde bulunduğu gerçeklik arasında büyük farklar bulunuyordu. Hayatının en büyük hayal kırıklıklarından birini dersinde Fransız Devrimi fikir ve amaçlarını okutmayı denediğinde Fransız manda yönetiminin kendisine ders verme yasağı koymasıyla yaşadı.³⁴³ 1934'e kadar Antakya'dan uzakta, Halep ve Deyr ez-Zor liselerinde ders verdi ve sonunda okuldaki görevinden azledildi. Bunun üzerine tekrar Antakya'ya döndü. 1930'ların başında 'Arap Milletinin yeniden doğuşu' fikrini bir parti kurarak gerçekleştirmek istedi. Ama 1933 yılında Lübnan'da Usbat al- Amal al- Kavmi kurulmuştu ve Zeki, 'usba' (birlik) fikri kendisinin 'yeniden doğuş' fikriyle

³⁴² Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 42-43.

³⁴³ Arsuzi, ders verdiği dönemlerde tanık olduğu Fransız rejimi altında, Alevi öğrencilerin ayrıma ve kötü muameleye tabi tutulması gerçeği karşısında da derin üzüntüye kapılmıştır. Fransızlara ve onların değerlerine karşı hayal kırıklığı bu süreçte derinleştiği söylenebilir. Alevi ayrımcılığının dikkat çekici boyutta olduğu belirtilir. Bu ayrımcılık Fransa'nın böl-yönet politikasının bir parçasıydı; kimini cezalandırarak kimini ödüllendirerek, kimini birbirine karşı kıskırtarak, Suriye'nin ulusalcı uyanış-direnci kırılmak, köreltilmek isteniyordu. Alevi öğrencilere ayrımcılık yapıldığını bizzat Arsuzi'nin kendisi anlatıyor, bir ders notu vermek konusunda Fransız yetkililerce uyarıldığını, 'bu alevi öğrencilere nasıl böyle iyi not verisin' şeklinde tepki gördüğünü aktarır. Arsuzi Fransızca dersinde bir Alevi öğrenciyle arasında geçen bir diyaloga gönderme yaparak, Alevi öğrencilerin derslerde niçin sessiz kaldıklarını merak ettiğinde, eğer bir Hristiyan çocuk hata yaparsa, öğretmenin "sen Alevi misin", "işe yaramaz hayvan mısın", dediğini, tahtaya "Aleviler işe yaramaz hayvanlarla aynı seviyededirler" diye yazıldığını öğrendiğini aktarır. Kendisi de Alevi olduğu için bu ayrımcılığı kedisine dert edindiğine şüphe yoktur. Keith D. Watenpaugh, "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria" **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No. 3 (Aug., 1996), s. 367.

uyuşmuyor olsa da, büyük oranda aynı amaçları paylaştığına inandığı bu örgütle çalışmaya karar verdi. Sancak sorunun keskinleştiği dönemde Zeki Arsuzi Fransa, Türkiye ve onların müttefiklerine karşı İskenderun bölgesindeki Arap milliyetçi hareketin başında yer almıştır.³⁴⁴

Ulusal Eylem Birliği'yle Halep ve Deyr ez-Zor'da hocalık yaparken ilişkiye geçen Zeki Arsuzi, 1934'te birliğe dâhil oldu ve onun Antakya, İskenderun ve Süveydiye bölgelerdeki teşkilatlarını kurdu. Antakya'daki şubeyi de kendisi yönetmeye başladı. Eğitimli, genç Suriyeli pan-Arap milliyetçiler tarafından kurulmuş olan birliğin pek çok üyesi Arsuzi'nin çağdaşıydı ve çoğu Sorbonne ve Beyrut Amerikan Üniversitesi gibi iyi yerlerde eğitim almışlardı. Watenpaugh bu organizasyonun radikal bir yapı olduğunu ve eski ulusalcılar gibi pek uzlaşmacı olmadığını belirtir.³⁴⁵ Ona göre, Ulusal Eylem Birliği, radikal Arap milliyetçiliğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır; bunlar, metotları ve temel motivasyonları itibarıyla geleneksel milliyetçilikten ayrılmaktaydı.³⁴⁶

Zeki Arsuzi ve örgütlenmesi, bütünlüklü bir ulusal kimlik oluşturma ve mevcut koşulların olumsuzluğuna rağmen İskenderun Sancağı'nı Suriye içerisinde tutma gayreti içerisinde olmuştur. Ulusal bir Arap kimliği yaratmak amacıyla siyasi-kültürel kulüplerin kurulmasına önem vermiş ve bir gazete çıkarılmasına çalışmıştır. Nihayetinde birliğin yayını olan Uruba manda yöneticilerinin çıkardığı zorluklara rağmen 1937'de yayına başlayabilmiştir.³⁴⁷ Bundan sonra da halka ulaşmada, Arap kimliğinin oluşturulması, İskenderun Sancağı'nda Arapların ulusal bir dava için bir araya getirilmesi gibi amaçlar etrafında faaliyetlerini yürütmeye çalışmıştır. Bu faaliyetlerin önemli bir odağını da Alevi toplumu oluşturmuştur.³⁴⁸ Çalışmaları dolayısıyla UEB üzerinde çeşitli biçimlerde baskı kurulmuş ve lideri Zeki Arsuzi bir

³⁴⁴ Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 44.

³⁴⁵ Watenpaugh, a.g.m., s. 368; ayrıca Bkz. Arsuzi-Elamir, a.g.e., s. 70-71.

³⁴⁶ Watenpaugh, a.g.m., s. 363.

³⁴⁷ Gazete aracılığıyla, Ulusal bilinci geliştirme konusunda Arsuzi'nin karşılaştığı engeller arasında, Arap toplumundaki yaygın okuma yazma bilmeme geliyordu, ayrıca, ideolojik birliği güçlendirme konusunda gazete yetersiz kalıyordu. Gazetede ifade edilen düşünceler insanlara ulaştığı durumda bile eğer bu insanlar milliyetçilik konusunda uygun bir eğitime sahip değilse bu fikirleri anlayamıyorlardı. Arsuzi de daha çok kurduğu kulüpler aracılığıyla fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Buralar, gençlerin ve halkın toplanma yeri haline gelmiş, tartışmalar ve dersler üzerinden buralarda yeni idealler vücut bulmuş ve bu sayede hareket şehirden köyler kadar etkisini ulaştırmıştır. Watenpaugh, a.g.m., s. 374.

³⁴⁸ Bayramian'ın aktarımına göre, UEB, başta Aleviler olmak üzere, mutedil Sünni ve Hristiyan Araplardan meydana geliyordu, Arapların olduğu her bölgede faaliyetleri vardı ve Liva kitlesi üzerinde etkin bir nüfuza sahipti. Bayramian, a.g.e., s. 36.

çok kez tutuklanmanın ardından 1938 Antakya'yı terk ederek Şam'a gitmek zorunda bırakılmıştır.³⁴⁹

2.2.4. İlhak Süreci ve Nusayrilere Yönelik Faaliyetler

Milletler Cemiyeti Konseyi, 29 Mayıs 1937'de Sandler Raporu olarak bilinen metni kabul ederek, Sancak'a "ayrı varlık" statüsünü hukuki olarak tanımıştır. Aynı tarihte Türkiye ve Fransa arasında da İskenderun Sancağı'nın toprak bütünlüğü ve Suriye-Türkiye sınırına ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Raporun açıklandığı 27 Ocak tarihini müteakip başlayan protesto gösterileri, raporun kabul edildiği 29 Mayıs gününün ardından da şiddetlenerek devam etmiştir. Gerek Arap Aleviler içinden gerekse de Arap Ulusu'nun diğer kesimlerinden bazı kimseler bu kararları kabul edilemez bularak çeşitli gösteriler düzenlemişlerdir. Nusayrilerin de bir ölçüde içinde yer aldığı UEB'nin öncülüğünü yaptığı 4-6 Haziran tarihlerindeki gösteriler çok sayıda kişinin yaralanmasıyla neticelenmişti.³⁵⁰ Benzer olaylar bu tarihten sonra da devam etmiştir.³⁵¹

Türkiye, İskenderun Sancağı'ndaki faaliyetlerini yoğunlaştırarak etkisini arttırmaya çalışmıştır. Bu kapsamda seçimlerde istenilen sonuçların elde edilmesinde kilit konumda yer alan Nusayri toplumu üzerine büyük bir özenle eğilindi. Ağustos 1937'de Hatay Egemenlik Cemiyeti, Sancak Halkı İdare Heyeti gibi adlarla faaliyet yürüten örgütler Hatay Halk Partisi ismi altında resmi bir parti olarak ortaya çıktılar.

³⁴⁹ Khoury, a.g.e., s. 508-511. Zeki Arsuzi, M. Ali Zerka gibi Uruba liderlerinin arkadaşı ve yoldaşı olan Zeki el-Kasım, Uruba'nın, aydınlanmacı bir hareket, bir fikir kulübü olduğunu, Arap toplumunun ulusal bilince kavuşması için oldukça güç koşullar altında mücadele ettiklerini, şehirde ve kırsal alanlarda yoksul Alevileri örgütlemeye çalıştıklarını, birçok miting ve gösteri düzenlediklerini, Uruba olarak kimseden yardım görmediklerini, hem Türkiye'nin büyük desteğini alan Türk komitacılarla hem Fransızlarla mücadele etmek durumunda kaldıklarını, çok baskı gördüklerini, kuruluşlarının bir çok kez saldırıya uğradığını, kapatıldığını ifade etti. (Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)

³⁵⁰ Ada, a.g.e., s.136, 139. dipnot. Ada, Sancak'ın yeni durumuna ilişkin protestolarda Ermenilerin de yer aldığını belirtir: Aynı yer.

³⁵¹ "Sancak'ta, Haziran sonunda Arapların yaptıkları gösterilerden sonra, Temmuz başında Türkler ile Araplar arasında çatışmalar görülmeye başladı. 4-5 Temmuz'da çıkan olaylarda yaralananlar oldu. Bu dönemde... Arsuzi, Sancak'ta, Türk-Fransız garantisi altında bulunacak bir rejime karşı çıkıyor ve gerçekten her türlü dış etkiden arınmış, bağımsız bir devlet kurulması halinde Türklerle Arapların huzur içinde, bir arada yaşayabileceklerini öne sürüyordu": Ada, a.g.e., s. 138-9. Bazı çatışma haberleri il ilgili olarak ayrıca bkz. **Cumhuriyet**, 5 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 13 Haziran 1937.

Açılan parti ve Halkevleri Nusayrilerin Türk seçmen listelerine yazılmaları yönünde çalışmışlardır.³⁵²

Genel olarak bakıldığında, İskenderun Sancağı'ndaki mücadelede, en faal ve etkin biçimde yer alan aktörler Türk ve Arap teşkilatları olarak görülmektedir; “başka siyasal kuruluşların ise ancak zaman zaman etkin oldukları görülmekteydi... 1937 sonu – 1938 başına gelindiğinde, tüm cemaatlerde gözlenen yoğun örgütlenme, Sancak'ta hareketli ve çatışmaya gebe bir dönemin yaklaşmakta olduğuna işaret ediyordu. Sancak'taki cemaatlerin Meclis'e nisbi temsil usulüne uygun biçimde temsilci sokmaları esası benimsenmiş bulunmasına rağmen, seçimlerde mücadelenin, en örgütlü ve etkin iki cemaat olan Türklerle Araplar arasında geçeceği kesindi.”³⁵³

Bu durumun bilincinde olan Türk tarafı Nusayrileri kendilerine yedeklemenin en etkili yollarını aramışlardı. Bir taraftan çeşitli biçimlerde menfaat ağları örülmek ve baskı mekanizmaları kurulmak suretiyle³⁵⁴ klasik havuç-sopa politikasıyla Nusayriler “ikna” edilmeye, “kazanılmaya” çalışılmış, öte taraftan da Türkiye sınırları içerisindeki Nusayrilere yönelik asimilasyon çabası, ilhakin da bir aracı olarak kullanılan ideolojik bir manipülasyon devreye sokulmuştur. Bu, *Etili kardeşler/Eti Türkü* rivayeti idi.

Sancak'ın Türkiye'ye katılımı için mücadele edenlerin önemli isimlerinden Tayfur Sökmen, bir yandan Fransızların Nusayrilere yönelik “siz ne Arap ne Türk ne de Müslümansınız, ehli saliptensiniz” biçiminde propaganda yaptığını, öte yandan Suriyeli Arapların “sizler Arap ve Müslümansınız” biçiminde propaganda yaptığını anlatır ve bu durum karşısında Türkiye taraftarlarının, Nusayrilerin Türklükle

³⁵² Adnan Sofuoğlu, “Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye”, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1057> (E.T: 10.08.2009). (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

³⁵³ Ada, a.g.e., s. 155.

³⁵⁴ Zerka, oldukça hacimli çalışmasında bu konu üzerinde durmaktadır. Örneğin bu eserde yer alan resmi makamlara sunulan bir şikayet dilekçesinde şunlar ifade edilmektedir: Biz bu dilekçeye imza atanlar: Ciaydiye köyünden Hasan oğlu Dargam, Abdullatif oğlu Akil, ve Haşim oğlu Süleyman. Seçim kayıtları döneminde evlerimize Antakya ahalisinden Halit Ağa, Fethullah oğlu Abdurrahman, yine Antakya ahalisinden Rıfat Ağa beraberlerinde jandarma çavuşu ve askerlerden oluşan bir kuvvetle saldırdılar. Köyümüzden Abdullatif oğlu Fadıl'ı tartakladılar, sonra silah kabzasıyla şiddetle vurdular, çeşitli yerlerinden ağır yaralandı. Haşim Süleyman'ın eşine saldırdılar. Evlerimizde tahribat yaptılar. Kadınlarımız ve çocuklarımız dışarı atıldı, dağıtıldılar. Burada imzası olanlar sizin makamınızdan hayatımızın güvence altına alınmasını istiyoruz. Çünkü hayatımız sürekli tehdit altında ve hiçbir suçumuz yoktur; kendi etnik grubumuzun tabi olduğu listelere yazılıp Türk listelerini ret etmekten başka. Zerka, a.g.e., s. 53.

bağının kurulması, Nusayrilere bir Türk geçmişi yaratılması için nasıl bir çaba içine girildiğini trajikomik bir şekilde gözler önüne serer. Sökmen bu konuyu Atatürk'le görüşmek üzere Dolmabahçe'ye gider. Yapılan görüşmede, Atatürk bu konuda, Kilisli tarihçi Asım Bey'den yardım alınabileceğini, hakikati onun gün yüzüne çıkarabileceğini salık verir. Sökmen bunun ardından Asım Bey'in yanına gider. Asım Bey, Sökmen'e, Nusayrilere dair o güne kadarki yaklaşımlarını eleştiren bir tepkiyle karşılık verir. Aralarındaki diyalogun bundan sonrasını Sökmen'in kendi dilinden aktaralım:

(Asım Bey Sökmen'e) Kız alıp vermezsiniz, camilerine gitmez, caminize sokmazsınız; kestiği eti yemez, alevi, fellah diye tahkir edersiniz, sonra da kalkıp tarihi vesika istersiniz. İptida siz şimdiye kadar tatbik etmediğiniz insani muameleyi tatbik edin, sonra ben size tarihi vesika vereyim' dedi. Cevaben; 'Beyanatınız tamamen bir hakikattir. Atatürk vatandaşlar arasında devam edegelen ve cereyan eden bu duruma son verecektir. Lütfen tarihi vesikayı verin' dedim. Bunun üzerine kütüphanenin üst kat rafından indirdiği kitabın yanılmıyorsa 149 uncu sahifesinde şunları okudu: 'Aleviler Hasan Sabbah'ın Müritleridir, tamamen Türk ırkından olup, doğudakiler Kürtleşmiş, ortada, Anadolu'da kalanlar Türklüklerini muhafaza etmiş, güneye gidenler ise Araplaşmışlardır. Lazkiye'den ötede bir tek Alevi bulamazsınız. Atatürk'e tazimlerimle arz ederim' dedi. Teşekkür ederek yanından ayrıldık.

Gidip bu tarihi malumatı Atatürk'e arz ettikten sonra Atatürk; 'Aleviler Arap değildir. Eti Türkleridir' buyurdular (...) Atatürk bu inancını, Adana mebusu İbrahim Dıblan riyasetinde bir cemiyet kurdurup faaliyete geçirerek ispat ettiler.

Atatürk'ten de Nusayrilerin Türk olduğu buyruğunu alan Sökmen, Dolmabahçe'den ayrılarak Cemiyet'e gider, Atatürk'ün Aleviler için Eti Türkü dediğini Antakya'daki Hatay Egemenlik Cemiyeti'ne bildirir; Sancak'taki

Alevilerin Fransız ve Arapların propagandalarına aldanmamalarını, onların Eti Türkü olduklarını bilmeleri gerektiğini ifade eder.³⁵⁵

Nusayrilere dair burada aktarılan bilgiler hakikati yansıtmamaktadır. Hatta gerçeklikle arada o kadar mesafe vardır ki, insanın aklına bir romanda geçen şu diyalog geliyor: “Siz diyorsunuz ki, ‘Turgut reis, 21 Ağustos 1565’te, Nice’de karaya çıktı.’ Turgut Reis değil, Barbaros Hayrettin. 21 Ağustos değil, 21 Temmuz. 1565 değil, 1543. Nice değil, Marsilya...”³⁵⁶ İlk söz konusu tarihi vesika olarak bahsedilen belge nedir? Bir kitabın belli bir sayfasından aktarılan birkaç cümle. Bu düzlemde hareketle bir insan topluluğunun etnik kökeni, o insanların iradesinin hilafına, mutlak bir biçimde belirleniyor. İkincisi, Aleviler Hasan Sabbah’ın müritleri olarak nitelenmiş, peki hangi Aleviler kastedilmektedir? Sabbah da batını/heterodoks İslam topluluklarından birinin tarihsel önderlerindendir fakat bu bütün Alevi topluluklarını kapsayacak biçimde genelleştirilemez. Varsayalım ki böyle bir genelleştirme mümkün, peki Hasan Sabbah ve dolayısıyla bütün Aleviler nasıl olur da Türk olarak addedilebilir? Büyük bir eylem adamı ve hakkı bir anlamda teslim edilememiş bir düşünür olan Hasan Sabbah, İranlı’dır ve yanlış bir biçimde Haşhaşiler olarak da bilinen Nizari İsmaililiği’nin kurucusu olarak kabul edilir.³⁵⁷ Kendi yaşam öyküsünde, İran’ın Kum kentinde On iki İmamcı Şii bir ailede dünyaya geldiği, ailesinin Yemen kökenli olduğu, soylarının Himyeri Krallığı’na dayandığı anlatılır. Hasan Sabbah’ın kendi anlatısında Türklüğüne dair bir emare bulunmadığı gibi, onu araştıran ciddi kaynaklarda da Türk olduğuna ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Hatta Türklere karşı duygularının olumlu olmadığı bile söylenebilir. Sabbah ve takipçilerinin Selçuklu işgali dolayısıyla Türk birlikleriyle mücadele içerisinde olduğu bilinmektedir.³⁵⁸ Son olarak doğudaki Alevileri Kürtleşmiş, güneydekileri de Araplaşmış görmek, en hafifinden, ifradi bir ırkçılığın hezeyanlarla bulanmış bilincinin somut ifadesi olarak değerlendirilmeyi hak edebilir. Lazkiye bölgesinden ötede bir tek Alevinin olmadığı

³⁵⁵ Tayfur Sökmen, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, TTKY., 1978, s. 97-8.

³⁵⁶ Alev Alatlı, **Viva La Murte Yaşasın Ölüm**, 7. B., İstanbul, Boyut Y., 1996, s. 119.

³⁵⁷ Hasan Sabbah’a ilişkin yanlış rivayetlere dair kısa bir değerlendirme için bkz: Hakan Mertcan, “Alamut Kartalı Hasan Sabah ve Heterodoksiye Dair Bir Not”, http://www.ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=943:alamut-kartal-hasan-sabbah-ve-heterodoksiye-dair-bir-not-&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E.T. 10.10.2012)

³⁵⁸ Bkz. Daftary, a.g.e., s. 474 vd.

söylemi de Lazkiye'nin ötesindeki yerleşim yerlerinde yaşayan Alevi-Nusayri nüfusun mevcudiyeti karşısında temelsiz bir iddiaya dönüşmektedir. Bütün bunlar bilgi yoksunluğuyla izah edilebilir mi? Yoksa söz konusu olan ideolojik bir manipölasyon mudur?³⁵⁹ Bunu, aşağıda, Nusayriler ve Türklük arasında kurulmaya çalışılan ilişkiye dair tezleri ve bu tezlere 'bilimsel' bir kimlik kazandırma çabalarını incelerken cevaplayacağız.

Zeki Arsuzi, Uruba'da, 21-29 Ocak 1938 tarihlerinde bir dizi yazı yayımlar. Bu yazılarda, Alevilerin Türkler tarafından Hititlere dönüştürülme, Fransızların da Alevileri Arap olmaktan çıkarma çabalarını ele aldı. "Aleviler kimlerdir", "Aleviler tamamen Araptır" şeklinde başlıkların altında Alevilerin kökenlerini açıklayan makaleler yazdı. Burada Alevilik öğretisinin heterodoks niteliğini belirtmiş ve öğretinin önderlerinin Araplığını vurgulamıştır. Bu makaleler sadece Alevilerin pozisyonunu tanımlamaya yönelik makaleler değildi; Arapların küçük cemaatlere bölünmesi ve seçimlerde kendi kimliğini beyan etme esası gibi konular da bu makalelerin ana hatlarını oluşturuyordu. Müslüman çoğunluğun Aleviler hakkındaki ön yargıları ile uzun zaman uğraşmıştır. Öteki Arapların Alevilerle karışma konusundaki gönülsüzlüğüyle de uğraştı. "Aleviler Araptır" başlıklı makalesinde esas olarak Alevileri Arap olduklarına iknaya uğraşiyor, ayrıca Hristiyan ve Sünni Arapları da buna inandırmaya çalışıyordu. Bu makaleler, bölücü olmayan bir Arap politikasını yerleştirmeyi amaçlıyor, ulusal bir birliğin sağlanmasını hedefliyordu. Bir Alevi ve önemli bir Alevi dini liderin torunu olarak Arsuzi'nin, din kardeşleri ve Arap toplumunun bütünü için bir rol model (object lesson) olmaya çalıştığı söylenebilir.³⁶⁰

Neticede Arsuzi ve arkadaşları tüm çabalarına rağmen güçlü rakipleri karşısında istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Arap Alevi toplumunun (başta din adamları olmak üzere) ileri gelenlerinin önemli kısmı son kertede tercihlerini Türkiye'den yana koymuşlardır. Örneğin 1937 yılında Tayfur Sökmenin misafiri olarak İstanbul'a giden, etkili din adamlarından Şeyh Davut Efendi'nin oğlu Şeyh Mahmud verdiği beyanatta Zeki Arsuzi ve çevresine karşı oldukça olumsuz bir tavır

³⁵⁹ Mertcan, "Nusayriler (Arap-Aleviler) ve Türkiye'de Ulus Devlet İnşa Sürecindeki Konumları", s. 162-163.

³⁶⁰ Watenpugh, a.g. m., s. 372.

ortaya koymuş, Hatay'daki Alevilerin Türklerle aynı ırktan olduklarını, beraber yaşadıklarını ve bundan sonra da beraber yaşayacaklarını ifade etmiştir.³⁶¹ 8 Haziran 1937'de, Sancak'taki Alevilerin üzerinde büyük nüfuzu olan Şeyh Maruf Cilli'nin oğlu Abdullah Cilli ve başka Alevi önde gelenlerinin Atatürk'e "şükranlarını" sunmak üzere İstanbul'a gittikleri ve Dışişleri ve İçişleri bakanlarıyla görüşmeler yaptıkları görülmektedir.³⁶² 12 Mayıs 1938 tarihli haberde, Sancak'taki Alevilerin, seçim serbestisinden mahrum kaldıkları gerekçesiyle Atatürk'e müracaat ettikleri ve bunun önüne geçilmesini istedikleri bildirilmektedir.³⁶³ Haziran 1938'de de Alevi ileri gelenlerinden Şeyh Abdülhamid Tümkaya, Selim Tümkaya, Süleyman Haddad, Ali Şelhum, Mahmud Zahir'den müteşekkil bir heyet Ankara'da önce İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile daha sonraki günlerde Başbakan Celal Bayar ile görüşmüştür. Gazetenin aktarımına göre, heyet üyelerinden biri gelme amaçlarının "Türkiye Cumhuriyeti büyüklerinden" kendilerini bir an evvel altında bulundukları "tedhişten kurtarmalarını" istemek olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁴ Selçuk da "öz Türk" olarak tanımladığı birçok Alevi ileri geleninin seçim sürecinde *Türk tarafıyla* birlikte hareket ettiklerini aktarmaktadır.³⁶⁵ Bu insanlar Sancak'taki Alevilerin büyük kısmını etkilemeyi başarmıştır. Ayrıca Sancak'taki Alevilerin dışında, buradakilerin Adana ve Mersin'de bulunan (Sancak kökenli) akrabalarının bir kısmı da seçimlerde oy kullanmak üzere Sancak'a getirilmişlerdir.³⁶⁶ Bunu birçok görüşmeci de ifade etmiştir.

Sancak krizi ya da Türkiye tarafından "Hatay meselesi" olarak adlandırılan sorun Türkiye Cumhuriyeti'nin, siyasi, mali, askeri desteği ve uluslararası

³⁶¹ **Cumhuriyet**, 4 Ağustos 1937.

³⁶² **Cumhuriyet**, 8 Haziran 1937; **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1937.

³⁶³ **Cumhuriyet**, 12 Mayıs 1938 (Haber, "Hatayın feryadı: Eti Türkleri dün Büyük Şefimize müracaat ettiler" başlığıyla verilmiştir).

³⁶⁴ **Cumhuriyet**, 3 Haziran 1938 (Gazetenin haberi "Hataydaki ırkdaşlarımız cehennem hayatı yaşıyor" başlığıyla verdiği işaret etmek isteriz); **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1938. Reyhani bu heyetin Atatürk tarafından davet edildiğini fakat "ağırlaşan hastalığı" sebebiyle Atatürk'le görüşemediklerini, Celal Bayar tarafından kabul edildiklerini anlatır: Reyhani, *Gölgesiz Işıklar II*, s. 165.

³⁶⁵ "Bu yolda düşünenlerin başında Antakya ve Samandağında büyük isim yapmış Cilli ailesi ile Suphi Bedir ve Gali ailesi, Şeyh Sait Tüleyli, Harbiyeden Fazıl gabbuş, ve ailesi ve birçok Alevi ileri geleni vardı. İskenderun ve havalisinde, evvelce Suriye meclisinde milletvekili seçilmiş olduğu halde meclisi terk ederek gelen Şeyh Davut Reyhani ve bu ailenin bütün fertleriyle İskenderunda **Abdülhamit Tümkaya** ve oğulları, **Ahmet** ve **Selim Tümkaya** ve münevver gençlerden **Ali Şelhum**, **Süleyman Örs**, Mavunacılar Derneği Başkanı **Reis Süleyman** ve yine **Reis Mikail**, Tüccardan **Sabri Mavi** ve daha birçok şahsiyetler bu davanın önderliğini yapıyorlardı." Hamdi Selçuk, **Bütün Yönlerle Hatayın O Günleri**, 2. B., İstanbul, M. Sucuoğlu Matbaası, 1972, s. 91-92.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 2 İkincikanun 1937.

konjonktürün sunduğu olanakların iyi değerlendirilmesi sonucunda Türk tarafının lehine neticelenmiştir. Sonuç olarak, Hatay'ın Türkiye'ye katılımını sağlayacak olan “seçim” sürecinde, seçmen listeleri Türkiye'ye katılım taraftarlarının arzularına uygun bir biçimde hazırlanmıştır.³⁶⁷ Nihai listede Türk cemaatin sayısı arttırılmış, diğer grupları ise düşürülmüştür. Ortaya çıkan tablo itibarıyla, Türkiye taraftarları umduklarının da üzerinde bir seçmen kitlesine sahip olmuşlardır. Ayrıca, seçim öncesinde, Şükrü Kanatlı komutasındaki Türk ordusunun Hatay'a girmesiyle de Türkiye taraftarlarının istediği hava yaratılmıştır. Arap ulusalcı örgütlenme dağıtılmış ve bu çevrenin seçimlerde rol oynamalarının olanakları ortadan kaldırılmıştır. Bu koşullar altında yapılan seçimler neticesinde de Türk tarafı istediği başarıyı elde etmiştir.³⁶⁸ Bu başarı, öteki toplulukların mebuslarının bile Türkiye'nin uygun gördüğü isimlerden oluşmasını içermektedir.³⁶⁹

Arap ulusalcı kesimin önemli bir bölümü Hatay'ın Türkiye'ye katılımının ardından Suriye'ye geçmiştir. Geriye kalan geniş kesim yeni rejime uyumlu bir hayat sürdürmeye özen göstermiştir.³⁷⁰ Yalnızca Hatay'da değil, genel olarak

³⁶⁷ Ayrıca bu süreçte, İskenderun Sancağı'nın idari yapısı da ciddi ölçüde değiştirilmiş, Türkiye'ye katılıma muhalefet edecekler tasfiye edilmiştir. Örneğin, Zerka'nın aktardığına göre, Liva genel sekreteri (Türk), Maliye müdürü (Arap Alevi), Maliye müfettişi (Arap Alevi), Antakya kaymakamı (Arap Sünni), İskenderun Valisi, Maliye murakıbbı (Kürt), Karasu nahiyesi müdürü (Arap Alevi), Samandağ nahiye müdürü (Arap Alevi), Aktepe nahiyesi müdürü (Türk), Antakya merkez muhasebecisi (Arap Sünni), Reyhanlı müfettişi (Arap Alevi), Kırıkhan Sulh Hakimi (Kürt), Antakya Adalet Katibi (Arap Alevi) görevlerinde uzaklaştırılmış ve yerlerine Türkiye'ye katılım taraftarı olanlar, Halk Partililer getirilmiştir. Zerka, a.g.e., s. 52-53.

³⁶⁸ Mertcan, “Nusayriler (Arap-Aleviler) ve Türkiye'de Ulus Devlet İnşa Sürecindeki Konumları”, s. 163.

³⁶⁹ “10 Ağustos 1938'de Dörtöl'de bir toplantı yapıldı. Toplantıda 22 Türk milletvekili adayının Ankara'ca tespit edilmesi 18 azınlık milletvekili adayının da Abdurrahman Melek tarafından tespit edilmesi ve bunların mecliste Türk görüşüne aykırı hareket etmeyecek kimselerden seçilmesinin temini istendi. Ayrıca toplantıda Hükümette kimlerin görev alacaklarına da karar verildi. Toplantının ertesi günü Ankara'ya dönen Şükrü Sökmensüer toplantı sonrasında hazırlanan raporu İçişleri Bakanlığı'na sundu. Bakanlık da bu raporu onay için Başbakanlığa sundu. Raporda tespit edilecek Türk milletvekili listesinin 15 Ağustos'a kadar Cevat Açıkalin'a bildirilmesi de istenmekteydi. Bu doğrultuda son şekli başbakan tarafından onaylanan liste Cevat Açıkalin'a bildirildi. O da listeyi Hatay Halk Partisi'nde yapılan bir toplantıyla açıkladı.” Sofuoğlu, a.g. m., s. 13.

³⁷⁰ Hatay, Türkiye'ye katıldıktan sonra, Hatay'da kalmaya devam edenler içerisinde mevcut statüyü kabul etmeyen pek çok insan vardı. Bugün dahi, Hatay'ın konumunu sorgulayan, Antakya ve çevresinin asırlardan beri Türk yurdu olduğu iddialarını kesin bir dille reddeden Hataylıların bulunduğu görülmektedir; genel bir eğilimi temsil etmemekle birlikte, Hatay'da yürütülen ‘katılım’ mücadelesinin Antakya'yı Antakyalılardan kurtarma operasyonu olduğunu, bugünkü statünün hiçbir meşru temeli olmadığını, Antakya'nın çarmıha gerilmiş bir kent olduğunu düşünenlerin de bulunduğunu belirtelim: N. Nadi Çelik, “Mihrac Ural'a Mektup” <http://mirural.blogspot.com/2008/07/mihrac-urala-mektup.html> (E.T. 07. 09. 2009); Sevrâ Kurtuluş, “Hatay Sorunu. Kemalizmin İlhak Zincirinde Hatay”, http://faizcebiroglu.blogspot.com/2008/06/hatay-sorunu_8545.html (E.T. 10. 09. 2009); Mihrac Ural,

Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan Arap Aleviler yeni rejimin “laik”-“çağdaş” söyleminin de etkisiyle devlete destek vermiş, bu düzene entegre olmaya çalışmıştır. Kendi kültürlerini olabildiğince sessiz bir biçimde yaşamanın ötesinde talepleri olmamış, hatta çoğu zaman rejime karşı kimliklerinin vazgeçilmez unsurlarına ilişkin örgütlü bir talep dahi yöneltmemişlerdir. Bütün bunlara karşın, Türk ulus devleti asimilasyoncu tutumunda ısrarcı olmuştur. Bu belirlemelerin ardından, devletin bu asimilasyoncu tavrının kuramsal dayanaklarını, Eti Türklüğü iddialarını daha yakından inceleyebiliriz.

2.3. Asimilasyon Politikası

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu elitleri homojen bir ulus yaratma ve bu ulusa dayanan bir ulus-devlet inşa etme amacıyla olmuştur. Bu ulus etnik bir tanım içerdiği kesin olan Türklüğe dayalı bir ulustu, adı da “Türk Milleti/Ulusu” olarak konulmuştu. Bu homojen ulusu yaratabilmek çok etnili/dinli/kültürlü bir imparatorluğun bakiyesi olan bir ülkede büyük güçlükler içermekteydi ve bu güçlüklerle karşın sürdürülen çabanın sıkıntıları günümüze kadar gelmektedir. Yönetici kadro amaçlarını gerçekleştirmek üzere, çeşitli topluluklara karşı mübadeleden sürgüne kadar birçok yöntemi denemişlerdir. Nusayrilere yönelik esas politika, onları Türk ulus potası içerisinde eritebilmek üzere Türkleştirmek/Türklüğe asimile etmek olmuştur. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı gibi, bu asimilasyon politikası özellikle tek parti döneminde yoğun olarak uygulanmış, bunu sağlamak üzere bilhassa 1930’lu yılların ikinci yarısından itibaren çok sayıda kuramsal çalışma yapılmıştır. Devlete egemen olan kadronun talimatlarıyla yapılan “akademik” çalışmaların yanı sıra gerek merkezdeki gerek yereldeki devlet yetkililerinin faaliyetleri incelendiğinde devletin meseleyi ne kadar ciddiye aldığı görülmektedir.

2.3.1. Kuramsal Çabalar

2.3.1.1. Genel Olarak Resmi Tarih Tezi

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu kadroları, Osmanlı’dan devralınan çok kimlikli çok kültürlü yapıyı tek bir kalıba dökmeye çalışan başka bir ifadeyle “tek

“Hatay Davası”, <http://mihracural.blogspot.com/2007/10/hatay-davasi.html> (E.T. 13. 09. 2009); Ural, “Hatay’ın Askeri İşgal Günü 5 Temmuz”, <http://mirural.blogspot.com/2008/07/antakyanin-askeri-igal-gn-4-temmuz.html> (E.T. 13. 09. 2009).

vatan, tek bayrak, tek dil ve tek millet” anlayışı üzerinden şekillenen bir *ulus devlet* inşa etmek amacıyla, 1930’lardan itibaren, başta arkeoloji, tarih ve dilbilim olmak üzere, ideolojik manevralara, manipülasyona elverişli sosyal bilim dallarında, bir nevi seferberlik başlatmıştır. Bu seferberliğin arka planında, Anadolu toprakları üzerinde hak iddia eden toplulukların tarihsel dayanaklarını çürütürerek Anadolu’nun Türklerin öz yurdu olduğu fikrini yerleştirme amacı da vardır.³⁷¹ 1931 yılında bu ideolojik yönelim kapsamında çalışmalar düzenlemek ve ihtiyaçlar doğrultusunda tarihe şekil vermek üzere Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulur.³⁷² (1935’te Türk Tarih Kurumu adını alacak olan) Cemiyetin amacının “kökleri Orta Asya’ya dayanan bugünkü medeniyetlerin tesis ve tekâmülünde mühim bir payları olduğu halde bugüne kadar kapalı kalmış ve tetkik edilmemiş olan milli Türk kültürlerini meydana çıkarmak ve bunları ilmin son metodlarıyla araştırmak için büyük azimle çalışmak” olarak saptandığı görülmektedir.³⁷³ Kuşkusuz genç cumhuriyetin egemen kadrosu tarih yazıcılığının öneminin farkındaydı. Bunun için aktif siyaset yürüten kadrolardan bazıları tarih yazıcılığı görevini de üzerlerine alarak siyaset adamı ve siyasal tarihçi misyonlarını kendi bünyelerinde birleştirmişlerdi.³⁷⁴ İşte bu “kurucutarihçilerden” oluşan bir grup, “tarihi yeniden yazmak” üzere bir araya gelmiş ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ni kurmuştu.³⁷⁵

1930’lı yılların başında Mustafa Kemal’in, tarih ders kitaplarının güçlendirilerek yeniden yazımı ve resmi tarih tezinin “ilmi” esaslarla zenginleştirilmesi gibi amaçlarla bir tarih kongresi düzenlenmesi fikrini taşıdığı belirtilir. Bu düşünceden hareketle, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti 1932 yılında ilk kongresini gerçekleştirir.³⁷⁶ Ankara Halkevinde toplanan kongre 10 gün sürmüş, ortak temalar etrafında çeşitli bildiriler sunulmuş, katılımcılardan bazılarının, farklı

³⁷¹ Böylece Anadolu üzerinde hak iddiaları olanlara (Ermenilere, Yunanlılara) “biz Anadolu’da sizden daha eskiyiz” cevabı verilebilecek, bunun da ötesinde ortaya konan tarih teziyle “Türkiye Cumhuriyeti’ne yeni bir mitoloji ve ideoloji” kazandırılacaktır. Ekrem Akurgal, “Osman Hamdi’den Günümüze Değin Eski Eserler Sorunumuz”, **1. Osman Hamdi Bey Kongresi** (2-5 Ekim 1990), Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1992, s: 35. Ayrıca bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s. 312.

³⁷² Bozbay, Mertcan, a.g. m., s. 172-173.

³⁷³ Arif M. Mansel, “Prehistorik Boyalı Keramik Kültürleri”, **Belleten** (1937), Vol. I/3-4, s. 671.

³⁷⁴ Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 108.

³⁷⁵ Ersanlı, a.g.e., s. 110.

³⁷⁶ Ersanlı, a.g.e., s. 139.

düşünseler bile muhalif duruma düşmemeye özen gösteren bir yaklaşım sergiledikleri görülmüştür.³⁷⁷ 1932'deki birinci kongrenin ardından, bir çok yabancı araştırmacı ve delegenin de katılımıyla, İkinci Türk Tarih Kongresi toplanır. Resmi ideoloji bakımından önemli bir atılım olarak değerlendirilebilecek olan bu süreçte, 1920'lerin sonundan itibaren³⁷⁸ çalışmaları başlamış olan “*Türk Tarih Tezi*” iyice ete kemiğe bürünür.³⁷⁹ Ersanlı'nın ifade ettiği gibi “Türk Tarih Tezi'nin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde onurlu bir amaç olması isteniyordu.”³⁸⁰ Merkezinde bu “araç-amaç” kardeşliğinin yer aldığı resmi tarih tezinin genel çerçevesi şu şekilde özetlenebilir:³⁸¹

1. Türkler sarı ırkın mensubu olmadıkları gibi Moğollarla da etnik veya ırksal bir bağları bulunmamaktadır. Türkler kafatası yapısı bakımından genellikle *brakisefal* (yuvarlak kafalı) olarak adlandırılan grup içerisinde yer almaktadır.³⁸² Atatürk'ün manevi kızı olan Afet İnan, Türklerin *brakisefal* kafatasına sahip olduğunu kanıtlamak için 64.000 kişi üzerinde

³⁷⁷ Kongrede öne çıkan isimlerin başında şunlar yer alır: Afet İnan, Fuad Köprülü, Samih Rifat, Reşit Galip, Yusuf Akçura, Sadri Maksudi, Zeki Velidi, Ahmet Refik. Bu isimlerden önemli bir kısmı militan bir tarz ve görev bilinciyle hareket etse de bazılarının ileri sürülen tezlere çok açıktan muhalefet edemese de eleştirel bir düşüncüyü taşıdıkları anlaşılmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak bkz. Ersanlı, a.g.e., s. 147-185.

³⁷⁸ “Daha Cumhuriyet ilan edilmeden, Kurtuluş Savaşımızın son yılında... yayımlanan... *Pontus Meselesi* adlı kitabın Mukaddime'sinde, Anadolu Türktür başlıklı birinci alt bölüm, birçok yabancı bilginin tanıklığına dayanarak ‘Irak’ta Sumerler’ ile ‘Filistin ve Anadolu’da Hititler’in Turani ve Türk kökenlerinden geldiklerini ileri sürmekle, on yıl sonraki Tarih tezimizin müjdecisi olmaktadır.” diyen Tunçay’a göre, “ ‘Türk Tarih Tezi’, düşünsel kökenleri bakımından, hiç kuşkusuz, 19. yüzyıl Türkçülüğüne dayanır ve daha sonra Ziya Gökalp’in bazı yapıtlarında çiçeklenir. Fakat, Cumhuriyet yıllarında bu fikrin ilk habercisi, (ciddi tarihçilerin itirazlarına karşın) eski uygarlıkların Türkler tarafından kurulduğunu ortaya atan, İstanbul Hukuk Fakültesi müderrislerinden Yusuf Ziya (Özer) olmuştur.” Tunçay, a.g.e, s. 310. (Tunçay, bu konuda 1927 yılında yayımlanmış bazı yazılara işaret etmektedir).

³⁷⁹ Bkz. **İkinci Türk Tarih Kongresi (1937), Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler**, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Y., 1943.

³⁸⁰ Ersanlı, a.g.e., s. 103.

³⁸¹ Ayşe Özdemir, “Hayali Geçmiş: Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi”, **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?** Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003, s. 13-14; Bozbay, Mertcan, a.g.m., s. 173-174.

³⁸² Şenel, tarihte ırkları sınıflandırmak üzere çeşitli ölçütler kullanıldığını, kafatasının eninin boyuna olan oranını ölçüt alan yaklaşımın da bu sınıflandırmalardan biri olduğunu açıklar. Andreas Retzius 1840 yılında bu yöntemi uygulamış ve çıkan sonucu da kafatası indeksi (endisi) olarak adlandırmıştır. Bu ölçüme göre, kafatası oranı 100’e yakın olanlar “brakisefal” yani yuvarlak kafalı, 80 ve altında olanlar da “dolikosefal” yani uzun kafalı olarak isimlendirilmiştir. Retzius, bu ölçümlerden ırkların sınıflandırılmasına ilişkin bir sonuç çıkarmamasına rağmen, takipçileri, bu yönteme renk ögesini de ekleyerek bazı ırk tipleri tanımlamışlardır. Alâeddin Şenel, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984, s. 17-18.

anket yapmış ve sonuçlarını da doktora tezinde kullanmıştır.³⁸³ İnan'ın ulaştığı sonuç resmi tarih tezi bağlamında şaşırtıcı değildir: Elde edilenlerden “görölmüştür ki, Türkiye’de bir ırk birliği mevcuttur.”³⁸⁴

2. Orta Asya Türklerin anavatanıydı ve dünyada çeşitli insan toplulukları ilkel hayat koşulları içinde yaşarken, Türkler kendi yurtlarında ileri bir aşamada medeniyet kurucular olarak yerlerini almışlardı. Çevresel ve iklimsel bazı zaruretler Türkleri Orta Asya’dan göçe mecbur kıldı. Bu durumu Afet İnan şu şekilde açıklamaktadır: “Taşı cilalamağı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi, göç etmeye mecbur kaldı. Ortaasya’dan, şarka, cenuba, garpte Hazar Denizi’nin şimal ve cenubuna olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler, kültürlerini oralarda kurdular. Bazı mıntikalarda otokton oldular, bazılarında otokton olan diğer bir ırk ile karıştılar. Avrupa’da tesadüf ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Ortaasyalı brakisefal ırkın mümessilleridir. Biz bu günkü Türkler de onların çocuklarıyız.”³⁸⁵

3. Takriben 9000 yıl önce başlayan Türk göçleri, Çin, Hint, Ön Asya ve Kuzey Avrupa’yı içine alan geniş bir coğrafi bölgeye yönelmiştir. Normal koşullarda Türkler yerleşik bir topluluktu, fakat çevre ve iklim şartları onları göçebeliğı zorlamıştır. Bu iddia, M. Kemal’in direktifiyle, “yeni tarih”i toplumun tüm kesimlerine aşlamak amacıyla yazılan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında “Orta Asya’nın tedrici kuruması... Türk ırkının bir kısmını göçebe hayatı yaşamaya mecbur etti. Göçebelik Türk tarihinde tahavvülü (değişim) neticesinde bir zaruret olmuştur. Müsait

³⁸³ Afet İnan, **Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu, (64.000 kişi Üzerinde Yapılan Anket)**, Ankara, TTK, 1947. (İnan’ın Cenevre Üniversitesi bünyesinde hazırladığı doktora tezinin orijinal başlığı şudur: **L’Anatolie, le pays de la “race” turque. Recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie: enquête sur 64.000 individus.**)

³⁸⁴ İnan, a.g.e., s. 181.

³⁸⁵ Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, **Belleten (1938)**, C: III, S:10, s. 244.

coğrafi iklim şartlar içinde, Türkler hiçbir zaman göçebe hayata meyil göstermemişlerdir” şeklinde ifade edilmiştir.³⁸⁶

4. Geniş coğrafyayı kapsayan bu göç dalgaları neticesinde Türkler çok sayıda büyük uygarlığın yaratıcısı olmuşlardır. Örneğin, Çin, Harappa, Mohenjodaro, Sümer, Akad, Elam, **Hitit**, Mısır, Troya, Girit, Lidya, İonya gibi uygarlıklar bunlar arasında yer almaktadır. Binlerce yıl devam eden bu göçlerin son evresi de Anadolu’da uzun yıllar egemenlik sağlayan Osmanlılar dönemi olmuştur. Açıktır ki Türklerin Anadolu’daki tarihi Osmanlı Dönemi ile sınırlandırılmaz.

1937 yılında, TTK’nın yayın organı olarak Belleten dergisi çıkarılmaya başlanır. Arkeoloji, antropoloji ve eskiçağ dilleri araştırmalarının ve Türk Tarih Tezi çerçevesinde yapılan araştırmaların esas olarak yayımlandığı yer bu dergi olmuştur.³⁸⁷ Eğitim alanında da, yurtdışına öğrenci gönderilmesinin yanı sıra, 1934 yılında İstanbul Üniversitesi’ne bağlı Türk Arkeoloji Enstitüsü ve 1936’da Ankara’daki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi (DTCF) kurulmuştur. Türk Arkeoloji Enstitüsü kısa bir süre sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde kürsü haline dönüştürülmüştür. Yine Türk Tarih tezinde ileri sürülen görüşleri kanıtlamak amacıyla, Anadolu’nun çeşitli yerlerinde, hemen her döneme ait arkeolojik kazı çalışmaları başlatılmıştır. Atatürk bu kazıların bir kısmını ziyaret ederek hem arkeolojiye hem de tarih tezine olan ilgisini göstermiştir.³⁸⁸ 1932’de kurulan, ismi daha sonra Türk Dil Kurumu’na çevrilen, Türk Dili Tetkik Cemiyeti de resmi tarih tezi çalışmalarına paralel olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Kurum, Güneş-Dil Teorisi olarak adlandırılan ve bütün dillerin kaynağını Türkçeye bağlayan teoriyi geliştirmiştir. Kurumun Genel Sekreteri İ. Necmi Dilmen, bu çerçevede yapılan bir

³⁸⁶ **Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti Neşriyatı, 1930, s. 411.

³⁸⁷ Gül Pulhan, “Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor: Cumhuriyet’in Arkeoloji Seferberliği”, **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?**, Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003, s. 141.

³⁸⁸ Tugba Tanyeri-Erdemir, “Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic”, **Journal of Field Archaeology**, 31/4, 2006: 384.

kurultay konuşmasında, “Türkçenin bütün dillerin ana kaynağı olduğu”nu açıkça ilan etmiştir.³⁸⁹

Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi çerçevesinde ortaya atılan görüş ve iddialar, arkeolojik ve tarihsel verilerle çelişki içinde olsalar da³⁹⁰ ulusal kimlik inşası ve resmi ideoloji üretimi bakımından taşıdıkları düşünülen önem dolayısıyla uzun süre hem akademik çevrelerde hem de egemen politik çevrelerde kararlı bir şekilde savunulmuştur. Aksi yöndeki verilerin gün geçtikçe artması ve siyasal alandaki farklılaşmalarla bu görüş ve iddialar özellikle 1950’li yıllardan itibaren önemli ölçüde terk edilmiştir. Bugün gelinilen aşamada bu tezin savunulabilir bir yanı kalmamışsa da tezin iddialarını değil fakat o dönem için gerekli olduğunu savunan, Türkiye’de arkeolojinin ve filolojinin gelişimine katkısı olduğunu dile getiren bazı görüşler mevcuttur.³⁹¹ İnsanlığın ilk defa köyler kurarak çiftçi yaşama başladığı, ardından ilk kentleri ve devletleri kurduğu bölgenin Mezopotamya ve çevresi olduğunun bilimsel açıdan net olarak ortaya konulması karşısında³⁹² Türklerin Orta Asya’da ileri bir uygarlık seviyesinden dünyanın geri kalan bölgelerine uygarlık taşıdıkları şeklindeki iddiaların bilimsel olarak bir kıymet-i harbiyesi bulunmamaktadır.

2.3.1.2. Resmi Tarih Tezi Çerçevesinde Eti Türklüğünün İnşası

Kurgulanan resmi tarih tezi çerçevesinde birçok uygarlık gibi Hititlerin de Türk olarak nitelendiğine değindik. Konumuz özelinde bizi asıl ilgilendiren Hititler ile Nusayriler arasında kurulmaya çalışılan ilişkidir. Resmi teze göre, Nusayrilerin kökü Hititlere dayanmaktaydı. Bu fiksiyonun, Nusayrileri Türk addetmek üzere

³⁸⁹ İ. Necmi Dilmen, “Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları”, **Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)**, İstanbul, Tezler Müzakere Zabıtları, Devlet Basımevi, 1937, s. 64–65. Güneş-Dil Teorisi ve bu konuda yapılmış çalışmaların listesi için bkz. İsmail Beşikçi, **Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. Bilim Yöntemi. Türkiye’deki Uygulama 2**, 2.B., İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991, 131 vd.

³⁹⁰ Timur da, TTK ve TDK’nın 1930’lardaki tezlerinin bilim dışılığına işaret eder: “Türkleri ırk açısından Hititlere ve Sümerlere bağlayan bu tezler zaten daha sonra terk edilmiş ve hatta –özellikle Avrupa’da- alay konusu olmuştur.” Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990, s. 16.

³⁹¹ Örneğin bkz: Mehmet Özdoğan, **Arkeolojik Kazılar. Bilimsel Çalışma Mı? Toprak Hafriyatı Mı?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011, 125-135. Ayrıca Kocatürk de bildirisinde, amacının bu “tezin doğru mu, yanlış mı olduğu tartışmasına girmek” (s. 503) olmadığını belirtmekle beraber tezin önemi ve haklılığını savunmaktan kendini alamamıştır: Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün tarih tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya”, **AAMD**, C: 3, S: 9, Temmuz 1987, s. 503-507.

³⁹² Bu konuda bkz. Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

zengin bir deliller sepeti sunduğunu söylersek yanılmayız. Hititlerin Türk olduğu iddiaları bir an için kabul edilse dahi, bu Arap Alevi toplumunu Türk olarak addetmeye yeterli olabilir mi, diye sormak gerekir. Arap Alevilerin kurulmaya çalışıldığı biçimiyle Türklükle bağları bulunmadığı gibi Hititler ile de bu biçimde ilişkileri yoktur. İlk bölümde açıkladığımız tarihsel arka plan bunu bizlere net olarak göstermektedir. Bu kısımda, resmi tarih anlatısı içerisinde Arap Alevilerin Türklük kurgusuna ya da Türkleştirilme gayretlerine yakından bakmayı ve bu yaklaşımı irdelemeyi asimilasyon faaliyetlerinin kuramsal zeminini anlamak bakımından gerekli görmekteyiz.

Türkoloji Profesörü olarak bilinen Hasan Reşit Tankut'un, 1938 yılında "Nusayriler ve Nusayrilik hakkında" isimli eseri yayımlanır. Resmi tarih öğretisinin oluşumunda önemli bir sima olan Tankut, bu eserinde, çeşitli açılardan ele alarak incelediği Nusayrilerin Türklüğünü "bilimsel" açıdan ispata uğraşır. Nusayrilerin Türk soylu oldukları iddiası ilk defa dile getirilmiyordu; erken dönemlerden beri ifade edilen bu iddialar, ilk defa kapsamlı bir biçimde bir "bilim adamı" tarafından incelenerek, "bilimsel" bir çalışmanın konusu haline getirilmiştir. Çalışmanın kendisi incelendiğinde görülecektir ki, eser bilimsellik iddiasına/çabasına karşın bilimsel bir çalışmadan ziyade resmi ideolojik bir metin olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin Arap Alevilere bakışının tarihinde önemi görmezden gelinemeyecek olan bu eserin, kendinden sonraki çalışmalara da önemli ölçüde kaynaklık ettiğini görmekteyiz. Burada ileri sürülen fikirler sonraki metinlerde çeşitli biçimlerde tekrarlanmış ve/veya "zenginleştirilerek" güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Tankut, Hatay'da yaşayan Nusayrilerin bazı fiziksel özelliklerini ve bilhassa kafa endislerini, Türk ve Arap ırk özellikleriyle karşılaştırmış ve buradan, Nusayrilerin kesinlikle Arap değil Türk oldukları sonucuna ulaşmıştır:

Anadolu ve Hatayda endis sefalik 85 etrafında olduğu halde Arapların umumi endis sefalığı 72-75 arasındadır. Profesör Pittard, von Luschan'a atfen bu rakamın şimale doğru çıktıkça yükselerek 89 a kadar vardığını söyler. Bu yüksek endis antropologların Pseudo-Arabe dedikleri Araplaşmış Alpinlere, yani Arap adını yanlış olarak

taşıyanlara mahsustur. Ve 85–86 endisli Nusayriler bu Pseudo-Arabe’lardandır. Binaenaleyh Hatay Nusayrilerini antropolojik bakımdan Arap saymak kabil olmaz.

(...)

Bunun en kuvvetli delili Hatay Alevilerinin konuşmasında hakim fonemin Alpin bir formasyona tabi olmasıdır. Kadını, erkeği, çoluğu, çocuğu sade Arapça konuşan bir Alevi köyünde bile Arapça konuşulurken dikkat edilirse konuşmanın umumi heyetinde Alpinlere mahsus fonemin hakim olduğu görülür. Bunun sebebi; tekellüm ile ırkın çözülmez bağlarla bağlı olmasıdır (...)

Hataylı Alevi yuvarlak kafası, gövdesinin dağlılara mahsus yapısı, konuşmasında ve ruhiyatında ırkın halkettiği hususiyetiyle tam bir Anadolu, Anadolu Alpini olduğu gibi ırkan bir Anadolu kadar Türktür.³⁹³

Tankut Anadolu’da bulunan Hititlerin tarihsel sürecine değindikten sonra, İslamiyet’in gelmesinden daha önceki dönemlerde Hatay’ın Eti Türkü olduğunu, Hatay Nusayrilerinin kökenlerinin Beni Kahtan ve Yemenli Behra kabilelerine değil, bu Eti Türklerine dayandığını ileri sürer.³⁹⁴ Tankut bununla da yetinmez ve bir adım daha ileri giderek, yalnızca Hatay’ın değil, tüm Suriye’nin Türk olduğunu iddia eder.³⁹⁵ Nusayrilerin Türklüğünü “tarihi bir hakikat” olarak gören/gösteren Tankut’un bu minvalde iddialar ileri sürmekte zorlanmadığı görülmektedir. Nusayrilerce yüksek manevi öneme sahip inanç önderlerinin Horasanlı olduğunu, bu

³⁹³ Hasan Reşit Tankut, **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938, s. 14-15. Tankut’un çıkardığı “antropolojik” sonuçların yukarıda bahsedilen brakisefal-dolikosefal şeklindeki sınıflandırmaya dayandığı görülmektedir. Ne var ki daha sonra yapılan araştırmalarda, Asya ve Afrika kıtalarındaki topluluklarda, birbirinden çok farklı fiziksel özellikleri olan insanların bulunması, bu insanlar arasında hem uzun (dolikosefal) hem de yuvarlak kafalıların (brakisefal) varlığının ortaya konulması ile bu sınıflamanın bilimsel değeri tartışmalı hale gelmiştir. Bu konuda Timur da, “...bu savlar, Aydınlanma Çağının yarattığı birçok olumlu düşünce yanında pek olumsuz bir fikir geleneğinin, ırkçılığın uzantısıdır. Gerçekten kökeni Linnee ve Buffon’a giden, Franz Josef Gall tarafından cranologie veya phrenologie adı altında bir ‘bilim’ dalı haline getirilen tezler, insan kafası ve beyni açısından ırk ayrımlarına giriyor ve ırkları yeteneklerine göre sınıflara ayırıyordu” diye yazmaktadır: Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, s. 16.

³⁹⁴ Tankut, a.g.e., s. 18-19.

³⁹⁵ Tankut, a.g.e., s. 20.

şahsiyetlerin Horasan'dan hareketle Asî Nehri bölgesine ve Lazkiye Dağları'na gelip yerleştiklerini iddia eden Tankut,³⁹⁶ bu iddialarına Muhammed b. Nusayr'ın Horasanlı Türk bir kabileden geldiği gibi tarihsel gerçeklerle örtüşmeyen kanıtlar sunar.³⁹⁷

Tankut çalışmasında, Türk (addettiği) toplulukların eski inançları ile Nusayri dini inançlarını karşılaştırarak benzerliklere işaret eder: “Eski Türklerce semalar 17 dir (...) Alevilerce de Haranın tefsiri gök, yani semanın remzidir. Kapılarında 17 zat vardır”; “Eski Haranda 17 mabedin 17 kahini bulunurdu. Şamanizim de dahi Yersu 17 Handan mürekkebtir. Bu Hanlar tepelerde ve nehir kenarlarında otururlar (...) Alevilerce de 17 zat Haran kapısında durarak hak ve adalet dağıtırlar”; “Eski Türkler ve Haranlılar seyyar yıldızların her birine bir paye ve vazife verirlerdi. Alevilerde de aynı itikat mevcuttur”; “Altaylarda bütün iyi ruhlar, melekler, güneş ve aydınlık ülkesinde yaşarlar (...) Nusayri Alevilerce iyi ruhlar ruhani alemde ve nurani yıldızlarda yaşarlar”; “Eski Türkçede But Tanrı, Allahın habibi manasına gelir, Nusayri Alevilerde Hab-But kelimesi marifet ve makam işaretidir.”³⁹⁸ Tankut, Nusayri inançları ile eski Türk inançları arasında bulunduğunu ileri sürdüğü bu benzerliklerin Nusayri topluluğunun Türklüğünün kesin delilleri olduğu kanaatindedir: “Aleviler ister Hatay'da ister Anadolu'da olsun, hem gövde yapısı, hem tarih, hem itikat bakımından Türktürler”.³⁹⁹

Mersin halkevlerinin yayın organı olan “İçel”de “şuursuz bir dalaletin son izleri silinirken” üst başlığı altında yayımlanan yazıda “(ş)uursuz bir inad şaşkın ve kozmopolit bir dalaletle Türklük bizzat Türkler tarafından ölüm çukuruna sürüklenmişti. Devlet hayatına hakim olan dindi, Yad illerden akıp gelen taassup ceryanına uyan saray taassubun gönlünü hoş etmek için özbeöz Türk alevileri bir çok teba hakkından bile mahrum bırakmıştı” denilerek Osmanlı'nın dini taassubu (ve Türklere karşı olumsuz yaklaşımı) nedeniyle “Hataydaki alevi ırkdaşlar”ın

³⁹⁶ Tankut, a.g.e., s. 33-35.

³⁹⁷ Tankut, a.g.e., s. 34; ayrıca Bozbay, Mertcan, a.g.m., s. 182-183.

³⁹⁸ Tankut, a.g.e., s. 36-37.

³⁹⁹ Tankut, a.g.e., s. 64.

Türklüğüne halel geldiği fakat Osmanlı'nın bu yanlışını silmenin “Türk Cumhuriyetinin ilk işi” olduğuna işaret edilmiştir.⁴⁰⁰

Yine “İçel”de yer alan, Tarsus Hars Komitesi tarafından yapılan araştırmaya göre de Lazkiye bölgesinde, Hatay’da, Çukurova ve çevresinde yaşayan Nusayriler Türk’tü, Aleviliğin ortaya çıktığı koşullar ve Alevilik öğretisinin eski Türk inançlarıyla olan yakınlığı incelendiğinde bu net bir biçimde anlaşılmaktadır.⁴⁰¹ Tarihi sürece bakıldığında “Alevilerin sakin oldukları mıntikalarda bulunan halkın ötedenberi Türk Irkına mensup oldukları ve Aleviliğin Türkler arasında intişar ettiği” görülecektir.⁴⁰² Bu araştırmada da diğer çalışmalara paralel olarak çeşitli tarihi, etnografik ve antropolojik “kanıt”lar sunulurken Nusayrilerin Türk olduğu tezi işlenmeye çalışılmıştır. Örneğin, “Hatay ve Lazkiye civarında iptidai bir halde kalan Alevi Türklerin giyindikleri elbise tamamen Toros dağlarında ve Silifke köylerinde oturan Türklerin giydikleri elbisenin aynidir (...) Soyadları tamamen Türkçedir (...) Köy adları da Türkçedir (...) Konuştukları dilin yarısından fazlasını Türkçe kelimeler teşkil eder (...) Ananeleri en eski Türk devrine ait ananelere benzer (...) Düğünlerde kadınlarla erkekler eskiden beri el ele vererek halay denilen milli Türk oyununu oynarlar (...) Mezarlarında ölünün sanatını gösterir kabartma ve resimler vardır (...) Çok eski devirlere ait Türklerin yaptıkları gibi ölünün vefatından itibaren üç gün cenaze evine yemek gönderirler (...) Kurt adına çok hürmet gösterirlerki sırf bu anane Türk olduklarına büyük bir delil teşkil eder (...) Bütün Aleviler konuklarını severler (...) Ekmeklerini pişirdikleri tandırlar en eski devirlerde eti tandırlarının birer numunesidir” gibi çok yönlü izahatta bulunulur.⁴⁰³ Bütün bu “tarihi, Çuğrafi [coğrafi], Etnoğrafi, Ahlaki ve içtimai” açıklamalardan sonra, “Alevilerin Türklüğünde kimsenin artık şüpheyne hakkı” olmadığı bildirilir.⁴⁰⁴

“Propaganda, tahrir ve Konferans azalarına yapacakları vazife esnasında Direktif olarak tatbik edecekleri”nin bildirildiği metinde, Eti Türkü olarak addedilen Nusayrilerin en kötü zamanlar da bile Türklerle birlikte hareket ettikleri, Yemen’de vd. Arap coğrafyasında düşmanla çarpıştıkları Fransız işgalinde Türklere kucak

⁴⁰⁰ Rıza Atila, “Şuursuz Bir Dalaletin Son İzleri Silinirken: Hataydaki Alevi ırkdaşlarımız ne düşünüyor?”, **İçel** (1938), S. 3, s. 3.

⁴⁰¹ Tarsus Hars Komitesi, “Eti Türkleri Hakkında Bir Etüd”, **İçel** (1938), S. 4, s. 4.

⁴⁰² Aynı yer, s. 17.

⁴⁰³ Tarsus Hars Komitesi, “Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt (Devam)”, **İçel** (1938), S. 5, s. 17- 18.

⁴⁰⁴ Aynı yer, s. 18.

açtıklarını hatta bunlardan kaynaklı olarak köylerinin bombalandığı vs. anlatılmakta ve bunlar Nusayrilerin “kanı temiz Türkler” olduğunun kanıtı olarak sunulmaktadır.⁴⁰⁵

Mersin Belediye Baytarı tarafından İçişleri Bakanı’na gönderilen Nusayrilerle ilgili raporda, Nusayriliğin ortaya çıkışı ve tarihine dair yapılan tespitlerde tarihsel birçok hakikate aykırı bilgiler ve Nusayrilere bir Türklük kökeni bulma gayreti görülmektedir. Nusayriliğin Emevi ve Abbasilerin Türklere karşı yaptığı baskılar neticesinde bir tepki olarak doğduğu anlatılmaktadır:

Türklüğe vurulmak istenen Arap aşısını hazm edemiyen Türkler siyasi fırka namı altında ve bir Mezhep şeklinde ‘Ali’ ile hiçbir münasebeti olmıyan en mufrıt bir Alevilik zihniyetini ve Mezhebini ortaya attılar ve buna Horasanlı Mehmet bin nusayribekir adında bir Türkü siyasi ve Askeri şef olarak ileri sürdüler. bu asırda Abbasiler idaresinde Türk nüfuzunun büyüklüğünden istifade eden Mehmet bin Nuseyr Türk idi ve maiyetinde şüphesiz Türklerden almış ve Emevi zihniyeti bakayasıle mücadele için Sürye [Suriye] şimalına ve bu günkü Hatay havalisi denilen ve Türk olan ülkeye gelmek mecburiyetinde kalmıştı.⁴⁰⁶

Aynı belgede, yine Nusayrilerin Arapçasının bozukluğuna, konuşmalarında çok sayıda Türkçe isim bulunmasına, korktukları zaman “ismizzip diye kurt adını” anmaları ve büyüklerine “ocakzade” diye isimlendirmeleri vurgu yapılarak bu insanların Türk olduğu kanıtlanmak istenmektedir. Belgede ileri sürülen iddiaların Nusayrilerin “temiz Türk kanı” taşımalarının kanıtı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁷ Yine, imzadan aynı şahsın hazırladığı anlaşılan Nusayrilerle ilgili başka bir çalışmada da benzer yaklaşım sergilenmiş, yalnızca burada dil meselesi üzerinde

⁴⁰⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 88.

⁴⁰⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 1-2.

⁴⁰⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 2. Belgede, Nusayrilerin milli mücadeleye katkısından da övgüyle bahsedilmektedir. “bu uğurda malını, canını ve evladını feda etmiş ve o zamandan beri bıraktıkları şüheda Türbeleri(y)le milli mücadeledeki yaptıkları fedakarlık Türk kanını taşıyan hiçbir vatandaş tarafından inkar edilemez bir hakikat” olarak tarihe geçtiği ifade edilmiştir: Aynı yer.

daha detaylı olarak durulmuş ve konuşulan dilin Arapçadan ziyade Türkçe olduğu bilimsellikten uzak bir biçimde ispata çalışılmıştır. Nusayrilerin günlük yaşamda kullandığı Arapça incelenerek burada yer alan sözcüklerin birçoğunun Türkçe (veya Türkçe kökenli) olduğu iddia edilmiştir. Bunun yanı sıra insanların kullandığı lakaplar ve yerleşim yerlerinin adları da bu incelemeye dahil edilerek söz konusu ispat çabası güçlendirilmeye çalışılmıştır.⁴⁰⁸

Adana mebusluğu, belediye başkanlığı ve Adana (merkez kaza) hars komitesinin başkanlığı görevlerinde bulunan Kasım Ener'in Arap Alevilere ilişkin anlatıları resmi tarih teziyle tam bir uyuma içerisinde. Arap Alevilerin Milli Mücadele sürecindeki yerini ve önemini yadsımayan Ener, bu topluluğu Türk/Eti Türkü olarak "bağrına basmaktadır."⁴⁰⁹ Milli Mücadele'ye katılan ve daha sonra Adana'dan mebus olarak mecliste yer alan Damar Arıkoğlu da Nusayrilerin Türk olduğu tezini izlemiştir.⁴¹⁰ Benzer biçimde erken cumhuriyet döneminin önemli simalarında F. Rıfki Atay'ın da bu Türklük tezini paylaşanlardan biri olduğu görülmektedir.⁴¹¹ Hatay'ın Türkiye'ye ilhak sürecinde yer alan N. A. Konuralp'ın anlatıları da resmi tarih kurgusu çerçevesindedir.⁴¹² Yine Hatay davasının önemli isimlerinden T. Sökmen'in de Eti Türkü iddialarındaki konumuna yukarıda değinmiştik. A. E. Toksoy'un, "seyahat notları"na bakıldığında da, Arap Alevilerin önemli yerleşim yerlerinden biri olan, Mersin'e bağlı Kazanlı'yı, "tamamen Eti Türklerinden" meydana gelen bir yer olarak anlattığı görülmektedir.⁴¹³

⁴⁰⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 9-10.

⁴⁰⁹ Kasım Ener, **Adana Tarihine ve Tarımına Dair Araştırmalar**, 2. B., Adana, Türksözü Matbaası, 1968, s. 29-32; Ener, 1970, s. 176-178; Ener, 1964, s. 306-307 (Ener'in iddiaları bütünsel olarak değerlendirildiğinde tarihsel gerçekliğe aykırı olduğu görülür. Fakat "ilginç" bir iddiası var ki hiçbir kaynakta rastlamadık: "Tarikat büyük şeyhlerinin üstünde ibadet ettikleri posta da Horasan postu denmektedir." Ener, 1964, s. 307. Bu iddiayı alan araştırmasında çok sayıda Nusayri şeyhine sorduk, aldığımız cevaplar bunun tamamen uydurma olduğu yönündeydi).

⁴¹⁰ Arıkoğlu, Çukurova bölgesinin homojen bir biçimde Türk olduğunu, bu bölgede Arap (Nusayri) denilen kişilerin Abbasi halifelerinin ordusunda görev almış Horasan asıllı Eti Türkleri olduğunu iddia eder: Damar Arıkoğlu, **Hatıralarım**, 2. B., Adana, 2000, s. 19.

⁴¹¹ F. Rıfki Atay, **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, Ak.Y., 1969, s. 48-49.

⁴¹² Konuralp, a.g.e., s. 203. Reyhani, Konuralp'ın anlatılarını çeşitli biçimlerde ele alarak tartışır. Bkz. Reyhani, **Tarihte Aleviler**, s. 142-170. "Atatürk, Alevileri bağrına basarken onları yabancı göstermemek için kendilerine (Etitürk) ismini" (s. 143) vermiştir yaklaşımında olan Reyhani'nin buradaki fikirlerinin tamamına katılmanın imkansızlığını belirtmek gerekiyor.

⁴¹³ A. Enver Toksoy, "Eti Türklerinin Yaşadıkları Bir Kamun: Kazanlı", **Yarım Ay**, S: 99, 1 Nisan 1939, s. 10-11.

2.3.1.3. Eti Türklüğü Kuramının Değerlendirmesi

Hititlerin “kim” olup olmadıklarından önce, Hititlere ilişkin çalışmaların ilk yıllardan itibaren Türkçe’de Hitit kelimesi yerine “*Eti*” sözcüğü kullanıldığını, bu kullanımın sorunlu olduğunu belirtmekte fayda var.⁴¹⁴ Hititler, Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dili konuşan, Anadolu’da ilk siyasi birliği oluşturup, merkezi bir devlet kuran bir kavimdir. Anadolu’ya hangi coğrafyadan, ne şekilde ve ne zaman geldikleri henüz tam bir netlik kazanmamıştır. Bundan ötürü birçok spekülasyonun konusu olmuşlardır. Fakat bilim çevrelerinde ağırlıklı olarak kabul gören bir görüşe göre, Hint-Avrupa dili konuşan topluluklar, günümüz Rusya’sının step bölgelerinde yaşarken, nedeni belirsiz bir şekilde, Eski Dünya’nın farklı bölgelerine göç ederler. Bu topluluklardan biri olan Hititler de Orta Anadolu bölgesine kadar gelmeyi başarmışlardır. Hititlerin Anadolu’ya geldikleri düşünülen M.Ö. 2000’lerde Anadolu’da yerel beylikler bulunmaktaydı. Hititler zamanla bu beylikleri hâkimiyetleri altına almayı başarmış ve Güneybatı Asya’daki Mısır, Babil, Asur gibi diğer devletlerle boy ölçüşen ve zaman zaman onlara üstün gelen önemli bir siyasal güç olmuşlardır. Hitit Devleti’nin M.Ö. 1200/1190 tarihlerinde dağılarak tarih sahnesinden silinmeye başladıkları görülmektedir.⁴¹⁵ Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, Anadolu, Kuzey Mezopotamya ve günümüz Suriye sınırları içerisinde, Hitit soyundan geldiklerini iddia eden bazı yerel devletler kurulmuştur. Bu devletlerin de ortadan kalkmasıyla Hititler, yalnızca Tevrat’ta adı geçen ve haklarında herhangi bir bilgi olmayan bir kavim haline gelir.⁴¹⁶

19. yüzyılın erken dönemlerinde Hititlere yönelik ilginin arttığını ve Hitit uygarlığının izlerinin, tarihin üzerine çektiği örtüden sıyrılarak gün ışığına çıktığına tanıklık etmekteyiz. Misyonerlik, istihbarat elde etme gibi çeşitli nedenlerle bütün

⁴¹⁴ *Eti* sözcüğü Türkçe’ye, o zamanlar Türk aydınlarının ikinci dili olan Fransızca’daki *Hitit*, *Héthéen(s)* sözcüğünden girmiştir. Hitit’in başındaki *H* harfi serttir ve nitekim daha o zamanlar Almanlar ya *Ch* ile *Chethiter* olarak ya da sert okunan *H* ile yazıyorlardı. Fransızlar bu kuralı ihlal ettiklerinden baştaki *H*’yı *H muet*, yani sağır *h* olarak okumuşlar ve ortaya *iti(t)* çıkmıştır. *Eti* sözcüğü morfolojik açıdan, o zamanlar Türkçe sözcükleri belirlemede kullanılan “*kalıplara*” da iyi uymaktadır. Gerçekte ise Hititler kendilerine hiçbir zaman Hitit veya Hititli dememişlerdir. Onlar kendilerine “*Hatti ülkesinin insanları/çocukları*”, konuştukları dile de “*Neşaca*” veya “*Kaneşçe*” demişlerdir. Kaneş ise Kayseri yakınlarındaki Kültepe’nin Hititler dönemindeki adıdır: Ahmet Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu**, Kitap: 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Y., 2002, s. 30, 39–40, 51.

⁴¹⁵ Sevin, a.g.e., 136–177.

⁴¹⁶ Ünal, a.g.e., 30-31.

Anadolu topraklarını dolaşan batılı gezginler, bu seyahatleri esnasında Hitit yerleşmelerinin kalıntılarına ve Hititlerden kalma yazılı tabletlere rastlamışlardır. Çek bilgini Bedrich Hrozny, bu tabletler üzerinde yaptığı incelemelerden sonra, 1915'te Hititlerin bir Hint-Avrupa dili kullandığını kesin bir biçimde ortaya koymuştur. 1930'lu yıllara gelindiğinde Hititçenin önemli bir bölümü çözülmüştür.⁴¹⁷ Hititçe'nin bilinen en eski Hint-Avrupa dili olarak ortaya konulması, o dönemde Avrupa'da yükselen ırkçı-faşist ideolojilere Hititleri kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırmak üzere önemli bir fırsat sunmuştur. Başta Naziler olmak üzere, Ari ırkın üstünlüğüne inanan "bilim" çevreleri, arkeolojik ve linguistik dayanaklara ihtiyaç duymaksızın Hititleri sarışın, mavi gözlü, kıvrıkcık saçlı olarak tasvir etmiş, Doğululardan farklı ahlak yapıları ve pratik zekâlarıyla bu topluluğun kendi ataları olduğunu iddia etmişlerdir.⁴¹⁸

Aynı dönemde, genç Cumhuriyet de Osmanlı'nın bakiyesi olan Anadolu coğrafyası üzerindeki varlığını meşrulaştırma çabası içerisindeydi. Bu bağlamda ortaya atılan Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi, yukarıda bahsedildiği gibi, Türklerin medeniyet kurucu ileri bir topluluk olduğu fikrini işlemiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı isimler altında çok sayıda büyük uygarlık yaratan Türklerin Anadolu'daki Hitit uygarlığının da kurucuları olduğunu temellendirmeye çalışmıştır. Kısacası Hititler de Türk atalar içerisine yerleştirilmiştir. Fakat, Hititçenin Hint-Avrupa dil ailesinin bir üyesi olduğu, Türkçeninse Ural-Altay dil ailesinde yer aldığı bilgisi –özellikle günümüzde- oldukça nettir. Bu bağlamda Türkçe ile Hititçe, Türkler ile Hititler arasında kurulmaya çalışıldığı gibi bir akrabalık ilişkisi olmadığı anlaşılmaktadır.⁴¹⁹

Bunun yanı sıra, Nusayrilerin Arap tarihi ve kültürü içerisinden geldiklerini yukarıda açıklamıştık. Yukarıda yer verilen, et- Tavi, es- Salih gibi "içeriden" yazarların, kendi tarihleri ile ilgili yazdıklarında, resmi tarih kurgusunda ileri sürüldüğü gibi, Nusayrilerin Türklüğüne ve Nusayri dini önderlerinin Horasan/Türk bağlantılı olduğuna dair bilgiler doğrulanmamaktadır. "Dışarıdan" ciddi

⁴¹⁷ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, 15. B., Ankara, TÜBİTAK, 2003, s. 52.

⁴¹⁸ Ünal, a.g.e., s. 44.

⁴¹⁹ Bozday, Mertcan, a.g.m., s. 180-181.

araştırmacıların çalışmalarındaki bilgiler de Türk resmi tarih tezlerini yanlışlamaktadır.⁴²⁰

Alan araştırmamızda da bu topluluk mensuplarının kendilerinin Arap, anadillerinin Arapça olduğunu ifade ettiklerini gözlemledik. Görüştüğümüz Arap Alevi inanç önderleri de bu gerçeği dile getirmişler, kimileri de yazılı olarak “Eti Türkü” iddialarını reddetmişlerdir.⁴²¹ Lübnan ve Suriye’de yaşayanlar içinde zaten böyle bir tartışma bulunmamaktadır. Ayrıca, resmi tezlerde Nusayrilerin Türklüğüne ilişkin ileri sürülen iddialar bilimsel değil, tutarlılıktan, tarihsel ve olgusal gerçeklikten yoksun ideolojik savlardır. Giyim-kuşam, folklorik öğelerin benzerliğini, bazı fiziksel özelliklerin yakınlığını, “büyük iddialara” “kanıt” olarak ileri sürmek kifayetsiz bir ispat çabasıdır. Kültürel etkileşim ve benzer coğrafi-iklimsel koşullar, giyim-kuşam ortaklığı, folklorik öğelerde benzerlikler doğurabilir. Bu, sadece Anadolu, Ortadoğu için değil dünyanın birçok kültürü için de geçerlidir. Ayrıca İster Müslüman ister gayrimüslim, ister Heteredoks ister Ortodoks olsun dinler arasında etkileşimler vardır. Bugün yaşayan birçok inancın içerisinde eski dinlerin/inançların etkilerinin olması materyalist tarih anlayışı bağlamında olağandır. Nusayri inançlar içerisinde iddia edildiği gibi eski Türk inançlarından öğeler var ise de bu, o topluluğun Türk olduğunu kanıtlamaya yetmez. Bu gerçeği dışlayan resmi tarih anlayışının söz konusu dayanağı, Türk etnisitesi dışındaki (Kürt Aleviler, Zaza Aleviler, Dürziler, İsmaililer gibi) çok sayıda topluluğu da Türk olarak addetmeye açık kapı bırakmaktadır.⁴²² Bütün bu tartışmaların da ötesinde, topluluğun kendini nerede gördüğü esas belirleyicidir. Neticede cumhuriyetin asimilasyon politikalarına rağmen halen bu topluluğun büyük kesimi kendini Arap olarak görmekte ve ifade etmektedir.

⁴²⁰ Marianne Aringberg- Laanatz, “Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Alevi Kimliği**, Ed: T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 199; P. Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 214-218; Charby- Charby, “Arap Alevileri”, çev. Faik Bulut (Ortadoğu’nun Solan Renkleri içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002, s. 81; Hüseyin Türk, **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı**, Ankara, Ütopya Y., 2002, s. 56.

⁴²¹ M. Tevfik Özezen, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir- Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998, s. 82.

⁴²² Resmi tarih yazımında Kürt ve Zaza Alevilerin (bu yöntemlerden de yararlanarak) Türk olarak addedilmelerine ilişkin çok sayıda örnek bulunmaktadır.

2.3.2. Kuramdan Hayata: Asimilasyonist Uygulamalar

Tek parti döneminin Nusayrilere yönelik asimilasyon siyasetini hayata geçirmenin en önemli aracı Hars Komitaları olmuştur. Bu komitalar özel olarak Nusayrileri resmi ideoloji çerçevesinde Türklük içerisinde tanımlama ve buna yönelik politikaların oluşturulup hayat bulmasını sağlamaya yönelik olarak kurulmuştur.

Hars Komitaları Talimatnamesi'ne göre; Hars Komitaları bağımsız birer kuruluş olmayıp CHP ve Halkevlerine bağlı çalışmak üzere kurulmuş kültür kuruluşları olarak tanımlanmıştır. Hars Komitaları, mahalli ihtiyaca göre, sınırlı bir coğrafya için kurulmuşlardır. Merkezi Ankara'da olmak üzere, Adana, Tarsus ve Mersin'de teşkilatlandırılmışlardır. Komita toplantı yeri, CHP ve Halkevleri binaları veya partinin belirleyeceği yerler olarak kararlaştırılmıştır. Kaza ve vilayet Hars Komitaları'nın üye seçimlerinin bulundukları ilin CHP il yönetim kurulu tarafından gerçekleştirileceği, Seyhan ve İçel mebuslarının, seçildikleri ilin komitalarının doğal üyeleri olacakları kararlaştırılmıştır.

Öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin milli kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurdaşlarıyla olan ailevi ve içtimai vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek” komitaların ana gayesi olarak belirlenmiştir. Bu gaye doğrultusunda komitanın belli başlı görevleri şu şekilde sıralanmıştır: Türk dilinin düzgün ve yaygın kullanımı için, okulların kadrolarını buna uygun düzenlemek, umumi ve hususi alanlarda Türkçe kullanımını teşvik ve teshil etmek, Türkçe konuşmanın milli şeref ve menfaatlerin emrettiği kutsal bir borç olduğunu telkin etmek, mezhep ayrılığından kaynaklı zararlı etkileri ortadan kaldırarak Nusayrilerle Türklerin evliliğini teşvik ve himaye etmek; Nusayrilerin Türk ırkından olduğu gerçeğini öğretmek; bunlar için yayın ve propaganda yapmak, telkinde bulunmak, konferanslar, müsamereler, köy irşad gezileri düzenlemek, Türkçe konuşulup konuşulmadığını denetlemek, Türkçe milli türkü ve destanların bilinip söylenmesini adet haline getirmek velhasıl “Türk milli vahdet ve

tesanüdünü kuvvetlendirici her türlü çare ve vasıtalarından istifade ederek maksat ve gayenin husulü için çalışmak.⁴²³

Seyhan Valisinin Merkez Hars Komitesine yazdığı ve insanların anadillerine karşı hakaretamiz bir tutumun görüldüğü 30. 07. 1937 tarihli yazıda şunlar belirtilmektedir:

Pek Yakın günlere kadar Adananın Pazar ve Çarşılarında bile Ne Olduğu belli Olmayarak Konuşulan ve Kulakları Tırmalayup inciten Galat Arapça Konuşmalar yerine Şimdi Ruhlarımızı ve Kulaklarımızı okşayan ve Yüce Benliğimizin Sebolü [sembolü] olan Asıl Öz Ana Dilimiz Güzel Türkçemiz Seve seve Konuşulmakta olduğunu ve bu Ümitli Sahanın Gün geçtikçe genişlemekte bulunduğunu Sevinçle görüyoruz. Eti Türkleri yurttaşlarımızın Dil birliğindeki Davranış ve Kavrayışları Şayanı Memnuniyet bir hızla ilerilemektedir.⁴²⁴ (S:4563)

13/3/1937 tarihli “Heyeti İdare toplantısında (...) Mahallelerde ve daha ziyade Arapça konuşulmak ihtimali olan yerlerde Daimi olarak bütün gün dolaşacak bir iki bay ve bir iki Bayanın Muvazzaf olarak gezdirilmesine ve bunların Rast geldikleri Arapça konuşan kimselere Münasip bir lisanla benliğini anlatup Türkçe konuşmasını tembih ve temin etmek için lazım gelen telkinatta bulunmasına” karar verilmiştir. 17/3/1937 tarihinde yapılan genel toplantıda da “Bilhassa bu etili kardeşlerin oturdukları köylerin orta yerlerinde birkaç yatılı mektep yapılması ve bunlara bilhassa kız çocuklarının alınması” kararlaştırılmıştır. Bu toplantılara ilişkin bilgilerin aktarıldığı aynı raporda, Cumhuriyet idaresinin gözünde Adana’da bir tek Arabın kalmadığı, buradaki herkesin Türk olduğu bildirilmektedir.⁴²⁵

Adana Hars Komitesi’nin Merkez Hars Komitesi’na gönderdiği Şubat 1938 tarihli raporda, Türkçe’nin yaygınlaştırılma, kültür ve dil birliğinin sağlanması yönünde çabalar ve bunlar somut ifadeleri olan ulus dersanelerinin açılması konusunda bilgiler yer almaktadır. İkinci teşrin 1937 yılında 33 ulus dershanesi açılmış ve 1938 yılı başlarında bu sayıya 54 tane daha eklenmiştir. Bu dershanelerin Nusayrilerin Türkçe okuma, yazma ve konuşma öğrenebilme ihtiyacına uygun olarak

⁴²³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 63-66.

⁴²⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 80.

⁴²⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 82.

düzenlendikleri görülmektedir. “Dil ve hars birliğinin düzenlenmesi ve sağlanması hususunda muhtelif sahalardan çalışılarak gayeye ulaşmak için Ulus dersanelerinden başka (...) (Neşriyat, Konferans, Köy tetkik gezisi, Bayan kolu, Temsil kolu, Kültür tetkik kolu, Propaganda) komitaları teşkili suretile de çalışma sahası genişletilmiştir.”⁴²⁶

Ulus okulları tahsil çağında olup da resmi okullara devam edemeyenler ile henüz tahsil çağına gelmemiş 4 ila 6 yaş arasındakilere yönelik Türkçe okuma, yazma ve konuşmayı öğretmek yoluyla dil ve kültür birliğini sağlama amaçlı kurulmuştur. Buralarda resmi okul öğretmenleri görev yapmakta, buraların çalışma düzenleri ilk öğretim müfettişleri ve Hars komitalarının kontrol ve denetimi altında bulunmaktadır. Öğretim süresince başarılı olanlara özel törenle Ulus Okulu diplomaları verilmektedir.

Daha önce bahsedilen Seyhan’daki 33 ulus okulu dershanesi Kasım 1937 ortalarında açılmış olup Mart 1938 ortasına kadar devam etmiştir. Bunlara ek açılan 54 dershanenin de Şubat 1938-Mayıs 1938 arasında eğitim vermesi kararlaştırılmıştır.⁴²⁷ Bu okulların kitap, defter, kalem, tebeşir gibi ders malzemeleri, öğretmen ücretleri ve aydınlatma ve ısıtma giderleri Hars komitalarınca temin edilmiş, bazı talebeler yurtlara ücretsiz bir biçimde yerleştirilmiştir.⁴²⁸

Ulus, dil ve kültür birliğini amaçlayan ulus okullarının dayandığı fikriyat bir belgede şu şekilde ifade edilmektedir:

(...) yüce Amaca en verimli noktalardan ulaşmak için bu yurttaşlarımıza başlangıçta yapılan kuvvetli ve müessir Propagandalarla asırların bıraktığı soğukluk ve ayrılık durumu Normal bir vaziyete doğru yönelmiş olduğundan yine gerekli ve müessir Propaganda tertibatı alınmakla beraber bir taraftan kendi aralarından münasip telkinata, diğer taraftan Ruhlarda, Dimağlarda daha esaslı bir bağlılık Türetmek için Kültürel sahadaki faaliyetimizi

⁴²⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 3.

⁴²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 57.

⁴²⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 70-71.

genişletmek, İlerletmek suretile Ergemize doğru esaslı adımlarla yürümeği göz önünde bulundurmaktayız.⁴²⁹

Adana Halkevi tarafından çıkarılan aylık “Görüşler” dergisinde, Nusayrilere yönelik izlenen asimilasyonist politikanın önemli izlerini görmekteyiz. Derginin Şubat 1939 sayısında Hars komitalarının çalışma biçimleri ve faaliyetleri anlatılmaktadır.⁴³⁰ Yapılan işlerin anlatıldığı yazıda, yine Türkçenin yaygınlaştırılması ve Arapça kullanımına son verilmesi çabaları ilk sırayı almaktadır. Bunun için okullar ve ulus dershanelerinin açıldığı, irşad gezileri yapıldığı, konferanslar, toplantılar ve film gösterimleri organize edildiği anlatılmaktadır. Bu çalışmalarda kan esaslı bir ırkçılığın esas alındığı ve asimilasyona direnenlere karşı tehditkâr bir üslubun benimsendiği net bir biçimde görölmektedir.

Okullarda çocukların bir yandan bireysel olarak Türkçeyi öğrenmeleri ve Arapça ile olan temaslarının kesilmesi amaçlanırken öte yandan bu çocuklar aracılığıyla Türkçenin her evde konuşularak yaygınlaşmasının amaçlandığı ve çocukların bu doğrultuda yetiştirildiği anlatılmaktadır. Yeni okullar yapılmasına devam edilmesi ve “Arapçayı kökünden kaldırmak ve yeni nesilleri bundan kurtarmak için 4-7 yaşındaki çocukların da gündüzleri okulda toplanmasına ve Türkçe öğretilmesine devam”⁴³¹ olunması kararlaştırılmıştır.

Görüşler dergisinin Mayıs 1937 tarihli sayısında yer alan yazıda, yine “kandaşlık”tan bahsedilmiş, Nusayri çocuklarının özellikle de kız çocukların eğitimi üzerinde durulmuş, çocukların büyük gayeler için kullanılması ve bir anlamda ajanlaştırılması normalleştirilmiştir. Kadınların dil öğretimindeki önemine vurgu yapılarak, öncelikle bu kesimlerin kazanılması gereğine işaret edilmiştir: “(Ö)ğretmenlerin yapacağı mütemadi ve sistematik telkinden gaye, çocukları mücahedenin ileri safhalarında kullanmak içindir. Evlerinde Arapça konuşan ailelere Türkçe öğrenmek ve Türkçe konuşmak ihtiyacını en kat’i şekilde ancak buna inandırılmış olan çocuk aşılayacaktır. Bu aşının tutmasını her gün kontrol edecek olan, yine bu çocuktur... eğer arabaşığı dediğimiz kardeşlerimizin kadınlarının tamamı Türkçe bilmiş olsalardı mücadele yalnız propaganda ile başarılabacak bir

⁴²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 71.

⁴³⁰ “Hars Komitesi Nasıl Çalışıyor”, **Görüşler**, S: 15, Şubat 1939, s. 25-28

⁴³¹ Aynı yer, s. 28.

mahiyet arzederdi. Fakat şehirde fakir ve cahil halk tabakasının bir kısmının, köy kadınlarının hemen ekseriyetle Türkçe bilmemesi, üzerinde durulacak mühim vakıadır (...) Türkçeyi bir ana dil yapmak için kızları okula devam ettirmek icabediyor. Rumcayı, Ermeniceyi asırlarca unutmuş olan Anadolu Rumlarının ve Ermenilerinin unuttuklarını bir iki nesil içinde basu badelmeyte mazhar etmeleri için, o zamanın misyonerleri, onların kızlarını okutmakla işe başlamışlardı. Biz de bu tecrübeden istifade edeceğiz.”⁴³²

“Hars komitesi ve okul” başlıklı yazı, dönemin genel yaklaşımına uygun olarak soy ve kan birliğine vurguyla başlamakta ve çocuklar üzerinde okulun etki ve önemiyle devam etmektedir: “(B)ilhassa ilk ve orta çocukları acaba mahalle ve evlerinde nasıl bir hava içindedir. İşte asıl düşünülecek ve önem verilecek nokta burasıdır (...) fikrimizce okul ve komite mesaisini bilhassa mahallede birleştirmeli, kuvvetli propagandalarla onlara karışık Arapçayı, aykırı adet ve inanışları unutturmağa çalışmalıdır. Komitenin bu hususta esaslı tedbirler aldığını işitiyoruz (...) muvaffakiyet, çocuğun günlük hayatında içine girdiği bu iki muhitten birinin kuvvetlendirilmesi, diğerinin zayıflatılmasındadır. Okul kuvvetlendirme, komite zayıflatma vazifesini yüklenmiş demektir.”⁴³³

Ulus dershanelerinin yanı sıra köylerde okuma odaları açılmış ve burada Türkçenin daha iyi okunup konuşulmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yetkililer bir dönem “Yurt” gazetesinin okunmasını çok faydalı gördüklerinden, bu gazetenin buralara ücretsiz olarak gönderilmesi sağlanmıştır.⁴³⁴ Ayrıca “Halkevinden Halka” isimli eser de ulus okullarında okuyanlara dağıtılmıştır.⁴³⁵

Devlet çeşitli dönemlerde Nusayri bölgelerinde eğitim amaçlı bütçe tahsisine gitmiştir. Sadece mektep açılması ve bunlara ilişkin masraflarla sınırlı kalınmamış, çocukların yuvaya (ısıyuvaya) gönderilmesine ilişkin masrafların da belli düzeylerde karşılanmasına çalışmıştır. Örneğin 1937 senesinde İçel Hars Komitesine, bu amaçlarla 13.000 lira tahsis edilmiş, bunun 10.000 lirası inşa edilecek okullar için, 300 lirası yuva masraflarına, 1000 lirası da evlenme işlerine ayrılmıştır.⁴³⁶ Mersin’de

⁴³² Yunus Kazım Köni, “Hars Komitesi”, **Görüşler**, S:2, Mayıs 1937, s. 2.

⁴³³ Halil Okan, “Hars Komitesi ve Okul”, **Görüşler**, S:3, Haziran 1937, s. 23-24.

⁴³⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 158.

⁴³⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 156.

⁴³⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 45.

kurulmuş olan ısı yuvanın, Nusayri çocukları için ya da devletin gözünde “yabancı hars altında kalmış çocukları için çok esaslı bir kültür yuvası” olduğu ifade edilmektedir.⁴³⁷

1938 senesinde bütçe darlığı dolayısıyla yeni öğretmen kadroları ihdas etme güçlüğü karşısında 3 Nusayri köyünde açılan okula öğretmen ihtiyacı, başka 3 köydeki okulların kapatılması ve öğretmenlerinin bu köylere gönderilmesi suretiyle karşılanabilmiştir. Tabi devlet burada bir tercihte bulunmuş ve önceliği asimilasyonun bir gereği olarak Nusayri köylere tanıtmıştır.⁴³⁸

Seyhan Vilayet Hars Komitesi yayımladığı bildirilerde, “karışık bir Arapça konuşan” Nusayrilerin bundan böyle Türkçe konuşmalarının milli bir görev olduğu, bunun aksi yönünde hareket etmenin “milli bir suç” olduğu bildirilmiştir.⁴³⁹

Şehrin kalabalık yerlerinde konferans grupları görev yapmış, bunun yanı sıra propaganda ve irşat grupları her gün çarşı, pazar, mahalle ve köyleri gezerek halka etkili bir biçimde propaganda yapmışlardır. Ayrıca mahalle ve köy ileri gelenleri parti binasına çağırılarak burada kendilerine mülakatlar verilmiştir.⁴⁴⁰

Adana’daki Arap Alevilerin önemli bir inanç önderi olan Mustafa tek parti döneminde yaşadıklarını şu şekilde ifade etmiştir:

1940’lı yılları ben yaşadım, Arapça konuşmanın, öğrenmenin üzerinde baskı vardı. Yaz aylarında okul tatilinde Arapça öğrenmeye, Kuran kursuna giderdik. Şih Hüseyin Mualla’dan ders almaya gönderilmiştim. Birgün biz dersteyken bir polis geldi, çevremizi sarmışlar, baskı yapıp alıp götürdüler bizi. Meğerse Arapça Kuran okutmak bu şekilde yasakmış... Emniyettedik, hakim geldi, ondan sonra rahmetli amcamız, dedi ki ben vatan düşmanı değilim, benim orada getirdiniz belki de topladınız benim kitaplarımı, dört beş tane alfabe kitabı Türkçe, sonra ben Atatürk hakkında, İnönü hakkında methiye yazmışım, övgü, hani Çanakkale zaferi, Yunanlıları denize dökmelerini, her şeyi anlatmışım ben. Şiir

⁴³⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 49.

⁴³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 130.

⁴³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 93-94.

⁴⁴⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 101.

yazardı rahmetlik Şih Hüseyin Mualla, şairdi, açtılar hangi kitap, bu şiir diyorum bu, açtılar baktılar tamam. Ama yattı orada bir gece. Mahallenin ağaları, muhtarı, efendileri hepsi ağırlığını koydular, dediler ki, bu kitapları tetkik etmeden veremeyiz hocayı size. Ne olursa biz yatalım yerine, dediler olamaz. Dediler bu gece burada yatacak. İşte o kasideler kedisini kurtardı... Biz ifade verdik, geldik, on iki yaşında çocuktuk. Birisi hakimi susturdu, hakim ne konuşacağını bilemedi. Dedi ki hakim bey ben bunun yasak olduğunu bilmiyorum, şöyle düşündüm Kuran'ı okutmak, Kuran'ı okumak yasak olsaydı efendim kitapçılarda Kuran satılmazdı, böyle bir şey aklıma geldi, bunlardan haberimiz yok. Eğer yasaksa niye satılsın kitapçılarda Kuran? Hakim cevap bulamadı ama çocuğun babasına çıkarken kapıdan ensesine bir tokat vurmasın mı! Vallahi, gözümle gördüm... ondan sonra ben döndüm, babam beni görünce, oğlum ne oldu, daha ekim bire, okul açılmasına kırk gün var, peki oğlum dedi. Artık ben okumuştum, sonra ben kendi kendimi ilerlettim, Arapçanın gramerini kendim çözdüm... O günleri bizzat ben yaşadım. Bir yerde Arapça konuşsak ceza keserlerdi. Şalvar giyerlerdi ya insanlar, çarşıda gidiyor, Arapça bir kelime konuştu zabıta gelir makasla şalvarını keserdi. Ya da bakarsın para cezası vermişler. Bir kelime Arapça konuş, vallahi billahi de, karışırlandı. Arkadaşımın başına geldi, bir kelime yüzünden, bir yerde otururken billah diyor, polis gelip niye böyle konuşuyorsun diye karışıyor. Tartışma, kargaşa oluyor velhasıl. (Mustafa, E., İlkokul, D.T. 1929, Adana)

1938'de, CHP İçel İl Yönetim Kurulu, daha önce İçişleri Bakanı'nın katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda musikinin asimilasyondaki etkisine ilişkin görüşlere binaen, Nusayrilerin yaşadığı bölgelerde, kendi geleneksel musikilerinin terk ettirilerek Türk musikisinin öğretilmesi gereği görüşülmüştür. "Müzakere neticesinde bunların Sivas, Konya, Kayseri, Urfa, Zeybek, Yozgat gibi tamamen

Türk milli havalarından terennüm etmeleri için icab eden tertibatın alınması”⁴⁴¹ kararlaştırılmıştır. Hatta Türkiye’de Arap filmlerine gösterilen alaka tek parti yönetimini rahatsız etmiş, bu filmlerin halkın Türkçe’ye olan ilgisini olumsuz etkileyeceği düşüncesiyle filmlere bir takım yasaklar getirilmiştir.⁴⁴²

Bu yıllardaki asimilasyon pratiklerinden biri de evlilik yoluyla Nusayri kitlenin Türkleştirilmeye çalışılması olarak görülmektedir. Örneğin 09. 04. 1937 tarihli kararla “Seyhan ve İçil vilayetlerindeki nuseyrilerin türkçe bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine ön ayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zaruri masraflara yardım için, 2510 sayılı İskan kanununun bazı maddelerini tadil eden 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesi mucibince, Dahiliye Vekilliği bütçesinin 355 inci faslına mevzu tahsisattan sarfedilemeyen mikdarının Halk Evleri Genel Merkezine makbuz mukabilinde verilmesi” uygun bulunmuştur.⁴⁴³ Bu konuya ilişkin hükümetin çok sayıda kararı bulunmaktadır.⁴⁴⁴ Yerel uygulamaların da merkezin bu yaklaşımına paralel biçimde işlerlik kazandığı da bilinmektedir. Örneğin 16.9.1937 tarihinde İçel il Yönetim Kurulu’nun aldığı kararda, Nusayrilerin Türklerle kaynaşmasına yönelik bir adım olarak addedilen “evlendirme” stratejisinin önemine binaen, bu tarz evlilik yapanlara (evlendirme dairelerinden getirilecek belgeler karşılığında) parasal yardım yapılması kararlaştırılmıştır.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 44.

⁴⁴² “Bir genelgeyle ülkede filmlerin Arapça sesli, Türkçe alt yazılı gösterimi yasaklanır. Hatay 1939 yılında anavatana, yapılan halk oylamasıyla katılır, Adana, Mersin, Urfa gibi güney ve güneydoğu illerimizde Arapça konuşan çok sayıda vatandaşımız vardır. Sinemalarda özellikle ‘Damna’lı Hub / Aşkın Gözyaşları’ filminin ulaştığı başarı, iktidarın Arap filmlerine karşı kuşkucu duruşunu akıl almaz bir yasağa çevirir. Cumhuriyet Halk Fırkası 10. 02. 1942 gün ve 8 / 44280 sayılı yazısı ile Mersin ve Adana’da Arapça filmlerin halkın Türkçeye olan ilgisini azalttığından bahisle İçişleri Bakanlığı’na ‘...Arap kültürü etkisi altındaki şehirlerde ahalinin, Arap filmlerinden etkilenecek Türkçeye alakasının azaldığı ve bu nedenle filmlerin Arapça yayınına yasak getirilmesi gerektiği...’ şeklinde özetlenebilecek bir resmi yazı yazar. Bunun ardından Matbuat Umum Müdürlüğü, hiç zaman kaybetmeden Arapça filmlerin özgün dillerinden gösterimini yasaklar. Bu anlamsız yasağın yalnızca konuşmaları kapsadığı düşünülmemelidir. Söz konusu yasak, esas olarak Mısır filmlerindeki Arapça şarkıları hedef almaktadır.” Murat Özyıldırım, “Türkiye’nin Batılılaşma Süreci ve Mısır Filmlerine Getirilen Arapça Yasağı”, **Eski Yeni**, S: 8, Ağustos 2008, <http://www.ummugulsum.com/eskiyeni-dergisinde-misir-filmleri> (E.T. 17 Aralık 2011)

⁴⁴³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-73-29-1.

⁴⁴⁴ Bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-76-60-20, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-84-68-11, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-88-77-16.

⁴⁴⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 21.

1939 yılının başlarında Nusayrilerin yaşadığı çeşitli mahallelere, hars komitası üyeleri, öğretmenler ve öğrencilerden oluşan gruplarla ırşat gezileri yapıldığı, buradaki halkla “muayyen bir program” çerçevesinde ilişki kurulduğu ve söylevler verildiği görülmektedir. Değişik tarihlerde düzenlenen konferansların yanı sıra sinemalarda “münasip filmler” gösterilmiştir.

Hars komitasının, 10.01.1939 tarihinde Adana’nın Akkapı Mahallesi’ne düzenlenen ırşad gezisinde yapılan “onurlu soydaşlarımız” diye başlayan konuşma, kan esaslı ırkçı yaklaşımı, farklılıkları silmede kararlılığı ve tehditkâr söylemi somutlaştırmaktadır:

(B)u topraklarda öz Türkçeden başka dille konuşulmasına asla müsaade etmemeliyiz (...) Bugün ilmen, tarihen özbeöz Türk oldukları ispat edilmiş olan ve ırki vasıfları, adet ve ananeleri itibarile de Türklüğü temsil etmekte olan bir çok kardeşimize artık bu hakikati anlatmağa çalışacağız. (Eti Türk) soyundan olan siz kardeşlerimizi yanlış düşüncelerle, yanlış duygulara sürükliyen dil ayrılığını ortadan kaldırdık. Güzel ve zengin Türkçemiz dururken, hala Arapça konuşmaya yeltenenler olursa onları sevmiyeceğiz (...) Türküm demek dünyanın en yüksek zevkine bedeldir (...) bundan sonra aranızda hala öz benliklerini inkar edenler ve öz Türkçeyi konuşmakta gecikenler olursa, onlar hüsrانlarına ağlamalıdır. Bu gibi gafilleri güneş gibi açık olan hakikat yoluna çekmek hepimizin vazifesi olsun (...) şerefli Türk ırkının çocukları olduğunuza sevinin. Göksünüz kabarsın.⁴⁴⁶

Yine, 21.01.1939 tarihinde düzenlenen Hars gecesinde yapılan konuşmada da benzer hususlar yer almıştır. Yüzlerce yıl kötü niyetli propagandaların ve Arap ve Acem etkisinin neticesinde Türk toplulukların öz benliklerine yabancılaştırıldığı, oysa bu gün adet, gelenek, karakter ve “ırki vasıfları” ile Türk olan bu kimselerin öz benliklerine döndükleri, artık “aramızda Türk kanı taşımayan tek bir kimse”nin kalmadığı, “ruh, kan, dil” birliğinin sağlandığı ifade edilmiştir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁶ Vehbi Evinç, “Hitabeler I”, **Görüşler**, S:15, Şubat 1939, s.30-31.

⁴⁴⁷ Vehbi Evinç, “Hitabeler II”, **Görüşler**, S:15, Şubat 1939, s. 31-32.

28.05.1939 tarihinde Eğitim Müdürü, köycülük kolu, temsil kolu ve değişik komitelerin üyelerince Adana'nın Nusayri yerleşimlerinden Hadırlı köyüne bir gezi düzenlenir. Burada, rejim ve dil üzerine konuşmalar yapılır, "İstiklal" isimli bir piyes oynanır, halka ilaç, bir kitap dolabı ve "gerekli görülen" kitaplar verilir. Benzer bir gezi de haziran ayı içerisinde Cumhuriyet Mahallesi'ne düzenlenir.⁴⁴⁸

Nusayrilere yönelik tezlerine yukarıda yer verdiğimiz H. R. Tankut'un da Arap Alevi halka "Türk benliklerini" anlatmak üzere Şubat 1938'de Adana, Mersin ve Tarsus'a geldiği anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹ Aşırı ırkçı bir yaklaşım içerisinde olan Agop Dilaçar⁴⁵⁰ da Tankut'un kuramsal yaklaşımına paralel bir biçimde Nusayrilerin Türklüğünü ispata yönelip Hatay'ın Türkiye'ye ilhakının ardından bölgeye giderek Nusayrilere Türklüğünü bildirenlerden biridir. Dilaçar, CHP konferanslar dizisi kapsamında Hatay'da yaptığı konuşmada, "Hatay halkının antropolojik ve etnoğrafik hakiki durumu ve Türk camiasının mütebakı kütlesiyle olan münasebeti nedir? Halkın bir kısmında görülen lisan ve mezhep farkı, menşe ve esas farkına varabilir mi?"⁴⁵¹ sorusuna cevap vermeye çalışır. Dilaçar, Alpin ırkın ("üstün") özelliklerini ve dini inançlarını geniş bir biçimde anlatırken, Hititler ve Türkler arasında bağ kurar.⁴⁵² Açıkladığı özelliklerin, Hatay halkına çok tanıdık geldiğini, kendi öz varlıklarını okşayan bir tarif gördüklerini bildiğini söyleyen⁴⁵³ Dilaçar'ın gerekçesi nettir, ona göre Nusayriler büyük Türk ırkının bir parçasıdır: "Neden acaba bu benzeyiş, ve bu yakınlık? Çünkü, tarifini yaptığım etni, hepimizin müşterek ana vasıflarını havidir, ve çünkü bu etni ecdadımızın etni'sidir."⁴⁵⁴ Dilaçar devam eder, "Bugün Arapça dahi konuşan Hatay Türklerinin, Samilikle hiçbir alakaları yoktur. Onların kafatası endis'i vasati olarak 85 olduğundan, bunlar eski brakisefal Alpinlerin öz ahfadıdır. Asıl seyrek sakallı, dolikosefal Sami tipini bulabilmek için

⁴⁴⁸ "Evimizin Son Ay Zarfındaki Çalışmaları", **Görüşler**, S:19, Haziran 1939, s. 37- 40.

⁴⁴⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 160-161. Tankut'la beraber Mersin ve Tarsus'a gelen Merkez Hars Komitesi Sekreteri Örgü Evren'in de çeşitli konferanslar verdiği belgelerden anlaşılmaktadır.

⁴⁵⁰ Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: İrkçi Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (Kemalizm)**, C: 2, 2. B., İstanbul, İletişim Y., 2002, s. 365.

⁴⁵¹ Agop Dilaçar, "Alpin İrk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı", **C.H.P. Konferanslar Serisi**, Kitap: 19, (y.y.), 1940, s. 4.

⁴⁵² Dilaçar, a.g.m, s. 9-11. Dilaçar, bununla yetinmemiştir; Sümerlerden Urartulara, Avrupalı topluluklardan Ermenilere kadar çok sayıda medeniyet ve toplulukla Türk ırkı arasında bağ kurmuştur: Dilaçar, a.g.e., s. 11-16.

⁴⁵³ Dilaçar, a.g.m., s. 11-12.

⁴⁵⁴ Dilaçar, a.g.m, s. 12.

ta Arabistan çöllerine inmek icap eder (...) Arapça burada göçmen ve yabancı olarak bulunuyor; hiç bir zaman Türk etnisini boğamamıştır. Bu sonradan gelip yerleşen yabancı dil unsurunu Türk etnisinin dış sathından kazıyıp atarsak, altından öz Alpin ve öz Türk etnisi çıkar. Bugün Hatay’da Arapça konuşan halk, aslen Türk olup zamanın icabı olarak Arapça yazmış olan birer küçük Farabi ve İbni Sina’dırlar. Kemalizm Türkçülüğü bugün onlara kendi öz benliklerini, öz menşelerini bildirmiş ve Türk etnisinden olduklarını göstermiştir.”⁴⁵⁵ Dilaçar konuşmasının sonunda “yalnız ırk değil, etni ve kültür bakımından dahi Türk olan Hatay”ın Türkiye’ye ilhakının haklılığına işaret ederek,⁴⁵⁶ asıl amacının bir yandan bölgedeki Arap Alevi toplumunun Türkleştirilmesine katkı sunmak diğer yandan yakın zamanda gerçekleşmiş olan Hatay’ın ilhakını meşrulaştırmak olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁵⁷

İçişleri Bakanlığı’na gönderilen, daha önce de değinilmiş olan, bir rapordan da o zamanlarda Nusayrilere karşı ayrımcı muamelelerin mevcut olduğu net bir biçimde anlaşılmaktadır. Örneğin, Tarsus’taki tapu idaresinin Nusayrilerin işlemlerini yapmadıkları ve bunun bu topluluğun devlete olan güvenini zedeleyen büyük bir faktör olduğu açıklanmış buna son verilmesi gereği ifade edilmiştir. Fakat sunulan önerilerden, ayrımcılığa karşı çıkan bir anlayışın olmadığı, bundan ziyade ayrımcılığın değişik formalarda yeniden üretildiğini anlamaktayız. Bu belgede asimilasyonu etkili kılmaya yönelik öneriler sıralanmıştır. Bunlardan dikkat çekici biri doktorlara yüklenen misyondur. Doktorların Nusayri köylerine zaman zaman gönderilmeleri ve bu insanların hem tabip eli hem de dili ile “iki yönden tedavi altına” alınması öneriliyor. Bir başka öneri de Türkçe konuşmanın yaygınlaşmasına dairdir. Halk, münevverler, orta ve aşağı seviye olarak üçe ayrılmış. Münevverlerden yana bir sıkıntı olmadığı zaten onların da bu çabalara aktif olarak katılmış olduğu belirtilmiş; esnaftan meydana gelen orta seviye içinde “Arapça konuşmayı bırakmıyan olursa cezalandırmak veya birdaha dükkan kiraya vermemek lazım” geldiği; aşağı seviyede köylü ve işçilerin Arapça konuşmaları halinde işlerine son

⁴⁵⁵ Dilaçar, a.g.m., s. 16-17.

⁴⁵⁶ Dilaçar, a.g.m., s. 17.

⁴⁵⁷ Dilaçar’ın söylediklerini tartışan Aydın da şu tespitte bulunmaktadır: “Konferansın Hatay’da verilmesi ve Hatay halkının Türklüğü-Alpinliği noktasından yola çıkması, Hatay’ın Türkiye’ye ilhakını meşrulaştırma çabasının bir yansıması olsa gerek. Böyle bir meşrulaştırma ihtiyacı, Hatay halkının çoğunluğunun farklı bir dili konuşması ve farklı bir mezhepten oluşunun, buranın ilhakında doğrudan ‘Hatay Türktür’ demeyi zorlaştırmasından ileri gelmektedir.” Suavi Aydın, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, **Kebikeç**, S: 3, 1996, s. 123.

verilmesi önerilmektedir.⁴⁵⁸ Yine burada da, birçok belgede yer aldığı gibi, evlilik konusuna değinilmiş, Arapları evlendirme yoluyla Türk toplumuna kaynaştırmanın yararı ifade edilmiş ve bu konuda çalışmalar yapmak üzere bir cemiyet kurulması önerilmiştir.⁴⁵⁹

Hatay'ın Türkiye'ye ilhakı sürecinde Mersin'de yaşayan Atıf Yılmaz da bu dönemde yoğun bir "ırkçı" havanın Mersin'de kendini gösterdiğini aktarır. "Türkçe konuş" kampanyasının yaygın bir biçimde kendini gösterdiğini, ırkçıların devletin de "hoşgörüsüyle" saldırılara başladığını, nerede Arap Alevileri görseler dayak attıklarını, Türkçe'yi pek konuşamayan bu insanların dayak yedikçe, zorla "Etim Türk, Etim Türk" diye bağırdıklarını ifade etmektedir.⁴⁶⁰ Çağaptay'ın aktarımlarına göre de "Halkevlerinin Türkçenin kullanımını teşvik etmek için etkin bir şekilde çalıştığı bu şehirde 'yüzlerce insan' 'Türkçe dışında diller konuştukları için' tutuklandı. (...) 'Türkçe Konuş' kampanyası Arapça konuşan büyük bir cemaatin ve Rumca konuşan Müslüman Girit göçmenlerinin yaşadığı Mersin'de özellikle şiddetliydi. Ocak 1933'te Amerikan sefareti 'Mersina [sic] yakınlarında bir köyün sakinlerinin Arapça konuşmaktan vazgeçtiklerini ve onun yerine Türkçe konuşmaya -şüphesiz saf Türkçe- karar verdiklerini' bildirdi. Mersin'de Türkçe konuşmayanlara karşı olan antipati o kadar güçlüydü ki Temmuz 1934'teki Halkevi toplantısında bazı genç katılımcılar Türkçe konuşmayanların 'dövülmesini ve sadece Türkçe konuşmaya zorlanmasını' talep ettiler."⁴⁶¹ Fakat baskı ve asimilasyonun sadece etnik kimliğe yönelik olmadığı, dinsel kimliğe de yönelik olduğunun altını çizmek gerekir. 12 Haziran 1935 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde yer alan bir haber bunun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Dinsel inançlarını olabildiğince açığa vurmaktan sakınan bu topluluk buna rağmen baskı görmekten kurtulamamıştır. Gazetede yer alan habere göre, Adana'nın Arap Alevi yerleşimi olan Akkapı bölgesinde 1 kadın ve 15 erkek "gizli ayin" yaptıkları gerekçesiyle "cürmü meşhud halinde yakalanarak" adliyeye sevk edilmişlerdir.⁴⁶² Bir çok görüşmeci de dinsel ritüellerini gözlerden uzak bir biçimde korku içinde yerine getirdiklerini, kutsal mekanları olan

⁴⁵⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri 490.1 584.17.3. 5.

⁴⁵⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri 490.1 584.17.3. 6.

⁴⁶⁰ **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1990.

⁴⁶¹ Çağaptay, a.g.e., s. 95.

⁴⁶² **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1935.

“ziyaret”lere giderken bile çekince duyduklarını ifade etmişlerdir.⁴⁶³ Ayrıca Arapça üzerinde kurulan baskının bu insanların dinsel kimliğini de zayıflattığını rahatsızlıkla tespit edebiliriz. Arapça olan dinsel öğretilerini çocuklara aktarmanın kanalları daraltılmış ve/veya tıkandırılmıştır. Yine aynı doğrultuda topluluğun dinsel kimliğinin gerekleriyle ilgilenecek olan din adamlarının eğitiminin de büyük zararlar gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca yukarıda ileri sürülen bazı fikirlerde açıkça görüldüğü gibi, Arap Aleviliğinin Türklüğün rahle-i tedrisinden geçirilerek/Türk inançlarıyla ilintilendirilerek açıklanmasının da bu topluluğun inançlarının menşeinin, yapısının ve hatta özgünlüğünün reddi anlamına geldiği aşikardır.

3. ÇOK PARTİLİ HAYAT VE NUSAYRİLERİN SİYASAL İLİŞKİLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ

Bir olayın/olgunun doğru ve tam anlaşılabilmesi onun, içinde bulunduğu ilişkiler bütünüyle birlikte ele alınmasına bağlıdır. Bununla birlikte bir olayın/olgunun doğumunu hazırlayan bazı etmenler ilk bakışta fark edilmeyebilir; başka bir ifadeyle söylersek, inceleme konusu yapılan şey rahatlıkla fark edilebilen ve edilemeyen birçok faktörün diyalektiksel birlikteliğinin sonucu olabilir. DP’nin doğumunu hazırlayan koşulların ve ortaya çıkış sürecinin, partinin genel yapısı, çok partili hayat ve bu süreçte yaşananların, bu perspektiften hareketle olgusal bütünlük içinde ele alınarak incelenmesi çalışmamızın bütünlüğü açısından anlamlıdır. Bundan ötürü, çok partili süreçte Nusayrilerin durumuna geçmeden önce Türk modernleşme sürecinin bu önemli evresini ana hatlarıyla ortaya koymayı, yüzeysel bir incelemenin önüne geçmenin bir yöntemi olarak, gerekli görmekteyiz.

3.1. Türk Modernleşmesinde Temel Bir Süreç: Çok Partili Döneme Geçiş

İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa’da, savaşı kaybedenler (Almanya ve İtalya) ve kazananlar (İngiltere ve Fransa) açısından somut gerçeklik, büyük boyutlarda bir yıkımın meydana gelmiş olmasıydı. Avrupa’daki bu yıkım, toprakları

⁴⁶³ Alan araştırmasına dayanan yabancı bir akademik çalışmada da Arap Alevilerin, Cumhuriyetin kurulmasının ardından 1950’lere kadar büyük zorluklarla karşılaştıkları, çeşitli biçimlerde baskı gördükleri, kamuya açık yerlerde Arapça konuşmalarının yasaklandığı, aralarında dinsel kitapların da bulunduğu, Arapça eserlerin yakıldığı, yeni dini mabetler yapmalarına ya da eskilerini onarmalarına izin verilmediği, dini toplantılarının engellenmeye çalışıldığı bu yüzden toplantılarını/ayinlerini gözden uzak üçüncü yerlerde gizlice yapmaya çalıştıkları ifade edilmektedir. Gisela Procházka-Eisl, Stephan Procházka, *The Plain of Saints and Prophets: The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern of Turkey) and its Sacred Places*, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2010, s. 56.

büyük boğazlaşmadan etkilenmemiş olan, Atlantik'in ötesindeki ABD için bir kazanımdı. ABD, savaş sonrasında hem ekonomide büyük bir gelişme sağlamış hem de (savaş öncesinde dünyanın en büyük orduları arasında 17. sırada iken) dünyanın en büyük askeri gücü haline gelmiştir.⁴⁶⁴ Tabii ki bu, ABD'nin dünyaya yeni bir biçim verebilecek hegemonik bir güç olarak sahneye çıktığı anlamına geliyordu. Yani, artık "ABD, emperyalistler arası hiyerarşide piramidin tepesine oturmuş ve tartışmasız üstünlük sağlamıştır. (Böylece) ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel yapıları dünya ölçeğinde (en azından o zamanki bürokratik 'sosyalist' ülkeler dışında) biçimlendirebilecek bir hegemonya gücüne ulaşmıştır."⁴⁶⁵

ABD'nin kendi içinde yakaladığı "olumlu" havanın tersine dönmemesi için, yeryüzünün bütün kapılarının, kendine açılması gerekmektedir; sürekli artma eğilimindeki üretim kapasitesi ve elinde hızla büyümekte olan sermaye fazlası bunu zorunlu kılıyordu. Bu durumda yapılacak olanlar "belli" idi. En başta korumacılık ve milli ekonomi gibi olguların önüne geçilmeliydi. Bu eksende şekillenen ABD politikasının genel ilke ve amaçları; sermayenin her yere serbestçe nüfus edebilmesi, özel teşebbüse ve piyasaya dayalı iç düzenlemelerin getirilmesi, liberal kapitalizmin desteklenmesi ve dayatılması, emperyalist yağmanın önündeki engellerin *bir şekilde* ortadan kaldırılması, şeklinde özetlenebilir.⁴⁶⁶

Bu büyük güç, fazla zaman kaybetmeden, amaçlarını gerçekleştirme yönünde harekete geçmiş, elbette Türkiye de bu durumdan payına düşeni almıştır. Fakat bu duruma geçmeden önce "yeniden şekillenen dünya"nın portresini tamamlamalıyız: Yukarıda ifade edildiği gibi, bir yandan ABD emperyalist hiyerarşinin tepesine oturmuş, diğer yanda da faşist güçler yenilgiye uğratılmış, savaştan Sovyetler Birliği prestijini artırarak çıkmış ve dünyanın ezilenleri için bir "çekim merkezi" haline gelmiş, sömürge hakları doğrudan sömürgecilik statüsüne karşı 'bağımsızlık' talebiyle dünya sahnesine çıkmıştı.⁴⁶⁷

"Yeniden şekillenen dünya"nın karşısında nasıl bir tavır alınması gerektiği konusunda Türkiye'deki yönetici elitin "buldukları çare ikiliydi. Bir yandan

⁴⁶⁴ Haluk Gerger, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası**, 2.B., İstanbul, Belge Y., 1999, 24-26.

⁴⁶⁵ Fikret Başkaya, **Paradigmanın İflası**, 6. B., İstanbul, Doz Y., 1997, s. 263.

⁴⁶⁶ Gerger, a.g.e., s. 27-28.

⁴⁶⁷ Başkaya, 1999, s. 341.

emperyalist güçlere yanaşmak öte yandan memleket içinde biçimsel bir demokrasi kurmak”,⁴⁶⁸ daha açıkçası çok partili sahnede bir demokrasi oyunu oynamaktı.

Tanör’e göre Türkiye’nin yüzünü Batı’ya dönmesinde başlıca iki etken vardı. “Birincisi savaştan bunların galip çıkmış olması; ikincisi de SSCB’nin Türkiye üzerindeki tehditleri”.⁴⁶⁹ Aslında, Türkiye’nin Batı’ya yönelmesinin “Sovyetlerle olan gerginliği aşan çok daha önemli nesnel iç ve dış nedenleri mevcuttur”.⁴⁷⁰ Kısaca söylersek, uluslararası durumun zorlamasıyla birlikte, Türkiye’deki ‘egemen sınıflar bloku’nun çıkarlarının gerçekleştirilmesi ve devam ettirilmesi de Batı’ya yönelişi “zorunlu kılmış”tır. Şöyle de diyebiliriz: Türkiye savaşa girmemiş olmakla birlikte, savaşın dolaylı etkilerini yaşamıştır ve böylece zaten iyi durumda olmayan ekonomik yapı daha da kötüye gitmiştir. Bu durumun farkına varan yerli burjuvazi ‘kısmetini’ (yabancı sermaye/dış yardımlar/krediler yoluyla) dışarıda aramaya başlamıştır.

Savaş sonrası Türkiye’nin sosyo-ekonomik yapısına baktığımızda, çok partili düzene geçişin iç etmenlerini görebiliriz. “Devletçilik politikası özel kesimde önemli sermaye birikimlerine yol açarken, savaş yıllarının olumsuzlukları (enflasyon, darlık, karaborsa, yolsuzluklar vb.) zaten sınıfsız olmayan toplumda sınıflar arası farkları daha da açmış”,⁴⁷¹ bu koşullarda, bir “yeni yetme” zenginler sınıfı oluşmuştu. “Bu yeni yetme zenginler ve eskiden gelen komprador kapitalist unsurlar da devletin olur olmaz müdahalelerine ve ‘keyfililiğine’ bir çeki düzen verilmesi zamanının geldiğini düşünüyorlardı.”⁴⁷² İktisaden egemen olan bu ‘sınıf’ların rahatsızlığının su yüzüne çıktığı iki belirgin örnek vardır: Toprak reformu ve Ormanların Devletleştirilmesi (1945).⁴⁷³ Halk açısından durum daha da kötüydü. Devletin anlamı kendileri için çoğunlukla tahsildar ve jandarma baskısından ibaret olan halk, büyük bir yoksulluk, yoksunluk içindeydi ve bu durum giderek artan bir tepki biriktiriyordu.

Özetle belirtecek olursak, ekonomideki gücünü politik güçle perçinlemek isteyen yeni egemen güçlere “halk katmanları da büyük sıkıntılarıyla, hoşnutsuzlukları, örgütsüzlükleri, gerilikleri, yoksulluk, yoksunluk ve

⁴⁶⁸ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 19.

⁴⁶⁹ Tanör, 1999, s. 337.

⁴⁷⁰ Gerger, a.g.e., s. 50.

⁴⁷¹ Tanör, a.g.e., s. 335.

⁴⁷² Başkaya, 1999, s. 342.

⁴⁷³ Bu konuda Bkz. Eroğul, 1998, s. 20-21, 28-29.

çaresizlikleriyle destek vermeye hazır durumda (idiler). Bu durumdan, egemenler, bizzat İnönü'nün de teşvikiyle iç ve dış koşulların dayatmakta olduğu çok partili bir yeni döneme geçmeyi gündemlerine almak durumunda kalmışlardı. Bunalımı ciddi sarsıntılara, hatta patlamalara neden olmadan egemenlerin çizdiği bir çerçevenin sınırları dahilinde ve halk güçlerini dışlayacak biçimde bir restorasyon içine hapsedilmesi”⁴⁷⁴ tek çare olarak belirmişti.

1945 yılında meclis içindeki bir takım olaylar, DP'nin kuruluşunun hazırlayıcısı olmuştur. İlk, İnönü 19 Mayıs'ta yaptığı konuşmada, “demokrasiye” geçileceğinin sinyallerini vermişti. Kısa bir süre sonra başlayan bütçe görüşmeleri sırasında, meclisteki muhalefet, hükümete sert eleştiriler yönelterek kendini ortaya koymuş ve sonuçta, 29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında, Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak ret oyu vermiştir.⁴⁷⁵

Muhalefetin kendini belirgin çizgilerle ortaya koyduğu diğer bir olay, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* görüşmeleridir. Hazırlanan reform tasarısı ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Aydemir'in deyişiyle, “bu konuda mücadeleyi yürüten 3 önder” bulunmaktaydı.⁴⁷⁶ Büyük toprak sahipleri olan bu üç kişi, Çukurova'dan Cavit Oral, Eskişehir'den Emin Sazak ve Ege'den Adnan Menderes idi.

Tasarıda temel olarak, topraksız köylüye toprak dağıtımı, işletmecilik hakkında kayıtlar (en çok ne kadar arazi işletilebileceği) yer almaktaydı. Tartışmalar, 17. madde ve 21. madde de yoğunlaşmıştır. 17. madde ile toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklılara dağıtılmak üzere, arazinin 50 dönüme kadar kamulaştırılabileceği, 21. madde ile kamulaştırmaların gerçek bedel üzerinden değil de, arazi vergisine matrah olan değer üzerinden yapılacağı öngörülmüştür.

Söz konusu kanun tasarısına ilişkin R. Koraltan, “arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir”⁴⁷⁷ diyerek tepkisini ve bir anlamda muhalefetin görüşlerini dile getirmiştir. Tanör'e göre toprak

⁴⁷⁴ Gerger, a.g.e., s. 37-38.

⁴⁷⁵ Bütçe görüşmeleri için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17 (25.05.1945), s. 196-234.

⁴⁷⁶ Ş. Süreyya Aydemir, **Menderes' in Dramı**, 7.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 116.

⁴⁷⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17, (15.05.1945), s.70 ; Toprak Kanunu konusunda geniş bilgi için bkz. Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. 2, s. 338-351.

reformuna direniş Kurtuluş Savaşı döneminde örülen aydın-bürokrat ve toprak-mülk sahipleri ittifakının çözüldüğü anlamına gelmekteydi.⁴⁷⁸

DP hareketi de bu koşullar içerisinde yükselecektir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun meclisten çıktığı günlerde dört milletvekili tarafından, parti grubuna bir önerge verilmiştir. Bu, dörtlü takrir adıyla tanınan önerge'dir. Önergede imzası bulunanlardan birincisi, bankacı ve iktisatçı olan, eski İttihatçılardan Celal Bayar; ikincisi, büyük toprak sahibi ve hukukçu Adnan Menderes; üçüncüsü, hukukçu Refik Koraltan; dördüncüsü de ünlü tarihçi Fuat Köprülü'dür.

Dörtlü Takrir'in sahipleri, “milli hakimiyetin tek tecelli yeri olan BMM’de, hakiki bir murakebenin sağlanmasını demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını” teklif etmişlerdir.⁴⁷⁹ İnönü’ nün daha önce vermiş olduğu *ılımlılaştırma, liberalleşme* yönlü mesajlarına rağmen,⁴⁸⁰ parti grubu bu önergeyi, önergede imzası olanlar hariç, oybirliği ile reddetmiştir.

Önergeleri reddedilen “Dörtler”den ikisi (Menderes ve Köprülü), bir müddet sonra Vatan gazetesinde açık muhalefet yapmaya başladılar. Bunun üzerine parti divanı toplanıp, 21 Eylül’de bu iki sahsın ihracına karar verdi. 2 Ekim’de verdiği demeçte, arkadaşlarının ihracının tüzüğe aykırı olduğunu söyleyen Koraltan da partiden ihraç edildi. Aralık ayında da Celal Bayar partiden istifa etti ve 7 Ocak 1946’da, Dörtlü Takrir’de imzası olan arkadaşlarıyla Demokrat Parti’yi kurdu.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Tanör, a.g.e., s. 338-351.

⁴⁷⁹ **Vatan**, 2 Ekim 1945.

⁴⁸⁰ İnönü, 19 Mayıs 1945’ teki konuşmasında, siyaset ve düşünce yaşamında, demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçekte uygulanacağını vaat ve ilan etmiştir. Bakıldığında, Dörtlü Takrir’ le talep edilenler de bu yöndedir. Bkz. Aydemir, **Menderes’ in Dramı**, s. 126.

⁴⁸¹ Yeni kurulan partinin programına kısaca değinmek gerekirse, 85 maddeden müteşkil programın, *genel hükümler ve hükümet işleri* olmak üzere iki ana bölüm ihtiva ettiği görülmektedir. Partinin genel ilkelerinin belirtildiği birinci bölümü, iki başlık altında toplamak mümkündür: Liberalizm ve demokrasi. Özel teşebbüs ve sermayenin desteklenmesi gerektiği ve insan hak ve hürriyetlerinin genişletilmesi ile “milletin süratle teşkilatlanması” gerektiğine işaret edilerek, liberalizmin hem iktisadi hem de siyasi açıdan kabul edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Genel ilkelerdeki ikinci vurgu demokrasi konusundadır. Bu, programın birinci maddesinde partinin kuruluş amacı olarak gösterilmiştir. “Demokrat Parti (...) Türkiye Cumhuriyeti’nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve genel siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur” denilmekte ve idarenin halkın emrinde ve hizmetinde bulunması gereği vurgulanmaktadır. Ayrıca laiklik konusundaki tutum da önemlidir. Laikliğin, “devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması” anlamıyla kabul edildiği belirtilmektedir. Hükümet işleri bölümünde, birçok

Demokrat Parti bir muvazaa parti miydi? Bu sorunun cevabını ararken 1945'teki olayları ana hatlarıyla sıralamak gerekmektedir: Yukarıda anlattığımız gibi, iç ve dış etmenlerin birlikteliği çok partili sisteme geçişi zorluyordu. Bu yönde 1945 yılında atılan ilk adım, İnönü'nün 19 Mayıs törenlerindeki konuşması olmuştur. Bu konuşmada memlekette demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceği müjdesi verilmişti. Kısa bir süre sonra yapılan bütçe oylamalarında, yukarıda da belirtildiği gibi, beş kişi ret oyu veriyor, sonra muhalefet, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu ile daha bir belirginleşiyor, 7 Haziran'da da Dörtlü Takrir veriliyor.⁴⁸²

Dörtlü Takrir, liberalleşme yönündeki mesajlara, aslında çok da uyan bir önerge olmasına rağmen, sert bir biçimde reddedilmiştir. Biz, burada “özel bir durum”un olduğunu düşünmekteyiz; böyle yapılarak muhalefet CHP'den kopmaya zorlanmış ve böylece, artık ‘yakıcı’ bir ihtiyaç haline gelen çok partili sisteme geçilmesi hedeflenmiştir. Nitekim, 1 Kasım 1945'te, TBMM açılış konuşmasında, İnönü şu sözleri söyleyecekti: “Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde, prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak, daima itham edilmiştir. *Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.*”⁴⁸³ Bu sözler, çok partili sisteme geçişin “izni” idi. Uzun yıllar iktidarı elinde tutmuş ve birçok imtiyazın sahibi olmuş olan yönetici elit, her halde bunlardan kolayca vazgeçmek istemeyecektir; bu işin doğası gereği olarak değerlendirilebilir. Madem iç ve dış etmenler bir “demokratik” ve “çok partili” sistemi zorluyordu, o halde yapılması gereken şey, imtiyazların korunabilmesi için *güdümlü bir muhalefet* oluşturmaktır.

konuda çeşitli vaatler yer almıştır: Üniversite özerkliği sağlanacağı, ikinci bir yargı kademesi kurulacağı, orta öğretim kurumlarının birçok açıdan iyileştirileceği vs. Bu bölümde de, yine piyasanın faaliyetlerine ilişkin benimsenen liberal anlayış öne çıkmaktadır. “İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır” denilmiş ve bunun için “hususî teşebbüs ve sermayeye serbestlik ve güvence ile çalışmak şartları ve yeni yeni iş sahaları” sağlanacağı ifade edilmiştir. Programın tamamı için bkz. **Vatan**, 8 Ocak 1946.

⁴⁸² Ayrıca, bu sürecin devam ettiği günlerde, CHP dışındaki ilk siyasal parti olan Milli Kalkınma Partisi' nin kurulmasına izin verilmiştir (18 Temmuz 1945). Bu parti pek bir varlık göstermeden silinip gitmiştir. Bkz. Tanör, a.g.e., s.343.

⁴⁸³ Tanör, a.g.e., s.340. (italikler bize aittir.)

Bayar, 1 Aralık'ta yeni bir parti kurmak istediklerini açıklamıştı. Bundan birkaç gün sonra Çankaya Köşkü'nde bir görüşme yapılmıştır. İnönü ve Bayar arasındaki bu görüşmede, Başkaya'ya göre şöyle bir anlaşmaya varılmıştır: 1- Çok partili hayata geçmezse Türkiye yalnız kalır. Yalnızlıktan kurtulmak için çok partili hayata geçilmelidir; 2- Atatürk'ün koyduğu temel ilkeler tartışma konusu yapılmamalıdır; 3- CHP yeni kurulacak partiye zorluk çıkarmamalıdır.⁴⁸⁴ Yapılan görüşme sonucunda, nasıl bir anlaşmaya varıldığını net olarak bilme imkanı olmasa da olaylar zincirine baktığımızda, Demokrat Parti'nin, en azından başlarda, güdümlü bir muhalefet olduğu kanaatine varılabilir.

Çok partili sisteme geçildikten sonra, muhalefetin kısa sürede hızla örgütlenmesi ve güç kazanması CHP saflarında endişe yaratmış ve muhalefetin önünü kesmeye yönelik çeşitli tedbirlerle birlikte, 1947'de yapılması planlanan seçimlerin erken bir tarihte, 21 Temmuz 1946'da, yapılması kararlaştırılmıştır. Demokrat Partililer bunun, muhalefet hareketinin daha çok gelişmesinden korkulduğu için yapıldığının farkındaydılar. Bunun üzerine seçimlerin boykot edilmesi şeklinde bir fikir bile belirdi. Fakat neticede, 15 Haziran'da toplanan DP'liler seçimlere katılma kararı aldılar ve hızla seçim kampanyasının startını verdiler. Seçim kampanyasında mitinglere ağırlık veren DP'liler, iktidar çevresinin çeşitli biçimlerde baskısıyla karşılaşmışlardır. Örneğin F. R. Atay, Ulus gazetesindeki yazısında, Demokrat Parti "bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır: bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir" diyordu.⁴⁸⁵ Oysa DP'liler yasal hattan ayrılmamaya büyük özen gösteriyorlardı. Buna rağmen üzerlerinde yoğunlaşan baskıdan kurtulamıyorlardı.⁴⁸⁶

21 Temmuz'da yapılan seçimlerin neticesinde, DP 465 milletvekilliğinden 65 tanesini alabildi. "Oysa Demokratların bundan çok daha büyük bir desteğe sahip oldukları aşıkardı. Zaten seçimlerin hemen ardından, yapılan usulsüzlükler ve baskılar hakkında raporlar yağmaya başladı."⁴⁸⁷ Ayrıca meclis çalışmaya başladıktan hemen sonra sayısız seçim itirazlarıyla karşılaştı. Bu itirazları incelemek-

⁴⁸⁴ Başkaya, 1999, s. 345.

⁴⁸⁵ **Ulus**, 4 Temmuz 1946.

⁴⁸⁶ Örneğin, Aydın'da, seçimlerden iki gün önce, bir öğretmen, bir DP ocak başkanı ve Menderes'in çiftlik kahyası öldürülmüştü: **Vatan**, 20 Temmuz 1946.

⁴⁸⁷ Eroğul, 1998, s. 39.

değerlendirmek için bir komisyon oluşturuldu; fakat hiç bir itiraz geçerli kabul edilmedi.

Bu seçimleri müteakip seçim kanunu tartışmaları başlamıştır. CHP, 16 Ekim 1946 ara seçimlerinden önce bir seçim kanunu tasarısı hazırlamıştı; fakat muhalefet bunu yetersiz bulmuş ve seçimlere katılmama kararı almıştı. Demokrat Parti'nin yer almadığı ara seçimler sönük geçti. Bundan sonra da CHP ve DP arasında seçim kanunu konusunda tartışmalar, gerginlikler devam etti. Sonuçta, 16 Şubat 1950'de DP'nin de desteğiyle yeni seçim kanunu kabul edildi. Bu kanunla birlikte gizli oy, açık tasnif ilkeleri benimsendi, yargı denetimi güvencesi sağlandı. Yargıtay ve Danıştay üyelerinden oluşan Yüksek Seçim Kurulu öngörüldü ve seçim kurul başkanlarının yargıçlardan seçileceği kararlaştırıldı. Böylece, kapalı salon toplantılarına sadece o seçim bölgesinin seçmenlerinin katılabileceği gibi (43. madde) toplantı özgürlüğüne ciddi sınırlamalar getiren düzenlemeleri ihtiva etse de, genel itibariyle demokratik bir seçim kanunu kabul edilmiş oldu.⁴⁸⁸ Bu seçim kanunu çerçevesinde 1950 seçimlerine giren DP önemli bir başarı elde etti. 14 Mayıs'ta yapılan seçimler büyük çapta üzücü olaylar yaşanmadan, sükûnet içinde geçti. Seçimlere seçmenin ilgisi yüksekti, katılım % 80'i aştı. Seçim sonuçları itibariyle DP, oyların % 53.35'ini ve 487 sandalyeden 408'ini kazandı. Bu gerçekten kayda değer bir zaferdi.⁴⁸⁹

3.2. Çok Partili Hayat: Demokrat Parti İktidarı (1950- 1960)

Muhalefet yıllarında, demokratikleşme ve özgürlükler konusunda birçok vaatte bulunan Demokrat Parti, 1950 seçimleri neticesinde iktidara geldi; bu dönem büyük umutlarla başladı. TBMM tarafından, ittifaka yakın bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar, DP Genel Başkanlığı'ndan istifa etti. Bu görev Başbakan olan Adnan Menderes'e verildi. TBMM Başkanlığına Refik Koraltan seçildi, Ali Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığı'na getirildi.⁴⁹⁰ Kuşkusuz ki, DP'nin iktidara gelmesiyle 'yeni' bir dönem başlamıştır. 1960 askeri müdahalesine kadar devam edecek olan bu süreç, Türkiye'de siyasi-iktisadi alanlarda önemli değişimlerin

⁴⁸⁸ Eroğul, 1998, s. 81-2.

⁴⁸⁹ Eroğul, 1998, s. 83-4.

⁴⁹⁰ Kabine üyelerinin listesi için bkz. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul, İletişim Y., 1983, s. 989.

yaşandığı bir dönem olacaktır. Diyebiliriz ki, DP'nin iktidara gelişi de, gidişi de ayrı birer 'olay' olmuştur.

Adnan Menderes meclis konuşmasında, “Birçok açıdan, Dokuzuncu Büyük Millet Meclisi tarihimizde ayrı bir yere sahip olacaktır. Tarihimizde ilk defa, milli iradenin tam ve serbest tecellisinin bir sonucu olarak, bu güzide Meclis milletin kaderini belirleyebilecek bir duruma gelmiştir. Bu tarihi gün [14 Mayıs 1950] sadece partimizin değil Türk demokrasisinin de zafer günü olarak hatırlanacaktır” derken iktidara gelişlerinin büyük önemini işaret ediyordu. Gerçekten de zor koşullar içinde yarışan Demokrat Partililer, seçimlerde, uzun yıllar iktidarı elinde tutan ve iyice kök salmış olan CHP'den “politik iktidarı alma güreşi”nde başarılı olmuşlardı; nitekim Feroz Ahmad bunu, “gelişmekte olan ülkelerin politik yaşamında nadir bir başarı” olarak nitelemektedir.⁴⁹¹

Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde, I. (ve II.) Menderes hükümetlerinin açıkladığı Genel Amaçlar şöyle özetlenebilir: Tek parti döneminin genel bir eleştirisi yapılmış ve kanunlarda, tek parti döneminden arta kalan ne varsa tam olarak tasfiye edileceği belirtilmiştir. Mevcut anayasanın, hak ve hürriyetleri yeterince güvence altına almadığı ve millet iradesini egemen kılma konusunda sorunlu olduğu

⁴⁹¹ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Y., 1996, s. 46. DP'nin iktidara gelişine ilişkin başka bir yorum da, bu durumun bir seçim zaferinden öte, bir ihtilal olduğu yolundadır. Başgil'e göre; 1950 seçimleri, demokratik anlamda bir tekâmülü ifade etmekten daha çok, bir ihtilal demektir. Çünkü kamu hizmetleri, bundan sonra yeni bir ruh ve metot ile yürütülecektir. (A.Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, çev. M.A.Sebuk ve İ.H.Akın, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1966, s. 74-75) Eroğul'a göre de bu bir “kansız ihtilal” idi (Eroğul, 1998, s. 84). 1950 seçimleri sonucunda meydana gelen değişikliği, bir ihtilal ya da devrim olarak nitelendirmek var olan gerçekliği uygun düşmemektedir. Bir devrimden söz edebilmek için üretim ve mülkiyet ilişkilerinde köklü bir değişimin yaşanmış olması gerektiği gibi, bir sınıfın (ya da sınıflar ittifakının) başka bir sınıfı (ya da sınıflar ittifakını) iktidardan uzaklaştırması gerekir. Belki, asker-bürokrat 'sınıfın', iktisaden egemen olan yeni 'egemen blok' tarafından uzaklaştırılması, son söylediklerimizi karşılar gibi gözükebilir, fakat bu 'mekanik' bir bakış olur. Bir anlamda, devlet eliyle yaratılmaya çalışılan burjuvazi, tarım ve ticarete yoğunlaşıp güçlenmiş ve kendi ayakları üzerinde doğrulmaya başlamıştır. Server Tanilli, 1950 olayını şu şekilde yorumlamaktadır: Burjuvazinin güçsüzlüğü yüzünden onun görevlerini yüklenmiş ve bir çeşit “vesayet” uygulamış olan küçük burjuva bürokrat kesim, artık tarihsel görevini bir ölçüde yitirmiş sayılmakta ve uluslararası finans kapitalin ortağı tekerci kesim iktidara ağırlığını koymaktadır. (Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi. Anayasa Hukukuna Giriş*, 8. B., İstanbul, Çağdaş Y., 1996, s. 91). Savran da, 1950 seçimlerini burjuvazinin siyasal güçleri arasında bir nöbet değişimi olarak nitelendirmektedir. (Sungur Savran, *Türkiye' de Sınıf Mücadeleleri*, C. I, İstanbul, Kardelen Y., 1992, s. 92). 1950 olayının bir diğer yönü de şudur: Sürekli denetim ve baskı altında tutulan halkın adına hep başkaları düşünüp karar vermiş, 'tepeden inmece metotlar' uygulanarak halkın süreci belirlemesi engellenmiştir. İşte “1950” de DP iktidarıyla yüzyılların her türlü devlet baskısından bezmiş halk kitlelerinde[de] ilk defa sosyal süreci 'etkiledikleri' ve 'etkileyebilecekleri' umudu uyanmıştı” (Başkaya, 1997, s. 272). Kuşkusuz, bu önemli bir farklılaşmaydı.

gerekçesiyle, anayasada, vatandaş hak ve hürriyetlerine ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzenini teminat altına alacak esaslı değişikliklerin yapılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca hukuk devletini en pürüzsüz şekliyle tahakkuk ettirmek hükümetin başta gelen kaygısı olarak nitelendirilmiştir.

Bu genel amaçların dışında, programda yer alan diğer önemli noktalar; din ve vicdan özgürlüğünün icaplarına riayet edileceği, aşırı solun “kökünü kazımak” için gerekli tedbirlerin alınacağı, büyük “dost” Amerika’nın yardımlarından daha hızlı ve daha geniş ölçüde yararlanmaya çalışılacağı, özel teşebbüsün kendini güvende hissetmesini sağlayacak bütün tedbirlerin alınacağı, yabancı sermayenin teşvik edileceği, üretim ve istihdamın artırılacağı, vergi adaletinin sağlanacağı, ulaştırmada bilhassa karayollarına önem verileceği, refah seviyesinin yükseltileceği, toplumda sosyal güvenin tesis edileceği, grev hakkının “içtimai nizamı ve iktisadi ahengi bozmayacak surette” kanunlaştırılacağı, yönündeki vaatlerdir. Programda, diğer bir önemli husus da iktisat politikasıyla ilgilidir. Hükümetin iktisadi ve mali görüşlerinin esası “bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁹²

Menderes Hükümeti 2 Haziran’da güvenoyu istedi; bu arada bir hadise cereyan etmişti. CHP grubu, program eleştirisinde son sözün kendilerine bırakılmasını istemiş, bu istekleri de reddedilince meclisi terk etmişlerdi. Bu olay, CHP’nin elindeki devlet gücünü kullanarak yeniden iktidara gelmeyi tasarladığı yönlü şüpheleri beslemiştir. İşte bu endişeli hava içinde DP iktidarına korkulu günler yaşatan bir olay cereyan etti. 5 Haziran günü Menderes’i ziyaret eden bir albay, 8-9 Haziran günü hükümete karşı bir darbe yapılacağını bildirmişti. Bunun üzerine orduya karşı korunmak üzere bir takım tedbirlere başvuruldu.⁴⁹³ 6 Haziran’da ani bir biçimde ordunun yüksek kademelerinde geniş çapta değişiklikler yapıldı.⁴⁹⁴ Böylece, ordu üzerinde görece bir otorite tesis edilebildi. Bundan sonra Menderes hükümeti yoluna “güvenle” devam edebilirdi.

⁴⁹² Hükümet programının tamamı için bkz. **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s. 989 vd.

⁴⁹³ Eroğul, 1998, s. 99-100.

⁴⁹⁴ Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, t.y., s. 33.

DP iktidara gelirken özellikle demokratikleşme yönünde büyük vaatlerde bulunmuştu. Halk da büyük bir coşkuyla DP'yi destekliyor ve demokrasi konusunda yeni bir dönemin açıldığı inancını taşıyordu. İlk dönemde, iktisadi ve sosyal anlamda bir takım gelişmeler kaydedilmiş, olumlu işler gerçekleştirilmiş olsa da iktidarın ilk yıllarından itibaren görülen o ki; demokratikleşme yönündeki vaatler gerçek hayatta tam bir izdüşümü yakalayamamıştır. DP'nin muhalefette iken gülen ve umut dağıtan yüzü, iktidara geldikten sonra sertleşmeye ve antidemokratik bir karakter kazanmaya başlamıştır.⁴⁹⁵ İktidarın ilk yıllarından başlayıp, özellikle de 1953'lerden sonra artan

⁴⁹⁵ Atatürk döneminde çıkarılan bir kanunla müezzinlerin ezanı Türkçe okuma zorunluluğu getirilmişti. DP iktidarının ilk düzenlemeleri arasında, bu yasağa ilişkin değişiklik yer almaktadır. 16 Haziran 1950'de toplanan meclis "Arapça Ezan Yasağı" nı kaldırmıştır. Bazı yazarlar, bu yasağın gericilik tehlikesine karşı alınmış olduğunu, bunun kaldırılmasının "geçmiş devre karşı ilk saldırı" olduğu fikrindedirler. (Eroğul, 1998, s. 101). İkinci düzenleme, din eğitimi ile ilgilidir. Laikliğin gereği olarak, din eğitimi okullardan kaldırılmıştı. DP'nin yaptığı düzenleme ile din eğitim ve öğretimi ilkokulda dördüncü sınıftan itibaren, çocuğun anne ve babasının isteğine bağlı olarak yeniden ihdas edildi. AÜ. Hukuk Fakültesi profesörlerinden B. N. Esen, hükümetin aldığı bu kararı anayasa prensiplerine aykırı bularak, okul çağındaki iki çocuğun babası sıfatıyla Danıştay' da, MEB aleyhine bir dava açmış ve söz konusu kararın iptalini istemiştir. Hükümet adına yapılan savunmada, söz konusu kararın, dini eğitimde bir mecburiyeti getirmediği, aksine bir seçim hakkı tanıdığı, bu sebeple devletin laik olduğunu ifade eden Anayasa prensibine aykırı olmadığı ileri sürülmüştür. Yine, birçok ailenin, çocuklarının din eğitimi almasını istediği, bu ihtiyaca cevap vermenin de devletin görevi olduğu belirtilmiştir. Danıştay da, hükümeti haklı bularak davayı reddetmiştir (Başgil, a.g.e., s. 75-76). Üçüncü düzenleme de, Anayasa metninin diliyle ilgilidir. F. Köprülü ve bir grup DP'li milletvekili, Anayasa'nın dilinin "yaşayan dile" çevrilmesi konusunda bir teklif hazırlamıştı. 24 Aralık 1952' de meclis, bu teklifi kabul ederek kanunlaştırmıştır. Bu düzenlemeler dolayısıyla CHP'liler, DP'lileri gericilikle suçlamış ve protesto fırtınası koparmışlardır; böylece atmosfer gerilmeye başlamıştır. F. Ahmad a göre, "hükümet ile muhalefet arasındaki bu gergin ilişkiler dönemi, Kemal Atatürk'ün büst ve heykellerini yıkmaya, Anadolu'nun küçük kasabalarında kadınlara yönelik küstah tutumlar, Türkiye'de islami uygulamaların restorasyonu ve militan laikliğe son verme istekleriyle belirginleşen ve 'dini irtica' olarak nitelenen dönemle çakıştı." (Ahmad, a.g.e., s. 53). Halkın, eski alışkanlıklarını terk etmek istemediğini gösteren kimi olaylar DP'yi güç duruma sokuyordu. Örneğin, DP'nin Konya il kongresinde, bazı delegeler fes ve çarşaf giymiş, Arap harflerini kullanma hakkının geri getirilmesini istemişlerdi (**Vatan**, 12 Mart 1951). DP, bu istemleri reddetse de, bunlar CHP'nin eline önemli bir koz veriyordu: "Dini irtica"; bu DP'nin üzerine gitmek için 'iyi' bir araç olarak görülecektir. Hükümet karşılaştığı güç durumdan kurtulmak için, bazı girişimlerde bulundu. Siyasi amaçlarla dini istismar etmekle suçlanan Büyük Doğu, Hür Adam gibi yayınlara soruşturmalar açıldı (**Vatan**, 30-31 Mart 1951). Bunun ardından, 25 Temmuz 1951'de, TBMM'den Atatürk Kanunu çıkarılarak, muhalefetin "dini irtica" üzerinden geliştirdiği söyleme, bir anlamda karşılık verilmiştir. Bu yasayla planlanan hem Atatürk' ün heykel ve reformlarına saldırıları hem de "DP hükümetine iftira edilmesini" engellemekti (Erer, a.g.e., s. 68-69; Atatürk Kanunu ile ilgili ilginç bir yorum için bkz., Başkaya, 1999, s. 347-350). Bu yönde yapılan diğer bir şey de, DP döneminden önce inşasına başlanmış olan Anıtkabir'in tamamlanması ve 10 Kasım 1953'te, Atatürk'ün naşının buraya getirilmesidir. Menderes bir konuşmasında, (**Zafer**, 8 Şubat 1953) dinin dünya işlerine ve siyasete karıştırılmasını önleyici bir kanunun gerektiğine işaret etmesinden bir süre sonra, 23 Temmuz 1953'te "Vicdan Hürriyetini Koruma Kanunu"nun çıkarılması da, hükümetin aldığı bir diğer önlemdir. Sonuç olarak DP, bu tür girişimlerle, gericilik suçlamalarına karşı kendini koruma altına almaya çalışmıştır. Demokrat Parti'nin, iktidar olduğu süreçte, CHP ile sürekli bir gerginlik yaşadığı söylenebilir. Aslında, bu, işin doğası gereğiydi: Uzun yıllar tek başına iktidar olmuş, parti-devlet-hükümet özdeşliği içinde birçok imtiyaz kazanmış olan CHP, bu güç ve olanaklarını yitirmişti. Yeni iktidarın, geçmişin olumsuz icraat ve zihniyetinin kalıntılarına yöneldiği durumları dahi, kendine

bir biçimde, siyasal haklara ve muhalefete kısıtlamalar getiren düzenlemeler yapılmıştır.

Anti-demokratik uygulamalar ilkin basın özgürlüğü alanında kendisini göstermiştir. 1951 yılından başlayarak “basın özgürlüğüne yönelik kısıtlamalar sökün etti.”⁴⁹⁶ Basına, ilk darbenin Mayıs 1951’de çıkarılan resmi ilanlar kararnamesiyle vurulduğu söylenebilir. Bu kararname uyarınca, o zamana kadar özel bir şirket aracılığıyla gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanlar, bundan böyle hükümet eliyle ve hükümetin takdir ettiği ölçülere göre dağıtılacaktı. Buradaki asıl amacın Demokrat Parti’ye karşı duran gazetelere fazla ilan vermemek olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonraları çıkarılan 6334, 6337, 6732 ve 6733 sayılı yasalarla basın atmosferi bir anda bulutlanıvermiştir. Bu yasaların getirdiği hükümlerin özeti şöyledir: Yeni basın suçları ve yayın yasakları oluşturulması, basın alanında çalışanların sorumluluk alanının genişletilmesi, cevap ve düzeltme haklarının idareye

saldırı sayan CHP daha da hırçınlaşmış ve ortam gerilmişti. Bunun yanında büyük bir halk desteğiyle iktidar olmuş olan DP, kısa sürede meşru çizgiyi aşır tüm muhaliflere yönelik bir baskı ve sindirme politikası uygulamaya başlamıştı. DP iktidarının daha ilk yıllarında bu gergin havanın ülkeye egemen olduğu görülmektedir. Muhalefete karşı girişilen, gözle görülür ilk baskı 1952 yılında muhalif bir milletvekili olan H. Cahit Yalçın’ın dokunulmazlığının kaldırılması olmuştur. Bu kararın, muhalefete ve basına gözdağı vermek amacıyla alındığı ortadaydı. Dokunulmazlığın kaldırılmasına ilişkin alınan bu karardan bir süre sonra, hükümet CHP mallarıyla uğraşmaya başladı. Bu da bir başka kriz nedeni olmuştur. Hükümet, bu yönde attığı ilk adım (Cemiyetler Kanunu’nun değiştirilerek siyasi partilerin, amaçları dışında gayrimenkul edinemeyecekleri hükmünün konulması) ile istediği sonucu elde edemedi; fakat bu girişimleri, muhalefetle aralarının iyice açılmasına ve bir takım olumsuz olayların yaşanmasına neden oldu (Bu olaylar için bkz. Eroğul, 1998, s. 124-125). Seçimler yaklaştıkça DP’nin huzursuzluğu da artmıştır. 1953 yılı ortalarında CHP’nin mallarına yönelik girişimler tekrar başladı. Sonuç olarak 14 Aralık 1953’de “CHP’nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun” meclisten çıkarıldı. Kanuna ilişkin meclis tartışmaları çok sert geçmiştir. İnönü kanun tasarısı görüşülürken yaptığı konuşmada, bu kanun tasarısının ruhunun, metnin ve her türlü usulünün anayasaya aykırı olduğunu belirttiikten sonra, “suçluların telaşı içerisindeyiz” diyerek, CHP milletvekilleri ile meclis salonunu terk etmiştir (Ş. Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, C. 3, 6. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 132-133). Söz konusu kanunun ilk maddesinde, “Chp’nin her ne şekil ve suretle olursa olsun umumi muvazeneye dahil dairelerle katma bütçeli idarelerden, hususi idare ve belediyelerden, köylerden, iktisadi devlet teşekkülleri ve bunların müesseselerinden ve diğer amme hükmi şahıslarından doğrudan doğruya ve dolayısıyla vaki iktisapları, nüfuz ve hakimiyetine dayanan haksız iktisaplar” olarak nitelendirilmiş ve bu bağlamda CHP’nin bütün servetinin hazineye devri öngörülmüştür. Başgil’e göre, bu ithamın sağlam dayanakları vardı: “İnönü iktidarda iken her sene hatırı sayılır milyonlar hazineden ve Belediye Bütçelerinden CHP kasasına aktarılıyordu.” (Başgil, a.g.e., s. 102-103) Gerçekten de, otoriter bir devlet düzeninin siyasi kadrosu olan CHP bir devlet partisiydi. Böyle olunca da, bu partinin geliri devlet kaynaklarına dayanıyordu. Bu devlet kaynakları ya devletin genel bütçesi yahut da belediye ve özel idareler gelirleriydi. CHP’nin bütün bu varlığı, kanunlara uygun olarak kazanılmış olsa da, normal bir tasarruf içinde iktisap edilmemiştir (Aydemir, a.g.e., s. 130-131). Fakat, yine de CHP’lilerin haklı olarak ileri sürdükleri gibi, bu işin halledileceği yer meclis değil, mahkemeler olmalıydı. Bunun tersi yapılarak, “aslında yargı alanına giren bir konuda meclisteki siyasal çoğunluğun iradesiyle ana muhalefet partisine ‘müsadere’ (zorallım) cezası uygulanmış oluyordu.” (Tanör, a.g.e., s. 352).

⁴⁹⁶ Aynı, s. 354.

bırakılması, ispat hakkı tanınmaksızın basına karşı hükümetin kayrılması, bakanlara yönelik hakaret içeren yayınlara karşı, şikâyet aranmaksızın savcılığın re'sen harekete geçerek cezai soruşturmanın adeta “otomatik” hale getirilmiş olması vb. Ayrıca müphem ve her fiili kapsayabilecek esneklikte terimler kullanılması da, belirsizlik ve güvensizliği arttırmıştır.⁴⁹⁷ Bu tabloyu gördükten sonra, basın özgürlüğünün varlığından söz etmenin pek de imkânı kalmamaktadır.

Siyasi hakların kısıtlanması konusunda 6185 sayılı yasa önemli bir örnektir. Bu kanun ile üniversiteler kanununda değişiklik yapılarak, öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi yayınlarda veya beyanlarda bulunmaları yasaklanmış ve yasaklara uymamanın yaptırımı olarak meslekten çıkarılma öngörülmüştür. Ayrıca kanunda, getirilen yasaklara uymayanlara ilişkin “akademik ünvanlarını taşıyıp taşımayacakları üniversite senatolarınca ayrıca karar altına alınır” şeklindeki hükümle uzun uğraşlar sonunda elde edilen akademik ünvanlar da risk altına sokulmuştur.⁴⁹⁸

Muhalefet partileri üzerindeki baskılar, bir yandan bu partilerin kapatılması, mallarına el konulması, faaliyetlerinin daraltılması bir yandan da seçmen ve seçim bölgelerinin cezalandırılması şeklinde görülmüştür. CHP'nin mallarına nasıl el konulduğunu daha önce anlatmıştık. Muhalefet partisine yönelen bu büyük baskıdan bir süre sonra, Millet Partisi 27 Ocak 1954 tarihli mahkeme kararı ile “din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek” olarak nitelendirilerek kapatılmıştır.⁴⁹⁹ DP'yi destekleyen kimi aydınlar dahi bu duruma tepki göstermiştir. Erer'e göre “Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden sonra ilk büyük hatası, Millet Partisi'nin kapatılmasına müsamaha göstermiş bulunmasıdır. Türkiye'de çok partili hayata başladıktan sonra kapatılan ilk büyük parti, Millet Partisi'dir. Bir gece içerisinde yirmi bin parti tabelasının indirilmesi, çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak tarihe geçecektir.”⁵⁰⁰ Manzaradan çıkan sonuç, “koskoca bir siyasi partinin bir gece

⁴⁹⁷ Çetin Özek, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, İÜHF Y., 1978, s.20-21 ; Feyyaz Gölcüklü, **Haberleşme Hukuku**, Ankara, AÜSBF Y.,1970, s. 42; Tanör, a.g.e., s.355; Eroğul 'a göre basına yönelik en ciddi darbe 9 Mart 1954' de çıkarılan kanunla yapılmıştır. Böylece iktidar seçim öncesi hazırlıklarını tamamlamış ve eleştirileri önlemek için eline bir “kanuni sopa” almış oluyordu. Bkz. Eroğul, 1998, s. 136-137.

⁴⁹⁸ No: 6185-21.07.1953 (RG. 28.07.1953-8469)

⁴⁹⁹ Nermin Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, AÜSBF Y. , 1966, s.23

⁵⁰⁰ Erer, a.g.e., s. 152.

içinde bir randevu evi gibi kapatılması tedhiş değil de nedir?”⁵⁰¹ diyen Millet Partililerin haklılığını göstermektedir.

Siyasi parti faaliyetlerine ciddi kısıtlamalar getiren bir düzenleme de 1954 yılında Milletvekilleri Seçimi Kanunu’nda yapılan değişikliklerdir. Bu değişikliklerle devlet memurlarına aday olabilmek için seçimlerden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getirilmiş; karma liste usulü⁵⁰² ve partilerin radyodan seçim propagandası yapmaları yasaklanmıştır. Tabi ki iktidar partisi açısından böyle bir yasağın olmadığı açıktır; kanunun 46. maddesinde, devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların, bu işler etrafında yapacakları konuşmalar ve yayınların seçim propagandası sayılmayacağı öngörülmüştür.⁵⁰³ Bununla, radyonun partizanlaştırılma sürecinin temelini atıldığı söylenebilir. Özellikle 1954 ve sonrasında atılan adımlarla, devlet radyosu DP’nin bir organı haline gelmiştir.⁵⁰⁴

1954 yılının ortalarında muhalefeti yıldırmaya yönelik birçok olay yaşanmıştır. 29 Nisan 1954’te başlayan, CHP’lilerin adlandırmasıyla “büyük taarruz” denilen propaganda gezileri sürecinde birçok olumsuz hadise baş gösterdi. İlk gezi Uşak’a idi ve daha Uşak’a gitmeden olaylar başladı. Ankara garında İnönü’yü destekleyen halkla polis arasında çatışma yaşandı; Uşak’ta CHP’liler DP binası önünden geçerken DP il başkanı elindeki bardağı kalabalığa fırlattı, bunun üzerine CHP’liler DP binasına saldırdı; ertesi gün de DP’liler istasyonda CHP’lilere saldırdı. Bu arbedede İnönü bir taşla başından yaralandı. Sonraki günlerde İzmir’e giden İnönü vali tarafından engellenmeye çalışıldı. İl dâhilinde siyasi partilerin kongreleri yasaklanarak İnönü’nün konuşması engellendi. Gezi sırasında meydana gelen olayların duyulmasını önlemek için sürekli yayın yasakları konuldu. Muhalefetin yanında yer alan Demokrat İzmir gazetesi de DP’lilerin saldırısından nasibini aldı. İzmir’den sonra İstanbul’a gelen İnönü’ye Yeşilköy’de bir grup saldırdı, olayların büyümesinin önüne güçlkle geçildi.⁵⁰⁵

⁵⁰¹ **Milliyet**, 13 Temmuz 1953.

⁵⁰² Bu, seçimlerde muhalefet partileri arasında işbirliği olasılığını ortadan kaldırmaya yönelik bir önlemdi.

⁵⁰³ No: 6428-30.06.1954 (RG. 07.07.1954-8748).

⁵⁰⁴ Muammer Aksoy, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, Forum Y., 1960, s. 12.

⁵⁰⁵ Eroğul, 1998, s. 225-227.

Şubatta İnönü Konya'ya bir gezi yaptı. Bu esnada yine kendini karşılamaya gelenlerle polis arasında ciddi çatışmalar yaşandı. Bir ay sonra Kayseri'ye gidişinde de İnönü valinin engellemeleriyle karşılaştı, İnönü'nün direktmeleriyle bu keyfi engeller aşılabildi ancak.⁵⁰⁶

Siyasi baskının bir başka boyutu da, muhalefete oy veren seçmenlerin ve bunların seçim bölgelerinin cezalandırılmasıdır.⁵⁰⁷ Bu durumun örnekleri şunlardır: 1953'de Abana'nın ilçe merkezi olmaktan çıkarılmasının ardından, 1954'de Adıyaman'ın Malatya'dan koparılması, yine hemen ardından Kırşehir ilinin ilçeliğe düşürülmesi.

Bütün bunlarla beraber, DP'nin iktisadi alanda,⁵⁰⁸ özellikle de tarımda⁵⁰⁹ yakaladığı başarı kitlelerin DP'ye beslediği umutların devamını ve DP'nin seçimlerden tekrar başarıyla çıkmasını sağlamıştır. DP'yi ikinci kez iktidara taşıyan genel seçimler 2 Mayıs 1954'te yapıldı. Halkın ilgisi, 1950 seçimlerinden daha da yoğun olmuş, seçimlere katılım oranı % 88. 63'ü bulmuştu. Tüm oyların % 56.61'inin alan DP (% 3'lük bir ilerlemeyle), 1950'deki büyük zaferinin ötesine geçmeyi başarabilmiştir. CHP ise % 5 civarında oy kaybederek %34.78 oranında oy almıştı. Aslında çok büyük olmayan bu oy farkı, uygulanmakta olan çoğunluk sisteminden dolayı temsil alanına yüksek oranlarda yansımıştır. Bakıldığında Meclisin neredeyse tamamı DP milletvekillerinden meydana geliyordu. Oyların %

⁵⁰⁶ Eroğul, 1998, s. 231-233.

⁵⁰⁷ Tanör , a.g.e., s. 352

⁵⁰⁸ "DP'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelir % 15 oranında artmıştır. Bu artış sonraki yıllarında da devam etmiş ve Yükselme Devri'nin tüm milli gelir artışı % 38.9 oranını bulmuştur. 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planlarının % 7'lik bir gelişme öngördüğü hatırlanırsa, 1950-54 arasında sağlanan büyüme daha iyi takdir edilebilir." Eroğul, 1998, s.140-141.

⁵⁰⁹ DP, tarımdaki gelişmeyi elde ederken şu araçlardan yararlanmıştır: "Bir kere doğrudan doğruya tarım alanını genişletmiştir... İkincisi, gizli işsiz durumunda olan fazla nüfus, belirli bir oran içinde de olsa, bu yeni çalışma alanlarında istihdam edilmiştir. Üçüncüsü, tarım kesiminde yaygın bir makineleşmeye gidilmiştir. DP, kısa bir zamanda, memleketteki traktör sayısını on misli artırmıştır. Ayrıca mibzer, biçer-döver gibi alet ve makineler de ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizması yoluyla köylüye aktarılmıştır. Dördüncüsü, ürünün nakil ve muhafazası için yeni imkanlar geliştirilmiş ve özellikle depolama alanında büyük bir hamle gerçekleştirilmiştir. Beşincisi, Ziraat Bankası kanalıyla, tarım kesiminin kredi ihtiyacı geniş ölçüde karşılanmıştır. Altıncısı tarımsal fiyatlar yükseltilerek, köye çok daha büyük miktarda para akması sağlanmıştır. Bütün bu tedbirlerin yanı sıra, doğanın yardımı ve dünya konjonktürünün uygun olması da tarımdaki gelişmeyi kamçulamıştır." Eroğul, 1998, s. 141.

35'e yaklaşan dilimini almış olan CHP'nin payına toplam 541 sandalyeden 31 tanesi düşerken, DP, 503 milletvekilliğini almıştır.⁵¹⁰

Mecliste elde edilen bu çoğunluk, Demokrat Parti'nin daha çok hırçınlaşmasına olanak sağlamıştır. DP'nin, milli iradenin yegâne temsilcisi olarak kendini görmesi, "her istediğini" yapma hakkını da kendinde bulmasını sağlamıştır. Buradaki anlayışa göre, "demokrasi, halk çoğunluğunun kayıtsız ve şartsız iradesine dayanan bir rejimdir. Halk çoğunluğunun iradesi herhangi bir yönde bir defa belirdikten sonra, artık bu iradenin karşısına çıkacak sınırlayıcı ve kayıtlayıcı hiçbir kuvvet olamaz- ve olmamalıdır da; zira, bu takdirde halk iradesinin tam olarak gerçekleşmesi engellenmiş veya geciktirilmiş olur ki bu da demokrasiye aykırı düşer."⁵¹¹ Bu zihniyetin bir yansıması olarak (zaten baskıcı bir rotaya girmiş olan) hükümet, elde ettiği çoğunluğun verdiği güvenle muhaliflerin, iktidar dışında kalan "ötekiler" in üzerindeki baskının dozajını arttırmış, anti-demokratik uygulamaları yoğunlaştırmıştır.⁵¹²

Partilerin faaliyetlerine ilişkin getirilen kısıtlamalar 1956 ve 1957 yıllarında da devam etmiştir. 1956 yılında çıkarılan bir kanunla, partilerin seçim dönemleri dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri yapmaları yasaklanmıştır.⁵¹³ 1957 yılında da muhalefet partilerinin seçimlere yönelik tasarladıkları "Güç Birliği" yasaklanmıştır.⁵¹⁴

21.06.1954'de kabul edilen 6422 sayılı kanun da kamu görevlilerine yönelik anti-demokratik düzenlemelere bir örnektir. Bu kanun ile emekli sandığında değişiklikler yapılarak, idareye re'sen emekliliğe sevk yetkisi tanınmıştır. Daha da vahimi, bu karara karşı yargı yolunun kapatılmış olmasıdır.⁵¹⁵ Bunu, kamu görevlilerine yönelik baskıların en ağırı olarak niteleyen Tanör'e göre, bu yasa

⁵¹⁰ Eroğul, 1998, s. 138-39.

⁵¹¹ Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 6. B., Ankara, AÜHFY, 1981, s. 169.

⁵¹² Burada değinmeden geçilemeyecek bir husus vardır ki, o da, çoğunlukçu yaklaşımın gerçek bir demokrasiyle bağdaşamayacağı gerçeğidir. Çoğunlukçu ve çoğulcu yaklaşımlar uzun tartışmalara konu olmuştur. Çoğunluğu elde eden grupların karşısında "ötekilerin" (muhaliflerin/azınlığın) durumunun/ haklarının ne olacağı önemli bir sorun olmuştur/ olmaktadır. Bugünün demokrasi anlayışı bakımından, bu tarz sorunların aşılmasında en etkili yaklaşımın *çoğulcu demokrasi* anlayışı olduğu şüphe götürmez bir gerçekliktir.

⁵¹³ No: 6761-27.06.1956 (RG. 27.06.1956-9346)

⁵¹⁴ Kanun metni için bkz. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, İstanbul, Milliyet Y., 1982, s. 449-50.

⁵¹⁵ No: 6422-21.06.1954

“Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay üyeleriyle Üniversite öğretim üyelerini de kapsamına aldığından adli ve akademik güvenceler de bundan etkileniyordu. Zaten yargıç güvenceleri ve bağımsızlığı yönünden zayıf olan sistem, bu gibi önlemlerle daha da yıpranacak, yargı bağımsızlığı iyice ortadan kalkacaktır.”⁵¹⁶

Burada DP iktidarının son zamanlarında yapılan bir düzenlemeye de değinmek zorundayız. Bu düzenleme, DP iktidarının sonunu hazırlayan olaylar zincirinin önemli bir halkasını oluşturan tahkikat encümeni ve ilgili kanundur. DP, 1960'lara gelindiğinde baskının dozunu iyice arttırmış, muhalefetin üzerine daha sert gitmeye başlamıştı. Bu gergin atmosfer içinde, aşağıda anlatılacağı gibi, bir tahkikat encümeni oluşturulması, ardından da bu encümene büyük yetkiler tanıyan bir kanun çıkarılması ile, bir anlamda, 27 Mayıs'a giden yolda kapılar iyice aralanmış oldu.

Demokrat Partililerin, muhalefetin yasal sınırları çiğnediği yönündeki iddialarını soruşturmak üzere, 18 Nisan'da, bütün üyeleri DP milletvekili olan, Meclis Tahkikat Encümeni oluşturuldu. Encümene meclis ve mahkemelerin yetkilerini aşan “olağanüstü” yetkiler tanınmıştı; bu durumun kendisi anayasanın ihlali anlamına gelmekteydi.⁵¹⁷ İnönü bu durum karşısındaki tepkisini mecliste yaptığı konuşmada, şu sözlerle göstermiştir: “Bir insan, hem davacı, aynı zamanda hükümcü, aynı zamanda tatbikatçı olamaz (...) Bu teşkil edilen encümenin bir karakteri vardır: Bu encümen, Hükümetin üstünde, Büyük Millet Meclisinin üstünde, bir baskı rejiminin bünyesi olacaktır.”⁵¹⁸

Basın alanında adli ve idari mevzuatın nasıl uygulandığını, uygulanıp uygulanmadığını araştırma, her türlü siyasal hareket ve faaliyeti durdurma türündeki yetkileri kuşanan komisyon, işi meclisin tahkikat kararıyla ilgili görüşmelerinin yayımını yasaklamaya kadar götürdü.⁵¹⁹ Ne var ki bunlarla yetinmeyen DP'liler bir adım daha ileri giderek 27 Nisan günü “TBMM Tahkikat Encümenlerinin Vazife Selahiyetleri Hakkında Kanun”u çıkardı.⁵²⁰ Eroğul, bu kanunu “DP diktatoryasına hukuki zemin oluşturmak amacıyla çıkarılan tam bir baskı fermanı” olarak

⁵¹⁶ Tanör, a.g.e., s. 355

⁵¹⁷ Ahmad, a.g.e., s. 79.

⁵¹⁸ Ş.Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali**, 7. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s. 294.

⁵¹⁹ Tanör, a.g.e., s. 353

⁵²⁰ No: 7468-27.04.1960 (RG. 28.04.1960-10491)

nitelendirmektedir.⁵²¹ Yasanın birkaç maddesini bile incelemek eleştirilerin haklılığını anlamak için yeterlidir.⁵²² Ciddi bir baskı rejimi öngören bu yasaya karşı tepkilerin çığ gibi büyümesi gecikmedi.⁵²³ Sonuçta, 27 Mayıs'ta asker sokağa indi ve Demokrat Parti'nin iktidarına son verdi.

27 Mayıs askeri müdahalesi su yüzünde olan ve olmayan birçok sebebin neticesidir. Aslında yukarıdaki bölümde anlattıklarımızla 27 Mayıs'ın meydana geliş sebeplerini ortaya koymuş olduk. İlk bakışta fark edilen ve asli sebepler olarak ortaya konulan nedenler, anti-demokratik bir siyasal- hukuksal düzen ve baskıcı- otoriter bir

⁵²¹ Eroğul, 1998, s. 236-237. Benzer bir görüş için bkz. Tanör, a.g.e., s. 353-354; Başgil'e göre, Solcuların faaliyetleri ve muhalefetin devamlı tahrikleri de hükümetin çalışmalarını aksatıyordu. Bu aksaklık nedeniyle ortaya çıkan karışıklığa son vermek üzere bu tedbirler alınmıştır. Bkz. Başgil, s. 118-119.

⁵²² Madde 1- "Türkiye Büyük Millet Meclisi encümenleri ve naip olarak vazifelendirecekleri Tali Encümenler; Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu, Basın Kanunu ile diğer kanunlarda Cumhuriyet Savcısı'na, sorgu hakimine, sulh hakimine ve askeri adli amirlere tanınmış olan bilcümle hak ve selahiyetleri haizdir."

Madde 2- "Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat Encümenleri: a) Tahkikatın selametle cereyanını temin maksadı ile her türlü neşriyatın yasak edilmesine; b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayrimevkutenin tabı veya tevziinin menine; c) Mevkute veya gayrimevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına; ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sübut vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına; d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetleri hakkında tedbir ve karar almaya; e) Tahkikatın selametle intacı için lüzumlu göreceği bilcümle tedbir veya kararları ittihaz etmeye ve Hükümetin bütün vasıtalarından istifade etmeye selahiyetlidir."

Madde 3- "Türkiye Büyük Millet Meclisi Encümenlerince ittihaz olunan tedbir veya kararlara her ne suretle olursa olsun muhalefet edenler bir seneden üç seneye kadar ağır hapis cezası ile cezalandırılırlar." Bunların yanısıra, 5. Maddeye göre, tahkikat gizli yapılacaktır, 9. Maddeye göre de karar ve tedbirler kesin olup bunlara karşı itirazda bulunulamayacaktır.

⁵²³ İlk önce 28 Nisan'da, İstanbul Üniversitesi öğrencileri eyleme başladı. Çok sayıda öğrenci "Menderes istifa", "kahrolsun diktatörler" biçiminde sloganlarla sokakları doldurdu. 29 Nisan'da da Ankara'da öğrenciler sokaklara döküldü; yine iktidara tepki büyüktü. Fakat muhalefeti sertlikle bastırma kararlılığını açıkça ortaya koyan hükümet tepkilere kulaklarını kapamıştı. Olayların büyümesinin ardından hükümet çareyi sıkıyönetim ilan etmekte bulmuştu. Menderes, 29 Nisan akşamı radyoda yaptığı konuşmada "bunlar nizam ve devlete karşı gelmenin ne demek olduğunu anlamakta gecikmeyeceklerdir. Bunlar zavallı başlarını nizamın sarsılmaz kayalarına vurarak kendilerine gelecekler ve korkarım ki, o zaman bu bedbahtlar biraz geç kalmış olacaklardır" demekten sakınmamıştır (Eroğul, 1998, s. 239). Bu olaylardan kısa bir süre sonra, 3 Mayıs'ta izne ayrılan Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, Milli Savunma Bakanı'na çok önemli bir mektup gönderdi. Bir takım ikazları içeren bu mektupta, cumhurbaşkanının istifası, hükümetin değişmesi, antidemokratik düzenlemelerin ortadan kaldırılması gibi istekler yer alıyordu. Bu istekler hükümet tarafından dikkate alınmadı. 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay meydanında dev bir gösteri yapıldı, daha sonra, 21 Mayıs günü Harbiyeli öğrenciler sokağa çıktı. "Artık ordu da açıkça göstericilerin safına katılmıştı. İnönü'nün dediği gibi, elde ordu bile olmadan nasıl olur da bir baskı rejimi kurmaya kalkışılabilir? Fakat Menderes artık hiçbir şey anlayabilecek durumda değildi." (Eroğul, 1998, s. 242). DP grubu içinde gidişatın vahametini anlayanlara da aldırmanın Menderes 25 Mayıs'ta Eskişehir gezisine çıktı. Fakat Eskişehir havaalanına inen Menderes burada askerlerin büyük bir "hakaret"i ile karşılaştı. Saygı duruşunda bulunan subaylar Menderes aralarına geldiğinde, aniden "geriye dön" emriyle sırtlarını başbakana döndüler. Bu, belki de, iplerin tam olarak koptuğu andı. Zaten, ertesi gün için darbe planlanmıştı; fakat bir takım aksaklıklar tarihin 27 Mayıs'a kaymasına neden oldu (Eroğul, 1998., s. 243).

yönetimin kurulmuş olması, rejimin temel nitelikleri ve Atatürk ilkelerinden sapılmış olması, toplumun birbirine düşman bir biçimde kutuplaşması ve bunun neticesinde ortamın terörize olmasıdır. Biraz daha geride duran nedenlerse, eski egemen güçlerin, iktidarlarıyla birlikte, imtiyazlarını ve itibarlarını da kaybetmiş olmalarıdır.

Demokrat Parti, yukarıda açıklandığı gibi, iktidarının ilk yıllarından başlayarak, kendinden ümit edilen demokratikleşmeyi gerçekleştirmek yerine demokrasiyi dışlayan baskıcı bir rejim kurmaya çalışmıştır. Ülkeyi bir yandan emperyalizmin uydusu haline getirmiş⁵²⁴ diğer yandan içeride halk güçlerini dışlayan, onları baskılayan iktisadi-siyasi bir düzen oluşturmuştur. Özellikle 1954'ten sonraki süreçte iyice aymazlaşmaya başlayan DP yönetimi, tüm muhalif sesleri bastırmaya, kendi dışındaki siyasal güçleri sindirmeye yönelmiştir. Başta CHP olmak üzere siyasal partilerin yaşam olanakları ellerinden alınmaya çalışılmış (Millet Partisi alelade bir dernek gibi kapatılmış, güç birlikleri yasaklanmış vs.), üniversiteler, sivil toplum kurumları ve basın iktidarın eylemlerinin destekçisi olmadıkları ölçüde cezalandırılmıştır. Örneğin, çeşitli kanuni düzenlemelerle (6334, 6337, 6732, 6733 sayılı yasalar gibi) basının temel işlevlerini yerine getirme olanakları yok edilmiş, bilimsel bilginin üretim merkezleri olması gereken üniversitelerin Türkiye'nin siyasal-toplumsal düzenine ilişkin (eleştirel) görüşler üretmeleri engellenmeye çalışılmış,⁵²⁵ yargı örgütü üzerinde baskı kurulmuş, hükümetin keyfi takdirine göre tasfiyeler yapılmış,⁵²⁶ işçi sendikalarının üzerine gidilmiş, çeşitli sendika birlikleri, konfederasyonları kapatılmış,⁵²⁷ en sonunda da tahkikat komisyonu kurularak muhalefetin “canına” tamamen kastedilmiştir.⁵²⁸

⁵²⁴ Özellikle bkz. Eroğul, 1998, s. 261- 70.

⁵²⁵ Örneğin, Aralık 1956'da, SBF Dekanı T. Feyzioğlu, ders yılı açılış konuşmasında “nabza göre şerbet vermeyin” demesi hükümet tarafından siyaset yapmak olarak yorumlanmış ve Feyzioğlu bakanlık emrine alınmıştır. Bunun üzerine protestolar yükselmiş ve bazı öğretim elemanları görevlerinden istifa etmiştir: Bkz. Eroğul, 1998, s. 189-90.

⁵²⁶ Örneğin, “3 Mayıs'ta adalet bakanlığının bir kararıyla, on altı yargıç emekliye sevk edildi. İkiisi daire başkanı olmak üzere, bunları üçü Yargıtay üyesi idi (...) 12 Haziran 1956'da, yedi yargıç daha emekliye sevk edildi. Yargıtay başkanı, Yargıtay birinci ve ikinci daire başkanları, cumhuriyet başsavcısı bunların içindeydi. Diğerleri de Yargıtay üyesiydiler.” Eroğul, 1998, s. 187-88.

⁵²⁷ Eroğul, 1998, s. 190.

⁵²⁸ Genel olarak muhalefete yönelen baskıdan en büyük payı alan kesimlerin başında “kömünist” çevrelerin olduğunu söylemeliyiz. “13 Ocak 1951'den itibaren başlayarak' komünistler' onar, yirmişer, hatta ellişer kişilik gruplar halinde tutuklanıyorlar. Yaratılan heyecanı sömüren DP Hükümeti, bu arada, yeni baskı kanunları çıkarmak için hummalı bir faaliyet içine giriyordu. Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirecek olan 'Demokrasiyi Koruma Kanun Tasarısı', ilk tutuklamalardan on üç gün sonra adalet komisyonuna veriliyor. Tasarının konuşulması sırasında

Bu sıralanan sebeplerden belki daha da önemli olansa eski egemen güçlerin mevcut durumu, içinde bulundukları şartlardı. Yükselen burjuvazi (toprak ağası-ticaret burjuvazisi ittifakı), cumhuriyeti kuran (ve bir anlamda kendini cumhuriyetin sahibi gören) güçlere tavır almış, onlara ait imtiyazlara son vermiş, güç ve itibar kaybına uğratmıştı. Bu “kabul edilmesi zor bir durum” idi. İşte hem siyasal rejimin gittiği yola duyulan tepki hem de kişisel- toplumsal konumlarının kötü gidişatı askeri elite, 27 Mayıs’ın zorunlu olduğu fikrini doğurmuştur. Soysal’ın da belirttiği gibi, dış görünüş itibarıyla 27 Mayıs’ı yaratan olaylar zinciri çok açık; fakat gerçekte “daha derin bir anlamı var 27 Mayıs’ın. Çok partili siyasal hayat ve hele 4 Mayıs 1950’deki iktidar değişikliği, daha önceki dönemlerin en ağır basan gücü durumundaki askeri ve sivil bürokrasiden gelme tabakayı ikinci plana itmiş, hatta ‘bağlı’ duruma getirmişti. Tanzimat’tan beri bütün yenileşme hareketlerine öncülük eden bu tabaka, bir anlamda kendi başlatmış sayılabileceği genel oy ve çok partili siyasal hayat evrimleri sonunda, toplumdaki iktidarı elinden kaçırmaktadır. Evrime öncülük edenler, çok partili siyasal hayatın da bu yenileşme değerlerine uygun olarak sürüp gideceğini (...) ummuşlardı. Oysa bir süre kurulmuş gibi gözüken bürokrasi-burjuvazi dengesi çabuk bozulmakta, dolaylı yollardan tutucu güçlerin desteğini de kazanmış olan burjuvazi yanı ağır basmaktadır. Bir bakıma, 27 Mayıs, bu ağır basışa karşı askeri ve sivil bürokrasinin tepkisi sayılabilir.”⁵²⁹

Bu bölümü sonlandırmadan, fazla tekrara düşmemeye çalışarak, önemli bulduğumuz birkaç belirlemenin altını çizmek gerektiğini düşünmekteyiz. İlk, DP’nin tabandan tavana doğru yükselen bir hareket olmadığını görmekteyiz. DP’yi kuranların bir kısmı iktisaden egemen olan “yeni yetişen” zenginler “sınıfı”, diğer kısmı da yönetici sınıfın içinden gelen fakat çıkarları farklılaşmış kesim idi. Bu durumu DP’nin önemli isimlerinden biri olan Samet Ağaoğlu’da “Demokrat partiye kadar partileri kuran da kurduran da asker ve sivil yönetici kadrodur (...) DP’yi kuran yine bunlardır, fakat kurduran halktır”⁵³⁰ sözleriyle ortaya koymaktadır. Biz, bu noktayı, “kurduran halk”tır nitelemesini şu şekilde yorumluyoruz: Halk “felaket

bazı milletvekilleri ölçüyü öylesine kaçırıyorlar ki, komünistler için ölüm cezasını isteyenler bile ortaya çıkıyor... Bu manzara, Demokrat Parti’nin Türkiye’de yerleştirmek istediği demokrasinin nasıl bir demokrasi olduğunu bütün çıplaklığı ile gözler önüne seriyordu.” Eroğul, 1998, s. 106.

⁵²⁹ Soysal, a.g.e., s. 44.

⁵³⁰ Samet Ağaoğlu, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972, s. 46.

koşulları” altında yaşıyordu. Halkın payına düşen büyük bir yoksulluk, horgörülme ve baskı idi. “Birileri” bu durumu değiştirmek için harekete geçmese, halkın kendisi harekete geçebilirdi.⁵³¹ Halk, bilinçsiz ve örgütsüz bir vaziyet içinde olsa da, ayağa kalkması ihtimal dâhilindeydi. Durum bu şekilde olunca, birileri harekete geçti ve DP kuruldu.

İkincisi, halk, daha önce olduğu gibi, DP döneminde de büyük oranda bir seyirciydi, aktif bir özne değildi. Yani halk, siyasal sistemi belirleyen/değiştiren/dönüştüren bir özne olmaktan ziyade, dışarıdan belirlenen, sürekli üzerinde tasarruf yapılan bir nesne konumunda olmuştur. Kuşkusuz, bu durumun aşıldığı anlar olmuştur; fakat bizim işaret etmeye çalıştığımız, Avrupa’da yaşanan süreçten farklı olarak, bizim topraklarımızda sosyal ve siyasal yapının “kitlelerin eseri” olmayışıdır. Böyle olunca da yukarıdan, “armağan edilmiş” olan şeyler, bir süre sonra kolaylıkla geri alınabiliyordu: Meclis kapatılabiliyor, Anayasa askıya alınabiliyor, hak ve özgürlüklerin kullanımı durdurulabiliyor vs.

Üçüncüsü, halk, CHP’nin karşısında kim muhalefet yaparsa ona koşacak durumdaydı. Egemen güçler bunun farkındaydı; halkın “yanlış” yere koşması engellenmeliydi. Yapılacak şey, artık iç ve dış koşullar da dayattığına göre, bir muhalefet partisi yaratmaktı. Böylece yönetici kesim içinden bir grup, içinden çıktığı kesimden icazet alarak muhalefete geçmiştir. Denilebilir ki bir anlamda, DP’nin ebeliğini CHP üstlenmiştir.

Son olarak, DP’nin iktidara gelişi ile ilk başlarda çeşitli alanlarda olumlu bir hava yaşanmaya başlamış; fakat bir süre sonra bu hava tersine dönmüş ve birçok kesim aleyhine olan düzenlemelere girişilmiştir. “Eski” egemen güçler ve özellikle de askerler imtiyazlarının ve itibarlarının eritildiğini görmekte ve bu durum karşısında tepki biriktirmekteydiler. Ülkenin dar boğaza girmiş olması, halkın şikâyetlerinin artması, muhalefet üzerinde baskıların yoğunlaşması vs. ordunun

⁵³¹ Bu durumu Ağaoğlu’nun kendisi de dile getirmektedir: “Halka gelince, köylerden şehirlere ve hükümet merkezine kadar tek parti yönetiminin değişmez yüzlerinden, bunların ceberut tutumlarından bıkmış usanmıştı. Bu ruhi bıkkınlık ekonomik zorluklarla on misli artıyor, halk bu zorlukları kaldıracak yeni insanları özlüyordu. Asker- sivil bürokrasi bu özleyişi görmüş, kendi bıkkınlık sebepleriyle halkın bıkkınlık sebeplerini birleştirmekten başka çıkar yol kalmadığını kavramıştı. O halde tasfiyeye yine kendisi, ama bu sefer halkla elele vererek başhyacak(tı)... Böyle yapmadığı takdirde açıkça görüyordu ki bu temizliğe halk girişebilir, bu ise yalnız tek parti yöneticilerini değil, bütün asker-sivil bürokrasiyi toptan yıkarak yerine bir sınıf hakimiyetinin gelip oturmasına yol açabilirdi.” Ağaoğlu, a.g.e., s. 47.

harekete geçmesini “zorluyordu”. “Şartlar tamam olunca”, 27 Mayıs 1960’da ordu harekete geçti ve büyük umutlarla başlayan Demokrat Parti dönemi sona erdi.

3.3. DP İktidarında Nusayrilerin Siyasal Tutumu

Tek partili düzenden çok partiliğe geçişle birlikte başta resmi ve “gayri resmi” azınlıklar olmak üzere birçok toplumsal kesim önceki dönem ve onun yürütücüsü (baş aktörü) Cumhuriyet Halk Partisi’ne tepkilerini Demokrat Parti’ye yönelerek göstermişlerdir. Yukarıda anlatıldığı gibi tek parti döneminde izlenen siyaset, homojen bir ulus yaratma gayreti, rejimin otoriter niteliği, II. Dünya Savaşı’nın yarattığı zorlayıcı koşullarla beraber DP’nin liberal söylemi, toplumsal refaha ve ekonomik kalkınmaya yönelik vaatleri tek parti cenderesi altında sıkışan geniş kitleleri DP’ye teveccüh göstermeye sevk etti. Varlık Vergisi gibi büyük bir haksızlığa maruz kalmanın sıcak etkisiyle de CHP’ye iyice tepkili olan gayrimüslimler DP’yi bir kurtarıcı gibi görmüş, uzun süre devam edecek bir sempati beslemişlerdir. Örneğin, “1946 seçimlerinde DP’den İstanbul milletvekili seçilen Yahudi asıllı avukat Salamon Adato, bu başarısını 1950 seçimlerinde de tekrarlayacak ve tekrar meclise girecekti. Daha ileriki yıllarda Rum ve Ermeni cemaatlerini temsilen DP’den aday olanlar da milletvekili seçileceklerdi.”⁵³²

Genel Alevi kitesinin (Türk, Kürt, Zaza ve Arap Aleviler) de bu süreçte DP’ye yönelimlerini görmekteyiz. Büyük ve etkili Alevi ailelerden şahısların DP listelerinden parlamenter yarışa dahil oldukları bilinmektedir.⁵³³ Alevilerin yoğun yaşadığı Tunceli, Çorum, Sivas, Adana, Mersin, Erzincan gibi şehirlerde özellikle 1950 ve 1954 seçimlerinde hatırı sayılır oranlarda milletvekillikleri kazanarak güç elde ettiği görülmektedir. DP’nin elde ettiği başarı ve olumlu imaj ikinci iktidar dönemi ve sonrasında -özellikle de 1957 seçimlerini takiben- zedelenmeye başlamıştır. Aleviler açısından DP’nin İslami söylemde yoğunlaşması ve tarikatlarla

⁵³² Rifat N. Bali, “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti”, **Toplumsal Tarih**, 2004, S:122, s. 14.

⁵³³ Alevi-Bektaşiler içinde en etkili ailelerin başında yer alan Ulusoy ailesinden Yusuf Ulusoy DP milletvekili olması, Alevi dedesi Hüseyin Doğan’ın DP’den aday olması bu durumun örneklerindendir.

girilen ilişki belki de yeniden kurulan otoriter rejim yapısından daha tehlikeli addedilmiştir.⁵³⁴

Arap Alevilerin DP'ye yönelimini yaptığımız alan araştırması sonuçlarından tespit edebilmekteyiz. Aşağıda detaylandıracağımız gibi, Arap Alevilerin çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte DP'ye sempati ve yakınlık gösterdikleri tespit edilebilir. Arap Alevilerin yaşadığı Hatay, Adana ve Mersin illerindeki seçim sonuçları da mülakatlardan elde ettiğimiz bilgileri doğrular niteliktedir. Her ne kadar 1950-1960 arası seçim sonuçlarını sandık bazında inceleme olanağı olmasa da -ki bunu yapabilseydik, Arap-Alevilerin yoğun olarak bulunduğu mahallelerdeki oy oranlarından parti eğilimini daha net verilere dayandırabilirdik- il genelindeki sonuçlar, seçilen milletvekilleri genel bir bilgi vermektedir. 1950 seçimlerinde Adana (11) ve Mersin (7) illerindeki milletvekilliklerinin tamamı DP'ye gitmiştir. Arap Alevilerin en yoğun yaşadığı il olan Hatay'da ise (toplamdaki 6 milletvekilliğini

⁵³⁴ “1946 seçimlerinde DP'ye şüphe ile yaklaşan Türk ve Kürt alevileri, daha sonra 1954 ve 1957 seçimlerinde yoğunlukla DP'yi desteklemişlerdir. Elbette farklı sosyo-ekonomik koşullar nedeniyle DP'ye yönelmişlerdir...DP ilk yıllarda dini duyguları fazla kullanmadı. Dersim, Adana, Amasya, Çorum, Erzincan, Antep, Mersin, Tokat, Muş, Elazığ, Antalya gibi alevi toplulukların yoğun yaşadığı bölgelerde, DP tam 81 milletvekili çıkarmıştır. Sadece Dersim'de iki dönem DP iki milletvekili çıkarmıştır...1954 seçimlerinde DP'nin alevi bölgelerinde daha fazla oy aldığını görmekteyiz. Adana, Amasya, Antalya, Bingöl, Çankiri, Çorum, Elazığ, Erzincan, Antep, Hatay, Mersin, Maraş, Kars, Sivas, Tokat, DERSİM, Yozgat gibi Kürt ve Türkmen alevilerinin yoğun yaşadığı bölgelerde tam 131 milletvekili çıkarmıştır.. 1950 ve 1954 seçimlerinde alevilerin DP'yi desteklemesi görülmesi gereken ve inkar edilmeyen bir gerçektir. Alevilerin DP'den desteğini çekmeleri 1954 seçimlerinden sonra başlamıştır. DP'nin özellikle 1957 seçimlerine doğru “her köye bir cami kurma” propagandası etkili olmuştur. Ayrıca Adnan Menderes'in seçim mitinglerinde “müslüman Başbakan” olarak tanıtılması, Menderes'in de seçim sürecindeki nutuklarında Allahın adını ağızda düşürmemesi ve DP'nin Nurcularla yaptığı ittifak gibi nedenler önemli rol oynamıştır. Bütün bunlar alevi toplulukları arasında hoş karşılanmamış ve bir tepkiye neden olmuştur. Özellikle Nurcu hareketin DP'yi destekleme çağrıları alevileri ürkütmüştür. 1957 seçimlerini incelediğimizde DP'nin 1954 yılında Alevi bölgelerinde çıkardığı toplam 131 milletvekili sayısı düşerek, 75 milletvekili ile kalmıştır.” Sedat Gezgin, “Alevilik, Siyaset ve Sol”, http://www.gomanweb.com/2010_Klasoru/Agustos/15Agustos/Ekhaberler/dersim_ve_alevilik-14.htm (E.T. 06.06.2011) Massicard'a göre de, “1950'deki ilk çokpartili seçimde Alevilerin çoğunlukla DP'ye (Demokrat Parti) destek verdiklerini gösteren birçok işaret bulunmaktadır. Hiç kuşkusuz DP'nin dile getirdiği kırsal temalardan etkilenmişlerdi; ilk zamanlarda mezhep aidiyeti muhtemelen oy vermede belirleyici bir etken olmamıştı...Daha sonraki evrede sağcı kuruluşlar açıkça Sünni yanlısı söylemleri benimser ve tarikatlara göz kırpmaya başlarlar; bu durum, 1957 seçimlerinden itibaren bazı Alevi seçmenlerin niye DP'den uzaklaşmalarını açıklayabilir.” Massicard, a.g.e., s. 54. Benzer yönde bir yaklaşım için bkz. Harald Schüller, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi: Particilik Hemşericilik Alevilik**, çev. Y. Tombul, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 161-163; Ayrıca bkz. A. Rıza Aydın “Alevilerin Partilerle Muhabbeti Üzerine”, http://www.gomanweb.net/index.php?option=com_content&view=article&id=8466:a-rza-aydin-alevilerin-partilerle-muhabbeti-uezerine&catid=1:son-haberler&Itemid=124 (E.T. 06.06. 2011); “Cumhuriyet Döneminde Alevilik”, http://gurpinarcemevi.net/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=199 (E.T. 23.05.2012).

olarak) yarışı CHP kazanmıştır. Bunun da nedeni burada Arap Alevi kitlesinin siyasal tercihlerini belirleyen ileri gelen ailelerin henüz DP'ye geçmemiş olmasıdır. 1954 seçimlerindeyse Hatay'daki Arap Alevilerin önde gelen ismi Abdullah Cilli'nin CHP'den DP'ye geçmesiyle DP Hatay'daki 8 milletvekilliğinin bütününe alarak zaferini Alevi oyları sayesinde ilan edebilmiştir. Aynı seçimde DP, Adana (13) ve Mersin (8) illerindeki milletvekilliklerinin de tamamını kazanmayı başarmıştır. 1957 seçim sonuçları DP iktidarının genel olarak Aleviler açısından cazibesini yitirmeye başladığını gösterdiği gibi özelde Arap Aleviler arasında yarattığı olumlu havanın da dağılmaya başladığına delalet etmektedir. 1957'de Hatay'daki kanaat önderlerinin tekrar CHP'ye yönelmesiyle şehirdeki tüm milletvekillikleri (9) CHP'ye gitmiştir. Benzer biçimde Adana'daki tüm milletvekillikler (16) de CHP tarafından elde edilmiştir. Bir tek Mersin'de sonuçlar DP lehine olmuş, 9 milletvekilliğini DP almayı başaramamıştır.⁵³⁵ Bu istatistiki bilgileri aktardıktan sonra alan araştırmamız sonucu elde edilen verilerin incelenmesine geçebiliriz.

Tek parti dönemine ilişkin olumlu bir çerçeve çizen az sayıdaki görüşmeciden biri olan Şefik o dönemdeki devletçilik politikasının olumlu yönleri bulunduğunu, tek parti de olsa o zamanki vekillerin nitelikli olduğunu fakat ülkenin içinde bulunduğu kötü koşulların İnönü'yü bazı uygulamalara zorladığını, bunların neticesinde de halkın tepki gösterdiğini ifade etti:

Devletçilik vardı. Halk partisi tek partiydi... Adam seçilmiş insan koyuyor... Şimdi durum nasıl oldu, Şimdi harp zamanında milleti aç bıraktı, karneye bağladı, naftalin ekmek yedirdi, ondan [bu sebeplerden] millet bıktı ondan. Zaten birisi İnönü'ye dedi, bizi aç bıraktın, naftalin ekmek yedirdin... İnönü ona seni aç bıraktım ama babasız bırakmadım, dedi. Sonra varlık vergisi çıkardı, fakir fukaraya dokunmadı, ama buradaki gayrimüslimlerin anasını b... Zaten bende [Arap-Alevilerde] bir şey yok, ne alacak ama zenginlerden aldı...Menderes'ten önce dağlara yazılırdı, önce vatan. Menderes geldikten sonra artık Türkiye yozlaştı. Neden diyeceksin,

⁵³⁵ **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TÜİK, Ankara, 2008, s. 8-10.

adam Amerika'ya kucak açtı. İncirliği Amerika'ya verdi. Türkiye'nin kapılarını açtı... Buradaki Arap Aleviler için değişen bir şey yok... Samandağlılar sera altı sebze yetiştirmeyi öğrendiler. Buradaki köylüler pamuğa gidiyor, Adana'yı topluyor, Adana kıraç, sulama değil, onu topluyorlar, dönüyorlar Amik ovasını topluyorlar, işte zenginlik oradan, Menderes döneminde başladı bu [süreç].
(Şefik, E., D.T. 1927, İlkokul terk, Antakya)

Görüşmeci burada, siyasal olarak Araplar açısından çok bir şeyin değişmediğini, yalnızca Arapların ekonomik-sosyal yönden değişiminin bu sürece denk geldiğini ifade etmeye çalıştı.

1950 senesinden bugüne kadar, 59 sene oldu, Menderes'ten bugüne kadar kim geldiyse Türkiye'nin üzerine etti. Değişen bir şey yok bizim (Arap Aleviler) için. herkes kendi işinde gücünde... kimseden bir hayır beklediğimiz yok! (Alevilerin o dönem sağ partilere destekleri sorulduğunda) Yok yok, hep sağ partiyi desteklemedik biz. Cilli ailesine ben oy vermedim açıkçası, ben hayatımda kolay kolay sağa oy vermedim, benim gibi çok var sağa vermeyen... Şimdi seçim olsa yine biz halk partisine vereceğiz. (Şefik, E., D.T. 1927, İlkokul terk, Antakya)

Uzun yıllar hem muhtarlık hem belde başkanlığı yapmış olan ve sağ partileri desteklediğini belirten görüşmeci, Alevilerin çeşitli dönemlerde değişik nedenlerden ötürü farklı siyasal eğilimleri olsa da önemli bir CHP destekçiliğinin halen devam ettiğini ifade etti.

Alevilerin çoğu Halk Partisi'ni destekler. Ekseriyetle, ama bir kısmı var dağılmış... Ama yüzde elliden fazla Halk Partili şimdiye kadar... Neymiş Atatürkçüymüş, bu, bu. Yani bizim Atatürk sevgimiz var, doğrusu; yalan yok... Hürmet etti, Alevi-Sünni bırakmadı, herkesi Türk vatandaşı olarak kabul ediyor. Bu iyi oldu, değil mi! Aleviler, Halk Partisi'nden sonra (DP'nin kurulmasından sonra demek istiyor)

Demokrat Parti'yle beraber oldu. Abdullah Cilli Demokrat Parti'ye geçti, halk Demokrat Partili oldu...Kardeşim, Cilli nereye dönerse halk dönerdi arkasına. Eskiden Alevilerin hepsi cahildi. Şimdiki gibi değil. Birisi lider, diğerleri bir şey bilmez ama şimdi hepsi doktor, hepsi avukat hepsi ... Halk Cillilerle beraber yürüdü, Abdullah Cilli bizim Hatay'da Hatay hükümetiydi istese... ne isterse elindeydi... Ama şimdi eskisi gibi değil, herkes kendi kendine çalışıyor, kendini temsil ediyor. (Selim, E., D.T. 1929, İlkokul, Hatay)

Abdullah Cilli'nin DP'den aday olarak seçilmesini sorduğumda, yukarıda bahsettiğim durumlara ek olarak, önemli bir aileden Arap bir adayın çıkmış olması neticesinde onun desteklendiğini ifade etti. Ama "topluma bir hayrı(nın) da dokunmadı"ğını belirtti. Diğer bir görüşmeci olan Sırrı (D. T. 1950, E., Üniversite, Antakya) da araya girerek, "toplumsal açıdan bir şey" yapmamasına rağmen, bu kadar uzun süre seçilmesinde, toplumun kendinden birini mecliste görme isteğinin yanı sıra, "bireysel işleri çok iyi yapabilmesi"nin, yani kendisine başvuran insanların işlerini halletmek için uğraşmasının etkili olduğunu ifade etti. Fakat asli sebeplerin başında Aleviliğin yer aldığı, Cilli'nin bundan kaynaklı oy alabildiği de açıklandı.

Cilli ailesi Hatay'ın Türkiye'ye katılımında önemli rol ifa etmiş büyük bir aile. Bu ailenin mensupları çeşitli dönemler mecliste ve yerel idarede görev almışlardır. Yusuf İzzettin Cilli Hatay Devleti döneminde milletvekilliği yapmış. İlhaktan sonra da bir dönem CHP milletvekili olmuştur. Diğer önemli bir isimse TBMM'nin en uzun dönem görev yapan vekillerinden biri olan Abdullah Cilli'dir. Abdullah Cilli'nin yakın akrabası ve 1970'li yıllardan itibaren sürekli yanında bulunan ve Adalet Partisi'nin lokal düzeyde yöneticiliğini yapmış olan görüşmeci Tarık, Abdullah Cilli'nin ilk önce Halk Partisi'nde yer aldığını, 1954 seçimlerindeyse Demokrat Parti'den vekil olduğunu, 1957'de ise İzzettin Cilli'nin CHP'den milletvekili olup Abdullah Cilli'nin Samandağ belediye başkanı olduğunu anlattı:

Türkiye'ye katıldıktan sonra Zeynel Abidin Samandağ belediye başkanlığı yapıyor. Kendisi Fransa'dan geldi... 5-6 yıl Fransızca öğretmenliği yaptı, Türkiye zamanında. Belediye başkanlığını 2 sefer yaptı. Aralıklı iki dönem. İzzettin Bey Ankara'da ayağı alçıdayken CHP'den kazandı. Menderes Hatay'da kaybetti. 7-0 gitti. 7 milletvekili İnönü'nün oldu.⁵³⁶ 1957 yılı. Seçimi kazanmış Selahattin amcam, ama Abdullah amcam politikasız, mevkisiz durmaz, kanında var. Geldi hemen abisini indirdi, kendisi belediye başkanı oldu. Darbede bu sefer Samandağ belediye başkanıydı. Abisi (İzzettin) CHP milletvekiliydi. İzzettin Bey hep ata binerdi. Çiftliğine giderken düştü, kırıldı ayağı. Ankara Numune'de yatıyor. Hastaneden müracaat ediyor CHP'ye. CHP Hatay listesine koyuyor. Öteki Mehmet Ali amcam biniyor geliyor buraya. Buranın yarısını aldı amcam. Doktor Mehmet Ali amcam Abdullah Bey'e karşı çalıştı. Babam Abdullah amcamla beraberdi, kardeşlerine karşı. Düştü Abdullah Bey, öteki milletvekili oldu. Geldi, Selahattin'i indirdi, kendisi oturdu yerine.⁵³⁷

İsmet İnönü Ankara'ya milletvekili gitsin diye partisinin adamını gönderiyor. Selahattin Cilli'yi arıyor. Soruyorlar, niye arıyorsun? İşte Ankara'ya gidecek. O gidemez diyorlar, Abdullah Cilli'nin gitmesi lazım. Abdullah Bey gene kardeşinin yerini alıyor yani. 1946'da CHP milletvekili olarak gidiyor, partinin talebiyle aday koyuyorlar. Birileri iddia eder biz gittik diye. Ama bilmiyorum. İkinci defa da 1950'de gene CHP'den gidiyor. Celal Bayar geliyor buraya, İbrahim Güneş adında biri, Cami imamı, bizi bu Cillilerden kurtar diyor. Niye kurtarayım diyor... Ondan sonra baskı yapıyor

⁵³⁶ Milletvekili sayısı doğru hatırlanmamıştır. 1957'de Hatay'ın 7 değil, 9 milletvekili vardır, tamamını CHP almıştır.

⁵³⁷ Samandağ Belediyesinin verileri incelendiğinde, Y. İzzettin Cilli'nin, 1939-1942, 1946-1950, 1950-1954 yılları arasında 3 dönem, Zeynel Abidin Cilli'nin, 1950-1954 yılları arasında bir dönem, Abdullah Cilli'nin de 1957-1960 yılları arasında bir dönem belediye başkanlığı yaptığı anlaşılmaktadır. Bkz. **Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı** <http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf> (E.T. 15.06. 2012). Meclis albümü incelendiğinde İzzettin Cilli'nin de 1957-1960 arasında CHP milletvekili olarak mecliste bulunduğu görülmektedir: **TBMM Albümü (1920-2010)**, C: 2, ed: S. Yıldırım- B. K. Zeynel, 2. B., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Y., Ankara, 2010, s. 718.

Celal Bayar adamlarıyla, çeşitli girişimlerle, bizi kazanmak için. Neticede de bizimkileri kazanıyor ve partiyi kurduruyor. İkna ediyor, CHP'den koparıyor ve kendine geçiriyor. Buraya aslında partiyi kurmaya geliyor. Birilerine verecek vazgeçiyor, sonra babama veriyor. Abdullah amcamı ikna ettikten sonra babamı başkan yapıyorlar yani. Hatta babam geliyor, doktor amcamın rozetini alıp yere atıyor, üstüne basıyor. Demokrat Parti'nin rozetini takmış diye kıyameti koparıyor. Sen ne hakla bu partiye girdin. Bu adamlar bizim işimize yaramaz, CHP'de kalacağız ayağına. Babamın adı Ataullah. İlk CHP teşkilatının kuruluşunda başkan Ataullah Cilli.

1954 seçimlerine gelmeden giriyor ve 54 seçimlerinde Demokrat Parti'den giriş yapıyor... Bir gün dediki, Menderes beni gördü, 'Abdullah Bey, Hayrettin seni arıyor, git gör' dedi. Hayrettin Erkmen. Ticaret bakanı, en son dışişleri bakanı. Gittim diyor, Hayrettin Bey'in yanına. Abdullah Bey dedi, her milletvekiline bir şey verdik, size de Pakistan'dan gelen kanaviçe çuvalları düştü. Git gerekli imzaları at. Bundan sonra senin adına ithal edilecek. Tek kalemde başka tüccara devredersin. Kabul etmiyor Abdullah Bey... Biz yapamayız. O zihniyet yok Abdullah amcamda. Darbede onlar Yassıada'da, kendisi Yeni Türkiye Partisi'nden aday oldu. Aldı götürdü Hatay'ı.⁵³⁸ (Tarık, E., D.T. 1957, Lise, Samandağ)

Uzun bir dönem Hatay'ın en etkili ailelerinden olan Samandağlı Cilli ailesi ne isterse onun olduğunu, insanların en mahrem alanlarına bile müdahale edebildiklerini anlatan görüşmeci Ali, dinsel-feodal güçlerinden ötürü bu ailenin Arap-Aleviler tarafından desteklendiğini ifade ederken DP'nin de elde edebildiği desteğin nedenlerinden birini ortaya koymuş oldu. Samandağ'ın Cilli (Tekebaşı) köyünde

⁵³⁸ Görüşmecinin aktardığı bazı bilgileri içeren bir yazı için bkz. "Çilli Politikayı Bırakıyor", **Milliyet** 16 Nisan 1977; ayrıca bkz. **Cumhuriyet** 20 Temmuz 1975. Görüşmeci, Abdullah Cilli 27 Mayıs sonrası kısa süreliğine gözaltına alınır, fakat DP milletvekili olmaması dolayısıyla büyük sıkıntı yaşamadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte basında yer alan bilgilere göre, 27 Mayıs sonrası Hatay'da tevkif edilen 9 kişi arasında A. Cilli de yer almış ve bu kişilerin mallarına el konulmuştur. **Cumhuriyet** 12 Haziran 1960. 1961 seçimlerine Yeni Türkiye Partisi'nden katılır ve milletvekili olarak seçilir: "1961 Genel Seçimleri" http://www.belgenet.net/vekiller.php?parti_id=91&yil_id=4

yaşamış olan görüşmeci, Türkiye'ye katılımından sonraki süreçten ve Halk Partisi'nden şikâyeti olmadığını, sadece şapka giymeye zorlandıklarını anlattı. Buna karşın, neden DP dönemiyle birlikte Menderes'e yöneldikleri, hangi sebeplerden ötürü ona karşı, zikrettikleri biçimde bir sempati duydukları sorulduğunda açık bir cevap alınamadı. Yalnızca Menderes'in iyi bir insan olduğunu, onun döneminde Alevilerin sosyal durumunun biraz daha iyiye evrildiğini ifade etti:

Sancakta tek söz onlarındı özellikle Alevi kısmının hepsinde (etkiliydiler)... Onların o büyük gücü dinseldi.⁵³⁹ Büyük şeyhlerin söyledikleri, o zamanlar ferman. Ona karşı gelemezsin. Onların söyledikleri kanundu, ilk ve son söz onlarındı. Abdullah Cilli Atatürk'le bizzat görüşmüş. Atatürk şunu demiş: 'Abdullah Cilli sen Türkiye'deki bütün güvendiğin insanları, sana oy verecek insanları Sancağa sür (gönder)' Yani Türkiye'ye katılımı isteyenleri... Tabi burada Türkiye'ye katılımı istemeyen çeteler de vardı ve seçim sonrasında, tabi ben seçimin nasıl olduğunu hatırlamıyorum, epey büyük bir oyla kabul edildiğini söylediler. Tarbuş vardı, biz bunları giyiyorduk, kırmızı başlık, fes gibi, bunları yasak ettiler, illa şapka giyeceksiniz dediler. Dağlarda şimdiye kadar giymiyor kimse şapka. Bunun dışında herhangi bir baskı görmedim ben. Menderes iyi bir adam, hakiki bir adamdı. Abdullah Cilli gibi olmadı. Abdullah Efendi, Menderes'in yanında kendi oğlu gibiydi. Suçlu çıkardılar (Menderes'i) astılar. Bilmiyorum ama iyi bir adamdı. Çörlü köyündeki eski köprü Menderes'in sayesinde yapıldı... Yapmış işte, burada köprü olacak (demiş). Abdullah Cilli Menderes'ten ne isterse, yok demiyordu, yapıyordu. (Ali, E., D.T: 1910, Samandağ)

Hatay bölgesindeki Alevilerin genelde hangi partiyi desteklediklerini sorduğumuzda görüşmeci Tahsin özellikle erken dönemlerde, partiyi değil Abdullah

⁵³⁹Yukarıda bahsedilmişti, bu ailenin Osmanlı döneminde sahip olduğu güç sadece dinsel değildi. Bu insanlar bölgede bir nevi devletin mümessili, evet dinden gelen büyük güçleri sayesinde belki bu nişana-göreve ulaştılar ama resmi olarak otorite kullanma yetkisini de ellerine almaları onların dinsel gücünü pekiştirerek, siyasal-hukuksal bir güce kavuşmalarını sağlıyordu. Yargılama yetkilerinin olduğu yönündeki aktarılanlar hatırlandığında bu daha iyi anlaşılabilir.

Cilli'yi desteklediklerini, önder olarak gördükleri kişi hangi partide yer alırsa Alevi topluluğun da orada yer aldığını ifade etti. “Abdullah Cilli nerdeyse onu destekliyorlar. Hangi partideyse onu tercih ediyorlar. Çünkü en büyük şeyh babası Maruf Cilli'ydi” cevabını vererek dinsel konumları dolayısıyla onlara destek sunduklarını belirtmiş oldu. Ayrıca Abdullah Cilli'nin, “kendi menfaati, ailesinin menfaati için öncelikli olarak çalıştı”ğını belirtti. Arap Alevi toplumu için ne yaptığı sorulduğunda, “Yok, yapamaz zaten, yapamaz hiç, hiçbir şey.. kim gelirse gelsin eşitlik yapamaz...” cevabını verdi. (Tahsin, E., İlkokul, D.T. 1924, Antakya)

Ekinci beldesinden olan ve Almanya'da çalışmakta olan görüşmeci Hikmet Abdullah Cilli'ye oy verip desteklediklerini fakat, millet için pek bir şey yapmadığını hatta mecliste bir zamanlar Aleviliğini inkâr ettiğini anlattı. Milletvekili seçilme nedenini ekonomik gücüne bağladı:

Bütün oylarımız ona giderdi. Millet için Abdullah Cilli derlerdi, öyle yemin ettirirlerdi. Köye geldi mi tamam artık köyümüzün hepsi mecbursun ona vereceksin. Millet uğruna Abdullah Cilli'ye vereceksin. Yabancı partilere verme. Meclisten bize bir şey istemedi, bir zamanlar da Aleviliğini inkar etti mecliste, Malatya milletvekili biliyor onun Alevi olduğunu, nasıl inkar ediyorsun sen Aleviliğini diye söyledi. Türkçesi yoktu çok kısıtlıydı,⁵⁴⁰ ama zengin işte, varlıklı olunca burada başbakan da olabiliyor, milletvekili de her şey de olabiliyorsun... Burada bir göl vardı, Amik Gölü, oradaki bataklığı kuruttular, her kişiye kırk dönüm verildi. Abdullah Cilli Sünni'ye verdi bize vermedi. (Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci)

Hatay'ın ilhak sürecini aktif bir politik faaliyet içerisinde yaşamış olan ve Uruba militanı olan görüşmeci Zeki DP ile birlikte Alevi kitlesinin siyasal eğilim olarak bir ayrışma yaşadığını fakat buna rağmen önemli bir kesimin Halk Partisi geleneğini sürdürdüğünü ifade etmiştir:

⁵⁴⁰ Anadili Arapça olan Abdullah Cilli'nin Türkçe bilme meselesi iki dönem, 1946 ve 1950'de, meclis gündemine taşınmış ve Türkçe bilmediği iddia edilerek milletvekilliğinin düşürülmesi talep edilmiştir. Bununla ilgili olarak bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C: 4, S. Sayısı: 36. (08. 01. 1951)

Demokrat Partili Aleviler kısmen vardı. Bazı Aleviler Halk Partisi'nden ayrıldı, DP'ye katıldı. Bunlar bir hata işledi, dayak yediler. Sonra geri partiye geldiler. Biz Aleviler Halk Partisi'nden başka bir şey tutmayız. İlelebet bu değişmez... DP döneminde aileler bile birbirine girdi. Oldu bu hikâyeler. (Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)

Yakın bir akrabası (S. Bedir Uluç) uzun yıllar Halk Partisi milletvekili olan görüşmeci Zeki, Halk Partisi'ne sahip çıksa da DP ile başlayan sürecin belli bir liberalleşmeyi getirdiğini kabul etmektedir. Demokrat Parti dönemini sorduğumuzda belli bir rahatlığa sahip olduklarını, bu sürecin devamında toplumun gittikçe eğitimle aydınlandığını açık bir dille anlattı:

Menderes geldikten sonra, biraz İslam âlemi nefes aldı. Ezanı değiştirdi, Türkçeydi Arapça yaptı. Menderes iyi muamele yaptı... Avrupa kapılarını açtı. Büyük hizmette bulundu. Alevilerin durumu da biraz iyileşti. Fakat ben Menderes'e oy vermedim. Biz halkçıyız, halkçıyız, halkçı. Halk Partisi'ni destekledim.

...

Devlet gelince, değişti programı (yani Hatay'ın katılımıyla politikanın eskiye göre belli bir ölçüde değiştiğini ifade etmek istiyor). Bir Alevi'ye karşı ufak bir hasar, cezalandırılırdı... Yani bir Alevi'ye, pis fellah deyince, emniyete haber veriliyor, bir dayak bir dayak, alıp cezaevine atarlardı. Bu Halk Partisi döneminde böyleydi. Demokrat Parti döneminde de rahattık. Çocuklarımız tahsil, yüksek tahsil gördü. İlim sahası gelişti. Ne zaman serbest bıraktılar, destek de verdiler, Alevi gençleri, münevver insanları, devam ettiler ve bu dereceye geldik, hamdolsun... Artık çekinme korkma yok. Bizimkiler, gençler uyandı... Zengini mi bekleyeceğiz, taciri mi bekleyeceğiz, avukatı mı bekleyeceğiz yok! (Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)

“Çekinme, korkma yok” derken, artık belli bir uyanışın ve aydınlanmanın olduğuna işaret ederek, haksızlıklara ses çıkaracak konumda ve güçte olan Alevi kesimleri olduğuna işaret edilmek istenmekte. Yoksa hali hazırda bu korkunun tamamen kalkmış olduğu söylenemez. Evet belli bir kesim kimliğine sahip çıkıyor, ama halen rahatlıkla/açıkça (her durumda) bu dile getirilemiyor. Halen ayrımcı uygulamalara maruz kalınmakta, kimi bunu göze alarak kimliğini ortaya koysa da geniş kesimler bunu göze alamamaya devam etmektedir.

Adliye’de görev yapmakta olan görüşmeci de 1950’li yıllarda Hatay’da DP’nin desteklenmesinin nedeni olarak Abdullah Cilli’nin tavrını gösterir.

Dedem anlatırdı, çok partili sisteme geçildiği zaman, milletin o partiye oy vermesinin nedeni, Abdullah Cilli’dir. Hatta şöyle derdi dedem, Demokrat Parti’ye geçtikten sonra bir şiir yapmışlardı. Şöyle diyorlardı: Hada Abdallah Cilli/ mitil kamar bil-hilli/ Allah yınsır hel-milli/ savvatutlu demokrat. Yani Abdullah Cilli’dir bu, adeta bir hilal, Allah bu milleti başarılı kılsın, demokratlar oy verdi ona. İşte o adam geldi, DP’ye geçti, milletin beynine girdi... Bizim halk çabuk uyar her şeye, şimdi birisi çıksın, sevilmiş birisi, desin ben AK Parti’ye gireceğim, bizim buradan en son sırada koysalar veya en baş sırada, değişmez onlar için, hiç akıllarına bir şey gelmez, verirler ona. Biz böyle insanlarız. **(Ali, E., D.T. 1953, Lise, Antakya)**

Hatay ilhak sürecini yaşamış olan ve ilhak sonrası süreçte uzun yıllar köy muhtarlığı yapan görüşmeci Ahmet Halk Partisi geleneğinden geldiklerini sonradan toplumun menfaati gereği DP ve AP çizgisinde yer aldığını ifade etti. Görüşmecinin, çok partili hayatın ilk seçimlerinde DP’li olan Alevilerin çok az sayıda oldukları yönündeki söylemlerinden DP’nin iktidar gücüne kavuşmasından sonraki süreçte DP’ye desteğin arttığını anlamaktayız:

Halk Partisi’nin yeri şimdiki sağlık dairesinin oradaydı. Biz seçim yaptık, getirdik buraya baktık bütün köylü, Hataylılar burada, parti başkanı Semih Azmi vardı, okumaya başladılar falan köyde şu kadar

Halk Partili şu kadar Demokrat, sıra Büyükdalyan’a geldi, Büyükdalyan köyünde hepsini, tam listeyi Halk Partisi aldı dendi. Başladık alkışlamaya. Bu ilk seçimdi, Menderes partiyi daha yeni kurmuştu... Demokrat Partilileri ben arabadan indirdim, seçime geliyorlardı. Vardı bizim köyde Demokrat Partili fakat koymadılar, koydurtmadık... Azlardı, birkaç kişi... Ondan sonra(ki yıllarda) ben samimi Demokrat oldum... Hatay DP milletvekili Ali Muhsin Bereket vardı, yanında Harbiye’den (Alevi) şıh Muhammet vardı, Muhammet Demokrati, derlerdi. Demokrat Partili olduğu için, bu adı koydular kendine. Oturuyorlardı, Ali Muhsin, muhtar, dedi aramız iyi değıl, niye, hayrola dedim, dedi bize oy vermedin... (Görüşmeci, vekilden okul sözü alır ve 1957’de ilk defa köyde okul açılır) İş yapmak için Demokrat Partili oldum... Yani hizmet gelsin... Milletvekili kadar iş yapardım. (Ahmet, E., DT: 1920, Hatay)

Görüşmeci Ahmet’in anlatımlarından 1946 seçimlerinde DP’ye karşı bazı haksızlıklar yapıldığı, yer yer zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim ileriki yıllarda bu konu çeşitli biçimlerde gündeme gelmiştir. Örneğin 1952 senesinde Celala Bayar güney ilerini ziyaret eder. Mersin ve Adana’nın ardından Hatay’a geçer. Burada bulunduğu sürede, Arap Alevilerin yoğun bir biçimde yerleşik olduğu Samandağ ilçesini ziyaret etmesi de dikkat çekicidir. Bayar buradaki konuşmasında “burada her vatandaş, hiçbir tazyik görmeden, kat’iyen hiçbir farklı muameleye tabi olmadan kendi refahı ve kalkınması için, netice olarak da memleketin kalkınması ve refahı için çalışacaktır”⁵⁴¹ şeklindeki ifadelerle Arap Alevilerin eşitlik beklentisine (söylemsel olarak) karşılık vermeye çalışmıştır, fakat Hatay’ın Türk olduğunun ve ebediyete kadar da Türk kalacağını altını çizerek... Bu ziyarette, o tarihlerde meclis başkanı olan Refik Koraltan’ın yaptığı bir konuşma da uzun süren bir tartışmayı tetiklemiş, mesele meclis gündemine taşınmış ve basında geniş yer almıştır. Beyanatlarının muhalif çevrelerce çarpıtıldığını açıklamak zorunda kalan Koraltan,

⁵⁴¹ Milliyet 11 Ocak 1952.

en genel biçimiyle 1946 seçimlerinde Hatay'da yapılan haksızlıklara ve baskıya işaret etmiştir.⁵⁴²

Adnan Menderes'in Hatay mitingini hatırlayan görüşmeci Nedim de DP'ye desteği tek parti uygulamaları ve Cilli ailesinin etkisiyle açıklamaktadır.

Abdullah Cilli, Şeyh Maruf'un oğlu. 30 küsur sene milletvekili oldu ama faaliyet yapmadı. Eline çok fırsat geçti... Amik Gölü kurutulduktan sonra Abdullah Cilli'nin elinde fırsat vardı, bütün Alevilerin her birine 20 dönüm 40 dönüm verebilirdi. O fırsatı geldi Sünnilere verdi. Onlara verdi çünkü, seçim zamanı Sünniler kendi tarafını tutsun diye. Zaten Aleviler nasıl olsa onun tarafını tutacaktı, yani Alevi elde. Biz Aleviyiz, o da bizden diye onu tutup, çok desteklediler. Ama ne yol yaptı ne çap verdi ne arazi... Vallahi ben bilirim, dedem rahmetli 20-30 dönüm almıştı, biz, babam, amcalarım darı ekmiştik, bir sene ektik, sonra elimizden aldı, bunların malı mülkü var hakketmez diyerek, sonra Sünnilere verdi. Bu belki 30-35 sene önce oldu...

Adnan Menderes, belki de 18-19 yaşındayım, o gelmişti. Ben 1942 doğumluyum, demek 1959 gibi... Köylüler, vallahi Menderes gelecek, başbakan Antakya'ya gidip göreceğiz, futbol sahası var Antakya'nın girişinde, şimdi orman dairesi var onun karşısında, daha çevrilmemiş, boş bir arazi, ne ev var ne bir şey. Geçen Kılıçdaroğlu geldi belki o zamanki kalabalık yoktu, yani çok kalabalıktı çok. Ben de oradaydım, zaten buradan, Antakya'dan gittikten az zaman sonra, yakaladılar.⁵⁴³ Gelenlerin yarısı, çoğu Aleviydi. Aleviler çok sevmişti Menderes'i... Memleketi sattı Menderes dediler, kim satmadı ki. Halk Partisi zamanında İsmet İnönü vardı. İnönü zamanında babam, amcam, akrabalarım, askere gitmiş olanlar söylüyordu, dört kişiye bir ekmek veriyorlar. Benim amcam rahmetli anlatıyor, Vallahi ekmek kuruyor atıyorlar, yedirmiyorlar askere. Bir

⁵⁴² Bkz. **Milliyet** 15 Ocak 1952, **Cumhuriyet** 16 Ocak 1952, **Cumhuriyet** 17 Ocak 1952, **Milliyet** 5 Şubat 1952.

⁵⁴³ Görüşmecinin bahsettiği miting, Menderes'in büyük bir kitleyle gerçekleştirdiği 13 Şubat 1960 tarihli miting olmalı. Bkz. **Milliyet** 14 Şubat 1960; **Hatay** 12-14 Şubat 1960.

de harman zamanı ne kadar çıkardım. Bir gövme yapıyor buğdayı, mühürlüyor Allah vere beş kilo kendi buğdayından alalım.. geliyor senin yanında kaç tane inek var, yazdıracaksın. Bunlara vergi koyacak... yani Menderes geldiğinde bu uygulamaları kaldırdı, onun için Aleviler sevdiler. Babam Cilli'yi desteklerdi. Belki köyümüzün dörtte biri hariç, herkes Cilli'yi desteklemiştir. Yalnız bizim köy değil, bütün Alevi köyler, Cilli nerdeyse ona verirdi. Bu toprak dağıtıldığı zaman Aleviler o zaman uyandı. Baktılar bir faydası yok. Ne köye... ne okul yaptı... Ama destekleniyordu. Menderesi de seviyorduk, Menderes de Cilli'den dolayı geldi Antakya'ya. (Nedim, E., DT. 1942, Antakya)

Birçok görüşmecinin de altını çizdiği Abdullah Cilli'nin bu güçlü konumu basında yer alan kimi haber, yorum ve seçim analizlerinden de açıkça okunabilmektedir. 1945 yılında Samandağ Belediye Başkanı iken İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından aranarak Ankara'ya davet edilen ve 1946 seçimlerinde milletvekili olması sağlanan Abdullah Cilli, 1957 seçimleri hariç (ki yukarıda ifade edildiği gibi bu dönemde İzzettin Cilli seçiliyor), 1977 seçimlerine kadar sürekli milletvekilliği yaparak meclisin “en kıdemli” vekillerinden biri olmuştur.⁵⁴⁴ Kimi seçim dönemlerinde Hatay'da seçim sonuçlarını belirleyecek olan ismin Abdullah Cilli olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴⁵

Uzun yıllar İskenderun limanında çalışmış olan görüşmeci Ali, geleneksel değerlerinden, anadillerinde dolayı baskı gördüklerini anlattı. CHP'nin, çağdaşlaşma karşısı olarak gördüğü kılık kıyafetten konuşma biçimine kadar her şeye yasaklama getirme çabalarının, kendilerinde CHP'ye karşı bir tepki meydana getirdiğini, bundan

⁵⁴⁴ “Çilli Politikayı Bırakıyor”, **Milliyet** 16 Nisan 1977.

⁵⁴⁵ Bkz. Alaeddin Kutlu, “Hatay'da Bir Aday Sonucu Etkiliyecek”, **Milliyet** 27 Ağustos 1965. 1961'de YTP'den milletvekili seçilen Cilli, 1964 Şubat'ında partisinden istifa eder: **Cumhuriyet** 4 Şubat 1964. 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nden milletvekili seçilen Cilli, 1969 seçimleri için belirlenen aday listesinde 7. sırada olması dolayısıyla AP'den istifa etmiştir: **Cumhuriyet** 1 Eylül 1969. 1969 milletvekili seçimlerinde Abdullah Cilli'nin bağımsız aday olarak seçime girdiğinin ve 20 bin oyla milletvekili seçildiğinin ifade edildiği bir yazıdan, Hatay'daki seçimlerde Alevilerin belirleyici bir güce sahip oldukları, bu noktada Cilli ailesinin de en etkili ailelerden biri olduğu anlaşılmaktadır: **Cumhuriyet** 13 Eylül 1973. 1969 bağımsız olarak meclise giren Cilli 14 Ekim 1973 seçimlerinden bir süre önce, 25 Temmuz'da, DP saflarına katılmıştır: **Cumhuriyet** 26 Temmuz 1973. 1973 seçimlerinde Demokratik Parti milletvekili olarak meclise giren (**Resmi Gazete** 31 Ekim 1973) Cilli, 27 yıllık vekillik yapmış olarak Mayıs 1991'de yaşama veda etmiştir: **Cumhuriyet** 26 Mayıs 1991.

dolayı ve de kendilerine iş olanağı sağlayan İskenderun'un ileri gelen Alevilerinden birinin tavrında ötürü DP'yi desteklediklerini ifade etti:

İnönü Allah için, Allah için zarar yaptı. Bu yasak, şu yasak. Arapça yasak, başımıza mendil koymak yasak. İnönü ayağımızdaki şalvara, kıyafetimize, dilimize karışıyordu, devlet dairelerinde Arapça konuşamıyorduk, giyim biçimimiz kısıtlandı. O yüzden tepki duyuyorduk. Bir gün üç arkadaşla birlikte limana giderken kendi aramızda Arapça konuştuğumuz için polislerden dayak yedik. Biz de bunun üzerine buranın vekili olan Ali Şelhum'a, CHP milletvekiline şikayet ettik. O da bizi desteklemek yerine, "git gel demeyi de mi bilmiyorsunuz" diyerek bize karşı tavrı yaptı. "Türkçeyi öğrenmeniz gerekiyor, bu sizin için daha iyi olur", dedi.⁵⁴⁶ Bize destek çıkmadı, biz de bu durum karşısında daha CHP'ye oy verir miydik? Yine bir gün limanda açılış vardı, Ali Şelhum da İnönü'yle birlikte gelmişlerdi. Bu zamanda, toz toprak içinde, kömürün içinde çalışılıyordu, kol gücüyle emekle çalışıyordu insanlar, şimdiki gibi vinç vs. yok, kendi emekleriyle çıkarıyorlar mal geldiği zaman... toz-toprağın içinde kafamıza mendil bağlıyorduk. Bu da yasak, polis Ahmet kafamızdan çıkardı o mendilleri, masanın üstüne koyup dört parçaya ayırdı... Menderes'le birlikte daha özgürlük geldi. Biz parti bilmezdik. Ali Tümkaya ne derse biz onun peşindeydik. Bizim hükümetimiz de o dönem Ali Tümkaya idi. Ali Tümkaya Menderes'in destekçisiydi burada. Tüm vekalet Ali Tümkaya'da olduğu için, Ali Tümkaya sayesinde de biz çok rahat ettiğimiz için destekledik... Menderes geldi, Ali Tümkaya da bir sürü şey tanıdı, özgürlük tanıdı, o da bizim halkımızı tanıdığı için, adam her konuda

⁵⁴⁶ Ali Şelhum Devrim'in Türkçe konusundaki bu tutumu, 1958'de mecliste yaptığı bir konuşmada, dini farizaların ifasında Türkçe kullanılması gerekliliğine yaptığı vurgudan da anlaşılmaktadır. Ayrıca Ali Şelhum bu konuşmada Hatay'ın Türkiye'ye katılımına da değinirken kendini Türklük davasının bir parçası olarak nitelemektedir: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI., Toplantı: 1, C: 2, (25.02.1958), s. 637-638. Yine Baltacıoğlu, Ali Şelhum Devrim ile ilgili yazısında, Devrim'in Araplığı reddettiğini ve ısrarla Türkçeye, Türklüğe sahip çıktığını aktarmaktadır: İ. Hakkı Baltacıoğlu, "Milliyet Nasıl Bir Gerçektir", **Hatay'ın Sesi**, S: 53 (31 Aralık 1973), s. 5.

yetkin ya, buradaki insanlar daha rahattı. Mesela işi girme konusunda, para kazanma konusunda, Arapça konuşma konusunda. Ne giyersen giy karışılmadı... İnönü zamanında, aşar vergisi öderdik. Karakoldan bir görevli gelmeden asla buğday hasat edilmezdi, asla çıkan ürün tartılmıyordu ve vergi ödendikten sonra kalanları alıyorduk... Bu da Menderes'e kadardı, Menderes'le bitti.

(Ali, E., D.T. 1912, İskenderun)

Havutlu beldesinde doğmuş olan Emsal, o dönemde genel olarak Menderes'in desteklendiğini belirtti:

Ben çocuktum, bütün ailem onu tutuyordu, Menderesi tutuyordu, severdi, ama benim aklım ermez. İyi anlatırlardı, yok yere astıklarını söylerlerdi. Bizim köyün tümü severdi, asla kimse sevmiyorum demez. Çerkezler, Yüzgeçler, bunlar tanınmış aileler... desteklerdi.

(Emsal, K, İlkokul, D.T. 1952, Adana)

Perihan, çocukken Menderes'in Adana'ya gelişlerinde onu karşılamaya gittiklerini, ailece Menderes'in ardından yas tuttuklarını ifade etti. Menderes'e yönelimi, tek parti döneminde yaşanan ekonomik dar boğaza, sefaletle bağlamakta.

Menderes her geldiğinde babam bizi arabaya koyardı meydana giderdik, geldiği yere, karşılamak için. Ama halk, millet tıklım tıklım olurdu... hiçbir zaman kıtlık olmadı... bizim mahallenin hepsi de Menderesçiydi. Bizim mahalle hep Arap'tı. Ve asıldığı zaman yas tutuldu. Bütün radyolar, gazeteler... herkesin elinde gazete... herkes suçsuz diye üzüldü, yani ne yaptı insanlara. Annem, babam ağladı, biz de üzüldük ağladık. Hatta annem günlerce ağladı. Çünkü çok iyi bir insandı. Her şeyi gördük onun sayesinde, her şeyde bolluk oldu. Ondan sonra bir gün babam, Mürşitler var, mürşit fabrikası... o Mürşitler koyusuydu, zenginlerdi, Araplardı. Babam da onlarda çalışıyordu... onlar tutucuydu, Menderes diye. Bayraklar, resimler, bunu çok iyi hatırlarım. Boğalar, Çerliler etrafları Halk Partiliydi. Ben şimdiye kadar Menderes'i severim. Çünkü biz Demokrat Partiliydik, hep Demokrat Partili'ydik, sonrasında Demokrat Parti

Adalet Partisi oldu. Ondan sonra evlendik yine öyle devam etti. Biz derdik ki atlı neredeyse biz ordayız. Halk Partisi, İnönü zamanında kıtlık oldu, açlık oldu, o İnönü bütün buğdayları, unları, yiyecekleri ırmaklara, denize attı. Ve insanları aç bıraktı, kıtlık çıktı. Onun için çoğu insan Halk Partisini tutmadı. Sebep o. Rahmetli annem nenem anlatır, aç kalırdık çor-çocukla, gözümüzün önünde çuvalarla yükler yükler atarlardı nehre. Karataş insanları isyan ederdi, atmayın, dökmeyin bize verin, hep dökerlerdi. İşte o yüzden çok insanlar o partiyi tutmadı, sevmeydi. Ama Menderes böyle bir şey yapmadı, hep yardımcı oldu insanlara. **(Perihan, K., İlkokul, D.T. 1942, Adana)**

İsa, ailesinin DP'li olduğunu, İsmet İnönü'nün Alevileri ortadan kaldırma planları içinde olduğunu anlatıldığına işaret etti:

Ben o zaman çocuktum, Menderes halk (Arap Aleviler) tarafından çok sevilirdi, büyüklerimizin aralarında konuşurken vah vah yazık oldu harcadılar, gibisine söyleyenler olmuştur... (Arapların) sevmesinin nedeni demokrat bir insandı, dürüst bir insandı, öyle hatırlıyorum, anlatılanları. (Araplar) genelde destekliyorlardı. Halk Partisini bırakmalarının sebebi de İnönü olmalı, bizi (Arap Alevileri) sevmezdi, derler İnönü için. Demek ki öyle bir şey görmüşler ki... Öyle bir sıkıntı yaşamışlar ki sevmezlerdi yani Halk Partisini... Ben kendim, şahsım ilk defa bu son seçimlerde CHP'ye verdim. Daha önce şimdiye kadar hep sağ partilere vermişimdir. Ailem de hepsi Demokrat Partiliydi. Demokrat Parti kapatılınca Adalet Partili oldu. İnönü bizi sevmez, derlerdi, artık nedense bilmiyorum, eline geçse (bizi) yok ederdi, bizimkiler arasında öyle bir izlenim vardı yani. Aralarında, Sünni olmadığımızdan dolayıdır mı (bizi sevmez), gibi konuşurlardı yani. **(İsa, E., ilkokul, D.T. 1951, Adana)**

Adana'da, Arap Aleviler arasında tanınmış bir Alevi inanç önderi olan ve sivil toplum örgütlenmesi yürütmüş olan Tevfik, kendi deneyimlerinden yola çıkarak şu tespitlerde bulunmaktadır:

Biz DP'yi ve devamı olan partileri destekledik. Özellikle İnönü'nün baskısı, yarattığı korku dolayısıyla Halk Partisi'nden koptuk. Biz çocuktuk, tam hatırlayamıyorum ama büyüklerimiz anlatırdı. 2 senaryo vardı. Biri, İnönü hepimizi topluca katledecekti, ikincisi bizi buradan Suriye'ye sürecekti. Bu çok ciddiydi, o zamanlar herkes buna inanıyor, bunun korkusunu duyuyordu. 1938'lerde sanırım bir heyet oluşturuldu Adana'daki Arap Alevilerden. Büyük ailelerden temsilcilerin olduğu, Milli Mücadele dolayısıyla Atatürk'ün de tanıdığı şahsiyetler bunlar. Ankara'ya gittiler, Atatürk'e İnönü'nün böyle bir niyeti olduğunu düşündüklerini, bundan vazgeçmesini istediklerini iletiler. Böyle engellenebilmiş bu facia. Hatta o zaman bütün Aleviler, Hadırlı'dan, Akkapı'dan, Bey Mahallesi'nden, her yerden Aleviler bir araya gelerek toplu namaz kılıp dua etmişler. Böyle bir facianın olmaması için. Hatta ilk aşamada silahlanalım, direnelim diyenler olmuş ve bir kesim silahlanmış da. Fakat büyükler araya girmiş ve bu böyle olmaz, bu işin yöntemi bu değil, diyerek vazgeçirmişler. Daha sonra Ankara'ya heyet göndermeye karar verilmiş... Anadilimizi öğretemez olmuştuk, bilhassa İnönü zamanında. Ben hatırlarım bahçelere giderdik ders yapmak, Kuran okumak için. Hatta bahçelik alanlarda ziyaretlerimiz vardı, her gün ayrı birine gider ders yapardık. Eğer o gün gidememişsen, ertesi gün ara dur hangi ziyaretler. Bir gün başıma geldi, bütün gün ziyaretleri gezip durdum, bulabilmek için, çünkü ders bitiminde ertesi gün hangi ziyarete gidileceği söylenirdi, bir yerde üst üste kalınmazdı... DP döneminin tamamında biz bu partiyi destekledik. Çünkü önceki dönemlere göre biraz daha rahattık. Çok büyük bir değişim değil ama biraz refah vardı. Arapçayı daha rahat öğrenip öğretebiliyorduk, dinen daha rahattık. Şimdi burada bütün Aleviler Demokrat Parti'yi destekledi demiyorum. Bazı büyük aileler vardı (Boğalar gibi) onlar hep Halk Partiliydi. Fakat bu ayrışma aslında siyasal değildi. Çok açmak istemiyorum ama burada Aleviler arasında sonradan çıkarılmış, uydurulmuş dini bir ayrışma oldu, bu o dönemlere

tekabül ediyordu ve bu siyasal bir ayrışmayı da getirdi. Yani bu iki dini gruptan biri DP'li diğeri CHP'li oldu. Bu da var. (Tevfik, E., D.T. 1936, Ortaokul, Adana)

Adana'da tanınmış bir Alevi inanç önderi olan Mustafa, 1940'lı senelerde tek parti dönemi uygulamalarını hatırlamakta ve bu sürecin Arap Alevileri DP'ye yönlendirdiği tespitinde bulunmaktadır. Mustafa da İnönü'nün Arap Alevilere yönelik senaryosunu anlattı. İnönü'nün Alevilere düşman olduğunu, onları ortadan kaldırmaya niyetli olduğunu düşündüklerini, bunun yaygın bir kanı olduğunu ifade etti. Onu bu niyetinden, önce Atatürk'e gönderilen heyetin engellediğini, daha sonra da bunu gerçekleştirmesinin olanaklarının kalmadığını izah etti. Ayrıca kendi başına gelen bir olayın da bunları teyit ettiğini ifade etti. 1954 senesinde evlenmek üzere hazırlık yapan Mustafa nüfus dairesine gider ve o güne kadar hiç duymadığı bir durumla karşılaşmanın şaşkınlığını yaşar, o da Suriye kökenli ailelerin yabancılar defteri isimli bir defterde özel olarak kaydedildiğini görmektir:

Atatürk'e buradan heyet gitti. Bu Alevi temsilcileri Atatürk'le görüşükten sonra, Atatürk İnönü'ye sormuş, bunlar nifak ayrılık mı yapıyorlar? Asker mi vermiyorlar? Vergi mi ödemiyorlar? Yok. Peki ne derdin var bunlarla, demiş. Ve onu niyetinden vazgeçirmiş... İnönü'nün bu niyetini teyit eden bir olayı ben yaşadım. Evlilik izinnamesi, verdim evrakları, adam masadaki defterleri aradı aradı, bulamadı, dedi senin kardeşlerinin ismini ben bulamadım. Ben kimliğimi çıkardım. Dedim bak Türkiye Cumhuriyeti Adana nüfus dairesi, ben bura doğumluyum. Dedi kardeşim yabancı defterinde kayıtlı olmayasın, ilk defa hayatımda bunu duydum: Yabancı defteri... Size kimliğimi takdim ettim, Adana, Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Dairesi, doğum 1929, Mayıs şu kadar. Kardeşim dedi senin baban nereli, zoruna gitmesin bu laf. Dedim benim babam Suriyeli, ha dedi, babana rahmet. Yabancı defterinde kayıtlı olacaksınız. Hayatımda ilk defa, vallahi ilk defa, duymamıştım büyüklerden, benim babamla yaşayanlardan duymamıştım... Gitti adam bir kitap getirdi şu kadar kalınlık, harf bir karış, Yabancı Defteri. Açtı açtı buldu benim ismimi kaydetti... Köye çıktım, yaşlı bir dayım vardı,

dayı dedim böyle bir şey duydun mu? Evet yeğenim, dedi. Tarsus, Adana, Mersin bu bölge hepsi yabancı defterinde kayıtlı. İşte İnönü'nün teşebbüsü, yabancı defterinde kayıtlı olanları vatanına geri iade edecekti. Ve Mahmut Efendi doğruyu konuşan birisiydi ve bilinir ki ailesinin çoğu CHP'ye oy veriyordu buna rağmen bunu birkaç defa anlatmış ama sözünü geçiremedi... Tüccardı, bana kendisi anlattı, bir gün trende gidiyormuş, kompartımanda iyi giyimli birkaç adam varmış, kendi de uyuyormuş, bakmış konuşuyorlar. Aynen, İnönü bu Adana'nın mikroplarını [Arap Alevileri] neden temizlemedi demiş biri. Diğeri, temizleyecekti ama araya engeller girdi demiş. Tam temizleyecekti II. Dünya Savaşı patlak verdi. Sonra çok partili sisteme geçtiler, sonra da Bayar geldi ve bu niyetini gerçekleştiremedi, demişler. Bunu kulaklarıyla duymuş, gelip bana anlattı. Ailesine de anlatmış, ama onlar CHP'liydi, parti taassubu vardı onlarda, boş ver demişler, aldırmamışlar, eskide kaldı deyip önemsememişler. Olay bu.

Bizim buralarda parti taassubu vardı, Havuzlubahçe, Akkapı, Bey Mahallesi. Ne olursa olsun Halk Partili olanlar vardı. Bir kısmı da Demokrat Partiliydi. DP gelince biraz rahatladık. Pek karışılmadı bize. Sanırım Menderes Sünni değildi, Bağdatlı olduğunu biliyoruz. Birgün bir konuda konuşurlarken Tahsin Yazıcıya “yoksa sana Hz. Ali'den vahiy mi geliyor” demiş, bu ne demek. Sünnilere, tarikatlara yaklaşmasıysa siyaseten... Menderes asıldığında sevinenler de oldu üzülenler de. Vallahi ihtilal olduğunda da Menderes asıldığında da bizim buralarda binlerce şişe rakı içilmiştir. Yani kutlama yaptı bizimkilerden bazıları. **(Mustafa, E., İlkokul, D.T. 1929, Adana)**

Din adamı olarak görev yapmakta olan İsmail, tek parti dönemi Arapça dilinin baskı altında olduğunu, topluluğun özgürlük özlemiyle DP'ye destek verdiğini anlattı:

(Tek parti zamanında) Arapça okutmak kesinlikle yasaktı, genelde gizli olarak okutulurdu, bahçelerde. Şıh Hüseyin Mualla bahçelerde

saklanırdı, yakalanmamak için. O devirde demokrasiye bir nevi susamış olan toplumlar genelde demokrasi vaadiyle, Arap Alevilerin yüzde sekseninin üzeri, hepsi Demokrat Parti'ye meyil verdi. Ve bunlar içerisinde Akkapı, Havuzlubahçe, Mıdık, Hadırlı, Karşıyaka hepsi bir olup destek verdiler, yani genelde. Çok az kişi, CHP'de kaldı. O da, nokta koyalım. Demokrat Parti'yi desteklemelerinin sebebi, insanlara refah vaat etmesi; insanların zulümden çektiği bazı ızdırapları. Açık açık demokrasiye susamış insanların vaatlere kanması ve insanların o dönemi, şimdiye kadar bazıları yaşamış olanlar çok büyük bir ferah, olarak özellikle... çiftçiler o dönemi öve öve bitirmezler. Yani çiftçilerin tarlalarında mahsullerin bol olduğunu, rahatlıkla mallarını satıp paralarını aldıklarını, o açıdan dolayı tarihe geçmiş oldu... Şimdi 1950'den 60'a kadar çocuklarına rahatlıkla bir şekilde, Arapça kursu, dersi, okutma, yazma serbestliği olmasa dahi ama gönül rahatlığıyla serbest olarak okuttular. Fiilen rahattılar. Ben partici değilim, 1952 doğumluyum, O dönemde 1950-60 arasında, anlatılanı ben dile getiriyorum, eğer bir baskısı varsa o daha önce geçmiş dönemin korkularıyla yaşanan baskılar, hiçbir dinsel baskı o dönemlerde olmadı. (İsmail, E., İlkokul, D.T. 1952, Adana)

Cumhuriyet arşivlerinde bulunan bir belge⁵⁴⁷ de Arap Aleviler içinde DP ve liderlerine yönelik sempatiye somut bir örnek teşkil etmektedir. Adana Nusayrileri arasında itibarlı bir yeri olan Şeyh Halil Ramazan tarafından Adnan Menderes ve Celal Bayar'a ithafen Arapça olarak kaleme alınmış iki uzun methiyede başarılarından ötürü duyulan "sevinç, kutlama ve tebrik" dinsel değerler ve kutsal semboller üzerinden güçlü bir soyutlamayla ifade edilmektedir. Methiyelerin başında yer alan ve Şeyh Halil Ramazan'ın oğlu tarafından yazılan mektuptan, daha önce de birçok kereler başbakana ve cumhurbaşkanına mektuplar gönderildiği anlaşılmaktadır. Mektupta H. Ramazan'ın "demokratik zihniyetli bir ferd olarak", başbakanın "demokrasi ışığı altında" "daima başarılı bir ilerleme ile

⁵⁴⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030-0-001-000-000-21-122-1-1-9

muvaffakiyetini” temenni ettiği ifade edilmektedir. Nuzhatu’s Serâ (Yeryüzünün seçkin/güzel yeri) isimli ilk methiyede;

“Arşın bayrağı tecelli etti ve göründü
Batıl’ın hükmü kalmadı, hak ortaya çıktı”

“Adalet göründü ve onun zaferi geldi
Erdemli insanların sayesinde fetih yaklaştı”

“Dünya aydınlandı ve din yüceldi
İman yükseldi ve küfür geçip gitti.”

“Bu Celaldir! Bayar’ın bir rüzgarı var
Nadir görülen, aslanların inine sahip!”
Tahtının rüzgarı asil insanları topladı
Şakileri de üzdü, ezdi geçti”

“Celali’dir (değeri ve gururu), Adnan’ıdır (cenneti)
Umudun merkezleridir (onlar),
İki güneş, surelerin ayetlerinde iki ay gibi” şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Munyatu’l Amal (Beklenen Umut) isimli ikinci methiyede de “Türkiye’yi kutla, ne mutlu olsun de!/ Onun bir Kadir gecesini yaşamasını kutla/ Dünya Burkatı Sehmed’de⁵⁴⁸ ışıldadı/ Rüşde davet eden kişi çağrı yaptı-ezan okudu/ Var mı örneği!” denilmektedir.

Methiyelerde daha birçok, “aşırı” olarak nitelenebilecek dinsel olumlamalar ve semboller bulunsa da yazarın dini önder olması şiirlerini dinsel sembolizasyon üzerine inşa etmesini anlaşılır bir hale getirmektedir. Bu aşırı “sevgi/memnuniyet” hali kimilerince bir takiye hali olarak değerlendirilebilir, öyle olsa dahi içerde (batında) aksi bir pratiği içermeyen bu dışsal sergileme (zahiri) hali, tavrın özünde iktidara yönelik sempatik durma özelliğini değiştirmemektedir. Ayrıca ifade etmek

⁵⁴⁸ Klasik Arap şiirlerinde adı geçen Arap dünyasında bir yer ismi.

gerekirse, bu belge, Akkapı semtinde yerleşik bulunan Ramazan (Ramadan) ailesinin (ve takipçilerinin) -mülakatlarda da dile getirilen- semtte daha etkin bir aile olan Boğa ailesinin sonuna kadar CHP'li olma tavrına karşılık son ana kadar DP'yi destekleme iradesini koruduklarının somut bir göstergesidir, zira mektup 3 Ocak 1960 tarihini taşımaktadır. Buradan hareketle son olarak, Hatay'da da örneklerine rastladığımız gibi- bir bütün olarak her dönem geçerli olan bir Arap Alevi tavrından bahsetmenin güçlüğüne görmekteyiz. Bu durumun başka bir örneği, Hatay'da birçok büyük aile etkinliklerini DP'ye yöneltirken Suphi Bedir Uluç'un, Ali Şelhum Devrim'in CHP'de siyasete devam etmesi ve 1957 seçimlerinde CHP'nin Hatay'da tam lisete kazanmasıdır.⁵⁴⁹

1970'li yıllarda Hatay'da Devrimci bir hareket içerisinde politik faaliyetler yürüten ve uzun yıllar bu faaliyetleri dolayısıyla cezaevinde kalan görüşmeci Ata, Alevilerin doğasında bir muhalif damar olduğunu fakat yaşanan zulümler neticesinde bir sinmenin meydana geldiğini ve bunun uzlaşmacı bir kimlik yarattığını düşünmektedir. Bu uzlaşmacılık ve 1950'li yıllardaki feodal liderlerin belirleyiciliğinin DP'ye desteğin kapısını açtığı ifade edilmiştir.

Halkımızın, Alevi doğası nedeniyle, ta Yezid'den, Yezid öncesinden, Muaviye'den ve biraz daha öncesine de gidilebilir, oradan bu yana gelen bir muhalif olma gerçekliği var. Bu muhalefet sürekli kanlı bastırılmaya, yok edilmeye hep muhatap olup o günden bu güne geldiği için ve özellikle bu iki dağın [Musa Dağı ile Kel Dağı] arasında birçok şeyden saklandığı için -örneğin Yavuz Sultan Selim'in Alevileri katlettiği sırada bu tarafa hiç gelinmedi diye düşünüyorum- bir bakıma bizim Alevilerin diğer Alevilere oranla daha rahat olduklarını düşünüyorum. Bu rahatlık, buradaki halkın, iktidarla çok zıtlıştığını gösteren ciddi hiçbir şey yok. Hatta tam tersi, uzlaşmayı gerektiren birçok eğilim gördüm ben. Örneğin, Demokrat Parti oluşurken, demokrasi da oldu, Menderes'in partisini,

⁵⁴⁹ Ali Şelhum Devrim 1957 seçimlerinde Hatay'dan CHP milletvekili seçilmiştir. Hatay CHP yönetiminde yer alan S. Bedir Uluç'ansa birkaç yönetici arkadaşıyla birlikte DP iktidarının gittikçe sertleştiği süreçte Tahkikat Komisyonu'nun kararlarına ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu'na aykırı davranmak gibi gerekçelerle tutuklandıkları görülmektedir: **Cumhuriyet** 27 Nisan 1960, **Milliyet** 27 Nisan 1960, **Atayolu** 27 Nisan 1960. Bu kişiler bir süre tutuklu kaldıktan sonra tahliye edilmişlerdir: **Atayolu** 11 Mayıs 1960.

hükümetlerini destekleyenler de oldu, hatta CHP’li olup oraya geçenler oldu. Örneğin Cilli’ler sultanı döneminde Abdullah Cilli bizzat kendisi CHP’den istifa edip öbür tarafa geçiyor. Daha sonra Demirel’in partisinde devam ediyor. Bunlar sıradan insanlar değiller. O dönemde bu halkın üzerinde etkili olan din adamlarının en büyük kesiminin temsilcileri durumundaydı. Şeyh sülalesi derler. Bunlar zamanında şeyhçilik de, halkın üzerinde tahakküm kurma eğilimleri, çetecilik, işte hepsi vardı zaten. Milletin anlattığına göre, bu sülale çok şey yapmış. Biz görmedik, yaşamadık. Bizim dönemimizde sadece sağcı-solcu baskısı hissettirilmek istendi. Ama solcular çok daha baskın olduğu için bunlar hep geride kaldı. O dönemde örneğin bu adamlara sağcı deniyordu. Bu adamlar DP’liydi. Solcu ise CHP’liydi. Benim dedem en büyük muhalif gibi görünüyordu. Solcu diye lanse ediliyordu ama CHP’liydi. İnönü’yü, daha sonra Ecevit’iydi. (Ata, E., D.T. 1954, Üniversite terk, Samandağ)

Görüşmeci Ata, Menderes’in idamına ilişkin hatırladıklarını da şu sözlerle dile getirmektedir: “Evet biz Adana’da pamuktaydık. Mendereslerin asıldığını gösteren gazete geldi. Çocuktuk daha o zaman çok büyük bir ilgiyle baktık. Tek bir gazete 200 kişilik ırgata gösterildi. Kimisi vah dedi, kimisi neredeyse memnun oldu. İnanılır gibi değil.”

Entelektüel birikimi geniş olan ve uzun bir geçmişten beri sol siyasetle ilişkili ve bugün halen sol-sosyalist bir partinin mensubu bulunan görüşmeci Şefik de DP’nin Aleviler nezdinde sağladığı desteği, geçmiş dönemin baskıcı yapısına ve Alevilerin dini önderlerinin tutumuna bağlamaktadır. Tek parti döneminin özellikle Arapça üzerinde kurduğu baskının şiddetine işaret eden konuşmacı her şeye rağmen CHP’nin şehirli-okumuş kesim üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, daha çok kırsal kesimin DP’ye eğilim gösterdiğini ifade etmektedir.

Mustafa Kemal’in ölümünden sonra Hatay, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer aldı ve o dönemde tabi, tek parti egemenliği var. Buradaki Arap Aleviler fazlasıyla bunun sıkıntısını yaşamışlardır. Nasıl yaşamışlardır... Şimdi bu seküler laiklik

anlayışı, pek de laiklikle uzaktan yakından ilişkisi olmayan ilkenin altına sığınan siyasi rejim, işte her türlü eski yazı, Arapça-Türkçe imha etme yoluna gitti. İşte tekke, zaviye vs. yasaklıyoruz adı altında buradaki Arap Alevilerin inancı olan, kendilerinin olan ziyaretlerin tümüne mühür vurup kapattı. İnsanların bırakın dinle, İslamiyet'le ve inançla ilişkisi olmayan bir takım öykü kitapları vardı, Arapça öykü kitapları vardı. O öykü kitaplarını bile imha etmeye, saklamaya ve yakmaya başladı insanlar o yıllarda... çok korunabilmiş bazı öykü kitapları vardı tarihsel, bu tür hikaye kitaplarını, korunabilmiş kitapları akşamleyin köylüler kışın bir araya geldiği zaman alır okurdu o hikayeyi, insanlar etkilenir ağlardı... ama devlet her türlü Arapça kitabı buldu mu hemen içeri atıyor korkusuyla, jandarma korkusuyla... o kitaplarını imha ettiler. Biz gericiliğe karşı, biz aydınlanma ve çağdaşlaşmadan yana yapıyoruz, diye bunu gündeme getirmeye çalıştı. Karşı çıkabilme, demokrat yapının da bağlama yöntemlerini kullanmaya çalışıyor... Tek parti döneminde bu işi çok ince yapmayı başarmışlardır... Şu propaganda yapıldı tabi: Siz Eti Türklerisiniz, buradaki Arapların etkisiyle asimile olmuşsunuz, aslında Türksünüz. Bu bazen açık bazen kapalı yürütüldü...

Tek parti döneminde jandarma baskısını alabildiğine görüyoruz. İlginçtir benim babam köy enstitüsünde kurs gördü ve öğretmenlik yaptı uzun yıllar. Tabi o zaman parti demek devlet demektir. 1946 yılında DP kurulduğunda dedem Türkçe bilmezdi, alabildiğine bir jandarma baskısında yaşıyorlardı. Gittikleri zaman bir defa dertlerini anlatamıyor, dil olayı bilmezler, mahkemede, karakolda vs. ama babam az buçuk eğitim almıştı... gelişim süreci içerisinde babam Cumhuriyet Halk Partisi'ni savunurken, 1945-46'da; Demokrat Parti'nin iki yüzlü de olsa, o demokratik açılım rüzgarı, o dil bilmeyen insan, dedem, etkiye kapılıp Demokrat Parti'ye sahip çıkarken, devlet memuru olan babam Cumhuriyet Halk Partisi'ne sahip çıkmıştır, 1946'da... 1950 yılına gelindiğinde bu bölgede,

ilginçtir, çok ilginçtir, Mustafa Kemal Atatürk'le teması olan aileler, Arap Alevilerden, Demokrat Parti'de yer almıştır. Ama Sünni ailelerden, Arap Sünni, Türk Sünni ailelerse, genellikle Fransızlarla işbirliği yapanlar Demokrat Parti'de yer almıştır, çok ters. Cumhuriyet Halk Partisi'nde daha çok Fransızlara karşı tavır koyan Türk aileler sürdürmüştür. Ve daha çok Fransızlarla kısmen işbirliği yapan aileler de CHP'de Alevi kesiminden, bir kısmı CHP'de yer almıştır. Çünkü hep azınlıktır, sürekli egemen güçle bir arada olma, bir belaya karışmama geleneği var. CHP devlet demek, CHP devlete egemendir, azınlık olması nedeniyle Alevi kitlesinin büyük bir kısmı da CHP içersinde yer almıştır, büyük çoğunluğu. Ama Fransa'ya karşı tavır koyan Alevi aileler Demokrat Parti'de yerleşmiştir. Sünnilerde de bunun tam tersini görürsünüz... istisnaları var mıdır vardır mutlaka, ama genel olarak yansıma budur.

Ama şunu görüyoruz, Arap Aleviler kitlesel anlamda, büyük anlamda hep CHP'de yer aldı. Çünkü hep devlet olarak onu gördü, egemen olarak onu gördü. 1950 seçimlerinde burada gene CHP seçimleri alır ve Cilli ailesi de 1950'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili seçilmesine rağmen, Demokrat Parti'ye iltihak eder. Demokrat Parti'ye iltihak etme süreci içerisinde, mesela bir katliama uğramış bunu yaşayan dedem babam, artık Demokrat Parti iktidar olduğu için, bilahare bunlar da Demokrat Parti'ye sempati duyarlar. Çünkü orada onlara kol kanat gerebileceğini düşündükleri dini aile-önderlik, orada yer almıştır. Politik duruşundan ziyade etnik yapısından ötürü ve inançsal yapıdan ötürü Demokrat Parti'de yer almıştır. Korunma refleksi... egemen olanın kanatları altına giriyor. Demokrat Parti iktidar oldukça sonra ona destek veriyor. Egemen güç oluyor ondan sonra ona destek veriyor... fakat bu noktada, egemen güçten yana olma olayı, buradaki Arap Alevi noktasında bir yarılma yapmakla birlikte gövdeden gene büyük kısmı CHP'de kalıyor, bu şeyi görmek

lazım... daha çok dini önderler Demokrat Parti iktidar olduktan sonra, büyük bir çoğunlukla Demokrat Parti'ye yönlendirmişlerdir. Çünkü kendi varlıklarının ancak siyasi iktidarın kanatları altında korunabileceğini hissetmişlerdir. Bir korunma güdüsü/refleksiyle. Sağcılıktan değil. 'İktidar bunların elindedir, biz azınlık insanlarız, bizim başımıza her an için her şey gelebilir, tarihte, geçmişte geldiği gibi, o nedenle biz devletle, iktidar sahipleriyle sorun yaşamamalıyız, onlardan yana olmalıyız.' Bu anlayış daha çok dini önderlerde söz konusudur. Ve siyasi partiler, çok partili sistemde bu noktayı çok güzel işlemiştir... sağ partilerin Arap Alevi kitlesinde taban bulmasını bu nokta ile sağlamışlardır. Ama daha çok okumuş-yazmış takımın önemli bir kısmı da CHP'de yer almaya devam etmiştir ve kent merkezlerindeki yerleşik Aleviler daha çok CHP'ye, kırsal alandaki yerleşik Alevi kesimi daha çok Demokrat Parti'ye oy vermiştir. (Şefik, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya)

Uzun yıllar devrimci mücadele yürüttüğü ve siyasi sığınmacı olarak Avrupa'ya kaçmak zorunda bırakıldığını açıklayan görüşmeci Hüsamiddin, CHP'ye de DP'ye de olumlu bakmadığını fakat her şeye karşın DP döneminin bir nebze rahatlama yarattığını belirtmektedir.

Kürtler olsun, diğer etnik gruplar olsun, müthiş bir ezici çoğunluk bir eğilim gösterdi. Zaten tek partili sistem, Kemalistler, halka, herkese zulüm yaptılar. Yani Türklere, şeye de Sünniliğe de zulüm yaptılar, kendileri gibi yapmak istediler. Onun için herkes tarafından tepki gördüler. Ve Demokrat Parti öyle bir açılım yaptı. Demokrat Parti'yi de gene dış emperyalist güçler destekledi. Amerika'nın Marshal Planı'yla. Türkiye'yi NATO'ya bağlayan, Marshal Planı'nı getiren onlar. Menderes zaten bir toprak ağası. Ama her şeye rağmen orada bir şey yaptı, bir sıçrama yaptı... (Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)

Gençlik yıllarından beri devrimci siyaset içerisinde yer alan ve halen devrimci bir hareketin liderliğini yapan görüşmeci o yıllara ilişkin soruları

yanıtlamanın güçlüğüne, eldeki bilgilerin yetersizliğine işaret ederek söze başlamıştır. Görüşmeci, DP sürecini ve bu süreçteki tutumları Arap Alevi kimliğinin özgüllüğünden kaynaklı nedenleri ve azınlık durumunda olmanın özelliklerini atlamadan ama bunların yanı sıra sınıfsal perspektifi de ıskalamadan anlamak gerektiğini gösteren bir çerçeve çizmiştir.

Bu sorun üzerine vereceğim cevap akademik bir araştırmanın endeksli, rakamlarla karşılaştırmalı cevabı olmayacaktır. Bunu biz hiç bir zaman yapmaya girişmedik: belki ilk girişenlerden biri siz olacaksınız. Neden girişemedik, çünkü hepimiz Türk devrimcileriydik. Kim olduğumuzu bile bilmeden başka değirmenlere su taşıdık... Gelelim sorunuza. Tek partiden çok partiye giriş toplumda bu ölçekte bir potansiyel güç bulabilmişse bunun tesadüf ya da baskıların sonucu olarak izah edilmesi mümkün olmaz. 1929 dünya krizi ardından gelen savaş ve ona ait ekonominin kısıkcı altında potansiyel büyümelerini kaldıramayacak hale gelen ülke ve pazarı, yeniden yapılanma zorundaydı. Yeniden yapılanma büyük bir statü değişikliği demektir. Devletin yeniden kurum ve kuruluşlarıyla yapılanması demektir. Bu yeniden yapılanmada çıkarlarını görenler, ne etnik ne de inanç açısından, sürece tamamıyla ekonomik çıkarları ve bu çıkarların sorunlarını aşacak siyasal güç merkezlerine yakın olma yönelimlerini belirleyecekti. Bunu, Hatay'ın ilhakında da izlemek mümkündür. Her ne kadar yapılan halk oylamalarında çok ilkesiz, baskıcı ve askeri işgal sonrası dayatmalar gelmiş olsa da, manda yönetimi altında, bağımsız olmayan, kararsızlık içinde bir Suriye anavatanında yer almak yerine Türkiye Cumhuriyeti'ne hayır hah bir tavırla da olsa katılması gibi.

Çok partili süreçte, CHP'yi terk ederek ekonomik temelde açılım tercihlerine, yeniden yapılanma süreçlerine katılmayı uygun gören Alevi tarım burjuvaları ya da feodalleri, ki Mersin, Adana ve Hatay'da aynıyla bu güçler DP yanlısı tutum almaya başladılar, Cilliler kadar Galiler de -Şeyh Abdullah Gali ve çocukları- özellikle

Amik Gölü çevresinde geniş arazisi bulunan aileler DP saflarında kendilerini ifade etmeye çalıştılar. Bu aynı zamanda Alevi toplumunun etnik ve inanç köklerinden bir biçimde örtük de olsa kopması anlamına geliyordu. Bunda başka unsurlar da yer aldı mı diye sorulabilir? Bildiğim bir dizi Antakya eşrafından aileler, doğrudan doğruya derin devletin, resmi tercihlerine uygun tavırlar geliştirmiştir. Elimde resmi belge yok ama bu çevrelerin Hatay'ın ilhakkında devletin gizli görevlileri, aylıklı işbirlikçileri olduğu bunun bu güne kadar, çocuklarınca da derin bir gizlilik içinde sürdüğüne kesinlikle inanıyorum. Kimseyi zorunda kaldığı bir tutumdan dolayı suçlamayacağım. Ancak Türkiye derin devleti kimin eline geçerse o yönde tutum alan büyük ailelerin varlığı tartışmasız bir gerçek. Bu gerçeğin bire bir ekonomik, etnik ve inanç konumlanışlarıyla kesişmese de, bu konumlarıyla işlerini yürütebiliyorlarsa, siyasi tercihlerinin bu yönde olmasında bir sorun görmedikleri çok açıktır; normal koşulda demokrat, ilerici olarak kendilerini ifade etseler de. Bu duruşlarını çoğu zaman inançlarını en iyi şekilde devlete, iktidara daha yakın olmakla koruyabildikleri söylemine sarılmaları ise tam bir aldatmacadır.

Çok partili sürecin ülke ölçeğinde sınıfsal açılımları, tarımın kapitalist pazarlara açılımı ve oluşturduğu yeni pazarlar, mal satışı, sermeye dönüşümünün artışı, daha çok zenginliğin en zenginler için iyi avantajlar sağlaması ise doğal olarak Alevi kesimlerinin en zengin aileleri olan ve aynı zamanda şeyhlik makamını temsil eden bu aileleri yoğun olarak DP saflarına ittiğinden söz etmek yanlış değildir: bu gün Harbiye'de ve Antakya'nın elit, demokrat Arap Alevi kesimleri dışında ciddi bir tercih bunalımının oluşmasında da bu güçlerin rol oynadığını belirteceğim. Etnik aidiyetini en azından hazır bir TC varken kaygısızca elinin tersiyle itebilen, inanç özgürlüğünü ise, batını olması nedeniyle ne cami ne ibadet merkezi ya da onun yöneticilerinin memur olup olmama kaygısını taşımayanların, en kestirmeden ekonomik çıkarlar, var olan devletle

hesapsız kitapsız bir ilişkiye yönelmelerine yol açıyor. Bu ekonomik konum, sınıfsal refleks, ancak ciddi bir kırılma anında farklı bir yön alabilir. Ciddi kırılma ise, bölgede harita değiştirecek olaylar, Türkiye devletinin iç sorunlarından dolayı toplumu yönetemez hale gelişin, Kürt sorunu nedeniyle oluşacak yönetim boşluğu vb nedenlerle oluşabilen koşullardır. Bu koşullarda, bu güçlerin duruma bağlı olarak son anda farklı bir duruş sergilemeleri çok mümkündür; inançta da takkiyeciliğin esas olması nedeniyle bu mümkündür (batını inançların tümünde var olan durum). (Abu Zeki, E., D.T. 1953, Lise, Lazkiye)

Bütün bunlardan sonra genel bir değerlendirme yapacak olursak karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: İlgili bölümlerde detaylandırıldığı gibi, *tek partili dönem* geniş toplumsal kesimler açısından olduğu gibi Arap Alevi toplumu için de farklı görünümü/biçimleri olan baskıcı bir idareyi ifade etmekteydi. Arap Aleviler bu süreçte hem inançlarını gizlemek, kendilerine uygun görülen dinsel kalıpları “kabul etmek” (hiç değilse sessiz kalmak) gibi nedenlerden ötürü dinsel bir baskı hem de belki daha da etkin olarak etnik bakımdan baskıyla karşılaşmışlardır: Arapların hain, kalles ilan edildiği, bir nevi Arap sürek avı başlatıldığı yerde, “bu düşmanlık beslediğiniz Sünni Araplığa aittir, bizim bu yapı ve ondan neşet edenlerle ilişkimiz yok” deseniz de bu “avdan” nasibine düşeni almamak mümkün değildir. Neticede öyle de olmuştur. Yaratılan negatif Arap imgesine, dil üzerindeki yasak ve asimilasyon çabaları da eklenince etnik baskı katmerleşmiştir. Tek partili hayatın son bulmasının ardından, o güne kadar egemen olan CHP önemli bir güç kaybederken, muhalefette yer alan DP iktidara taşınmıştır. Yukarıda, bu süreçler uzunca açıklandı. Burada tezimiz açısından asıl önemli olan, ilk aşamadan itibaren genel olarak Alevi kitlesi açısından olduğu gibi Arap Aleviler bakımından da CHP’nin güç kaybetmeye başladığının ve bu topluluk ile arasına mesafe girmeye başladığının, bu ölçüde de topluluğun DP’ye yakınlaştığının tespit edilmesidir. Fakat buradan hareketle, Arap Aleviler, kendilerini inkar eden CHP’den tamamen koptu, özgürlükçü DP Alevi kitlesi bağlamında büyük destek topladı gibi totalci sonuçlara varmak gerçekçi değildir. Burada ortaya çıkan başka bir gerçeklik de, Alevilerin sürekli CHP’yi

destekledikleri, CHP'nin Alevilerin partisi olduğu tespitlerinin hakikate denk düşmemesidir.

Bakıldığında, CHP'nin tek parti dönemi baskıcı uygulamaları Arap Alevi topluluğu bakımından büyük ölçüde tepki görmüş ve bu tepki o zaman diliminde başka bir enstrüman olmadığı için, ifadesini sandıkta göstermiştir. Fakat Hatay örneğinde olduğu gibi, belki de 1950 seçim sonuçlarını kestirememekten kaynaklı, feodal toplum yapısı içerisinde hâkim pozisyonda bulunan ileri gelen güçler (Cilliler örneğinde olduğu gibi) ülkede hâkim olan egemen elitten hemen uzaklaşmamıştır, dolayısıyla bunları takip eden genel Alevi kitle de bu yoldan çok “şaşmamıştır”. Bununla birlikte, çok partili hayatın ikinci seçimlerine giden süreçte belli başlı aileler tercihlerini daha açık olarak DP'den yana koymuşlardır. O dönemin seçim sonuçlarını mahalle bazında takip edemediğimizden dolayı çok kesin verilerle hareket edememekle birlikte gerek mülakatlardan gerek az sayıdaki yazılı veriden görebildiğimiz Arap Aleviler nezdinde DP'ye önemli bir destek sağlandığıdır. Hatay'daki seçim sonuçları bunun en önemli somut göstergesi olarak verilebilir. Fakat DP'nin 1950'li yılların ikinci yarısından sonra gittikçe artan bir biçimde anti-demokratik ve baskıcı uygulamaları, başlangıçta ortaya koyduğu vaat ve ideallere uygun olmayan pratikleri genel olarak meşruiyet ve sempati yitimine neden olmuştur. Arap Alevilerin DP döneminin son yıllarına ilişkin siyasal tutumları da (ki 1957 seçim sonuçları bunun en somut göstergesi olarak alınabilir) bu durumun bir mikro örneği olarak değerlendirilebilir.

Birçok görüşmecinin bir şekilde dile getirdiği ve yaygın bir kanı olarak çok sık rastladığımız “Alevilerin hoşgörülü ve değişime açık bir yapısı olduğu” tespiti de bu bölümü sonlandırmadan konuyla ilgisi babında değerlendirmeyi hakketmektedir. Demokrat Parti'yle başlayan süreç bir değişimi ifade etmekteydi, iktidar olduktan sonraki uygulamalarla bunu gösteren parti güven kazanmış ve geçmiş devrin olumlu buldukları özelliklerine (sekülerizasyon vb.) karşın kendilerinin canını yakan uygulamalardan da ağızları yanmış olan Alevi topluluğu “yeni” döneme, değişime ayak uydurmaya çalışmışlardır. Konu bazı kesimlerce özetle biraz da böyle algılanmaktadır. Alevilerin teolojik yapı itibarıyla birçok heterodoks grup gibi belli bir esnekliği taşıdıkları doğrudur, belki inançlarının içeriğinden ziyade bu içeriğin biçimlendiği tarihsel süreç, yoğun takip-baskı koşulları, egemenlerin hışmı altında

ezilen, mağdur, yoksul kitleler olarak dışarılanmaları, “kenarda kalanlar” olmaları, onları daha esnek anlayışa, dışarıya karşı daha toleranslı olmaya itmiştir. Bu toleranslı yapı ve bir ölçüde, zor koşullar altında ve yabancı bir çevrede susmak, kendini dile getirmemek, varlığını koruyarak gerektiği ölçüde “diğerleri” gibi görünmek, onlara ayak uydurmak gibi anlamları içerleyen kıtman ve takiye geleneği de mevcut düzene uyum sağlama kolaylığını tanıyarak, yaygın kanıdaki gibi, değişime açık bir sosyal yapının zeminini hazırlamış olabilir. DP ile birlikte eski döneme kıyasla dil ve etnik özellikler üzerindeki baskının bir nebze hafıflemesi, keskin bir biçimde uygulanan asimilasyon politikasının hız kesmesi, ekonomik farklılaşma, özellikle de nüfusu önemli ölçüde toprağa bağımlı olan bu topluluk için tarıma dair uygulamalar değişim anlamına geliyordu. Dini ve feodal önderlerin de yeni düzende yerlerini belirleme ihtiyacı onları CHP ile DP arasında konumlarını almaya sevk etti. Durumun gereklerine göre uyum sağlanmaya ve devletle uzlaşmaya çalışıldı. Bütün bu uzlaşmacı, adapte olmaya hazır tavrın ardında ne o dönem ne de sonraki hiçbir dönemde atılamamış olan “devlet baba” korkusu olduğu gerçeği gözlerden kaçmamalıdır. Devletin süngülü elini ve baskıcı yüzünü iyi tanıyan bu topluluk bu korkuyu çeşitli formlarda işleyerek kuşaktan kuşağa aktarmıştır. Cumhuriyetle birlikte isyancı pozisyonu terk ederek uzlaşmacı tavrı benimseyen topluluk tek parti sonrası süreçte de -kendi varlıklarına doğrudan ve açıktan kastedilmediği ölçüde/müddetçe- bunu sürdürmekte ısrarcı olmuş, siyasal erki elinde tutanlarla karşı karşıya gelmemeye özen göstermiştir. Son kez altını çizerek bitirelim, Alevilerin devletle ilişkisinde temel bir yaklaşım olan uzlaşmacı pozisyonun ardında yukarıda belirtilen unsurlarla birlikte esaslı bir belirleyen olarak egemen güçlere karşı güvenin yeterli düzeyde gelişmemiş olmasının ve “devlet korkusu”nun tespit edilmemesi yapılan değerlendirmeyi eksik bırakmaktan öte sakatlayabilecek bir önemdedir.

4. 27 MAYIS'TAN 12 EYLÜL'E: İKİ DARBE ARASI DÖNEMDE DEVLETİN DÖNÜŞÜMÜ VE NUSAYRİLER

27 Mayıs'ta askerin müdahalesi birçok aydın tarafından bir zorunluluk olarak görülmüş, kötü gidişatın/kardeş kavgasının önüne geçmenin başka türlü mümkün olamayacağı inancı ortaya konulmuştur. DP'nin baskıcı ortamıyla mukayese

edildiğinde, askerlerin müdahalesinin ardından görelî bir demokratik yapının tesis edilmiş olması, darbenin, birçok kesim tarafından heyecanla alkışlanması/sahiplenilmesi neticesini doğurmuştur. Fakat bu arada bazı gerçeklikler gözden kaçırılmış ya da bilinçli olarak gözlerden uzak tutulmuştur. Birincisi, askeri müdahalenin zorunlu olarak görülmesi, her büyük bunalımda, hem dışarıda hem de askerin kendi içinde, askerlerin müdahale etmesi gerektiği yönünde bir beklentiyi doğurmamış mıdır? *Bunalım sistem içi yollarla aşılmıyorsa, klasik demokrasinin araçları yetersiz kalıyorsa, dışarıdan bir güç balans ayarı yapar* şeklinde bir mantalitenin kökleri, 1960 darbesinde aranmalıdır (Kuşkusuz, bu kökler, 1960'ın çok daha gerilerine uzanır; fakat yeni kurulan Cumhuriyet sonrası süreçte, 1960, bu mantalite için en önemli kilometre taşını oluşturur). Ayrıca müdahaleden başka bir seçenek yoktu, şeklindeki bir yaklaşım da gerçekçi değildir. Tüm baskıcı yöntemlere karşın, sınırlı hareket imkânlarıyla muhalefete devam edilebilir, halkın tepkisi sisteme kanalize edilerek yönetim değişikliği beklenebilirdi. Zaten seçimlerin yaklaşmakta olduğu ve DP'nin kitleler nezdindeki desteğinin düştüğü hatırlanırsa, seçim yoluyla bir değişimin olması imkânsız gibi görülemez (Belki de, tepkilerin sisteme kanalize edilemeyeceğinden ve bu durum neticesinde oluşabilecek belirsizlikten korkulmuştur).

Burada, darbe sonrası kurulan rejimin genel niteliklerini 1961 Anayasası'nı temel alarak ortaya koymaya çalışacağız. 27 Mayıs'ta yönetime el koyan askerler kendilerinin kalıcı olmayacaklarını, bir an önce anayasanın yapıp seğıimlere gidileceğini ilan etmişlerdi.⁵⁵⁰ Nitekim "1924 Anayasası'ndaki TBMM'nin yerini almış, yetkilerini kuşanmış"⁵⁵¹ durumda bulunan MBK, bu yönde hızlı adımlar atarak parlamenter rejime geçişi kolaylaştırmıştır. Anayasa yapım sürecinin uzamasını engellemek ve sağlıklı bir anayasa hazırlanmasını sağlamak için kurucu meclis oluşturulmuştur. 6 Ocak 1961'de faaliyete başlayan bu meclis 27 Mayıs 1961'de anayasa yapma görevini tamamladı. 260 kabul, 2 çekimser oyla kabul edilen

⁵⁵⁰ 27 Mayıs günü, C. Gürsel, yaptığı radyo konuşmasında, amacın biran önce, demokratik bir düzen kurmak ve devlet yönetimini millî iradeye teslim etmek olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bkz. Haydar Tunçkanat, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul, Çağdaş Y., (t.y.), s. 270-71.

⁵⁵¹ Tanör, a.g.e., s. 368.

metin 9 Temmuz'da halkoyuna sunuldu.⁵⁵² Neticede bugüne kadarki en özgürlükçü anayasamız olarak addedilen 1961 Anayasası yürürlüğe girdi.

1961 Anayasası'nın öngördüğü düzenin niteliğine geçmeden önce bir noktaya işaret etmek gerekiyor. Demokratik niteliğe sahip bir anayasanın yapım sürecinde toplumun belli kesimleri temsil edilmiş olmakla birlikte, DP ve çevresi bu süreçte dışarıda tutulmuştur. Belki bu, rejimi yeniden kurmaya çalışan güçlerin önceki muktedirlere duydukları bir tepki ve güvensizliğin ifadesi olarak anlaşılabilir; fakat yine de katılımcı demokrasiye uygunluk açısından tartışılabilir. Zaten referandumda % 38.5 gibi yüksek bir oranda “hayır” oyu çıkması bu kesimlerin tepkisi olarak anlaşılmaktadır.⁵⁵³ İkinci bir husus da askerlerin kalıcı olmayacakları ilanıdır. Sormak gerekiyor, acaba biçimsel olarak parlamentonun oluşturulması ve yönetimin sivillere verilmesi askerlerin “kalıcı olmadığı” anlamına gelir mi?

1961 Anayasası'yla, ilk kez, devletin temeli insan haklarına dayandırılmıştır.⁵⁵⁴ Anayasanın 2. maddesine bakıldığında bu özellikle birlikte, Cumhuriyetin diğer nitelikleri de görülmektedir. Buna göre, Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Bu niteliklerle uyumlu düzenlemelerin neticesinde birey ve topluma değer veren, insan hak ve özgürlüklerine özel önem gösteren, demokratikleşmenin önünü açacak ve çoğulcu bir toplum yapısının oluşumunu sağlayabilecek nitelikte bir rejim öngörülmüştür. “Temel Hakların Niteliği ve Korunması” kenar başlıklı 10. maddenin ilk fıkrasında, herkesin kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahip olduğu ifade edildikten sonra, ikinci fıkrada, “Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar” denilmiştir. Böylece, “burada artık, ilk fıkrada olduğu gibi varolan bir değer korunmasından ötede, onun geliştirilmesi ve gerçekleştirilmesi buyruğu

⁵⁵² Tanör, a.g.e., s. 373- 76.

⁵⁵³ DP kitlesinin anayasa yapım sürecinden dışlanması olumsuzluklarına değinen Özbudun da, 1961 Anayasası'nın, *toplumun büyük çoğunluğunun oydaşmasına (consensus) dayanan bir toplum sözleşmesi* oluşturamamış olduğuna işaret eder: Özbudun, a.g.e, s. 23.

⁵⁵⁴ Eroğul, 2000, s. 284.

vardır. İlk fıkrada ‘özgürlük’, ikincisinde ise dinamik bir kavram olarak ‘özgürleştirme’ anlayışına işaret etmektedir.”⁵⁵⁵

1961 Anayasası’nın, temel hak ve özgürlükler konusunda çok önemli bir açılım yaptığı, sistemli ve ayrıntılı bir düzenleme getirdiği görülmektedir. Anayasa, kişi dokunulmazlığı (14. madde), özel hayatın korunması (15., 16. ve 17. maddeler), gezi ve yerleşme özgürlüğü (18. madde), vicdan ve din özgürlüğü (19. madde), düşünce özgürlüğü (20. madde), bilim ve sanat özgürlüğü (21. madde), basın özgürlüğü (22., 23., 24., 25., 26. ve 27. maddeler), toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı (28. madde), önceden izin almaksızın dernek kurma hakkı (29. madde), kişi güvenliği (30. madde), hak arama özgürlüğü (31. madde), sendika kurma hakkı (46. madde), grev ve toplu sözleşme hakkı (47. madde), sosyal güvenlik (48. madde), sağlık hakkı (49. madde), seçme ve seçilme hakkı (55. madde), dilekçe hakkı (62. madde) gibi pek çok hak ve özgürlüğe yer vermiş, kişiyi keyfi uygulamalara karşı koruyabilecek hükümler öngörmüştür. Örneğin 11. maddedeki, hak ve özgürlükleri sınırlamaya yönelik bir yasanın, hangi gerekçeyle olursa olsun, hak ve özgürlüğün özüne dokunamayacağı hükmü ciddi bir koruma mekanizmasıdır.⁵⁵⁶ Sonuç olarak, 1961 Anayasası’nın “haklar ve özgürlükler bakımından, özgürlüğü temel, sınırlamayı ise istisna olarak alan bir anayasa”⁵⁵⁷ olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca şunu da eklemek gerekir ki bu anayasa vasıtasıyla “bir yandan toplum içerisinde bir çeşit ‘sosyal demokrat’ dengenin temellerini atma amaçlanırken, bir yandan da kapitalist ekonominin düzgün bir biçimde gelişmesi yönlendirilmeye” çalışılmıştır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Tanör, a.g.e., s. 379.

⁵⁵⁶ Eroğul, “(b)u düzenlemeyle, Türk anayasasına, her insan hak ve özgürlüğünün hiçbir biçimde dokunulamayacak bir çekirdeği olduğu anlayışı”nın getirildiğinin altını çizer: Eroğul, 2000, s. 286.

⁵⁵⁷ Soysal, a.g.e., s. 68.

⁵⁵⁸ Çağlar Keyder, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990, s. 62.

1961 Anayasası'nda, kuvvetler ayrılığı prensibinin benimsenmesi,⁵⁵⁹ yargı güvencesinin sağlanması, idarenin bütün işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi kılınması (114. madde), Anayasa Mahkemesi'nin kurulması (145-152. maddeler), özerk kuruluşların oluşturulması (120. maddede üniversitelerin, 121. maddede radyo ve televizyon idaresinin özerk olacağı belirtilmiş), siyasal partilerin anayasal güvenceye kavuşturulması (56. madde) gibi yeniliklerin de yer aldığını belirtmek gerekir. Ayrıca anayasanın demokratik niteliğiyle ve demokratik devlet prensibiyle pek bağdaşmayacak olan 111. maddedeki düzenleme ile de anayasal bir organ olarak Milli Güvenlik Kurulu tesis edilmiştir. Böylece, 1961 Anayasası, demokratik niteliklerin yanı sıra, askerlerin yürütme organı üzerinde güç sahibi olmasının hukuksal aracı haline gelen MGK'yı da Türk siyasal hayatına armağan etmiştir. Sonraki dönemlerdeki siyasal konjonktür göz önüne alındığında MGK'nın sahip olduğu gücün hiç de sıradan olmadığı, kimi zaman mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasal partilerin gücünü aşan bir niteliği olduğu görülür. Bu da, askeri darbelerle gelebilecek demokrasinin ne denli sınırlı olabileceğinin ciddi bir göstergesidir. 1960 darbesini meşrulaştıran görüşleri ve "iyi darbe", "kötü darbe", "ilerici darbe", "gerici darbe" şeklinde ayrımları doğru bulmamaktayız.⁵⁶⁰ Açık olan bir şey vardır ki, demokrasi kategorik olarak darbelere karşıdır.

1961 Anayasası sonrasında ülkede değişim rüzgârları esmeye başlamış, toplumsal hareketler yükselişe geçmiştir. Öğrenci hareketleri, işçi örgütlenmesi, sendikalar, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partiler ile toplumsal-siyasal arena renklenmiştir. TİP bu süreçte kurulmuş ve meclise 15 milletvekili ile girmeyi başarmıştır. 60'lı yılların sonuna doğru gelindiğinde, ciddi bir toplumsal muhalefetin

⁵⁵⁹ "1924 Anayasasının millet egemenliğini tek başına temsil eden üstün yetkili Meclis anlayışına karşılık, 1961 Anayasası egemenliğin kullanılışı bakımından hayli farklı bir formül benimsemiştir. Egemenliğin kayıtsız şartsız Türk Milletinin olduğu yolundaki ifade korunmakla birlikte, milletin egemenliğini 'Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle' kullanacağı belirtilmiştir.(m. 4). Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi, egemenliğin kullanılışında tek yetkili organ olmaktan çıkarılmış, egemenliğin kullanılmasını Anayasada belirtilen diğer devlet organları ile paylaşır olmuştur. Üstelik, bütün bu organlar, millet egemenliğini ancak 'Anayasanın koyduğu esaslara göre' kullanabileceklerdir. Gerçi 1924 Anayasasında da kanunların Anayasaya aykırı olamayacağı hükmü (m. 103) yer almıştır ama, bu kuralın pratik müeyyidelerden yoksunluğu sebebiyle, 1924 Anayasasının gerçek anlamda 'Anayasanın üstünlüğü' ilkesini gerçekleştirmiş olduğu söylenemez. 1961 Anayasası ise, tümüyle, Anayasanın üstünlüğü ilkesi üzerine inşa edilmiştir."Özbudun, a.g.e., s. 17.

⁵⁶⁰ Kuşkusuz darbeler arasında nitelik farkları olabilir ve bu farklar bilimsel bir analizle ortaya konabilir; fakat işaret etmek istediğimiz, bu yapılırken, belli nitelik farklarından hareketle, bir darbenin meşrulaştırılmaması gereğidir.

varlığından söz edilebilmektedir. Dünyadaki muhalif hareketlerin, özellikle 68 kuşağının etkisiyle Türk siyasal hayatına önemli etkiler bırakacak olan devrimci örgütlenmelerin gerçekleştiği bir süreç yaşanmıştır.

27 Mayıs darbesinden sonra, ilk seçimler Ekim 1961’de yapılmış, 1965’teki ikinci seçime kadar ülkeyi çeşitli koalisyon hükümetleri yönetmiştir. DP’nin siyasal mirasçısı olan Adalet Partisi (AP) 1965’teki seçimlerde % 53 oy oranıyla seçimlerin galibi oldu. AP ülkedeki burjuvazinin çeşitli katmanlarını bir araya getirmeyi başarmıştı. CHP ise geleneksel devletçi ideolojinin temsilcisi olarak görülmeye devam etmekteydi. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ise işçi sınıfıyla geliştirdiği bağlar ve kazandığı 15 milletvekilliğiyle solun en önemli partisi olarak belirmişti. AP, belli ölçüde oy kaybına uğrasa da, 1969 seçimlerinde de seçim galibi olarak çıkmayı başardı. Fakat AP Hükümeti ilk yıllarda olduğu gibi burjuvazinin tamamının birliğini sağlayamıyor, egemen sınıfların kabul ettiği manada bir “asayiş” ülkede sürdüremiyordu. Büyük burjuvazi, küçük sermayedarlarla iktidarı paylaşmak istemiyor bu da çeşitli alanlarda çatışmalara neden oluyordu. 1970 Haziran’ında patlak veren kitlesel işçi gösterilerinin ardından ilan edilen sıkıyönetim, egemen sınıflara özgürlüklerin askıya alınarak “asayişin” sağlanabileceği konusunda deneyim olmuştur; ayrıca bu süreçte, hâkim güçler, 1961 Anayasası’nın öngördüğü hak ve özgürlüklerle devam edilemeyeceği, bunların ülkenin sosyo-ekonomik yapısını aştığı şeklindeki tezleri işlemeye başlamıştır. 1970’lere gelindiğinde ortaya çıkan iktisadi ve sosyal bunalım neticesinde 12 Mart 1971’de ordu bir muhtırayla olağan parlamenter rejime Ekim 1973’e kadar ara verilmesine sebep oldu.⁵⁶¹

12 Mart muhtırası Türkiye’de gelişen toplumsal muhalefete sert bir yanıt olmuştur. Muhtıra sonrası kurulan hükümet de, muhtırayı veren anlayışın bir ürünü olarak hareket etmiştir.⁵⁶² Hükümet, “bu anayasa ile devlet yürütülemez” fikrinin taşıyıcısıydı ve hükümetin başkanının da “lüks” olarak nitelediği⁵⁶³ anayasada önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Anayasada yapılan değişikliklerle esas olarak devlet otoritesi güçlendirilmiş, hak ve özgürlükler sınırlandırılmış, bireye

⁵⁶¹ Keyder, a.g.m., s. 66-67.

⁵⁶² Keyder’e göre, “1971 rejiminin iktisadi önlemleri, esas olarak büyüyen bir işçi hareketi karşısında burjuvazinin tümünün konumunu güçlendirmeyi amaçlıyordu. Ama daha özgül olarak bunların büyük sanayi sermayesini kayıran ayrımsal bir etkisi de vardı. Askeri müdahale sona erdiğinde büyük sanayi sermayesinin iktisadi egemenliği pekişmişti.” Keyder, a.g.m., s. 68.

⁵⁶³ Soysal, a.g.e., s. 69.

karşı devleti koruyan otoriter bir iktidar mekanizması öngörölmüştür. Bu anayasal yapı sorun çözücü olmaktan ziyade sorun yaratıcı/arttırıcı bir özelliğe sahip olmuştur.⁵⁶⁴ 12 Eylül darbesine gelinceye kadar devam eden, sosyal, ekonomik ve siyasal bunalım, kaos, baskı ve şiddetin egemen olduğu süreç bu tespiti mutlak bir biçimde doğrulamaktadır.

12 Mart sonrası süreçte, sol muhalefet, hak ve özgürlük mücadelesi baskılanmaya çalışılmışsa da 70’li yıllar solun yükseliş yılları olmaya devam etmiştir (bunun karşısında sağcı güçler de iktidar mücadelesinde boş durmamışlardır...). Legal olarak, AP, MSP MHP, Güven Patisi, CHP, TİP gibi siyasi yelpazenin sağında ve solunda yer alan birçok parti iktidar mücadelesinde yerlerini almışlardır. Bunların dışında illegal birçok sol parti ve örgüt de siyasi mücadelede yer almaktaydı. 1960’lı yıllarda olduğu gibi 1970’li yıllarda da sol hareketler ile Aleviler arasındaki buluşma artarak devam etmiştir. Sol hareketler Alevileri kendileri için “doğal müttefik” olarak görmekteydi. Aleviler de hem sınıfsal konumları itibariyle hem de marjinalleştirilmiş olmaktan kaynaklı olarak sol ve sosyalizmin mesajlarına duyarlı konumdaydı.⁵⁶⁵ İşte bu süreçte Nusayriler de sol rüzgardan etkilenecek toplumsal mücadele içinde yer almaya başlamışlardır. Nusayrilerin geleneksel elitleri arasında pragmatik bir yaklaşımla sağ partilerde siyasete katılım görölse de halk tabanında sınıfsal pozisyonlarının yanı sıra hem etnik hem dinsel azınlık olmalarının önemli bir etkisiyle sol muhalefet destek bulmuştur. Kuşkusuz diğeri Alevi topluluklarda olduğu gibi Arap Alevilerde de bu duyarlılıklar kuşak farkına göre de değişik biçimler almaktaydı. Örneğin gençler sosyalist sola daha açıkken yaşlı kuşaklar daha çok CHP’ye eğilim göstermişlerdir.⁵⁶⁶

1960’ların ilk yıllarında sol düşünceyle tanışan, liseden itibaren sol hareketler içinde yer alan, Hatay’da sosyalist örgütlenmede önemli bir rolü olmuş ve sol bir partinin yöneticisi olmaktan dolayı cezaevinde yatmış olan Mehmet şunları aktarmaktadır:

⁵⁶⁴ Bkz. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 77-83.

⁵⁶⁵ Massicard, a.g.e., s. 59-60.

⁵⁶⁶ “Alevilik ve radikal sol arasındaki buluşma kuşaklara göre belirlenmektedir. Dini hiyerarşi, gençlerin marksizme yönelmesini üzüntüyle karşılamaktadır. Nitekim sol ideolojiyi benimseyen birçok genç dine ve özellikle de halkı sömürmekle ve halkın sırtından geçinmekle suçladıkları dedelere karşı isyan bayrağını açarlar. Dindarlara ve eskilere gelince, onların büyük çoğunluğu CHP’yi desteklemeyi sürdürür.” Massicard, a.g.e., s. 61.

1965'te Samandağ'da TİP teşkilatını kurduk, o yıl bir milletvekili de çıkardık, Yahya Kanbolat, Doçent'ti. Buraya geldiğinde teşkilatı kurmaya... 65'in Nisan ayıydı, parkta buluştuk, sohbet ettik. Yaklaşık 20 kişilik bir arkadaş grubuyduk lisede, bir örgütümüz yoktu başta, fakat 64'ten sonra TİP sempatzanı olduk.⁵⁶⁷ Yahya Bey geldiğinde, nasıl kuracağız örgütü dedim, sizinle kuracağız dedi... Kırıkhan'a bir avukat abimiz gelmişti, Tunceli kökenli, Ali Esat, o orada örgütledi bir kesimi, bir de orada 40'lı yıllarda Uşak'tan Kırıkhan'a yerleşmiş bir doktor vardı İzzettin İyiel, o da kendi çevresinden, orada Alevi Kürtler vardı, Sünni Kürtler de vardı, onlardan bir teşkilat kurdular. (Yahya Bey) Reyhanlı'da kendi çevresinden birine kurdurdu; Atınözü'nü ben kurdum, Samandağ'ın Şoförler derneği başkanı vardı, ona kurdurdu... Lümpen çevrelerden insanlar da geldi. Hatay'da TİP toplam olarak 5300 oy mu ne aldı.⁵⁶⁸ Milli bakiye sistemi vardı, bu sistemden Hatay'a milletvekillik düştü... TİP'te Alevilerin etkisi neydi, Samandağ'da teşkilat vardı, Serinyol'dan bir grup vardı, halktan insanlar, belediye başkanlarından Selahattin İnal'ın babası ile dedesi vardı TİP içinde, Serinyol'da bir grubu örgütleyip gönderdiler... Süleyman Galioglu diye bir avukat abimiz vardı, daha sonra bu şahıs TİP il başkanı oldu, Galioglu ailesi Antakya'nın aristokrat bir Alevi ailesiydi.⁵⁶⁹ Süleyman Bey'in, dini sosyalizmle bağdaştırmak isteyen bir yanı

⁵⁶⁷ 1965 yılında Antakya Lisesi müdürünün, bir kız öğrenciye tacizde bulunduğu iddiasının ardından çeşitli protestolar meydana gelmiştir. Bu olaylar doğrudan politik bir vurgu taşıyor gözükmesine de görüşmecinin bu yıllarda Antakya Lisesi'nde politik bir bilinçlenmenin başladığı yönündeki aktarımlarını teyit eder niteliktedir; ayrıca protestolarda adı geçen -Veysi Sarısözen gibi- bazı öğrencilerin ileride sol hareket içinde bilinen isimler haline gelmesi de olaylardaki politik yönelimi hissettirmektedir. Bkz. **Atayolu** 15-17 Şubat 1965. (Bu olayda suçlanan müdürün, M.E.B. müfettişlerince yapılan soruşturma sonucunda masum bulunduğunu ayrıca belirtelim: **Atayolu** 12 Nisan 1965)

⁵⁶⁸ 10 Ekim 1965 tarihli milletvekili seçim sonuçlarına göre TİP'in Hatay'da aldığı toplam oy 5.371'dir.

⁵⁶⁹ Çeşitli dönemlerde TİP'in Hatay il başkanlığı görevinde bulunun Süleyman Galioglu'nun, TİP içerisinde aktif bir mücadele yürüttüğü, 1970'teki 4. TİP Büyük Kongresinde Genel Yönetim Kurulu'na seçildiği, ayrıca 1971'de sıkıyönetim yetkililerince gözaltına alındığı görülmektedir. Bkz. **Cumhuriyet** 28 Mayıs 1971, **Cumhuriyet** 23 Ağustos 1969, **Milliyet** 02. 11. 1970, **Milliyet** 06. 05. 1977. 1969 seçimlerinin arifesinde, Hatay'da TİP'li adaylar (S. Galioglu ve A. Göçmen) hakkında "ağır ithamlar" içeren bildirilerin dağıtıldığı görülmektedir: **Atayolu** 9 Ekim 1969.

vardı, iyi bir din bilgisi vardı... 1966, 1967 yıllarından sonra Alevi arkadaşlar kitlesel halde sosyalist harekete destek vermeye başladı, bu Türkiye'nin genelinde de böyle oldu... Daha sonra burada Kırıkhan olayları vardı, 1971'de. Orada, o Serinyolcu İnalların en küçük oğlu öldü. Orada gerici bir grubu topladılar, oradaki solculara ve Kürt Alevilere karşı... Bu provokasyonun arkasından buradaki (Antakya) provokasyon denemesi var. Bu bizim Sünni gençler var, Dev-Genç sorumlusu Ömer, o dediğim ilk kadronun içinde, benim ekibimin dışında gelip TİP'te çalışan bir gençti... 1971'de, 1979'dakine benzer bir provokasyon düzenleniyor, oraya yürüyorlar, Ömer ve bizim bir grup Sünni devrimci arkadaş, bekliyorlar Armutlu'nun başında. Lümpen bir grup, çekilin bizim sizinle bir sorunumuz yok, bırakın saldıralım, demiş, bunlar da 'bizi çiğnemedi geçemezsiniz dedik' diyor Ömer, o zamanda geri döndüler, diyor... Çatışma olmadan o grup geri dönmüş, daha şey keskinleşmemiş, bir Sünni Türk'ün bir Sünni Türk'e el kaldırması tuaf o zaman... 12 Mart sürecinde Dev-Genç çok güçlenmişti... Bir grup genç buradan da alındı... 12 Mart'tan sonra Sünni kesimdeki solculuk birden bire kesildi.... Solcular kendilerini kolayca Aleviler içene çöreklediler, işin kolayına gittiler, Sünniler gerici noktasına getirildi, 12 Eylül'e kadar bu böyleydi... **(Mehmet, E., D.T. 1944, Üniversite, Altınözü)**

Görüşmeci, tek parti ve DP döneminde halkın daha çok pasif bir konumda olduğunu, 1960'lı yıllarla birlikte genel olarak ülkedeki sol dalganın yükselişinin Antakya'yı etkisi altına aldığını anlatıyor:

Buradaki insanlar, sessiz kalıyor, şeye kadar, 1968'lere kadar. Orda TİP hareketi falan oluşuyor. Buradaki siyasal gücün ortaya çıkması, o şeyin kırılması gene 68 hareketine bağlıdır. Sonuçta 68'in akıbeti şey oldu, Denizler, Mahirler. Orda Antakya'da bir siyasi patlama

oluyor, bu bir birikimin sonucunda oluyor.⁵⁷⁰ Mesela bakın ben 68-70 yıllarında Deniz Gezmiş hareketinde küçüktüm. Ben sorduğumda bunlar niçin bu işi yapıyorlar, niye böyle kavga yapıyorlar, niye gürültü var Türkiye’de? Birisi bana, Samandağlı birisi, Arapça dedi ki, ‘Ya ibni, oğlum, bunlar fakirler için mücadele ediyorlar, bizim için mücadele ediyorlar.’ Sen mi dersin amca öyle, ben dedim tamam artık bitti, yüreğimde bir taht oldu Deniz Gezmiş, zaten ilk çocuğuma Deniz ismini koydum. Hesap et yani benim gibi binlerce genci böyle etkiledi... Zaten o yaşadıklarımız, okullarda, ilkokuldan tutun liseye kadar yaşadığımız baskı, ayrımcılık bir de sınıfsal olarak ezikliğin var. Hem ırksal olarak, hem mezhepsel olarak hem sınıfsal olarak ezilmişliğin verdiği acı bizim politik olmamıza yol açtı.
(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)

Aynı görüşmeci, 1970’li yıllarda Arap Alevilerin ağırlıklı olarak solda yer aldıklarını ve bu yönde bir mücadele yürüttüklerini şu şekilde anlatıyor:

70’lerde büyük bir siyasi patlama oluyor. 70 hareketinin yenilgisinden sonra Antakya ve çevresinde yeniden büyük bir sempati duyuluyor, siyasi faaliyete giriliyor. İşte 70’lerden sonra, 74-76’da bir canlanma oluyor ve Türkiye’deki sosyalist cepheye sempatiyle bakılıyor. Orada, genellikle hep Arap Alevi gençleri bu cephede yer alıyor. Türkler de vardı ama çok azınlıktaydılar. Genel olarak hep Aleviler yer alıyordu. 77-78’ler kadar herkes solda yer alıyor, Hatay sosyalist bir bölge olarak kabul ediliyordu. Tehlikeli bir bölge olarak adlandırılıyordu o dönemde. O döneme gelindiğinde ben de bir gençlik süreci içerisinde, Yurtsever Devrimci Gençlik Derneği’nin yönetim kurulu üyesiydim... Samandağ’da İGD’liler

⁵⁷⁰ Görüşmecinin bahsettiği yıllarda Hatay’daki politik yükselişi göstermesi açısından Atayolu Gazetesi’nin “Sağ-sol gösterileri nihayet şehrimizde de moda oldu” başlıklı haberi ilginç bir örnektir: **Atayolu** 20 Şubat 1969. Ayrıca bkz. **Atayolu** 6 Mayıs 1969; **Atayolu** 6 Ağustos 1969; **Atayolu** 23 Ağustos 1969; **Atayolu** 19 Haziran 1970; **Atayolu** 27 Mayıs 1970 (Bu tarihte, Ankara’da Hukuk Fakültesi öğrencisi olan Hataylı Mustafa Kuseyri isimli bir öğrencinin öldürülmesi protesto edilmektedir.)

vardı, Dev-Yol'un da gücü vardı Samandağ yöresinde, ama tabî ki TKP ön plandaydı. Antakya'da tabî ki THKP-C Acilciler grubu vardı, HDÖ'cular vardı bunun yanında Yurtsever Devrimci Gençlik vardı, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol, İlerici Kadınlar Derneği vardı, TKP'ye bağlı olarak, Devrimci Sağlık-İş Sendikası vardı, sendika olarak... **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Gençlik yıllarında itibaren Adana'da politik mücadele yürüten, bir çok siyasal hareket ve demokratik kitle örgütü içerisinde yer alan ve Adana'nın etkili Arap Alevi ailelerinden birinin mensubu olan Güven, Arap Alevilerin Adana'da özellikle 1970'li yıllardan sonra sol-sosyalist mücadele içerisinde yer aldığını, bunun sınıfsal olduğu kadar kimlik bağlamında nedenleri olduğunu da açıklamaktadır:

27 Mayıs 1960 yalnızca Arap Alevileri açısından değil Türkiye'nin değişim ve dönüşümünde önemli bir tarihsel dilimi oluşturmaktadır. CHP'nin tek parti diktatörlüğüne yanıt olarak 1950 yıllarında ortaya çıkan DP ve onu iktidara taşıyanlar arasında Arap Alevilerinin, Türkmen ve Kürt Alevilerinin de önemli bir payı vardır. Çünkü ülkenin üretici, yoksul ve işsiz kesimini oluşturanlar DP'yi bir umut olarak görmüş ve umudun devamı olarak DP'yi iktidara taşımışlardır. Arap Alevileri 1960'lı yıllardan önceki dönemde doğal olarak iktidardakilerin şekillenişine paralel olarak kendi aralarında da ikiye bölünmüş bir kısmı DP etrafında bir kısmı da CHP etrafında örgütlenmişlerdir. Arap Alevilerinin bu dönemdeki siyasal tercihlerinin belirlenmesinde din adamları fazlasıyla rol oynamıştır. 1960-1970 arasındaki siyasal ağırlık CHP ve DP çevresinde örgütlenmeye karşılık gelse de, sosyalist örgütlenmenin zayıf da olsa bu dönem toplum içerisinde kendine yer edinmeye başladığını görürüz. Ülkede TİP, TKP, FKF, DİSK faktörü sanayileşme eğiliminde olan illerde hızlı bir şekilde sınıf eksenli politik şekillenişte rol oynarken, Arap Alevilerinin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bu örgütlülüğün daha yavaş bir seyir izlediği görülmüştür. Doğal olarak 12 Mart darbesinin olumsuz yansımaları bu kesimde

pek hissedilmemiştir. 12 Mart darbesinden sonra özellikle TİP, TKP, THKO, THKP-C, Sosyalist Vatan Partisi v.b örgütlerin hızla bu kesimler içerisinde örgütlenmesinin en önemli nedenleri arasında sanayileşmenin hızlanması ve buna paralel olarak işçi sayısının artmasıdır. Sol, sosyalist grupların özellikle güney bölgelerinde ağırlıklı nüfusu oluşturan Arap Alevileri içerisinde örgütlenmesi ve taban bulmasının en önemli temel nedeni Sünni-dinci ve aşırı milliyetçi kesimlere olan uzaklıkları etkili olmuştur. Milliyetçi muhafazakar kesimlerin Arap Alevilerine bakış açısının tersine sol, sosyalist örgütlerin halkçı ve kapsayıcı politikaları tüm bu bölgelerde özellikle gençliği kucaklayabilmiştir. Sol, sosyalist gruplar değişik ölçülerde Arap Alevi gençlik kesimleriyle buluşabilmiş olsa da, kendilerince yarattıkları kurtarılmış bölgeleri ile Arap Alevilerini bölerek bu kesimin devrimci yönelimlerini sağlıklı bir şekilde değerlendirememişlerdir. Zamanla da meydana gelen gereksiz çatışmalar sonucu bu kesim içerisinde yeni bölünmeler yaratarak ortaya çıkabilecek enerji heder edilmiştir. 1979-1980 süreçlerinde daha geniş bir örgütlü taban yaratabilecekken fraksiyonların birbirine olan düşmanlığı Arap Alevileri içerisinde suni kamplaşmalara neden olmuş zamanla bu kamplaşmaların ne kadar anlamsız olduğu ağır bedeller ödenerek öğrenilmiştir. 12 Eylül öncesi Arap Alevileri değişik sol fraksiyonların çok rahat taban bulduğu bir kesimin unsurları olarak bilinse de, 12 Eylül sonrası hızlı bir şekilde apolitikleşen ve sistemle daha barışık hale gelen bir kesime dönüşmüştür. Bunun en önemli temel nedenlerinden biri sosyalist yapıların 12 Eylül'den sonraki 10 yıl boyunca etkisiz kalması, yeni politik platformun Kürt sorununa endeksli rotaya yönelmesi.

(Güven, E., D.T. 1963, Üniversite, Adana)

Üniversite okumaya Ankara'ya gittiğinde sırf Arap Alevi olmaktan kaynaklı solda yer aldığını ifade eden Malik de 1970'lerde Adana'daki Arap Alevilerin genel olarak sol içerisinde yer aldıklarını ifade etmiştir:

1972’de Adana Ticaret Lisesi’ne başladım. O zamanlar bir siyasi olay yoktu, yani bizim aramızda siyasi kutuplaşma yoktu. Ben 1975’te liseyi bitirip 1976’da Ankara’ya üniversiteye gittim. Sonraki yıllarda çeşitli olaylar oldu, biz üniversitedeyken buralarda da çok sayıda olay olduğunu biliyordum. Üniversiteden sık sık Adana’ya gelirdim, bizim bu mahalleler çok sayıda sol fraksiyonun elindeydi, her mahallede hatta sokakta bir örgüt vardı. Dev-Yol, Dev-Sol vb. vardı. Bizim Havuzlubahçe’de SGB’liler (Sosyalist Gençler Birliği) vardı, sürekli ev ev dolaşırlardı, propaganda yaparlardı, kimileri durumu iyi olanlardan yardım toplardı. Vilayet’ten sonrası faşistlerin mekanıydı, Tepebağ, Kanal, Denizli falan da onlarındı. Bizim buralar, Akkapı, Havuzlubahçe, Mıdık, Bey Mahallesi komple Araptı, Maraş gibi bir olayı burada yapamazlardı.... Biz ibadetlerimizi her zaman korku içinde yaptık, gizli gizli bir araya gelip ayin yapardık. Şimdiki gibi ziyaretlere gidip de namaz yapmazdık 60’larda, 70’lerde. O zamanlar ziyarette bir araya geldiğimizde hani soran bir yabancı olsa, birinin ruhuna mevlüt için toplandık, denirdi. O zamanlar ziyaretlerde Türk bayrağı, Atatürk resmi olmazdı, darbeden sonra bunlar icat edildi, hem şimdi de namazın sonunda Türk milletine, Türk ordusuna, Atatürk’e dua ediliyor, bu da son zamanların icadı... **(Malik, E., D.T. 1956, Üniversite, Adana)**

1974-1976’da Adana Eğitim Enstitüsü’nde okuyan ve Eğitim Enstitüsü’nün temsilcisi olarak Adana Yüksek Öğrenim Kültür ve Dayanışma Derneği yönetiminde yer alan görüşmeci Cengiz şunları aktarmaktadır:

“Gençlik olarak 70’li yıllardan sonra devrimcilik modası gelişti. İstanbul’da, Ankara’da, İzmir’de okumaya giden gençler, oradan belli fraksiyonların etkisiyle gelip kendi mahallelerini örgütlemeye başladılar. İşte Akkapı Mahallesi’nde, İstanbul’dan, Ankara’dan

gelen etkin öğrenciler eğer Halkın Kurtuluşu grubundaysa mahalle Halkın Kurtuluşu'nda, Havuzlubahçe SGB, öbür mahalle İGD, oradaki gençlerin gelişine göre... Genellikle siyasal iktidara karşı bir muhalefet, gençlerdeki devrimci muhalefet şeklindeydi... 74-75'te Adana Eğitim Enstitüsü'ne başladım, o dönemde olaylar yavaş yavaş gelişmeye başladı, 75-76'da bizim okul gayet iyiydi, solun egemenliğindeydi. Ama MC geldiğinde, özel, militan hocalar gönderildi, bizi tasfiyeye çalıştılar, ceza verdiler, provokasyonlar oldu, 76 Mart'ta cezaevine girdim, 78 Mart'a kadar, iki yıl kaldım. Okuldan çıkışta bize bir saldırı oldu...o günkü olay nedeniyle ertesi gün beni gözaltına aldılar, ondan sonra tutukladılar. (Cengiz, E., D.T. 1952, Üniversite, Adana)

Cengiz, kendi döneminde Adana Eğitim Enstitüsü'nde çok sayıda Arap Alevi öğrenci olduğunu ve genel olarak bu süreçte merkez partiler hariç Arap Alevilerin kesinlikle faşist-sağ içerisinde yer almadıklarını açıkladı.⁵⁷¹ Ayrıca görüşmeci, 12 Eylül'den sonra da tekrar tutuklandığını ve bu süreçte işkence görürken, Arap Alevi olması dolayısıyla özel olarak kendisine eziyet edildiğini de anlattı.

⁵⁷¹ Bu süreçte, görüşmecilerin bahsettiği gibi, başta Eğitim Enstitüsü olmak üzere Ticaret Lisesi, Erkek Lisesi gibi Adana'daki çeşitli okullarda, ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanan çatışmalar dahil, çok sayıda politik olay meydana gelmiştir. Bkz. **Cumhuriyet** 19 Nisan 1978, **Cumhuriyet** 3 Haziran 1978, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1978, **Cumhuriyet** 14 Temmuz 1978, **Cumhuriyet** 13 Ocak 1979, **Milliyet** 07. 01. 1976, **Milliyet** 09. 01. 1976, **Milliyet** 12. 03. 1976, **Milliyet** 19. 03. 1976, **Milliyet** 23. 04. 1976, **Milliyet** 02. 05. 1976, **Milliyet** 05. 05. 1976, **Milliyet** 07. 05. 1976, **Milliyet** 12. 11. 1976, **Milliyet** 18. 11. 1976, **Milliyet** 07. 04. 1977, **Milliyet** 09. 04. 1977, **Milliyet** 17. 05. 1977, **Milliyet** 16. 10. 1977, **Milliyet** 06. 11. 1977, **Milliyet** 18. 04. 1978, **Milliyet** 19. 04. 1978, **Milliyet** 05. 06. 1978, **Milliyet** 05. 05. 1978, **Milliyet** 09. 05. 1978, **Milliyet** 03. 06. 1978, **Milliyet** 31. 05. 1978, **Milliyet** 21. 06. 1978, **Milliyet** 28. 06. 1978, **Milliyet** 01. 07. 1978, **Milliyet** 15. 07. 1978, **Milliyet** 21. 07. 1978, **Milliyet** 22. 04. 1978, **Milliyet** 28. 01. 1978, **Milliyet** 31. 03. 1978, **Milliyet** 09. 05. 1978, **Milliyet** 18. 07. 1978, **Milliyet** 16. 09. 1978, **Milliyet** 05. 07. 1978, ; **Milliyet** 22. 02. 1979, **Milliyet** 16. 03. 1979, **Milliyet** 24. 05. 1979, **Milliyet** 09. 11. 1979, **Milliyet** 05. 12. 1979, **Yeni Adana** 22 Kasım 1975, **Yeni Adana** 26 Kasım 1975, **Yeni Adana** 27 Kasım 1975, **Yeni Adana** 6 Kasım 1976, **Yeni Adana** 9 Kasım 1976, **Yeni Adana** 12 Kasım 1976, **Yeni Adana** 13 Kasım 1976, **Yeni Adana** 8 Aralık 1976, **Yeni Adana** 11 Aralık 1976, **Yeni Adana** 27 Aralık 1976, **Yeni Adana** 21 Ocak 1977, **Yeni Adana** 25 Ocak 1977, **Yeni Adana** 26 Şubat 1977, **Yeni Adana** 5 Mart 1977, **Yeni Adana** 16 Mart 1977, **Yeni Adana** 19 Mart 1977, **Yeni Adana** 31 Mart 1977, **Yeni Adana** 3 Ocak 1978, **Yeni Adana** 5 Ocak 1978, **Yeni Adana** 7 Ocak 1978, **Yeni Adana** 9 Ocak 1978, **Yeni Adana** 10 Ocak 1978, **Yeni Adana** 11 Ocak 1978, **Yeni Adana** 14 Ocak 1978, **Yeni Adana** 6 Şubat 1978, **Yeni Adana** 7 Mart 1978, **Yeni Adana** 8 Mart 1978, **Yeni Adana** 18 Mart 1978, **Yeni Adana** 18 Nisan 1978, **Yeni Adana** 19 Nisan 1978, **Yeni Adana** 22 Nisan 1978, **Yeni Adana** 25 Nisan 1978, **Yeni Adana** 4 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 13 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 31 Mayıs 1978, **Yeni Adana** 3 Haziran 1978,

Antakya’da tanınmış, zengin bir aileden gelen, ticaretle uğraşan, uzun yıllar üst düzey devlet yetkilileriyle yakın ilişkiler geliştirmiş olan görüşmeci 12 Eylül’e giden süreci şu şekilde anlattı:

(12 Eylül’e giden süreçte) Benim evimi kırdılar, Türkeşçiler. Ondan sonra ben Ankara’ya telefon ettim. Senatör vardı burada baş hâkimdi, dedim benim evime vuruyorlar, evimi kırdılar... Ama kim himaye etti asker. Ondan sonra emir geldi emniyete 1 sene kapımın önünde bekçi bekledi, deli oldular hepsi. Saldırma nedenleri, bu Türkeşçiler Alevilerin üzerine geldi, doğrusu bu. Elleri geçse yok edeceklerdi ama biz daha kuvvetliydik... Maraş olayları zamanında burada da çok olaylar oldu. 1977, 1978’lerde, bu Türkeşçiler, yok etmek istediler bizi. Çocuğumu, Nesim’i öldüreceklerdi, dövdüler. Üç ay yattı hastanede. Lisede okuyor, Antakya Lisesi’nde, gelip okuldan tuttular (aldılar)... Fakat Allaha şükür bizimkiler daha kuvvetli. Harbiye’den geldiler, her taraftan kuvvet geldi, bir toplantı yaptık, saldırırlarsa vuracağız. Ama bir emir geldi yapmadık. Yanıma, evime komutanlar geldi, askeriye yardım etti bize...Olay çıkması önlendi. (Şerif, E., D.T. 1923, Ortaokul terk, Antakya)

Okulda öğretmenliğe başlamadan kendi kimliğini açıkça ortaya koymaktan çekindiğini anlatan görüşmeci, öğretmenliğe başladıktan sonra kendini ifade ettiğini ama bunun da ağır sonuçları olduğunu söyledi: “Reyhanlı’da 20 kişi üzerime saldırdı benim, çok feci dayak yedim. Felaket bir dayak yedim. Benim için ‘çok iyi insan, çok iyi öğretmen, bizim için çabalıyor, uğraşıyor vs. ama Alevi’, derlerdi... Okuldan arabaya gidiyorum, okul dağılırken yüzlerce kişi caddede olmasına rağmen, o zaman çok cesur hareket ediyorlardı, 1977’de, saldırdılar, güzel bir dayak yedik. 1 ay rapor aldım, hatta öğretmenliği bırakmayı düşünüyordum... bu bir örgüt işi, biliyorum.” (Sırrı, E., D.T: 1950, Üniversite, Antakya)

Politik bir şahsiyet olan görüşmeci Şefik şunları aktarmaktadır:

Siyasi yapılanmalarda Alevi kesiminden daha çok genç olması nedeniyle doğaldır ki Arap Alevilerin yoğunlukta oturdukları yerler 12 Mart rejimi tarafından daha şiddetli baskı görmüştür. Bu baskıyı bire bir Alevi oldukları için görürler, bir de sisteme itiraz edenler, muhalefet eden unsurlar büyük bir çoğunlukla buralarda olduğu için. Örneğin 20-30 köyden 2 tane 3 tane genç Sünni arkadaş politik olarak süreçte yer almış aranırken bir tane Alevi köyünde 7-8 tane 10 tane insan politik sürece müdahale etmişti. Ve dolayısıyla 12 Mart faşizmin müdahalesi Arap Alevi kitlesi üzerinde daha büyük yoğunluklu bir baskı yapmıştır ama bu baskıyı sadece ve sadece Arap Alevi oldukları üzerine kurmak ne kadar objektif olur, o araştırmaya değer yani itiraz etmiyorum buna ama kesin de böyledir deme şansına sahip değilim. Nitekim politik olarak hiçbir siyasi muhalefet şansı olmayan sağ partilere oy vermiş Arap Alevi köylerinde pek bu tür sıkıntıların yaşatıldığını hissetmedik somut olarak, genel olarak o anlattığım okullarda vs. Arapça konuşmama dışında. O köylerdeki yapılan işlem, hemen hemen diğer Sünni köylerinde çok farklı olmamıştır. Ama 12 Eylül öyle değildir o çok farklı. 12 Mart'ta Arap Alevileri baskı görmüştür çünkü büyük bir oranda işte Türkiye İşçi Partisi'ne oy vermiştir, Dev-Genç, gençlerle, Türkiye'deki siyasi hareketler oralarla bir köprü bağları kurabilmiştir. Tabi 12 Mart faşizminin, o günkü devrimci dalgayı ezerken ona taban olabilmiş, onunla irtibatlı ne kadar unsur varsa, uzaktan-yakından bulaşmış her tarafı bir ezme hareketine girdiğini görüyoruz ve buradan da Arap Alevi kitlesi büyük bir oranda nasipini almıştır... Ben payıma şunu yaşadım, bugün için maddi değer veremeyeceğim binlerce kitabım, tabi köyümde imha edilmiştir, köy aranacağı için... Benim 12 Mart'tan, 12 Eylül'den büyük bir alacağım vardır... (Şefik, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya)

1970’li yıllarda TKP’de üst düzey görevlerde bulunan görüşmeci, bu yıllarda Arap Alevilerin önemli ölçüde solda yer aldığını, çeşitli biçimlerde baskı gördüklerini ve Alevilere karşı provokatif girişimler olduğunu ifade etmektedir:

Ben 1980 öncesi burada olmadım. 12 Mart darbesinde ben içeri alındım, bırakıldım, tekrar içeri alındım ve bırakılınca kaçtım... Lisede dayak yedim kaç defa. Disiplin cezası aldım. Buna rağmen Arapça konuştuk, şarkı söyledik. Ama o zamanki tabi yeni yeni politik bilinçlenmeyle aldığımız bir cesaretti. Ben 1968-71 arasında lisedeydim... Lise dönemindeydik, Ulu Cami’de ya da Habib-i Neccar’da bunlar toplandılar ve Alevi mahallelerine saldıracaklar diye bir haber geldi. Bu 1970’li yıllarda, 69-70... Bu söz üzerine mahallelerde ciddi bir teyakkuz oluştu. Birkaç mahallede ne kadar genç varsa, içinde ben de vardım, kendi aramızda üçer beşer ekipler oluşturduk. 300-400 genç tedbir aldık. Ama böyle bir şey olmadı. Bana sorarsanız bunun bir yanında provokatif bir şey vardı. Bu olay olmadı. Bu gençlerin direnci geriletici bir unsurdur. Bunu sürekli germek isteyen insanların bir provokasyonudur diye düşünüyorum. Çünkü öbür tarafta da aynı şeyi çok duyduk. O kesim içinde de tanıdıklar vardı. Onlar da Samandağ ve diğer köylerdeki Kızılbaşlar, Aleviler silahlandılar, mahalleyi basacaklar, işte cumhuriyeti basacaklar diye haber geliyordu. Sonra biz bunları konuştuk ve güldük. Siz ne yaptınız o zaman. Ödümüz patladı, sabaha kadar oturduk bekledik, diyorlardı...

Türkiye İşçi Partisi burada bir milletvekili çıkardı. Bu önemli bir ölçüt. Milli bakiye sistemi vardı. Dolayısıyla oy kaybı yoktu... TİP o dönem Aleviler içinde, bizim köyde TİP’e yaklaşık 45-47 oy çıkmıştı. Bu o köy için inanılmazdı. O köyden o kadar çok insan çıktı ki. Bizim mesela öğrenci sorumlusu Hataylı. Ege bölge sekreteri Hataylı. İGD genel sekreteri Hataylı. Ankara sorumlusu Hataylı. Hepsi Alevi. Türkiye’nin genel sorumlusu da Hataylı. Yurtdışına çıktıklarında kaç tane ülke sorumlusu da Hataylı çıktı. İGD’nin bünyesinde seçimler oluyordu. Ben seçimle başa geldim.

Ama partinin aparatları seçimle olmuyordu. İllegal olduğu için atamayla oluyordu orada da çok sayıda Alevi arkadaşın olması bizi mutlu ediyordu. Partide de takılıyorlardı, Aleviler ele geçirdi partiyi, ne olacak halimiz diye... (Alaattin, E., D.T. 1950, **Akademi mezunu, Hatay**)

1970’li yıllarda devrimci siyasetin içinde aktif olarak rol alan, Mekteb-i Mülkiye’de öğrenciyken tutuklanan ve bir dönem Filistin’de siyasi mücadelede yer almış olan Behçet şunları aktarıyor:

Ben ilk derneğin kuruluşunda, Samandağ Kültür Derneği, 70-71’lerde 18 yaşını doldurmadığım için kurucu olamadım. Resmi yönetici olabilmem için 6 ay daha gerekiyordu, sonradan ben oldum. O zaman adı kültür derneği idi. Siyasi ayrışmalar hemen hemen yok gibiydi ama başlamak üzereydi, herkes beraberdi, onun için çok da heyecanlı oldu açılış. Sonradan Maocu olan, Dev-Yolcu olan herkesin ortak desteğiyle kuruldu. Ne yapıyordu orada... kitaplar vardı, ana şeyler, teorik temel oluşturacak kitaplar vardı... Böyle masum bir anlayışla başladı. Bildiri basıp emniyete giderdik... halkta bir korku bırakılmış, o korkunun verdiği isteksizlik var. Halk hemen ilgi göstermedi, dernek güçlendikçe ilgi göstermeye başladı... Dernekte Hristiyanlar da vardı. Her zaman iyi ilişkilerimiz olmuştu Hristiyanlarla... Bir seçime girdik, İşçi Partisi’nden iki arkadaşımızı meclis üyeliği adayı yaptık, seçtirmiştik o zaman... Çok masum kültürel çalışmaları vardı derneğin. Mesela Kurtuluş Savaşı senaryosunu yazdık biz, mesela bizim dedelerimiz ya da bizim zamanımızda pamuk tarlalarına gidişi orada çekilen çileyi anlatan senaryolar yazdık, gittik Adana’da oynadık, Mersin’de oynadık, bütün ilçelerde oynadık. Nazım hikmetten yararlanarak senaryolar hazırladık, hem kültürel anlamda gençlerin daha iyi yetişmesini sağlamak için hem de halkın bilincini arttırmak için, değişik şeylerle, emperyalizme karşı olabilecek, sömürüye karşı olabilecek kültürel çalışmalar, eylemler... Mesela

Aleviler için Türkes'in bir hakareti oldu, Samandağ tarihinde bu kadar güçlü bir olay olmadı, hatırlamıyorum böyle bir miting... Çok ciddi bir tepki gösterildi o zaman. Bu derneğin etkisiydi... Burada Adalet Partisi'nin gücü vardı. Fakat onların gücü, Alevilerin tabanına bağlı olduğu için, çok devletçi olamadılar, çok sağcı olamadılar. Aksine buradaki siyasi hareketler güçlendikçe yavaş yavaş bize gelip gitmeye başladılar, 'ya biz aslında Adalet Partisi'ndeyiz ama kalbimiz sizinle, var mı bir emriniz', gibi tavırlar sergilediler, bu sağ kesimde olanlar. 'İşte biz sizdeniz aslında, biz de Aleviyiz, biz de sapına kadar devrimciyiz, solcuyuz ama işte Adalet Partisi'ndeyiz, işte babamızın partisi bu, napalım' gibi yakınmalar olurdu. Ama taban olarak onlara sürekli oy veren Alevi kesim vardı... Ama milliyetçi, faşizan değillerdi; bildiğimiz anlamda sağ yakıştırmaları yapılacak adamlar değildi... Halk bu partilere oy verirken, yerel nedenlerle, çıkarları gereği, dedelerinden kalma geleneklerden... Buranın en sağcısı bile mitinglerde sağcılık yapmaz... yani sağcılık bir ideoloji haline gelmedi burada. Sol ise doğrusuyla yanlışıyla yerleşti. Zaten Samandağ'ın kendisi yaşadığı süreçten olsa gerek, geçmişte gördüğü zilletten olabilir, farklı kültürden olduğu için farklı muamele gördüğü için doğuştan sanki sola yakın, sol söylemlere yakın yani işte eşitlik, kardeşlik, beraber olma duygusu, ya da geçmişte yaşanan korkulardan ötürü güçlü gözükme isteği karşısında, daha çabuk sola meyil veriyor. **(Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ)**

Aynı görüşmeci, Hatay mozaiktir, söyleminin kırılman olduğunu, çok kültürlü yapının dışarıdan gözükmediği gibi olmadığına işaret ediyor ve 1978'de Hatay'da denen provokasyonu anlatıyor:

78'de, o Maraş Olayları, Çorum Olayları'ndan sonra Hatay'a yönelik Alevi-Sünni çatışmasını gerçekleştirebilmek için çok ciddi bir örgütlenme söz konusudur. Ve Sünni dediğimiz kesim, ağırlıkla, sürekli bir provokasyon ortamı yaratmak için, öğrencileri, gençleri bir araya getirmeye çalıştılar, Alevi ve diğer etnik gruplara karşı...

bunlar abartılı değildir. Çünkü bu işi bizzat yaşamış olan ben, diğer arkadaşlarım, görevli askerler, iyi niyetli olan askerler hep birlikte çok ciddi çalışma içine girmiştir, bu provokasyonu engellemek için... (Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ)

Çeşitli dönemlerde Hatay milletvekili olarak TBMM’de yer almış olan Murat Sökmenoğlu da 1978’deki Maraş Katliamı’nın Hatay için planlandığını fakat bu planların, Hatay’da hayata geçirilemeyince Maraş’ta sahneye konulduğunu ifade etmiştir.⁵⁷² Güzel de yazısında, 1978-1979 yıllarında egemen güçler tarafında provakasyonlar düzenlendiğini, farklı renkleri barındıran Hatay’ın bu yapısının istismar edilerek Maraş benzeri bir senaryonun Hatay’da hayata geçirilmek istendiğini fakat örgütlü solun gücü ve “emekçi halkın” duyarlılığı sayesinde oyunun bozulduğunu belirtmektedir.⁵⁷³ Yine gazetelere yansıdığı biçimiyle 1980 yılının başında, mezhep eksenli bir çatışmanın önünü açabilecek şiddet olaylarının meydana geldiği görülmektedir. Bu olaylarda esnaf günlerce kepenk kapatmış ve şehrin bazı bölgelerinde sol ve sağ gruplar arasında silahlı çatışmalar yaşanmıştır. Şehrin valisi yaptığı açıklamada, “Antakya olaylarının başlangıcının yeni olmadığını, ikinci bir Kahraman Maraş olayı yaratmak için uzun süredir planlandığını ancak halkın sağduyusunun büyük bir olayı önlediğini” belirtmiştir.⁵⁷⁴

Yaptığımız mülakatlardaki anlatılar bir düzeyde dönemin basınından da takip edilebilmektedir. Yaptığımız gazete arşiv taraması önemli ölçüde aktarılan olayların doğruluğunu göstermektedir. Okullarda yaşanan politik olaylar, öğrenci çatışmaları ve bunlar içerisinde Arap Alevi gençlerin durumuna ilişkin, Arap Alevilerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki okullardan örnekler verilebilir. Örneğin Antakya’nın Harbiye yerleşim yerinde bulunan Harbiye Ortaokulu’nda 1976 yılında bir öğrenciye verilen disiplin cezası dolayısıyla 240 ortaokul öğrencisinin boykota başladığı bildirilmektedir.⁵⁷⁵ Ortaokul düzeyinde böyle geniş katılımlı bir boykotun hayata

⁵⁷² **Radikal** 02. 09. 2012.

⁵⁷³ Mehmet Güzel, “Demokrasi Mücadelesi ve Hatay”, **Atak**, S: 59 (62), Şubat-Mart 2007, s. 24.

⁵⁷⁴ **Yeni Adana** 25 Ocak 1980.

⁵⁷⁵ **Milliyet**, 5 Mayıs 1976. Ayrıca bkz. **Antakya** 5 Mayıs 1976, **Antakya** 9 Mayıs 1976.

geçirilmesi bölgedeki insanların örgütlü muhalefet düzeyi konusunda iyi bir fikir vermektedir.

1975 yılı sonlarında Samandağ Lisesi'nde, okula atanan müdür nedeniyle olaylar çıktığı ve 500 öğrencinin çatıştığı haberleri de basında yer almıştır.⁵⁷⁶ Yine bu olayların devamı olarak, 1975'te müdürün rüşvet aldığı iddiasıyla başlatılan boykot geniş katılımı 1976 yılına değin sürmüştür. Basında "Samandağ Lisesinin boykot yapan 542 öğrencisi toptan sınıfta kaldı" başlığıyla yer alan haberden, uzun bir süre bu lisede eylem yapıldığı ve Samandağ Kültür Derneği'nin de bu süreçte etkin bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Ayrıca bazı çevrelerce, müdürün Alevi olmaması dolayısıyla (Alevi çevreler tarafından) böyle bir eyleme girişildiği iddia edilmiş olsa da eylemcilerin müdürün tutum ve davranışlarından ötürü bu boykotu yürüttükleri anlaşılmaktadır.⁵⁷⁷ Basının, o tarihe kadar bu çapta bir boykotun olmadığını bildirdiği olayların ne ölçüde önemli olduğu, 40 CHP'li milletvekilinin konuyla ilgili olarak, dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e gönderdikleri telgraftan,⁵⁷⁸ sorunun Cumhurbaşkanı F. Korutürk'e iletilmesinden⁵⁷⁹ ve bazı öğrenciler hakkında verilen "Hatay'da hiçbir lisede okuyamayacakları" şeklindeki disiplin cezalarının meclis gündemine taşınmasından da anlaşılmaktadır.⁵⁸⁰ Ayrıca Samandağ Lisesi olaylarıyla bağlantılı olarak, Alevi ve Sünnileri karşı karşıya getirmeye yönelik provakatif faaliyetlerin olduğu da görülmektedir.⁵⁸¹

Yine Antakya Lisesi, Cumhuriyet Lisesi, Eğitim Enstitüsü gibi farklı okullarda da çeşitli tarihlerde birçok politik olay, protesto ve kanlı çatışmaların yaşandığı görülmektedir.⁵⁸² Son olarak bunlardan dikkat çekici birine değinme gereği

⁵⁷⁶ **Milliyet**, 25 Aralık 1975; **Cumhuriyet** 25 Aralık 1975

⁵⁷⁷ **Milliyet**, 10 Nisan 1976; ayrıca bkz. **Antakya** 22 Ocak 1976, **Antakya** 6 Nisan 1976, **Milliyet** 25 Mart 1976

⁵⁷⁸ **Milliyet**, 22 Şubat 1976

⁵⁷⁹ **Antakya** 2 Nisan 1976.

⁵⁸⁰ **Antakya** 19 Ekim 1976. CHP Hatay Milletvekili Malik Yılman'ın meclise sunduğu önergede, Samandağ Lisesi'ndeki boykot dolayısıyla 690 öğrencinin 17 Mart 1976'da (devamsızlık gerekçesiyle) kaydının silindiği, bir sonraki dönemde bu öğrencilerin, kayıt yaptırmada ısrarcı olmaları neticesinde, 18 öğrenci hariç, kayıtlarını yaptırabildikleri ifade edilmektedir.

⁵⁸¹ 1976'daki bu olaylar üzerine, CHP milletvekillerinin Samandağ'da incelemelerde bulunarak konuyu gündeme taşıdıkları görülmektedir: **Antakya** 20 Ocak 1976, **Antakya** 28 Ocak 1976.

⁵⁸² **Atayolu** 13 Ocak 1971; **Milliyet** 12 Mart 1976, **Milliyet** 13 Mart 1976; **Milliyet** 19. 03. 1976, **Milliyet** 4 Mayıs 1976; **Milliyet** 28 Mart 1976 (Antakya Devrimci Kültür Derneği'nin, bu tarihte yaşanan olaylarla ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatıldığı görülmektedir); ; **Milliyet** 9 Mayıs 1976, **Milliyet** 30 Aralık 1976; **Milliyet** 07. 04. 1977, **Milliyet** 28 Ocak 1978; **Milliyet** 31 Mart 1978;

duymaktayız. 30 Aralık 1976 tarihli habere göre, liselerde okutulan ve Aleviliğe ilişkin olumsuz bir tutumun sergilendiği anlaşılan bir kitap dolayısıyla çeşitli olaylar yaşanmıştır. “Felsefeye başlangıç kitabı Hatay’daki liseli öğrenciler arasında tepkiyle karşılanmış ve kitabın okutturulmaması için liselerde boykota başlanmıştır. Kitap içerisinde yazılan Alevilik, Sünnilik hakkındaki yazılar birçok lisede tartışmalara neden olmuş, bazılarında çatışma ve olaylar çıkmıştır.”⁵⁸³

12 Eylül darbesinden bir süre önce Milliyet’te yayımlanan “Anarşi Raporu” başlıklı inceleme yazı dizisinde⁵⁸⁴ de, Hatay’da Alevi ve Sünni mahallelerin keskin bir biçimde birbirinden ayrıldığı ve Alevilerin sol örgütler içerisinde yer aldıkları, başka bir ifadeyle sol siyasetin Aleviler üzerinden kendini inşa ettiği, TİP, İGD, TSİP, Dev-Yol gibi bir çok sol-sosyalist örgütün bu bölgelerde etkinlik sağladığı okunabilmektedir. Bu inceleme yazısında yer alan “bazı ilçelerde ve Antakya merkezinde sağ-sol kavgasını da aşmış olaylar, mezhep kavgasına dönüşmüş. Alevi-Sünni çatışması var. Var ama, ne Alevi vatandaş, ne de Sünni vatandaş kavganın içinde değil. Kendilerini Alevilerin haklarını ve çıkarlarını korumaya görevli kılmış birtakım gençlerle Sünnilerin yanında yer alan başka gruba üye gençlerin çatışması var” tespiti, üzerinde durulmayı hak ediyor. Evet burada söylenenler kısmen doğrudur fakat farklı açılardan da hatalıdır. İlkın, toplumsal barış ve hoşgörü üzerine yapılan birçok “güzelleme”de olduğu gibi, burada da satırların arasında “Aleviler ve

Milliyet 22 Mart 1979; **Cumhuriyet** 30 Mart 1978; **Cumhuriyet** 13 Ocak 1979; **Antakya** 22 Mayıs 1975, **Antakya** 27 Eylül 1975, **Antakya** 31 Ekim 1975, **Antakya** 5 Kasım 1975, **Antakya** 8 Kasım 1975, **Antakya** 16 Kasım 1975, **Antakya** 22 Kasım 1975, **Antakya** 27 Kasım 1975, **Antakya** 30 Kasım 1975, **Antakya** 5 Aralık 1975, **Antakya** 6 Aralık 1975, **Antakya** 21 Aralık 1975, **Antakya** 24 Aralık 1975, **Antakya** 9 Ocak 1977; **Antakya** 14 Ocak 1977; **Antakya** 19 Ocak 1977; **Antakya** 26 Ocak 1977, **Antakya** 28 Ocak 1977, **Antakya** 22 Haziran 1977, **Antakya** 3 Şubat 1977, **Antakya** 4 Şubat 1977, **Antakya** 23 Şubat 1977, **Antakya** 25 Haziran 1977, **Antakya** 9 Mayıs 1979, **Antakya** 11 Mayıs 1979, **Antakya** 12 Ocak 1979, **Antakya** 2 Mayıs 1979, **Antakya** 30 Mayıs 1979, **Antakya** 19 Ocak 1979, **Antakya** 27 Ocak 1979, **Antakya** 21 Haziran 1979, **Antakya** 27 Temmuz 1979, **Antakya** 20 Şubat 1979, **Antakya** 23 Şubat 1979, **Antakya** 4 Mayıs 1976, **Antakya** 21 Haziran 1979, **Antakya** 10 Ağustos 1976, **Antakya** 15 Ocak 1976, **Antakya** 16 Ocak 1976, **Antakya** 20 Ocak 1976, **Antakya** 21 Ocak 1976, **Antakya** 10 Eylül 1976, **Antakya** 17 Eylül 1976, **Antakya** 21 Eylül 1976, **Antakya** 24 Eylül 1976, **Antakya** 7 Kasım 1976, **Antakya** 4 Şubat 1976, **Antakya** 6 Şubat 1976, **Antakya** 27 Şubat 1976, **Antakya** 4 Mart 1976, **Antakya** 5 Mart 1976, **Antakya** 12 Mart 1976, **Antakya** 13 Mart 1976, **Antakya** 27 Mart 1976, **Antakya** 28 Mart 1976, **Antakya** 30 Mart 1976, **Antakya** 14 Nisan 1976, **Antakya** 27 Nisan 1976, **Antakya** 14 Kasım 1976, **Antakya** 19 Şubat 1976, **Antakya** 6 Kasım 1977, **Antakya** 16 Aralık 1977.

⁵⁸³ **Milliyet** 30 Aralık 1976. Tepkiler neticesinde, Mübahat Küyel tarafından yazılan söz konusu kitap hakkında toplatma kararı verilmiş ve yazar yargılanmıştır: **Antakya** 29 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 20 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 22 Ocak 1977. Ayrıca bkz. **Antakya** 28 Aralık 1976, **Antakya** 30 Aralık 1976, **Antakya** 8 Ocak 1977, **Yeni Adana** 25 Mart 1977, **Cumhuriyet** 05 Ocak 1977, **Cumhuriyet** 11 Eylül 1985, **Cumhuriyet** 23 Ocak 1977.

⁵⁸⁴ **Milliyet** 6 Ağustos 1980

Sünniler arasında bir sorun yok, sorun olursa dışarıdan birileri bunu kaşıyordur” şeklindeki yaklaşım,⁵⁸⁵ bir temenninin ifadesi olabilir ama asla gerçeğin ifadesi değildir. Tezimizin ilgili yerlerinde ortaya konulduğu gibi, Arap Alevilere yönelik - en hafif ifadeyle- olumsuz yargılar ve bakış Sünni topluluklar içinde yüzyıllardan gelen koşullanmışlıklarla birlikte köklü bir damar olarak bulunmaktadır. Şüphesiz cumhuriyet sonrası süreçte eski dönemlere oranla bu olumsuz yargılarda değişim, hafifleme ve gerileme olmuştur, fakat bugün dahi bu yargıların tamamen ortadan kalktığını/sönümlendiğini söylemek hayalciliktir. İkinci ve asıl olarak, mülakatlardan edindiğimiz bilgilerle değerlendirdiğimizde, evet birileri/bazı “karanlık güçler” Alevi ve Sünni kesimleri karşı karşıya getirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlar, zaman zaman bazı çatışmaların yaşanmasını da başarmışlardır. Fakat bu tarz karşı karşıya getirme çabalarını total bir biçimde hem sağ hem de sol gruplara birlikte yüklemek gerçekçi değildir. Benzer olaylarda (Maraş, Çorum, Malatya olaylarında) olduğu gibi Hatay’da (Samandağ ve Antakya’da) çeşitli zamanlar denenen mezhep eksenli kitlesel çatışmaların önünü açma çabalarında siyasal iktidarın kontrolündeki “karanlık” güçlerin (gladyo örgütlenmesi) ve silahlı aşırı sağ grupların başrolü oynadığı anlaşılmaktadır. Keza 1970’li yıllarda Alevilere yönelik Türkiye’deki ilk büyük provokasyon olan 1972 Kırıkhan olaylarında devlet güçlerinin rolü açık bir biçimde görülebilmektedir. Doğrudan Arap Alevileri hedef almasa da Alevilere yönelik genel bir saldırının gerçekleştiği bu olaylarda yaralanan ve yaşamını yitirenler arasında Arap Aleviler de bulunmaktadır. Bu kanlı saldırının Türkiye siyasi tarihinde büyük ölçüde görmezden gelindiğini de hatırlatmakta fayda var.⁵⁸⁶

Bazı görüşmecilerin de bahsettiği, İhsan Kutlu’nun anı-roman niteliğindeki “Parti Okulu: Parti Nakşola” isimli kitapta da Hatay’da 1970’li yıllarda solun etkinliği ve Samandağ’da girişilen provokatif girişimler okunabilmektedir.⁵⁸⁷ 1970’li yılların sonlarına doğru gerçekleşen ve Maraş’taki gibi kitlesel katliamlara neden

⁵⁸⁵ Aynı yazıda, Aleviler ve Sünniler arasındaki sorunlar konusunda dönemin Hatay valisinin “dış güçler”i sorumlu tuttuğunu, bu dış güçlerin adresi olarak da Suriye’yi verdiğini görmekteyiz. CHP’li belediye başkanıysa, valinin bu görüşünü paylaşmadığını, ayrıca vali ve emniyet müdüründen şikayetçi olduğunu ifade etmiştir.

⁵⁸⁶ Olaylarla ilgili olarak bkz. **Atayolu**, 6 Mart-12 Mart 1971.

⁵⁸⁷ Bkz. İhsan Kutlu, **Parti Okulu: Parti Nakşola**, 1. B., İstanbul, Koral Yayınları, 1990. Uğur Mumcu, Kutlu’nun bu kitabını “yaşanmış öykülerden oluşan bir ‘ibret vesikası’” olarak tanımlamaktadır: Uğur Mumcu, “Parti Nakşola”, **Cumhuriyet** 19 Aralık 1990.

olabilecek (Samandağ ve Antakya merkezdeki) provokasyonların amacına ulaşamamasında bölgedeki sol-sosyalist hareketlerin gücü, Arap Alevi topluluğunun sayısal olarak büyüklüğü ve örgütlülüğünün temel belirleyici olduğunu düşünmekteyiz; kuşkusuz bazı akli selim devlet yetkililerinin de çabaları bir düzeyde etkili olmuştur.⁵⁸⁸

Bir genelleme yapmak gerekirse, özellikle 1960'ların sonlarına doğru - ülkedeki solun yükselişine uygun biçimde- Nusayriler sol siyasal yelpaze içinde etkin şekilde yerlerini almaya başlamışlardır. Çeşitli radikal sol grupların Nusayrilerin yaşam alanlarında ciddi ölçüde etkinlik kazandıkları yukarıdaki bilgilerden anlaşılmaktadır.⁵⁸⁹ Yasal sol partilerin buralarda kazandığı güç de seçim sonuçları analiz edildiğinde net olarak görülmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi, Nusayrileri her durumda/zamanda, tamamen sol partiler veya CHP ile özdeşleştirebilecek tek bir tavrıdan bahsetmek mümkün değildir. Nusayrilerin politik tavrı, Abdullah Cilli örneğinde olduğu gibi kitleler üzerinde belirleyici gücü olan adayların tercihlerine göre şekillendiği gibi, 1968 dalgasındaki, 1970'li yıllardaki keskin kutuplaşmanın, din ve laiklik eksenindeki gerilimlerin yakıcı gündem olduğu süreçlerdeki gibi "zamanın ruhu"na da bağlı olarak biçim almıştır. Kimi seçimlerde CHP, Nusayri yerleşimlerinde büyük bir farkla zafer kazanırken kimi zamanlar CHP'nin kitlesel desteğinin zayıfladığı, gücünü merkez sağ partiler ve/veya farklı sol partiler (hatta bağımsız adaylar) ile paylaştığı görülmektedir.⁵⁹⁰ Yapılan mülakatlarda ifadesini bulduğu gibi genç kuşaklar önemli ölçüde, radikal sol-sosyalist hareketler içinde yer alarak siyasal iktidarın "devrimci" bir biçimde değiştirilmesi mücadelesi içinde olurken orta ve üst kuşakları içinde barındıran genel kitlenin pragmatik bir biçimde -sürecin gereklerine uygun olarak- merkez sol veya sağ partiler aracılığıyla

⁵⁸⁸ Örneğin dönemin olaylarını birebir yaşayan bazı görüşmeciler bu provakasyonların önüne geçilmesi için çabalayan bir yüzbaşidan bahsetmişlerdir, hatta kimi görüşmeciler bu yüzbaşının sol örgütlerle ilişkili olduğu gerekçesiyle yargılandığını ifade ettiler. Ayrıca, 1977-1979 yılları arasında Hatay'da Emniyet Müdürü olarak görev yapan ve demokrat kimliğiyle anılan Cevat Yurdakul'un da şiddetin tırmanmasını durdurmaya çalıştığı aktarılmıştır. Hatay'dan sonra 1979 yılının başlarında Adana'ya emniyet müdürü olarak atanan Yurdakul bir süre sonra 28 Eylül 1979'da aşırı sağcı militanlarca öldürülmüştür. Cinayet haberi için bkz. **Yeni Adana**, 29 Eylül 2012.

⁵⁸⁹ Nusayrilerin Hatay'daki siyasal konumlanması ve siyasal iktidarın tavrına ilişkin sosyalist bir perspektiften kaleme alınmış bir yazı için ayrıca bkz. M. Diyar, "Halklar Mozaigi Antakya'ya Kısa Bir Bakış", <http://www.barikat-lar.de/barikat/28/antakya.htm> (E.T. 23. Kasım 2012).

⁵⁹⁰ Buradaki tespit ve anlatılarımız, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün verilerini esas alarak incelediğimiz, Hatay, Adana ve Mersin illerinde homojen bir biçimde (veya çok yoğun olarak) Nusayrilerin yaşadığı yerleşim birimlerinin genel seçim sonuçlarında somut olarak karşılığını bulmaktadır. Bu konuyla ilgili hazırladığımız tablolar için bkz. EK I

siyasal sisteme bağlandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca bu dönemde de Arap ve Alevi kimliği üzerinde siyasal baskının devam ettiği, tek parti dönemindeki biçim ve yoğunlukta olmasa da asimilasyonist yaklaşımın sürdüğü⁵⁹¹ ve bu insanların Arap Alevi kimliklerinden kaynaklı olarak ayrımcılığa maruz kaldıkları görülmektedir.

5.1980 SONRASI SÜREÇ: KİMLİK SORUNSALI BAĞLAMINDA NUSAYRİLER

5.1. Topluluğun İsimlendirilme Sorunsalı: Nusayri mi Alevi mi?

Tez çalışmamızın konusunu oluşturan Alevi topluluğunu kimlik sorunsalı bağlamında incelerken öncelikli olarak bu insanların adlandırılmaları konusunda yürütülen tartışmalara yer vermenin gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Bu noktada iki husus önem arz etmektedir. Birincisi etimolojik olarak Nusayri isminin kaynağı meselesidir, ikincisi de bu topluluğun nasıl/ne olarak (Nusayri mi, Alevi mi, Nusayri-Alevi mi, Arap Alevi mi?) isimlendirileceği meselesidir.

İlkinden başlayacak olursak, Nusayri isminin kaynağı konusunda birçok görüş bulunmaktadır. Nusayri kelimesinin kökeninde,

- i) Hristiyan kelimesinin tahkir içeren bir küçültme şekli olan Nasrani,
- ii) Latince nazerini kelimesi,

⁵⁹¹ Örneğin, daha 1960 darbesinin hemen sonrasında, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in İskenderun'da yaptığı konuşmada, bir yandan insanlar arasında mezhep ayrımına karşı çıkarken öte yandan önemli olanın, "Türk" olmak olduğunu, insanın "yüreğinin Türk olarak çarpıyor" olması olduğunu vurguladığı, Hatay'ın "Türklüğü"nü altını çizdiği hatırlatılmalıdır: **Atayolu**, 29 Temmuz 1960; **Atayolu**, 30 Temmuz 1960. Ayrıca, Türkiye'nin genelinde uygulanmak istenen Türkçe konuş kampanyalarının Hatay'da da hevesle hayata geçirilmeye çalışıldığı anımsatılmalıdır. Örneğin, "özbeöz Türk" olan Hatay'da, Arapça yayın yapan radyoların dinlenmemesi, Arapça konuşulmaması, Arapça konuşanlara karşı savaş açılması çağrısı yapıldığı (Cevher İhsan Miskioğlu, "Türkçe Konuşalım", **Atayolu**, 11 Ağustos 1960; **Atayolu**, 12 Ağustos 1960); bazı kuruluşlarca, çeşitli bölgelere "Vatanımız bir, bayrağımız bir, dilimiz neden ayrı?", "Vatandaş! Türkçe konuşmayana cevap verme", şeklinde pankartların/afişlerin asıldığı, bildirilerin dağıtıldığı bilinmektedir. Bkz. **Atayolu**, 3 Eylül 1960; **Atayolu**, 10 Eylül 1960. Hatta kimilerine göre, "mesele mühimdir, kampanya ile halledilebilecek gibi değildir; bir sene, iki sene, beş sene gibi uzun ve devamlı bir çalışma süresine ihtiyaç" vardır. Aykut İkizler, "Türkçe Konuşma Kampanyası", **Atayolu**, 14 Eylül 1960. Yine bu yapılanlarla aynı doğrultuda, yerleşim yerlerinin isimlerinin değiştirilme çabası da unutulmamalıdır. Bkz. Selim Çelenk, "Yap-Boz tahtası mı?", **Atayolu**, 16 Ağustos 1960. (Bir araştırmaya göre, Türkiye'de 1940-2000 yılları arasında köy isimlerinin %35'i değiştirilmiştir, Adana'daki 169, Hatay'daki 117, Mersindeki 112 köy de ismi değiştirilen köyler arasında yer almaktadır: **Radikal**, 13 Mayıs 2009.) Mersin'deki Arap Alevilere yönelik inkarcı-asimilasyonist yaklaşımın bir resmi örneği için bkz. **İçel İl Yıllığı**, Ankara, San Matbaası, 1967, s. 55. Benzer bir yaklaşımın Hatay örneği için bkz. **Hatay İl Yıllığı**, Haz. Osman Çiftçiöğlu vd., Adana, Kemal Matbaası, 1973, s. 47.

- iii) Kûfe yakınlarındaki Nasuraya köyünün ismi,
- iv) Şii şehitlerinden olduğu iddia edilen Nusayr'ın ismi,
- v) 11. İmam'ın babı olduğuna inanılan Muhammed b. Nusayr'ın ismi olduğu ileri sürülür.⁵⁹²

Nusayri isminin kaynağına ilişkin bu görüşler içerisinde en kuvvetli ve kabul görmüş olanı, Nusayriliğin tarihsel önderlerinden Muhammed b. Nusayr'ın isminden hareketle onun açtığı yolu takip edenlere bu ismin verildiğidir. Nusayri inanç önderlerinden biri olan Mahmut Reyhani, Nusayri isminin Muhammed b. Nusayr'dan kaynaklanmadığı, farklı kökenlere dayandığı biçimindeki iddiaların, genellikle müsteşriklerin fikirlerinden türediğini, son dönemlere (özellikle 19. yüzyıla) ait olduğunu ifade eder ve Nusayri isminin kesin bir biçimde Muhammed b. Nusayr'ın ismine dayandığını açıklar.⁵⁹³ Konuya ilişkin -yukarıda yer verilen- farklı tarihsel kaynaklara bakıldığında da Nusayri nitelemesinin Muhammed b. Nusayr'ın ölümünün ardından, onunla ilişkili olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁹⁴

İkinci mesele, Nusayri adının söz konusu topluluğu temsil edip etmediği ya da bu topluluğu hangi isimle anmanın daha yerinde olacağıdır. Yukarıda ilgili bölümlerde ortaya konulduğu gibi, Nusayri olarak nitelenen topluluğun bir Alevi topluluğu olduğu çok açıktır. Bu topluluğun büyük kısmı özellikle, yaklaşık bir asırdır kendilerini Nusayri olarak değil, Alevi ya da Arap Alevi olarak adlandırmaya büyük özen göstermektedir. Yaptığımız alan araştırmalarından çıkardığımız sonuç, bugün de aynı hassasiyetin devam ettiği yönündedir. Hatta Mart 2011'den itibaren Suriye'de yaşanan olaylar ve Türkiye-Suriye ilişkileri bağlamındaki gelişmelerde olduğu gibi konjonktürel olarak bu hassasiyetin arttığı da bir vakıdır.

Bir yandan topluluk üyelerinin kendi kimliklerine yönelmeleri, grup içi tarihsel-kültürel-inançsal ilginin yükselmesi, sınırlı düzeyde de olsa sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri neticesinde kimlik bağlamında görece bir bilinçlenmenin ortaya çıkması, diğer yandan konuya yönelik yetersiz de olsa akademik ilgi ve

⁵⁹² Massignon, a.g.m., s. 365.

⁵⁹³ Mahmut Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, 2003, s. 1-2.

⁵⁹⁴ Nusayri tarihinin erken dönemlerinde, M. İbn Nusayr'ı takip eden topluluğa Nemiriyye veya Nümeiriyye denildiğini de ifade edelim. 'Dışarıdan' yapılan bu adlandırma da M. İbn Nusayr'ın ismine dayanmaktadır. M. İbn Nusayr'ın tam ismi, 'Ebu Şuayb Muhammed b. Nusayr el-Basri en-Nemiri'dir.

araştırmanın belirmesi Nusayri isminin daha fazla görünürlük kazanmasına sebep olmuştur. Topluluk dışı kesimlerin, bu insanları tanımlamaya yönelik olarak Nusayri ismini kullanmaya daha fazla eğilimli olmalarına karşın, topluluğun kendini tanımlamasında bu eğilimin oldukça cılız ve sınırlı olduğu görülmektedir. Özellikle başta politik İslamcılar olmak üzere kimi çevrelerin Nusayri ismini, tarihsel süreçte kullanıldığı gibi tahkir ifade eden bir biçimde kullanmakta ısrarcı olmaları, Suriye rejimini yanlış bir biçimde Nusayrilerin egemenliğinde bir diktatörlük olarak tanımlamaları ve bu çerçevede Suriye'deki güncel gelişmelere bağlı olarak Nusayrileri zulüm, şiddet, kan dökücülük vb. ile özdeşleştirmeleri, bu topluluğun (gerek “içerden” gerek “dışarıdan”) Nusayri isminin kullanılmasına karşı tepkisini artırmaktadır. Ayrıca ileride değinileceği gibi, Suriye olaylarıyla birlikte Nusayrilere yönelik geliştirilen olumsuz söylemin önemli bir ayağını Nusayriler ve Alevileri bir birinden ayırtmak biçimindeki politika oluşturmaktadır. Özetle burada “şeytanlaştırılan” Nusayrilerin Alevilerle bir ilgisi olmadığı savlanıyor. Halbuki daha önce de ifade edildiği gibi, bu insanlar Alevi bir topluluğun mensubudurlar.

Bugün bazı Nusayri şeyhleri, yazarları ve kanaat önderleri net bir biçimde Nusayri olarak adlandırılmalarının doğru olmadığını, kendilerinin gerçek ve yegane isminin Alevi/Arap Alevi olduğunu vurgulamaktadır. Fakat aynı topluluğun ileri gelenlerinden bir kısmı da gerek eserlerinde gerekse de kendileri ile yapılan mülakatlarda, Nusayri isminin yüzlerce yıl kullanıldığını ifade etmekte ve kendilerini Nusayri veya Nusayri-Alevi olarak adlandırmaktadır. Örneğin Reyhani, Muhammed b. Nusayr'ın düşmanlarınca kötülenmesinin, isminin lekelenmeye çalışılmasının karşısında bu ismin kullanımından vazgeçilmesini doğru bulmamaktadır. Reyhani, Muhammed b. Nusayr'ın Nusayri-Alevi inancının temel yapısında çok önemli bir yeri olduğunu açıklar: “Zaten [Nusayriler] inanç ve kültür metotlarını ondan almışlardır. O dışlanırsa yapımız çöker, o zaman uzun yıllar koruduğumuz, geçirdiğimiz bütün sıkıntı ve akıl almaz felaketlere rağmen sadık kaldığımız, yolunda canlarımızı seve seve feda ettiğimiz bu kutsal inancı yok yere harcamış oluruz”⁵⁹⁵ demektedir. Yazar, Nusayri isminin kesinlikle Muhammed b. Nusayr'dan geldiğini

⁵⁹⁵ Reyhani, **Tarihsiz Bir Milletın Acıklı Tarihi**, s. 5.

ve bu ismi kabul etmemenin haklı bir gerekçesi olmadığını savunur.⁵⁹⁶ Reyhani'nin Nusayri isminin Muhammed b. Nusayr'dan geldiğine ve bu şahsiyetin tarihsel ve teolojik bakımdan yerine getirdiği rolün önemine ilişkin tespiti yerindedir. Bununla birlikte "Nusayri" isminin bir topluluk ismi olarak kullanılmasına karşı çıkmak Muhammed b. Nusayr'ın değerinin yok edilmesi ve Alevi öğretisinin "yok yere harcanması" anlamına da gelmemektedir. Keza birçok Arap Alevi yazarın Nusayri ismi yerine Alevi ismini kullandığını ve bu ismin kullanımının yüzlerce yıl öncesine dayandığını görmekteyiz.⁵⁹⁷ Ayrıca yaptığımız alan araştırmasında da büyük çoğunluğun kendini Arap Alevi olarak tanıttığını gözlemledik.

5.2. Nusayri Kimliğinin Temel Esasları

İnsan içine doğduğu kültürün, onu şekillendirmesiyle toplumsallaşan bir varlıktır. İnsanlar paylaştıkları kültür ile birbirlerine bağlanmaktadır ve bu ortak kültür çerçevesinde oluşan uyum, birlikte yaşama hissi "kimlik" olarak adlandırılan bir "tutunum" ögesi tarafından sağlanmaktadır.⁵⁹⁸ Kimlik, kısaca aidiyete ilişkin bir kavram olup, bazı insanların ortak bir biçimde "neye" sahip olduklarını, bu insanları diğer insanlardan ayıranın "ne" olduğunu ifade etmektedir.⁵⁹⁹ Yani, "kimliğin, bünyesinde belirli şeylerin paylaşıldığı ve bu ortak noktalar temelinde başka kişi gruplarından farklılaşıldığı bir kişi grubuna aidiyetle karakterize olduğu belirtilebilir."⁶⁰⁰ Bir kimlik grubunun kendini tanımlayabilmek açısından bir "öteki"ye muhtaç olduğu da aşıkardır. Parekh'in de belirttiği gibi, öteki ile kurulan ilişkide kişi kendini teşhis etmekte ve tanımlamaktadır,⁶⁰¹ işte bu ilişkide belirleyici

⁵⁹⁶ Bir başka Nusayri şeyhi Şerafettin Serin, 'Hz. Ali'nin ismi ile Aleviyim', 'Muhammed bin Nusayr ismi ile Nusayriyim' diye yazmaktadır: Şerafettin Serin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007, s. 4. İskenderun AKAD (Alevi Kültürünü Araştırma Derneği) Başkanı Nihad Yenmiş'in ve Adana AKAD Başkanı Hasan Atıcı'nın da "Nusayri-Alevi" ismini sahiplendiğini görmekteyiz: Yenmiş, Niihad (2010) "Neden AKAD", **AKAD Dergisi**, S: 6, s. 1; Atıcı, Hasan "Günümüzde ve Tarihte Nusayri Adı", <http://aleviakad.com/dergi/hasandergi21gunumuz.pdf>, (E. T. 10. 10. 2009).

⁵⁹⁷ Bkz. es- Salih, a.g.e., s. 22-27.

⁵⁹⁸ Suavi Aydın, **Kimlik Sorunu, Ulusallık ve "Türk Kimliği"**, 2. B., Ankara, Öteki Yayınevi, 1999, s. 14-15. Tok'a göre de, "kültür, kimliğin tanımlanması, ifade edilmesi ve geliştirilmesi için, kişinin kendini gerçekleştirme için bir önkoşul olduğundan ve kimliksiz (hiç bir) kişi var olamayacağından, kültür olmaksızın (hiç bir) kişi var olamaz. Bu yüzden kültürel kimlik gerçek (somut) kişilerin zorunlu unsurudur: Nafiz Tok, **Kültür, kimlik ve siyaset**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 28.

⁵⁹⁹ Uğur Kara, **Sorun ve Çözüm Bağlantılarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu** (Anadolu Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi), 2010, s. 5.

⁶⁰⁰ Kara, Aynı yer.

⁶⁰¹ Bhikhu Parekh, "Reasoned Identities: A Committed Relationship", **Identity Ethnic Diversity and Community Cohesion**. Ed. Margaret Wetherell vd., London: Sage Publications, 2007, s. 132

olan, kendini hissettiren “şey” kimliktir. Kuşkusuz, “belirli bir teşhis ve tanımlama biçimine yapılan vurgunun kimliğin ilişkiselliği yanında bir algı ve değerlendirme boyutu içerdiğini de ima ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda, kimliklerin bir söylem dâhilinde inşa edildiği ve belirli anlatım stratejileri tarafından belirli tarihsel ve kurumsal alanlarda özgül söylemsel oluşum ve pratikler dâhilinde üretilmiş fenomenler olarak anlaşılmaları gerektiği” belirtilmelidir.⁶⁰²

Aşağıda ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacak Nusayri kimliğini de esas olarak, din, etnisite ve dilin belirlediğini düşünmekteyiz. Yaptığımız alan araştırmasında elde ettiğimiz bilgiler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki, burada, bütün zamanlar için genel geçer bir Nusayri kimliği olduğu gibi özcü bir yaklaşım içinde olduğumuz sanılmasın. Kimlikler zaman içinde değişime uğrar, kimliği belirleyen öğelerden bazıları konjonktürel olarak önem kazanır, kimlik potasına yeni değerler ve ilkeler katılır. Kuşkusuz tarihsel süreç içinde farklı evrelerde farklı Nusayri kimlik algısı mevcut olmuştur; çerçevesini çizeceğimiz Nusayri kimliği daha çok modern zamanların yaklaşımını ortaya koymaktadır. Ayrıca, “bir bireyin hangisini vurgulayacağı içinde bulunulan bağlama göre değişen birçok kimliğe sahip olduğu, bu kimliklerin çakıştığı, birbirini etkilediği ve şekillendirdiği, kimliklerin eşit öneme sahip olamayacağı, bazıları daha temel olmak üzere, insan yaşamında farklı kimliklerin farklı roller oynadığı” bilinmektedir.⁶⁰³ Nusayri bireylerde de bugün etnik ve dinsel kimliklerinin yanı sıra, bireysel, cinsel ve sınıfsal açıdan farklı değerlerin, solcu, sosyalist, feminist, Kemalist, hümanist, demokrat vb. kimliklerin varlığının görüldüğü ifade edilmelidir.⁶⁰⁴

Alan araştırması çerçevesinde görüştüğümüz Mahmut Nusayri/Arap Alevi kimliğini şu şekilde tanımlamıştır:

Arap Aleviliği, Nusayrilik, Kuran ve Ehlibeyt ekseninde İslami bir yoldur. Ancak bu yol hiçbir dogmatik İslami ritüelle sınırlandırılmaz, bu yolu bilinç ve eylem düzeyinde deneyimleyen

⁶⁰² Kara, a.g.e., s. 6.

⁶⁰³ Kara, Aynı yer.

⁶⁰⁴ Doğruel de Nusayrilerin “kendi kimliklerini, dinsel özelliklerinin yanı sıra, ‘insancıl’, ‘demokrat’ ‘güvenilir’, ‘kinci olmayan’, ‘açık’, ‘saygılı’ gibi kültürel ve politik özelliklerle de” tanımladıklarını açıklar: Fulya Doğruel, **Hatay’da Çoektnili Ortak Yaşam Kültürü: İnsaniyetleri Benzer**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 167.

kişi yol aldıkça mistik-tasavvufi öze, yani başta İmamların dediğı ve birçok büyük şeyhin uğruna hayatını adadığı iki temel noktaya yoğunlaşır; kendini bilmek ve dolayısıyla Allah'ı tanımak. Bilginlerimizin tüm İslami ibadet, ritüel vesairenin sonunda ulaştıkları ve üzerinde odaklandıkları öz de budur. Örneğın birçok mistik-filozof şairimiz, el-Makzun gibi, tüm dinlerin özde amacının 'tanımak' (kendini ve dolayısıyla tanrıyı) olduğunu belirtirler, yalnız bu 'tanıma'nın boyutları ve aşamaları olduğu ve bunun basit tanımlanabilecek bir bilgi olmadığı, kişinin disiplinine-eylemine-bilincine bağılı olarak ruhsal deneyimlere ulaştığı (tekamül süreci) vurgulanır. Buna göre tüm yazınların ana amacı da budur. Zahir yazındır, şekildir ve birçok farklı boyutu vardır, batın ise anlamdır, amaçlanandır, özdür, asıldır. Bu çerçevede "Arap Aleviliğı, Nusayrilik, Kuran ve Ehlibeyt ekseninde İslami mistik-tasavvufi bir yoldur" önerilebilir. Araplık konusuna gelince, inancın hiçbir aşamasında 'ırk\kültürel aidiyet' olmazsa olmazlar arasında değildir ancak bu ve benzer adlandırmalar, vurgulamalar -ülkemiz özelinde-sosyo-politik durumlar, şartlar ve baskılar göz önüne alındığında anlamlıdır. Binlerce yıllık kültürel ve dini yazının Arapça olması ve bunun gelecek nesillere aktarılması gerekliliğı de bu tür vurgulamaları anlamlı kılacak başka bir durum. (Mahmut, E., D.T. 1986, Üniversite, Antakya)

Hüseyin de özellikle "Hak" kavramına vurgu yaparak şu tanımlamayı yapmaktadır:

Arap Alevi kimliğini tanımlamak için, kimliğın temelini oluşturan Araplık ve Alevilik kavramlarını ayrı ayrı ve beraber incelemek gerekir. Bu kavramlardan Araplık olgusuyla başlayalım. Bahsi geçen toplumun etnik kökeni Araplara dayanır. Bu durum toplumun gelenek görenek veya adetlerinin genel Arap kültürüyle benzeştiiğine işaret eder. Bununla beraber, bin yılı aşkın süre içerisinde Arapça dilini kullanmıştır. Bu da sözlü ve yazılı eserlerinin Arapça diliyle

yoğrulduğu anlamına gelmektedir. Alevi kavramına gelince, bu kavramın her ne kadar sözlük anlamı Ali taraftarı olsa da Arap Alevi toplumu için bu kavramın tanımı bu kadar basit değildir... Alevilikte gördüğüm en önemli olgu Hak tanımlaması çerçevesinde tarihte olan, şimdi gerçekleşen ve ileride olacak olan olaylarda hakka göre hareket etme gerekliliğidir. Ama mutlak bir haklılık. Böylece tanrı olan Hakk'a karşı duyulan görev en iyi şekilde yerine getirilecektir. İslamiyet döneminde peygamberin vefatından sonra halifelik velayetinin hakkını tanımak bu görüşün yakın tarihteki -İslamiyet'in gelişi ve sonrası- ilk ve en önemli örneğidir. Bundan böyle Hz. Muhammed'in vasisi olan Hz. Ali, ve onun hak mücadelesi tüm İslam tarafından kabul edilmiş veya en azında karşı çıkılmamıştır. Fakat, o dönemde meydana gelen siyasi iktidar mücadeleleri bir çok haksızlığa mahal vermiştir. Bu olaylarla beraber Müslümanlar arasında saflaşmalar ortaya çıkmıştır. Aleviler ise mutlak haklılık adına Hak tarafında mücadele veren ve kendileri için ilahi bir örnek teşkil eden Hz. Ali taraftarı olmaktan hiç vazgeçmediler. İşte bu taraftarlık günümüze kadar geldi... Araplık kavramı da Alevilik kavramı ile beraber bu toplumun içine işlemiştir. Gerek haklı saydıkları kişileri okumak ve anlamak için Arapça diline sahip olma gerekliliği, gerek kültürleriyle ve dini yaşamlarıyla yüzyıllardan beri yoğrulmuş olan bu dilin değerlerini yaşatma, koruma ve ileriye aktarmadaki yadsınamaz öneminden dolayı. **(Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara)**

Ali de etnik ve dinsel aidiyete işaret ederek şunları aktarmıştır:

Arap Alevi kimliğinin olmazsa olmaz 3 ögesi olduğunu düşünüyorum. İnanç: Alevilik, etnik köken: Araplık ve etnik kökenden kaynaklanan anadil: Arapça. Bu 3 ögenin Arap Alevi kimliğinin belkemiğini oluşturuyor... Özellikle Alevilik inancının bu 3 öge içinde biraz daha önde olduğunu düşünüyorum ki çoğu kişinin Araplığı ve anadil öğrenimi gerekliliğini tam olarak savunamadığını

ama iş Aleviliğe gelince bu ögenin daha fazla ve radikalce sahiplenildiğini düşünüyorum. (Ali, E., D.T. 1989, Üniversite, Ankara)

Birçok görüşmeci, yukarıda yer verdiğimiz görüşlere paralel tanımlamalarda bulunmuştur. Buradan hareketle Nusayri kimliğinin temel belirleyicilerinin, din etnisite ve (etnisiteyle doğrudan bağlantılı olarak) dil olduğu görülmektedir. İlk etnisite üzerine bazı belirlemelerde bulunacağız.

Türkiye’de asimilasyon politikaları çerçevesinde kimi dönemlerde Nusayrilerin Arap olmadıkları, bir Türk topluluğu oldukları tezinin işlendiğini yukarıda gördük. Hem bu tezlerin irdelendiği kısımlarda hem de tarihsel arka planın incelendiği bölümde ortaya konulduğu gibi Nusayrilerin Türk topluluğu olduğu yaklaşımı bilimsel açıdan gerçekçi değildir. Gerek Nusayri yazarların gerekse de Nusayrilerle ilgili çalışmalar yapan ciddi araştırmacıların büyük kısmı Nusayrilerin Arap etnisitesinden geldiği konusunda hemfikirdir.⁶⁰⁵ Nusayrilerin Arap etnisitesine ait olmalarının en büyük delilleri olarak, onların adadilleri, sahip oldukları kültürel değerler, yaşam biçimleri, gelenek ve görenekleri gösterilir. Bunun yanı sıra, Nusayri topluluğa mensup ailelere ait şecereler ve bazı topluluk üyelerinin soy bağlarını gösteren aile isimlerinin, Gassani, Tenuhi, Kindi, Hazreci, Tai ve Taglibi gibi köklü Arap kabilelerinin isimlerinden gelmesi de bu insanların Arap etnisinden geldiğinin kanıtları arasında görülür. Nusayri tarihi üzerine dikkate değer bir eserin yazarı olan Mahmut es-Salih, ünlü tarihçi El Yakubi’den şu cümleleri aktarmaktadır:

Lazkiye ahalisinin aslı Yemenli Selih, Zebid, Hemedan ve benzeri kabilelere dayanmaktadır. Cebele ahalisi Hemedan kabilesindendir. Aralarında Kays ve İyad kabilelerinden olanlar da vardır. Tartus ahalisi ise Kinde kabilesindendir. Bu bölgelerde yaşayanların sahip

⁶⁰⁵ P. Alford Andrews, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992, s. 214-218; Laurent Charby- Annie Charby, “Arap Alevileri”, Çev. Faik Bulut (**Ortadoğu’nun Solan Renkleri** içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002, s. 81; Marianne Aringberg- Laanatza, “Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Alevi Kimliği**, Ed: T. Olsson vd., 2. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s. 199; M. Tevfik Özezen, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir- Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998, s. 82; Mahmut es- Salih, **Gerçeklerin Işığında Aleviler**, Çev. A. Bedir, Ankara, Baran Ofset, 2007; et-Tavil, **a.g.e.**, 2000.

olduğu Arap kültürü, atalarından aldıkları en değerli miraslardan biridir.⁶⁰⁶

Nusayrilerin tartışmasız bir biçimde Arap olduğu tezini temellendirmeye çalışan es-Salih, çeşitli belgelere de göndermelerde bulunarak iddiasını ispata çalışır. Es-Salih'in işaret ettiği kaynaklar arasında yer alan, 20. yüzyılın ilk yarısına ait tarihi bir belge oldukça ilgi çekicidir. Bu belge, Arap Alevilerin ileri gelen temsilcileri tarafından hazırlanmış, Paris'te bağımsızlık görüşmelerini yürüten Suriye heyetine ve Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiş bazı kararları içeren tarihi bir vesika mahiyetindedir. Arap Alevi liderler, 1936 yılında Lazkiye'ye bağlı Kırdaha beldesinde düzenledikleri toplantı neticesinde, kendilerinin inançsal olarak, İslam dinine ait bir mezhep/anlayış olan Aleviliğe bağlı Müslüman, etnik köken olarak da Arap Ulusu'na bağlı bir topluluk olduklarını açık bir biçimde ilan etmişlerdir. Arap oldukları hususunda sergilenen muammalı tavra karşı gelerek, gelenek ve göreneklerinin, dillerinin, kültürlerinin, sosyal yaşantılarının, ahlak anlayışlarının vb. birçok faktörün, Arap kökenli olduklarının kanıtı olduğunu vurgulamışlardır.⁶⁰⁷ Bu net tavır karşısında, kuşkusuz bu topluluğun etnik kökenine ilişkin bilimsel tartışmalar yürütmek bütünüyle anlamsız değildir, fakat bu noktada asıl önemli olanın, topluluk mensuplarının kendilerini nasıl ifade ettikleri, nerede gördükleri hususu olduğunu düşünmekteyiz. Şayet kendilerini etnik aidiyet açısından Arap etnisitesinden görüyor ve kararlı bir biçimde bunun altını çiziyorlarsa, bu durumun, etnik köken konusunda çalışılmasına engel olmamakla birlikte, etnik köken tartışmasının neticelendirilmesi açısından yeterli bir dayanak sunduğunu düşünmekteyiz.

Burada ikinci olarak dinsel kimlik üzerinden bazı belirlemelerde bulunacağız. Nusayrilerin dinsel kimliği üzerinden çizeceğimiz çerçevenin bu topluluğun bazı siyasal reflekslerini, kimlik sorunlarını anlamak ve bu sorunlara çözüm üretmek açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

İlk önce bir ayırım yapmak gerekmektedir. Bir, Nusayrilerin bir tarihsel kimliği bulunmakta; iki, modernleşmeyle birlikte TC'nin kurulmasının ardından bu

⁶⁰⁶ Es- Salih, a.g.e., s. 1-2.

⁶⁰⁷ Es- Salih, a.g.e., s. 2-3. Ayrıca bkz. Ömer Uluçay, **Tarihte Nusayrilik**, Adana, Gözde Y., 2001, s. 67-68.

sınırlar içinde kalan Nusayrilerin yeni sürecin getirdikleriyle değişmeye başlayan (ve özellikle seksenli yıllar sonrasında kendini daha açık olarak ortaya koymaya başlayan) bugünkü “modern” Nusayri kimliği bulunmaktadır. Bunu iyi belirlemek gerekiyor. Çünkü 17.-18. yüzyıllardaki kimlik yapısıyla bugünkü kimlik yapısını aynı biçimlerde ele almak yaşanan değişimi gözden kaçırmak ve yanlış bir mecrada yol almak anlamına gelir. Nusayrilerin tarihsel kimliği ve bunun pratiği bugün belli ölçüde değişime uğramıştır. O süreçte dinin esaslı bir belirleyiciliği varken, özellikle 20. yy. başlangıcı ile birlikte etnisite algısı da bunun yanına eklenmiştir. Ayrıca o dönemlerdeki dini yaklaşımla bugünkü arasında da bazı farklılıklar bulunduğu söylenebilir. Ve de o süreçte Nusayrilere yönelen ‘tehlikeler’ ile bugünkiler arasında da farklılaşmalar söz konusudur. O zamanlar daha homojen bir biçimde ve göreceli bir otonomi içerisinde kendi bölgelerinde yaşarken bugün daha yaygın bir alanda ve modern hayatın giriftliği içinde var olmaya çalışmaktadırlar.

Nusayri dinsel kimliğine ilişkin dışarıdan yapılan tanımlamaların ana eksenini ‘sapkınlık’ ve ‘aşırılık’ kavramları oluşturmaktadır. Ortodoks İslam çevrelerinin (ki buna sadece Sünni İslam değil, Şii çevreler de dahil) başlattığı ama bu çevreyle sınırlı kalmayıp birçok farklı inanç topluluğunu ve hem geleneksel hem de ‘modern’ müellif ve araştırmacıların da bir kısmını etkileyen bu yaklaşım itibarıyla, Nusayriler değerlendirilmekte ve yapılan tanımlamalarda, bu topluluğun inanç ve değerlerinin sapkın ve aşırı olduğu varsayımından hareket edilmektedir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁸ Örneğin Nusayriler kişileri ilahlaştırmakla suçlanır. Bunun en tipik ifadesi Hz. Ali’yi tanrı olarak gördükleri iddiasıdır. Nusayriler inançları açısından Hz. Ali’nin merkezi bir konumu bulunduğunu ifade etseler de, ileri sürülen bu iddiayı, kendilerinin insanları tanrısalılaştırdıkları iddialarını açık bir biçimde reddederler ve tevhitçi görüşlerini ısrarla savunurlar. Hatta biraz açarak ifade edersek, Nusayrilerin, öğretilerinde temel bir yer teşkil eden, Ehlibeyt ve On İki İmamlar Allah’ın ‘öznurundandır’/Allah’ın nurunun tecellisidir, inancına sahip oldukları söylenebilir. Yani Ehlibeyt ve On İki İmamlar ilahi bir nurun yansımalarıdır; münezzehtir, günahsız ve tertemizlerdir. Fakat bunun, o insanları tanrı olarak niteledikleri anlamına gelmediğini açıklarlar. Örneğin, Şeyh Eskiocak, biz Ali’yi tanrısalılaştırmıyoruz, onda ilahi bir gücün tecelli ettiğine inanıyoruz, diyor. Ali’nin gösterdiği olağanüstü özellikleri anlatarak bunların sıradan bir insan gücüyle başarılamayacağını, Ali’nin ilahi gücün tecellisiyle bunları yaptığını açıklamaktadır. Ayrıca Kuran’daki yaratılış anlatısına gönderme yaparak, Tanrı melekleri yaratıp, ruhunu üflediği Âdem’e secde edin, diyor, yani insana tapın mı diyor meleklerle? O, orada, kendi ruhunu üflediği Âdem’deki ilahi özelliğe tapınılmasını emrediyor, demektedir: Nasreddin Eskiocak, Aşk-ı Muhabbet, <http://www.youtube.com/watch?v=LHN9yFmwG2Y&feature=relmfu> ve <http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=FvO2EKENueg&NR=1> (E.T. 30 Ekim 2012)

Oysa Nusayriler kendi kimliklerinin çerçevesini çizirken kuşkusuz bu yaklaşımdan (sapkınlık-aşırılık) hareket etmedikleri gibi, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren, bizzat dışarıdan yapılan bu tanımlamayı reddetmek üzerinden bir tanımlama çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Yukarıda değinilen, 1936'da Kırdaha'daki deklarasyon, bir anlamda örgütlü bir yapının ifadesi olarak da okunabilecek, resmi ve merkezi bir karar görünümündedir. Buna göre Nusayri toplumu, Alevi adıyla tanımlanmış ve kendilerinin İslam'ın içinde/merkezinde yer aldığını deklere etmişlerdir. Dahası Ehlibeyt yolunda yürüyen 'gerçek' Müslüman kimliğiyle kendilerini tanımlamaya çalışmışlardır. Bu tarihten sonra, bu yaklaşım genel bir kabul bulmuş gerek Suriye'de gerekse Nusayrilerin yaşadığı diğer bölgelerde (Türkiye, Lübnan) resmen çizilen bu sınırlara uygun hareket edilmiştir.

Nusayri kimliğinden bahsederken bunu hem "dış kimlik" hem de "iç kimlik" olarak ayırmak mümkün olabilir. Fakat altını çizelim, böyle bir ayırım "şizofrenik" bir yarılmayı ifade etmemektedir. Yani grup kimliğinin dışa ve içe yönelik farklılıkları tam bir karşıtlık içinde değil, bazı çevrelerin iddia ettiği gibi, dışarıda takıyye olarak yapılanların tam aksi yönde "sapkınca" işler bu iç kimlik bölgesini oluşturuyor, değil. (Batınlıkta ontolojik bir yere sahip olan bazı deruni bilgilerin alenileştirilmemesi gerekliliği yaklaşımıyla birlikte) tarihsel bir anlama sahip olan 'dış tehdit' algısı, grubu kendini koruma yönünde güdülemiş, inanç ve değerlerinin bir kısmını içeride korumaya ve ılımlı bir Ehlibeyt taraftarlığını, Alevilik yorumunu dışarıya yansıtmaya zorlamıştır. Hatta tehlikenin boyutuna göre bunu dahi yapmamayı, ya tamamen susmayı (kıtman) ya da kendilerini gerektiği ölçüde başka - egemen olan- kimlikte ifade etmeyi (takıyye) mutlak biçimde bilince çıkarmış ve bunu Nusayri kimliğinin yaşamsal bir parçası, 'koruyucu kalkan' işlevi gören bir ögesi olarak yapılandırmışlardır.⁶⁰⁹

Nusayriler, kimliklerinin hem dışa yansıyan 'bölgesinde' hem de içe dönük derinlikte gerçek, 'sahih' Müslüman oldukları fikrini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde taşımaktadırlar. Bu sahih Müslümanlık olgusu, dışarıdan kendilerine yönelik tepki ve saldırılara kimi zaman cevap verme gereği bile duymayacak ölçüde

⁶⁰⁹ Örneğin Emeviler döneminde camilerde mimberden Hz. Ali'ye "sövülmesi" dolayısıyla camilerden uzaklaşan Nusayriler, zorunlu kaldıklarında camiye gitmekte ve Sünni İslam formunda namaz kılmakta bir mahzur görmezler. Normal durumda ise Nusayriler evlerinde, türbelerinde, kutsal mekanlar olarak gördükleri ziyaretlerde inançlarının gereğini ifa ederler.

özümsemiş ve grup aidiyetinin en canlı öğelerinden biri (ve hatta ana damarı) olarak topluluk içinde örgütlenmiştir. Bu durumu hem dışsal olarak kendilerini ortaya koyma ve ifade şekillerinden, hem de eğitim sistemlerinden, yaşam biçimlerinden, sosyal ve kültürel yapılarının analizinden okuyabilmekteyiz.

Bizim yaklaşımımıza göre, İslam tek değildir, homojen hiç değildir; İslam'dan değil, İslamlardan söz edilebilir ve bu İslamlar da kendi içinde farklılıklar taşımaktadır. Araştırmacıların bir kısmının, hem geçmişte hem de bugün Nusayrileri İslam'ın dışına koyma gayretlerini birkaç nedenle açıklayabiliriz. İlki, kendinden farklı olanı reddetme/ortadan kaldırma şeklinde özetlenebilecek olan İslam'ın erken dönemlerinden bu yana gelen 'ideolojik' bir tutumdur. İkincisi, niyetten bağımsız olarak, İslam'ı tek bir İslam'mış gibi ve bu tek İslam'ın merkezi temsilcisini, tarihsel olarak egemen olmayı başarmış, Sünni İslam olarak değerlendirmeden kaynaklı yanılgıdır. Dikkat edilirse, İslam'dan bahsedilirken açık veya örtülü, sürekli Sünni İslam kastedilmektedir. Bunu sadece derin analizlerden değil, ampirik verilerden, günlük yaşam pratiklerinden çıkarabiliriz. Bu sadece Türkiye'de veya Müslüman toplulukların yaşam alanlarında değil, Avrupa'da, Amerika'da da kendini gösteren bir yaklaşımdır. Örneğin Avrupa'da İslam'ın sorunlarından bahsedilirken, çoğunlukla, evvela, bir cami, minare, başörtüsü sorunundan (daha genel olarak örtünme pratiğinden) vb. bahsedilir, kuşkusuz bu bahis yanlış değildir, yanlış olan bunun Sünni İslam'ın değil de başlı başına İslam'ın sorunu olarak konulmasıdır. Bu sorunlar İslamlardan birinin sorunlarıdır, diğer İslamların da sorunları vardır ve onlar da İslam dairesinin içindeki sorunlardır. Oysa söz konusu yaklaşımda, otomatik olarak egemen İslam anlayışının verilerinden hareket edilmekte ve kendini İslam olarak gören ama egemen anlayışça reddedilen çevreleri, egemenin gözüyle/diliyle değerlendirme handikabı ortaya çıkabilmektedir.

Buradan hareketle Nusayrilerin, kendilerini toplumsal olarak dışlayan, tarihsel olarak ortadan kaldırmaya yönelik egemen çevrelerin ürettiği olumsuz kimliğe karşın kendilerini nasıl kurduklarına (ya da kurma imkanına sahip olduklarına) bakılabilir. Nusayrilere göre, kendileri hiçbir yerden/şeyden sapmamış, İslam'ın özüne uygun bir biçimde, doğru-düzgün (hanif, kayyım, sıratul mustakim) yolda, Peygamberin ve Ehlibeyt'in öğretilerinin izinde yürüyen bir İslam topluluğudur. Onlar Muhammed bin Nusayr'ı önder olarak kabul eder ama

Muhammed bin Nusayr'ın yeni bir öğreti oluşturmadığını, sahip oldukları bilgi ve değerleri Muhammed bin Nusayr aracılığıyla Ehlibeyt'ten devraldıklarını kabul ederler. Özcesi, kendileri, canları pahasına İslam'ın gerçek bilgisini korumuşlar ve bu sebepten dolayı daha baştan bu değerlerle problemi olanların hışmına uğramışlardır. Erken dönemde, geleneksel yapıdan gelen güçlerini kullanarak İslam'ı yok edemeyenler, İslam şemsiyenin altına girerek, onu içeriden çökertmeye çalışmış, fiziki gücün yanı sıra manevi güçle de kendilerini donatarak, fırsatını yakaladıkları aşamada, çıkarlarına aykırı gördükleri İslam'ı tahrif etmeye, yok etmeye çalışmışlardır. Yine Nusayrilere göre, Hz. Ali, peygamberin en yakınında olan kişiydi ve hiçbir dinden-inançtan dönerek Müslüman olmamıştı, Ali (o dönemde) doğrudan Müslüman olan yegane kişiydi. Çocuk yaşta peygamberin yanında yer almış, ona inanmış ve onunla birlikte mücadele etmiştir. Ve peygamber Veda Haccı'ndan dönerken Gadir Hum'da onu kendinden sonra vasi ilan etmesine rağmen, o, peygamberin ölümünün hemen ardından başlayan iktidar yarışına girmemiş, Müslümanların birliğinin bozulmaması adına suskunluğu ve takvayı seçmiştir (Selman el-Farisi, Ebu Zer el-Gıfari, Ammar b. Yasir gibi seçkin bir avuç insan da onun yanında yer almıştır).⁶¹⁰ Uzun bir sessizliğin ardından Ali halife olmuş ama kısa sürede öldürülmüştür. Emeviler saltanat kurarken Ebu Zer tüm zorbalığa karşı, yoksulluk içinde ama onurla direnmiş, Ali'den sonra Ali evlatları da benzer kaderle karşı karşıya kalmıştır. Hz. Hasan, Maviye tarafından öldürülmüş; Yezid, Hz. Hüseyin'i, neredeyse bütün yakınlarıyla birlikte, korkunç bir biçimde öldürmüştür (Bu olayın bugün dahi izleri devam eden/atlatılamamış bir travma olduğu bilinmektedir). Daha sonra bu kıyımdan kurtulan Zeynelabidin'le 12 İmam zinciri yürüyebilmiş, onların da hemen hepsi taraftarlarıyla beraber büyük zulüm ve baskılara uğratılmış ve öldürülmüştür. 12. İmam Muhammed bin Mehdi'nin "gaybı" ile Muhammed b. Nusayr silsile yoluyla edindiği bilgi ve değerleri kendinden sonrakilere aktarmayı başarmıştır. Nusayriler de bu yolun yolcusu oldukları için İslam tarihi boyunca büyük işkence ve baskılarla karşılaşmışlar ama çeşitli biçimlerde direnerek, inançlarını korumaya çalışmışlardır. Fakat bu direnme her zaman açık bir direniş biçiminde gerçekleşmemiş, kendilerini gizlemeyi, ifade etmemeyi, temel bir ilke haline getirerek, inançlarıyla var olma yolunu seçmişlerdir.

⁶¹⁰ Et-Tavil, a.g.e., s. 77.

Nusayrilerin genel algısına göre, İslam adına bu zulümleri yapanların, peygamberin en sevgili varlıklarını, en yakınlarını türlü işkencelerle yok etmeye yönelenlerin değil de, peygambere, Ehlibeyt'e ve onların değerlerine kutsal bir bağla bağlanmış olan kendilerinin “sapkın” olarak nitelenmesi, kabul edilebilir değildir. Bizim çıkarımlarımıza göre, Nusayriler, “zalimler muktedir olmayı başardılar ve gerçeğin üzerine kara bir örtü serdiler... Bizi tarih dışına ittiler ve yapılan tüm haksızlıkları unutturmaya çalıştılar. Bizi her ne kadar sapkın ilan etseler de biz doğru yolda yürüyenlerden başkası değiliz” şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşım içerisinde dirler. Tarihsel sürece bakıldığında, siyasal gücü ele geçirenlerin Nusayrileri “sapkın”, “aşırı” olarak damgalayarak onları ötekileştirmeyi başardıkları aşıkardır. Yüzyıllar boyu muktedirlerin, dinsel ideolojiyi kullanarak tahakküm altında tuttıkları Nusayrilerin modernleşme süreciyle birlikte “modern değerlere” hassasiyet göstermelerinin arkasında böyle bir tarihsel-toplumsal süreç yatmaktadır. Türk modern devletinin gelişim sürecinde de, çağdaşlık, laiklik, hümanizm ve hoşgörü gibi değerlere vurgu yapmalarının önemli bir nedeninin, meşruluk zeminine Sünni İslam'ın harcını koyan bir siyasal iktidarın (Osmanlı saltanatının) yarattığı derin korku/geçmişin yakın gölgesi olduğu söylenebilir.

5.3. Nusayrilerin Kimlik Sorunları

Türkiye’de eşit yurttaşlık prensibi hukuksal metinlerde yerini almakla birlikte devlet uygulamalarında tam olarak karşılığını bulamamıştır. Birçok farklı kimlik grubu gibi Nusayriler de bu ülkede eşit bir yurttaş olarak muamele görmemişlerdir. Birçok örnek bize onların ayrımcılığa uğradığını, kimliklerinden dolayı baskıyla karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

1982 Anayasası’nın 10. maddesinde tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının eşitliği ifade edilmişse de bu ilke hukuk dünyasında yer alan bir norm niteliğinin dışında hayat pratiğine layıgınca geçebilmiş değildir. Bu, cumhuriyet tarihinin tamamı için söylenebilir.⁶¹¹ Bu eşitsizlik durumu etnik, dinsel,

⁶¹¹ “Türk ve Sünni nüfusu memleketin aslı sahibi konumuna yerleştiren, ‘ötekileri’ ise ‘sözde vatandaş’ olarak algılayan” zihniyetin, Türkiye’de oldukça köklü ve güçlü olduğuna işaret eden Sancar’a göre, “Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana yapılan bütün ‘resmî anayasa’ların temelinde bu zihniyet” yatmaktadır. “Çok büyük ölçüde **İttihat ve Terakki** tarafından inşa edilen bu zihniyete, Türkiye’nin ‘**derin anayasası**’ diyebiliriz.” Mithat Sancar, “Türkiye’nin Derin Anayasası”, **Taraf**, 1 Ağustos 2012.

mezhepsel, cinsel ve hatta sınıfsal farklılıklar bakımından tartışıla gelen bir durumdur. Bu eşitsizliği çeşitli gruplar açısından kanıtlayan birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin, bu ülkede Kürtlerin durumu uzun yıllar büyük mesele olmuş ve bugün dahi şiddetli tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Gayrimüslim vatandaşlar meselesi, çok tartışmalı bir başka örneği oluşturur. Rumların, Ermenilerin, Süryanilerin vb. maruz kaldığı ayrımcılıklar, sırf kimlik farklılıklarından ötürü yaşadıkları sorunlar, uğradıkları devlet baskısı bir çok tarihsel mesele (mübadele olayı, varlık vergisi, 6-7 Eylül Olayları vb) üzerinden tartışıldı. Hatta çeşitli Alevi toplulukların (Kürt Aleviler, Türk Aleviler) yaşadığı eşitsizlikler, uğradıkları zulüm ve katliamlar az-çok tartışılır hale geldi; fakat Nusayrilerin durumu halen kapalılığını sürdürmekte, üzerlerine örtülmüş perde tam olarak aralanamamış olarak durmaktadır. Nusayriler de, Türk modernleşmesinin başlangıcında da sonraki safhalarında da kısmi iyileşmelere rağmen eşit yurttaş olarak bu ülkede yerlerini alabilmiş değillerdir. Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan reformasyon süreciyle bir nebze nefes almayı başarabildiler. Bu da merkezileşmenin zorunlu dayatmalarına karşı direnişlerinin neticesinde uğradıkları büyük çapta katliamlardan kurtulabilmek için II. Abdülhamid'in Sünnileştirme politikalarına bir anlamda cevaz vermelerinin ardından mümkün olabilmişti. Yeni kurulan cumhuriyetle birlikte, yukarıdaki bölümlerde anlatıldığı gibi, çeşitli sıkıntılarla beraber rejimin seküler düzenlemelerinin de yarattığı umutla bir bütünleşme (entegrasyon) çabası görünürlük kazanmıştır. Fakat Nusayrilerin durumlarındaki iyileşmeler ancak onların kendilerine dayatılan Türkleştirme politikalarını onayladıkları ölçüde mümkün olabilmiştir, üstelik her zaman da bu yeterli olmamıştır. Yani asimilasyona boyun eğmek dahi, onları ülkenin asıl sahibi ve güvenilir temeli durumundaki Türk-Sünni-Hanefi toplulukla aynı konuma taşıyamamıştır... Kısaca, her şeye rağmen bir 'objektif' engel (Arap ve Alevi doğmuş olmak) söz konusu olabilmiş ve tüm sübjektif koşulların birlikteliğine rağmen (yani asimilasyonda gönüllülük gibi) eşit yurttaşlık ufukta uzayıp giden bir çizgi gibi hayal olabilmıştır.

Görüşmecilerin büyük çoğunluğu kendilerinin eşit vatandaş olarak muamele görmediklerini ve Arap Alevi kimliklerinden dolayı birçok kez çeşitli formlarda ayrımcılıkla, nefret suçları kapsamında değerlendirilebilecek söz ve davranışlarla

karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Etnik kökenleri, anadilleri ve dinsel inançları dolayısıyla çeşitli sorunlar yaşayan bu insanlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin eşit yurttaşları olarak bu ülkede yaşama arzularının ve bu yöndeki taleplerinin de altını çizmektedirler. Örneğin görüşmeci Ali'ye göre;

En büyük sorunlardan biri anadil sorunumuzdur. Anadilimizin asimilasyoncu politikalar sonucunda yok olmak üzere olduğunu görüyorum. İnsanların çocuklarına Arapçayı öğretmediğini ve öğretse bile toplumun hakim dilinin Türkçeye dönmesi sonucu Arapçayı öğrenen çocuğun o dili kullanacak yerinin giderek daralması ve okuldaki süreçle birlikte unutulması. İnancımıza yönelik özellikle Suriye olaylarından sonra basın yoluyla yapılan -Nusayri zulmü, Esad Alevidir şeklindeki- saldırılar çok çirkin bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye devletinin Suriye olaylarındaki tutumu sonucunda Arap Alevilerin yoğun yaşadığı yerlerde devlet eliyle yapılabilecek olası provokasyonlardan korkuyorum... Esad'ın bu uluslararası komplodan alınışının akıyla çıkması ile Türkiye devletinin Suriye'den intikam almak için Arap Alevilerinin inancına ve toplumsal yaşantısına baskıları artabilir. Devlet büyüklerinin Aleviliğe yönelik ayrımcı ve kışkırtıcı açıklamalarının sadece biz değil bütün Türkiye Alevilerine yönelik bir ayrımcılık olduğu aşikârdır. Kimliğimizden dolayı Arap Alevilerinin yaşadığı yerlere yapılan hizmetlerde ayrımcılık yapıldığını düşünüyorum. Mesela yarısını Arap Alevilerin oluşturduğu Antakya'da, Antakya belediyesinde bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar Alevi çalışmaktadır. Antakya'da şehir merkezinin Alevilerin yoğun yaşadığı ve işyerlerinin olduğu yerden başka alanlara taşınması da bir ayrımcılık örneğidir (devlet hastanesi, adliye, otogarın taşınması vb.). Bütün bu ayrımcılıklar Alevilerin iş peşinde Suudi çöllerinde, Libya'da, Sudan'da, Rusya'da çalışması sonucunu getirmiştir. Ve bu ayrılıklar birçok ailenin bölünmesine yol açmakta ve aileler içinde yabancılaşma sonucunu getirmiştir. Bu gibi ailelerde psikolojik problemler tavan yapmış durumda şu an... Hükümetin ilgi

göstermediği, Suudi hapishanelerinde olan Arap Alevilerinden mi bahsedeyim, devletin toplumu uyutmak amacıyla “heşîş”i (haşhaş) kendi eliyle topluma enjekte etmesinden mi bahsedeyim, yoksa tabela derneği kuran-kurdurtulan şeyhlerin topluma adapte olmalarında yaşadığı sorunlardan ve devletin onları toplumumuzu bölmek için kullandığından mı... Demokrasi bağlamında Arap Alevi kimliğine dair taleplerim: Zorunlu din derslerinin kaldırılması, Arapça anadilde eğitim, en azından Arapça seçmeli dil, inancımızın devlet eliyle tanımlanmasına son verilmesi. İnancımız bizindir ve ancak biz tanımlarız... Antakya'da kardeşlik olduğunu iddia eden devlet eğer samimiye Gadir Hum bayramını tatil ilan etmeli. Köylere “hayırsever”ler veya “devlet” eliyle camilerin yapılmasını istemiyoruz. Önümüzdeki günlerde yapılacak yeni anayasada bu demokratik haklarımızın güvence altına alınmasını ve bu ülkede tüm etnik kökenlerin, mezheplerin, dinlerin, dillerin, farklı olan her şeyin birlikte yaşama iradesinin anayasaya yansımalarını istiyorum... 40'larda değiştirilen belde ve köy isimlerinin eski isimleriyle değiştirilmesini ve Antakya ismine dokunulmamasını istiyorum. Sanırım talepler çok oldu ama emin olun bunların hiçbirinin yapılacağına inanmıyorum çünkü bu ülke ne laik ne sosyal ne hukuk ve ne de demokratik bir devlettir. (Ali, E., D.T. 1989, **Üniversite öğrencisi, Ankara**)

Hüseyin asimilasyon politikalarının altını çizmektedir:

Arap Alevilerinin kimlikleri dolayısıyla yaşadığı problemlerin başına asimilasyonu koyuyorum. Kendi kimliğinin farkında olmayıp ona yabancılaşan bireyler, yaşayış ve kültür olarak artık bu toplumun karakterlerini giderek kaybetmelerine rağmen hala bu adı taşımakta ve kabul etmektedirler. Bu da, Arap Alevi bireyler arasında “kimliğinin ne kadar farkındasın” sorusunu sordurmakta ve kimi zaman bireyin bu farkındalıkla paralel bir şekilde muamele görmesine sebep olmaktadır. Bir yanda Arap Alevi kimliğine sahip olmasına karşın kimliliğiyle ilgili bir “farkındalık”a sahip olmayan

kesim -yeni nesil yetişen gençler- diğer bir yanda da bu kimliğin içeriğine en yakın olan insanlar -eski nesil büyükler ve din adamları- Arap Alevilerinin içten içe karşılaşmaya başladığı bir ayrışmanın kokusunu yayıyor. Yani, asimilasyonla beraber şimdi de, kimliğin farkındalığında olup olmamaktan dolayı birbirinden kopuklaşan kuşaklar sorunu ortaya çıkmaktadır. Arap Alevi kimliğine dair en basit ve yerinde talep, kimliğini rahatça yaşayabileceği, bir ayrıcalık olarak değil fakat tüm dünya halkları gibi herkesin hakkı olan evrensel değerler çerçevesinde eşit ve özgür bir ortam sağlanmasıdır. Ancak, bu talep devlet nezdinde uygulaması çok zor bir taleptir. Çünkü, devlet bir yandan bu topluma düşmanken bir yandan da bu toplumun mezhepsel farklılığını yeri geldiği zaman siyasi emellerine alet edip insanları güdüleme malzemesi olarak kullanmaktadır. Ve devlet, barındırdığı farklı toplumlara ya yandaşı ya da hasmı olarak davranmaktadır. Bu sebepten dolayı sadece Arap Alevilerine değil, kendinden farklı diğer toplumlara da ayrı bir politika uygulamakta ve sadece yandaş toplumlarını kayırmaktadır. Öyleyse, Arap Alevilerinin talebindeki demokratik haklar, aynı ülkede yaşayan ve benzer durumdaki tüm toplumların bir bakıma ortak talebidir. **(Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara)**

Mahmut birçok yerde ötekileştirildiğini hissettiğini ifade etmektedir:

Arap kimliği dolayısıyla, önceki kuşaklardan örneğin okulda vb yerlerde Arapça konuştuğu için aşağılandığını, azarlandığını anlatan birçok hikaye duydum. Günümüzde bu tür olayları nadir duymakla beraber yeni neslin artık Arapça'yı edinmediğini eklemek gerekir. Arap olduğumu vurgulamadığım halde birçok ortamda, askerde, üniversitede 'öteki' olduğumu hissettiren birçok yaklaşımla karşılaştım, tabi ırkçı-milliyetçi diyebileceğimiz kesimden. Örneğin üniversitenin ilk yıllarında "aydın" bir arkadaşım kendince cevabını bildiğini zannettiği soruyu, göçmen olup olmadığını sordu. Asimilasyona gelince, devletimiz sistemiyle, kurumlarıyla hala tekçi paradigmayı aşmamış olmasından ötürü diğer Türkiye halkları ne

kadar olumsuz etkileniyorlarsa biz de aynı derecede etkileniyoruz... Evrensel hukuk normlarına uygun 'demokratik-çoğulcu-laik' devlet sisteminin inşası talebi önceliklidir. Bu noktada demokrasi-çoğulculuk ekseninde anadil eğitimi, kültürel haklar. Laik olma ekseninde zorunlu din derslerinin kaldırılması, Diyanet'in özerkleştirilmesi, kaldırılması, din eğitiminin-öğretiminin, toplumun talebine bağlı olarak her topluluğun dini önderlerine\özerk kurumlarına bırakılması ve devletin -inanç tanımına vs karışmaması gibi- sadece anayasal denetçi durumunda olması. **(Mahmut, E., D.T. 1986, Üniversite, Antakya)**

Görüşmeci Hikmet devletin, kendi bölgelerindeki insanlar hakkında bilgi topladığını ve bu insanların dinlerinden, etnisitelerinden dolayı fişlendiğini anlattı. Kendi de ayrımcılığa maruz kalmış, bilhassa 1974-1975 yıllarında askerlik yaparken bunu yaşamış:

Bizim köyden iki tane askeri subay vardı. Biri astsubay, biri kurmaylığı kazandı. İşte bu kurmay Albay oldu, daha yükseldi, genelkurmay başkanlığına kadar gitme ihtimali vardı. Yalnız bir heyet gönderdiler bizim köye, sorular sordular. Sizin caminiz var mı? Yok. Milletiniz ne? Aleviyiz... Konuşmalarından Arap oldukları da hemen anlaşılıyor. Hemen gidip adamı emekli ettiler. Sen bize yaramazsın, diye, Alevisin diye... Yani köyümüzün sicilini biliyorlar... Ayrım askeriyeden başlıyor. Bizim fazla yüksek rütbe alma şansımız yok...Ben askerken, askerde bayağı dayak yedim, Alevi olmanın suçudur... Astsubay üstçavuş vardı Dinarlı... Her gün beni tek çekerdi, gel Alevi çocuk. Şunu söyle, bunu söyle, bilmezdim, gelirlerdi üzerime... Bizim kelime-i şahadetimiz biraz farklı, benden kelime-i şahadet getirmemi isteyince, ben de bizim buradaki gibi getirince, benim Alevi olduğumu anladı... Orda bir çavuşa dedi ki, bu gavura, bana gavur diyor, Alevi demiyor da!, gavura beş vakit namazı öğreteceksin; gelip bana her gün Kuran okuyacak kendisi, dedi. **(Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci)**

Hikmet, kendine karşı derin bir düşmanlık yapıldığını, terhis olurken söz konusu komutanın yanına helalleşmeye gittiğini fakat onun, hakkını bile helal etmediğini ifade etti. Katılımcı bu olayların uzun yıllar etkisinde kaldığını açıkça belirtti: “Askerliği yaptıktan 10 sene sonra, hep rüyamda askerim diye görüyordum. 20 ay, Aleviyim diye, çok eziyet çektiğim için.”

Cuma, başvurduğu askeri sınavlarda Arap Alevi kimliğinden dolayı ayrımcı tavırlarla karşılaştığını ifade etti:

Bu ülkede eşit vatandaş değiliz kağıt üzerinde aynı haklara sahip olmamıza rağmen, üst kurumlarda ayrımcılığa uğruyoruz. Ben liseden mezun olduktan sonra ordu sınavlarına başvurdum. Sizi kim subay yapacak diye bir tavır ve konuşmalarla karşılaştık... Üniversite yıllarında kapalı toplumlardan gelenlere kendimizi Samandağlı, Arap Alevi olarak tanıtmak için iki defa düşünmek gerekiyordu. Çünkü direkt bakışlar değişiyor ve sizden uzaklaşıyorlar. (Cuma, E., D.T. 1964, Üniversite, Samandağ)

Bereket de hava harp okulu sınavlarında gerekli niteliğe sahip olduğu halde Alevi olması dolayısıyla başarısız sayıldığını aktardı:

Liseyi bitirdim, hava harp okuluna girmek için sınava başvurdum. Yeşilköy’de, sınava girdik. Ben o dönemlerde koşucuydum, 10 bin metrede koşuyordum ve ciddi derecelerim vardı. 3 gün süreyle Yeşilköy’de askeri okulda yatıp kalktık. Sınavların tümünü de başarıyla geçtim. Benimle birlikte Samandağlı Sünni bir kişi de vardı. Hiçbir sınavda benimle yarışmadı, görmedim... En son baktım ben kazanmamışım, bu şahıssa kazanmış. Daha sonra karşılaştım ve dedim, sen hiçbir zaman benimle yarışabilen biri değildin, nasıl oldu bu? Dedi, bilmen lazım, sen Alevisin. Bu çok bariz bir örnek, beni çok etkiledi o dönemlerde. Buna benzer,

mesela benim çocuklarımın isimlerini değiştirdiler. Kızımın ismi Lina, oğlumun ismi Nidal Arap isimleri. Yurtdışındaydık, ben gizliyim, gidemiyorum, eşim elçiliğe gidiyor, elçilikte bu şekilde bu isimleri yazdıramayız, bir ek isim koymanız lazım diyorlar. Eşim o zaman ek isim koymak zorunda kalarak kimlik alabiliyor.
(Bereket, E., D.T. 1955, Yüksekokul, Antakya)

Antakya'nın önde gelen, zengin ailelerinden birinin mensubu olan ve 5 yıl bir camide fahri imamlık yapan şerif, yerel bürokrasinin üst düzey yöneticileriyle iyi ilişkiler geliştirmesine rağmen eşit bir yurttaş olarak kabul göremediğni belirtti: "Ayrımcılık var. şimdi de var... Bu garnizonu ben yaptım. Bu polis evinin bütün demir, çimentosunu bağış olarak ben verdim. Bu kadar yardım yaptığım halde dışlandım." **(şerif, E., D.T. 1923, Ortaokul terk, Antakya)**

Akıl ise, babasının askere götürölüş hikayesini şu şekilde anlattı:

1942 yılında babamı askere aldılar. Ben çocuktum, annemle birlikteydik. Bizim köyden birçok Alevi genci gelip askere aldılar. Bir çavuş vardı, atlı, elinde kırbaacı vardı. Diğer görevli askerlerle birlikte bu, gençleri topluyorlardı. Manzara askere almaktan ziyade, sanki düşman kuvvetlerini esir almayı andırıyordu. İnsanlar toplanmış, yayan vaziyette götürölüyorlar. Samandağ tarafına götürölüyorlardı. Orada bir jandarma karakolu vardı. Ailelerin yaklaşmasına izin verilmiyordu, araya epey bir mesafe konuyordu, yaklaşmaya çalışanlar kırbaçla öteleniyordu. Anneme de bize de kırbaç sallandı, izin verilmedi yaklaşmamıza, çoğu aileye de izin verilmedi. Bu askere alınan gençlerden aksi davranışta bulunanlara da kırbaç vuruluyordu. Yani tam bir esir alma şeklinde cereyan ediyordu olaylar. **(Akıl, E., D.T. 1931, İlkokul, Antakya)**

Hatay Türkiye'ye katıllalı birkaç sene olmuş ve Alevi gençlerin bu biçimde askere alınması düşündürücü. Asker alımının nasıl bir baskı ile gerçekleştiğinin dikkat çekici bir örneği bu anlatı.

Arap Alevilerin yaşadığı bir köyde okul müdürlüğü yapan Nadir, okula teftişe gelen müfettişlerin ayrımcı yaklaşımlar sergilediklerini ifade etmektedir:

Müdürlük dönemimde, teftişe gelen müfettişler 1. dönemde okulumuza teşrif ederler. Okulda bir takım eksiklikler görülür, not edilir tarafımızdan. Ne gibi? Temizlikle ilgili, koşullarımız çok uygun olmadığı için.. Antakya'ya bağlı bir köy okulu. Defalarca Milli Eğitime başvurduğumuz halde yapılamayan okul sahasının betonu yüzünden okulumuz epey kirli. Tabi bu müfettişlerin gözüne çarpar, bizi eleştirirler, biz bu konuyu çözeceğimize dair söz veririz... Sonra Türk büyükleri duvarımıza asılmamıştı, sorarız müfettişimize Türk büyükleri kimdir. Onlar anlatır bize, Yavuz, der, Fatih der... Bu müfettişler badem bıyıklıdır. Yavuz'u talep edince, ben de hocam Yavuz'u asamam, dedim. O da neden diye garip biçimde sorar. Ben de derim ki, burası Alevi bir muhit ki, ben de Aleviyim, öğrencilerin hepsi Alevi, Arap Alevi. Kızlarlar dedim, beni asarlar yanına dedim, biraz ironik bir biçimde, ama komik bir dille anlatmaya çalıştım o da gülümser, farklı şeyler as, der. Tamam dedim, eksikleri not ettim. Birinci dönem kapandı. İkinci dönem teftişe geldiler. 1. dönem rehberliğe gelirler, 2. dönem teftişe gelirler, usul budur... 2. dönem gelirler. Daha önce gördükleri eksikler giderilmiştir. Köylünün parasıyla hademe tuttuk, temizlik noktasını kısmen çözdük. Evrak noktasındaki eksikleri giderdik. Müfettiş bunları görünce bir şeyleri başardığımızı, övmeye başladı... Küçük birkaç eksik vardı. Örneğin kat planı eksikti... fakat adam boş ver, dedi. Siz gerekeni yapmışsınız, eğitim için yapılacakları, öğretmen eksikliğini tamamlamışsınız, planlar tamam, yapmışsınız denildi... İki ay sonra sonuç zarfı geldi. Müfettişler buradayken anlatımlarından 90

ve üstü not almam gerekirken bir baktım 85 almışım. Bunun sebebi ne olabilir diye düşündüm, tek sebebi sanırım Eğitim-Senli ve Arap Alevi oluşum... Ben onlara Alevi olduğumu ifade etmiştim, özellikle o Yavuz resmi muhabbetinde. Zaten sendikalı olduğumuz bilinir. **(Nadir, E., D.T. 1974, Üniversite, Hatay)**

Başka okullarla mukayese yapabileceğimiz örnek istediğimizde, görüşmeci komşu köylerden bir okul müdüründen bahsetti. Okulla ilişkisi zayıf, bilgi-becerisi zayıf, öğretmenliği zayıf, anti-demokratik davranışları çok olan fakat cemaatçi olarak bilinen bir müdürün o sene aylıkla ödüllendirme ödülünü aldığını ifade etti. Bu örnekle kendi durumunu karşılaştıran görüşmeci bariz bir ayrıma maruz kaldığını vurguladı.

Eşit yurttaşlık anlayışının Türkiye’de gerçekleşmediğini belirten görüşmeci Sırrı kendi kimliğinden dolayı ayrıma uğramasına örnek olarak girdiği üniversite sınavlarını verdi. Üniversite sınavlarında yazılı kısımda başarılı olduğu halde mülakatta elenmiş olduğunu anlattı:

Bu ülkede eşit yurttaş konumuna gelmiş değiliz. Eskiden eşit yurttaş haklarından yararlanamadı Aleviler, gerçi şimdi de yararlanmıyor... Ben üç defa sınava girdim, mülakatlarda elendim. Mülakatlarda elendim, yazılıda mükemmel başarı elde etmeme rağmen. Nedeni, örneğin, Ankara Gazi Üniversitesi’nde, Arapça biliyor musun, diye sordular. Evet dedim. Suçum bu. Bitti. Yedeğe bile girmedim. Bir yerde de nerelisin diye sordular, Hataylıyım dedim, bitti. Bu Konya Selçuk Üniversitesi’nde oldu, eğitim enstitüleri vardı o zamanlar. 1969 yılları gibiydi. Üçüncü seferinde de bu üniversiteye başvurdum tekrar aynı nedenle bitti, giremedim. Hâlbuki ben birçok kişiden iyi olduğuma inanıyordum. Fakat razı olduk kaderimize. Bir yıl sonra da sınava girdim, mülakat olmadan üniversiteye girdim, böyle okuyabildim. **(Sırrı, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya)**

Kurtuluş da Nusayrilerin ötekileştirilmiş bir toplum olduğunu belirtmektedir:

Eşit vatandaş değil, ötekileştirilmiş bir toplumuz. Eğitim alanında yok sayılıyor. Bizim en büyük bayramımız olarak kabul ettiğimiz Gadir Hum Bayramı'nın, halen devlet tarafından kabul edilmemesinden kaynaklı problemler var. Resmi tatil ilan edilmemesinden dolayı öğrencilerimiz ve Arap Alevi memurlarımız zorlanıyor... Hatay'da özellikle Samandağ'da Arap Alevilik çoğunluk olduğundan bazı tür baskıları bire bir yaşıyoruz. Fakat, örneğin Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'deyken, bir hoca dersle ilgisi olmamasına rağmen Nusayriliğin sapkın bir din olduğunu söylemişti. O sınıftaki insanlar bize farklı baktı ve bizimle konuşmadı. **(Kurtuluş, E., D.T. 1978, Üniversite, Samandağ)**

Zeki Arapça üzerinde baskılar olduğunu ifade ettikten sonra, çalıştığı kurumda kendisine kimliğinden dolayı baskılar yapıldığını anlattı:

Örneğin, ben sayaçları kontrol ederdim, eskiden para peşin alınırdı. Ben insanları, ayırt etmeksizin idare ederdim, paraları yoksa sonra alırdım. Bu, dairede benim üzerime gelmeleri için bahane olurdu. Aynı şeyi başkaları yapsa mesele olmazdı, ama orda Arap Alevi olduğum için bunu bahane ederlerdi. Birçok şeyi de bahane ederlerdi... Maaşımdan kesinti yaptılar. Bana eziyet etmek, çocuğumun çocuğumun rızkından kesmek, ne demek bu! Bu ne vatandaşlığa uyar ne demokrasiye uyar. **(Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya)**

Hüsamiddin, annesinin Türkçe bilmediği için devlet hastanesinde aşağılanma ve kovulmayla karşılaştığını anlattı:

Annem devlet hastanesinde doktora gitti, Türkçe bilmediği için doktor onu kovdu. Bunun şahidi yengem, 1990'larda oldu bu olay. Annem doktora derdini anlatacak, yengem de tercüman olarak yanında, doktor yengemi azarlıyor, kendisi anlatsın derdini, diyor. Yengem annemin Türkçe bilmediğini söylüyor; doktor da Türkçe bilmiyorsa gitsin buradan diyor ve annem muayene olamıyor, çekip gidiyorlar. 2008'in son aylarında ben kendim de şahit oldum. Annemle hastaneye gittik, doktorun oraya girdik, annem doktora Arapça "merhaba kızım, nasılsın, iyi misin" dedi. Öyle deyince doktorun suratından kin, nefret, zehir aktı. Annem elini vermek istedi, doktor "otur!" deyip elini itti. Ben orada kendimi zor tuttum... Doktor olmuşsun ama insan olamamışsın, insan ol ilk önce, dedim. Elini vermek istemezsen dahi bu yöntemle değil, elini itmeden, dersin ki anne otur, ben yanına geliyorum. Bu yaşlı bayana, böyle uygulama olmaz; Türkçe bilmediği için, senin gibi konuşmadığı için nefretini kusamazsın dedim ve istesen de istemesen de biz burada varız, var olacağız ve Arapçayı konuşacağız, konuşacağız, konuşacağız! Beğenmiyorsan sen çek git buradan, dedim. Sen bizim vergimizle yaşıyorsun, ayrıca tıp mesleğine aykırı davranıyorsun, dedim... Annem bunlar üzerine çok üzüldü, keşke ölseydim de gelmeseydim, dedi. **(Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay)**

Nidal, okul hayatından örnekler vererek ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmektedir:

Yaşadığımız coğrafyada bütün mahalle ve yerleşim alanları, Türk büyüklerinin adlarıyla adlandırılmış. Anadilimde eğitim görmedim; okuldaki hemen hemen hepsi Arap olan öğrencilere 'andımız'daki 'Türk'üm, doğruyum'u söyletmek bile bir ayrımcılıktır. Bize ait olmayan bir tarih öğretiliyor. Bu benim tarihim değil. Dolaylı ve sistemli engellemeler var. Eskiden ilkokulda okurken direkt engellemelerle karşılaştık. Ben

sonradan okulda Türkçe öğrendim. Okulda Arapça konuştum diye dayak ve hakaretlere uğradım. Büyüklerimizin bizi tembihlemesiyle üniversitede kimliğimizi gizledik. Niğde Üniversitesi'ne kayıt yaptırırken, öğretim görevlisi 'sen nerelisin' diye sordu. Hatay Samandağ diye yazıyordu zaten kimlikte, 'Arap mısın' diye sordu, evet deyince 'görüreceğiz' diyerek aşağılayıcı bir biçimde kafa salladı. Ortam öyleydi, öğretim görevlileri derste Türkiye'nin Türklere ait olduğunu söylerlerdi. Onlara göre, bu topraklarda başka millet yoktu. (Nidal, E., D.T. 1971, Üniversite, Samandağ)

Sabah, ilkokulda zorunlu din derslerinin kendileri üzerindeki etkisine ve liseli yıllarında solculuğunun yanı sıra Arap olması dolayısıyla "ekstra" yaşadığı olumsuzluklara işaret etti:

Ben şehir merkezinde bir ilkokula gidiyordum, karma bir okuldu ama çok sayıda Arap Alevi vardı. Bize ailelerimiz sıkı sıkı tembih ederdi, Arap ve Alevi olduğunuzu sakın söylemeyin, belli etmeyin diye. Hatta kendileri Arapça bildiği halde bize öğretmediler, Türkçemiz bozuk olmasın diye, sonra konuşmaya konuşmaya onlar da neredeyse Arapçayı unuttular. Din dersinde öğretilenler bizlerin inançlarının çok dışındaydı. Dedem bana inancımızı, tarihimizi öğretirdi, bir gün yanında Alevilerin düşmanlarından biri için "hazreti" ... dedim, müthiş üzüldü, kim sana bunları öğretiyor, diye kızdı. Sen okulda öğretilenlere inanma, dedi. Bir de sonradan idrak ettiğim bir şey var, okul müdürü din dersine gelirdi, genelde bunlar Türkçü tiplerdi, namaz kıldırma tahtaya özellikle Arap Alevi olduğunu bildiklerini kaldırırdı, biz söylemesek de geldiğimiz mahallelerden Alevi olduğumuzu bilirlerdi. Bir gün de lisede bir eylem dolayısıyla okulda, polis, müdürün odasına çekti beni. Müdür, 'sen nasıl Türk evladısın', diğer arkadaşımı kastederek 'o komünist Arnavut'a uyuyorsun', dedi. Ben de 'ben Türk değil Arabım' deyince küplere bindi, polise alın götürün, dedi. Karakola

götürdüler... Sonra da okuldan atmaya uğraştılar ama neyse ki ailemin nüfuzu bunu engelledi. Lise bitene kadar Araplığımız, Aleviliğimiz dolayısıyla defalarca hakaretle karşılaştık, çok kavga ettim bu yüzden. **(Sabbah, E., D.T. 1978, Üniversite, Adana)**

Sacit, ilkokula başladığı andan itibaren ayrımcı uygulamalarla yüz yüze geldiğini belirtmektedir:

Eşit vatandaş değiliz. Bunu ilkokula başladığında hissediyorsun, okulda Türkçe bilmediğim için dışlandım ve aşağıladım. Örneğin Antakya’da gözaltına alınmışım bana hem Arap Alevisin hem solcusun ve çok konuşuyorsun, diyerek hepsi üstüme çullandı, iyice dövmüşlerdi... Bir gün çocuğuma öğretmen bir deyimini açıklamasını ödev olarak vermiş. Arap saçına dönmek deyimini. Ben ertesi gün okula gittim ve bu deyimini yanlış olduğunu söyledim, öğretmen geldi. ‘Bu ırkçı bir deyim değil’ dedi. ‘Müfredatta buna benzer deyimler var. Müfredatta yanlış olmaz. Beğenmiyorsan çocuğunu okuldan al git’ dedi. **(Sacit, E., D.T. 1960, Lise, Samandağ)**

Edip, eşitliğin olmadığı düşüncesini şu örneklerle açıklamaktadır:

Arap Aleviler eşit vatandaş değil. Alevi olmasından dolayı bir ayrımcılığa maruz kalıyor. 1997’lerde bir komutan askerlik yapan Samandağlı bir Arap Alevi eri sormak üzere benimle görüştü. İyi bir aile çocuğu olduğunu, vatanını seven temiz biri olduğunu söyledim. Komutan ise bana “elinden su içilir mi” dedi. Ne demek efendim, dedim? Komutan bana dönüp, yani iyi bir aile çocuğu, vatanını, milletini seven biri fakat Alevidir, dedi. Ben de bunu içime sindiremeyerek komutanın söylediklerinin insanlıkla bağdaşmadığını söyleyerek, çok üzüldüğümü belirttim ve yazıklar olsun, dedim. Bu tepkim üzerine hata yaptığını anlayıp kendince düzeltmeye ve özür dilemeye çalıştı. Aslında alıştık sanki, ‘bunlarda böyle’ diyoruz... Özellikle 1960’larda ilkokula

gittiğimizde Türkçe bilmezdik. Öğretmenler sınıfta ve dışarıda anadilimizi, ki biz başka bir dilde bilmiyorduk, konuştuğumuzda ağzımıza tükürüp, anamıza küfredirdi. Haftalık harçlığımız 25 kuruş olduğu halde, Arapça konuşanlara günlük ceza olarak 25 kuruş verilirdi. Nasıl bu cezayı yedin diye evden de dayak yerdik.
(Edip, E., D.T. 1953, Yüksekokul, Samandağ)

Uzun bir dönem okullarda “dil kolları” adı altında, öğrencilerin anadillerini konuşmalarını engellemek üzere kollar oluşturulmuştur. Okulda hatta okul dışında çocukların anadillerini konuşmalarının önüne geçilmek istenmiştir. Özellikle Hatay’da çok sayıda görüşmeci öğrencilik dönemlerinde Arapça konuştukları için cezalandırıldıklarını ifade etmişlerdir.⁶¹² Anadili Arapça olan birçok insanın sırf bu sebepten ötürü baskı gördüğü, ayrımcılığa maruz kaldığı açık bir biçimde anlaşılmaktadır.⁶¹³ Oysa insan, konuştuğu dil ile “insan” olmakta, sosyallik kazanmaktadır. Anadilin insan bütünlüğünün asli/temel bir ögesi olduğu tartışmasızdır. Dilin vazgeçilemez bir insani varoluş biçimi olduğunu söylersek yanlışmış olmayız. Sancar’ın cümleleriyle ifade edecek olursak, anadil “(i)nsanların

⁶¹² Emrah Cevher ve Gökhan Evecen’in yakın tarihli kısa filmi “Yokuş” bu konuyu ele alan ender görsel çalışmalardan biridir. Bkz. http://www.dailymotion.com/video/xc0lv_yokuy-kysa-film-gokhan-evecen_shortfilms (E.T. 30 Ekim 2012)

⁶¹³ Sönmez de şunları aktarmaktadır: “‘Bizi arkamızdan hançerleyen’ Arapları sevmediğimiz gibi, Arapçaya da kanımız ısınmamıştır bir türlü. (...) Lise yıllarımdan başlayarak, en yakın arkadaşlarıma anadilimin Arapça olduğunu anlatmakta hep zorluk çektim (...) Ne yani, Türkiye’de yaşayan Araplar mı var? Evet, hem de tıpkı Kürt çocukları gibi, ilkokula başladığında tek kelime Türkçe bilmeyen, bunun için ekstradan dayak yiyen, daha Türkçeyi sökmeden her sabah “Türküm, doğrudum”u su gibi okuyan Arap çocuklar var bu ülkede. Çoğu asimile oldu şimdi, ama hâlâ varlar. Üstelik bunlar göçmen falan değil, bilebildikleri en eski kuşaklardan beri bu topraklarda yaşıyorlar... Üniversite yaşına gelmiş insanlara bunu anlatabilmek için, öncelikle Arapçanın Kurân’dan ibaret olmadığını, Türkçe, İngilizce, İspanyolca gibi normal bir dil olduğunu kavratmanız gerekir.” Necati Sönmez, “Türkün Lisanla İmtihani”, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=595&makale=T%FCrk%FCn%20Lisanla%20%DDmtihan%FD> (E.T: 20 Eylül 2011). Sosyalist bir yazar da şunları ifade etmektedir: “İlhak sonrası yoğun baskılara karşın, 1980'lere kadar birçok köyde gizlice Arapça okuma yazma kursları düzenlenmiş, evlerde kıssa'lar (Arapça öykü masal ve romanlar) okunmuş, ortak çalışma alanlarında (pamuk tarlalarında, zeytin tarlalarında vb.) Arapça türküler söylenmiş ve kültürel gelişim devam ettirilmiştir. Kırk yaş ve üzerindekiilerin azımsanmayacak bir bölümü Arapça okuyabilmektedir ve Arapça türkü, fıkra, bilmece, hikaye ve şiirlerle büyümüşlerdir. Yine kırk yaş ve üzerindekiilerde Ben-i Hilal, Zinete, Abu Zir, Abu Anter hikayelerini bilmeyen yok gibidir. Bu dönemde yetişen gençler kendilerini buradaki kahramanlara benzetmiş iyileri kendilerinden, kötülerini düşmanlardan görmüştür. 1980'lerle birlikte gerek radyo ve özellikle TV'lerin yaygınlaşması, gelişen kapitalizmin etkileri ve gerekse faşist cuntanın ağır yasakları asimilasyonun etkisini arttırmıştır. Bu dönemlerde düğünlerde Arapça türkü söylenmesi, Arapça diliyle oyunların sergilenmesi yasaklanmıştır.” Diyar, a.g.m. (Bu makalenin internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

bırakın kendilerini en iyi ifade etmede, sadece ifade edebilmede, yani kendi benlikleri ve başka benliklerle ilişki kurabilmede kullanacakları en doğal parçalarıdır.”⁶¹⁴ Fakat yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Türkiye’de resmi dil dışındaki diller üzerinde, kimi zaman görece yumuşasa da, hep bir baskı kurularak temel bir insan hakkı engellenmekte, bununla birlikte kişinin insani varoluşuna da zarar verilmektedir. Başka bir ifadeyle, insanların “(a)nadilini yasaklamak, insanların hikâyelerini, yani benliklerini gasp etmeye yeltenmek demektir. İnsanların varoluşlarına ve benliklerine ağır bir saldırıdır anadilini yasaklamak, aslında apaçık “**bir insanlık suçu**”dur. Bu suç bu ülkede on yıllarca işlendi. Bu topraklar bu yüzden “**yaralı benlikler ülkesi**” haline geldi. Belki “**benliği yaralı bir ülke**” desek daha doğru olur; zira birilerinin anadilini yasaklamak, o toplumun tümünün hikâyesini çarpıtmak sonucunu doğurur. (...) Mesele, **anadilinin bütünüyle özgür olması** meselesidir. Bunun için de, insanların anadilleriyle büyümelerini, anadillerinin içinde yaşamalarını ve anadillerini hayatın her anında geliştirmelerini sağlayacak hukuksal, siyasal ve toplumsal şartları yaratmak”⁶¹⁵ varoluşsal bir gereklilik olarak kendini göstermektedir.

Nusayrilerin, etnik kimliklerinin yanı sıra dinsel kimliklerine yönelik olarak da yoğun bir asimilasyon politikasıyla karşılaştıkları görülmektedir. Tek parti döneminde, bu topluluğun dinsel ayinlerinin, ibadet mekanlarının baskı altına alındığını, Alevilik anlayışlarının, Türklerin “eski inançları”na bağlanmaya çalışıldığını yukarıda açıkladık. Nusayriler üzerindeki dinsel baskı ve asimilasyon çabası, yalnızca tek parti dönemiyle sınırlı değildir, kimi süreçlerde yumuşama olmakla birlikte bütün cumhuriyet tarihi boyunca var olagelmıştır. Özellikle 1970’li yıllarda siyasal iktidarın, Türk-İslam sentezine prim veren yaklaşımları, 1980 askeri darbesiyle birlikte bu anlayışın devlet katında resmi kabul görmesiyle başlayan uygulamaları bütün gayrı-Sünni toplulukları olduğu gibi Nusayrileri de ciddi oranda baskı altına almıştır. Bugün halen, diğer Alevi topluluklar gibi Arap Alevilerin kutsal mekanlarının (ziyaretler) resmi-tanınmış bir statüsü bulunmamaktadır. 1982 Anayasası ile birlikte, anayasal bir nitelik kazanan “zorunlu din dersi” uygulamaları, ilköğretim çağındaki Nusayri çocuklarını, kendi inanç ve değerlerine yabancılaşmaya

⁶¹⁴ Mithat Sancar, “Anadilimiz ve Hikayemiz”, **Taraf**, 22. Şubat 2012.

⁶¹⁵ Sancar, Aynı yer.

ve ait olmadıkları bir dünyaya (Sünni İslama) sürgüne zorlamıştır. Devletin “Sünni” dilinin, bütün Nusayri toplumunu “ötekileştiren” bir dil olduğu tartışmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla devlet kontrolüne alınarak araçsallaştırılan “din”, “öteki” haline getirdiği dinlere/dinsel yaklaşımlara karşı acımasız olmaktan çekinmemiştir; Arap Aleviler de -bütün Alevilerle birlikte- bu şiddetten payına düşeni almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı Alevilere yönelik yüzyıllardan gelen önyargıları besleyen, kimi zaman onları açıktan sapkın, mühlid ilan eden beyan ve yayınlardan geri durmamıştır.⁶¹⁶ Bütün bunlara ek olarak da Mart 2011’de Suriye’de başlayan sosyal-siyasal olaylar ve tırmanan şiddet hareketlerinin ardından, Suriye’deki rejimle (ve rejimin “günahları” ile) özdeşleştirilmeye çalışılan Nusayrilere karşı yükseltelen “nefret söylemi” bu insanları büyük bir korku, yalnızlık ve tehdit algısı içerisine sürüklemiştir. Devam etmekte olan bu süreçte, Arap Alevileri aşağılayan, onları Suriye rejiminin Türkiye’deki uzantısı, “içimizdeki hain” olarak gösteren, bu insanları tehdit eden, onlara had bildirmeye çalışan çok sayıda yayın yapılmıştır. Kimi TV programları açık bir nefret dili kullanmaktan sakınmamıştır.⁶¹⁷ Mevcut siyasal iktidarın da bu yönelimi engellemektense tam da bunun önünü açan bir pozisyonda olduğu tespit edilebilir.⁶¹⁸

Cumhuriyet tarihi kuşkusuz homojen, tek düze bir yapıyı temsil etmiyor. Bu süreç içindeki çeşitli kırılmalar, Nusayrilerin durumunda da kuşkusuz farklılıklar yaratmıştır. Tek parti politikaları nasıl ki çok partili hayata geçişle birlikte kimi hususlarda değişikliğe uğramışsa, çok partili hayatın çeşitli evreleri kimi zaman ülkedeki yaşam üzerinde görece bir rahatlamayı-esnemeyi, kimi zaman daralmayı ve

⁶¹⁶ Bkz. Mertcan, a.g.e., s. 153-160.

⁶¹⁷ Ülke TV’de 10 Mart 2012 tarihinde yayımlanan “Sıra Dışı Tarih” programı buna ilişkin bariz bir örnek olarak verilebilir. Program sunucusu, Nusayri inançlarının anlatılmaya başlandığı anda, seyircilere, çocuklarını ekran başından uzaklaştırma uyarısı yapacak, “Nusayrilik nedir?.. içiniz ne kadar kaldırır” şeklinde cümleler kuracak denli pervasızlaşabilmiştir. Bu yayının, 16. 03. 2012 Adana Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD) tarafından tepkiyle karşılanarak kınandığını belirtmek gerekiyor.

⁶¹⁸ Bu konularla ilgili geniş değerlendirmeler için bkz. Hakan Mertcan, “Çatışmanın Ortasında Nusayriler ve Barış Umutları (Röportaj)”, 3 Ekim 2012, <http://www.muhalet.org/haber-catismanin-ortasinda-nusayriler-ve-baris-umutlari-22-3708.aspx> (E.T. 11 Kasım 2012); Hakan Mertcan, “Suriye Olayları Aleviler ve Türkiye”, Mülkiyeliler Birliği Çarşamba Söyleşileri, 19 Eylül 2012, <http://mulkiye.org.tr/index.php?page=sayfa&id=74&tur=5> (E.T. 22 Kasım 2012); Ayrıca bkz. Sabbahali Aydın, “Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devleti midir?”, http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devleti-midir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012) (Bu yazıların internet yayını olmasından dolayı sayfa belirtilememektedir.)

baskıyı getirmişse, Nusayrilerin de yaşamında, siyasal iktidarla ilişkilerinde farklılaşmaları getirmiştir. Fakat tüm iniş çıkışlara, esneme-daralma gibi yapı farklılıklarına karşın, kimi zaman açıktan kimi zaman örtülü, kimi dönemlerde şiddetli kimi dönemlerde hafifleyen ölçüde de olsa her daim Nusayri toplumu anayasada yer alan eşitlik prensibinin aksine çeşitli düzeylerde ve formlarda ayrımcılıkla karşılaşmış, üzerlerinde baskı hissetmiştir. Yani bizim iddiamıza göre, egemen kimlik dışındaki birçok topluluk/ kimlik grubu açısından geçerli ve görünür olan ‘eşit yurttaşlık’ prensibinin yeterince hayata geçmemesi durumu Nusayriler bakımından da söz konusudur.

Türkiye’de siyasal iktidarın, tüm asimilasyonist uygulamalarına, Türkleştirme ve Sünnileştirme çabalarına ve bunlarda bir ölçüde (birçok Nusayri’nin anadilini yitirmesi, tarihsel birikimlerinden ve kültürel değerlerinden uzaklaşması gibi) “başarı” kazanılmış olunmasına karşın, bugün Nusayriler içerisinde önemli bir kesim, kimlik haklarına kavuşmayı arzu etmekte ve ayrıma maruz kalmadan eşit bir yurttaş olarak kabul edilmek istemektedir. Bugün cılız bir biçimde ve -tam olarak kurumsallaşamamış ya da kurumsallaşmakta birçok problem yaşayan- çeşitli sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bu yöndeki seslerini duyurmaya çalışmaktadırlar.⁶¹⁹

⁶¹⁹ 1990 yılında ASDA (Akdeniz Sosyal Dayanışma Eğitim ve Kültür Derneği) adıyla Adana’da kurulan dernek Arap Alevi kuruluşları arasında dikkat çekici bir yere sahiptir. ASDA, 1980’lerden sonra kurulan ilk ciddi Arap Alevi örgütlenmelerinden biridir. Dernek, 1990-1996 yılları arasında, birçok toplumsal konuyla ilgilenmiş, toplumsal sıkıntılarla ilgili devlet yetkilileriyle çeşitli temaslar kurup taleplerde bulunmuştur. Örneğin “Ehl-i Beyt fıkhı ile eğitim yapan İmam Hatip lisesi muadili okul ve İlahiyat Fakültesi” açılması için üst düzey hükümet yetkilileri ile görüşmeler yapılmış, Alevilik ile ilgili talepler dile getirilmiştir. Dernek Arap Aleviliğini tanıtmaya çalışmış, çeşitli dönemlerde Arapça kurslar açmış, bir radyo istasyonu kurarak kültürel faaliyetlerini genişletmeye çalışmıştır. Dernek, bünyesinden farklı kurumlar doğurmuştur. 1996’da dernekten ayrılanlar, ASDA Vakfı’nı kurmuşlardır. Bu vakfın, özellikle son yıllarda Arap Aleviliğinin tanıtılmasına ilişkin çeşitli faaliyetler yaptığını gözlemleme imkanı bulduk. Akkapı Kültür Dayanışma ve Eğitim Derneği” (AKYED) de 1990 yılında kurulmuş olan ASDA’nın devamı niteliğindedir. Dernek, yöresel hizmetlerle birlikte, Arap Alevi kültürünü araştırma, tanıtma ve Atatürkçü, laik dünya görüşüne katkı yaparak barış içinde bir arada yaşama amaç ve arzularını ortaya koymuştur. Bununla birlikte etkili bir faaliyet yürüttükleri gözlemlenememiştir. Bkz. <http://akkapiakyed.com/tarihdernek.html> (E.T. 13.11. 2012), <http://akkapiakyed.com/tuzuk.html> (E.T. 13.11. 2012), <http://www.asdavakfi.org/hakkimizda.php> (E.T. 13.11. 2012). Atatürkçü, laik bir kimlikle Adana’da, 1994 yılında kurulan Güney Eğitim Vakfı (GEV), orta ve üst sınıf mensubu Arap Aleviler tarafından kurulmuş olmakla birlikte Arap Alevi kimliği ile herhangi bir faaliyet içerisinde olmadığı, maddi durumu yetersiz öğrencilere burs imkanı sunmanın ötesine geçmediği görülmektedir. Bkz. <http://www.guneyegitimvakfi.org> (09.11. 2012) İskenderun Güney Eğitim Vakfı (GEV) da benzer bir konumda bulunmaktadır. Bkz. http://igev.net/index.php?option=com_content&view=article&id=68&Itemid=80 (09.11. 2012). 2006 yılında Adana’da kurulan Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD) amacını, “hümanist felsefesiyle, barışçıl insanı hedefleyen İslamiyeti, kaynağı Kur’an’ı- Kerim ve Sünneti Nebevi olan

Ayrıca özellikle son yıllarda Arap Alevi gençlerin gerek çeşitli kurumlar bünyesinde gerekse bağımsız topluluklar olarak Arap Alevi kimliğiyle gösterilere katıldıkları, kimlik taleplerini dile getirdikleri görülmektedir.⁶²⁰ Bizce bu taleplerin, ilerleyen süreçte farklı formlar ve araçlarla da güçlenerek kendini ortaya koyması kuvvetle muhtemeldir.

Ehli-Beyt Öğretisi Aleviliği, ilmi yöntemlerle araştırmak, tanıtmak. Atatürkçü, çağdaş, laik dünya görüşünün, yaygınlaşmasına katkıda bulunarak, ülkemiz insanları arasında, barışın, sevginin, insancıl değerlerin, öncelikli değerler olması için, çalışmalar yapmak” olarak ilan etmiştir. <http://www.akadadana.org/amacimiz.asp> (E.T. 08.10.2012) Dernek bu amaçlar doğrultusunda kimi zaman toplantılar düzenlemekte, periyodik olmamakla birlikte bir dergi çıkarmaktadır. Yine 2006 yılında kurulan İskenderun AKAD da, Arap Alevi kimliği çerçevesinde etkili çalışmalar yürüten bir dernek olarak görülmektedir. Dernek, periyodik olmamakla birlikte bir dergi çıkarmakta, çeşitli toplantı ve paneller düzenlemekte, büyük bir kültür merkezi inşasını yürütmektedir. 1 Kasım 2012 tarihinde Gadir Hum Bayramı dolayısıyla yaptığı panelde beş binin üzerinde insanın bir araya getirmeyi başardığı görülmüştür. 2011’de Samandağ’da, Arap Aleviliğini araştırmak, tanıtmak, yaşatmak, Arapçanın korunması ve yaşatılmasını sağlamak gibi amaçlarla Arap Aleviliğini Koruma ve Yaşatma Derneği (AKYAD) kurulmuştur: <http://www.haberler.com/arap-aleviligini-koruma-ve-yasatma-dernegi-baskani-3104062-haberi/> (E.T. 08. 11. 2012). 2012 yılında kurulan Nehir Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği de kuruluş amacını, Mersin ve çevresinde yaşayan Arap Alevilerin örf, adet, gelenek ve kültürlerini yeni nesillere aktarabilmek olarak deklere etmiştir: <http://www.tarsushaber.com/haber-arap-alevileri-mersinde-nehir-dernegini-kurdu-13845.html> (E.T. 08. 11. 2012). Bu saydıklarımızın dışında çeşitli tarihlerde kurulan, Ehl-i Beyt Kültür ve Dayanışma Vakfı (EHDAV), Karataş Alevi Kültür ve Dayanışma Derneği, Ehli Dar Kültür Merkezi, Samandağ Alevi Kültürünü Araştırma Derneği (AKAD), Alevi İslam İnancını Yaşatma Derneği (ALİYAD) gibi çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli Arap Aleviler de federasyon kurma süreci içerisinde girmişlerdir. Oluşum ilk aşamada Almanya ve Hollanda’da yer alan 15 derneği çatısı altına birleştirmekte olduğunu, genel olarak Arap Alevilerin birleşmek amacıyla olduklarını ifade etmişlerdir. http://www.alevifederasyonu.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1221:avrupada-arap-aleviler-federasyon-kuruyor&catid=1:son-haberler&Itemid=2 (E. T. 10. 11. 2012)

⁶²⁰ Bkz. Hakan Mertcan, “Yekfi!”, **Radikal İki**, 20 Mart 2011; “Binler Büyük Öğrenci Mitinginde Buluştu”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=49180 (E.T. 25 Aralık 2012); “HES’lere Karşı Gençlik Kampı”, <http://www.bianet.org/bianet/yasam/140277-heslere-karsi-genclik-kampi> (E.T. 25 Aralık 2012); “Bu Bir üniversite Değildir”, http://bubiruniversitedegildir.blogspot.com/2012_10_01_archive.html (E.T. 25 Aralık 2012); “Şişli’den Taksim’e 1 Mayıs”, <http://www.bianet.org/bianet/bianet/138015-sisliden-taksime-1-mayis> (E.T. 25 Aralık 2012); “Aleviler: Kimse Öteki Olmayacak”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1103172&CategoryID=77> (25 Aralık 2012)

SONUÇ

Önceki asrın pek az soruna çözüm olan, daha ziyade çözümsüzlükler yaratan egemenlik rejimlerinin dönüşmesi 21. yüzyılda tamamlanacağı benzer. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya her açıdan daha entegre bir hal almaya başladı. Bu durum, tarihsel varlıkları inkâr edilemez, fakat modern egemenlik rejimlerince görmezden gelinen kimliklerin yaratacağı gerilimlerin ve egemenlik birimlerinin söz konusu toplulukların kimlik taleplerine vereceği tepkilerin, yeni yüzyılın siyasal-hukuksal iklimini belirlemesine neden olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet inşası sürecinde, kendini önceleyen imparatorluk unsurlarının siyasal varoluşlarını görmezden gelmesi, bastırmaya çalışması, Cumhuriyet'in 21. yüzyılının temel siyasi gerilimlerine temel teşkil etmiştir. Nusayriler ve onların yüzyıl eşiğinde şiddetlenen kimlik talepleri bu çerçevede önem arz etmektedir. Fakat Nusayriler söz konusu olduğunda, sorun yerli yerinde tespit dahi edilmemiştir. 21. yüzyılın siyasal gerilimlerinin barışçıl çözümleri çoğulcu siyasal rejimlerle olanaklıdır. Nusayrilik bağlamında bunun gerçekleştirilebilmesinin koşulu, sorunun olabildiğince hakikatle tespit edilmesidir. Bu çalışma, sorunun tespit edilmesi babından, etno-dinsel bir topluluk olarak Nusayrilere, onların tarihlerine, ulus-devlet inşası sürecindeki ve Cumhuriyet tarihindeki siyasal ve hukuksal konumlarına odaklanmıştır.

Nusayrilerin ortaya çıkışlarının, siyasal karşı karşıya gelişlere, bu çerçevede uğranılan haksızlıklara dayandığı görülmektedir. Erken dönemlerden itibaren egemen güçlerin baskısına maruz kalan Nusayriler kendi içlerine dönük bir asabiye (yapı) meydana getirmişlerdir. Toplumsal ve siyasal koşullar tarafından dışarıya karşı daha dikkatli, inançlarını aleni olarak yaşamaktan uzak bir anlayışa zorlanan Nusayriler, zaman içinde bu anlayışı içselleştirerek kendilerine zengin bir batını dünya yaratmışlardır. Bu batını dünyadaki değerlerini açığa vurmaya istekli olmadıkları gibi, bu çalışmada anlatıldığı üzere siyasal egemenliği elde ettikleri durumlarda da bunu egemen oldukları sınırlar içerisindeki topluluklara dayatma yoluna gitmemişlerdir.

Nusayri toplumu, uzun tarihleri boyunca büyük acılarla karşı karşıya gelmiş, kitlesel katliamlara, sürgün ve mahkûmiyetlere maruz kalmışlardır. İslam'ın erken dönemlerinde uğradıkları haksızlıkları Emevi ve Abbasi saltanatlarının zulümleri

izlemiştir. Hamdaniler devleti dönemi Nusayriler açısından bir “altın çağ” niteliğindedir. Siyasal erkin merkezinde yer alma ve muktedir gücün kanatları altında gelişme şansını elde ettikleri bu süreci, tekrar içe kapanma, dağılma ve kaçış takip etmiştir. Çeşitli hanedanların egemenliği altında yaşadıkları zulüm, Osmanlı’nın 16. yüzyıl başlarında Suriye’yi elde etmek üzere yaptığı seferlerde ortaya çıkan büyük kıyımlar ile zirveye taşınmıştır. Bütün bunlar bizlere Nusayri topluluğunun kimliğini belirleyen önemli bir hususun, maruz kalınan şiddet olduğu gerçeğini göstermektedir. Bu heterodoks topluluk yüzlerce yıl baskı ve şiddet koşulları altında varlığını sürdürebilmiştir. Bu ağır koşullar onları gözlerden uzak coğrafyalarda, bilhassa dağ doruklarında, yalıtılmış koşullarda, yoksulluk-yoksunluk içinde yaşamaya zorlamıştır. Bu genel şiddet ortamı onları hem daha içe kapalı bir toplum haline getirmiş hem de siyasal iktidarlara karşı güvensiz kılmıştır.

Genel olarak, Osmanlı’nın Nusayrilere karşı tavrında ve Nusayrilerin hukuki statüsünde bir belirsizlik görülmektedir. Osmanlı, Nusayrileri “gerçek anlamda” Müslüman olarak kabul etmemiş, onları sapkın (heretik) bir topluluk olarak nitelendirmiştir. Fakat Nusayrilere, Hristiyanlara ve Yahudilere tanındığı gibi, bir millet statüsü de verilmiş değildi; bununla birlikte, kendilerinden cizye alınmıyordu ve askere kabul ediliyorlardı. Yaklaşık 400 yıllık Osmanlı egemenliğinin özellikle ilk yüzyıllarında Suriye’in Lazkiye bölgesindeki dağlarda (Alevi Dağları) “kendi hallerinde” var olabilme mücadelesi vermişlerdir. Devlet için uzun süre bir asayiş meselesi olarak addedilmişler, “yeri geldikçe” devletin sert eliyle ıslah edilip, hizaya getirilmeye çalışılmışlardır. Özellikle İmparatorluğun son yüzyılında Nusayriler ve merkezi otorite arasındaki ilişkiler yoğunlaşmış ve devletin dönüşümüyle birlikte Nusayrilere karşı izlenen siyasada farklılıklar ortaya çıkmıştır. 19. yüzyıldaki değişimin önemli bir veçhesini II. Abdülhamid’in ihtida politikası oluşturmuştur. Nusayriler, ağır şartlar içerse de kendilerine uzanan devlet elini tutmuş, ve bir nebze nefes alarak yaşayabilme yolunu seçmişlerdir. Devletle uzlaşan, onun politikalarına uyum göstermeye özenli bu tavrın ileriki yıllarda da devam ettiği, Cumhuriyet dönemine ilişkin bölümde detaylı bir biçimde açıklanmaya çalışıldı.

Milli mücadele ve modern Türk ulus-devletinin kuruluş evresinde -Türkiye sınırları içinde yer alan- Nusayrilerin bu sürece önemli ölçüde destek verdiği tarihsel verilere dayanılarak ortaya konulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü sınırlara

kavuşmasında en büyük rolü üstlenenlerin başında Hatay'daki Nusayri toplumunun geldiği de izah edilmeye çalışılmıştır. Modern devletin gelişimindeki tüm bu katkılarına rağmen Nusayriler devletin sahip olduğu homojen bir ulus yaratma anlayışı dolayısıyla (başat ulus kimliği dışındaki topluluklar gibi) kendi kimlikleriyle Cumhuriyet'in bir yurttaşı olarak var olabilme şansına sahip olamamışlardır. Erken dönemden itibaren izlenen asimilasyon politikası 1930'ların ortalarından sonra sistemli bir biçimde uygulanmıştır. İnsanlar üzerinde etnik kimlikleri, anadilleri bakımından uygulanan bu baskı, topluluk üyeleri arasında tek parti yönetimine karşı tepki birikmesine neden olmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte topluluğun CHP'den uzaklaşması bunun en önemli göstergesidir.

Türk siyasal hayatının büyük bölümünde “askeri elit” en etkin güçlerden biri olarak görülmektedir. İşgale karşı savaşın kazanılması ve sonrasında Cumhuriyet'in kurulmasında asli özne rolünü oynayan askeri elit, meclisin açılması ve egemenliğin halka ait olduğunun ilan edilmesinden sonra da katalizör görevini sürdürmüştür. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde ordunun siyasete karışmaması yönünde kanun çıkarılmış olmasına rağmen, ordunun siyaset üzerindeki etkisi sonlandırılmamıştır. Tek partili dönem boyunca bu olgu, birçok durumda rahatlıkla gözlemlenebilir. Fakat çok partili hayata geçişle birlikte ordunun siyaset üzerindeki “gelenekselleşen” rolü/etkinliği değişime uğramıştır. Küçümsenemeyecek bir halk desteğiyle iktidara gelen Demokrat Parti, önceki egemen güçlerin konumlarını farklılaştırmıştır. Kısaca söylenecek olursa, askeri elitin iktidarı, siyasete etkisi sınırlanmış, sahip oldukları imtiyazlar daralmış ve itibarları kayba uğramıştır; 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi bu duruma bir tepki olarak da okunabilir.

1950-1960 arası süreç Nusayriler açısından tek düze bir okumanın yapılabileceği süreç değildir. Türkiye'ye sonradan katılan Hatay'da Nusayriler, 1950 seçimlerinde geleneksel liderlerinin tercihleriyle CHP'de karar kılsalar da Adana ve Mersin'de yaşayan Nusayrilerin, önemli ölçüde DP'ye yöneldikleri görülmüştür. 1954 seçimlerindeyse üç ilde de DP'ye destek verilmiştir. DP'nin baskıcı bir rejim kurmaya yönelmesi kendine yönelik desteği genel bir biçimde etkilediği gibi, özelde Nusayri toplumunun da yaklaşımını etkilemiştir. Bununla birlikte, gayrimüslimlerin tutumunda olduğu gibi ısrarla DP yanında saf tutan hatırı sayılır bir kitle var olmaya devam etmiştir. Tez kapsamında yapılan mülakatlar bu konuda oldukça özgün

bilgiler sunmuştur. Buradan şu temel sonuçlar çıkarılabilir: Nusayri topluluğu açıktan bir muhalefet yürütme olanağına sahip olmadığı tek partili dönemin sona ermesiyle birlikte, çok partili hayata geçilmesinin verdiği olanağı kullanarak eski dönemin kendi kimliğine karşı yürüttüğü politikayı onaylamadığını göstermiştir. Tüm baskılara rağmen etnik kimliğinin bazı öğelerini, anadilini, kültürel değerlerini ve Alevi inancını bırakmayacağını ortaya koymuştur. İkinci tespit de şu olabilir: *“Aleviler CHP’lidir, Alevi kitlesinin tartışmasız bir parçası olan Nusayriler (Arap Aleviler) için de bu tespit genellenebilir”* şeklindeki varsayım doğru değildir. Çalışmamızda ortaya konulduğu gibi, *“Nusayriler -Alevi kitlesinin çoğunluğu gibi- CHP’lidir”* söylemi tarihsel hakikatlere ve bilimsel verilere uymamaktadır. Bir başka önemli sonuç da DP dönemi ilk yıllarından sonra özgürlükçü söylemini terk etmeye yönelip anti-demokratik bir yönetim pratiği benimsese de Nusayrilerin bir kısmı DP’yi ve 27 Mayıs sonrasında DP çizgisinin devamcılarını takip etmiştir. Bunda DP’nin sağladığı (önemli ölçüde kırsal kesimde yaşayan Nusayriler için ekonomik refah, Arapça üzerindeki baskının hafiflemesi gibi) kısmi rahatlığın yanı sıra, geçmiş devrin geri gelebileceği endişesi ve Nusayri geleneksel liderlerin tercihlerinin halk üzerinde halen belirleyici etkisini koruyor olması da rol oynamıştır.

1960 ve 1980 yılları arası dönem, Türkiye toplumunun hızlı bir değişim yaşadığı bir sürece tekabül etmektedir. Bu evrede Türk modern devleti de önemli bir dönüşüm içerisine girmiştir. Anayasal düzende o güne kadar var olmayan kavramlar ve haklar yürürlük kazanmıştır. Siyasal partiler açısından da renkli bir dönem olmuştur. Gerçi 1961 Anayasası’nın kazanımları 12 Mart’la törpülenmiş, 12 Eylül sonrasında da büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Egemenlik rejiminin yapısı 1980’li yıllara doğru seküler niteliğinden Türk-İslam anlayışının benimsendiği bir modele kaymıştır. Nusayri toplumu, özellikle 70’li yıllardan itibaren ülke genelinde yükselen sol muhalefet içinde yer alan bir gençlik kuşağı yetiştirmiştir. Bu kuşak 12 Eylül darbesine kadar Nusayrilerin yaşadığı alanları yasal ve yasadışı sol partilerin faaliyet alanı haline getirmişlerdir. Bu alanlarda farklı topluluklarla Nusayrileri karşı karşıya getirmek üzere provokatif girişimlerde bulunulmuş, ancak bu girişimler önemli ölçüde topluluğun tavrı, örgütlülük düzeyi ve yaşadıkları alanlardaki sayısal yoğunlukları (biraradalıkları) sayesinde (Maraş’taki veya Çorum’daki gibi) *“başarıya”* ulaşamamıştır. 1980’lerden sonraki süreçte ise bir kimlik bilincinin

kendini ortaya koymaya başladığı söylenebilir. 12 Eylül darbesinin etkilerinin azalmaya başlamasından sonra çeşitli sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmeye başladığını, örtülü olarak da olsa bir aidiyet bilinciyle hareket ettiklerini görmekteyiz. İlerleyen süreçte, Alevi inancının kamuya açık gereklerine ilişkin taleplerin, anadilin korunup geliştirilmesi, yeni kuşaklara aktarılması sorununun, Arap ve Alevi kimliklerinden dolayı karşılaştıkları ayrımcılığın, aşağılamaların son bulmasına ve eşit yurttaş olarak kabul edilmelerine ilişkin taleplerin gündeme gelmeye başladığı bilinmektedir. Elde edilen veriler ışığında, önümüzdeki yılların, kimlik eksenli taleplerin daha güçlü ve örgütlü bir biçimde dillendirildiği ve siyasal-hukuksal yapının bu taleplere cevap verebilecek bir dönüşüme zorlanacağı tahmin edilebilir.

1990'lı yıllardan itibaren ise, Türkiye ve Suriye arasındaki ilişkilerin gerildiği zamanlarda Nusayrilerin varlığının hatırlandığı fakat bu hatırlamanın olumlu bir içeriğe sahip olmadığı görülmektedir. Örneğin 1998 yılında, Suriye’de ikamet etmekte olan Abdullah Öcalan’ın Suriye’den çıkarılmasına yönelik Türkiye’nin girişimlerinin olduğu gergin süreçte, Fazilet Partisi Genel Başkanı Recai Kutan mecliste yaptığı bir konuşmada Alevileri “sapık” olarak nitelemiş, gelen tepkiler üzerine kastettiğinin Suriye’de yönetimi elinde tutan Nusayriler olduğunu açıklamıştır.⁶²¹ Bu açıklamalar, Arap Alevi toplumunda ciddi rahatsızlıklar yaratmış ve toplumun ileri gelen kesimlerince çeşitli biçimlerde protesto edilmiştir. Yine, Mart 2011’de Suriye’de başlayan şiddet olaylarıyla birlikte genel olarak Alevilere özelde de Arap Alevilere yönelik yükselen bir nefret söylemi kendini net çizgilerle ortaya koymaktadır. Suriye rejimi bir Alevi-Nusayri diktatörlüğü olarak addedilmekte ve bu rejimin tüm günahları iktidarın sahibi olarak görülen/gösterilmeye çalışılan Nusayrilere yüklenmeye çalışılmaktadır. Bu durum Türkiye’de de etkisini göstermiş, Nusayrilere, Alevilere ilişkin hakaret, aşağılama, tehdit etme biçimlerine bürünen dil yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu söylem, aynı zamanda, Türkiye’de yaşayan Nusayrileri Suriye rejiminin bir uzantısı, Suriye’nin istihbarat örgütü (El Muhaberat) ve paramiliter güçleri ile ilişkili, Suriye ile Türkiye arasında baş gösterecek bir çatışma halinde her an Türkiye’ye karşı

⁶²¹ “Kutan’dan Alevi Gafı”, <http://www.radikal.com.tr/1998/10/07/politika/kut.html> (E.T. 28 Kasım 2012); Esas Sapık Sözü Bilmeyendir”, <http://www.milliyet.com.tr/1998/10/09/siyaset/siy03.html> (E.T. 28 Kasım 2012).

ihanete girişebilecek bir kesim olarak nitelemektedir.⁶²² Bu nefret dilinin yarattığı korku ve endişenin Arap Alevi toplumunu önce kendi içinde daha duyarlı ve örgütlü bir biçimde hareket etmeye sonra da tüm Alevi toplumuyla birlikte hareket etmek gerektiği inancına sevk ettiği gözlemlenmektedir. Alevi kimliği etrafında birleşmenin yanı sıra, Türkiye toplumunun demokrat-ilerici kesimlerini gelişen çatışmacı iklime karşı duyarlı olmaya çağıran bir aktivite içerisine de girilmiştir.

1990'lı yıllardan bu yana etkinlikleri görülen, 2000'li yıllarla nitelik ve nicelik olarak gelişen Arap Alevi sivil toplum kuruluşlarının (ve bağımsız örgütlenmelerin) son iki yıllık süreçte çok daha yoğun bir aktivite içerisine girdileri görülmektedir. Tez kapsamında, katılımlı gözlem yöntemiyle, bu kuruluşların çok sayıda etkinliğinde yer almaya ve Antakya, Samandağ, İskenderun, Adana, Ankara ve İzmir'de gerçekleştirilen şenlik, panel, söyleşi, miting, gösteri ve basın açıklamalarına katılıp gözlemlerde bulunmaya çalışılmıştır. Bu gözlemlerden çıkardığımız sonuçlar, genel olarak Arap Alevilerin ciddi bir tehdit algısı içerisinde oldukları, kendilerini kimliklerinden kaynaklı, belirsizlikler içeren sıkıntılı bir sürecin beklediği düşüncesinin yaygın bir hale geldiği, orta sınıfların da Arap Alevi kimliğini daha fazla sahiplenir olduğu, bu kesimlerde kimlik eksenli bir duyarlılığın gelişmeye başladığı, tüm asimilasyonist süreçlere rağmen özellikle Antakya ve çevresinden olan genç kuşakların etnik ve dinsel kimliklerinin korunması, devlet

⁶²² 1 Eylül Dünya Barış Günü dolayısıyla Hatay'da düzenlenen gösteri yürüyüşünün ardından yüksek tirajlı bazı gazetelerin manşetleri örnek olarak verilebilir. Sabah Gazetesi 3 Eylül 2012'de "Dikkat! Hatay'da Şebbiha Eli Var" manşetiyle çıkmıştır. Gazete, gerçeklere aykırı bir biçimde, yürüyüşün Esad'a destek gösterisi olduğunu ve Suriyeli örgütler (El Muhaberat ve Şebbiha) tarafından düzenlendiğini duyurmuştur. Yeni Şafak Gazetesi de aynı haberi "Hatay'da Esed'e Destek İçin Provokatif Yürüyüş" olarak duyurmuştur: <http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=406356> (E.T. 5 Eylül 2012). Hatay'da düzenlenen bir barış festivalinin ardından 31 Ağustos 2012'de Türköne'nin yazdıkları da bu bağlamda dikkat çekicidir: "Alevi kimliği üzerinden Suriye'de eli kanlı diktatörlükle kurulacak her türlü sempati ilişkisi bu psikolojik savaşın piyonu olmak dışında bir anlam taşımaz. Buna bizim Hatay merkezli Nusayri vatandaşlarımız da dâhil. Tartışılacak tek konu: 'El Muhaberat'la ilişkiniz nedir?' sorusu olur"; Mümtazer Türköne, "Mezhep operasyonları" <http://www.zaman.com.tr/mezhep-operasyonlari/1339274.html> (E.T. 2 Aralık 2012). Dilipak da Suriye istihbarat örgütünün Türkiye'deki Nusayriler üzerinde "ciddi etki ve takibi" olduğunu açıklamış ve Suriye rejimine yakınlık duyduğunu düşündüğü Nusayrilere, gelecek günleriniz geçmiş günlerinizi aratacak, diyerek parmak sallamıştır; Abdurrahman Dilipak, "'Etütürkler'in Esed'le imtihanı" <http://habervakti.com/?page=articles&id=8526> /E.T. 1 Aralık 2012). 1998 yılında Suriye ile yaşanan gerginlik döneminde de Nusayrilerin Suriye rejimiyle "karanlık" ilişkiler içinde olduğunu iddia eden yazı ve haberlerin çıktığını ifade etmek gerekir. Örneğin bkz. Özgür Öğüt, "İskenderun Kurtuluş Örgütü", **Aksiyon** (10 Ekim 1998), <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-4264-34-iskenderun-kurtulus-orgutu.html> (E.T. 1 Aralık 2012)

tarafından kimliklerine saygı gösterilmesi konularında bilinçli bir eylemlilik içerisinde olduklarıdır. Fakat genelde kapalı bir toplum olarak değerlendirilen Arap Alevilerin, bu endişeli bekleyiş, ontolojik kaygılar ve tehdit algısı içerisinde kimlik unsurlarına daha fazla sarılmakla birlikte, *dışa açılan* yani farklı Alevi topluluklarının yanı sıra değişik inanç ve kültürlerden gelen toplum kesimleri ile de ilişkiler geliştirmeye, ortak paydalarda buluşmaya gayret eden bir yönelim içerisinde olmaları Türkiye coğrafyasında barış içinde bir arada yaşama, demokratik ve çoğulcu bir siyasal yapının oluşturulması bağlamında, tüm olumsuzluklara karşın, umut verici olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, AÜSBFY., 1966.
- Ada, Serhan, **Türk-Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)**, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Ağaoğlu, Samet, **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri. Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.
- Ahmad, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. 1, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966.
- Akbulut, Uğur, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Lazkiye Nusayirleri (19. yy.)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.
- Aksoy, Muammer, **Partizan Radyo ve DP**, Ankara, Forum Y., 1960.
- Akşin, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi**, 3. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 1998.
- Aktan, C. Can vd., “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I”, **SDÜİİBFY.**, C:7, S: 2, 2002.
- Aktan, C. Can vd., “Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları II”, **SDÜİİBFY.**, C:8, S: 1, 2003.
- Akurgal, Ekrem, “Osman Hamdi’den Günümüze Değın Eski Eserler Sorunumuz”, **1. Osman Hamdi Bey Kongresi** (2-5 Ekim 1990), Haz: Zeynep Rona, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Akurgal, Ekrem, **Anadolu Kültür Tarihi**, 15. B., Ankara, TÜBİTAK, 2003.
- Alatlı, Alev, **Viva La Murte Yaşasın Ölüm**, 7. B., İstanbul, Boyut Yayınları, 1996.
- “Aleviler: Kimse Öteki Olmayacak”, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1103172&CategoryID=77> (25 Aralık 2012).
- Altay, Fahrettin, **10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası**, İstanbul, İnsel Yayınları, 1970.

- Altundağ, Şinasi, “Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12426.pdf>, (E.T. 27.01.2012).
- Andrews, P. Alford, **Türkiye’de Etnik Gruplar**, Çev. Mustafa Köpüşoğlu, İstanbul, Ant Yayınları, 1992.
- Arıkoğlu, Damar, **Hatıralarım**, 2. B., Adana, 2000.
- Aringberg-Laanaatza, Marianne, “Türkiye Alevileri- Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar”, **Alevi Kimliği**, ed. T. Olsson vd., 2.B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.
- Arsuzi-Elamir, Dalal, **Arabischer Nationalismus in Syrien: Zaki al-Arsuzi und die arabisch-nationale Bewegung an der Peripherie Alexandretta/Antakya 1930-38**, Münster, LIT Verlag, 2001.
- Atatürk, M. Kemal, **Söylev ve Demeçleri**, C. 1, 4. B., TİTEY, 1989.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Söylev ve Demeçleri**, C. 1, 4. B., TİTEY, 1989.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Söylev**, Haz. H. Veldet Velidedeoğlu, C. 1-2, 33. B., İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1998.
- Atay, F. Rıfki, **Atatürkçülük Nedir**, İstanbul, AkY., 1969.
- Atıcı, Hasan “Günümüzde ve Tarihte Nusayri Adı”, <http://aleviakad.com/dergi/hasandergi21gunumuz.pdf>, (E. T: Eylül 2009).
- Atila, Rıza, “Şuursuz Bir Dalaletin Son İzleri Silinirken: Hataydaki Alevi ırkdaşlarımız ne düşünüyor?”, **İçel** (1938), S. 3.
- Aydemir, Ş. Süreyya, **İkinci Adam**, C. 3, 6. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Aydemir, Ş. Süreyya, **Menderes’ in Dramı**, 7.B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.
- Aydemir, Ş. Süreyya, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali** 7. B., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

- Aydın, A. Rıza, “Alevilerin Partilerle Muhabbeti Üzerine”, http://www.gomanweb.net/index.php?option=com_content&view=article&id=8466:a-rza-aydn-alevilerin-partilerle-muhabbeti-uezerine&catid=1:son-haberler&Itemid=124 (E.T. 06.06. 2011)
- Aydın, Erdoğan, **İslamiyet Gerçeği**, C. 4, 4. B., Ankara, Öteki Y., 1995.
- Aydın, Sabbahali “Bir Yalan Ne Kadar Sürdürülebilir: Suriye Cumhuriyeti Bir Alevi Devleti midir?”, http://ozguruniversite.org/index.php?option=com_content&view=article&id=1134:bir-yalan-ne-kadar-suerdueruelebilir-suriye-cumhuriyeti-bir-alevi-devleti-midir&catid=1:guencel-yazlar&Itemid=5 (E. T. 11 Kasım 2012).
- Aydın, Suavi, “Cumhuriyet’in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Kemalizm)**, C: 2, 2. B., İstanbul, İletişim Y., 2002.
- Aydın, Suavi, “Çanakkale Savaşları”, **Resmi İdeoloji Sözlüğü**, (ed. F. Başkaya- T. Ersoy), Maki Basın Yayın, Ankara, 2007.
- Aydın, Suavi, “Türk Tarih Tezi ve Halkevleri”, **Kebikeç**, S: 3, 1996.
- Bacque-Grammont, J. Louis, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doruğu: Olaylar (1512-1606)”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007.
- Bali, Rıfat N., “Azınlıkların Demokrat Parti Sevdası Celal Bayar’ın Amerika Ziyareti”, **Toplumsal Tarih**, 2004.
- Baltacıoğlu, İ. Hakkı, “Milliyet Nasıl Bir Gerçektir”, **Hatay’ın Sesi**, S: 53 (31 Aralık 1973).
- Bandazian, W. Charles, **The Crisis of Alexandretta**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi: The American University), 1967.
- Bar- Asher, Meir M. ve Kofsky, Aryeh, **The Nuşayri- Alawi Religion: An enquiry Into Its Theology And Liturgy**, Leiden; Boston; Köln: Brill, 2002.

- Bar-Asher, Meir M., **Medieval Islamic Civilization:An Encyclopedia** L-Z, index Vol: 2, Ed: [Josef W. Meri](#), New York, Taylor&Francis Groups, 2006.
- Bar-Asher, Meir M. ve Kofsky, Aryeh, “Dogma and Ritual in Kitab Al-Ma’arif By The Nuşayrı Theologian Abu Sa’id Maymun B. Al-Qasım Al-Tabarānı (d.426/1034-35)”, **Arabica**, T. 52, Fasc. 1 (Jan., 2005).
- Barkan, Ömer Lütfi, **XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları**, C:1, İstanbul, Bürhaneddin Matbaası, 1943
- Başgil, A.Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, çev. M. A. Sebük ve İ. H. Akın, İstanbul, Çeltük Matbaacılık, 1966.
- Başkaya, Fikret, **Paradigmanın İflası**, 6.B., İstanbul, Doz Y., 1997.
- Başkaya, Fikret, **Yediyüz. Osmanlı Beyliğinden 28 Şubata : Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi**, Ankara, Ütopya Y., 1999.
- Bayrak, Mehmet, **Alevilik ve Kürtler (İnceleme-Araştırma-Belgeler)**, y.y., Öz-Ge Yayınları, 1997.
- Bayramian, Alişan, **Kifah el-Ermen min Acil Uruba Liwa Iskenderun**, (Arapça’ya Tercüme: Alexander Keshishian) Dimeşk, Talas, t.y.,
- Bedir, M. Ali, **Ehlibeyt Sevgisi Cennetin Anahtarıdır**, Adana, Koza Matbaası, t.y.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, 1. B., Ankara, Bilgi Yayınevi, 1973.
- Beşikçi, İsmail, **Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. Bilim Yöntemi. Türkiye’deki Uygulama 2**, 2. B., İstanbul, Yurt Kitap-Yayın, 1991.
- Bianquis, Thierry, “Sayf al-Dawla”, **Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 9, Leiden, E. J. Brill, 1997.
- Bilge, Necip, “Atatürk Devriminin Temel Ögesi Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fırlalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.

Bilgili, A. Sinan, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

“Binler Büyük Öğrenci Mitinginde Buluştu”, http://www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=49180 (E.T. 25 Aralık 2012).

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap), Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi V nci Cilt Çanakkale Cephesi (2 nci Kitap), Ankara, Gnkur. Basımevi, 1978.

Bosworth C., Edmund, **Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri Tarihi**, çev. H. Canlı, 1. B., İstanbul, Kaknüs Y., 2005.

Bozbay, Heval ve Mertcan, Hakan, “Türk Tarih Tezinde Eti (Hitit) Türkleri ve Eti Türklüğü İddasıyla Nusayrilerin (Arap-Alevilerin) Asimilasyonu”, **Özgür Üniversite Resmi İdeoloji Sözlüğü**, ed. F. Başkaya, T. Ersoy, Ankara, Maki Basın Yayın, 2007.

Brockelmann, Carl, **History of the Islamic Peoples**, London-Henley, Routledge&Kegan Paul, LTD, 1948.

“Bu Bir Üniversite Değildir”, http://bubiruniversitedegildir.blogspot.com/2012_10_01_archive.html (E.T. 25 Aralık 2012).

Bulut, Faik, “Sabır Taşında Sır Aynasında Nusayriler/Arap Alevileri”, **Ortadoğu’nun Solan Renkleri**, İstanbul, Berfin Y., 2002.

Bulut, Faik, **Eşitlikçi Dervişan Cumhuriyetleri ve Hasan Sabbah Gerçeği**, İstanbul, Berfin Y., 2000.

Canard, Marius, “Hamdanids”, **The Encyclopaedia of Islam** (ed. B. Lewis et al), Vol. 3, Leiden, E. J. Brill, 1971.

Charby, Laurent, Charby, Annie, “Arap Alevileri”, Çev. Faik Bulut (**Ortadoğu’nun Solan Renkleri** içinde), İstanbul, Berfin Y., 2002.

Comte R. de Gontaut-Biron, et L. Le Révérend, **D'Angora à Lozan (Les étapes d'une déchéance)**, Paris, Librairie Plon, 1924.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 4. Cilt, İstanbul, İletişim Y., 1983.

“Cumhuriyet Döneminde Alevilik”,
http://gurpinarcemevi.net/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=199 (E.T. 23.05.2012).

Çadircı, Musa, **Tanzimat Sürecinde Türkiye: Askerlik**, Ankara, İmge Yayınevi, 2008.

Çağaptay, Soner, **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik: Türk Kimdir?**, Çev. Ö. Bircan, İstanbul, İstanbul Bilgi Ü. Y., 2006.

Çağatay, Neşe ve Çubukçu, İ. Agah, **İslam Mezhepleri Tarihi**, Ankara, AÜİFY., 1976.

Cevher, Emrah ve Gökhan Evecen, “Yokuş (Film)”
http://www.dailymotion.com/video/xcf0lv_yokuy-kysa-film-gokhan-evecen_shortfilms (E.T. 30 Ekim 2012).

Çelik, Kemal, “Fransız İşgal Dönemi Mersin Belediye Başkanı Ahmet Hallaç’ın Anıları”, <http://atam.gov.tr/fransiz-iskal-donemi-mersin-belediye-baskani-ahmet-hallacin-anilari/> (E.T: 23 Kasım 2012).

Çelik, Kemal, **Milli Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)**, Ankara, TTKY, 1999.

Çelik, N. Nadi, “Mihrac Ural’a Mektup”,
<http://mirural.blogspot.com/2008/07/mihrac-urala-mektup.html> (E.T. 07. 09. 2009).

“Çilli Politikayı Bırakıyor”, **Milliyet** 16 Nisan 1977.

Daftary, Farhad, **İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri**, Çev. E. Toprak, İstanbul, Doruk Y., 2005.

Daviş, Adid, **Arap Milliyetçiliği Zaferden Umutsuzluğa**, çev. L. Yalçın, İstanbul, Literatür Y., 2004.

- Deringil, Selim, **İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)**, çev. G. Ç. Güven, 3. B., YKY, İstanbul, 2007.
- Deringil, Selim, **Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet**, İletişim Y., İstanbul, 2007.
- Dilaçar, Agop, "Alpin Irk, Türk Etnisi, ve Hatay Halkı", **C.H.P. Konferanslar Serisi**, Kitap: 19, (y.y.), 1940.
- Dilmen, İ. Necmi, "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", **Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936)**, İstanbul, Tezler Müzakere Zabıtları, Devlet Basımevi, 1937.
- Diyar, M., "Halklar Mozaigi Antakya'ya Kısa Bir Bakış", <http://www.barikatlar.de/barikat/28/antakya.htm> (E.T. 23. Kasım 2012).
- Doğruel, Fulya, **Hatay'da Çoketnili Ortak Yaşam Kültürü: İnsaniyetleri Benzer**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Dumont, Paul, "Tanzimat Devri", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007.
- Duri, Abd al-Aziz, **The Historical Formation of the Arab Nation**, London, New York, Sydney, Croom Helm, 1987.
- Dussaud, René, **Histoire et Religion des Noşairis**, Paris: E. Bouillon, 1990.
- Dündar, Fuat, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, 2. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.
- Ebu Zehra, Muhammed, **İslam'da İtikadi, Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, çev. S. Kaya, Ankara, Yeni Şafak Gazetesinin Kültür Armağanı, t.y.,
- Ebu Zehra, Muhammed, **Şeyh-ul İslam Ahmed İbn-i Teymiye (Hayatı- Görüşleri- Fıkıhtaki Yeri- Usulü)**, çev. O. Keskinoglu, İstanbul, Hilal Y., 1987.
- El- Hatib, Muhammed Ahmed, **El- Harekat'ül Batiniyye fi Alem-i İslamiyye**, Ürdün, Mektebet el-'Aksa, t.y.
- Ener, Kasım, **Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi**, Ankara, Türkiye Kuvayı Milliye Mücahit ve Gazileri Cem. Y., 1970.

- Ener, Kasım, **Tarih Boyunca Adana Ovasına Bir Bakış**, 6. B., İstanbul, Berksoy Matbaası, 1964.
- Erdem, Tarhan, **Anayasalar ve Seçim Kanunları**, İstanbul, Milliyet Y., 1982.
- Erdoğan, Mustafa, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, 6. B., Ankara, Liberte Yayınları, 2009.
- Erer, Tekin, **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, Ticaret Postası Matbaası, t.y.
- Eroğul, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1998.
- Eroğul, Cem, “1908 Devrimi’ni İzleyen Anayasa Değişiklikleri”, **100. Yılında Jön Türk Devrimi**, Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü, İstanbul, Türkiye İşbankası Kültür Yayınları, 2010.
- Eroğul, Cem, **Anatüzeeye Giriş**, 6. B., Ankara, Siyasal Y., 2000.
- Ersanlı, Büşra, **İktidar ve Tarih Türkiye’de “Resmi tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)**, İstanbul, İletişim yayınları, 2003.
- Es- Salih, Mahmut, **Gerçeklerin Işığında Aleviler**, Çev. A. Bedir, Ankara, Baran Ofset, 2007.
- Esat Paşa’nın Çanakkale Savaşı Hatıraları**, 2. B., Haz: İ. Ilgar-N. Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Eskiocak, Nasreddin, Aşk-ı Muhabbet,
<http://www.youtube.com/watch?v=LHN9yFmwG2Y&feature=relmfu> ve
<http://www.youtube.com/watch?feature=endscreen&v=FvO2EKENueg&NR=1> (E.T. 30 Ekim 2012)
- Et-Tavil, M. E. Galip, **Arap Alevilerinin Tarihi-Nusayriler**, Çev. İ. Özdemir, İstanbul, Çiviyazıları, 2000.
- “Evimizin Son Ay Zarfındaki Çalışmaları”, **Görüşler**, S:19, Haziran 1939.
- Evinç, Vehbi, “Hitabeler I”, **Görüşler**, S:15, Şubat 1939.
- Evinç, Vehbi, “Hitabeler II”, **Görüşler**, S:15, Şubat 1939.

- Feyzioğlu, Turhan, “Türk İnkılabının Temel Taşı: Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fıglalı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.
- Fıglalı, E. Ruhi, **Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri**, 5. B., Ankara, Selçuk Y., 1991.
- Firro, Kais, “Nusayriliğin Milliyetçilik ve Milli Devlete Adaptasyonu”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
- Fisk, Robert, “Osmanlı Araplarının Müthiş Savaş Sırları”, <http://www.stargazete.com/yazar/robert-fisk/osmanli-araplarinin-muthis-savas-sirlari-haber-390268.htm> (E.T. 06.02.2012)
- Friedman, Yaron, “al-Husayn ibn Hamdân al-Khasîbî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî- 'Alawite Sect”, **Studia Islamica**, No: 93 (2001).
- Friedman, Yaron, **The Nusayri-‘Alawis: An Introduction to the Religion, History and Identity of the Leading Minority in Syria**, Leiden-Boston, Brill, 2010.
- Gerger, Haluk, **Türk Dış Politikasının Ekonomi Politikası**, 2.B., İstanbul, Belge Y., 1999.
- Gezgin, Sedat, “Alevilik, Siyaset ve Sol”, http://www.gomanweb.com/2010_Klasoru/Agustos/15Agustos/Ekhaberler/desim_ve_alevilik-14.htm (E.T. 06.06.2011)
- Gölcüklü, Feyyaz, **Haberleşme Hukuku**, Ankara, AÜSBF Y., 1970.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Cumhuriyet Çocuğunun Din Dersleri**, www.1001kitap.com/Cocuk/cumhuriyet_cocugunun_din_dersleri/din000sunus.html (7 Ocak 2007).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1997.
- Gözler, Kemal, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, 2. B., Bursa, Ekin Kitabevi, 2004.
- Gülhane Hattı**, http://www.tbmm.gov.tr/kultursanat/yayinlar/yayin001/001_00_005.pdf, (E.T. 12.01.2012).

Güzel, Abdürrahim, “Nusayrilik”, <http://www.enfal.de/orta13.htm> (E.T. 01. 06. 2009).

Güzel, Mehmet, “Demokrasi Mücadelesi ve Hatay”, **Atak**, S: 59 (62), Şubat-Mart 2007.

Halm, Von Heinz, **Die İslamische Gnosis**, Zürich, Artemis Verlag, 1982.

“Hars Komitesi Nasıl Çalışıyor”, **Görüşler**, S: 15, Şubat 1939.

Hatay İl Yıllığı, Haz. Osman Çiftçioğlu vd., Adana, Kemal Matbaası, 1973.

“HES’lere Karşı Gençlik Kampı”, <http://www.bianet.org/bianet/yasam/140277-heslere-karsi-genclik-kampi> (E.T. 25 Aralık 2012).

<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=179375> (E.T. 23. 05. 2012)

<http://www.ensonhaber.com/independent-canakkalede-en-cok-araplar-savasti-2011-10-17.html> (E.T. 23. 05. 2012)

<http://www.kutahya.gov.tr/yetisenler.asp> (ET: 22 Mayıs 2009).

İşıltan, Fikret, “Seyf-üd Devle”, **İslam Ansiklopedisi**, 10. C. (106. cüz), (haz. A. Adıvar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1965.

İçel İl Yıllığı, Ankara, San Matbaası, 1967.

İkinci Türk Tarih Kongresi (1937), Kongre Çalışmaları ve Kongreye Sunulan Tebliğler, İstanbul, Türk Tarih Kurumu Y., 1943.

İlter, Erdal, **Milli İstihbarat Teşkilatı Tarihçesi**,

http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum_A4.html (E.T: 22. 08. 2009).

İmam Ibn Taymiyyah, “Islamic Ruling on the Nusayri/Alawi Sect”, **Macmoo al-Fatava** 35/145, <http://islaam.com//Article.aspx?id=467> (E.T: 02.03.2009).

İnan, Afet, “Atatürk ve Tarih Tezi”, **Belleten (1938)**, C: III, S:10.

İnan, Afet, **Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi, Türk Irkının Vatanı Anadolu, (64.000 kişi Üzerinde Yapılan Anket)**, Ankara, TTK, 1947.

Kansu, Aykut, **1908 Devrimi**, çev. Ayda Erbal, 4. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.

- “Kanun-i Esasi”, **Türk Anayasa Metinleri** (Yay. Haz. Ş. Gözübüyük-S. Kili), Ankara, SBF Yayınları, 1982.
- Kapani, Münici, **Kamu Hürriyetleri**, 6. B., Ankara, AÜHFY, 1981.
- Kara, Uğur, **Sorun ve Çözüm Bağlamlarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu** (Anadolu Üniversitesi: Basılmamış Doktora Tezi), 2010.
- Karal, E. Ziya, **Osmanlı Tarihi IV. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)**, Ankara, TTK Yayınları, (t.y.).
- Kayalı, Hasan, **Jön Türkler ve Araplar**, çev. T. Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kazıcı, Ziya, **Osmanlı’da Vergi Sistemi**, İstanbul, Bilge Yayınları, 2003.
- Keser, İnan, **Kent Cemaat Etnisite Adana ve Adana Nusayrileri Örneğinde Kamusalılık**, Ankara, Ütopya Y., 2008.
- Keyder, Çağlar, “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Der: İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990.
- Khoury, Philip S., **Syria and the French Mandate: The Politics Of Arab Nationalism 1920-1945**, London, I.B. Tauris & Co Ltd, 1987.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, **Benim Polemiklerim**, 1. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1995.
- Kocatürk, Utkan, “Atatürk’ün tarih tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya”, **AAMD**, C: 3, S: 9, Temmuz 1987.
- Koç, Taylan, **Yönetişim Sarmalında Bir Kent: Adana. Yerel Demokrasi ve Katılım Söylemiyle İktidarın Kullanımı**, Ankara, Yargı Yayınevi, 2010.
- Konuralp, N. Aydın, **Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi**, İskenderun, Hatay Postası Gazete ve Basımevi, 1970.
- Köker, Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, 3. B., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- Köni, Yunus Kazım, “Hars Komitesi”, **Görüşler**, S:2, Mayıs 1937.

- Köroğlu, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi. Başlangıcından Perslere Kadar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.
- Kummi/Nevbahti, **Şii Fırkalar Kitabı'ı-Makalat ve'l- Fırak Fıraku's- Şia**, çev. H. Onat vd., Ankara, Ankara Okulu Y., 2004.
- Kurtuluş, Sevrâ, "Hatay Sorunu. Kemalizmin İlhak Zincirinde Hatay", http://faizcebiroglu.blogspot.com/2008/06/hatay-sorunu_8545.html (E.T. 10. 09. 2009).
- Kutlu, Alaeddin "Hatay'da Bir Aday Sonucu Etkiliyecek", **Milliyet** 27 Ağustos 1965.
- Kutlu, İhsan, **Parti Okulu: Parti Naşkola**, 1. B., İstanbul, Koral Yayınları, 1990.
- Kürkçüoğlu, Ömer, **Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908-1918)**, AÜSBFY., Ankara, 1982.
- Longrigg, S. Hemsley, **Syria And Lebanon Under French Mandate**, Oxford University Press, Second Impression, 1968.
- Lowry, Heath, "Osmanlılar'ı 600 Yıl Ayakta Tutan Vergi Sistemi ve Adalettir", http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf, (E.T. 27.01. 2012).
- Lyde, Samuel, **The Asian Mystery**, London: Longman, Green, Longman and Roberts, 1860.
- Ma'oz, Moshe, **Esad Şam'ın Sfenksi**, çev. H. Gündüz, İstanbul, Akademi Y., 1991.
- Ma'oz, Moshe, **Ottoman Reform in Syria and Palestine (1840-1861)**, Oxford University Press, Great Britain, 1968.
- Mansel, Arif M., "Prehistorik Boyalı Keramik Kültürleri", **Belleten** (1937), Vol. I/3-4.
- Ma'oz, Moshe vd., "Introduction: The Emergence of Modern Syria", **Modern Syria: From Otoman Rule to Pivotal Role in The Middle East**, ed. Ma'oz vd., Sussex Academic Press, Brighton-Portland, 1999.
- Massicard, Elise, **Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması**, çev. A. Berktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007.

- Massignon, Louis, “Nusayriler”, **İslam Ansiklopedisi**, 9.C. (94. cüz), (haz. A. Adıvar vd), İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1962.
- Merçil, Erdoğan, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005.
- Mertcan, Hakan, “Adana Arapları ve Eşkiya Cerzun”, **Adana’ya Kar Yağmış Adana Üzerine Yazılar**, der: B. Çelik, İstanbul, İletişim Y., 2006.
- Mertcan, Hakan, “Çatışmanın Ortasında Nusayriler ve Barış Umutları (Röportaj)”, 3 Ekim 2012, <http://www.muhalet.org/haber-catismanin-ortasinda-nusayriler-ve-baris-umutlari-22-3708.aspx> (E.T. 11 Kasım 2012).
- Mertcan, Hakan, “Nusayriler (Arap-Aleviler) ve Türkiye’de Ulus Devlet İnşa Sürecindeki Konumları”, **Resmi Tarih Tartışmaları 8: Türkiye’de Azınlıklar**, ed: F. Başkaya- S. Çetinoğlu, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2009.
- Mertcan, Hakan, “Oryantalizm-Sömürgecilik ilişkisi: Batılı Fatihlerin Kılıcından Alaaddin’in Lambasına Uzanan ‘Aşk’ın Bitmeyen Kanlı Serüveni”, **Milel ve Nihal**, C: 4, S: 2, 2007.
- Mertcan, Hakan, “Suriye Olayları Aleviler ve Türkiye”, Mülkiyeliler Birliği Çarşamba Söyleşileri, 19 Eylül 2012, <http://mulkiye.org.tr/index.php?page=sayfa&id=74&tur=5> (E.T. 22 Kasım 2012).
- Mertcan, Hakan, “Yekfî!”, **Radikal İki**, 20 Mart 2011.
- Mertcan, Hakan, **Bitmeyen Kavga Laiklik: Türkiye’de Din-Devlet-Diyanet**, Ankara, Maki Basın Yayın, 2012.
- Midhat Paşa’nın Hatıraları**, Haz: O. S. Kocahanoğlu, İstanbul, Temel Y., 1997.
- Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007**, TÜİK, Ankara, 2008.
- Mossa, Matti, **Extremist Shiites The Ghulat Sects**, New York, Syracuse University Press, 1987.
- Mullaoglu, Mehmet, **Nusayriler Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları**, Hatay, yayınevi yok, t.y.

- Mumcu, Ahmet, “1924 Anayasası”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Sayı 5, Cilt: II, Mart 1986.
- Mumcu, Ahmet, “Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Laiklik”, **Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik**, Haz. E. Ruhi Fırlı, Taha Müftüoğlu, İdris Karakuş, Ankara, Divan Yayıncılık, 1999.
- Mumcu, Ahmet, **Tarih Açısından Türk Devrimi’nin Temelleri ve Gelişimi**, 15. B., İstanbul, İnkılap Kitabevi, (t. y.).
- Mutlu, Abdullah, **Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, Ankara, TCMBSGBY., 2009.
- Okan, Halil, “Hars Komitesi ve Okul”, **Görüşler**, S:3, Haziran 1937.
- Okandan, R. Galip, **Umumi Amme Hukukumuzun Ana Hatları (Birinci Kitap)**, İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1948.
- Onar, S. Sami, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, C. 1, 3. B., İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966.
- Ortaylı, İlber, “Alevilik, Nusayrilik ve Bab-ı □li”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
- Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler ve Nusayrilik (1745-1920)** Haz. A. Sinan Bilgili vd, Ankara, G.Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2010.
- Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1918-1919) II**, Haz: U. Demirbaş vd., Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2002.
- Öden, Merih, **Türk Anayasa Hukukunda Eşitlik İlkesi**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003.
- Öz, Mehmet, “Nusayriyye”, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler**, 2. B., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2004.
- Özbudun, Ergun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Y., 1995.

- Özdemir, Ayşe, “Hayali Geçmiş: Arkeoloji ve Milliyetçilik, 1923-1945 Türkiye Deneyimi”, **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?** Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003.
- Özdoğan, Mehmet, **Arkeolojik Kazılar. Bilimsel Çalışma Mı? Toprak Hafriyatı Mı?**, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2011.
- Özek, Çetin, **Devlet ve Din**, İstanbul, Ada Yayınları (t.y.).
- Özek, Çetin, **Türk Basın Hukuku**, İstanbul, İÜHF Y., 1978.
- Özezen, M. Tevfik, **Cenaze Namazı Olayı ve Tarihçesi: Güney Alevileri Kimdir-Nedir?**, Adana, Koza Matbaası, 1998.
- Öztuna, Yılmaz, **Devletler ve Hanedanlar İslam Devletleri**, C: 1, 3. B., Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Y., 1996
- Özyıldırım, Murat, “Türkiye’nin Batılılaşma Süreci ve Mısır Filmlerine Getirilen Arapça Yasağı”, **Eski Yeni**, S: 8, Ağustos 2008, <http://www.ummugulsum.com/eskiyeni-dergisinde-misir-filmleri> (E.T. 17 Aralık 2011)
- Parekh, Bhikhu, “Reasoned Identities: A Committed Relationship”, **Identity Ethnic Diversity and Community Cohesion**. Ed. Margaret Wetherell vd., London: Sage Publications, 2007.
- Pehlivanlı, Hamit vd., **Türk Dış Politikasında Hatay (1918-1939)**, Ankara, ASAM Y., 2001.
- Procházka-Eisl, Gisela, Stephan Procházka, **The Plain of Saints and Prophets: The Nusayri-Alawi Community of Cilicia (Southern of Turkey) and its Sacred Places**, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2010,
- Pulhan, Gül, “Türkiye Cumhuriyeti Geçmişini Arıyor: Cumhuriyet’in Arkeoloji Seferberliği”, **Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne İçin?**, Der: O. Erdur, G. Duru, İstanbul, Ege Y., 2003.
- Rafeg, Abdul-Karim, “Arabism, Society and Economy in Syria 1918-1920”, **State and Society in Syria and Lebanon** (ed. Y. M. Choueiri), New York, St. Martin Press, 1994.

- Ramadan, Yunus, **Evrensel Değerlerin Yüce Simgesi Hz. Ali**, çev. Ahmet Bedir, Adana, Ekrem Matbaası, t.y.
- Raymond, André, “Arap Eyaletleri”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I** (ed. R. Mantran), 8. B., çev. S. Tanili, İstanbul, Alkım Y., 2007.
- Reyhani, Mahmut, **Gölgesiz Işıklar I Alevilik ve Öncesi**, 3. B., İstanbul, Can Y., 1997.
- Reyhani, Mahmut, **Gölgesiz Işıklar II Tarihte Aleviler**, 2. B., İstanbul, Can Y., 1997.
- Reyhani, Mahmut, **Tarihsiz Bir Milletin Acıklı Tarihi**, İskenderun, Koç Ofset, 2003.
- Sabuncu, Yavuz, **Anayasaya Giriş**, 9. B., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2003.
- Samandağ Belediyesi 2012-2016 Stratejik Planı**
<http://www.samandag.bel.tr/images/haber/file/Stratejik%20Plan.pdf> (E.T. 15.06. 2012).
- Samur, Sebahattin, **İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Erciyes Üniversitesi Y., Kayseri, 1995.
- Sancar, Mithat, “Anadilimiz ve Hikayemiz”, **Taraf**, 22. Şubat 2012.
- Sancar, Mithat, “Türkiye’nin Derin Anayasası”, **Taraf**, 1 Ağustos 2012.
- Savran, Sungur, **Türkiye’ de Sınıf Mücadeleleri**, C. I, İstanbul, Kardelen Y. , 1992.
- Schüler, Harald, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik Hemşericilik Alevilik**, çev. Y. Tombul, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.
- Selçuk, Hamdi, **Bütün Yönleriyle Hatayın O Günleri**, 2. B., İstanbul, M. Sucuoğlu Matbaası, 1972.
- Serin, Şerafettin, **Alevi Nusayriler Hakkında Soru ve Cevaplar**, 2. B., Adana, Koza Matbaa, 2007.
- Shaw, Stanford J. ve Shaw, E. Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C. 2, çev. M. Harmancı, İstanbul, E Yayınları, 1983.

- Sobernheim, M., “Hamdaniler”, **İslam Ansiklopedisi**, C: 5/1, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1988.
- Sofuoğlu, Adnan, “Belgeler Işığında Bağımsız Hatay Devleti’nin Kuruluşu ve Türkiye”,
<http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=1057> (E.T: 10.08. 2009)
- Soysal, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, 11. B., Gerçek Y., İstanbul, 1997.
- Sökmen, Tayfur, **Hatay’ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar**, Ankara, TTKY., 1978.
- Sönmez, Necati “Türkün Lisanla İmtihanı”,
<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=595&makale=T%FCrk%FCn%20Lisanla%20%DDmtihan%FD> (E.T: 20 Eylül 2011).
- Süreyya, Mehmed, **Sicill-i Osmani**, C: 4, Haz: N. Akbayer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.
- Şanlı, Hüseyin, “El-Hasibi (Kaddes Allahu Ruvhahü) I”,
http://www.akadnet.com/index.php?option=com_content&task=view&id=111&Itemid=28 (E.T: 14.05.2010).
- Şaylan, Gencay, **Türkiye’de İslamcı Siyaset**, 2. B., Ankara, V Yayınları, 1992.
- Şenel, Alâeddin, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984.
- “Şişli’den Taksim’e 1 Mayıs”, <http://www.bianet.org/bianet/bianet/138015-sisliden-taksime-1-mayis> (E.T. 25 Aralık 2012).
- Talhamy, Yvette, “The Nusayri Leader Isma’il Khayr Bey and the Ottomans”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 44, No. 6, 2008.
- Talhamy, Yvette, “The Fatwas and the Nusayri/Alewis of Syria”, **Middle Eastern Studies**, Vol. 46, No. 2, March 2010.
- Tamari, Salim, **Year of the Locust: A Soldier’s Diary and the Erasure of Palestine’s Otoman Past**, London, University of California Press, 2011.

- Tanci, Ebu A. M. İbn Battuta, **İbn Battuta Seyahatnamesi**, C.1, Çev. A.S. Aykut, İstanbul, YKY., 2004.
- Tanilli, Server, **Devlet ve Demokrasi. Anayasa Hukukuna Giriş**, 8. B., İstanbul, Çağdaş Y., 1996.
- Tanilli, Server, **İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi ?**, İstanbul, Adam Y., 2001.
- Tanilli, Server, **Türk Anayasaları ve İlgili Mevzuat**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1980.
- Tankut, Hasan Reşit, **Nusayriler ve Nusayrilik Hakkında**, Ankara, Ulus Basımevi, 1938.
- Tanör, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 4. B., İstanbul, YKY., 1999.
- Tanyeri-Erdemir, Tugba, “Archaeology as a Source of National Pride in the Early Years of the Turkish Republic”, **Journal of Field Archaeology**, 31/4, 2006.
- Tarhanlı, İhtar B., **Müslüman Toplum ‘laik’ Devlet**, İstanbul, Afa Yayınları, 1993.
- Tarsus Hars Komitesi, “Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt (Devam)”, **İçel** (1938), S. 5.
- Tarsus Hars Komitesi, “Eti Türkleri Hakkında Bir Etüt”, **İçel** (1938), S. 4.
- TBMM Albümü (1920-2010)**, C: 2, ed: S. Yıldırım- B. K. Zeynel, 2. B., TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Y., Ankara, 2010.
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: IX, Toplantı: 1, C: 4, S. Sayısı: 36. (08. 01. 1951).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII., Toplantı: 2, C. 17 (25.05.1945).
- TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: XI., Toplantı: 1, C: 2, (25.02.1958).
- Tekelioğlu, Sinan, “Adana Cephesi Hatıratımdan”, **Dirlik**, 27 Nisan 1965 - 19 Ağustos 1965.
- Tibi, Bessam, **Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 1998.
- Timur, Taner, “Osmanlı Mirası”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 5. B., Der. İ. C. Schick – E. A. Tonak, İstanbul, Belge Y., 1990.
- Timur, Taner, **Osmanlı Çalışmaları: İlk Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine**, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi, 1996.

- Tok, Nafiz, **Kültür, Kimlik ve Siyaset**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003.
- Toksoy, A. Enver, “Eti Türklerinin Yaşadıkları Bir Kamun: Kazanlı”, **Yarım Ay**, S: 99, 1 Nisan 1939.
- Tokuş, Ömer, **Hamdaniler (Siyasi, İctimai, İlmi ve Kültürel Hayat)** (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi), ŞanlıUrfa: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Toros, Taha, **Kurtuluş Savaşı’nda Çukurova**, Ankara, Kültür Bakanlığı Y., 2001.
- Tozlu, Selahattin, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Antakya ve İskenderun Nusayrileri (19. Yüzyıl)”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.
- Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Tunçkanat, Haydar, **27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)**, İstanbul, Çağdaş Y., (t.y.).
- Tural, Erkan, “1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilayat Talimatnamesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 14, S. 1, Ocak 2005.
- Tümkaya, Yunus, **Farklılığa Rağmen Bir Olmak: Nusayri Alevi Dünyasında Bir Gezi**, İstanbul, Can Yayınları, 2004.
- Türk Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti Neşriyatı, 1930.
- Türk, Hüseyin, **Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnancı**, Ankara, Ütopya Y., 2002.
- Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, 4. B., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 30, İstanbul, TDVY., 2005.
- Uluçay, Ömer, **Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasuh**, Adana, Karahan Y., 2003.
- Uluçay, Ömer, **Tarihte Nusayrilik**, Adana, Gözde Y., 2001.

Ural, Mihrac, “Hatay Davası”, <http://mihracural.blogspot.com/2007/10/hatay-davasi.html> (E.T. 13. 09. 2009).

Ural, Mihrac, “Hatay’ın Askeri İşgal Günü 5 Temmuz”, <http://mirural.blogspot.com/2008/07/antakyanin-askeri-igal-gn-4-temmuz.html> (E.T. 13. 09. 2009).

Uran, Hilmi, **Hâtıralarım**, Ankara, yayınevi yok, 1959.

Ünal, Ahmet, **Hititler Devrinde Anadolu**, Kitap: 1, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Y., 2002.

Ürkmez Naim, Aydın Efe, “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Nusayriler Hakkında Genel Bilgiler”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S: 54, 2010.

van Dam, Nikolaos, **Suriye’de İktidar Mücadelesi**, İstanbul, İletişim Y., 2000.

Watenpaugh, Keith D., "Creating Phantoms: Zaki al-Arsuzi, the Alexandretta Crisis, and the Formation of Modern Arab Nationalism in Syria”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol. 28, No. 3, Aug., 1996.

Yavuz, Celalettin, **Geçmişten Geleceğe Suriye-Türkiye İlişkileri**, Gemi Ofset, Ankara, 2005.

Yenmiş, Nihad (2010) “Neden AKAD”, **AKAD Dergisi**, S: 6.

Zeine, N. Zeine, **Türk-Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu**, Çev: E. Akbaş, Gelenek Y., İstanbul, 2003.

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

BA, İ.DH. 409/27058

BA, BEO.AYN.d (Haleb Ayniyat Defteri), 867.

BA, A. MKT. MVL. 74/84.

BA A. MKT. MHM. 757/110

BA, A. MKT. UM. 395/98.

BA, A. MKT. MHM. 349/68.

BA, MKT. MHM. 46/19.

BA, A. AMD. 37/70.

BA, Y. EE.KP, 1/80.

BA, MV.48/32

BA, Y. PRK. MF, 3/11.

BA, İ. DH. 1182/92449

BA, İ. DH. 1182/92451

BA, MV, 54/37

BA, Y.A.HUS.266/97

BA, MV, 73/38

BA, MF.MKT, 374/12

BA, DH.TMIK. S. 26/31

BA, MF.MKT. 496/33.

BA, BEO, 294/21989.

BA, Y. PRK.MYD, 22/105

BA, DUİT, 68/20.

BA, Y.E.E., 129/79

BA, İ.MMS, 130/5563

BA, DH. MKT, 1355/3

İ. HR. 266/15960-1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 88.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01. 584.17.3. 1-2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 63-66.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 80.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 82.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.11.1. 3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 57.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 70-71.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 158.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 156.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 45.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 49.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 130.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 93-94.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 101.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1 583.11.1. 44.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-73-29-1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-76-60-20,

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-84-68-11

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030-0-018-001-002-88-77-16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.1. 583.10.1. 21.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 584.17.3. 5.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 584.17.3. 6.

Gazeteler:

Antakya

Atayolu

Cumhuriyet

Dirlik

Milliyet

Radikal

Resmi Gazete

Ulus

Vatan

Yeni Adana

Zafer

Sözlü Kaynaklar:

Abu Zeki, E., D.T. 1953, Lise, Lazkiye

Ahmet, E., DT: 1920, Hatay

Akıl, E., D.T. 1931, İlkokul, Ekinci

Alaattin, E., D.T. 1950, Akademi mezunu, Hatay

Ali, E., D.T: 1910, Samandağ

Ali, E., D.T. 1912, İskenderun

Ali, E., D.T. 1953, Lise, Antakya

Ali, E., D.T. 1989, Üniversite, Ankara

Ata, E., D.T. 1954, Üniversite terk, Samandağ

Avni, E., D.T. 1952, Lise, Samandağ

Barış, E., D.T. 1977, Üniversite, Samandağ

Behcet, E., D.T. 1955, Üniversite, Samandağ

Bereket, E., D.T. 1955, Yüksekokul, Antakya

Cengiz, E., D.T. 1952, Üniversite, Adana

Cuma, E., D.T. 1964, Üniversite, Samandağ

Edip, E., D.T. 1953, Yüksekokul, Samandağ

Emsal, K., D.T. 1952, İlkokul, Adana

Güven, E., D.T. 1963, Üniversite, Adana

Hikmet, E., D.T. 1954, İlkokul, Ekinci

Hüsamiddin, E., D.T. 1955, Ortaokul, Hatay
Hüseyin, E., D.T. 1988, Üniversite, Ankara
İsa, E., D.T. 1951, İlkokul, Adana
İsmail, E., D.T. 1952, İlkokul, Adana
Kurtuluş, E., D.T. 1978, Üniversite, Samandağ
Mahmut, E., D.T. 1986, Üniversite, Antakya
Malik, E., D.T. 1956, Üniversite, Adana
Mehmet, E., D.T. 1944, Üniversite, Altınözü
Mustafa, E., D.T. 1929, İlkokul, Adana
Nadir, E., D.T. 1974, Üniversite, Hatay
Nedim, E., DT. 1942, Antakya
Nidal, E., D.T. 1971, Üniversite, Samandağ
Perihan, K., D.T. 1942, İlkokul, Adana
Sabbah, E., D.T. 1978, Üniversite, Adana
Sacit, E., D.T. 1960, Lise, Samandağ
Selim, E., D.T. 1929, İlkokul, Hatay
Sırrı, E., D.T: 1950, Üniversite, Antakya
Süleyman, E., D.T. 1923, Medrese, Ekinci
Şefik, E., D.T. 1927, İlkokul terk, Antakya
Şefik, E., D.T. 1950, Üniversite, Antakya
Tahsin, E., D.T. 1924, İlkokul, Antakya
Tarık, E., D.T. 1957, Lise, Samandağ
Tevfik, E., D.T. 1936, Ortaokul, Adana
Zeki, E., D.T. 1912, Lise, Antakya

EK I: SEÇİM TABLOLARI♣

Tablo Ek 1: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları-Adana								
	A.P		CHP		CKMP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana il toplamı	126365	51.3	108161	43.9	10347	4.2	1687	0.6
Adana merkez	41720	50.0	37233	44.6	3839	4.6	615	0.7
Akkapı	778	45.6	904	53.0	22	1.2		0.0
Havuzlubahçe	566	57.7	383	39.0	29	2.9	2	0.2
Güneşli	491	57.9	314	37.0	21	2.4	2	0.2
Mıdık	501	79.4	107	16.9	21	3.3	2	0.3
Karayusuflu	131	29.1	273	60.8	42	9.3	5	1.1
Kayışlı	206	73.8	47	16.8	24	8.6	2	0.7
Salmanbeyli	50	43.1	68	58.6		0.0		0.0
Hadırlı	359	59.0	218	35.8	26	4.2	5	0.8
Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 463								

* Bu bölümde yer alan tablolarda verilen yüzdeler her partinin aldığı oy sayısının muteber oy sayısına bölünmesiyle elde edilmiş ve yüzde olarak ifade edilmiştir.

Tablo Ek 2: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Adana

	A.P		CHP		CKMP		MP		TİP		YTP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	133799	53.7	88229	35.4	5695	2.2	8628	3.4	7926	3.1	3289	1.3	442	0.1
Adana Merkez	48115	57.3	28377	33.8	1342	1.6	1684	2.0	3529	4.2	724	0.8	154	0.1
Akkapı	786	50.1	814	51.9	8	0.5	21	1.3	19	1.2	17	1.0	3	0.1
Havuzlubahçe	644	60.4	391	36.6	4	0.3	4	0.3	19	1.7	4	0.3	0	0.0
Güneşli	504	64.8	161	20.7	4	0.5	15	1.9	61	7.8	23	2.9	9	1.1
Mıdık	421	91.3	33	7.1	1	0.2	1	0.2	2	0.4	2	0.4	1	0.2
Karayusuflu	158	57.6	91	33.2	1	0.3	1	0.3	23	8.3	0	0.0	0	0.0
Kayışlı	235	83.6	41	14.5	1	0.3	0	0.0	0	0.0	4	1.4	0	0.0
Salmanbeyli	60	58.8	36	35.2	1	0.9	3	2.9	1	0.9	1	0.9	0	0.0
Hadırlı	388	65.6	172	29.1	4	0.6	11	1.8	12	2.0	5	0.8	0	0.0

Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513

Tablo Ek 3: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana

	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	106443	42.5	9015	3.6	84335	33.6	16530	6.6	1740	0.7	21641	8.6	6247	2.5	1062	0.4	4270	1.7
Adana-Merkez	35540	43.3	4518	5.5	30901	37.6	2836	3.4	1740	2.1	3363	4.1	2013	2.4	366	0.4	2007	2.4
Akkapı	665	41.6	56	3.5	805	50.4	29	1.8	4	0.2	8	0.5	11	0.6	3	0.1	16	1.0
Mıdık	278	58.4	37	7.7	136	28.5	7	1.4	1	0.2	4	0.8	7	1.4	4	0.8	2	0.4
Yamaçlı	297	60.7	50	10.2	96	19.6	11	2.2	1	0.2	2	0.4	17	3.4	1	0.2	9	1.8
Güneşli	100	29.5	54	15.9	98	28.9	5	1.4	1	0.2		0.0	8	2.3	1	0.2	72	21.2
Havuzlubahçe	310	42.7	67	9.2	267	36.8	25	3.4	1	0.1	8	1.1	15	2.0	2	0.2	30	4.1
Hadırlı	202	44.1	35	7.6	190	41.4	8	1.7		0.0	3	0.6	7	1.5	1	0.2	12	2.6
Karayusuflu	173	55.9	68	22.0	51	16.5	7	2.2	3	0.9	1	0.3	4	1.2		0.0	2	0.6
Salmanbeyli	40	43.0	8	8.6	7	7.5	15	16.1		0.0	3	3.2	1	1.0		0.0	19	20.4
Kayıslı	69	56.5	22	18.0	7	5.7	1	0.8		0.0	1	0.8		0.0	2	1.6	20	16.3

Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610

Tablo Ek 4: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana																
	A.P		CHP		CGP		DP		MHP		MSP		TBP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	74264	23.1	128076	39.8	12591	3.9	40627	12.6	26027	8.1	26270	8.1	3863	1.2	9650	3.0
Adana Merkez	24999	19.0	64494	49.1	3132	2.3	11498	8.7	5265	4.0	11043	8.4	2086	1.5	8642	6.5
Akkapı	44	2.7	823	51.0	6	0.3	64	3.9	4	0.2	7	0.4	25	1.5	637	39.5
Havuzlubahçe	109	7.9	632	46.2	21	1.5	51	3.7	10	0.7	59	4.3	23	1.6	461	33.7
Güneşli	18	1.3	345	24.8	0	0.0	14	1.0	1	0.0	2	0.1	3	0.2	1005	72.4
Mıdık	25	3.6	32	4.6	5	0.7	6	0.8	2	0.2	1	0.1	0	0.0	694	99.8
Karayusuflu	6	1.6	229	61.2	1	0.2	3	0.8	1	0.2	1	0.2		0.0	133	35.5
Kayışlı	16	10.1	15	9.5	3	1.9	3	1.9	1	0.6	3	1.9	2	1.2	114	72.6
Salmanbeyli	34	30.0	47	41.5	6	5.3	9	7.9	2	1.7	0	0.0	4	3.5	11	9.7
Hadırlı	73	10.8	243	36.1	0	0.0	40	5.9	4	0.6	3	0.4	7	1.0	302	44.9
Kaynak: 14 Ekim1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702																

Tablo Ek 5: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Adana

	A.P		CHP		CGP		DP		MHP		MSP		TBP		TİP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Adana	144709	32.0	210026	46.4	4965	1.1	8932	1.9	51146	11.3	28490	6.3	2554	0.5	816	0.1	0	0.0
Adana-Merkez	54590	27.1	112735	55.9	1498	0.7	2994	1.4	14040	6.9	13302	6.6	1645	0.8	314	0.1	310	0.1
Akkapı	716	30.5	1535	65.4	28	1.1	29	1.2	14	0.6	2	0.0	15	0.6	4	0.1	1	0.0
Havuzlubahçe	532	24.8	1354	63.3	14	0.6	20	0.9	27	1.2	136	6.3	40	1.8	7	0.3	8	0.3
Güneşli	409	21.3	1440	75.1	10	0.5	19	0.9	3	0.1	13	0.6	14	0.7	4	0.2	5	0.2
Mıdık	269	37.9	411	57.9	5	0.7	12	1.6	3	0.4	2	0.2	4	0.5	2	0.2	1	0.1
Karayusuflu	228	40.2	327	57.7	1	0.1	4	0.7	0	0.0	1	0.1	5	0.8	0	0.0	0	0.0
Kayışlı	147	50.0	132	44.9	4	1.3	5	1.7	1	0.3	3	1.0	2	0.6	0	0.0	0	0.0
Salmanbeyli	94	46.0	84	41.1	0	0.0	4	1.9	18	8.8	0	0.0	4	1.9	0	0.0	0	0.0
Hadırlı	546	46.0	603	50.8	13	1.1	12	1.0	4	0.3	1	0.0	3	0.2	1	0.0	3	0.2
Yamaçlı	460	27.3	1154	68.4	10	0.5	14	0.8	11	0.6	28	1.6	6	0.3	2	0.1	0	0.0

Kaynak: 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836

Tablo Ek 6: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçları-Hatay										
	A.P		CHP		CKMP		YTP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	35531	24.8	54279	37.9	5145	3.5	49697	34.7	4929	3.4
Antakya	1283	3.5	11697	32.0	588	1.6	21025	57.6	1882	5.1
Armutlu	17	1.8	235	25.2	8	0.8	558	59.8	102	10.9
Elektrik	10	1.4	171	23.8	8	1.1	480	67.0	47	6.5
Sümerler ^a	14	2.9	150	36.1	13	0.4	253	51.6	43	8.7
Küçükdalyan	4	0.8	177	36.1	2	0.4	285	58.1	22	4.4
Harbiye mahallesi	6	1.2	206	44.3	5	1.0	249	53.5	0	0.00
Defne	5	1.1	154	34.3	1	0.2	181	40.4	2	0.4
Halisli	3	1.3	140	61.6	1	0.4	83	36.5	0	0.0
İsmailli	2	1.0	70	35.1	0	0.0	127	63.8	0	0.0
Karayer	3	0.6	169	36.0	4	0.8	288	61.4	5	1.0
Çardaklı	8	10.1	25	31.6	0	0.0	46	58.2	0	0.0
Dursunlu	9	1.7	204	38.8	7	1.3	306	58.2	0	0.0
Döver	1	0.2	116	29.7	2	0.5	271	69.4	0	0.0
Sinanlı	7	4.7	44	30.1	1	0.6	94	64.3		0.0
Kuzeytepe	12	4.1	81	27.8	3	1.0	112	38.4	83	28.5
Turunçlu	0	0.0	6	5.9	0	0.0	95	94.0	0	0.0
Mengüllü	0	0.0	65	32.9	1	0.5	131	66.5	0	0.0
İskenderun	13599	43.6	11580	37.19	1035	3.3	2164	6.9	2689	8.6
Numune	272	40.6	268	40.0	19	2.8	31	4.6	67	10.0
Akçalı	57	29.5	12	6.2	1	0.5	62	32.1	56	29.0
Çetillik	25	12.2	20	9.8	0	0.0	148	72.5	11	5.3
Gökmeydan	104	52.7	65	32.9	4	2.0	14	7.1	10	5.0
Hüyük	159	62.8	35	13.8	3	1.1	25	9.8	31	12.2
Madenli	26	10.7	95	39.0	0	0.0	112	46.0	10	4.1
Üçgüllük ^b	6	2.5	95	39.5	1	0.4	95	39.5	43	17.9

Samandağ	932	6.2	2327	15.4	67	0.4	11654	77.4	42	0.2
Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 463 ^b -Ekver olarak geçiyor, ^a bedevi olarak geçiyor										

Tablo Ek 7: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Hatay

	AP		CHP		CKMP		MP		TİP		YTP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	66956	57,4	36342	31,1	1712	1,4	2376	2,0	5371	4,6	3731	3,2
Antakya	16696	58,3	7186	25,1	257	0,9	356	1,2	1620	5,6	1632	5,7
Armutlu	384	57,3	204	30,4	7	1,0	10	1,4	32	4,7	33	4,9
Elektrik	318	54,9	199	34,3	4	0,6	8	1,3	28	4,8	14	2,4
Sümerler	174	47,6	135	36,9	5	1,3	1	0,2	23	6,3	27	7,4
Küçükalyan	233	58,2	110	27,5	4	1	5	1,2	29	7,2	18	4,5
Harbiye	190	72,8	58	22,2	1	0,3	3	1,1	4	1,5	5	1,9
Döver	115	37,2	164	53,0	1	0,3	3	0,9	14	4,5	12	3,8
Büyükalyan	118	92,1	3	2,3	1	0,7	1	0,7	4	3,1	1	0,7
Kuzeytepe	141	71,9	41	20,9	1	0,5	2	1,0	1	0,5	1	0,5
Turunçlu	50	78,1	6	9,3	1	1,5	2	3,1	1	1,5	4	6,2
İskenderun	14592	58,5	8044	32,2	280	1,1	547	2,1	1092	4,3	377	1,5
Numune	499	60,4	239	28,9	12	1,4	8	0,9	55	6,6	13	1,5
Konarlı	243	66,0	91	24,7	8	2,1	8	2,1	7	1,9	11	2,9
Nardüzü	248	71,0	80	22,9	6	1,7	4	1,1	9	2,5	2	0,5
Şarkkonak	132	51,9	91	35,8	4	1,5	11	4,3	11	4,3	6	2,3
Karaağaç	69	47,2	67	45,8	0	0	1	0,6	5	3,4	4	2,7
Akçalı	158	46,0	145	42,2	6	1,7	9	2,6	11	3,2	14	4,0
Çetillik	85	49,4	66	38,3	2	1,1	7	4,0	2	1,1	10	5,8
Gökmeydan	69	76,6	13	14,4	1	1,1	0	0	5	5,5	2	2,2
Höyük	112	65,1	45	26,1	5	2,9	3	1,7	4	2,3	3	1,7
Madenli	313	69,5	131	29,1	3	0,67	1	0,2	2	0,4	0	0

Üçgüllük	47	19,6	167	69,8	3	1,2	4	1,6	11	4,6	7	2,9
Samandağ	8719	79,7	1541	14,1	102	0,9	135	1,2	255	2,3	176	1,6
Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513												

Tablo Ek 8: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay

	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	54411	39.4	2974	2.1	41450	30.0	6028	4.3	582	0.4	3657	2.6	5033	3.6	629	0.4	23116	16.7
Antakya	7875	50.0	131	0.8	5300	33.6	453	2.8	32	0.2	85	0.5	454	2.8	36	0.2	1367	8.6
Armutlu	17	1.8	15	1.6	526	56.9	4	0.4	2	0.2	5	0.5	64	6.9	1	0.1	215	23.2
Elektrik	68	7.7	12	1.3	494	56.0	5	0.5		0.0		0.0	48	5.4	6	0.6	248	28.1
Sümerler	70	13.3	5	0.9	357	68.0	2	0.3	2	0.3	4	0.7	25	4.7	3	0.5	58	11.0
Küçükdalyan		0.0	1	0.1	64	10.9		0.0		0.0	2	0.3	51	8.7		0.0	475	81.4
Harbiye Bucağı	111	2.0	31	0.5	665	12.0	6	0.1	4	0.0	12	0.2	439	7.9	1	0.0	4232	76.9
Büyükdalyan	1	0.8		0.0	5	4.1		0.0		0.0		0.0	22	18.3		0.0	92	76.6
Kuzeytepe	1	0.2	1	0.2	89	21.1		0.0		0.0	1	0.2	61	14.4		0.0	268	63.6
Turunçlu	5	4.0	2	1.6	73	58.4		0.0		0.0	1	0.8	8	6.4	1	0.8	35	28.0
İskenderun	4589	34.9	1399	10.6	4607	35.0	571	4.3	72	0.5	197	1.5	304	2.3	260	1.9	1154	8.7
Numune	266	35.5	118	15.7	186	24.8	17	2.2	3	0.4	9	1.2	19	2.5	23	3.0	108	14.4
Konarlı	9	3.7	44	18.2	145	60.1		0.0	2	0.8	1	0.4	3	1.2	3	1.2	34	14.1
Nardüzü		0.0	3	0.5	7	1.2		0.0		0.0		0.0		0.0	1	0.1	532	97.9
Şarkkonak	11	2.5	92	21.0	20	4.5	2	0.4	1	0.2	1	0.2		0.0	1	0.2	305	69.7
Akçalı	18	5.4	9	2.7	73	22.1	1	0.3		0.0		0.0	6	1.8	2	0.6	220	66.8
Çetillik	13	8.7	16	10.8	12	8.1		0.0		0.0	1	0.6		0.0		0.0	106	71.6
Gökmeydan	1	0.4	10	4.1		0.0	2	0.8		0.0		0.0		0.0		0.0	228	94.6
Gözcüler	69	21.8	6	1.9	49	15.5	5	1.5	1	0.3		0.0	1	0.3	9	2.8	176	55.7
Hüyük	26	22.0	27	22.8	34	28.8	5	4.2	1	0.8	3	2.5	2	1.6	1	0.8	19	16.1
Madenli	40	9.4	24	5.6	66	15.5		0.0		0.0		0.0		0.0		0.0	152	35.8
Üçgüllük	73	27.1	128	47.5	11	4.0	6	2.2	2	0.7	1	0.3	1	0.3	1	0.3	46	17.1
Samandağ	1122	7.5	142	0.9	4955	33.4	97	0.6	18	0.1	60	0.4	499	3.3	18	0.1	7918	53.4

Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610

Tablo Ek 9: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay

	A.P		CHP		CGP		DP		MP		MHP		MSP		TBP		Bağımsızlar	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	35117	23.3	56382	37.4	9741	6.4	22621	15.0	665	0.4	7708	5.1	9680	6.4	2722	1.8	5862	3.9
Antakya	4753	29.9	7628	48.0	453	2.8	1504	9.4	42	0.2	555	3.4	730	4.5	151	0.9	134	0.8
Armutlu	37	3.2	996	87.3	2	0.1	57	5.0	4	0.3	2	0.1	12	1.0	26	2.2	4	0.3
Elektrik	46	3.6	1042	82.4	11	0.8	78	6.1	3	0.2	21	1.6	23	1.8	38	3.0	2	0.1
Sümerler	67	10.7	464	74.3	14	2.2	38	6.0	1	0.1	6	0.9	9	1.4	13	2.0	12	1.9
Küçükdalyan	4	0.8	317	67.8	4	0.8	76	16.2	1	0.2	3	0.6	5	1.0	20	4.2	37	7.9
Harbiye Bucağı toplamı	572	11.0	2894	55.7	28	0.5	1004	19.3	9	0.1	44	0.8	18	0.3	548	10.5	73	1.4
Büyükdalyan	8	5.3	92	61.7	1	0.6	38	25.5	0	0.0	2	1.3	1	0.6	3	2.0	4	2.6
İskenderun	7469	23.6	12938	40.9	2205	6.9	5237	16.5	152	0.4	1201	3.8	1271	4.0	623	1.9	515	1.6
Merkez	3868	21.4	9441	52.3	518	2.8	2349	13.0	58	0.3	518	2.8	741	4.1	336	1.8	200	1.1
Numune	139	14.7	456	48.3	27	2.8	211	22.3	3	0.3	11	1.1	38	4.0	36	3.8	22	2.3
Nardüzü	11	2.5	118	27.3	3	0.7	284	65.8	4	0.9	4	0.9	3	0.7	4	0.9	0	0.0
Şarkkonak	71	24.5	100	34.6	15	5.1	39	13.4	6	2.0	4	1.3	1	0.3	35	12.1	18	6.2
Akçalı	6	2.3	131	51.1	5	1.9	51	19.9	0	0.0	2	0.7	3	1.1	26	10.1	32	12.5
Çetillik	17	10.8	29	18.4	3	1.9	84	53.5	1	0.6	4	2.5	0	0.0	6	3.8	13	8.2
Gökmeydan	0	0.0	65	52.0	3	2.4	24	19.2	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	33	26.4
Gözcüler	11	2.9	218	58.4	7	1.8	49	13.1	4	1.0	0	0.0	2	0.5	34	9.1	48	12.8
Hüyük	6	2.5	181	75.4	4	1.6	39	16.2	0	0.0	2	0.8	2	0.8	6	2.5	0	0.0
Madenli	161	23.8	140	20.7	11	1.6	353	52.3	2	0.3	2	0.3	0	0.0	5	0.7	1	0.1
Üçgüllük	36	11.7	137	44.6	4	1.3	78	25.4	1	0.3	3	0.9	9	2.9	33	10.5	6	1.9
Övündük	15	5.7	118	44.8	6	2.2	77	29.2	3	1.1	2	0.7	2	0.7	21	7.9	16	6.0
Samandağ	1322	9.1	5779	39.9	453	3.1	3650	25.2	29	0.20	125	0.8	90	0.6	175	1.2	2864	19.7

Kaynak: 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702

Tablo Ek 10: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Hatay^a

	AP		CHP		CGP		DP		MSP		MHP		TBP		TİP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Hatay	77395	28,6	148967	55,0	2423	0,9	1834	0,6	13853	5,1	24444	9,0	1170	0,4	490	0,1
Antakya	19064	25,9	46364	63,1	574	0,7	269	0,3	1677	2,2	4791	6,5	324	0,4	141	0,1
Armutlu	11	0,3	2941	99,4	0	0,0	1	0,0		0,0	0	0,0	3	0,1	1	0,0
Elektrik	121	3,6	3153	93,9	5	0,1	2	0,0	13	0,3	50	1,4	11	0,3	2	0,0
Sümerler	58	3,6	1450	91,6	3	0,1	0	0,0	16	1,0	22	1,3	7	0,4	5	0,3
Küçükalyan	15	1,6	870	94,0	1	0,1	2	0,2	2	0,2	2	0,2	32	3,4	1	0,1
Harbiye Bucağı	773	8,8	7839	89,4	14	0,1	18	0,2	3	0,0	4	0,0	86	0,9	28	0,3
Büyükalyan	34	6,9	444	91,1	4	0,8	0	0,0	1	0,2	2	0,4	2	0,4	0	0,0
İskenderun	16303	25,1	38548	59,4	487	0,7	379	0,5	3087	4,7	5626	8,6	372	0,5	98	0,1
Numune	309	17,0	1342	73,8	9	0,5	11	0,6	37	2,0	99	5,4	8	0,4	2	0,1
Nardüzü	26	3,2	773	96,2	1	0,1	1	0,1	0	0,0	0	0,0	1	0,1	0	0,0
Şarkkonak	16	1,9	769	91,3	1	0,1	2	0,2	0	0,0	1	0,1	31	3,6	0	0,0
Övündük	0	0,0	629	98,7	0	0,0	1	0,1	0	0,0	2	0,3	5	0,7	0	0,0
Akçalı	1	0,0	1091	99,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Çetillik	4	1,0	368	98,9	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gökmeydan	0	0,0	348	100	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Gözcüler	1	0,0	1202	99,3	0	0,0	1	0,0	2	0,1	0	0,0	4	0,3	0	0,0
Höyük	0	0,0	607	100	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Madenli	369	45,8	409	50,8	10	1,2	11	1,3	1	0,1	2	0,2	2	0,2	0	0,0
Üçgüllük	7	0,5	1160	98,1	1	0,0	0	0,0	9	0,7	3	0,2	2	0,1	0	0,0
Samandağ	2080	7,4	25278	91,0	69	0,2	46	0,1	29	0,1	112	0,4	129	0,4	17	0,0

Kaynak: 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836

^a: Bağımsızlar bu seçimde Hatay il toplamında 6 oy almışlardır, yer kısıtı ve tablo düzeni düşünülerek bu ayrıntı ihmal edilmiştir

Tablo Ek 11: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçim Sonuçları-Mersin						
	A.P.		C.H.P.		C.K.M.P.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	90903	55,7	67486	41,3	4558	2,7
Mersin Merkez	23004	52,7	19087	43,7	1532	3,5
Bahçe Mahallesi	2549	58,2	1685	38,4	123	2,8
Cumhuriyet Mahallesi	497	69,9	201	28,2	13	1,8
Karaduvar Köyü	549	51,9	453	42,8	56	5,3
Kazanlı Köyü	581	77,8	150	20,1	15	2,0
Adanalıoğlu Köyü	280	61,6	168	37,0	6	1,3
Karacailyas Köyü	150	48,3	153	49,3	7	2,2
Tarsus	26024	53,0	20708	42,1	2329	4,7
Yeşil Mah. (Musalla)	723	55,4	532	40,8	49	3,7
Yeşilkuyu Köyü	58	33,3	111	63,7	5	2,8
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	101	34,2	181	61,3	6	2,0
Kaynak: 15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Seçimi Sonuçlar: İl, ilçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle. Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 463						

Tablo Ek 12: 10-10-1965 Milletvekili Seçim Sonuçları-Mersin										
	AP		CHP		MP		TİP		YTP	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	89529	59,5	48358	32,1	6265	4,1	4271	2,8	1950	1,3
Mersin Merkez	23125	58,5	13513	34,2	1271	3,2	1118	2,8	482	1,2
Bahçe Mahallesi	2745	69,6	1002	25,4	54	1,3	102	2,5	35	0,8
Cumhuriyet Mahallesi	542	67,5	202	25,1	21	2,6	29	3,6	9	1,1
Karaduvar Köyü	488	63,9	183	23,9	10	1,3	74	9,7	8	1,0
Kazanlı Köyü	675	88,3	75	9,8	11	1,4	5	0,6	4	0,5
Adanalıoğlu Köyü	265	65,2	72	17,7	4	0,9	4	0,9	61	15,0
Karacailyas Köyü	100	69,4	32	22,2	6	4,1	4	2,7	2	1,3
Tarsus	23014	56,7	13138	32,4	2421	5,9	1464	3,6	515	1,2
Yeşil Mah. (Musalla)	622	63,7	276	28,2	14	1,4	52	5,3	14	1,4
Yeşilkuyu Köyü	76	76,7	14	14,1	2	2,0	4	4,0	3	3,0
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	83	49,1	76	44,9	5	2,9	5	2,9	0	0,0
Kaynak: 1950-1965 Milletvekili ve 1961,1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçim Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 513										

Tablo Ek 13: 12-10-1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin																		
	A.P.		B.P.		C.H.P.		G.P.		M.P.		M.H.P.		T.İ.P.		Y.T.P.		BAĞ.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	69183	48,1	7562	5,2	44155	30,7	8661	6,0	1715	1,1	8893	6,1	2461	1,7	759	0,5	409	0,2
Mersin Merkez	16648	45,7	2265	6,2	12734	35,0	2166	5,9	303	0,8	1288	3,5	404	1,1	228	0,6	127	0,3
Bahçe Mahallesi	1077	38,1	633	22,4	853	30,2	87	3,0	15	0,5	44	1,5	64	2,2	42	1,4	7	0,2
Cumhuriyet Mahallesi	261	39,1	70	10,5	273	40,9	16	2,4	4	0,6	20	3,0	14	2,1	8	1,2		
Karaduvar Köyü	403	46,9	96	11,1	286	33,3	24	2,8	3	0,3	14	1,6	29	3,3	6	0,7	2	0,2
Kazanlı Köyü	373	55,1	118	17,4	158	23,3	16	2,3		0,0	2	0,3	6	0,8	1	0,1	2	0,3
Adanalıoğlu Köyü	146	41,8	124	35,5	51	14,6	16	4,5	4	1,1	3	0,8	3	0,8	2	0,5		0,0
Karacailyas Köyü	30	12,0	177	71,0	32	12,8	3	1,2	1	0,4	1	0,4	4	1,6	1	0,4		
Tarsus	19069	47,0	3588	8,8	11803	29,1	1766	4,3	925	2,2	2306	5,6	760	1,8	196	0,4	85	0,2
Yeşil Mah. (Musalla)	262	27,4	301	31,5	326	34,1	12	1,2	2	0,2	28	2,9	18	1,8	5	0,5	0	0,0
Yeşilkuyu Köyü	42	30,0	68	48,5	21	15,0	3	2,1	0	0,0	4	2,8	1	0,7	1	0,7	0	0,0
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	20	5,7	314	89,7	8	2,2	4	1,1	0	0,0	3	0,8	1	0,2	0	0,0	0	0,0
Kaynak: 12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No:610																		

Tablo Ek 14: 14-10-1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin																
	A.P.		C.H.P.		C.G.P.		D.P.		M.P.		M.H.P.		M.S.P.		T.B.P	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	56327	29,3	75229	39,2	3663	1,9	30028	15,6	900	0,47	13673	7,1	5436	2,8	6576	3,4
Mersin Merkez	21751	27,3	39772	50,0	1120	1,4	7085	8,9	208	0,2	3838	4,8	2337	2,9	3319	4,1
Bahçe Mahallesi	326	18,5	937	53,1	28	1,5	113	6,4	5	0,2	27	1,5	52	2,9	274	15,5
Cumhuriyet Mahallesi	107	20,4	297	56,7	6	1,1	38	7,2	2	0,3	33	6,3	13	2,4	27	5,1
Karaduvar Köyü	228	14,4	705	44,5	38	2,4	37	2,3	5	0,3	18	1,1	32	2,0	517	32,6
Kazanlı Köyü	99	8,7	203	17,8	9	0,7	12	1,0	2	0,1	6	0,5	4	0,3	900	79,3
Adanalıoğlu Köyü	18	3,0	61	10,2	6	1,0		0,0		0,0	1	0,1	2	0,3	505	85,1
Karacailyas Köyü	20	7,6	87	33,3	4	1,5	8	3,0		0,0	2	0,7	2	0,7	138	52,8
Tarsus	16944	33,0	22088	43,1	631	1,2	4154	8,1	220	0,4	4407	8,6	1590	3,1	1177	2,3
Yeşil Mah. (Musalla)	356	28,8	796	64,5	17	1,3	34	2,7	1	0,0	3	0,2	8	0,6	19	1,5
Yeşilkuyu Köyü	23	14,3	74	46,2	2	1,2	7	4,3		0,0	2	1,2		0,0	52	32,5
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	56	19,9	188	66,9	1	0,3	6	2,1		0,0	1	0,3	2	0,7	27	9,6
Kaynak: 14 Ekim 1973 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 702																

Tablo Ek 15: 05-06-1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları-Mersin												
	A.P.		C.H.P.		C.G.P.		D.P.		M.S.P.		M.H.P.	
	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%	Oy Sayısı	%
Mersin	104050	40,0	118135	45,4	3155	1,2	5988	2,3	6647	2,5	21901	8,4
Mersin Merkez	27788	33,3	47155	56,5	918	1,1	1486	1,7	2331	2,7	3751	4,5
Bahçe Mahallesi	351	24,8	926	65,6	35	2,4	14	0,9	63	4,4	22	1,5
Cumhuriyet Mahallesi	259	25,9	665	66,5	11	1,1	14	1,4	22	2,2	25	2,5
Karaduvar Köyü	290	11,5	2084	82,6	18	0,7	26	1,0	70	2,7	33	1,3
Kazanlı Köyü	410	34,1	715	59,5	44	3,6	10	0,8	8	0,6	13	1,0
Adanalıoğlu Köyü	318	59,5	185	34,6	14	2,6	10	1,8	3	0,5	4	0,7
Karacailyas Köyü	73	14,0	398	76,3	21	4,0	6	1,1	17	3,2	5	0,9
Tarsus	26644	38,7	31934	46,3	749	1,0	1792	2,6	1813	2,6	5898	8,5
Yeşil Mah. (Musalla)	394	27,0	1000	68,6	19	1,3	24	1,6	10	0,6	0	0,0
Yeşilkuyu Köyü	66	26,4	176	70,4	2	0,8	5	2,0	0	0,0	1	0,4
Deliminnet Köyü (Atalar Beldesi)	56	15,8	264	74,7	25	7,0	11	3,1	3	0,8	6	1,7
Kaynak: 5 Haziran 1977 Milletvekili Seçimi Sonuçları, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 836												

Türkiye Cümhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelelât Müdürlüğü

Şube
Sayı 9097

Kararname

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞ. VI

Mülga Osmanlı hükûmeti tebeasından olup istiklâl harbi esnasında millî mücadelede iştirak etmeyerek Türkiye haricinde kalan ve şimdiye kadar da avdet etmemiş olan Mersin Arap Nuseyrlilerinden Ahmet oğlu Halil Fatum nam şahsın 1041 numaralı kanun mucibince Türkiye Vatandaşlığından çıkarılması, Dahiliye Vekâletinin 23/3/930 tarih ve 242 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/4/930 tarihli iqtimaında tasvip olunmuştur .

9/4/930

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

2
19
9
02
01
18
10

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

Ad. V.

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

Ha. V.

Ma. V.

E. Sarıcaoglu

Mf. V.

Genel Müdür

Na. V.

Na. V.

İk. V.

İk. V.

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

080 18 01 02

Şube:
Sayı : 2

2645

Mersin halkından ve Türk tebaasından olup umumî harpta İskenderiyeye kaçarak millî savaşa da katılmayan ve şimdiye kadar da kendisini konsolosluklarımıza kayıt ettirmemiş olan Arap fellah ırkından Numan Oğlu Süleymanın ,1312 sayılı kanunun 10 uncu maddesinin son - fıkrasına göre Türk vatandaşlığından çıkarılması; Dahiliye Vekilliğinin 23/5/935 tarih ve 12498/4007 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 25/5/935 de onanmıştır.

25/5/935

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

S. İ. İsmi

Ad. V.

S. S. S. S.

M. M. V.

K. B. B.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V. V.

S. Kaya

Ma. V.

A. A. A.

M. V.

B. B.

Na. V.

A. A. A.

İk. V.

C. B.

S. İ. M. V.

S. R. S.

G. İ. V.

R. R.

Zr. V.

M. M.

080 . 18 61 62 55.431.1

6366

Türk kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan ve İçil vilâyetlerindeki musevrîlerin türkçe bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım etmek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine ön ayak olmak maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zarurî masraflara yardım için, 2510 sayılı İskân kanununun bazı maddelerini tadil eden 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesi mucibince , Dahiliye Vekillîği bütçesinin 355 inci faslına mevzu tahsisattan sarfedilemeyen miktarının Halk Evleri Genel Merkezine maktuz mukabilinde verilmesi; Dahiliye Vekillîğinin 16/3/937 tarih ve 718 sayılı teklifi ve Maliye Vekillîğinin 8/4/937 tarih ve 1324/I sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 9/4/937 toplantısında onanmıştır.

9/4/937

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V. V.

[Signature]

Ma. V. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

Zr. V.

[Signature]

0.50	18	01	02	73	29	1

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayısı

2

93/2

Gizlidir

7/4/938 tarih ve 2/8516 sayılı kararnameye ekdir:

Türk kültürüne bağlı oldukları halde ana dillerini gaybetmiş olan Seyhan ve İgel Vilâyetlerindeki Musevrilerin Türkce bilmeyenlerine ana dili öğretmek ve kız alıp verenlerin cihaz masraflarına yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine önayak/maksadile kültür ocaklarının yapacakları zarurî masraflara karşılık 938 malî yılı Dahiliye bütcesinin 400 üncü faslına konulan tahsisattan Otuz bin liranın mezkûr Vilâyetlerin Halk evlerinin göstereceği yerlere sarf olunmak üzere Parti Genel merkezine verilmesi ; Dahiliye Vekilliğinin 3/7/938 tarih ve 3555 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliğinin 25/7/938 tarih ve IIII34/2957 sayılı mutaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 26/7/938 tarihinde onanmıştır. , 26/7/938

REİSİCUMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

C. B. B. B.

Ad. V.

S. S. S.

M. M. V.

O. O. O.

Da. V.

S. S. S.

Ha. V.

H. H. H.

Ma. V.

M. M. M.

Mf. V.

M. M. M.

Na. V.

N. N. N.

İk. V.

I. I. I.

S. İ. M. V.

S. S. S.

G. İ. V.

G. G. G.

Zr. V.

Z. Z. Z.

030	13	01	02	84	68	11

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı:
2

GİZLİLİĞİ 20/06/1994 tarih ve
03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

Kararname

11691

1939 Malî yılı Dahiliye Vekâleti bütçesinin 400 üncü fas-
lına mevzu 10000 liralık tahsisattan 8000 lirasının, aslen Türk kül -
türüne bağlı oldukları halde ana dillerini kaybetmiş olan Seyhan ve
İçel Vilayetlerindeki Eti Türklerinin "Nuseyrîlerin" Türkçe bilmi-
yenlerine anadili öğretmek ve kız alıp verenlerinin cihaz masrafları-
na yardım eylemek ve bu suretle kaynaşma hareketlerine önyak olmak
maksadile Kültür ocaklarının yapacakları zarurî masrafları karşılamak
üzre mezkûr Vilâyetler Halkevlerinin göstereceği mahallere sarf edil-
mek üzere Halkevleri namına makbuz mukabilinde C.Halk Partisi Genel Mer-
kezine verilmesi; Dahiliye Vekillığının 29/6/939 tarih ve 554I sayılı
teklifi ve Maliye Vekillığının 3I/7/939 tarih ve 3379 sayılı mutalâa -
namesi üzerine 2848 sayılı kanunun 7 inci maddesinin B fıkrasına tev -
fikan İcra Vekilleri Heyetince 5. AĞUSTOS 1939 tarihinde kabûl olunmuştur.

REİSİCÜMHUR

İsmet İnönü

Bş. V. Ad. V. M. M. V. Da. V. Ha. V.
N. R. Öğütçü Fethi Özyaz H. M. Özyaz S. S. Özyaz
Ma. V. Mf. V. Na. V. İ. V. ve Ma. V. V. S. İ. M. V.
Yücel A. F. Celalioğlu H. M. Özyaz Dr. H. A. Akatun
G. İ. V. Zr. V. M. M. V. Ti. V.
B. Karadeniz M. M. Özyaz A. Celalioğlu S. S. Özyaz

İ Ç E L
İLYÖNKURULU

Sayı : 13/334

C. H. P. Genel Sekreterliği

Günlemeç: 22 T.Sani 1937

Sayı: 6249 Eki: 7

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ C.

C.H.P. Kuragında Merkez Hars komitesi

Başkanlığına .

ANKARA :

- 1 - Hars komitesine yapılan yardım ile Bahçe mahallesindeki ilk mektebin keşif bedeli 6900 lira olup buna mukabil bu mektep için 5000 lira ayrılmış idi . Bu mektep için mütaahitle yapılan son hesap kesiminde yapılan işin 5185 liraya çıktığı inşaat komisyonunun son raporundan anlaşılmaktadır .
- 2 - Tahsis edilen 5000 liradan 300 lirası arsa bedeli ve 70 lirada ferağ harcı ve müteferrik masraflarla 4630 lira müteahide tesviye edilmiştir . bu itibarla müteahidin istihkakından 555 lirası kalmıştır .
- 3 - 1000 lirasının ihtiyat olarak elde kalması 19 Haziran 937 Ta. ve 2096 sayılı yazınızla tasvibedilmişti . Bu bin liranın iki taraftan kız alup verenlere bir yardım olmak üzere verilmesi 17.9.937 Ta. ve 13/266 sayılı yazımızla istizanedilmiş, ve 10.11.937 Ta. ve 13/323 Sayılı yazımızlada tekid olunmuş olduğu halde henüz bir cevap gelmemiştir .
- 4 - Yukarıda izzahedildiği üzere mektep müteahidinin 555 lira matlubu kaldığından bu 1000 liradan bu mikdarın tesviyesine zaruret hasıl olmuş ve Hars komitesinin karar suretile işbu mikdar tesviye edilmiştir . Müteahidin daha fazla beklememesi için bu para tesviye edilmiş olduğundan tasdik buyurulmasını ve mütebaki 445 liranında halen bankada mahfuz olup izdivaç edeceklerle yardım olarak verilmesine müsaade buyurulduğu takdirde o tarzda muamele olunacağını ve maruzatımız cevabı-

nın tesriini Saygılarımla arz ve rica ederim . Vali ve vilayet Hars
komitesi Başkanı.

komitesi Başkanı.
A. Mantiy

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

İÇEL

İLYÖNKURULU

Sayı : 19/329

Mersin 10.11.1937

C. H. P. Genel Sekreterliği

Günleme: 22 T.San 1937

Sayı: 6264 Eki: 4

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Merkez Hars komitesi Başkanlığına .

C.H.P. Binasında .

Ankara :

19.10. 937 Ta . ve 13 /299 Sayılı yazıya ekdir .

1 - Komitece yapılan yardım ile Mersinin Bahçe mahallesindeki mektebin inşası bitmiş ve Cumhuriyetin 14 ncü yıl dönümü münasibetile açılma töreni yapılmıştır .

Bu törene aid fotoğraflar bağlı olarak takdim edilmiştir .

2 - Mektebin sıra vesairesi hazırlanmakta olup tedrisata başlanmak üzere dir .

3 - Bayram münasibetile Tarsusta yaptırılan üç mektebden birisinin temel atma merasimi yapılmıştır .

4 - Kazanlı mektebi bitmek üzeredir . diğerlerinin inşaatı devam ediyor .

5 - 17.9.937 Ta . ve 13/266 Sayılı yazı ile bu sene için Heyeti Vekile kararıyla Hars işlerine Tahsis edilen otuz bin liradan Vilayetime aid kısmının tefrik ve irsali ile ileriki günlere aid Hars hareketlerimizin kuwetlendirilmesi ve diğer bazı hususat arz edilmiştir .

Buna aid henüz bir cevap alınamamış olduğundan bu cevabın çabuklaştırılmasına müsadelerini arz ve rica ederim .

Vali ve
C.H.P. İlyönkurul başkanı
Hars komitesi Vilayet
Başkanı .

[Signature]

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Cumuriyet Halk Partisi Hars
komitaları talimatnamesi

E S A S A L A R

Madde

- 1 -Hars komitaları ; kendi başlarına teşekkül etmiş birer cemiyet olmayıp, Cumuriyet Halk Partisi ve Parti Halkevlerinin himaye ve müzaheretleri içinde çalışmak üzere kurulmuş birer hars heyetleridir ...
- 2 -Hars komitaları; muayyen yerlerde , mahalli ihtiyaçlara göre , mahdud bir kültür sahası dahilinde vazifeli birer Hars heyeti halinde çalışırlar .
- 3 -Hars komitalarının Büroları; bulundukları mahallin Cumuriyet Halk Partisi veya parti Halkevi binalarında , parti tarafından kendilerine tahsis edilecek odalarda bulunur .

B İ R İ N C İ K ı s ı m
Teşkilât

- 4 -Aşağıda yazılı yerlerde Hars komitaları kurulmuştur:
 - A) Tarsus kaza merkezinde
 - B) Mersin Kaza merkezinde
 - C) İçel vilâyet merkezi (Mersin şehri) inde
 - D) Adana merkez kazasında
 - E) Seyhan vilâyeti merkezi (Adana şehir)inde
 - K) Ankarada .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Madde

- 5 -Kaza merkezlerinde kurulan kaza Hars komitaları ;
vilâyet Hars komitalarına , vilâyet Hars komitaları da
Ankarada teşkil edilen merkez Hars komitasına bağlıdır-
lar.

İ K İ N C İ K ı s ı m

A) Komitaların Seçimi

- 6 -Kaza ve vilâyet Hars komitalarının seçimi;bulundukları
vilâyetin Cumhuriyet Halk Partisi İlyönkurulu tarafından
yapılır .
- 7 -Kaza Hars komitaları (31-27) , Vilâyet Hars komitaları da
(11-7) azadan terekkiüp eder .
Seyhan ve İçel Mebusları intihap daireleri olan vilâyet-
leri Hars komitalarının tabii azasıdırılar ...
- 8 -Merkez Hars komitasının aza adedinin tesbiti ve seçimleri
Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğince yapılır...
- 9 Hars komitalarında azadan birinin eksilmesi halinde
Parti İlyönkurulu başka bir aza seçer...

B) Seçim şartları

- 10 -Hars komitalarına :
- A) 18 yaşını bitiren .
- B) Halkça fena tanınmamış olan.
- C) Hars komitalarında bilgi ve çalışmalarından
istifade edileceğine inanılan her Türk seçilebilir.

Ü Ç Ü N C Ü K ı s ı m

A) Komitaların teşkilindeki gaye

Madde

- 11 -Hars komitaları , öz ana dillerini düzgün konuşamayan Türklerin Millî kültür seviyesini her suretle koruyarak, yükseltmek ve yaşadıkları muhitlerdeki Türk yurttaşlarıyla olan ailevî ve içtimâî vaziyet ve münasebetlerinde daha sıcak ve daha kaynaşık bir duruma getirmek için çalışacaklardır .

B) Komitaların belli başlı vazifeleri

- 12 -Ana dili Türkçeyi düzgün konuşamayanların , her zaman, her yerde , Türk dilini düzgün ve kolay konuşabilmelerini temin için :
- I- Mahalle ve köylerde ilk mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak.
- II- Evlerde , sokak ve çarşılarında , kahve , gazino vesaire gibi umumî ve hususî yerlerde ana dili Türkçeyi konuşmayı teşvik ve teshil etmek .
- III- Halkı eskiden kalma meshep telekki ve zihniyetlerinin zararlı tesiratından kurtararak sünî ve nusayri mesheplerinde olan Türklerin karşılıklı kız alıp vermelerini teşvik ve himaye etmek .
- IV- Türkçeyi düzgün konuşamayan Türklere öz ana dilleri Türkçeyi konuşmanın yüksek milli şeref ve menfaatlerinin emrettiği kutsal bir borç olduğunu telkin etmek .

Madde

V- Nusayri meshebinde olan Türklerin ana dilleri Türkçeden başka yad bir lehçe konuşmaları yüzünden bazı fikirde hasıl olmuş kötü ve yalnış bir zihniyete karşı bunların Türk ırkından oldukları ilmi ve tarihi hakikatını müdafaa ve neşriyat ile her kese öğretmek.

VI- Sırf mesheplerinin sünni olmaması ve Türkçeyi düzgün konuşamamaları sebeble kendilerine (Arap uşağı, fellah, nusayri ...) gibi sıfatlar verilen Türkler için bu gibi kelimeleri teleffuz etme sakim itiyadını giderme tedbirleri almak .

VII- Neşriyatta bulunmak, konferans ve müsamereler vermek, öğretmenler vasıtasile mekteplerde çocuklara telkinat yapmak , Türkçeden gayri lehçede konuşan Türk köylerinde Türkçe millî türkü ve destanları öğretip söylemeği adet edindirmek vesaire gibi Türk millî vahdet ve tesanüdünü kuvvetlendirici her türlü çare ve vasitalardan istifade ederek maksat ve gayenin husulü için çalışmak ...

13

-Hars komitaları ve bilhassa kaza Hars komitaları azası bu mühim millî gaye için çalışırlarken köylerde ve mahallelerde propağanda , telkin yapmak ve yaratılan ceryanın hızını artıracak mesaide bulunmak velhasıl gaye ve maksadın husulünü temin edeceği çalışmalar için kendi azasından gayri yurtdaşlardan da istifade edebilir .

14

-Kaza komitelerinin bilhassa köylerde irşadatta bulunmak ve telkinler yapmak , Türkçe konuşulup konuşulmadığını yoklayıp öğrenmek üzere itimad ettiği zevatı kendi mesuliyeti altında vazifelendirmesi caizdir .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mahallî Komitelere Direktif Mahiyetinde
Verilen İlk Talimat Sureti

1.- Büyük Türk inkılabının daima göz önünde tuttuğu Türk milletinin mutlak vahdet ve tesanüdünü kuvvetlendirmek için Seyhan ve havalisinde İçel sakin olup Türkçeden başka dil konuşan Türkler ile yalnız Türk ana dilini konuşan Türkler arasındaki münasebatı daha kuvvetli bir hale getirmek ve Türkçeden başka dil konuşan Türkleri yalnız ana dili Türkçeyi konuşan büyük kitlenin içtimâf, harsî, medenî seviyesine ulaştırmak için Parti ve ona bağlı Halkevi müesseseleri müzaheretleriyle çalışacak komiteler teşkil edilecektir .

II.- Seyhan merkez kazası ile Tarsus kazasında birer kaza komitesi kurulacaktır. Bu kaza komiteleri Seyhan de İçel kurulacak vilâyet komitesine ve bu komite de Ankarada kurulacak merkez komiteye bağlı olacaktır.

III.- Kaza komiteleri (25) er, vilâyet komitesi (5) kişiden tereküp edecektir . Bunların seçimi Parti İlyönkurul tarafından yapılacaktır .
(Seyhan Mebusları vilâyet komitelerinin tabii âzasıdır .)
İçel
Bu komite münasip gördüğü eşhasa bu hususta vazifeler verebilir .

IV.- Bu komiteler Parti İlyönkurulun münasip göreceği binalar içerisinde kendilerine tahsis edilecek bürolarda çalışır .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

V.- Komitelerin belli başlı vazifeleri şunlardır:

- a) Türkçeden başka dil konuşan Türklerin bir gün evel tamamen ana dilini temiz ve düzgün konuşabilir bir hale gelmelerini kolaylaştırmak için mektep kadrolarını bu maksada uygun tarzda genişletmek teşebbüsleri almak,
- b) Türkler arasında her yerde temiz ve düzgün Türkçe konuşmak itiyadını kökleştirmek için teşebbüs almak,
- c) Türklerin her yerde ve bilhassa kendi aralarında ve aile yuvalarında öz ana dilleri olan Türkçeyi konuşmaları millî şeref ve menfaatlerinin emrettiği bir vazife ve kamusal bir borç olduğu hakikatini öğrenmek her münevver Türk gibi Türkçeden başka dil konuşan Türk münevverlerinin vazifesi tanınmıştır.
- d) Türkler arasında Lâik Cumhuriyet idaresinin reddettiği mezhebî telâkki ve zihniyetlerin zararlı tesiratını izale derek evlenmeyi, teşvik, teshil ve himaye etmek,
- e) Millî harsı ; her yönden kucaklamış ve bunu kudsfî bir şiar edinmiş olan Türkleri Parti, Halkevi ve Hükümet işlerinde vazifelendirmek ve hatta şahsî işlerinde muvaffakiyetlerini kolaylaştırmak için imkân dahilinde azamî yardımda bulunmak,
- f) Türklerin öz ana dilleri olan Türkçeden başka yad dil konuşmaları yüzünden bazı fikirlerde hasıl olmuş yalnız zihniyete karşı bunların Türk oldukları tarihî hakikatini daima müdafaa ve neşriyat ile herkese öğretmek,
- g) Türkçeden başka dil konuşan Türklere (Arap uşağı, Fellâh, Nusayrî, Alevî) vesaire gibi öz milliyetlerini örten ve bu Türkler tarafından bir hakaret telâkki edilen kelimelerin konuşulmasını hoş görmemek ve bu sakim itiyadı gidermeğe çalışmak ,
- h) Komiteler, neşriyatta bulunmak , konferanslar tertip etmek, köy ve mahallelerde millî şarkı, destan, marş ve türküler yaymak söylemek, öğretmenler vasıtasıyla çocuklara telkinatta bulunmak cihetlerini ehemmiyetle göz önünde tutacaklardır. Gece halk mekteplerinden bu hususta azamî istifade olunacaktır .

VI.- İlyönkurul Başkanı komitelerin çalışmal arını tanzim ve takiple yakından ilgili olacaktır.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

Sayı

VI.H.K.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Günlemleri:	5 Subat 1938
Sayı:	7899
Lehi:	1

ADANA : 31/I/938

(2)

Merkez Hars komitası

Başkanlığına

Ankara

C : 2I/I/938 gün ve 4718 sayılı yazıya:

Evelce gönderilen (10000) Onbinliradan (3000) Üçbin lirasının Eti türklerle meskûn (Oba, Hadırlı, Kayışlı, Karayusuflu, Havıtlı bucağı, Karataş, Bahçe, Gübe) köylerindeki mekteplerin tamirine sarfının tasvibi rica edilmişti. Merkez Hars komitasınca bu teklif muvafık görülmeyerek (3000) liranın Adanada karşı yakada yeniden yaptırılacak olan mektebin tahsisatına eklenmesi tasvip ve mevcut mekteplerin tamiri Hususi muhasebeye ait olduğu 14/6/937 tarih ve 2197 sayılı mektubunuzla bildirilmesi üzerine mezkur (3000) liranın mektep inşaatına sarfı muvafık görülmüş ve karşıyakadaki mektebin inşaatına başlatılmıştır ve inşaatı devam edilmektedir.

Hars komitası tahsisatından tamiri tasvip edilmeyen Etililerle meskûn köyler okullarından (Hadırlı, Havıtlı, Gübe) Köylerindeki mekteplerin her biri için Vilâyet hususi muhasebe bütcesinden Üçyüz (300) lira yardım yapmak suretile tamirleri ikmal ettirilmiştir.

Yine Etililerle meskûn Ceyhanın kırmızıdam köyü okuluna (150) liralık mektep sırası ve masa Hususi muhasebe bütcesinden temin edilmiştir.

X Hars Komitası tahsisatı ve Köylüler tarafından yapılacak yardımlarla Adananın: (Akkapı, Seyhan, Adasokağı, Bahçe, İsmailiye, Koyuncu) köylerinde bu senenin ilk baharında birer mektep yapılması tasavvur edilmekte olup bunlardan Koyuncu köyünde yapılacak mektebin arsasına ait istimlak muamelesinin yapılmasına karar verilmiştir.

X Vilâyet hususi muhasebesince Etililerle meskûn bulunan Adananın (Bahçe ve Yalmanlı köylerinde ve ceyhanın kırmızıdam köyünde 937-938 ders yılı başında birer okul açılmıştır.

Talebesi tamamen etili bulunan Resmi okullarla talebe yekûnunu gösteren cetvel ilişik olarak takdim kılınacağını arzeder, saygılarımı sunarım.

Seyhan valisi

ve

C.H.P. İlyönkurul ve Vilâyet H. Komitası
Başkanı

E. H. Boyraz

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

Sayı

VI.H.K.

II

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Gönderme :	5 Şubat 1938
Sayı :	7898
İli :	2

ADANA : 31/I/938

Merkez Hars komitesi

başkanlığına

Ankara

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C : 21/I/938 gün ve 4717 sayılı yazıya:

Etili Türk yurttaşlarımıza ait ve 16 sı kadınlara ve 17 sı erkeklere mahsus olmak üzere ceman(33) Ulus okulu dersanesi açılmış olup bunların nerelerde açıldığını ve devam edenler sayısını ayrı ayrı gösteren bir cetvel 14/12/937 tarih ve 1106 sayılı mektuba bağlı olarak sunulmuştu. O günden bu güne kadar artmış olan devamlı miktarının şimdiki mevcudunu gösteren cetveli de ilişik olarak takdim ediyorum.

Bu(33) dersaneden başka Etili yurttaşlarımızın yaşları derecelerine göre henüz tahsil çağında bulunmayan 4'5'6 yaşındakilerle tahsil çağında olupta mektebe devam edemeyenlerine bir taraftan öz türkceyi sürekli ve bol bol konuşturmak ve bu suretle okuma ve yazmalarını ilerletmek yolu ile de Dil ve Kültür birliğinin sağlanması lüzumlu ve faydalı görüldüğünden bu esas üzerine ilişik cetvelde arzedildiği veçhile (54) Ulus dersanesi daha açılmasına Komitelerimizce karar verilmiştir.

Evelce açılmış olduğu bildirilen(33) dersane ikinci teşrin 937 ortasında açılmış olup - Mart938 ortasına kadar devam edecektir. yeniden açılmasına karar verilen (54) dersane ise Şubat938 başında açılacak ve Mayıs938 sonuna kadar devam edecektir.

Bu dersanelerden okuyanlar için muayyen müddet sonunda yapılacak imtihanlarda ehliyet gösterenlere özel törenle Ulus okulu diplomaları verilecektir.

Şubatta açılacak olan dersanelerden İsmailiye ve Ada sokağından maadası bulunduklara mahalle ve köylerdeki resmi okulların öğretmenleri tarafından çalıştırılmakta ve çalıştırılacak olduğu gibi çalışma ve devam tarzları da Kültür direktörlüğü ilk tedrisat müfettişlerinin ve Hars komitelerimizin Kontrol ve teftişleri altındadır.

Yurttaşlarımızın Ulus dersanelerine muntazaman devamlarının temini hususunda Vilâyet katınca gerekli tetbirlerle muntazam devamları tahti temine alınmıştır.

Okulu ve Öğretmeni mevcut ve Etili yurttaşlarımızla meskûn bulunan köylere ait dersanelerden başka Okulu bulunmayan(10)köyde daha Ulus yurdu açılması için teşebbüs alınmıştır.

59

Etilere Mahsus Ulus

Okulları:

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

CUMHURİYET ARŞİVİ

Y E R İ Mevcut dersanelerin

	nevi			Talebesi		
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn
A dana:						
İnönü	-	I	I	-	85	85
Plevne	-	I	I	-	7I	7I
Dumlupınar	I	-	I	79	-	79
Necatibey	I	-	I	5I	-	5I
Akkapı	I	I	2	45	80	I25
Güneşli	I	I	2	2I	38	59
Seyhan	2	I	3	80	53	I33
Yamaçlı	I	I	2	4I	55	96
Gübe köyü	I	I	2	30	IO	40
Havıtlı"	I	I	2	40	47	87
Hadırlı	I	I	2	55	50	IO5
Kayışlı	I	I	2	40	40	80
Karayusuflu	I	I	2	40	40	80
Karataş	I	I	2	60	50	II0
Bahçe	I	I	2	76	40	II6
Yalmanlı	I	I	2	74	26	IO0
Yekûn.....	I7	I6	33	804	736	I542

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

Sayı

B/II06

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Günlemez:	16 K.Evel 1937
Sayı: 6636	Eli: 2

ADANA: 14/12/937

Merkez Hars Komitesi başkanlığına.

Ankara

C : 23,25/II/937 gün ve H/4012 ve 4033 sayılı yazılara.

Mucipli sebepleri ve sonunda elde edilecek faydaları izahedilen ve Merkez Hars komitesince tasvip edilmeyen (3000)Üçbinlira Seyhan vilâyet Hars Komitesi tarafından Adana da karşıyaka semtinde Eti Türklerin toplu bulunduğu Bahçeler ve Mahalleler yakınında yaptırılacağı bildirilen ve şimdi yaptırılmakta bulunan Mektep inşaatı için tahsis ve kabuledilen (5000)Beşbin--liraya eklenmesine dair alınan 13/7/937 tarihli karar örneği ; 30/7/937 gün ve 2 Sayılı mektuba bağlı olarak takdim kılınmıştır.

Bu şekil 16/9/937 tarih ve 933 sayılı mektupla C.H.P.Genel sekreterliği yüce katına da ayrıca arz ve tasvibi rica edilmiştir.

Seyhan Vilâyet Hars komitesinin 2 sayılı mektubuna bağlı olarak gönderilmiş olan Karar suretinin tetkikinden anlaşılacağı veçhile Bahsi geçen---(3000)Üçbin liranın inşaatı tasvip edilen Mektep yapısına sarfı hakkındaki talep ve teklifimiz zamanında yapılmıştır.

2 Sayılı mektupla gönderildiğini bildirdiğim Kararın bir örneği bu yazıya bağlı olarak tekrar sunulmuş ve yapılan talep ve teklif fıkraları da işâretle gösterilmiştir.

Yapılacak Mektebin inşaatı (8000)Sekizbin lira mukabilinde müteahhide ihale edilmiş ve inşaatı başlanmıştır. Ders yılı içinde inşaat ikmal ettirilerek yurttaşların istifadesine açılmış bulundurulacaktır.

Şimdiki ders yılı içinde Vilâyet hususi muhasebesinin ve Adana Halkevi'nin Tahsisatlarının müsaadesi nisbetinde açmış bulunduğu gice mekteplerinden başka Seyhan vilâyet Hars komitesi tarafından Eti Türklerine munhasır olmak üzere (16)si kadınlara ve (17)si erkeklere mahsus olan (33) Ulus okulu dersanesi açılmış ve hemen hepsi de faaliyete geçmiştir. açılan bu ulus okullarına Eti Türkleri yurttaşlarımız tarafından büyük ragbet göst rilmektedir. Açılan dersane sayısını ve devameden yurttaşların mıkdarını gösteren çizelge bağlıdır.

Ulus okullarına devamedenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Hars Komitemizin açtığı bu okullar talebesine Komite tahsisatından kitap,Defter Kalem ,Tebeşir gibi ders malzeleri verilmiş olduğu gibi Dersanelerin ışık ve yakacak masrafları ve Öğretmenlerin ücretleri dahi teminedilerek şimdiye kadar (1488)Bindörtyüzseksensekiz lira tesbit edilmiş ve sarfı karar altına alınmıştır.

67

SEYHAN
İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

(2) .

ADANA :

Sayı
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Etiler, Beşiktaş, İstanbul

Etli Türklerinden olup Türk maarif cemiyeti Adana şubesinin açmış bulun
duğu talebe yurdunda bakılan ve ikisi parasız olarak alınan (4) talebeden
ikisinde Ayda Beşer lira nısıf ücretlerinin (9) aylık tutarı olan (90) Dok-
san liranın da Hars komitesi tahsisatından verilmesi uygun görülmüş ve kara-
r altına alınmıştır.

4012 Sayılı mektupta işaret edilen Seyhan vilâyet Hars komitesi masraflarına tahsis kılınmış ve Parti emrine gönderilmiş bulunan (10000)Onbinliradan ;

8000 lirası Mektep binası inşaatına,

I488 "'''''' Etı türkleri için açılan (33) Ulus okulları ihtiyaç ve masraflarına,

90 lirası Eti Türk talebelerin Talebe yurdu Pansiyon ücretleri-
ne,

422 lirası Hars komitesi adına yapılmış ve yapılmakta bulunan çe-
_____çeşitli çalışmalara sarfedilmiş ve karşılık tutulmuşturki ?
10000 Yekûn onbinlidir.

Ceman (I0000)Onbinliiraya balig bulunan masrafla gönderilen para yekdigigerine müsavi olup artan bir miktar yoktur.

Ulusal,Dil ve Hars birliği uğrunda açılmış bulunan bu yolda yüce Amaca en verimli noktalardan ulaşmak için bu yurttaşlarımıza başlangıçta yapılan kuvvetli ve müessir Propagandalarla asırların bıraktığı soğukluk ve ayrılık durumu Normal bir vaziyete doğru yönelmiş olduğundan yine gerekli ve müessir Propaganda tertibatı alınmakla beraber bir taraftan kendi aralarından munasip telkinata, diğer taraftan Ruhlarda , Dimağlarda daha esaslı bir bağlılık Türetmek için Kültürel sahadaki faaliyetimizi genişletmek,ilerletmek suretile Ergemize doğru esaslı adımlarla yürümeği göz önünde bulundurmaktayız.

Bu Mülhaza ile açılan Ulus okullarına gösterilen ragbet ve alınacağı muhakkak sayı lan verim karşısında aydınlatıcı ve iyi neticeler vâdeden bu iş için daha geniş mikyasta Millet mektepleri açılmasına ve Daha mufassal bir Program tatbikine ve Üç'Dört köyde muntazam mektep yapılmasına ve açılmasına teşebbüsü uygun görmüş ve karar almış bulunuyoruz.

25/II/937 tarih ve H/4033 sayılı yazı ile Seyhan vilâyet hars komitesi-
ne tahsis kılındığı ve Pek yakında gönderileceği iş'ar buyurulan(13000)Onüç-
bin liranın;

8000 lirası ile Seyhan Hars komitelerinde tensip ve merkezin tas-
vibine sunulacak olan Eti türklerin mütekasif bulundukları yerlerden Üç ve
ya Dör köyde (Köylüler tarafından temin edilecek yardım haricinde).....

69

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

(3)

ADANA :

Sayı: **DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**
CUMHURİYET ARŞİVİ

Her bir mektep binası için (ikişerbin)lira tahmin edilen " 3 ve ya 4" mektep binası yaptırmayı,

3000 lirası ile bu sene açmış olduğumuz Ulus okullarını önümüzdeki yıl içinde Daha genişleterek yurttaşlarımızı Kültürel bakımdan aydınlatarak Ulusal birliği sağlamayı,

2000 lirası ile de Etilerle Oğuzları evlendirmek ve Kültürel sahada Propaganda yapmak ve istihdâf edilen gayeler için faal hars komitesi ihtiyacını karşılamak suretile çalışmak için düşünülmüş ve karar verilmiştir. Şu suretle mezkur (13000)Onüçbin liranın sureti sarfını tesbit etmiş ve karar altına almış bulunduğumuzu arzeder, bu (13000)Onüçbinliranın bir an evvel gönderilmesine ve Mümkün olan daha büyük yardımların esirgenmesine yüksek müzaheret ve müsaadelerinizi saygılarımla rica ederim.

Seyhan valisi

ve

C.H.P.Seyhan ilyönkurul başkanı

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

Sayı

B/933

DEVLET ARŞİVİ GENEL BAŞKANLIĞI
CUMHURİYET ARŞİVİ

C.H.P.Genel sekreterliği

Yüce katına

ADANA: 16/9/937

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Günlemez:	21 Eylül 1937
Sayı: 5266	Eki:

10/9/937 tarih ve 3292 sayılı buyruk karşılığıdır.

Seyhan vilâyeti Hars komitesi faaliyetine ve zaruri ihtiyaclarına karşılık olmak üzere Parti emrine gönderilmiş bulunan (10000)Onbinliranın alındığı 11/5/937 tarih ve 668 sayılı mektupla yüce katınıza arz edilmiş ve (10000) lira İlyönkurul bütçesine geçirilmiştir.

Bu Onbinliranın maksat ve maslahata uygun olarak sarf yerlerini göstermek üzere Adana merkez kaza hars komitesince ittihaz olunup Vilâyet hars komite sinde tasvip edilen ve benim de muvafık bulduğum kararın bir aynı 5/6/937.Tarih ve I sayılı yazıya bağlı olarak Merkez hars komitesine gönderilmiştir. Merkez hars komitesi; Adanada Alevi Türklerin toplu ve Beşbin nüfus miktarında kalabalık bulunduğu karşıyaka mahallesinde yeniden bir mektep yaptırılmasını ve Komitenin Propaganda ve gece dersleri açmak ve Evleneceklerle yardım etmek gibi zaruri ihtiyaclarına karşılık sarfiyatı muvafık gördüğünü ve bu yurttaşların meskun bulundukları köylerde mevcut mekteplerin tamir ettirileceğine dair mutaleayı uygun bulmadığını 14/6/937 tarih ve 2197 sayılı mektubu ile bildirmiştir.

Bunu üzerine Alevi türk vatandaşların meskun bulunduğu köylerde mevcut mekteplerin tamirâtı Vilâyet hususi muhasebe bütçesinden ayrılan (3000)Üçbin lira ile yaptırılmaktadır.

Merkez hars komitesince tasvip edildiğini arzylediğim Adananın karşıyaka mahallesinde yaptırılacak Dört sınıflı mektep binası için önce tahmin ettiğimiz (5000)Beşbin liranın Kâfi gelmeyeceği anlaşıldığından Adana merkez hars komitesince ittihaz edilüp 30/7/937 gün ve 2 sayılı yazı ile merkez hars komitesine gönderilen kararda: Köy mekteplerininin tamirâtı için Sarfı muvafık görülmeyen(3000)Üçbin liranın karşıyaka mahallesinde yaptırılacak Mektep için tahsisedilen (5000)liraya eklenmesini ve bu mektebin inşaatı ihale olundugunda ve Para artarsa onunla bu sene açılacak bazı köy mekteplerinden birisinin inşasına yardım etmek hususu merkez hars komitesine teklif edilmiş ise de bu hususta henüz bir direktif alınamamıştır.

Karşıyakadaki mektep binası için muntazam bir plan ve keşif yaptırıldığı gibi gerekli arsanın istimlak muamelesi de ikmalettirilerek mektep inşaatının eksiltme yolu ile taliplerine ihalesi dahi flanedilmektedir.

SEYHAN VİLAİYET HARS
KOMİTESİ

0488

2

Bağlısı:8

Merkez Hars Komitesi
Başkanlığına

Ankara

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. P. Genel Sekreter

4563

14 Nisan 1937

15

12/3/937 Gün ve 520 Sayılı Yazı ile Kuruluşunu ve 3/4/937 tarih ve 571 sayı-

lı Mektupla Çalışma durumlarını Kısaca Arz ve izah eylemiş olduğum Hars Komite-
lerimiz intizam dahilinde çalışmalarına devamlemektedir. Samimi bir alaka
ile Tam bir Ahenk içinde Ödevlerini Yüksek direktif dairesinde Başarmağa çalı-
şmakta bulunan Adana merkez kaza Hars Komitesinin Teşekkülünden bu güne kadar
olan Faaliyet ve Mesaf Raporunu ilişik olarak takdim ediyorum.

Dil ve Hars birliği Konuları üzerinde Şehirde ve Köylerde Gerekli görülen ye-
rlerde Sık Sık Konferanslar verilmekte ve Esaslı Propagandalar , irşat ve ikaz-
lar yapılmaktadır.

Komitenin Çalışma Sahası Yalnız Şehirde kalmayup Eti Türkleri Yurttaşlarını-
zın Toplu bulunduğu Köylere de Genişletilmiş ve Her yerde Mesut Gayeye doğru
Verimli inkişafı gören Tekmil yurttaşlarımızın Büyük Cumhuriyetimize Karşı
Yaşayan Bağlılıkları ve inanları Kat kat artmıştır.

Ulu Önderimizin ve Büyük Şeflerimizin Yüksek direktifleri dahilinde Çalışma-
larına devam eden Komitelerimizin Mesafeleri karşısında Hars ve Dil birliğinin
Eyi Meyveleri Belirmeğe başlamıştır.

Pak Yakın günlere kadar Adananın Pazar ve Çarşılarında bile Ne Olduğu belli
Olaayarak Konuşulan ve Kulakları Tırmalayup inciten Galat Arapca Konuşmalar
yerine Şimdi Ruhlarımızı ve Kulaklarımızı Okşayan ve Yüce Benliğimizin Sebolü
olan Asıl Öz Ana Dilimiz Güzel Türkçemiz Seve seve Konuşulmakta olduğunu ve bu
Ümitli Sahanın Gün geçtikçe genişlemekte bulunduğunu Sevinçle görüyoruz.

Eti Türkleri yurttaşlarımızın Dil birliğindeki Davranış ve Kavrayışları Şay-
nı Memnuniyet bir hızla ilerilemektedir.

Devlet Bünyesinin En büyük varlığı sayılan Milli birlik , Beraberlik ve Büt-
ünlük Mevzuları üzerinde çalışan Komitelerimizin Açılmış bulunan Bu Işıklı yol
Üzerinde Yorulmadan , Osanmadan Büyük Amaca doğru Dâima hızla ilerilemekte bu-
lunduğunu ve Mesim itibarile bu Faaliyet Hızının Halkın Bağlara ve Yaylalara da
ğılması hasebile Daha Hafif devametmekte olduğunu Saygılarımla arzeylerim.

Seyhan Valisi

ve

C.H.P.Seyhan İlyönkurul başkanı

G.S.
M. H. Komitenin
17. 12. 1937
M. A.

E.H. Boyssal

28

A D A N A Merkez K A :

Hars Komitesinin

12/3/937 den -12/7/937 tarihine kadar

Çalışma Raporu

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

CUMHURİYET ARŞİVİ

Saltanat Devrinin Kötü idaresi ve ^{adını} Takiz zihniyetiyle Öz dilleri Unutturulacak kadar Feci bir vaziyete düşürülen Çukurovanın halis Eski türk çocukları Etili kardeşlerinize Ana dillerini ve Ulusal Benliklerini Öğretmek maksadı ile , Yüce Türk inkılâp Partimiz genel Sekreterliğinin Direktifleri üzerine , Teşekküleden Hars Komite lerinden Faal Kaza Hars Komitesinin 12/7/937 Tarihine kadar olan Çalışmalarını Aşağıda arz ediyoruz :

12/3/937 Tarihinde Kaza Hars Komitesine Seçilen(31) Üyeden(28) inin Varlığı ile C.H.P.Seyhan İlyönkurul kurağında Parti başkanlığının riyasetinde yapılan toplantıda bu komitenin idare heyeti ne ayrılan Bizler Üzerlerimize aldığımız Milli Ödevin Ehemmiyet ve Bilyüklüğü karşısında derhal Faaliyete geçtik.

Şimdiye kadar Hemen Hepsi başarılan Kararların verildiği İdare Heyeti Toplantılarımızdan :

12/3/937 tarihli ilk toplantımızda İdare heyetinin sık sık iç-tims etmesine karar verilmiş ve Bu önemli meseleyi Her taraftan Elbirliğiyle çalışup meydana getirmek için Kaza Hars Komitesi Üye-lerini muhtelif cephelerde çalıştırarak Hakikî istifadeyi temin et-mek üzere (3)Gurup ayrılmıştır:

A - Propaganda Gurubu.

B - Konferans Gurubu.

C - Yayın Gurubu.

İlişik olarak Listelerini sunduğumuz bu guruplardan (A) Propaganda Gurubuna ; Ötedenberi yerleşen Sakin İtiyat ve İtikadı dınağlardan Söküp atmak , Adanada Türklükten başka bir mevcudiyet bulunmadığı-nı ve alışkanlık neticesi konuşulan Karışık Yarıslı Arapca ve Yarı-sı Türkçe dilin Atılarak Türklüğün Sembolü olan Öz türkceyi Konuş-nalarını Münasip bir lisanla anlatmak üzere Gurup halinde her gün Sabahlayın Halkın Toplu bulunduğu Pazar,Çarşı ve Hâl gibi yerlere Gedip Halkla konuşmak ve onları irşat etmek ,

(B) Konferans Gurubuna : Şehrin en kalabalık yerlerinden Pazar, Çarşı,Park ,Gazino ve Kahvelerde sinemalarda eski zihniyetin ,Kör Taassubun Mahiyetini bildirmek ve Kutsal Cumhuriyetiniz Rejiminde Hakikatin meydana Çıktığını ve Arap uşağı,Fellah gibi Tahkir naka-mında kullanılan Sözlerle Türk Camiasından Ayırılmak istenmiş bulu-nan Kardeşlerimizin Eski Eti Türkü olduklarını Açık bir lisanla Ko-nferans -Musahabe şeklinde- (Örneği bağlı direktif dahilinde) anla-tmak ,

(C) Yayın gurubuna; Gazetelerde Maksada elverişli yazılar yazma; icabında Büroşürler neşretmek üzere ,Suretleri ilişik tezkerelerle Direktif verdik.

CUMHURİYET ARŞİVİ

13/3/937. Tarihindeki Heyeti idare toplantısında Şehrin fazla kalabalık olan yerlerinde , Fabrikalarda Konferanslar verdirmek ve Bu hususta fabrika direktörlerinden de icabeden Teşebbüs ve yardımı Temin etmek üzere Lazımgelenlere tezkereler yazılmasına ve Mahallelerde ve daha ziyade arapca Konuşulmak ihtimali olan yerlerde Dâimi olarak bütün gün dolaşacak bir iki bay ve bir iki Bayanın Muvazzaf olarak gezdirilmesine ve bunların Rast geldikleri Arapca konuşan kimselere Münasip bir lisanla benliğini anlatup Türkçe Konuşmasını Tenbih ve temin etmek için Lazımgelen telkinatta Bulunmasına karar verildi.

Heyeti idarenin verdiği bu kararların bir kerre de Kaza Hars komitesi Heyetiumumiyesine arz edilerek Bundan başka düşündükleri varsa Onları da tatbik sahasına koymak için yapılan davet üzerine 17/3/937 tarihinde yapılan umumî toplantıda Heyeti idarenin verdiği kararlar Tasvip edilmekle beraber bu tetbirlere ilâve olarak Mektep Meselesinin göz önünde Tutulması ve Bilhassa Bu Etili kardeşlerin Oturdıkları köylerin orta yerlerinde Birkaç yatılı Mektep yapılması ve bunlara bilhassa kız çocuklarının alınması ve Umumi heyetin bu meseleler hakkında Heç olmazsa İki Haftada bir Toplanarak Bu gibi mühim meseleler hakkında Görüşülmesine karar verildi.

20/3/937 Tarihindeki Heyeti idarenin toplantısında Bu maksadın Husulü için Mekteplerde Öğretmenlerden istifade ederek Talebeye telkinat yaptırmak ve sinemalarda Seanslar arasında Maksadı teşvik Edici Vecizeler Filmler üzerine yazdırmak. Eti türklerin Oturdıkları mahalle ve köylerin ileri gelenlerini ve dinlediğini Etrafa Ya ya bilecek olanlarını C.H.Partisinde Parti başkanı ve vilâyet Hars komitesinin başkanı Valinin Başkanlığında toplayup Etilere Hars Komitesinin Teşekkül maksadını ve şimdiye kadar sürüklenüp gelen Fena Zihniyet ve fikirlerin ortadan tamamen kaldırıldığını ve Hükümeti Cumhuriye Nazarında Artık adanada Bir tek Arabın Mevcut olmayup Cümlesinin Türk olduğunu bildirmek ve bu Uğurda Hepsinin Hars Komitesinin birer üyesi gibi çalışmalarının Kendilerine Mukaddes bir vazife olduğunu Anlatmak üzere Vilâyet makamı tarafından birer Tezkere yazılmasına .

Listesi bağlı Etili köylerinde Birer Mektep açup Yeni yetişen ve Müstakbelin Eri ve Anası olacakların Yalnız Türkçe konuşur bir Türk olarak yetiştirilmelerine ve bu Köylerde Bu Mekteplerin Öğretmenleri vasıtasile Gece Dersleri açarak Hem erkek Hem kadınlarında Okutulmasına .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Meclisin her tarafına dağıtup Halkı bu maksat için aydınlatmak ve köylere göndermek ve Köylerden ve mahallelerden Gelecek ve Halk Partisinde Kendilerine telkinat yapılacak adamlara Birer tane verilmek üzere Örneği bağlı Beyannamelerden Tap ettirilerek dağıtılmasına karar verildi.

21/3/937 deki toplantıda Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Komiteleri ve Halkevi başkanı ile Temas edüp Kaza Hars komitesile El birliğile çalışmak ve Anların da bu Gaye uğrunda çalışmalarını temin etmek.

Türkçe Milli şarkılar Destanlar tertip edüp Eti türk köylere yaymak ve bu şarkıları söyletmek, Türkçe Gramafon Plakları alup Gramafon bulunan Eti Türk köylerindeki Kahvelere dağıtmak ve orada Çaldırmak.

Öğretmenlerden bu köylere gönderileceklerle Kuvvetli direktif vermek ve bilhassa eşleri olan Bayanları da bu gaye ve maksat uğrunda direktif dahilinde çalıştırmak.

Halkevindeki temsil kolundan istifade etmek ve Milli mücadelede Bu Eti Kahramanlarının Gösterdiği Hamaseti ve yararlık ve yardımı Gösterecek bir temsil tertibetmek ve bunu Münasip bir zamanda Piyas halinde halka göstermek.

24/3/937 Tarihinde Vilâyet Hars komitesile Kaza Hars komitesinin Müsterek olarak yaptığı toplantıda Kaza Hars komitesinin Eti türk Bayanlarına ve Baylarına gösterilmesini tasvibettiği Sinema Muvafık görülmüş ve 28/3/937 tarihinde Pazar Günü Ata türk parkı karşısında Kız Enstitüsü sinema salonunda Güzel bir Film gösterilmesine ve Filme başlamazdan evvel Öğretmen Bayan Mürşide tarafından bir Konferans verilmesine ve bu sinema işinin Komiteden üç arkadaş tarafından idare edilmesine ve Konferanslara hakkında Kaza Hars komitesinin muvafık gördüğü Direktif Tasvibedilmiş ve bunun örneklerinin çoğaltılarak dağıtılmasına karar verilmiştir. ve bu Maksat uğrunda birçok Müdavele-i fıkarda bulunulmuştur.

25/3/937 Tarihinde Evvelce çağırılmalarına karar verilen Mahalle Halkından ve ileri gelenlerinden 19 Mahalleden 159 Bay Saat (19) da Parti binasına geldiler.

Valimiz ve Parti Başkanımız tarafından bu maksat hakkında uzun izahat verilmiş ve maksat üzerinde kâfi derecede telkinat yapılarak bilhassa türkçe konuşmak ve Konuşturma Esasları üzerinde Durulmakla bunun ehemmiyet ve icabatı anlatılmış ve özbenlikleri bildirilmiştir. ve halis Türk oldukları kanaati kendilerine tamamen anlatılmış ve bu maksat uğrunda Kendilerini Komitenin birer azası telakki ederek çalışmalarının kendilerine bir borç olduğu ve bir Milliyet borcu olduğu kanaati telkinedilmiş ve bu kanaatlar Umum tarafından Saygı ve Memnuniyetle karşılanarak dinlenmiştir.

Validen sonra Komite ikinci başkanı Doktor Sâlim serçe tarafından da bu hususta izahat verilmiş

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ve Sonunda Evvelce bastırılan Umuma karşı beyannamelerden her birine ikeişer tane verilerek dağıtılmıştır.

26/3/937 de Evvelce çağırılmalarına karar verilen Köy İhtiyar Heyetleriyle ileri gelenlerinden (16)köyden 81 Kişi davete icabet ederek Saat 15 te C.H.Partisi binasında toplanmışlardır.

Valiniz ve başkanımız tarafından Yine icabeden izahat verilmiş ve müteakiben Komite ikinci başkanı tarafından yine bu maksat hakkında malumat verilmiş ve dağılırken yine bu baylara da Umumi beyannamelerden ikeişer tane verilmiştir.

Toplantıda bulunanlardan Bazıları bu maksadın temini için Köylere birer mektep yaptırılmasını ve bu mekteplerin yeni yetişecek nesli hazırlayacağını söylemişler ve valiniz ve komite başkanımız tarafından Mekteplerin yapılacağı ve bu bapta ki dileklerinin terviç edileceği ve muvafık olduğu vadedilmiştir.

29/3/937 toplantısında Artık Konferans gurubunu Faaliyete getirmek ve işe başlamak için bir liste tertibedilmiş ve her hafta Halkevi konferansçılarından bir ve ya birkaçının münasip görülece köyerle: de birer konferans vermeleri için Halkevi başkanı ile Temasta bulunulmasına ve listesi bağlı olarak sunulan Komite arkadaşlarının listede gösterilen yerde ve gün ve saatte konferans vermeleri için kendilerine birer tezkere yazılmasına ve bu hususta emniyet direktörlüğüne malumat verilmesine ve bu konferanslarda heyeti idare üyelerinden birinin bulunmasına karar verilmiştir.

30/3/937 de yapılan Umumi kaza hars komitesi toplantısında maksat hakkında umumi bir fikir toplanmış , şimdiye kadar yapılmakta olan işlerin muvafık olduğu ve bu gayenin bir anevvel husulü için Mekteplerin büyük bir rol oynayacağı ve bu mekteplerin bir kısmının yatı mektebi olmasında ve bu yatı mekteplerine kız çocuklarının toplanmasının çok faydalı olacağı hakkında birkaç üye tarafından fikirler dermeyeran edilmiştir.

6/4/937 de yapılan vilâyet ve kaza hars komiteleri toplantısında bu güne kadar kaza hars komitesi heyeti idaresinin yaptığı çalışmalar Başkan Kasım ener tarafından izahedilmiş ve Umum tarafından Tsvip ve takdir edildikten sonra Şehrin civarında ve içinde bulunan M hallelerde dolaşup Arapca konuşan Eti türk kardeşlerimize Türkçe konuşmalarını anlatmak , Öz türk benliklerini öğretmek için Şimdilik İki Bayanın tayinine ve bunun Kaza Hars komitesi heyeti idaresi tarafından seçilmesine.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

CUMHURİYET ARŞİVİ

Mektepler Öğretmenlerinin 12/4/937 Pazartesi günü Halkevine Davet edilerek bu Hars işleriyle alakalandırılmalarının teminini ve mekteplerde de Talebeye Hars Meselesinin Telkinile kendilerine bu fikirlerin Hazmettirilmesi için icabeden gayretin sarfedilmesine vebu Toplantı/Halkevi başkanı Bay Safa Özler'in başkanlık yapmasına karar verildi. Yapılan toplantıda Öğretmenlerin Ötedenberi mekteplerde Talebeye Kardeşlik hissini telkinedilmekte olduğu ve mekteplerde ayrılık gayrılık hissini asla mevcut olmadığı ve bu hususta uhtelerine düşen vazifeyi tamamen yapacaklarını söyleyerek Toplantıya nihâyet verilmiştir.

7/4/937 tarihindeki toplantıda 10/4/937 günü Asri sinemaya Davet edilecek Her iki Taraf Türk Bayan ve baylara Önemli bir Konferans vermesini teminetmek için Kız lisesi Müdür muavini Bn. Belkis Zencir kıran Toplantıya davet edilmiş ve Bn.belkis Maalme mnuniye Bu Ödevi kabuletmış ve muayyen günde Konferans vermiş ve Umum tarafından Çok alaka ile Dinlenmiş ve alkışlanmıştı.

Bundan evvel Vilâyet Hars komitesince de Tayini tasvibedilen Propagandacı iki bayan olarak Mirza çelebi mahallesinden Kâmil eşi Bn.Hüsne ve Yüksek dolap mahallesinden Sâfi çavuş eşi Bn.Hatice intihap edilmiş ve tayinleri vilâyet Hars Komitesi ve Parti başkanımız tarafından Tasvip ve vazifesine bağlatılmıştır.

Köylere de çıkıp geziler yapmak ve Etti Türk köylülerine Propaganda yapup Öz Türklüklerini anlatmak için Kollar halinde gitmek üzere Komite arkadaşlarından Başkan Kasım Ener, Doktor sâlim serçe, Sekreter Salih zeki buğay, Yalman yalçın, Tefik kadri, İsmail burdur şimdilik tensip edildiler.

Evvelce köylere gitmek üzere seçilen Heyete Münavebe ile diğer arkadaşlarında iştirakâ ve kollar halinde geziye çıkmaları bu arkadaşlar da Ragıp sepicî, Abdurrahim buğa, İsa şakir akdoğan, Kerim Uluscu, Mustafa rifat gülek, Diş doktoru İsmail Hakkı ve Bayan Mürşide Öğretmen Seçildiler. Gerek Evvelki heyet gerek şii di seçilenler Bir çok köylere ~~KXXXX~~ münavebe ile gedip konferans verdiler. ve gittikleri yerlerde memnuniyetle karşılandılar. Her kes üzerinde büyük tesir bıraktılar. ve alaka uyandırdılar.

Yine bu toplantıda Camilerde de Cuma günü Hatipler Hutba esnasında ve Vaz ve Nasihat aralarında Bu mevzua temas ederek her iki tarafı tenviretmek ve Artık katiyen Adana ve Muhitinde Aralık, Fellahlık ve sair ayrılık kalmadığını ve bu ittihat ve karışlığın devamı Dinimizin icabatından olduğunu, eski Taassubun ortaya soktuğu Nifakın Artık Lâyük olan Hükûmeti Cumhuriyetimiz zamanında Temamen Gönüldüğünü Camide toplananlara Anlatmak için memlekatin Müftüsüne bir heyetin muracaat etmesinin münasip ve bu heyetin Bay Mustafa rifat Gülek, B.Ragıp sepicîye tevdiinin muvafık olacağına karar verildi. ve bu Heyet Müftüye muracaat edere Muvafık cevabı alındı ve Camilerde

82

Yapılan Vazifardan Çok Önemli neticeler elde edildi.

24/4/937. Umumi Hars Komitesi toplantısında Propaganda heyetlerinin Çarşı, Pazar ve mahallatı gezdikten sonra Aldıkları neti ceyi birer raporla hergün hars komitesi heyeti idaresine bildirme lerine , Bazı menfi Propaganda yapan ve yahut Maksadı anlamadığın dan naşı yapılan teşebbüsat hilafında ve yahut aksine söz söyleyen ler olursa bunları Hars komitesi çağırıp münasip bir lisanla onla ra maksadı anlatup saptıkları yoldan geri döndermek.

Devanetmekte olan konferansların daha sıkı olarak devamının te mini ve konferans verenlere ilâve olarak Gazi paşa Okulu Öğretmenl erinden Bn.Hidâyet ve B . Yusuf ve 29 Tegrinievvel Okulu Öğretmen lerinden B.Saffet Işık ve B. Enver ve Cumhuriyet Okulu Öğretmenle rinden B.Mahmud'un dahi Muhtelif yerlerde birer konferans vermesi teminedildi.

Köy Gezilerinden gayet iyi intibâlar alınmakta olduğundan bu ge zilere devam edilmesi ve bu gezilerde En ziyade köylerin ileri ge lenlerini bu işle tevzifedemek onların çalışmalarının temini ve çalışmalarının neticesinin alınması.

Camilerde hatiplerin kendilerine verilen direktif dahilinde Ha lki irşat edüp etmediklerini anlamak için Komite azalarından bir kaçının cuma günleri camilere gedip vazıları dinlemesi kararlaştırı ldi.

Verilen konferanslardan Çok iyi neticeler alınmakta olduğundan Daha ziyade genişletmek ve yaymak için bağlı listede görüleceği gi bi birçok arkadaşlar bu vazife ile tevzifedilmiş ve muhtelif yer lerde konferans vermeleri teminedilmiştir.

Hamalarda eski zihniyetin ve eski taassubun neticesi olarak ka dınlar bazan bir birlerine uygunsuz ve ~~XX~~ araplık, fellahlık gibi Tahkir yolunda Kelimeler sarfedildiğinden Hamamcılar çağırılarak Lazımgelen tenbihat yapılmıştır.

Merkez Hars Komitesi Başkanlığından Vilâyet Hars Komitesine gön derilen(10000)Onbinliranın Sureti sarfı ve faydalı yerlere tahsis için Vilâyet Hars Komitesi Kaza Hars Komitesi heyeti idaresi top lantısında Bay Fahri uğurlu ,B.Fuat diplen,Doktor Bahri erkam,Nev zat güven,Doktor Sâlin serçe,Kasım Ener,Salih zeki ve Vali tarafın dan gönderilecek Bir müfettişten ibaret bir heyetin Toplanarak bu Paranın Maksada en ziyade uygun yerlere sarfı için karar vermele ri tensibedilmiştir. bu heyet toplandığında bu paranın(5000)lirası ile Karşı yakada 5 Sınıflı bir mektep yapılmasına,(3000)lirasının da Eti Köylerindeki mekteplerin islahına ve Öğretmenlere birer mes ken yapılmasına ve(2000)lirasının da Hars Büroşür neşri,Propaganda için köylere gedilmesi,Köylerde bulunan Öğretmenlerin Gece dersle ri vermelerini temin için Mükafat kabilinden bir paranın verilmesi ve sair yerlere sarfedilmek üzere Hars komitesinin emrinde kalmas na karar verildi.

84

Propaganda, Tahrir ve Konferans azalarına yapacakları
Vazife esnasında Direktif olarak Tatbik edecekleri

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

A- Eti türklerinin Adanada çok eski oldukları ve Esas ırklarının Türk olduğu Tarihan ve ilmen Müsbet bulunduğu.

B- Adet, Anane, Sına, Cephe Teşekkülü itibarile hiçbir farkları olmadığı

C- Bulundukları köy ve Mahallelerin adları diğer Türk kardeşlerinin Sâkin bulundukları Mahallerin isimleri gibi Sâde Türkce olduğu. Mesela: Yalmanlı, Salman beyli, Kızıldam, Karataş, Koyuncu, Oba, Akkapı ve saire gibi. Aynı zamanda Soy adı kanunu ~~HHHHH~~ Tatbik edilmezden evvel bu Eti Türk kardeşleriniz Soy adını eskidenberi Kabuletmişler ve Türkce olarak kullanmışlardır. Mesela: Çelik oğulları, Germen oğulları, Buğa oğulları, Sarıkeçi oğulları, Batman oğulları ve saire gibi.

D- Esas Adanada Oturanlardan başka sonradan gelen eti türk kardeşleri mizin Hataydan gelmiş oldukları Kayden ve Daha başka Delillerle sabittir Hatay ise Binlerce senelik Öz türk diyarıdır. Horasandan gelen Kafilelerin Makarnı olarak ittihaz edilmiş ve böyle Asırlarca kendini muhafaza etmiştir. Mezhep ihtilafından ve Sultan Selimin bu Havalıyı dolaştığı zamanlarda Taassuba müstenit aldığı Telakkiyat neticesi bunları fazla ziyik ettiğindendolayı O zaman ~~HH~~ makbul addedilen Arapçayı öğrenme ~~HH~~ ve Arap camiası içerisine girmeye ~~HH~~ ve Araplarla meskûn bulunan köylere iltica ederek , hayatlarını kurtarmağa mecbur olmuşlar ve bu lisani bir çok türkce kelimelerle karışık olarak Söylemeye başlamışlardır ki ; bu da bunların Öz Türk olduklarına şüphe bırakmayan bir delildir.

H- Eti türk kardeşlerimizin Kani Temiz Türk olduklarına en büyük delil Tassubun en koyu zamanlarında kendilerine yapılan enağır tazyiklere ehemmiyet vermeyerek Hükûmetin bütün Evamirine inkiyat etmiş , Milletın Gülüğü zamanlar gülüş, Ağladığı zamanlar ağlamış, Yemen , Havran, Hama , Humus ve daha Sair Arabistanda yapılan muharebelerde dâima Öz türk kardeşleriyle yan yana ve omuz omuza bir cephede düşmana kurşun atmış ve heç bir zaman Kendisini Arap telakki etmeyerek ne kurşun atmaktan geri kalmış ve ne de düşmana iltihak etmiştir. Ne hacet? Son müstevli Devletlerin Adanamızı işgalettiklerinde Bütün Diğer anasırı işgal ve kendi taraflarına çevirdikleri halde bu Öz türk kardeşlerimizi kandıramamış ve türk camiasından ayıramamışlardır. Adananın Kaç kaç tabiredilen meşûm günlerinde Adanadan canlarını kurtarup Harice çıkanlar Adananın Cenup muntakaında ve bu Öz türk kardeşlerimizin sakin bulundukları Bahçe ve mahallelerden çıkmak suretile kaçmışlar ve onların evlerine müsafir edilmek suretile ızaz ve ikram edilmişlerdir. Hatta bu yerlere iltica ettiklerindendolayı işgal kuvvetleri bazı köy ve mahalleleri Bobarduman etmiş ve karşısında bir birinden ayrılmayan Müttehit bir kütlenin mukabele ve mukavemetini görmüştür? işte bu deliller bu kardeşlerimizin damarlarında dolağan kanın ve o kanın ihya ettiği her zerrecelerinin Öz türk olduğuna kâfi delillerdir.

KONFERANSLAR

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Tarihi....	Günü	Saati	Yeri	Konferansı verenler
13/Mayıs/937	Perşembe	6	Sepze pazarı	Mahmut.CumhuriyetO.Öğ.
13/Mayıs/937	" " " " " "	6	Kömlük " " " " "	Enver.29T.E.O. Öğ.
18/Mayıs/937	Pazar	17	Ulus Parkı	Yusuf.Gazi O.Öğ.
19/Mayıs/937	Çarşamba	6	Sepze pazarı	Nuri aydın. Öğretmen
19/Mayıs/937	" " " " " "	7	Karşıyaka	Kerim uluscu türk.
20/Mayıs/937	Perşembe	6	Sepze pazarı	Saffet.29.T.E.O.Öğret.
20/Mayıs/937	" " " " " "	6,30	" " " " " "	İbrahim necdet.Doktor.
23/Mayıs/937	Pazar	17	Atatürk Parkı	Nevzat Güven.Gazeteci
26/Mayıs/937	Çarşamba	6	Sepze pazarı	Emin Dolunay.
27/Mayıs/937	Perşembe	6,30	Kömlük pazarı	Gani girici.
27/mayıs/937	" " " " " "	6	Sepze pazarı	Yalman yalçın.Müze.MÜ.
27/Mayıs/937	" " " " " "	9	Kala Kapısı	Kerim uluscu türk.
30/mayıs/937	Pazar	17	Atatürk Parkı	Kasım Ener.

88

Bay İsmail Safa Özler

- " Emin dolunay.
- " Kasım ener
- " Salim serçe Doktor.
- " Yunus kazım.Kültür direktörü
- " Ziya akverdi.
- " Vehbi necip savağan.
- " Yalman yalçın.
- " Cevat diplen.
- " Macit güçlü.
- " İsmail hakkı.Dış doktoru.
- " Kerim uluscu türk.
- " Nuri aydın.
- " Baki tonkuç.

Bay İsmail safı Özler.

- " Emin dolunay.
- " Kasım ener.
- " Sâlim serçe.Doktor.
- " Yunus kazım.
- " Ziya akverdi.
- " Vehbi necip savağan
- " Yalman yalçın.
- " Cevat diplen.
- " Macit güçlü
- " İsmail hakkı Dış doktoru.
- " Kerim uluscu türk.
- " Nuri aydın.
- " Baki tonkuç.
- " Mahmut barlas.
- " Nevzat güven.
- " Burhan yalçın.
- " Ahmet remzi.

Yayın Gurubu:.....

Bay Nevzat güven.

- " Kasım ener.
- " Yalman yalçın.
- " Macit güçlü.
- " Yunus kazım.
- " Mahmut barlas.
- " Burhan yalçın.
- " Ahmet remzi.

Propaganda Gurusu

Propaganda kolları tevziatı:...

Bay İsa Şakir Akdoğan.

- " Salih zeki buğay
- " Ragıp sepicı
- " İsmail burdur.
- " Doktor İsmail hakkı
- " Basri arsoy, eczacı
- " Mürşit görgün
- " Naci Göverçin.
- " Süleyman fikri Özerdil.
- " Abdurrahim boğa.
- " Abdurrahim Özden.
- " Tahir Pamukcu.
- " Salim serçe, Doktor.
- " Ziya kurttepelı
- " Abit muhtaroglu
- " Kâmil eski defterdar.
- " Mustafa zihni aksöz
- " Bilâl şaban, kozacı.
- " Süleyman kirmen.
- " Nuh naci yazgan.
- " Tefvik kadri ramazan.
- " Memduh çelik.
- " İsmail gülmen.
- " Hulusi yalman.
- " Ahmet dolunay.
- " Habip kara zencir.
- " Sâlim diplen
- " Hamit zait
- " Emin dolunay.

Pazar günü:

- Bay İsa Şakir Akdoğan
- " salih zeki buğay
- " Nuhnaci yazgan
- " Abdurrahim buğay
- " Tefvik kadri ramazanoglu

Pazartesi:

- Bay Süleyman kirmen.
- " Basri arsoy
- " Memduh çelik
- " Abit muhtaroglu

Salı

- Bay İsmail hakkı dok.
- " Tahir Pamukcu
- " Kâmil eski defterdar
- " İsmail Gülmen

Çarşamba

- Bay Bay Mürşit görgün
- " İsmail Burdur.
- " Naci göverçin
- " Hulusi yalman

Perşembe

- Süleyman Özerdil
- Ziya kurttepelı
- Mustafa zihni aksöz
- Ahmet dolunay

Cuma

- Bay Abdurrahim Özden
- " Ragıp sepicı
- " Bilal şaban
- " Habip kara zencir

Cumartesi

- Bay Sâlim serçe, Dr.
- " Emin dolunay
- " Sâlim diplen
- " Hamit zait

Saygı değer hemşerimiz!

Saltanat devrinde ve sadece mezhep davalarının neticesi olarak doğmuş kötü bir zihniyet Çukurovamızda Türklük, Fellâhlık, Nuseyriilik diye bir ayrılığın mevcut olduğu fikrini bir çoklarımızın kafasına yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün işlerine hâkim olan bir cehalet bu firki maatteessüf asırlarca beslemiş ve yaşatmıştır.

Sultanlar devrinin milletimize miras olarak bıraktığı bütün kötülükleri birer birer ortadan kaldıran Cumhuriyetimiz bu büyük, millî davaya da artık parmak koymuştur.

Alevi, Fellâh, Nuseyri gibi mânasız ad ve iftiralarla Büyük Ana Türk kütlesinden ayrı, bir ekalliyet gibi gösterilmek istenen bu yurddaşların tarihleriyle, kanlarıyla ve içleriyle öz Türk oldukları inkâr kabul etmez bir hakikat halinde parlamaya başlamıştır.

Millî sevinçlerimizi olduğu gibi, millî ıztıraplarımızı da bizimle paylaşmak, mes'ut günlerimizde olduğu gibi, karanlık günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak suretile damarlarında dolaşan asil

DEVLET ASKİ VE GENEL MÜDÜRÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Türk kanını bütün açıklığı ile isbat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellâh, Nuseyri gibi iftiraları lâyık görmenin millî bir ayıp, millî bir günah olduğunu anlamak zamanı artık gelmiştir.

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için millî bir suç olur.

Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmaya başlamaları kendileri için millî bir vazifedir.

Bu işin süratle temini için muhitinizde yapacağınız hayırlı telkin ve teşviklerinizi beklemekteyiz.

Bu hususta harcıyacağınız emek, millî bir dâvânın hallinde size şerefli bir hisse olacaktır.

SEYHAN VİLÂYET HARS
KOMİTESİ

YURDDAŞ

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Saltanat devrinde ve sadece mezhep dâvalarının neticesi olarak doğmuş kötü bir zihniyet Çukurovamızda Türklük, Fellâhlık, Nuseyrîlik diye bir ayrılığın mevcut olduğu fikrini bir çoklarımızın kafasına yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun hemen bütün işlerine hâkim olan bir cehalet bu fikri maatteessüf asırlarca beslemiş ve yaşatmıştır.

Sultanlar devrinin milletimize miras olarak bıraktığı bütün kötülükleri birer birer ortadan kaldıran Cumhuriyetimiz bu büyük, millî davâya da artık parmak koymuştur.

Alevî, Fellâh, Nuseyrî gibi mânasız ad ve iftiralarla Büyük ana Türk kütlesinden ayrı, bir ekalliyet gibi gösterilmek istenen bu yurddaşların tarihleriyle, kanlarıyla ve içleriyle öz Türk oldukları inkâr kabul etmez bir hakikat halinde parlamaya başlamıştır.

Millî sevinçlerimizi olduğu gibi, millî ıztıraplarımızı da bizimle paylaşmak, mes'ut günlerimizde olduğu gibi, karanlık günlerimizde de bizden ayrılmamış olmak suretile damarlarında dolaşan asil Türk kanını bütün açıklığı ile isbat etmiş olan bu insanlara Arap, Fellâh, Nuseyrî gibi iftiraları lââyık görmenin millî bir ayıp, millî bir günah olduğunu anlamak zamanı artık gelmiştir.

Karışık bir Arapça konuşan bu kan ve yurddaşlarımızın Türkçeden başka bir dil konuşmaları da artık kendileri için millî bir suç olur.

Binaenaleyh Arapça konuşan bu ırktaşlarımızın biran evvel bu itiyaddan vaz geçerek öz ana dilleri olan Türkçe konuşmaya başlamaları kendileri için millî bir vazifedir.

Seyhan Vilâyet Hars Komitesi

İÇEL VE SEYHAN VİLAYETLERİ HARS
KOMİTALARI ÇALIŞMA RAPORU

SEYHAN :

1.- Türkçeden başka dil konuşanların öz
ana dilleri olan Türkçeyi çabucak öğrenerek kolayca konu-
şabilme arzu ve ihtiyaçlarını tatmin için resmî devlet okul-
larının günden güne artan hususî gayretlerine bir yardım ol-
mak üzere Adana şehrinde (16) sı kadınlara ve (17) sı erkeklere
mahsus olarak (33) Ulus dersanesi açılmış ve bunlarda (738)
kadın , (804) erkek okumakta bulunmuştur . Buralarda okuyanla-
rın yoksullarına Hars Komitalarımız alfabe, defter ve ka-
lemler vermiştir .

2.- Ulus dersanelerinden görülen fayda ve
dersanelere karşı halkın gösterdiği rağbet göz önüne alına-
rak 1 Şubat 938 de bu dersanelere daha (54) Ulus dersanesi
ilâve edilmiştir . Bu dersanelere arzularıyla gelecek 4 - 7
yaşındaki kız ve erkek çocuklara da dil ve okuma öğretili-
cektir . Bu suretle 8 yaşında devlet mekteplerine gitmeğe kanu-
nen mecbur olan ve aile muhitlerinde Türkçe konuşmayı öğ-
renmekte müşkülât içinde bulunan küçükler ; resmî okullara
devama başlamazdan evvel Türk dilini mümkün mertebe öğrenmiş
olacaklardır .

3.-Bu güne kadar Arapça da konuşan Türk köy-
lerinin üçünde . (Bahçeköy Yalmanlı, Kırmızıdam) komitalarımızın:
delâletleri ve mühim para yardımları ile birer ilk mektep
açılmıştır .

4.- Gelecek yıl böyle dört köyde daha birer ilk mektep açılmasına mahallince karar verilmiş ve mektep binaları yerleri tesbit edilmiş, krokileri yapılmış ve birinin istimlâk işine şimdiden elkonmuştur .

5.- Türk olanların Türkçe konuşmaları lüzum ve ehemmiyeti belirtilerek nasılsa yad dil konuşma itiyatlarını almış olan vatandaşların bu millî şîara ya-kışmayan sakim alışkanlıktan bir gün evel vazgeçmeleri ve çekici tatlı dil ile telkin edilmekte ve bu gaye için neşriyata ehemmiyet verilmekte, konferanslar tertip olunmaktadır.

6.- Haftanın altı gününde umumî yerlerde, halk arasında telkin işi ile uğraşmak üzere altı propaganda kolu ayrılmış olup bu kollar çalışmalarına devam etmektedirler .

7.- Türkçe konuşmak telkini işine köylerde de ehemmiyet verilmiştir .

8.- Şehrin muayyen mahalleleri de bu Türk dili konuşma telkinine tabi tutulmuştur. Propagandistlerin çalışmaları komitalarımızca göz önünde ve kontrol altında bulundurulmaktadır.

9.- Komitalarımızın teşebbüs ve para yardımlarıyla bu sene üç köyde açılmış birer ilk okuldan maada diğer üç köyün (Hadırlı, havutlu bucağı, gübe) harap olan mektepleri mahallî idareden temin olunan üçer yüz lira yardımla tamir ettirilmiştir .

10.- Adananın Karşıyaka denilen ve bahçeler arasındaki dağınık evlerden terekküp eden ve şehirdeki okullara uzak bulunan mahallede hars komitamız tarafından yeni ve modern bir ilk mektep binası yaptırılmıştır.

İ Ç E L :

1.- Mersin şehrinde, Arapça da konuşan Türkl 1.
lerin , oturdukları mahallede - hars komitamızın parasiyle-
yeni ve güzel bir ilk mektep binası yapılmış ve tedrisata
başlanılmıştır.

2.- Yine hars komitamızın teşebbüs ve para
yardımıyla Kazanlı,Kelahmet,Deli Minnet, Çatakkili köyle-
rinde birer ilk okul binası inşaatına başlanmıştır. Bu
binaların tamamlanmasına çok az bir şey kalmıştır. Bu köy
mekteplerinin öğretmen kadroları hazırdır. Şimdilik mektep
binaları inşaatı bitinceye kadar öğretmenler Mersinde aynı
gaye için tedrisat ile iştigal ettirilmektedirler .

3.- Tarsus kasabasında Arapça da konuşan
Türklerin mütekaşif bulundukları mahalleler merkezinde hars
komitamızın tahsis ettiği on bin lira yardım ile beş katlı
büyük bir ilk okul yaptırılması takarrür etmiş ve projesi
hazırlanmıştır.

4.- Arapça da konuşan Türklerle meskûn köy ve
mahalle mekteplerine cazip millî havalar terennüm eden
plâklar verilmiş ve gramofonlar temin edilmiştir .

5.- Arapça da konuşanlarla yalnız ana dilleri
Türkçeyi konuşan çocukların karışık okumakta bulundukları
okullarda Türkçe konuşma işine daha hususî bir ehemmiyet
verdirilmiştir.

6.-Millet mekteplerinin açılacağı yerler ve
semtler seçilirken ; hars komitalarımızın maksat ve gayei
tesisleri göz önüne alınmaktadır . Karacailyas köyünde hal-
ka Türkçe öğretmek için ayrıca bir serbest dersane açılmış-
tır .

7.- Türk ülkesinde konuşulan dilin Türkçe olmasını telkin için hususî ve tali komitalar seçilmiştir. Bunun için ; Halkevinde ,sinemalarda ,diğer toplantılarda konferanslar verilmektedir .

8.- Türkçe konuşamayan veya güç konuşabilenlerin kolay ve çabucak anadili Türkçeyi öğrenip konuşabilmeleri için okullar öğretmenlerinin hususî alâkaları uyandırılmış ve bu hususta kültür direktörlüğünce bir muhtıra tertip ettirilerek kısım kısım tatbikine geçilmiştir.

9.- Mersindeki Isıyuva adlı çocuk yuvasına çoğunun ücretleri hars komitamız tarafından ödenmek suretile Arapça da konuşan Türklerden (14) çocuk kaydettirilmiştir : Bu yavrular muhitlerine çok çabuk derin bir intibak göstermektedirler .

10.- Törenlerde ,millî günler toplantılarında ve diğer her vesile ile yapılan toplantılarda Arapça da konuşan Türklerden fazla sayıda yurtdaş bulundurulması iltizam edilmekte ve bunlar da bilhassa meşhud bir memnuniyetle fazla miktarda gelmektedirler .

11.- Ana dili Türkçeyi konuşan vatandaşlarla Arapça da konuşan Türklerin her yönden yekdiğerleriyle daha kaynaşık duruma gelebilmeleri için dil yayımı ve öğretim işinde Parti örgütümüzün de hususî çalışmaları daha önemli olmak üzere temin edilmiştir .

12.-Arapça da konuşan Türklerle diğer Türklerin karşılıklı kız alıp verme işine hususî bir ehemmiyet verilmektedir . Bu son sene içinde böyle beş çift evlenmiştir . Bundan sonra evlenecek olanlara nakdî yardımda bulunulacaktır.

13.-Arapça da konuşan Türklerin amele olarak toplu çalıştıkları fabrikalarla diğer müesseselerde gerek kendi aralarında ve gerek Türkçe konuşan diğer amelelerle Türk dilile konuşarak ana dilleriyle konuşmayı öğrenmeleri için dikkat edilmesi alâkâlılardan rica edilmiştir.

14.- İçel vilâyeti içinde Arapça da konuşan yurttaşlarla Türkçe konuşan yurttaşların biribirinden ayırt edilmemeleri ve aynı gözle görülmeleri hükümet vilâyet makamı kanaliyle temin olunmuştur.

15.- Tarsus kazasındaki çalışmalar da aynı mahiyet ve şekildedir .

16.- Bir senelik çalışma sonunda vatandaşlar arasındaki eski münaferet hisleri ve sosyal ayrı ve uzak durum vaziyeti pek çok memnuniyeti mucip olacak derecede kalkmış ve onun yerine sevgi ve yaklaşma his ve hareketleri kaim olmaya başlamıştır.

Ö. Evren

490	01			584	17	3

Adana, 3.1. 1960

Adana, 3.1. 1960
Adana, 3.1. 1960

Muhterem başvokilim:

Daha önceleri de müteaddid defa yazı ile babamın tercümanı olarak sizlerin ve Muhterem Cümhur reisimizin karşısına çıktım.

Bu defa da aynı vasile ile sizlere iki arapça nazımlı medhiyesini sunuyorum. Bunlardan birincisi daha önceleri vârid olan uçak kazası ile ilgilidir.

Sizlere, o anlarda posta ile gönderildiği yerde olınıza vâsil olmaması endişesinden tekrar ikinci bir nüshasını, daima başarı bir ilerleme ile muvaffakiyetinizi demokrâsi işiği altında, demokratik zihniyetli bir ferd olarak temenni ederek sunmaktadır.

En derin hürmetlerimle...

Mehmet Tefik Özeren

Not: Kavi bir tercümanın vasıtası ile sizlere tercüme edilmeleri temenni edilir.

بِشْرَى جَلَالِ السَّاحِ مَحْضِيَّاتِهَا
فَأَوْضَحَ مَا ضَمَّ الْأَنَامُ مِنَ الْوَفَا
وَحُطِّ لُخْلِيلِ شَاطِرِ الطُّودِ رِفْعَةً
حِمَايَةَ عَدْنَانَ بَعْدَانَ أَحْمَدُ
وَنَاحِيَّةَ الْأَرْجَاءِ مِنْهُ الْيَوْمُ
وَحَبْسِي بِقَاكُمُ عَنْ مَطَاهِرِ غَوَاكُمُ
فَوَارِحَةً أَسْجَتْ عَلَيْنَا سَجَاةً
فَهَاكُمُ غَرَامِي عِنْدَ حِطَّةٍ بِجَدِّكُمْ
هَدَى صَلَاةُ نُورِ عَرْشِ رَسُولِهَا

Ha'il, Ramadan Özeren

هذه هي
منه

نُشَيْدُ الْأَمَلِ

فَلَا زَمَنِي التَّهْلِيلُ فِي بَرَقَةِ الضِّيَاءِ إِلَيْهِ وَعَنْهُ دَانَ كُلُّ فَضِيلِهَا
فَشَمَرَتِ الْفُحُومُ ذُرَا عَالِ الْعُلَى بِرَدَّةٍ كَيُؤَانَ تَجَلَّى حُلُوهَا
فَيَا بَلْبِلَ الْأَرْضِ وَيَا طَائِرَ السَّمَاءِ فَغَنِّي عَلَى دَوْحِ غِنَاءِ ذَهْوِهَا
وَحَيِّ لَتَرْكِيًا وَحَيِّ نَزِيلِهَا بَلِيلَةٍ قَدْ بَطَلَ فِيهَا نَزْوِهَا
وَأَشْرِقَتِ الدُّنْيَا بِرَقَّةٍ تَهْدِي وَأَذِنَ دَاعِ الرُّشْدِ هَلْ مِنْ مِثْلِهَا

عَدُولُ سَمُولٍ وَاجْدِ سَائِي الذُّرَى
طَلُولُ هَطُولٍ حَتَّى غَيْثِ هَوَاهَا

شَهِيمٌ شَمِيمٌ بِدُرِّ ضَاحِ سَمُوَّةٍ بِذُولِ خَضُولٍ تُشْرِيدُ أَصُولِهَا
أَنْبِلُ نَيْلِ نَاجِمٍ بِاسْمِ النُّقَا حَلِيمٌ رَحِيمٌ عَرْشُ فَلَاحِ يَطُولِهَا
سَلَامًا لِعَدْنَانٍ سَلَامًا لِمَجْدِهِ سَلَامًا لِرُوحِ الْأَمْنِ يَوْمَ مَقِيلِهَا
بَسَاحَةٌ تَرْكِيًا بِسَاحَةِ مَجْدِهَا تَكْبِيرُ حَيِّ لِلْفَلَاحِ قَبُولِهَا

بِرَحْمَةِ أَقْطَابِ حَبَّتِ رَحْمَةُ الْعُلَى
وَهُمْ شُهَدَاءُ عَذَابِ كَفِيلِهَا

مَيَامِنْ جَيْشِ النَّصْرِ تَرْكِيَّةُ النَّدَى
تَحَازُنُ كَوْنُ الْكَوْنِ حِينَ أَفُولِهَا

مَنِيَّةُ الْأَمَلِ

بُشْرَاكِ بَشْرَاكِ نَفْسُ الْوَجْدِ حَيَّ رَسُوهُمَا

بُشْرَاكِ وَبُشْرَاكِ جَادَ فِيهَا كَفِيلُهَا

بَوَفْدِ اللَّقَا نَشْرَا فَاذَى بِهِ الثَّرَى وَأَسْفَرُ نَوْرُ الْعَرْشِ فَيْكِ دَلِيلُهَا

وَأَذَى لِي بِسَبْطِ الْفَوْزِ وَأَخْضَلَ الرَّجَا

بَمَا زَلَّ الْأَفْقُ أَفْقُ سَبِيلُهَا

وَشَاهَدَتْ رُوحَ اللَّطْفِ فَوْقَ مَطَافِهِ

وَرَوْحَتِي فِي فَتْحِ شِفَاءٍ غَلِيلُهَا

وَصُوقَتْ فِي عَقْدِهِ الْفَرْدُ دُرَّةٌ ذَرَا عَاجَاهُ اللَّهُ مَجْدُهَا

وَأَضْحَى لَكَ الدُّنْيَا فَرَاثًا مَهْدًا يَلْبِاسُهَا

وَعَنَى حَمَامُ الْوَرَقِ وَأَزْدَهَتْ الثَّرَى

تَبْرِيكِ بِسَبْطِ الْأَمْنِ عَزَّ خَلِيلُهَا

بِفَوْزَةِ عَدْنَانَ بَفَتْحَةِ رَوْضِهِ جَاهَا كَفِيلُ الْعَالَمَيْنِ قَبُولُهَا

بِرَفْعَةِ عَدْنَانَ بِسَلْمِ مَقَامِهِ

بُرُوحِ زَهَى الشَّرْقِ نَفْ بَلِيلُهَا

نَزْهَةُ الشَّرَى

بَلُوحِ تَبْرِيكِ الْمُنَزَّةِ بِالْفَضَا
تَبْرِيكِ مَجْدِهَا الْمَلِكِ بِعَرْشِهِ
يَا سَحَابَ الْجَوْنِ يَا فَلَكَ الْعُلَى
دُمُ بَوَاقِ السَّلَامِ وَأَسْبَحِي حَبِيبَهُ
وَيَا صَفِيَّ الذَّاتِ يَا بَدَأَ الْفِطْرَ
وَأَعْطَى الْبَابَ بِمِفْتَاحِ الْوَقَرِ
أَرَى خَلِيلَ وَهَّاءِ الظِّلِّ الَّذِي
فَلَامَ عِنْدَ نَجْمِ خَدِّهِمْ
وَعَيْنَانِهِ السَّاجِي لِرَبَّانِ الْخَدَرِ
وَصِرَاطُ فَحْمِهِمَا الْقَيُومِ الْمَزْدَهَرِ
بِخَائِمِ فِيهِ فَاتِحَةُ النُّورِ

25/25 ك. 2/25 ك. 2/25

مسلم

Halil Ramazan Özgen
Atkapanı Mah. Sk. 159- №19
Adana

نزهة الثرى

جَلَّاهَا عَذَانُهَا قَلَمًا الرَّجَا شَمَانِ ذَا قَرَانِ آيَاتِ التَّوَرِ
لَيْسَ عَذَانُ الْبَصِيرَةِ الَّذِي فَتٍ مِنْ بِلَالِ الْعُلَى نَدَا عَطَرِ
وَلَيْتَ عَنْ عَذَانِ بَرْدَةِ صَاحِبِ الْخَوْضِ نَبِيَّ بَعَثَهُ اللَّهُ صَدْرِ
فَالْمَلِكُ لِلْمَالِكِ مَذَافِضُهَا وَثَنِي بَصَرِهَا وَعَزَّ وَجَبَرِ
وَنَابِطُ التَّوْفِ فِيهِ أَهْلُهُ بِمَا جَلَّالُ عِنْدَ عَذَانِ بَقَرِ
مُظَاهِرُ الْحَقِّ وَأَعْلَامُ الْوَفَا وَغَيْبُ الْأَنْصَارِ أَعْيَانُ الْوُثَرِ
طَرَابِيعَاتِ الْأَرْضِ تَسْمُو الْهَوَا وَمَاؤُهُ الْعَذْبَى نَاعِشَةُ الْمَدَرِ
يَا جِبَالِ الشَّمِّ يَحْلُلُ الْمَلَا يَا مَحَاةَ الْفَيْدِ يَا عَيْنَ الْخَوَرِ
يَا بِلَادَ التَّرَكِّ يَا خَزِرَ الْقَوَى يَا حَفِيفَ الْوَرْدِ يَا ذَاتَ الْحَجَرِ
وَيَا خَلِيلَ الْوَجْدِ يَا عَيْنَ الْبَكَا وَيَا طَلُورَ النَّصْرِ يَا قَلْبَ الْحِمَةِ
قَرَنَ الْجِبَارِ وَالْخَوْصَا وَالشَّمْسُ أَوْزَعَتْ الْكُفَّ عَلَى حَذَرِ
وَالْعُرْخَادِنِ مِنْ زَهَاؤِ نَقَاهَا وَالْفَتْحُ بَايَعَهُمُ وَالْوَى وَحَضَرِ
وَحَلَدَ التَّكْرِيمِ فِي مَسَرَاهَا وَشَدَّ الْعِزْمِ وَحَيَّ وَسَدَرِ
وَأَتَرَفَ الْكُلُونِ بِمَا وَمَنْزِلِهِمْ وَفَلْ جَيْشِ الْخُرَيْ فِي سَيْفِ الْقَدَرِ

ثُمَّ لَبِذْ وَتَبُولِكِ وَقَعَةٍ، أَيْدَتْ أَخْرَاهَا بَعْدَ الْخَطَرِ
عَنِ يَابِلُ عَنِّي طَرَبًا وَيَا حَامَّ الْوَرَقِ فِي دَجِّ الشَّجَرِ
عَنِ يَاشَاعِرْ أَدْلَاكَ الرِّشَا وَعَزَكَ الْوَاحِدَ وَالْوَقْتُ هَرَّ
وَأَخْضَلَ الْكَفَّ بِعِطْرِ عَيْبَةٍ لِحَامِ الدَّهْرِ جِلَابِ الْمَضَرِ
وَعَظِيمُ الْخَلْقِ عِنْدَ مَجْدِهِ وَمَتَاعُ الْجَنْدِ مِزَابِ الْمَطَرِ
ذَاكَ جَلَالُ لَبَارِ نَسْمَةٍ ذَاتُ عَرْنِ الْأَسَدِ وَقَعَةٍ بِالْقَنْدَرِ
جَلْبُ الْأَنْجَابِ تَحْتَ رَاحِيَةِ حَسَّةِ الْأَزْلَامِ حَسْرًا وَدَشَرِ
عَزْمَةِ الْوَاتِرِ بَعْدَ أَحْمَدِ مَاؤُهُ الشَّجَاجُ لِلْبَحْرِ سَجَرِ
قَمَتْ تَدْعُو بِدُمُوعِ حُرْقَةٍ لَجَلَالِ الذَّاتِ خَلَاقِ الصُّورِ
بَاسِطِ الْأَرْضِ بِسْمِكِ السَّمَاءِ قَدِيمِ الْأَهْوَى وَجَبْرُوتِ الْقَدْرِ
يُعْزَا أَعْلَامًا لِأَعْلَامِ الْفَتْحِ حِمَايَةِ التُّرْكِ وَيَنْبُوعِ الْقَطْرِ
فِي غَامِضِ اللَّيْلِ وَأَسْفَارِ الضُّحَى بَكَايَةِ يَارِبِ بَاغِ لَا تَذَرِ
جَاكَ رَبُّكَ يَا خَلِيلَ قِلَادَةٍ فِي نَصْرِ أَقْطَارِ الْيَوْمِ خَيْرُ النُّجْمِ
بُشْرَاكَ بَشْرَاكَ لِلْقَافِي أَسْرَةٍ بُشْرَاكَ فِي فَهْجِ الْكِتَابِ الْمُسْتَطَرِ

زُهْرَةُ الشَّرَى

عَلَّمَ الْعَرْشَ بَحْلَى وَسَفَرُ
وَصَحَّحَ الْقَدْلُ وَجَاءَ نَصْرُهُ
وَأَضَاءَ الْكَوْنُ وَالْدِّينُ سَمَا
وَرَقَى الْفَوْزُ بِفَجْرِ ضَاكِ
وَجَنَى التَّحْلُ الْأَزْهَارِ النَّقَا
وَلَا الْخَاسِرَ آيَاتِ الضَّحَى
وَشَنَى الْعَيْدَ بِإِعَادِ السَّنَا
وَرَفَّ طَيْرُ الْمَلِكِ فَوْقَ تَاجِ
وَانْكَشَفَ الْبَلَوَى وَعُزَّاهُ
بِمَدِّهِ النَّظِيرِ وَالْفَلَاحِ الَّذِي
صِيَّ مَجْدُ التُّرْكِ رَوْضًا جَمَا
خُذْ يَمْنَةً الْأَقْلَامِ فِي أَقْلَامِهَا
خُذْ وَرْدَةً لِسَمِّ أَنْفَاسِ الْوَرَى
خُذْ رَايَةً عَنِ صَاحِبِ اللَّحْجِ هَا

زَهَقَ الْبَاطِلُ وَالْحَقُّ ظَهَرَ
وَدَنَا الْفَتْحُ بِأَيَّامِ الْحَبَرِ
وَعَلَا الْإِيمَانُ وَالْكَفَرُ دَبَرَ
وَنَدَى الْقَلْبُ بِرِيحَانِ الْخَضَرِ
وَنَاعَمَ الْبَلْبَلُ فِي صَوْتِ الْبُشْرِ
وَسُورَةُ الرَّحْمَنِ وَالْحَمْدُ زَبَرَ
وَحُورِ عَيْنِ زَهْرَا حَنَّ الضُّورِ
تَوَجَّهَ الْمَالِكُ فِي تَاجِ الظُّفْرِ
سَطَّرَ كَفَا غَدَاةَ أَوْقَاتِ الشَّحْرِ
صِيَّ نَهْجِ التُّرْكِ شِمَا وَقَمَرِ
رَاضَتْ بِهِ الْأَلْوَانُ وَالذُّحَى
خُذْ يَا جَلَالَ وَحْدَةٍ عَنْهَا السَّيَرِ
وَحَرِيدَةً لِلْمُصْطَفَى تَقْضِي الْوَطَرِ
يَوْمَ حَيْنِ ثَمَّ لِلشَّرِكِ قَهَرِ

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

SEYHAN

İLYÖNKURUL BAŞKANLIĞI

Sayı

Vi.H.K.

12

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Merkez Hars Komitesi
başkanlığına

Ankara

ADANA: 5/2/1938

C. H. P. Genel Sekreterliği	
Tarih: 10 Şubat 1938	8013
4	

Adana merkez kaza Hars komitesi başkanlığına B.Kasım Ener , Mühasipliğine Seyhan kültür direktörü B.Ekrem gürsel seçilmiş olduğunu II/I/938 tarih ve II63 sayılı mektupla arzylemiştim.

Bay Kasım Ener'in mâzeretine binaen Kaza hars komitesi başkanlığından çekileceğine dair vermiş olduğu dilekcesi vilâyet hars komitesinin 27/I/938 tarihli toplantısında tetkik edilerek B.K.Ener'in üzerinde (zi-raat odası) ve (Adana kulubu başkanlıkları), Belediye dâimi encümen üyeliği ve (çiftçiler birliği, umumî kâtipliği) gibi dâimi meşğuliyeti mucip mü-teaddit işlerin bulunması ve esasen büyük mıkıyastaki çiftlik işilede bi-zzat uğraştığından ve bu yüzden Kaza hars komitesi başkanlığında ken-disinden beklenen devamlı ve verimli çalışmanın mümkün olamadığı mesbuk tecrübelerle de sabit görüldüğünden istifası ittifakla kabul edilerek Adana merkez kaza hars komitesi başkanlığına bu komitanın mühasipliğin de bulunan kültür direktörü B.Ekrem gürsel ve bundan açılan muhasipliğe de aynı komitanın üyelerinden B.Kerim uluscu türk seçilmişlerdir. bu se-çim ile komitanın çalışma durumu daha normal ve daha verimli bir şekle girmiştir.

Komitalarımız tarafından çok esaslı ve şümüllü olarak tertip edilen çalışma Programı muntazaman takip ve tatbik edilmektedir. bu cümleden olmak üzere ilişik (2) cetvelde gösterilen I No:11 cetveldeki(33) Ulus dersanesi ikinci teşrin 937 ortasında ve 2 No:11 cetveldeki(54) Ulus der sanesi de Şubat 938 başında açılmış ve bunların hepsi de Etili yurttaş-larımızın okuma, yazma ve Türkçeyi bol bol konuşmayı öğrenme ihtiyaçları-na göre tertip ve tahsis edilmiştir. Dil ve hars bir liğinin düzenlen-mesi ve sağlanması hususunda muhtelif sahalardan çalışılarak gayeye u-laşmak için Ulus dersanelerinden başka ilişik cetvelde yazılı olduğu veçhile (Neşriyat, Konferans, Köy tetkik gezisi, Bayan kolu, Temsil kolu, Kültür tetkik kolu, Propaganda) komitaları teşkili suretile de çalışma sahası genişletilmiştir.

Düşünülen her faydalı tetbirlerin kuveden file çıkarıla bilmesi için ilgi çalışmaları ve sık sık toplanmalar yapılmaktadır.

Ettilere Mahsus Ulus

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ Okulları:
CUMHURİYET ARŞİVİ

Y E R İ Mevcut dersanelerin

	nevi			Talebesi		
	Erkek	Kadın	Yekûn	Erkek	Kadın	Yekûn
A dana:						
İnönü	-	1	1	-	85	85
Plevne	-	1	1	-	71	71
Dumlupınar	1	-	1	79	-	79
Necatibey	1	-	1	51	-	51
Akkapı	1	1	2	45	80	125
Güneşli	1	1	2	21	38	59
Seyhan	2	1	3	80	53	133
Yamaçlı	1	1	2	41	55	96
Gübe köyü	1	1	2	39	10	40
Havıtlı"	1	1	2	40	47	87
Hadırlı	1	1	2	55	50	105
Kayışlı	1	1	2	40	40	80
Karayusuflu	1	1	2	40	40	80
Karataş	1	1	2	60	50	110
Bahçe	1	1	2	76	40	116
Yalmanlı	1	1	2	74	26	100
Yekûn.....	17	16	33	804	736	1542

CUMHURİYET HALK PARTİSİ

İÇEL

İLYÖNKURULU

Sayı: 13/274

DEVLET ARŞİVİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mersin 19 / 10 / 1937

C. H. P. Genel Sekreterliği	
21 Eylül 1937	
Sayı: 5753	4

C . H . P . Kurağında merkez Hars komitesi Başkanlığına

ANKARA

17/9/1937 tarih ve 13/266 numaralı yazıya ektir.

1- Mersinin Bahçe mahallesinde yapılan mektebin bir kıta fotoğrafı taktim edilmiştir. Bu fotoğraf daha evvel ait olup mektep halen bitmiş vaziyettedir, cumhuriyet bayramında tedrisata başlanacaktır.

2- Kazanlıda inşa edilmekte olan mektebin fotoğrafıda taktim edilmiştir bu fotoğraf bir buçuk ay evvel ait olup inşaat bitmek üzeredir, cumhuriyet bayramına yetiştirmeye çalışılmaktadır.

3- Tarsusun Eti halkile meskun köylerinde yapılmakta olan üç mektebin fotoğrafları ayrıca taktim edilecektir, onlarında inşasına devam edilmektedir keresteleri temin edilmiştir.

4- Geçenki arızada izah edildiği üzere kaynaşmanın daha iyi temini için iki taraftan izdivag edenlere erkek ve kadına münasip bir ikramiye verilmesi esine dair Vilayet Hars komitesinin kararı taktim edilmiş ve müsaadesi rica edilmişti cevabın tesri buyurulmasını tekrar rica ederim .

5- Bu sene için Dahiliye Vekâletince verilmesi takarrür eden 30000 liranın vilayetime tefriki muktezi 15000 lira ile yapılacağı işler hakkında mütalaa arz edilmişti; bu hususa dairde bir cevap alınmadı, cevabın tesrii ve bu 15000 liranın vilayet Hars işleri için tefrikine delalet buyurulmasını arz ve rica ederim saygılarla .

Vali ve C . H . P . Başkanı

A. Marmar

9

CUMURİYET HALK PARTİSİ

İÇEL
İLYÖNKURULU

Sayı :

Mersin..... 193

16.9.1987
CUMHURİYET HALK PARTİSİ

K A R A R .

Eti Türkleri ile kaynaşmanın temini hususunda yapılan hareketlerden ve lisan inkıfâfından iyi neticeler hasil olmaktadır .

Bu husustaki muvaffakiyetin daha velut bir hale gelmesi başlıca mekteb-lerin tezidini ve aynı zamanda karşılıklı kız alub vermeğe mütevekkif - olduğu aşikârdır .

Merkezce yapılan on bin liralık yardımın dokuz bin liralık kısmı ile Me-rsin Bahçe Mahallesiinde , kazanlı köyünde ve Tarsusun diğer üç köyünde birer ilk mekteb inşasına başlanmış ve bu mekteblerin yeni seneî ders-i-ye başında muallim tayin edileceği , Geri kalan 1000 lira ile ve bundan sonrada Merkezden ayrıca yardım edilirse bu yardımında münasib bir mik-darı ile karşılıklı izdivaç eden kız ve erkege (50) şer lira verilmek - suretiyle teşvikin yapılması ve bu paranın her iki tarafda birbirleriyle nikâhlannmış olduklarına dair nikâh memurluğundan getireceği vesikaya mü-steniden verilmesi muvafık görülmüş olduğundan bu hususun Merkez Hars - Komitesinin muvafakatına arz edilmesine karar verildi .

İşbu Karar Aslı Gibidir .

16.9.1987
Başkan .

A. Marmar

CUMURİYET HALK PARTİSİ

İÇEL

İLYÖNKURULU

Sayı : 184

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Mersin P. Genel S.	184
2638	26 Mayıs 1937
Sayı:	Eki: 2

C.H.P.Genel Sekreterlik binasında

Merkez Hars komitesi başkanlığına

ANKARA

14/5/937 tarih ve 2 sayılı yazıları karşılığıdır.

Çukurevada mevcut Eti türklerini milli harslarına kavuşturmak maksadı ile Parti ve Halkevlerinin müzaheretini altında kurulan Vilayet hars komitesinin zaruri masraflarına karşılık olarak Parti merkezine gönderilen 10 bin lira iş bankası vasıtasıyla gelmiş ve Genel Sekreterliğin tebligatı dairesinde İlyönkurul 36 bütçesine usuli dairesinde alınmış ve para Bankada muhafaza edilmekte bulunmuştur.

Bu sene yapılacak işler hakkındaki ihtiyacın tesbiti işi buyrulmaktadır. Vilayet dahilindeki Eti türklerinin vaziyeti hazıraları hakkında arzıname ile beraber ihtiyaç ve yapılacak işlere dair aşağıdaki mutaleat Vilayet hars komitesi kararıyle arz olunur.

Vilayet dahilindeki Eti türkleri iki kazada meskûn olup bunlardan Merkez Mersin kazasında nefsi Mersinde bir kısım Eti türkleri mevcut olduğu gibi Mersine bağlı 3 köyde Eti türkleri de meskûndur. Bunlar Maracılyas, Kazanlı, Karadivar köyleridir. Tarsus kazasında ise Kaza merkezi ile bu Kazaya merbut 11 Eti köyü vardır.

Merkez kazasında bulunan Eti türkleri daha fazla ihtilatlî olmak iyyti bariyle kültür vaziyetleri ve okuyan talebe nisbetleri Tarsusa nazaran daha ilerdedir.

22

T. C.
Dahiliye Vekâleti

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI

Hulâsa:

..... U. M.
Ş. M.
Sayı

Nüfus mikdarları ve oturuş vaziyetleri

Kilikya Mintakası

Sahil Kısmı

	<u>Kürt</u>	<u>Fellâh</u>
Adana kazası	14029	24 343
Ceyhan "	866	1047
Tarsus "	0	14 343
Mersin "	<u>1 392</u>	<u>8800</u>
T U T A R I	16267	48533
	=====	=====

T. C.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Dahiliye Vekâleti

Hulâsa:

U. M.

Ş. M.

- I -

Sayı

Seyhan Vîlâyeti

Adana kazası isimleri	Kırt	Fellâh
Adana şehri	II9II	3679
Zıbıkçı	26	.
Tarihiye	4	.
Dağcı	18	.
Abdülhadi	28	.
Müminli	26	.
Abdi-oğlu	10	.
Büyük Küçük kapılı	75	.
Herekli	14	.
Adalı	8	23
Kesik	38	.
Küçük Karataş	6	.
Beşeli	41	172
Sırinsı	4	.
Bahçe	23	286
İncirlik Naşidiye	21	4
Feyziye bacağı	7	.
Oymaklı	36	.
Kızıлтаhta	27	55
Kamışlı	80	.
Çakşırlı	22	.
Devel röreni	26	3
Eğriağaç	3	.
Yalnızca	3	.
Yüzbaşı	3	.
Hacıhasan	14	.
Dolaplı	29	.
Çukurkamış	25	.
Teliksiz	11	.
Topraklı	9	.
Helvacı	16	.
Sırkanlı	1	1
Kırhasan	8	.
Beyköy	13	1
Naşidiye Hayriye	13	.

Cevaben yazılacak Evrakta : Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığınin dercolumması rica olunur

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Dahiliye Vekâleti
..... U. M.
S. M.
Sayı

Hulâsa:

- 2 -

İsimler	Kırt	Eoklâh
Tuzkuyusu	3	7
Narpulak	23	1
Ziyamet	8	.
Kuraşa	24	2
Meletmez	29	1
Yassıveren	5	1
Karagöçer	1	1
Sarmısak	4	.
Tabur	2	.
İskele	200	200
Hasırağacı	1	2
Topaklar	0	20
İnaplıhöyüğü	.	2
İncirliköy	122	.
Boruk	5	.
Mâdama	87	.
Gemistire	12	.
Karaoğlanlı	36	.
Çotlu	48	.
Mihmandar	68	.
Sazak	56	.
Solaklı	41	. T.
Tanrıverdi	15	.
Çağırkanlı	17	.
Malatça	45	.
Şahinağa	81	.
Tokuç	44	.
Çanakçı	30	.
Danışmend	9	.
Şahmurat	171	.
Ağzıbüyük	6	.
Kötüköy	28	.
Yerdelen	41	.
Denizkuyusu	38	.
Kılavur	32	.

Cevaben yazılacak Evrakta: Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının derc olunması rica olunur

T. C.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Dahiliye Vekâleti

- 3 -

Hulâsa:

U. M.

Ş. M.

Sayı

İsimler	Kurt	fellâh
Sakıdılar	69	.
Hacıali	14	.
Yonusoğlu	9	.
Karaahmetli	38	.
Tozzusade	8	.
Cine	25	.
Biricebucağı	25	.
Dursunlu	75	.
Balcalı	3	.
Menekşikaşı "habip"	13	.
Köylüoğlu	9	.
Tükocağı "Sofu"	.	48
Hilhal	.	18
Beytemur	.	22
Sarıyakup	9	18
Mestanzade	0	249
Debaghane	.	29
Emir Emirler	.	17
Akçamesçit	.	16
Camiicedit	.	20
Yamaçlar	.	1555
Atıkveyayıcesir	.	1881
Güneşli	.	1399
Kuruköprü	.	4
Mermerli	.	45
Hanedân	.	47
Sâlihiye	.	713
Tekkekurbu	.	383
Hocavezir	.	3
Hamamkurbu	.	168
Yortan	.	164
Hürriyet	.	166
Ganısafzade	.	146
Susuzade	.	404
Taşçıkan	.	36
Şeyhmustafa	.	375
Alidede	.	50

Cevaben yazılacak Evrakta: Cevap olduğu muharreratın tarih numarası ile hangi daire ve şube ifadesi ile yazıldığının derceolanması rica olunur

T. C. DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
Dahiliye Vekâleti
 U. M.
 Ş. M.
 Sayı

Hulâsa:

İsimler	Kırt	fevâlâh
Bakırsında	.	1365
Çınarlı	.	33
Şapniye	.	33
Hacıhamit	.	7
İcediye	.	101
Döşeme	.	394
Hacısofu	.	868
Kurmalı	.	607
Paşanabi	.	36
Eskihamam	.	66
Rahmiye	.	26
Yarbaşı	.	25
Ağamehmed	.	35
Çukurmesçit	.	36
Şeyzade	.	27
Ağaçkûhya	.	30
Paşasokağı	.	412
Mirzaçelebi	.	550
Köprüsokağı	.	95
Akkapusokağı	.	1506
Bağlıoğlu	.	2200
Çandiroğlu	.	550
Derunukale	.	15
Sugediği	.	845
Durmuşfakih	.	22
Saracan	.	16
Cumhuriyet	.	986
Hacıfakih	.	16
Karasoku	.	16
Döşeme ve çatı	.	351
Yüksekdolap	.	683
Sultansokağı	.	986
Reşatbey"Y.İstasy."	.	56
Karşıyaka	.	75
Saçlıhamit	.	30
Kantaran	.	26
Eskiçarşı	.	30
T U T A R I	14029	24343

Cevaben yazılacak Evrakta: Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığını derceolanması rica olunur

T. C.
Dahiliye Vekâleti

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa:

..... U. M.

Ş. M.

Sayı

Seyhan vilâyeti
Ceyhan kazası

<u>Köy ismi</u>	<u>kürt</u>	<u>bellâh</u>
Ceyhan	417	65
Büyükmangıt	2	.
Mercumeke Albuza	18	.
Mercin Hasanaga	140	.
Karhaneköprüsü	19	.
Çiflikat	36	.
Taktamış	3	.
Kürtköyü	132	.
Vesiye	14	.
Aziziye	6	.
Dikiğitaş	24	.
Sarıbahçe	55	.
Kırmızıdam	.	295
Sadiye	.	379
Ramazanlı	.	143
Asmalı	.	172
T U T A R I	866	1047

Seyhan vilâyeti

	<u>Kürt</u>	<u>Bellâh</u>
Adana kazası	14029	24343
Ceyhan =	266	1047
T U T A R I	14895	25390
	=====	=====

T. C.
Dahiliye Vekâleti

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa:

U. M.

Ş. M.

Sayı

İçel vilâyeti

I - Mersin kazası

köy ismi	kürt nüfusu	fellâh nüfusu
Mersin kazası	1392	2742
Karaduvar	.	826
Karacailyas	.	273
Kazanlı	.	961
	1392	4802

II - Tarsus kazası

Adanalı oğlu	600
Aliğa	424
Aliefendi oğlu	285
Aptalkuyusu	265
Araplar	213
Çatalkeli	467
* Deliminnet	368
Hasanağa	99
Karafaki	174
Kelahmetli	392
Mantaş	191
Tarsusmerkez	10705
Yekûn	14343

İçel vilâyeti

	Kürt	Fellâh
Mersin kazası	1392	8800
Tarsus kazası	0	14343
T U T A R I	1392	23143

Cevaben yazılacak Evrak: Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığının dercoluması rica olunur

490 01 58417 2

36
60

İÇEL
İLYÖNKURULU
Sayı : H/431

(3)

Mersin	8/21	1938
C. H. P. Genel Sekreteri Şi		
Çalışma:	10 Şubat 1938	
Sayı:	8010	İli:

C.H.P. Kurağında Merkez Hars Komitesi Başkanlığına

ANKARA

- I- Yüksek Dahiliye bakanının huzurile Ankarada yapmış olduğumuz toplantıda Et -
lerle meskûn köy ve mahallelerde musikinin ehemmiyetinden bahisle bunların
kendi mutad musikilerinden ayrılarak milli musikimizi öğrenmeleri kültür ba-
kimından çok ehemmiyetli olacağı görüşülmüştü. Bu mevzu Vilayet Hars Komita -
sıncada ayrıca görüşüldü.
- 2- Müzakere neticesinde bunların Sivas,Konya,Kayseri,Urfa,Zeybek,Yozgat gibi te-
mamen Türk milli havalarından terennüm etmeleri için icab eden tertibatın alı-
nması arasında şimdiden bu köylerin mekteplerine alati dersiyeye meyanında birer
gıramofon ile kültür direktörlüğünce seçilmiş on ikişer pilağın gönderilmesi
kararlaştırıldı. Bunun için bu sene gönderilen 13,000 liradan Vilayet emrinde
bulunan ve başka bir yere sarfı henüz tespit edilmemiş olan 1800 liradan mü -
bayaaları tekarrür etti .
- 3- Şimdilik dört mektebe gönderilecektir,bunlar hem Fizik noktasındantahsile mev-
zu olacak ve hemde köy muallimleri vazifedar kılınarak her vesile ile halkın
kulağı buna alıştıırılacaktır.
- 4- Hasıl olacak neticeye göre diğer köy mektepleri içinde ayrıca mübayaa edilecek
tir . Keyfiyeti saygılarımla arz ederim .

Vali ve H.K.Başkanı

R. Numan

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

alt. H. K.
4497

Ankara : 28 Kevmi 1937

Vilayet Hars komitesi başkanlığına

İ Ç E L

9/12/937 Tarih ve H/357 sayılı yazınız karşılığıdır :

Vilayetiniz Hars komitesi için bu sene gönderilen (13.000) lira ile bu meblağa geçen sene gönderilüp sarf edilemeyerek bankada mevcut bulunduğu bildirilen (445) liranın eklenmesiyle hasıl olan (13.445) liranın Vilayet hars komitesi kararı ve teklifiniz vechile aşağıdaki cedvelde gösterildiği gibi sarf olunması merkez hars komitasınca tasvib olunmuştur .

Mesainizde meşkûr neticelerin tevalisini temenni eder, sevgiler sunarım .

Ö. E. Mer

Lira

10 000	Tarsusta inşa edilecek mektep için
1 800	Her türlü ihtiyacata karşı ihtiyat olarak elde bulundurulmak üzere .
200	Bahçe mahallesi mektebinin nevakısının ıkmâli için
1 000	Evlenme işlerine
145	Bu hizmetlerde kullanılacak memur ücreti ve müteferrik masraflar için
300	Isıyuvaya ücretle verilecek Etl türkləri çocuklarının yuva masrafları için (Isıyuvaya çocuk kabûl edilmedikçe bu meblağdan her hangi bir nam ile masraf ve teberru yapılması maksat ve prensibe mugayirdir)
13 445	Yekûn .

Ö. E.

28 Kevmi 1937

Yazık 1 1 21

M. H. K.

5809

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Ankara : 22 Mart 1938

Vali ve vilayet hars komitesi başkanlığına

S E Y H A N

31/1/938 Tarih ve 10 sayılı mektubunuzla :

- A - Okulları tamire muhtaç (Oba , Hadırlı , kayışlı , kara yusuflu , havutlu bucağı , karataş , bahçe , gübe) köylerinden yalnız hadırlı ,havutlu bucağı ve gübe köyleri mekteplerine idarei hususiye büt sinden üçer yüz lira tahsisat koydurularak bu üç köy mektebinin tamir edilmiş olduğunu ve bundan maade ceyhan kazasının kızıldam köyü okuluna da yine idarei hususiyeden yüz elli lira tahsisat koydurularak bu mektebin sıra ve masa ihtiyaçlarının temin ettirildiğine muttali olduk . Bu yüksek himmet ve muvaffakiyetten dolayı merkez hars komitesi şati âlilerine teşekkürü haz veren bir borç telekki eder .
- B - Bundan maada hars komitesi tahsisatiyle ve köylüler tarafından yapılacak yardımlarla akkapu ,seyhan ,ada sokağı ,bahçe ,ismailiye,koyulu köylerinde bu senenin ilk baharında (yani şu mevsimde) yaptırılması tasavvur buyrulan mekteplerin inşasında da büyük muvaffakiyetlerini temenni eder ve muvaffakiyet haberlerinize intizar eyleriz .
- C - Mektubunuzun sondan ikinci fıkrasında Adananın Bahçe ,yalmanlı ve Ceyhanın kızıldam köylerinde 937-938 dersyılı başında birer mektep açılmış olduğu bildirildiğine göre :
- 1) mektepleri mevcut iken tamire muhtaç olduğu bu mektubunuzun A. fıkrasında yazılı köylerden idarei hususiyenin üç yüz lirasıyla tamirati biten hadırlı,havutlu bucağı ve gübeden maada oba,kayışlı,kara yusuflu ,karataş köylerindeki mekteplerin tamir ihtiyaçları hakkında ki tasavvur ve kararlarınızla bu hususta elde edilen inkânların ne-

M. H. K.

- 2 -

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

lerden ibaret olduğunu bildirmenizi ,

2) B Fıkrasında yazılı köylerden Akkapu,seyhan ,adasokağı , ismailiye
koyunlu köylerinde yaptırılması tasavvur buyrulan mektepler hakkındaki
son vaziyetin işaretini istirham eder ,

büyük sevgi ve saygılarımızı sunarız .

M.

M.Hars komitesi başkanı A.
komite sekreteri:Balıkesir
saygısı

A-E

5808 bağlıdır

Yazıldı

22 Mart 1938

Kaydedildi

51

SEYHAN VİLAYET HARS KOMİTASI

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Reis	Tevfik Hadi Baysal	Vali ve C.H.P. başkanı
Reis vekili	Mehmet Fuat Diblan	
Sekreter	Nevzat Güven	Türksözü yazı işleri müdürü
Muhasib	Emin Semre Dolunay	
Aza	Bahri Erkan	Doktor
"	İsmail Safa Özler	
"	Turhan Cemal Beriker	Belediye reisi
"	Fahri Uğurlu	Avukat
Aza	Ali Münif Yeğena	Mebus
"	Damar Arıkoğlu	"
"	Esmâ Nayman	"
"	Gr.Naci Eldeniz	"
"	Hilmi Uran	"
"	İbrahim Mete	"
"	Ömer Biçer	"
"	Tevfik Tarman	"

ADANA MERKEZ KAZA HARS KOMİTASI :

Reis	Kasım Ener	Çifçi
Reis vekili	Salim Serçe	Doktor
sekreter	Salih Zeki Buğay	tüccar
muhasib	Ekrem Gürsel	kültür direktörü
aza	İsa Şakir Fabrikacı	fabrikacı
"	Rağip Sebici	çifçi
"	İsmail Hakkı	doktor

aza	Mürşit	fabrikacı
"	Salih Zeki	buğday tüccarı
"	İsmail Burdur	
"	Basri Arsoy	eczacı
"	Naci Güvercin	tuhafiyeci
"	Süleyman Fikri Özerdil	manifaturacı
"	Abdürrahim Boğa	tüccar
"	Abdürrahim Kartumoğlu	
"	Tahir pamukçu	çifçi
"	Ziya Kurttepe	manifaturacı
"	İsmail Hakkı	Diş doktoru
"	Abit Muhtaroglu	
"	kerim Uluscutürk	
"	Mustafa Refik Gölek	kimyager
"	kâmil	eski defterdar
"	cevat diblan	
"	Mustafa Zihni	pamuk tüccarı
"	hilâl şaban	kozacı
"	süleyman kirmen	çifçi
"	ziya akverdi	mühendis
"	vehbi mecip	çifçi
"	mahmut barlas	gazeteci (yeni adana)
"	yalman yalğın	müze müdürü
"	Wuh Naci Yazgan	fabrikatör
"	Taha Toros	adana ticaret odası başkâtibi

İÇEL VİLAYET HARS KOMİTASI :
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Reis	Rüknettin Nasuhioğlu	vali ve C.H.P. Başkanı
Reis vekili	Bahri	avukat
sekreter	Nuri İmece	kültür direktörü
muhasip	Mahmut Kemal	avukat
aza	Mansur Bozdoğan	halkevi başkanı
"	Sait Arif	ticaret odası reisi
"	Mitat Toroğlu	belediye reisi
"	muammer	türkofis müdürü
"	İsmail Kemal	doktor
"	ibrahim kurtuluş	kozanlıdan
"	siddik	müftü
"	hacıbey Ömer	

Aza	Hamdi Onğun	mebus
"	fikri mutlu	"
"	Emin inankur	"
"	ferit celal güven	"
"	hakki saydam	"

İçel Vilayeti Hars komitelerinin mesai programı .

MAKSAD VE GAYE .

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

- 1 - Büyük Türk inkilâbının daima göz önünde tuttuğu Türk Milletinin mutlak vahdet ve teşanüdünü kuvvetlendirmek için Mersin ve havalisinde sakin olup Türkceden başka dil konuşan türkler ile yalnız Türk ana dili konuşan Türkler arasındaki münasibeti daha kuvvetli bir hale getirmek ve Türkceden başka dil konuşan Türklerin yalnız ana dili Türkceyi konuşan Büyük kütlenin ictimai , harsî ve medeni seviyesine ulaştırmak maksad ve gayesile bir Vilayet Hars komitesi teşekkül etmiştir .

TEŞKİLAT.

- 2 - Mersin Merkez kazasıyle Tarsus kazasında birer kaza komitesi kurulmuştur . Bu kaza komiteleri Mersinde kurulan Vilâyet komitesine ve bu komitede Ankarada kurulan merkez komiteye bağlıdır .
- 3 - Kaza komiteleri 25 şer , Vilâyet komitesi 5 kişiden terekkebettiğidir .
- (İçel Sayıtlavları Vilayet komitesinin tabii azasıdır .)Bu komite münasib gördüğü eşhasa bu hususda vazifeler verebilir .

ÇALIŞMA YERİ .

- 4 - Bu komiteler Parti İlyönkurulunun münasib görecegi binalar içerisinde kendilerine tahsis edilecek bürolarda çalışır .

MESAI VECEHELERİ .

- 5 - Komiteler maksad ve gayelerine vasıl olmak için mesaisini üç noktaya teksifetmiştir :
- I - Kültürel tedbirler .
- II - İctimai tedbirler .
- III - İdari tedbirler .
- I - Kültürel tedbirler arasında yapılacak işler şunlardır :

- A - Türkceden başka dil konuşan Türklerin bir gün ewel Ana dilini temiz ve düzgün konuşabilir bir hale gelmelerini kolaylaştırmak için Mekteb kadrolarının bu maksada uygun tarzda genişletirme * teşebbüsleri almak .
- B - Türkler arasında her yerde temiz ve düzgün Türkce konuşmak itiyadını kökleştirmek çarelerini teminetmek .
- C - Tahsil çağındaki çocukları okula sevk etmek .
- D - Tahsil çağını aşan kadın ve erkekler için ayrı kurslar açmak .
(Bu kurslar arasında Berli usulude nazarı dikkate alınacaktır.)
- E - Konferanslar , mitiğler , müsamereler , musahabeler tertibetmek
(Bu müsahebe ve müsamerelerde bilhassa yabancı dil konuşan Türklere vazifeler vermek .)

II. İTİMAİ FAALİYETLER .

- 6 - Komitenin her şeyden ewel bir propağanda şubesi olacaktır .
Bu şube aşağıda yazılı , esaslar dahilinde faaliyete geçecektir .
- 7 - Yabancı dil konuşan Türklerle meskun köylere sık , sık ziyaretler tertibetmek (Bu ziyaretlerde köylü/bilhassa sıkıntıya sokmamak için masraf yaptırmamak şarttır .)
- 8 - Teşkil edilen heyetlerin Erkek olması zaruri degildir . Bilhassa bayan heyetler teşkiliyle kasaba ve köydeki yabancı dil konuşan Türk kadınlarıyla temasetmeleri faydalı görülmüştür . Bu ziyaret ve görüşme esnasında Milli , ictimai hayatımızın onlara anlatılması lazımdır . (Bu suretle yapılacak mükerrer ziyaretler esnasında Türk dilinin ilerleyiş tarzı tetkik , takib ve konturol edilmiş olacaktır .)

9- Ziyaretler ve gezintiler daha büyük mikyasa olmasına itina etmek ve gidilen mahallerde Gençler tarafından Millî oyunlar , spor eglenceleri tertibedilmek bu arada köy çocuklarına şekerler , hikâye kitapları , tevzi etmek hastalara Doktorun tavsiye ettiği ilaçları götürmek . (Bu arada seyyar bir kütüphane tesiri nazarı dikkate alınacaktır .)

- 10- Senede bir defa müsaid bir merkezde millî tesañüd bayramı yapmak bu bayrama köylü ve şehirlinin gelmesini ve bundan zevk duymasını teminetmek lazımdır .
bu bayram porğıranı ayrıca hususi bir komisyonla tanzim ve ilan edilir .
- 11- Yabancı dil konuşan Türkler arasında kendilerine mahsus kıyafet ve geyim tipi görölürse bunların kaldırılmasına çalışmak ve milli kıyafetimize ayğün bir kıyafet - tipi teminetmek .
- 12- Bu Türkler arasında yabancı hars ve adeti andıran itiyatlar gırenekler varsa bunların terkettirilmesine çalışmak ve yerine millî anana ve adetleri sokmak lazımdır .
- 13 -Propağanda şubeleri arasında bir tahrir heyeti vücude getirmek , Bu heyet Türk dilini , Türk yazısını , Türk edebiyatını tanıttırmak hususunda her fırsat ve her vesilede en istifade ederek köylerdeki ve şehirdeki bir çok ailelerin adreslerini alarak onlara birer vesile ile mektub yazmak havadiş vermek havadis almak cevap alınması için gırgın ve munis şekilde ısrar ve takibde bulunmak .
- 14-Yabancı dil konuşan Türklerde öz dili türk olan Türkler - arasında sıhriyet münasibetleri tesis etmek bunlar arasında izdivağları kolaylaştırmaya çalışmak .
- 15 -Düğünler , eglenceler , toplantılar esnasında yabancı dil konuşan Türk kardeşlerimizi davet etmek kezalik kendi

- Aralarında vukubulan toplantı ve düğünlere müteakiben ziyaret etmek bu suretle adet ve ananelerimizi onlar arasında kuvvetlendirmek. ve her fırsattan istifade ederek samimi temaslar yapmak .
- 16-Cumhuriyet ve diğer Millî bayramlarımızda kurban ve şeker bayramlarında her sınıf halkı birbirleriyle ziyaret ettirmeğe alıştırmak . Bilhassa merasime yabancı dil konuşan türklerin iştirakini teminetmek .
- 17-Bu tetkik heyetlerinin yalnız erkek olmayıp kadınlar arasındada olması ve bunların mahallatda vazife almaları lazımdır .

İDARİ TEDBİRLER .

- 12-Millî harsı her yönden kucaklamış ve bunu kudsi bir şiar edinmiş olan Türklerin , Parti Halkevi ve hukümet işlerinde vazifelendirmek ve şahsi işlerinde muvaffakiyetlerini kolaylaştırmak için imkân dahilinde yardımlarda bulunmak .
- 19-İhtilafı temin için mahalleler ve köyler arasında tedahülüne temine çalışmak .
- 20-Birliği daha ziyade temine matuf olan bu hars işleri bir yurd vazifesi olup bunda hiç bir yanlış düşüncenin yeri olmayacağını ve meydan verilmiyeceğini nazarı dikkate almak .

Sayın İç Bakanımız,

Derin düşüncelerinizle ,yüksek ve sonsuz görüşlerinizle iç dertlerinizi açıkca izah ve teşrih ederek asırlardanberi Türk varlığına sığınmayan ve yakışmayan yalınız eski Osmanlı zihniyetinin bıraktığı ve soktuğu kıymetsiz nifak yüzünden Halk arasında bir ağız alışıklığı,bir hakaret ve tezyife - darbimesel teşkil eden,Fellah ve nuseyri, kelime ve zihniyeti ortadan kaldırmak,millî birliği ihya ve tarsın hususunda Çukur ovamızda ve bilhassa Mersinimize şeref ve feyz saçıyan teşrifiniz en çok uzun senelerden beri bu uğurda yanarak iç-yarasını açup göstermek iştihak ve tehassüründe bulunan -- Etitürk halkı arasında ikinci bir kurtuluş bayramı yaşatmaktadır .

Dört yüz kûsür seneden beri Din ve Mezhep davası yüzünden geçinen müteassipların gün geçtikçe artan Ve Tarihi bilgisizlik yüzünden hiç bir esasa istinad etmiyen kuru bir taassup ve zihniyet arkasında koşarak Arap dini ve te'siri altında her - gün bir dürlü tahkir ve tezyiflerle karşılaşmış ve eski hükümetinde bu yoldaki müsamahası Hiristiyan Papasların güttükleri hedefle Türk varlığını parçalayıp zaif düşürmek istiyen -- Avrupa siyasetine birer alet olmaktan geri kalmamışdı .

Malûm alileridirki : Nuseyriilik .9.uncu asırda başlamış Emevi ve Abbasi Hükümetlerinin Türklük arasında yaptığı tazyik ve tehakkümden doğma bir keyfiyettir .

Türklüğe vurulmak istenen Arap aşısını hazm edemiyen Türkler siyasi fırka namı altında ve bir Mezhep şeklinde .Ali.ile hiç bir münasebeti olmayan en mufrit bir alevilik zihniyetini ve Mezhebini ortaya attılar ve buna Horasanlı .Mehmet bin -- nuseyribekir adında bir Türk ü siyasi ve Askeri şef olarak ileri sürdüler . bu asırda Abbasiler idaresinde Türk nüfuzunun büyüklüğünden istifade eden Mehmet bin Nuseyr Türk idi ve -- maiyetinde şüphesiz Türklerden almış ve Emevi zihniyeti baka-

490 01 17 3

bakayasile mücadele için Sürye şimalına ve bu günkü Hatay havalisi denilen ve Türk olan ölkeye gelmek mecburiyetinde kalmıştı . çünkü : Mezhep ihtilafını Araplar hiç bir vakıtda hazı edemezlerdi ve bu suretle ilk yerleştikleri yerlerde Nuseyriye dağı adı verildi ve hala bu namla da anılmaktadır .

9.uncu asırda hakimiyetini alanıyan Türkler Arap hakimiyeti altında Mezheplerini yalnız Hatay da kolayca neşre başlamışken Yavuzun .1517.de bu ölkeyi istila ederek Aleviligi imha ve Arap din ve Dilini ihyaya kalkışmasıle bunlardakendilerini Arap - göstermeye mecbur kalmışlar ve Mezhepleride mahdud bir saha - dahilinde kalarak .16.ıncı asırdanberi hem Türkce ve hemde - uydurma bir Arapca ile konuşarak Arabın tahkir manasına olan - Arap uşağı adile anıldığı halda Araplarla hiç ısınmamışlar ve sünni Türkler arasında ise daima hakir ve bir üveyi evlat derekesinde görülmüş ,hülasa iki Cami arasındakalmış bir binamaza dönerek eski Türk milli an anelerini ,zati kisvelerini,Köy ve Soy adlarını yakın zemana kadar aynen mühafaza ederek Türklüklerini koruma yüzünden ayrı bir cema at halinde kalmalarına sebep olmuştu

Bir Fellah korktuğu zaman .İsmizzip. diye .Kurt.adını anması ve büyüklerine ocakzade diye tesmiye etmeleri.İbniocak.

Ve aralarında söylenen Arapçayı hiç bir Arab ın anlamaması ve ekser Türkce kelimeleri Arapca mastâr yaparak söylemeleri - Türklükten başka ne ile te'lif edilir .

İşte taşıdıkları bu temiz Türk kanındandırki .3.üncü Ehlisali hücumlarından beri Çukurova ve Hatay Alevileri Türkün felaketli - günlerinde göz yaşlarını silmek ve ön safta düşmanlarına göğüs - germekten hiç bir mücadelede geri kalmamış ve aradaki kardaş - - kavğasını ve Mezhep davasını derhal unutarak bu uğurda Malını, canının ve evladını feda etmiş ve ozemandan beri biraktıkları - şüheda Türbelerile Milli mücadeledeki yaptıkları fedakârlık Türk kanını taşıyan hiç bir vatandaş tarafından inkâr edilemeyecek bir hakikat tarihiye sırasına geçmiştir .

Bu gün kemirici cehaletin, kirli taasubun büründüğü kara kısıfı yırtarak içinden çıkan hararet dalgaları, ziya hüzmeleri taassı kaynaklarını yıkmış, cehalet yuvalarını yakmış her fert milli varlığını ve öz duygusunu görmüş ve öğrenmiş saadet yollarını tutmuş ve kemalını bulmuştur .

Yurdumuzdan bu ikilik zihniyetini temamilen kaldırmak için üç yönden yürümek lazımdır .

- 1- Yüksek ve bitaraf görüşlü bir heyeti müteşebbise ayırmak
- 2- Mektebe ehemmiyet vermek
- 3- Mahalli hükümetin daima müzaheretini te'min etmek

1

A - Mersinin Halk evi ve idare hey'etleri şimdiye kadar değerli bir varlık gösterememiş ve kendi aralarında bile bir-tesad ve samimiyet te'sis edemiyerek Halkın bir çoğunu küstürmüş ve Halk evlerine bir soğukluk hissi vererek bu varlığı mahdud bir takım şahsiyetlere mühasır kılmış ve bu şahsiyetler ise ötedenberi bu Halk üzerinde ayrılık - zihniyetini ileri sürerek hariçten gelenleride bu vadiye aşlamaktan ve müzaharat etmekten geri kalmamışlardır . Seçilecek hey'etin yalnız bu zevat arasından olduğu -- takdirde zaten bu hususta yalgın bir halde olan bu halka büyük bir itimat vermiyecek ve bu mühim yurt vazifesi de istenilen ve beklenen hızını alamıyacaktır . Binaen aleyh her iki taraf halkın istegine göre uygun - adamlardan katılmak şartile bir hey'etin ayrılması çok müvafık olur kanaatindeyim .

B - Türk olduklarını gösterir delail tarihiye ile yazılmış bröşürler yaparak birer nüshasını gerekli yerlere ve - Mekteplere dağıtarak öğrendikleri malumat tarihiyeyi - Halka anlatmak ve bunları hükümet gözüle sevmek ve okşamak .

C- Mektebi olmayan Köylere ve mahallelere Mektep açarak bura ya

Temsil ve temessül ne demek olduğunu bilen ve ferdin kıymet iktisadiyesini müdrik eyi müallimler tayin ederek -- tarihi varlıklarını çocuklara anlatmak ve büyüklerine -- gice tedrisatı ve toplanmaları yaparak bunlarıda ayrıca -- irşad etmek

- D - Süzme sözlerinde Demirci demirin çürük yerine fazla çekil vurur derler binaen aleyh evvela hiç bir eti Türk çocuğunu Mektepsiz bırakmamak
- E - Çocuğunu Mektepsiz bırakmak isteyen babayı cezalandırmak ve hülasa ilk tedrisat kanunlarını şiddetle tatbik ederek fukara çocuklara bu hususta yardım etmek
- F - Halk evinde ve İlbay ın başkanlığı altında dini ve Türk varlığını hala yanlış anlayış yüzünden irsi bir taassup te'siri altında bulunan ve buhususta müessir olan kimse- lere bu vadiide konferanslar tertip ederek anlatmak
- G - Fırkanın ilk teşekkülünde bütün halkın mühtelif tabakası fırkaya koşmuş isede basit zihniyet arkasında koşan kim- seler elinde idare edilmiş olan bu yere bu halktan kabul edilmemiş ve girebilenlerde gördükleri soğuk müameleden yavaş,yavaş uzaklaşmak mecburiyetinde kalmışlardı. binaen aleyh bunların arzu edenlerini kabul ederekfırkay yazmak ve ısındırmaya mecbur etmek
- H - Halk arasında ve hükümet idaresinde .Fellah,Nuseyri, -- Arapuşağı gibi sözlerin söylenmesini men etmek ve söyle- ri cezalandırmak
- İ - Bu Halktan şimdiye kadar me'mur olanlar vazifesini bir - namus ve yurt borcu bilmiş ve hiç biriside vazifesini sü- istimal ve ya ihmal etmemiş lerdir . binaen aleyh bu hall tabakası arasından me'mur ve ya müstahden olmak kabiliye- tinde olan ve isteyenleride hor görmemek
- J - Arapzannile yatı Mekteplerinden çıkartılan ve Me'murken sırf bu yüzden vazifesine son verilen varsa yerlerine -- iade etmek
- K - verrgi müamelesinde vergi borcunu verebilmek kudretinde olmadığı mahallé mutemetlerinin ilmühaberleriyle sabit --

- Olduğu zaman diğerlerine olduğu gibi müsamahakâr davranma
- L - Bil hassa Tarsusta Bunlar hakkında Tapu idaresi müamele -
yapmamakta ve bu yüzden bu halkın emniyet ve itimadını -
şüpheyi düşürmekte en büyük amil olmuştur . buna bir son
vermek .
- M - Gelen Türk göçmenlerinden Etitürk köylerine yerleştirmek
ve mutlaka göçmen kızlarla köy erkeklerini evlendirmek
- N - Arazi teşkilatında Köyünde yeri ve Tarlası olmayanlara -
Osmanlı Türk Köylerinden yer ve Tarla vermek ve oraya yer-
leştirmek
- O - Şarda ev kiralamak isteyen ve Türkçe konuşan Türklere -
Bağçe mahallesinde Ev kiralamak ve Etileride Türk mahal-
lelerinde kiralandırmak
- P - Eti Köylerine ara sıra doktor göndermek tabip eli ve dili-
ile iki yönden tedavi altına almak

2

- A - Türkçe konuşturmak meselesine gelince :
Bu Halkın zaten % 95.i Türkçeyi kendiliğinden öğrenmiş
bilmiyenlerse zaten tabiata borcunu heman ödemek üzere olar
kimselerdir .
Bunlarıdan münever,Orta,Aşağı Seviyye olmak üzere üçe ayırmak
iktiza eder .
- 1 - Münevvertabakadaki Halk :zaten bu durumu çoktan almış
ve bu işte kendini bizzat alakadar görmüş ve bir kısmı
da mes'ul vaziyetde görmekle beraber mes'ul tutulmaları
da icap eder .
- 2 - Ortaseviyede ise:bunların bir çoğu asnaftır .bunlar --
arasında Arapça konuşmayı bırakmayan olursa cezalandır-
mak veya birdaha dükkân kiraya vermek lazımdır .
- 3 - Aşağı seviyede : Rençber ve Fabrika işçileri bulundu-
ğundan bunlar işlerinde Arapca konuşursa işinden --
çıkartmak

Köy halkının Türkçe konuşturulması işine gelince :

Buda Köy hey'eti ihtiyariyesile Mektep Öğretmenlerine yük-
lenecek

Bir vazife olmakla beraber Şardan arasıra bu heyeti müte-
şebbise arasından seçilecek munasip kimselerin köylü ile
temas etmeleri ve icabında aralarında bir iki gün kalma-
ları

Evlendirmek suretile kaynaştırmak hususuna gelince:
Dört, beş seneden beri yüksek ve orta tabakadan .30.kadar
evlenmiş kimseler olmakla beraber Halk kendiliğinden bu
gibi birleşmeleri esasen idrâk etmiş ve hükümetinizin -
feyzli işler arasında ve bu günkü kurulan teşkilatda bunu
daha çabuk suretle başaracak ve Halk arasında bu hususta
pek büyük canlı bir çok nümuneler çıkacak isede buna da
semereli teşebbüslerin bir kat daha faydalı olacağı düşün-
cesile seçilecek he'eti müteşebbiseden ve bilhassa --
Belediyelerinde alakadar olmak üzere bir evlenme cem iye-
ti teşkil ve bu vasta ile her iki tarafın seviyeleride -
nazar itibare alınarak evlenme çağında olan kız ve Ekek-
ler için birer Liste hazırlamak ve evlenmek isteyenleri
bu cemiyete müraceat ederek ve rızalarını alarak evlendir-
mek

Bekâr olan me'murlarâ ve gençleri bu hususta teşvik
ve irşad etmek de bu cem'iyetin cümlei vezaifinden sayıl-
ması icap edeceği kanaatında olduğumu sonsuz saygılarımla
arz takdim ederim .

Mersin Belediye Baytarı

4 - 3 - 37

EK 3: TABLOLAR

Tablo 1. 1902 yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayri Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye	40
		Mışrakiye	10
		Muğayrun	25
		Cilliye	30
	Karamurt	Aydiye (Aydi)	30
		Mengüliye	20
		Tüleylihanbeles	25
		Saylıca	20
	Harbiye	Dersuniye	20
		Kurye	25
		Yaktu	26
		Bağdadiye	10
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Karaağaç	20
		Ağcalı	25
		Kiliseönü	20
		Alakop	35

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. 97.

Tablo 2. 1905 yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayri Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye	25
		Mışrakiye	16
		Muğayrun	14
		Cilliye	8
	Karamurt	Aydiye (Aydi)	12
		Mengüliye	15
		Tüleylihanbeles	7
		Saylıca	17
	Harbiye	Dersuniye	30
		Kurye	10
		Yaktu	13
		Bağdadiye	9
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Karaağaç	25
		Ağcalı	24
		Kiliseönü	22
		Alakop	23

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. 98.

Tablo 3. 1910 yılında Antakya ve İskenderun Kazaları Nusayri Köylerinde Bulunan İptidai Mektepleri

Kazası	Nahiyesi	Köyü	Öğrenci Sayısı
Antakya	Süveydiye (Samandağ)		
		Levşiye	50
		Mışrakiye	10
		Muğayrun	15
		Cilliye	15
	Karamurt	Aydiye (Aydi)	10
		Mengüliye	13
		Tüleylihanbeles	7
		Saylıca	20
	Harbiye	Dersuniye	6
		Kurye	8
		Yaktu	10
		Bağdadiye	6
İskenderun	Merkez ve Arsuz	Ağcalı	45
		Kiliseönü	32
		Alakop	35

Kaynak: Tozlu, a.g.m., s. 98-99.

ÖZET

Mertcan, Hakan, Türk Modern Devletinin Oluşum ve Gelişim Sürecinde Siyasal İktidar Karşısındaki Konumları ve Kimlik Sorunsalı Bağlamında Nusayriler

Bu tez çalışmasında Heterodoks İslam gruplarından biri olarak varlığını sürdüren Nusayrilerin (Arap-Aleviler) genel yapısını, tarihsel durumlarını ortaya koyduktan sonra, Osmanlı modernleşme sürecinde devletin dönüşümü ve bu sürecin Nusayriler üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu anlamaya çalışmaktayız. Osmanlı'nın "en uzun yüzyılı" olan 19. yüzyıl Nusayriler ile imparatorluk arasındaki ilişkinin de dönüşüme uğradığı bir evre olmuş, Nusayriler merkezi yönetimin gündeminde daha fazla yer almıştır. Kökenleri Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son yüzyılında bulunan Türk modernleşme süreci Türkiye Cumhuriyetini doğurmuştur. Tezimizde özellikle Cumhuriyet tarihine odaklanarak, Türkiye'de modern devletin gelişim sürecinde Nusayrilerin politik tutumlarını, siyasal iktidar ile ilişkilerinin niteliğini ve siyasal iktidar karşısındaki konumlarını incelemekteyiz. Kuşkusuz uzun sayılabilecek bu tarihsel süreçte Nusayriler ile "devlet" arasındaki ilişki tek düze olmamış, içerisinde bulunulan dönemin niteliğine göre farklılaşmalar yaşanmıştır. Örneğin gerek imparatorluğun işgali ve milli mücadele gerekse de Hatay'ın ilhakı sırasında Nusayriler arasında birbirinden farklı politik eğilimler/tutumlar ortaya çıkmıştır. Bir yanda Türkiye'deki siyasal rejime entegre olma arzusunda olanlar diğer yanda Arap ulusalcu fikirlerle hareket edenler olduğu görülmüştür. Bu süreçlerde Türkiye'deki egemen siyasal elit yoğun bir asimilasyonist politikayı hayata geçirmeye çalışmıştır. Tek parti döneminin bu yöndeki genel çalışmalarının yoğunlaşmasında "Hatay meselesi"nin başat bir rolü olmuştur, Hatay'ın Türkiye'ye katılımından sonra da çeşitli düzeylerde bu asimilasyonist uygulamalar devam etmiştir. Tezimizde Nusayri kimliğinin temel özellikleri açıklandıktan sonra Nusayrilerin Türk modern devleti bünyesinde yaşadıkları kimlik problemleri, etnik ve dinsel sorunlar irdelenmektedir.

ABSTRACT

Mertcan, Hakan, Nusayris's Status against the Political Power and Identity Problems in the Formation and Evolution Process of Modern Turkish State

This study focuses on Nusayris (Arabic Alevites as a heterodox group of people) in their historical and identical features in an attempt to explore the impacts of Ottoman's modernization and its transformation into State on them. Following a discussion on Ottoman period and changes the State empowered, the study focuses specifically on the Turkish Republican period to reveal the interrelations between this political power and Nusayris's problems deriving from their religious and ethnic identities. As the longest period in its history, the 19th century of Ottoman Empire witnessed a change in the relations between Nusayris and the empire, and they started to have a more significant place in the empire's agenda. Turkish modernization period, which was rooted especially in the last century of the empire, has resulted in Turkish Republic. Focusing mainly on the Republic period, the study analyzes Nusayris's political attitudes, their relations with the political power and their position toward this power throughout the evolution of modern state in Turkey. Obviously, this relationship was not a stable one; rather it showed fluctuations depending on the current period's characteristics. For instance, there were divergent political views/tendencies among Nusayris due to the empire's invasion and the national struggle against it as well as to Hatay's inclusion. On one hand, there were the ones who sought the integration of Hatay to Turkish political regime, and on the other hand the ones that had Arap nationalist views. During this process, an political elite group in Turkish ruling class tried to launch an intensive assimilationist policy. During this single party regime, "Hatay Issue" played a major role. The assimilationist policy was still active even after the integration of Hatay to Turkey. Discussing the main characteristics of Nusayri identity, the study explores their identity, ethnicity and religious problems they had within modern Turkish State.